

MAGYAR SZEMLE

Szerkesztőbizottság:
GRÓF BETHLEN ISTVÁN
elnök

SZEKFÜ GYULA
alelnök

Szerkeszti
ECKHARDT SÁNDOR

XLIII. KÖTET

1942 JÚLIUS—DECEMBER

BUDAPEST

AMAGYAR SZEMLE TÁRSASÁG KIADÁSA

KIADJA A
MAGYAR SZEMLE TÁRSASÁG

GRÓF BETHLEN ISTVÁN
ELNÖK

RAVASZ LÁSZLÓ
ALELNÖK

BISZTRAY GYULA
FŐTITKÁR

Magyar Szemle

1942 JÚLIUS

XLIII. KÖTET 1. (179.) SZÁM

SZEKFŰ GYULA ÚJ KÖNYVE

KÖNNYŰ VOLNA FELSOROLNI annak a néhány férfinak a nevét, akik a múlt világháború utáni első két-három nemzedék javának nevelői voltak, gondolkozásának és erkölcsi magatartásának alapjait megvetették. Hol vannak ma e férfiak? Elsodorta őket a halál, vagy meg-ingatta őrhelyükön és téveteg utakra sodorta a történelem vihara. Egyetlen egy él és áll közülük változatlanul, ő nem változott és a viszony sem változott, mely nemzetének jobbjaihoz fűzi. Immár szinte egyetlen nevelő, vezető: a nemzet szellemének alakítója.

Valóban nem változott, ami személyének és hatásának természetét illeti. Annál inkább változott mindkettő méreteiben. Fejlődött, növekedett, tágult, ő maga is egyre szélesebb, nagyobb nyilvánossággal járó őrhelyekre lépett, szava egyre tágabb körökben hangzik, s így hatása is egyre bővül. Tanításait ma már olyan rétegek is várva várják, amelyek nemrégiben még közvetítő közeg híján vagy tervszerű elzárttság folytán meg voltak fosztva nevelő hatásuktól. Szerepe ma is változatlan — egy nemzet önismeretének, öntudatának és erkölcsi magatartásának formálása, — de méretében ma már mérhetetlenül nagyobb annál, amit ő valaha is maga elé tűzött, sőt amit vállalni szeretne. Akár akarja, akár nem, akár örül neki, akár tiltakozik ellene, e szerep ma már — ne titkoljuk — a nemzetpolitikai vezérség minden attribútumát magán viseli.

Ne féljünk a politika szónak a kimondásától, mint ahogy ne féljünk a publicisztikának a leírásától sem vele kapcsolatban. Mert sem a valódi politika, sem a valódi publicisztika nem az, ami méltán kelt undort a jobberzésűekben. Mindkettő — s ebben tartoznak össze szorosan — a társadalom, a nemzet hivatott és felelősségteljes vezetése. Az tehát, ami Szekfű Gyula új könyve is, mely az utolsó tíz-tizenkét év legnagyobb nemzeti kérdésével foglalkozó írásait tartalmazza.¹ Ettől a politizálástól és ettől a publicisztikától sohasem irtóztak tudományosságunk legjobb képviselői, s a múlt század nagy nemzedékeinek alakjairól nehéz volna eldönteni, mik voltak elsősorban, tudósok, politikusok vagy publicisták? Talán akkor járunk legközelebb a valósághoz, ha azt mondjuk, oly vezetői igyekeztek lenni nemzetüknek, kik a tudomány világosságánál nézik az utat és az írás meggyőző erejét vetik a küzdelembe. Mint Szekfű Gyula is.

Közhely már, hogy a legmodernebb magyar történettudomány felvirágzását az, ő kezdeményéhez kapcsoljuk. De sok minden egyéb szellemi mozgalomnak is ő volt a megindítója, mozgatója, irányítója, ha — visszahúzódó, tartózkodó, a nyilvánosságot, az emberek tömegeit és a népszerűséget alapos okkal korán megvető természete folytán — nem is az ő neve állt a címlapon. Sok mindenben volt ő az „első“. Így ma nagy garral hangoztatják a tudományoknak, főként a szellemi jelenségekkel, a kultúra életével foglalkozó tudományoknak, elsősorban itt is a történettudománynak a merő megismerésen túli feladatait, ő kezdettől fogva, oly időben, amikor

¹ Állam és nemzet. Tanulmányok a nemzetiségi kérdéstről. Budapest, 1942. 372 lap. A Magyar Szemle Társaság kiadása.

ezt hangoztatni eretnokség számba ment, tisztában volt ilyen hatásával, de őszintén érezte is az ebből fakadó felelősséget. Ma az a felfogás uralkodik, hogy a tudománynak ki kell szolgálnia bizonyos rajta kívüli célokat. Holott a viszony egészen más. Az elméleti megismerés valóban segítője az élet gyakorlatának. Am csak akkor, ha nem mond le a maga öncélúságáról, az igazság tárgyias, elfogulatlan és minden mellékcéltől szabad kutatásáról. Hogyan segíthetné az életet, hogyan emelne világító fáklyát elé — mert nyilván ezzel segítheti, — ha ámitja és csalja önmagát s ezzel félrevezeti az életet? Szekfű Gyula, aki először merete ismét művelni a történetpolitika sokáig megvetett műfaját, lelkiismereti komolysággal tudta — és ezt a tudását erkölcsi irányelvül tűzte működése elé,—hogy a történelem és a politika közt nem az a viszony, hogy a napi politikai érdekek, célok, szempontok szemüvegén át nézzük és formáljuk történelemmé a múltat, hanem az, hogy a múlt ismeretének, a történelemnek a világosságánál nézzük a jelen problémáit és jelenségeit, hogy így a jövőt nagyobb öntudatossággal és biztonsággal alakíthassuk. Mert minden politikai bölcsességnek alapja az a történelmi belátás, hogy a múlt, a jelen és a jövő megszakíthatatlanul összefüggő egységes folyamat.

Ha valaki megkérdezi egyszer a késő jövőben, ki volt Szekfű Gyula, milyen volt gondolkodása, érzülete, jelleme, egész személyisége, milyen ideák vezették, milyen indulatok hajtották, egyszerűen ki volt az a férfiú, aki vezetője volt egy nemzet jobbainak egyik legválságosabb korszakában, akkor új könyve előszavából e mondatokat kell elolvasnia:

„Nem nevezhetem sem könyvem, sem a benne megrajzolt gondolatmeneteket aktuálisnak. Egy ember tünődései ezek nemzete súlyos problémáin, melyeknek ma lehetséges vagy szükséges megoldásával nem is foglalkozik a szerző. Nem tesz javaslatot, olvasóitól semmiféle magatartást nem követel. Bármennyire benne él is a mában, hinni szeretné, hogy a levegő, melyet e könyvbe hozott s onnan az olvasók felé árad, nincs alávétve egyetlen ma behatásainak sem, hanem magyar történelmi levegő, mely változatlan tisztaságban táplálta és éltette az elmúlt magyar századokat. Hogy fog-e éltetni minket is, erre nem válaszolhat a szerző, aki nem jövendőmondó, hanem a múlt magyarázója.“

És mégis: ha a megoldásokkal nem is foglalkozik, ha javaslatot nem is tesz és semmiféle magatartást nem ír elő, e tanulmányokból világosan kibontakozik a megoldások és javaslatok egyetlen lehető iránya és a magatartás egyetlen kötelező formája. Mindaz, amit belőlük megtanulunk, annak az igazságnak a belátására kényszerít, amit a historikus — aki nem jövendőmondó — így fejez ki: „Az a nép, mely megmarad a történet levegőjében, azaz hű önmagához, végül megéri a beteljesülést.“

Nem jövendőmondó. A múlt magyarázója. De talán nem fordulna a múlt felé, ha nem fűrná egyre görcsösebb megfeszítéssel a múlt vizsgálatán edzett tekintetét a jövőbe. Nemzete holnapjába. „A mai világváltozások közt — írja 1937 júliusában — további történetünk nem nyitott könyv többé, szokatlan bátorság és önuralom kell, hogy lapjait fel merjük nyitni.“ (217.1.) Benne megvolt ez a bátorság és önuralom, s nem hiányzik ma sem. E könyv megjelenése nem lezárása egy munkakorszaknak, munkakörnek, még csak megpihenés sem egy állomáson, — hiszen cikkei tovább áradnak e régiék nyomdokán, tekintete változatlan éberséggel ráfeszül a múltra és jövőre, — hanem kipróbált fegyvereknek újonnan való összefogása és a további küzdelembe vetése.

Ha kérjük, mi indítja erre a tevékenységre, amely annyi könnyen elkerülhető gondot és kényelmetlenséget okoz neki, — hiszen visszavonulhatna az egyetemi professzor és kutató tudós biztonságos fellegvárába, — egyik

1934-ből származó cikkéhez folyamodhatunk válaszáért. Annak a gondjával és gondolatával felel, akinek működéséhez leginkább lehet hasonlítani az ő tevékenységét is, s akit mintaképül és vezérül tisztel:

„Széchenyi István sokszor emlegette az ideák zavarát, mely a nemzetet helyes útjainak felismerésében akadályozza. Nagy ritkaság volt az utolsó század folyamán, ha a nemzet egységesen fogott fel valamely, sorsára jelentőséggel bíró ideát, annak egész tartalmi körét logikusan átgondolta és megvalósításának realitásaival tisztába tudott jönni. Logika és realitás ma is gyakorta hiányzik koncepcióinkból, minek folytán ezek nem is gyakorolnak elég hatást a nemzeti testben, sokan értetlenül mennek el mellettük és gyökeres hazai koncepciók helyett csatlakoznak olyanokhoz, melyek véletlenül, kívülről érkeznek hozzánk. Ez a sajátos helyzet kezd kifejlődni nemzeti életünkre legfontosabb fogalmaink: nemzet, nép, állam megítélésénél is ...“

Az a törekvés vezeteti hát, hogy tiszta és meggyőző fogalmi rendet teremtsen a magyar közvélemény számára abban a kérdésben, amit röviden nemzetiségi kérdésnek neveznek, s amely abból fakad, hogy Magyarország területén nemcsak a magyar nép és nemzet él, hanem élnek más, többkevesebb nemzeti öntudatra emelkedett és többé-kevésbbé ettől az országtól elkívánczoló népek is. Hogyan és miért keletkezett ez a helyzet s mik az elemei: ez a történelmi kérdés. A politikai pedig az, hogyan lehet e helyzet ellenére megtartani az ország egységét, milyen nemzeti magatartást kíván ez a helyzet. A kérdés — Szekfű Gyula megítélése, s a tények tanúsága szerint is — nemzetünk legnagyobb létkérdése.

Ennek a köztudatba emelése, továbbá a kérdés lassanként elfogadott beállítására, végül magyarázata alapvető elemeinek megállapítása Szekfű Gyula nevéhez fűződik. Több mint két évtizeddel ezelőtt ő vette észre, hogy a tragikus és katasztrófális nemzetiségi kérdés azért van, mert a XIX. századi liberális nacionalizmus eszmeköre és gyakorlata veszélyt hozott Magyarországra, mert nem felel meg a magyarországi viszonyoknak, s ő figyelte meg azt is, hogy a régi hagyományos magyar felfogás és gyakorlat ettől eltérő volt, de alkalmas a nemzetiségi béke évezredes megtartására. Ennek az egész szemléletmódnak, amely ma már — legalább tudományosan és politikailag érettebb köreinkben — általános, ő volt a megteremtője. További kutatások csak gazdagították a képet részleteiben s kikerekítették. Ez a könyv is tehát tipikus Szekfű-teljesítmény: alapvető előlegezett szintézis. Elindítója, de összefogója is egy probléma vizsgálatának. Hiányt pótol, de kaput is nyit. Elsősorban „A nemzetiségi kérdés rövid története“ című — a többivel ellentétben először itt megjelent új — tanulmányra vonatkozik ez, mely a könyv legfontosabb fejezete. A tárgy első teljes összefoglalása. De egyben a történelemírás egyik remeke és annak a modern történelmi feldolgozásnak — szemléletnek, módszernek és előadásmódnak — mintaképe, amelyet szellemtörténetinek neveznek. Mindaz, ami íróját a legnagyobb történetkutatók, magyarázók és historikusok sorába emeli, rendkívüli méretekben jelentkezik ezen a száz lapon. S amint olvassa a magyar ember, eláll a lélegzete a szorongástól. Hogy nem pusztult el a nemzet, hogy nem enyészett el végképpen? — kérdi. S ellenállhatatlan a benyomás, hogy valóban csoda óvta meg ettől. Ám e csoda elpusztíthatatlan életereje volt, mely többféleképpen nyilvánul, elsősorban azonban alighanem éles és leleményes intelligenciájában, mellyel felismeri a még járható utakat és végső menedékhelyeket is.

Szekfű Gyula volt a felismerője annak a történelmi ténynek, hogy a magyarországi nemzetiségi kérdés egyet jelent a magyarság pusztulásával. Hogy egyáltalában felmerült, annak oka az, hogy a kétszázéves török elleni küzdelmekben a magyarság megfogyatkozott, az ország elnéptelenedett,

a pusztává vált vidékekre idegenből jött jövevények telepedtek egyre nagyobb számban, majd tömegesen, úgyhogy a magyar országlakók számáránya vérszenen alászállt. Így érte az országot a modern nacionalizmus, mely a nemzetállam vágyát s ezzel a magyarságtól való elszakadás törekvését és az ellene viseltetett ellenséges érzés, sőt bosszú indulatát ébresztette fel az idegen jövevényekben. Másrészt pedig a magyarságban is oktalan illúziókat és eleve kilátástalanságra ítélt nemzetállami vágyakat s ezek közt asszimilációs reményeket keltett. Az eszme logikája — amint Szekfü hangsúlyozza — tehát elkerülhetetlenül hozta az összeütközést és ezért, nem másért, nem önmagában, — ebben a felfogásban is Széchenyi és Eötvös rokona, — vezetett kétszeres katasztrófához — 1849-hez és 1918-hoz — a modern nacionalizmus Magyarországon.

Az ő nevéhez fűződik a másik döntő felismerés is ebben a kérdésben. Az, hogy mi volt a varázserő, amely őrizte a mindig soknépű, soknyelvű Magyarország népeinek békéjét, a híres Pax Hungaricát mindaddig, míg a magyar elég erős volt hozzá, hogy birodalmát fenntartsa és ezzel egész Kelet-Közép- és Délkelet-Európa rendjét, nyugalmaát biztosítsa. Szekfü Gyulától származik az azóta oly sokat emlegetett, magyarózott és félre-magyarózott szentistváni gondolat hiteles történelmi értelmezése. Új könyvének első tanulmánya éppen az, amelyikben — eredetileg az 1938-ban megjelent Szent István-émlékkönyv számára — ezt az értelmet fejti ki összefoglaló módon és történelmi sorsát vizsgálja. E tanulmánya így a magyar államiség legbensőbb lényegének történelme. Ha Szekfü Gyula régi nevezetes könyvének „A magyar állam életrajza“ címet adott, ezt bizvást a magyar államiség lélekrajzának nevezhetjük.

De az ő kezdeményére megy vissza — „A magyarság és kisebbségei a középkorban“ címen 1935-ben kiadott s e könyvben ismét megjelent alapvető tanulmányára — annak a felfedezése is, hogy ebben a szentistváni koncepcióban — amely lehetővé tette a sokféle nép békés együttélését — egy ősi, pogánykori magyar magatartás él tovább és őlt keresztény-európai formát. Ezen az alapon dolgoztunk tovább mindnyáján, akik vizsgáltuk a magyar nemzetfogalom és nacionalizmus fejlődését, s előtte kell tisztelegnünk, ha tapasztaljuk, hogy néhány év óta köztudattá vált egy addig soha nem is hallott történelmi jelenség: a nomád lovasnépek „nemzetiségi politikája“, a hagyományos magyar magatartás általános formája az országalkotó más-fajta népekkel szemben.

Ezek azok az alapvető történelmi megállapítások, melyekre történet-politikai konstrukciója épült.

Mielőtt ezt részleteznők, nem térhetünk ki az elől, hogy a kötet előszavából ismét idézzünk. Itt ugyanis ő maga foglalja határozott pontokba tételeit.

„A kötet megelégszik azzal, hogy múltunk adatai és mánk tapasztalatai segítségével bizonyos alapelvekhez jutott, melyek ugyan elég egyszerűeknek és maguktól értetődőknek látszanak, nemzeti életünk szilárdsága és megszakítatlan biztonsága mégis tőlük függ. Íme néhány a legfontosabbak közül:

1. A magyar nemzetnek mindig volt állama, s ez az állam, Magyarország, mindig a magyaroké volt;

2. a magyarok államában mindig laktak nem-magyar népek is; Magyarország ennyiben sohasem volt egynyelvű ország; az egynyelvű ország az ezeréves múlttól való lemondást jelentené;

3. a nem-magyar népekkel való együttélés módozatait és lehetőségeit mindenkor keresték és legtöbbször meg is találták a magyarok; e téren a kezdeményezés az ő kezükben volt, aminthogy az állam is mindenkor az övék volt és érte ők viselik a felelősséget j

4. a magyarságba idők folyamán sok nem-magyar elem is átömlött, de ez az asszimiláció a múlt századokban soha sem érte el azt a határt,

melyen túllépve a magyarság ősi tulajdonságainak működését és kifejtését akadályozhatta volna;

5. amikor tehát a nemzeti és állami létben zavarok mutatkoznak, ott megint lehetővé, sőt kizárólagossá kell tenni ez ősi tulajdonságok, köztük a régi magyar politikai érzék érvényesülését.“

Ami mármost e tételek részletes kifejtését illeti, mindenekelőtt a magyar nemzet és államának kapcsolatát tekintsük meg.

A mi felfogásunk ugyan az, hogy a nemzeti lét lényege nem az államiság és elképzelhető anélkül is, — amint erre példák is vannak, — s ha egyszer bekövetkezik akár az egyes világrészek, akár egyetemük összefoglaló politikai megszervezése, — ami véget vetne a nacionalista imperializmus anarchiájának, — az egyáltalában nem járna együtt szükségszerűen a nemzeti különállás, a nemzetiség halálával, hanem az új, illetve a régi középkori forma megújított létét eredményezné. Ám annak a nézetünknek is nyomatékos kifejezést adtunk nem egyszer, hogy éppen a magyar nemzetre nézve létkérdés volt a független államiság, az ma is, — jobban mint valaha, 1— s hivatását is éppen államának, a Magyar Birodalomnak megalapításában és fenntartásában véljük fellelni. (Mindaddig, míg egy egyetemes politikai egység valóban össze nem fogja az emberiséget s nem veszélyezteti a nemzetek létét.) 'De ez a magyar állam lényegesen különbözik a XIX. század nemzetállamától. Éppen az a magyar nemzeti jelleg benne, hogy „a nem-magyar népekkel való együttélés módozatait és lehetőségeit“ ismerte, vagyis a szent-istváni formában tovább élő nomád magatartás. Erre a magyar államra gondol Szekfű Gyula, mikor könyve utolsó lapján azt írja, hogy „állam nélkül nem vagyunk sem nép, sem nemzet, csak oldott kéve — ma, szétszórt pelyva — holnap“. Mert semmiféle nemzet államától nem várhatjuk a magyar nemzeti lét megtartását, csakis a mienktől, ez viszont nem veszélyezteti semmiféle nép életét.

A szokásos nemzetállam és a magyar állam kétfajtasága Szekfű Gyula egyik legfontosabb felismerése. Részletesen kifejti ezt a „Rövid nemzetiségi történetinek a nemzetállam korát tárgyaló részében.

Kossuth politikájának fejlődésén mutatja meg talán legjobban a különbséget, amikor rámutat, hogy már a debreceni parlament idején tárgyalások folytak román emigránsokkal a kibékülés érdekében, s a felvetődő megoldási forma „lemondást jelentett a franciás nemzetállam jogairól, lemondást az államnyelvről az államhatárokig kiterjesztett uralmáról, s egyúttal első kísérlet arra, hogy több nemzetiség együttélését egy vezető nép alatt erőszaktól mentesen szabályozzák.“ Később, 49 után „Kossuth világosan felismerte, hogy az államhatalom befolyása csak megnehezíti a népek együttélését, s ezért a magyar földön az egyházihoz hasonló nemzeti közösségeket akart létrehozni, melyek összes nemzeti ügyeiket maguk intézhetik ... Az ilyen „szociális nemzetiség“, írta Kossuth „nem érinti az államot, s az állam sem őt“, — aminek felismerése nagy előrehaladás volt az európai nemzetiségi problematikában“. Majd az 1868: 44. törvényről írva ezt mondja: „A magyar szellemi elit ebben a törvényben mint egyetlen elhatározó gesztussal búcsút vett a nyelvhatár és államhatár azonosításától“.

A franciás nemzetállam eszméje és a magyarországi viszonyok összeköze a „rövid nemzetiségi történet“ ábrázolásának kulminációja. Itt vannak Szekfűnek történetpolitikailag legfontosabb megállapításai, ezek közt is az a legfontosabb, hogy voltak, akik felismerték a veszélyt már akkor, igyekeztek megtalálni a módot, mellyel elkerülhető, még pedig a hagyományos magyar szemlélet irányában, s e férfiak közt első Széchenyi István; kísérleteik azonban a korhangulattal szembekerülve, nem vezettek sikerre. Mindazáltal a magyarságot legmámorosabb nacionalista óráiban sem terheli az

erőszak s más bűnök, melyeket pedig vele szemben a nacionalizmus jegyében elkövettek.

Ennek a türelmes és az államot nem népek elnyomása eszközéül használó nacionalizmusnak éltetője egy szellemies nemzetfogalom, mely Széchenyi-éktől töretlenül öröklődött historikusunkra. Már 1931-ben, amikor még nem fenyegették e fogalmat materialisztikus befolyások, ezt írja: „A nemzeti közösség minden vérségi eredet, százados együttélés, örömmel és szenvedésnek generációkon át összegyűjtött rezervoárja mellett sem volna nemzeti közösség, ha nem volna etikai tartalma...” S tíz évvel később is ebben látja lényegét: „Az egészséges nemzet akaratközösség, összege az egyes nemzettagok akaratának...”

Könnyű megérteni, hogy aki ezt felismeri, az nem fogadja rokonszenven azt a felületes nemzetgyarapítást, amely együttjárt a franciás nacionalizmussal, amely az „egy nyelv, egy nép, egy ország” eszményét követte sóváran és hogy ezt magvalósíthassa, boldogan beérte a pusztá nyelvi megmagyarosodással. Az asszimilációról senki nála komolyabb, felelősségteljesebb és bölcsőbb lapokat nem írt. Világosan látja a jelenségnek mindkét oldalát. Ostoba és gonosz dolognak tartja, ha elriasztunk vagy éppen kiközösítünk olyanokat, akik a nemzetbe kíváncznak, komolyan és mélyen, de látja aggályos voltát annak, ha olyanok, kik nem éltek még át a nemzeti hagyományt, szellemet, s legfőképpen nem adaptálták a nemzet politikai képességét, vezetni akarnak. Ki ne emlékezne Schittelhelm Edéről vagy Herzog Józsefről írt cikkeire, de ki ne emlékezne arra a cikkére is („A nehéz kérdés”), ahol az asszimiláltság kategóriáit igyekszik megállapítani? Egyéb idevonatkozó megjegyzéseit nem is említve. Hangsúlyozza a származás fontosságát az egyén magyarságában, de a származásnak nála szellemi értelme van: a hagyományok, a szellem átöröklődését jelenti.

A származás illetően értékelésének messzeható jelentősége akkor tűnik ki, ha az úgynevezett történeti osztályok feletti ítéletre és a nemzet további sorsának, megmentésének kérdésére kerül a sor.

Mert — s ezt előbb meg kell mondani — szerinte a nemzet ma is oly veszélyben van, mint száz esztendeje. Mint ahogy száz évvel ezelőtt a nacionalizmus idegen formája volt a veszedelem, most a népi elvnek bizonyos válfaja fenyegeti a nemzetet, hasonlóképpen egyrészt a nemzet belső bomlásával, másrészt az ország eresztékeinek lazulásával. Már 1934-ben a „Népiség, nemzet, állam” címen megjelent tanulmányában megjósolja a „Volkstum**-gondolat történeti szerepét és azt, hogy a németség nagyhatalmi instrumentuma lesz a földkerekség összes németjeinek összefoglaló ideájaként, mint egyker a „nation” eszméje a franciák számára. De kifejti azt is, hogy ránk nézve éppen olyan hatású, mint amaz volt. Mert igaz, hogy előnyös volna a népiség annyiban, amennyiben a nemzet hatalmas megerősítését hozná, ha csak a nép felé való fordulást jelentené és a magyarság tudatosítását népi rétegeinkben, továbbá e rétegek felemelését, ami valóban mind kívánatos dolog; másrészt azonban e vére alapított népiség vonzereje kiválasztja és disszimilálja nemzetünk azon tagjait, melyek nem magyar eredetűek és a határon kívüli góccok felé fordítja az ország nem-magyar népiségű elemeit; általunk elvként való elfogadása pedig még jobban megkönnyíti ezt a bomlasztó hatást.

„Elképzelhetjük magunknak, — írja — hogy államunkat a magyar népiség alapján konstruáljuk meg: a magyar állam a magyar népiség kifejezése, s ennek hordozója mindenki, aki a vér és föld magyar mítoszában részes ... De vájjon mit jelentene tényleg és gyakorlatilag, a magyar állam és nemzet további élete szempontjából a népiség e koncepciójának alkalmazása? Mit jelentene, ha elterjedne közöttünk is az a felfogás, hogy az államot is, nemcsak a nemzetet, az ugyanazon származású és gondolkodású, „népiségű” nemzettagok determinálják, s ehhez

képest szörnyszülöttnek, vagy születésekor elvetéltnek minősítendő az az állam, melyben különböző eredetű és jellegű népek vagy néptörzsek együtt élnek? Mit jelentene, ha országunkban csak a magyar népiséghez tartozókat akarjuk látni és hasonlóan azon ominózus felkiáltáshoz: Nem akarok katonát látni! nem akarnánk többé magunk közt nem-magyarokat látni?“ (204—5. II.) A felelet a könyv elején álló tételek másodika. A magyarnak tiltakoznia kell a népi alapokra helyezett állam elve ellen. Az állam nem egy nép hatalmi instrumentuma, hanem a társadalom rendje, mely társadalomban többféle nép élhet együtt.

Az igazi vészkiáltás aztán 1937-ben hangzik el a magyar szabadságért elesett honvédtüzér, Schittenhelm Ede emlékének szentelt emlékezetes tanulmányában, mely teljes egészében a fenyegető disszimiláció jelenségeivel foglalkozik. Újabb két év múlva „A népi elv két arca“ címen viszi tovább és foglalja össze gondolatait. Itt (263.1.) határozottan megállapítja, hogy a népi elv nem alkalmas arra, hogy a Duna völgyében államot építsenek rá, reánk nézve pedig egyenesen katasztrófális. Ez az elv voltaképpen a nemzetállam koncepciójának a túlhajtása, mert az államnemzetet egészen a népig szűkíti, tehát még kisebb körben szabja meg azoknak az egységét, akik egy állam polgárai lehetnek. Ugyancsak atomizálja a nemzeti egységet is, amikor az odatartozás alapját egyenesen a biológiai származásban jelöli meg. Képzeltető, mi vár ezen az alapon egy olyan nemzettestre, mint a magyar is.

Így tér vissza a leszármazás problémája, amint e ténymegállapítás a felelősség és a jövő kérdését veti fel.

Hogy veszélyes elvek kritikátlanul hathatnak, azért középosztályunkat teszi felelőssé. Rámutat arra is, hogy ebben sok a friss elem, amely még nem szívta magába a magyar hagyományok teljességét, s nemcsak helytelennek, de károsnak tartja az erőszakos, s csak látszateredményeket nyújtó asszimilációt. Már a Schittenhelm-cikkben kifejti a követendő eljárást. „A nemzet igazi érdeke azt kívánja, hogy a disszimilációs folyamatnak elejét vegyük. Középosztályunk — hangsúlyozza — történeti, nem faji képződmény, s fenntartásához történeti eszközök alkalmazása kell“. Két ilyen eszközt lát, — ha ugyan el nem késtünk, vagy tudjuk alkalmazni, teszi hozzá. Az egyik: középosztályunknak a magyar parasztságból való felfrissítése, a másik: a valódi magyar történeti műveltség nemzetileg öntudatosító nevelő hatása. (223. sk. 11.) Nemzetté kell ebben az eszmekörben összeforrasztani a szétkülönült osztályokat, — írja máshelyt, (231. 1.) — s ez a nemzet újítsa fel magában azt a politikai érzéket, amely egykor a soknépű Hungáriát megteremtette és fenntartotta. „A népi elv époly kevéssé általános gyógyszer, mint a nemzetállami elv sem bizonyult annak... valóban nagy hűtlenség lenne magyarságunkhoz, ha a mi saját államrezonunkról megfeledkeznénk és az ősi magyar érdek folytonosságát megszakítva, lemondanánk a szentistváni állameszméről, mely szerencsés egyesülése a történeti és a mai modern kívánalmaknak.“ (236. sk. 11.) Amint látjuk mindenütt a hagyományos nemzeti magatartás, felfogás, politika hangoztatását találjuk: a szellem ébresztését.

A nemzet szellemi egység, tehát csakis szellemi eszközökkel lehet gyógyítani, erősíteni, jövőjét biztosítani. A származásnak is ilyen szellemi értelme van ebben a vonatkozásban. A „született magyarnak“ az az előnye — s az a biztosítéka benne a nemzet számára, — hogy beleszületett a nemzeti hagyományokba, szellembe, örökségként bírja, családi hagyományként. Ezt a hagyományt kell erősíteni a történelmi műveltség fejlesztésével és ezért kell ahhoz a réteghez fordulni, amely még nemzetileg nem korrumpálódott.

Szó sincs tehát Szekfű Gyulánál holmi paraszt-romantikáról, mint arról sem, hogy generálisan elítélné az úgynevezett történelmi osztályokat,

noha kemény szavai vannak az ál „úriságra“. (250. sk., 258. 11.) „Politikai érzékünk társadalmi alapjai “-ról írt tanulmányában végigkíséri a nemzet útját, rámutatva, mikor melyik társadalmi osztály hordozta politikai öntudatát, míg végül mára odajutott, hogy megint egy új elit létrehozásának gondja előtt áll. Ebben a tanulmányban kimutatja az ősi dinasztia, majd a főúri és főpapi osztály, végül a nemesi rend nemzeti szerepét és érdemét, s itt is — mint sok más írásában — nem radikális átalakulást, hanem e „történeti osztályok“ hagyományának egy új társadalmi alakulat általi átvételét és továbbvitelét szorgalmazza, minthogy ezek az osztályok egykor valóban a nemzet voltak.

„A politikai érzék végső fokon — s ezt mutatja más boldogabb államok példája — nincs kötve feltétlenül a leszármazáshoz és nem is mindig örökölhető, függvénye azonban a nemzet hagyományai ismeretének és megbecsülésének oly nemzettagnál, aki egyébként megszerzi magának a nemzet és belső szervezete, külső életfeltételei és kapcsolatai minél teljesebb ismeretét. Az egyén azonban társadalmi közösség tagja, s nálunk is csak vagyoniilag függetlenné tett, művelt magyar társadalomnak fokozatos kifejlődése és a nemzeti tradícióval való belső összekapcsolódása segíthet a bajon. A politikai érzék ma is csak a nemzeti társadalom talajából nőhet ki, s mivel mint ilyen, a szellemiség szférájába tartozik, ennél fogva legvégső fokon csak akkor remélhetjük politikai érzékünk és érvényesülésünk nagyobb hatékonyságát, ha a magyar szellemiség emberei töltik ki a szociológiai elit köreit.“ (254.1.)

A parasztságtól is azt várja, hogy amikor felfrissíti a vezető közép-osztályt, — aminek természetesen első feltétele anjggi megerősítése, — akkor a hagyományos nemzeti örökséget, szellemet, kultúrát és politikát veszi át és folytatja az örök magyarságot. S egy nemrég megjelent cikkében óvja e feltörekvőket attól, hogy nemzeti történetünkben merőben az „urak dolgát“ látva idegenül, azt eltaszítsák maguktól. Csak úgy marad meg a nemzet, ha hagyományaihoz hű: örökké visszatérő motívuma a nemzet történetésének. S éppen ezt az örök nemzetet látja szorongva veszélyben forogni.

Ismételjük-e, hogy nem elsősorban külső veszélyben? Az önmagához való hűtlenség bűnétől igyekszik visszatartani, mert ebben látja egzisztenciális katasztrófájának forrását is. Ali akarjuk a történelmi Magyarországot, nekünk kell hát visszatérni ahhoz az ősi magatartáshoz, amely fenntartotta. „Lehet, — írja, — sokan kemény beszédnek fogják minősíteni, hogy többször beszélünk kötelességeinkről, ritkábban jogainkról, vagy pedig a többi kötelmeiről. Lehet, hogy valóban kemény beszéd ez, de a kemény beszéd gyakran lehet igaz beszéd, s megfordítva az igaz beszéd legtöbbszörre kemény is. A nemzetiségi kérdést csak oly nép tudja kielégítően és hosszú időre megoldani, amely egész gondolkodásában is állandóan tudja, miről van szó és egy pillanatig sem feledkezik meg arról, hogy ez a kérdés az ő feladata.“ A népek közötti békés együttélés lehetőségét semmiféle szabály és rendelet nem hozhatja létre, egyedül csak: a türelem és szeretet. Mint ahogy ez hozta létre a felekezetek közti véres harcok eltűnését és békés együttélésüket is. A „lelkek megbékélése“ vethet véget a nacionalista harcoknak is. Ebben bízik Szekfű Gyula. És e türelem és szeretet példamutató gyakorlatában látja nemzetét hivatását. Ezzel a keresztényi idealizmussal is Széchenyit követi.

A könyvet ezzel nem merítettük ki. Hozzá sem nyúltunk a részletekhez, sem a történelmi ismeretek, sem a nemzetnevelő tanítások tekintetében. Pedig nem egy, például településtörténelmi kérdés kiemelése csábítana. Szívesen mutatnánk rá azokra a helyekre is, ahol a köztudatban elterjedt anakronisztikus ítélezések ellen tiltakozik. Így elsősorban az ellen, hogy középkori királyaink politikájában mai értelmű nacionalizmust kérjenek számon. Vagy rámutathatnánk ezzel kapcsolatban a középkori állam nemzeti voltának sajátos értelmére az állam és a királyi hatalom, királyi közigazgatás viszonyából következőleg, amely gondolatokat mind e könyv első tanulmányai ösztönzik.

Nem volna érdektelen arra a kemény kritikára sem felhívni a figyelmet, amiben e sokak szemében „fekete-sárga“ bécsi lélek a bécsi kormány magyarországi és a magyar nemzet ellen elkövetett bűneit részeseíti, mikor a magyar sors sötét fordulatait elemzi, ő a kiegyezés, Deák és Andrássy dualizmusa és külpolitikája mellé áll. S nem kellene-e méltatni stílusát? E stílust, mély a legelőkelőbb magyar hagyományok folytatása, s folytatása abban is, hogy a „deákos“ iskolán, Sallustiuson és Tacituson, valamint a „nyugatin“ a nagy angol és francia historikusokon, sőt —¹ amint Sufflay Milánról írt felejthetetlen esszéből sejtjük — „az elbeszélés nagy francia és angol mesterein“ nevelődött. Mily szívesen elemeznénk kompozíciójának nemes, klasszikus arányosságát, dikciójának tartózkodó szónokiasságát, stílusának tiszta, világos, mégis színes vonalait, megjelenítő erejét, fejtegetéseinek biztos vezetését, hangjának férfias komolyságát, gyakran zordságát, mégis emberi melegét, egyszóval az értelem és érzelem harmonikus egyensúlyát, s mily szívesen kísérelnénk megmutatni mindebben a „magyart“.

De szorongat a hely szüke. Fontosabb volt magukat a gondolatokat vetíteni az olvasó elé. Ám mégse váljunk meg a könyvtől anélkül, hogy búcsúpillantást ne vessünk a mögötte magasló személyiségtől, ki előszavának ezekben a végső mondataiban szól hozzánk: „Olyan időben élünk, mikor az, aki egyedül járja útját, nyugodtan nyilatkozhatik hazájáról és népéről, mert senkitől nem vár helyeslést, ócsárolással sem törődik, a jelenben úgyis keveset bízik, de ismeri a múltat és hisz a jövőben“.

JOÓ TIBOR

A HÁBORÚS NÉMETORSZÁG ZSÍRELLÁTÁSA

MÍG A HÁBORÚ kitörése előtt Németország 2.7 millió tonna gabona-magvat importált részben a tengeren túlról, részben pedig Magyarországból és a Balkánállamokból, addig a háborús viszonyok különös alakulása révén ma Németország gabonakiviteli állammá lett; jelentős mennyiségű gabonát szállít Finnországnak, valamint a megszállott Belgiumnak és Hollandiának.¹ Míg tehát a mai német birodalom gabona és általában szénhidrát ellátás szempontjából önellátónak tekinthető, — természetesen csak a háborús megszorítások keretei között — addig változatlanul fennáll a német népélelmezés nagy fehérje- és zsírhiánya, amit csakis importtal tud fedezni. A fehérjehiány elsősorban állati fehérjében áll fenn, a két hiányzó faktor tehát, a zsír és a fehérje egymással szoros kapcsolatban álló és csak együttesen megoldható egységet alkot. A negyedik táplálkozási faktor, a védőanyagok (vitaminok és ásványos anyagok, stb.) szempontjából szintén kiegészítésre szorult a német nép élelmezése. Ezeknek a szempontoknak figyelembe vételével az 1941/42 termelési esztendőre a német földművelésügyi kormány a német mezőgazdaságtól azt kívánta, hogy a burgonya, az olajos növények és a főzelékek termőterületét jelentősen fokozza.

A burgonya vetésterületének fokozása azért vált szükségessé, mert egyrészt a békebeli évi 12—13 millió tonna étkezési burgonyaszükséglet a

¹ Ezzel a körülménnyel, a kényszerű exporttal magyarázható a német kormány rendelkezése, mely április 6-i hatállyal a kenyéradagokat bizonyos mértékben leszállította, így normális 20 évnél idősebb fogyasztóknál heti 2250 g-ról 2000 g-ra, nehéz munkásoknál 3650 g-ról 3400 g-ra s a legnehezebb munkát végzőknél 4650 g-ról 4400 g-ra. A német fejadag azonban még így is jóval a miénk felett marad, mert nálunk a normális fogyasztó fejadagja csak heti 1400 g.

háborús élelmezési megszorítások miatt mintegy 10 millió tonnával fokozódott,¹ hiszen sok, a mai viszonyok között hiányzó élelmi cikket kell a burgonyának pótolnia, másrészt pedig jelentősen megnövekedett a takarmányburgonyaigény is, mert a háború a németek takarmányimportját is jelentősen megszüktette.

Az olajos növények termelésének fokozása egyrészt közvetlenül járul hozzá a népélelmezés és az ipar zsiradékészükségletének fedezéséhez, másrészt pedig az így kapott olajpogácsatöbblet a takarmányhiánynak éppen a legérzékenyebb és leggyengébb pontján van hivatva javítani.

A főzeléktermelés fokozása pedig elsősorban a védőanyagok, vitaminok és az életfontosságú ásványos anyagokban való szükséglet fedezésére szolgálna (számításba veendő ezen felül sok főzelék jelentős fehérje és szénhidrát tartalma is).

Különös súllyal esik a latba a népélelmezés szempontjából a zsír- szükséglet fedezése, mert a legtöbb kalóriát a táplálékban a zsír szolgáltatja. Míg u. i. 1 g zsír kalóriaértéke 93, addig 1 g szénhidrát vagy fehérje csak 4*1. kalóriát ad. Ha nem sikerülne a zsírféjadagot legalább a mai szinten fenntartani, az a kalóriaellátás végzetes csökkenésére vezethetne. Érthető ezek után, hogy a német kormányzat különös súlyt helyez a zsírszükséglet minden áron való biztosítására. A zsírkérdés jelentőségét még jobban kiemeli a következő néhány adat. 1936-ban a német zsiradékfogyasztás a következőképpen alakult:

felhasznált étkezési zsiradék.....	1,600.000 tonna
» ipari „	405.000 »
	összesen... 2,005.000 tonna

Ennek a zsírmennyiségnek csak kisebbik fele származott a belföldi termelésből, a nagyobbik része, kerekén 58%, azaz 1,167.300 tonna részben tengerentúli, részben európai importáru volt. Mivel a tengerentúli behozattól el van zárva, Németország ma csupán csak az európai kiviteli piacokra támaszkodhatik. Ezek kínálata pedig a háborús nehézségek közepette igen korlátozott, annál is inkább, mert hiszen az európai államok nagy része zsírimportra szorul. 1936-ban az európai kontinens 6*3 millió tonna olajos magvat importált, s ennek csak mintegy 1/6 része, 1*3 millió tonna származott az európai kontinensről magáról. A szerb sertészsír- és szalonnakivitel a háborús dűlások, a magyar pedig a takarmányhiány miatt csökkent le jelentősen. Ilyen körülmények között nem maradt más hátra a németek számára, mint egyéb megoldási lehetőségeket keresni. Ezek a lehetőségek a következők voltak:

1. Az étkezési zsiradék fogyasztásának korlátozása.
2. A mezőgazdaság zsiradéktermelésének fokozása,
 - a) a tej- és vajtermelés emelése,
 - b) az olajos növények termelési területének fokozása,
 - c) az állattenyésztés zsírtermelő ágazatainak fejlesztése révén.
3. A mező- és erdőgazdaság, valamint az ipar melléktermékei és hulladékanyagai zsirtartalmának kinyerése.
 4. A halászat zsírtermelésének fokozása.

¹ Hogy csupán csak az étkezési burgonya fogyasztásának ilyen megnövekedése milyen súlyos szervezési feladatok elé állította a németeket, azt csak egyetlen adattal kívánom illusztrálni. A 10 millió tonna étkezési burgonya szállítására 665.000 darab 15 tonnás vasúti kocsis szükséges. Ennek a folyamánként a német vasútigazgatóság elrendelte, hogy a burgonyát szállító vasúti kocsikat vasárnap is meg kell rakni, illetve ki kell üríteni.

5. Az emberi táplálkozás céljaira alkalmas zsiradékok ipari feldolgozásának korlátozása.

6. Az eddig csak ipari célokat szolgáló zsiradékok olyan természetű átalakítása hogy azok emberi fogyasztásra is alkalmasakká váljanak (zsírkeményítés).

7. Zsír szintézis mikroorganizmusok segítségével.

8. Ipari zsír szintézis.

Lássuk most ezeket a lehetőségeket egyenként.

1. A zsírfogyasztás korlátozása, a mostani háborúelőtti szintről való leszállítása mindenképpen indokoltnak látszott. Míg u. i. 1913-ban a fejenkénti évi zsírfogyasztás 18.4 kg-ot tett ki, addig ez az érték 1933-ban 26.3 kg-ra nőtt, 1938-ban pedig egy felnőtt teljeskorú férfi átlagos zsírfogyasztása (zsír, szalonna, margarin, étkezési olaj, vaj, stb. együttesen) 31.2 kg-ot tett ki. Már pedig az 1913-as táplálkozás is igen bőséges és kielégítő volt, minden tekintetben, a zsír aránya szempontjából is, főként ha tekintetbe vesszük, hogy a Magyar Gazdaságkutató Intézet adatai szerint 1930/31-ben a trianoni Magyarországon az átlagos fejenkénti zsírfogyasztás (vaj nélkül) 13.3 kg-ot tett ki mindössze. Átlagosan számítva évi 15 kg zsír bőségesen elegendő a szükségletek kielégítésére, annál is inkább, mert hiszen a zsír minden további nélkül, az egészségre való minden káros következmény nélkül jó részben helyettesíthető szénhidrátokkal. Az eredetileg évi 15 kg-ra tervbevett zsírfejadagot a német kormány normális felnőtt fogyasztóknál a kényszerítő körülmények hatása alatt előbb kereken évi 12 kg-ban, majd ez év április 6-ától kezdődően a bekövetkezett takarmányhiány és az európai exportállamok szállítóképességének csökkenése miatt 10.7 kg-ban állapította meg.¹ Az így lecsökkentem fejadag még mindig jóval magasabb a miénknél, nálunk országos átlagban — igaz, hogy vaj nélkül — a háborús zsírfejadag mindössze évi 6 kg.

2. Jelentős eredményeket értek el a németek a tej- és vajtermelés terén azáltal, hogy szaporították a tehénállományt az ökorállomány rovására, tenyésztés és kiválasztás, valamint tökéletesebb takarmányozás révén emelték az egyes tehenek tejtermelését és a tej zsirtartalmát. Az átlagos tehen tejtermelése 1932-től 1937-ig évi 2468 kg-ról 2570 kg-ra emelkedett, s az ország tejtermelését 1939-re 25-4 milliárd literre sikerült felfokozni. Ezzel Németország a világ második legnagyobb tejtermelő államává vált.

A múlt század második felében a német birodalomban még jelentős mennyiségű olajos magvat termeltek. 1878-ban pl. még 180.000 ha-t tett ki az olajos magvak vetésterülete. A régibb gazdasági rendszer a mezőgazdaságot a németeknél is éppúgy elhanyagolta, mint nálunk. Beengedte az olcsó tengerentúli és orosz olajos magvakat, védővámok nélkül, ennek következtében ezek vetésterülete 1915-re 25.000 ha-ra szorult vissza. Csak az 1914—18-as világháború harmadik esztendejében ismerték fel ennek a termelési ágának a nagy fontosságát, hiszen az olajos magvak egy hektáron négyszer annyi zsiradékot termelnek, mint amennyi az ugyanilyen területen termelt takarmánynövények feletése révén

¹ Részletezve a zsírfejadag a következőképpen alakul 1 hétre:

ezelőtt 1942 IV. 6. óta

Gyermekek, 3 éves korukig	125 g	125 g
„..... 3. és 6. évük közt	188	„188 „
„..... 6. és 14. „.....	266	„ 266
„		
Fiatalkorúak, 14. és 18. életév közt.....	301 „	269,,
Normális felnőtt, 18 éven túl.....	260 „	206 „
Éjjeli munkások	289 „	226,,
Nehéz testi munkát végzők.....	394 „	306,,
Legnehezebb testi munkát végzők	738 „	575,,

sertészizlalással elérhető.¹ 1918-ban ennek megfelelően újból 110.000 ha-ra emelkedett a vetésterület, a háború után azonban újból rohamosan lecsökkent, jóval a háború előtti mértékre. A mélypontot 1933-ban érte el 5000 h-ral. Ez időponttól kezdve a nemzeti szocialista kormány különféle eszközökkel, a többek között prémiumok alkalmazásával fokozatosan újra emelte a vetésterületet, amely a múlt évben már 225.000 ha-t ért el s a most folyó termelési esztendőre 300.000 ha-nyi területet vettek tervbe. Ezek között első helyet a repce mellett a len, a réparepce, a mák és a mustár foglalja el, de jelentős szerepet tölt be a német klímához a közelmúltban alkalmazott és kinemesített szójabab, az édes lupina s újabban kiterjedten termelik a napraforgót, a sáfrányt és az olajtököt is. A kapott olajat részben a megnövekedett igényű háborús ipar, részben pedig az élelmiszeripar dolgozza fel margarinnra, ami a múlt évben mintegy 40%-át tette ki a lakosság összes zsiradékfogyasztásának. Az orosz háborúval kiesett orosz és keletázsiai olajos magimportot a Magyarországgal és a balkáni államokkal kötött, volumenjében jelentősen megnövekedett kereskedelmi egyezményekkel igyekeznek Németország pótolni. A jövőben Magyarország és a Balkán fokozott szerepet játszik Németország növényi olajszükségletének fedezésében. Az e téren elért eredmények jelentős részben annak tudhatók be, hogy egyrészt sikerült a terméshozamot jelentősen fokozniok, mert míg pl. 1933-ban a hektáronkénti repcehozam mindössze 12.3 q-t tett ki, 1940-ben országos átlagban 20.8 q-t érték már el, másrészt pedig igyekeztek az olajos magvak termelését gazdaságosabbá is tenni, prémiumok juttatásával. A gazda közvetlenül a Közélelmezési Hivatallal szerződik (Reichsnährstand), illetve annak a tej- és zsirgázdálkodási központjával (Hauptvereinigung für Milch- und Fettwirtschaft). Az ilyen szerződésen alapuló szállítás esetén a gazda pl. a repcemag tonnájáért 60, a mákért pecüg 100 márka ártóbbletet kap.¹ Az olajos magvak termelési többlete egyidejűleg jelentős mértékben emeli egy rendkívül fontos takarmány, az olajpogácsa mennyiségét is, egy olyan takarmányét, melyet azelőtt jórészt külföldről importáltak a németek.

Mint zsirtermelő állat, elsősorban a sertés jöhet számításba, elvileg tehát jelentős mértékben kellene fokozni a zsirsertések mennyiségét és arányszámát, főképpen a hússertések rovására. Itt azonban súlyos nehézséggel küzd a német állattenyésztés, hasonlóval, mint a miénk. Lassanként u. i. csökken a sertésenyésztés rentabilitása, olyannyira, hogy ez már a sertésállomány veszélyeztetését jelenti s a német mezőgazdaságnak legégetőbb pillanatnyi problémája éppen a sertésállomány megmentése. Ennek az oka az, hogy hiányzik a megfelelő mennyiségű takarmányfehérje, a hizlalást idő tehát megfelelően kitolódik s az állatoknak a még viszonylagosan megfelelő mennyiségben rendelkezésre álló keményítőtakarmányon való hizlalása a dolgok természetéből kifolyólag olyan takarmánygazdálkodással kell járjon, hogy a hizlalást költségek a sertés eladási árát is elérik, esetleg túl is lépik. A német gazdák már régen sürgetik is a sertésárak megfelelő jelentős emelését s mint mondják, mihelyt

¹ Repce esetében pl. a következőképpen alakul a számítás. 1 hektár hoz átlagban 20.8 q repcemagvat, ez 7.5 q tiszta olajat és 13.3 q olajpogácsát szolgáltat. A len 7—8 q-s átlagtermése 2.5 q olajat és kereken 5 q olajpogácsát ad. A tiszta olajon kívül tehát még az olajpogácsa is szerepel mint melléktermék, ami tehéneltakarmányoztatva szolgáltat még jelentős mennyiségű tejszirt is. Ezzel szemben 1 hektár takarmánynövényre átlagban évi 3000 kg tejtermelést számolván, 3.3% zsirtartalommal, mindössze 1 q zsirt kapunk, vagy sertés esetére, 1 ha takarmányon felnevelhető 7.5 q sertés élő súly, ugyancsak kereken 1 q zsirtermeléssel. Hogy a zsir szempontjából ilyen kedvezőtlen kihasználási arányszám ellenére is a tejtermelés fokozására törekszenek a németek, annak a magyarázata abban rejlik, hogy a tejben biológiai szempontból rendkívül magas értékű, könnyen emészthető fehérje mellett a védőanyagok, vitaminok és més, valamint foszforanyag olyan fontos és nélkülözhetetlen tényezői táplálkozásunknak, — elsősorban a csecsemők, anyák és gyermekek táplálkozásának — hogy azt semmivel sem pótolhatjuk. Érdemes tehát akár nagy ráfizetéssel is tejet termelni. Ez azonban koránt sem áll a sertészsírra.

² Az olajos magvak termesztésére a mi gazdáink is szívesebben vállalkoznának, ha az komoly jövedelemtöbbletet jelenthetne számukra. Addig, míg pl. a búza termesztés nagyobb jövedelmet hoz, mint a szója, addig ennek a fehérjeellátásunk szempontjából olyannyira kívánatos növénynek az elterjedésére aligha számíthatunk.

a gazda jól kereshet a hizlaláson, a sertésállomány bizonyára jelentős mértékben emelkedni is fog. Az áremelés terén precedensre is hivatkoznak, mondván, hogy az olajos magvak s a tej esetében az áremelés minden esetben meghozta az eredményt, a termelés jelentős emelkedését. Sőt, 1941 november—decemberében s ez év januárjában a kormány bizonyos ártöbbletet maga is engedélyezett sertéseknél, februárra azonban ezt a többletet megszüntette. A német kormányzat hosszas megfontolás után végül is a jelentősebb emelés ellen döntött. Elhatározásának indítóoka az, hogy az áremelés feltétlenül a közvetlenül emberi táplálkozás céljaira szolgáló termények mennyiségének csökkentésére vezetne, már pedig úgy a kenyérmagvak, mint a burgonya legelsősorban mégis csak az emberi — közvetlen — táplálkozást kell szolgálják, minden egyéb felhasználásuk, így ipari feldolgozás, pl. szeszé, állathizálás stb. csak másodsorban jöhetnek számításba. Nem helyes az olajos magvak példájára való utalás, mondja Backe földművelésügyi és közlekedésügyi államtitkár, mert az olajos magvak vetésterületének emelése — annak ellenére, hogy ez az emelkedés viszonylagosan nagy volt, pl. a burgonya bő 3 és 4 millió hektárnyi vetésterülete mellett, — végeredményben mégis csak jelentéktelen. Nem lehet jogosan a tej áremelkedésére sem utalni, mert hiszen a tehén olyan takarmányt fogyaszt, amit emberi táplálkozásra fel nem használnak, annál veszélyesebb konkurens lehet azonban a sertés, éppen a gabonamagvak és a burgonyafogyasztás terén. Mivel pedig a takarmányburgonyai igény amúgy is nő, annál is inkább, mert hiszen hiányoznak egyéb, azelőtt külföldről importált takarmányfélék, a németek a burgonyaterület jelentős fokozását tűzték ki maguk elé. A burgonyának a német éghajlati viszonyok különösen kedveznek, úgyhogy a német hektáronkénti átlaghozam (176 q) a magyarénak (79 i q) kereken a kétszerese. Ez az egyik magyarázata annak, hogy a németek a burgonya vetésterületét — más növények terhére is — minden áron fokozni akarják. Egy másik ok pedig az, hogy a burgonyának aránylag alacsony ugyan a fehérjertartalma (nyers fehérje 2 i%), de ez a kis fehérjemennyiség biológiai szempontból igen magas értékű.

A burgonya tehát a németek magas termésátlagai folytán úgy hizlalás értékben (keményítő érték), mint fehérjehozamban vezet. Magyar viszonylatban ezzel szemben, a mi alacsony burgonyahozamaink miatt a kukorica viszi a vezetőszerepet. Ez magyarázza végül a burgonya közelmúltban bekövetkezett áremelését is.

A sertéskereskedésben a német kormány végül is úgy döntött, hogy egy egészen csekély áremelés mellett a német gazdaságszervezet hazafias érzésére apellál, mert nem szabad bekövetkeznie annak, mondja Backe államtitkár, hogy a következő esztendőben bőségben legyen takarmány (részben a burgonya áremelése révén) s ne legyen elegendő sertés, amit azzal hizlalni lehessen. A múlt év végén s ez év legelején engedélyezett ártöbblet a sertéseknél éppen azt célozta, hogy a gazda jó jövedelemmel adhassa el a hizott sertéseit, amelyek létszáma a rendelkezésre álló takarmánymennyiséghez viszonyítva igen magas volt. A német zsír- és húsellátás szempontjából azonban feltétlenül fontos a növényfélében levő állomány megtartása arra az időre, míg újból lesz megfelelő mennyiségű takarmány. A nehéz sertések számának ilyen közvetett leapasztása ennek a kérdésnek megoldásához hozzájárult. A sertés hizlalás problémájának megkönnyítését célozza a házi ételhulladékok rendszeres házról-házra való összegyűjtése is, amit a párt (NSV) szervezett meg.

3. Olajat nyernek ki ma olyan magvakból és terményekből is, amelyeknek a feldolgozása békében nem lett volna gazdaságos. Így pl. a paradicsom- és szőlőmagból, a makkból és a gabonamagvak csirájából is, elsősorban a tengericsirából, melynek olajtartalma kereken 25%. A szőlőmagból nyert olaj mennyisége évi 1000--1500 tonnát tesz ki.

Ma már nálunk is feldolgozzák a tengericsirát, ami igen jó minőségű étkezési olajat szolgáltat. De érdemes lenne egyéb gabonafélék csiraolaját is kinyerni. Egy egyszerű számítás igazolja ennek a kérdésnek hazai viszonylatban való jelentőségét. Megfelelő statisztika híján induljunk ki a trianoni Magyarország adataiból. Az utolsó 10 év adatai szerint a trianoni terület évente 15 millió q búzát és 5 millió q rozsot használt fel emberi táplálkozás céljaira. A trianoni terület 3870 malma közül 494 volt nagyipari jellegű,

vagyis olyan, amelyikről feltehetjük, hogy a csirakinyerést gazdaságosan meg tudja oldani, megfelelő berendezéssel el lévén látva. 1938-ban az összes malmok 500 millió pengőt kitevő örlemény értékéből 330 millió pengő esett a nagymalmokra, felvehetjük tehát, hogy a búza és rozs 66%-át ezek a malmok dolgozták fel, vagyis kereken 10 millió q búzát és 3 millió q rozst. A gabonacsira viszonylagos súlyát átlagban a magsúly 275%-ában véve fel, a fenti 13 millió q gabona 375.000 q csirát szolgáltatna. A csirából — a veszteségeket is számításba véve — átlagosan 10% olaj nyerhető ki, a fenti csiramennyiségből tehát 37.500 q olajat kapnánk és kereken 330.000 q olajpogácsát, ami az állattenyésztésünkben jól értékesülne. A trianoni terület lakosságát 9 millió lélekben véve fel, egy lakosra évente 0.4 kg csiraolaj jutna, vagyis majdnem egy havi zsirfejadagot fedezhetnénk ilyen módon, ha nem is közvetlenül, de ipari célokra felhasználva s a megfelelő mennyiségű állati zsiradék a táplálkozás céljaira lenne felszabadítható.

A németek, különös tekintettel a kukorica igen értékes olajtartalmára, a burgonyán kívül a kukorica vetésterületének kiterjesztését is szorgalmazzák annál is inkább, mert hiszen a régi területen (a lengyel Főkományszóság és Csehország nélkül) a 19.2 millió hektárnyi szántóföldi területből mindössze 110.000 ha-t vettek igénybe kukorica termesztésére, annak ellenére, hogy hektáronkénti keményítőérték- és fehérjehozama mindjárt a burgonyáé után következik.

Rendkívül értékes mezőgazdasági melléktermék még a csont is a maga 16%-nyi zsirtartalmával. A vágóhídi csontfeldolgozást ma már a kis vidéki német vágóhidak is elvégzik, s 1938-ban már 125.000 tonna csontot dolgoztak zsírra fel. Az emberi táplálkozásra fel nem használható állati tetemeket és vágóhídi hulladékot külön speciális tetemfeldolgozó üzemekbe viszik, ahol ezekből szárítás útján takarmányt készítenek, de egyidejűleg extrakciós eljárással a zsirtartalmukat is kioldják. Ez a zsír természetesen csak ipari célokra használható fel, éppen úgy mint az ipari és háztartási szennyvizet tisztító telepek iszapjából kinyerhető zsiradék. Ez utóbbi két úton évente kb. 7000+30.000, összesen 37.000 tonna ipari zsirt kapnak.

4. A tengeri halászat is nagy mértékben hozzájárult a zsírszükséglet fedezéséhez. Az utolsó évtizedben jelentős cethalász flottát szerveztek a németek s 1937/38-ban ez a flotta 92.000 tonna cetzsirt szállított haza, melyet a margaripar dolgozott fel. Külön megemlítést érdemel a cetmáj olajának A-vitamin tartalma, melyet ez év tavaszán a margarin vitaminizálására használtak fel. Ezáltal abban az időben, mikor a vitaminhiány a természetes vitaminforrások kimerülése folytán a legjobban érezhető, nagy mértékben hozzájárultak a német nép vitaminszükségletének a fedezéséhez. Heringek, szardellák és egyéb halak olaját is kinyerik s részben emberi táplálkozásra, de főleg ipari célokra használják fel.

5. A fenti és még más eljárások lehetővé tették, hogy az emberi táplálkozásra is alkalmas zsiradékok egy részét az ipari feldolgozás elől elvonják. Ilyen eljárás még az is, melynek segítségével a fenyőfák cellulózzá való feldolgozásánál kapott szulfátvéglúgokból az olajat kinyerik. A kapott tallolaj, festékek és lakkok előállításánál, helyettesítheti a lenolajat, amit viszont étkezési célokra lehet felhasználni.

6. Normann német kémikus 1901-ben első ízben állított elő szilárd zsirt olajoknak katalitikus úton való telítésével (hidrogénezésével). Ez az eljárás, amelyet ma már nagyiparilag üznek, a zsirkeményítés. Ezzel az eljárással különféle olajokból szilárd zsirokat állítanak elő, s ezeket a zsirokat margarinyártásra használják fel. Az olajokban jelen volt vitaminokat a keményítő előtt desztillálással és ú. n. perkolációs eljárással kivonják, majd a megkeményített zsírhoz újból hozzátesszik. A keményített termék tehát

táplálkozási szempontból teljesértékű anyag, annál is inkább, mert a szervezetben való felhasználásuk teljesen olyan, mint a természetes szilárd zsíroké.

7. Egyes penészek és élesztőfajták megfelelő táptalajon olyan telepeket alkotnak, melyekben 15%-ig is emelkedik a zsirtartalom. A mikroorganizmusok előlése után ez a zsír extrakcióval kinyerhető, de az élesztő, mely fehérjében, zsírban és vitaminokban igen gazdag, közvetlenül is felhasználható emberi táplálkozás céljaira. Ezek az eljárások ma még csak kísérleti stádiumban vannak, de minden valószínűség szerint rövidesen sikerül ilyen módon a nagybani zsírelőállítás is.

8. Ezzel szemben a zsírszintézis, a mesterséges zsírkészítés ma már megoldott probléma, Németországban több nagy ipartelep is foglalkozik vele. Kiindulási anyag ennél az eljárásnál az a paraffin, melyet a Fischer—Tropsch szénecseppfolyósítási eljárásnál, illetőleg a szintetikus benzinyártásnál melléktermékképpen kapnak. Ezt a paraffint megfelelő, a zsírsavakkal szemben ellenálló kazánokban, szervesetlen vagy szerves fémsó katalizátorok jelenlétében 100—120 C° mellett levegő átfuvasásával oxidálják zsírsavvá. A zsírsavakat megtisztítva vagy szappankészítésre használják fel, vagy pedig az ugyancsak szintetikus úton előállított glicerinnel zsírrá kapcsolják össze. Az így kapott zsírt a margarinkészítésnél használják fel, miután előzőleg állatkísérletekben, majd pedig hadifoglyokon és végül a hadsereg nagyobb egységein végzett kísérletekkel meggyőződtek arról, hogy ez a zsír teljesen ártalmatlan és a szervezet éppen úgy hasznosítja, mint a természetes zsíradékokat. Az így előállított zsír mennyisége, éppen úgy, mint a glicerinszintézis menete, ma hadititok. De kétségtelen az, hogy több nagy teljesítményű gyártelep egyedül ennek a terméknek az előállításával foglalkozik, az előállított mennyiség tehát igen tekintélyes lehet. Mint érdekességet említem meg, hogy a szintetikus zsírt a Szovjetben is nagyban állítják elő, az egyik ilyen gyártelep Kazánban, a másik Gorkijban (Nisnij-Novgorod) működik.

A német zsírgazdálkodás fenti vázlatos ismertetése bebizonyította, hogy a németek minden emberi lehetőt megtettek a belföldi termelésük fokozására. Nagy szerepet játszik e téren a németek nagy szervezési készsége is. Még a háború kitörése előtt, a négyéves terv kapcsán megindult a romlás elleni küzdelem is Németországban (Kampf dem Verderb), melynek célja volt, a felületes kezelés, könnyelműség, vagy a szakértelem hiányából származó romlási veszteségeket lehető minimálisra csökkenteni. Ma Németországban nincsen semmi felhasználatlan hulladék. Takarékosan főznek, feldolgoznak mindent. Ennek érdekében leállítják a nagy vendéglők, katonai konyhák, stb. burgonyahámzó gépeit is, mert azok túl vastagon hámozták a burgonyát. Mindenütt a héjában főzik a burgonyát, mert egyrészt ezzel a C-vitamin-tartalom kímélődik, de méginkább azért, mert így a hámozással kevesebb anyag veszendőbe. A veszteségek csökkentését szolgálja egyebek mellett a tejellátás és feldolgozás hatalmas méretű megszervezése is. Az országban mindenütt tejgyűjtő és főlőző állomásokat létesítettek, melyeket központi hatalmas vállalatok irányítása és ellenőrzése mellett működnek így egyedül a Nürnbergben székelő „Bayrische Milchversorgung“ nevű szövetkezet 1602 község 33.958 parasztgazdasága 123.398 tehenének 136·1 millió liter tejtét vette át, ill. dolgozta fel 1939-ben s ebből egyedül a nürnbergi központi üzem 111·5 millió liter tejet és 3·8 millió liter tejszínt vett át, ill. dolgozta fel.

A zsírtermelés további fokozása a mai háborús viszonyok között Németország területén aligha képzelhető el. 100 lakosra Németországban mindössze 41 hektár mezőgazdaságilag megművelt terület esik, míg Magyarországon 85·7, Franciaországban 82, s a délkelet-európai, ill. Balkánállamokban (Bulgária, Románia és a volt Jugoszlávia) 90. Így ma pusztán arról

lehet a németeknél szó, hogy a meglevő szántóföldi területüket inilyen termény termesztésére használják fel. Az olajos magvak és a burgonya vetésterületének fokozása az árpa, a zabosbüköny, a lóhere, lucerna, a legelők és rétek területének rovására megy. A hiányzó legelőt és egyéb takarmánynövény területet a megmaradó legelők fokozott intenzíválásával, a kapás takarmánynövények termésterületének fokozottabb kihasználásával kell pótolniok. A kapásterületek erőteljesebb megművelése a munkaszükséglet fokozásával jár. Már pedig munkaerőben amúgy is nagy hiány van Németországban. Hadifoglyok milliói és külföldi mezőgazdasági munkások tízezrei ezt a hiányt fedezni nem tudták volna, ha nem gondoskodnak a németek idejében mezőgazdaságuk nagyvonalú gépesítéséről. Míg 1935-ben 4000 traktort állított elő a német gépipar, 1939-re ez a szám 30.000-re növekedett, s nem csökkent jelentősen az ipar háborús célokra való igénybevétele ellenére sem.

A német nép meg is becsüli mezőgazdaságát, mert míg az ipar és kereskedelem háborús adóterhe egyre növekszik, a mezőgazdaságé megmaradt a háború előtti igen alacsony szinten, s megtartotta a mezőgazdaság azt a számos kedvezményt is, amit különféle akciók, pl trágyatelepépítési (1000 márka segélyig), traktorbeszerzés (2000 márka segélyig), istállóépítési akció stb. alakjában a háború előtt is élvezett, s amelyek révén adóterhének nagy része is visszatért.

KÚTHY
SÁNDOR

ORVLÖVÉSZEK

NAGY KATONAI BÖLCSELŐNEK, Clausewitznek meghatározása szerint „a háború az erőszak ténye, amelynek alkalmazásában határ nincsen“. A háború végcélja, hogy az ellenséget saját akaratumk teljesítésére kényszeresük. E cél eléréséhez az eszköz az erőszak, melynek határát az elmélet nem ismeri. Az elmúlt háborúk gyakorlata mégis azt bizonyította, hogy a szembenálló ellenfelek nem törekedtek arra, hogy az erőszakot határ nélkül alkalmazzák és úgy látszott, hogy a kultúrnépek háborúja a kultúra jegyében is zajlik le. A folyó háború azonban beigazolta, hogy a korlátokat nem a műveltség, hanem a szenvedély szabja meg, mely a bolsevikiek harcában az elképzelhető legerősebb fokban érvényesül. . Az oroszok a háborút a maga teljességében fogták fel és világnézetük az „erőszak alkalmazásában“ a legmesszebb elmegy.

Ez a katona-bölcseleti alapja azoknak az orvlövészharckoknak, melyekről az utóbbi idők hadijelentései és a napi sajtó oly sokat beszélt. A szovjet a háború sikere érdekében minden eszközt felhasznál, mellyel a német, magyar és szövetséges csapatoknak árthat. Az orvlövészmozgalmat, ezt a háború viselésének a múltban is már ismert módját, a modern háborúviselés kíméletlen eszközüvé avatta.

Az elmúlt világháborúban is ismeretes és veszedelmes ellenfélnek mutatkoztak a „komitácsik“, melyeknek utódai a „csetnikek“ ismét jelentek a honvédségünk bácskai hadműveleteinél. Az orvlövészmozgalom nem volt tehát újdonság, de óriási méretű alkalmazása a háborúviselés hatásos eszközüvé vált.

Első alkalommal az elmúlt év őszén tűntek fel orvlövészek (partizánok) az Umantól északra levő erdőségekben. Ma is a felkutathatatlan és végtelen

orosz erdők, különösen a Kiev és Moszkva között húzódó hatalmas alfás, fenyővel kevert lomberdő a rejtekhelyük. Ezekben az erdőségekben alakult meg már 1916-ban az első 3 vörös ezred és itt tartották magukat a fehérek az ellenforradalom után még két esztendeig.

Az első orvlövésztevékenységek gyűjtogatásra, rablásra, valamint egyedül, vagy kisebb csoportokban haladó, vagy őrtálló katonákra való tüzelesre szorítkoztak. Nagyobb orvlövészbandák az elmúlt év decemberében léptek először fel, mely alkalommal már érezhetővé vált a mozgalom igazi célja: egyrészt a hadműveleti területen a hadsereg kifárasztása és hadműveleteinek gátlása, másrészt a hadműveleti területek mögött, a hadtápterületen a békés termelőmunka megbénítása.

A bősevik vezetési elgondolása szerint a mozgalomnak egyes területek beszerzésén kellett alapulni. Lelkét a kievi, brjanszki és wjazmai megsemmisítő katlancsatak alatt visszahagyott, vagy pedig későbbi időben repülőgépről ejtőernyővel ledobott kommunista, nagyrészt orosz-zsidó vezetők adják. E kommunista vezetők mellett hivatásos tisztek is parancsnokolnak. Az orvlövészmozgalom harcos létszámának majdnem felét orosz hadseregbeli katonák szállítják, kik a nagy bekerítő csaták idején menekültek a végtelen orosz erdőkbe és szerveződtek bandákká. Kisebb részüket a tél folyamán ejtőernyővel dobták le az oroszok a mozgalom felfrissítésére. A harcos létszám másik felének nagyobb tömegét a részben erőszakosan, megfélemlítéssel toborzott, részben önként csatlakozó helybeli lakosság, nagyrészt kalandvagyó fiatalok adja.

Az ukrán lakosság szeretne a békés munkához mielőbb visszatérni és közülük kevesen csatlakoznak az orvlövészekhez. Az oroszok ellenben, — különösen a fiatalabb nemzedék — az orvlövészekkel tartanak. Legnagyobb részük ugyan nem vesz részt a harcokban, de velük éreznek és nem árulják el őket, sőt nagyban támogatják.

Megszálló csapataink a meghódított óriási orosz térség minden egyes falujában nem lehetnek jelen és ezt az orvlövész-szervezők arra használják fel, hogy a lakosságot a legvéresebb terrorral (ukrán milicisták legyilkolása, németbarátok elhurcolása, stb.) a mozgalomhoz kényszerítsék. Erre lehetőséget nyújt ugyesen megszervezett hírszolgálatuk és figyelőszervezetük. A híreket nemcsak rejtett rádióállomásaik útján kapják, hanem az orvlövészmozgalomhoz csatlakozott zsidók és fiatal, kommunista nevelésű nők is hordják. Az elfoglalt területek zsidósága — a jól ismert okokból, — nemre és korra való tekintet nélkül az orvlövészekkel tart. Azonban csak kis részük csatlakozott a harcos orvlövészekhez, nagyobb részük mint agitátor, lázító, toborzó, hírszerző és rémhírterjesztő működik.

A fent említett elemeken alapuló bizalmi rendszer a megszálló csapatokról elég biztos híreket ad ahhoz, hogy a harcterületet ott válasszák meg, ahol akarják és a harcot akkor vegyék fel, amikor lehetőleg számbeli fölényben vannak. Puskával, géppisztollyal, golyószóróval, géppuskával, akna- és gránátvetővel és a hozzájuk szükséges lőszerrel bőségesen rendelkeznek. Ezeket a nagy csaták alkalmával visszahagyott és nagyrészt erdőkben elrejtett raktárakból pótolják. Nagyobb bandáknak tüzéségük is van. Élelmiszereket a velük érző lakosságtól kapják, vagy erőszakosan harácsolják. Elfoglalt raktáraik azt mutatják, hogy ebben sincsen hiányuk.

Szívesebben védekeznek mint támadnak és szívesen használják védőállásul a mocsaras erdőket, ahol a helyi ismeretekkel nem rendelkező csapatainkat nehéz feladatok elé állítják. Támadó módszerük a lesből való gyors rajtaütés, melyet a menetelő és pihenő csapatainkra rendszerint éjjel vagy a virradat előtt hajtanak végre.

Állandó tartózkodási helyükül is nagyrészt erdőket vagy nehezen megközelíthető útban szegény, mocsaras területeket választanak. E táborhelyeiken néha 1000—2000 orvlövész is tanyázik és 80—100 fő erejű tábori őrsökkel biztosítják magukat köröskörül. A felkutatásukra és megsemmisítésükre rendelt megszálló csapatok közeledtét e biztosításon kívül fejlett hírszolgálatuk is jelzi.

E táborhelyeikről indulnak ki kisebb-nagyobb csoportokban a feladataik végrehajtására, melyek a már említetteken kívül abban állnak, hogy vasútvonalak és vasúti szállítmányok ellen lépnek fel, gépkocsioszlopokon ütnek rajta, repülőtereket támadnak meg, az őrségeket lemészárolják és a repülőgépeket megsemmisítik, a lőszer- és egyéb raktárakat elfoglalják és elpusztítják, vagy az elfoglalt anyaggal készleteiket kiegészítik, a távbeszélő vezetéseket elvágják, egyes, magánosan haladó katonákat, különösen a jelentő közegeket lelövik, a mezőgazdasági és ipari termelőmunkát zavarják, a lakosságot megfélemlítik, rémhíreket terjesztenek, hírszerző szolgálatot végeznek, stb., stb.

Utasításaikat rádión kapják Moszkvából, amiért hol az egyik, hol a másik feladatra helyezik a súlyt. Például a téli orosz támadások idején a jelszó ez volt: „Támadjátok hátba a német csapatokat!“, legújabban pedig a tavaszi mezőgazdasági munkák megindulása után: „Lőjjetek le minden dolgozó traktorvezetőt!“

Az orvlövészek elleni harcnak nemcsak azért szentelhetünk figyelmet, mert mint a háborúviselés új és eddig kevésbé ismert eszköze mutatkozott be, hanem elsősorban azért, mert ezekben a harcokban a magyar megszálló csapatok is derekasan kiveszik a részüket.

Megszálló csapatainknak nagy területeken kell az elfoglalt falvak és városok békés életét és a harcoló csapatok hadműveleteinek hátát biztosítaniok. Az elmúlt télen és tavasszal nehéz és fáradságos meneteket hajtottak végre az utak járhatatlanságáról híres északukrán területeken a Dnyepr és Desnja folyók térségeiben az orvlövész bandák felkutatására. A fáradságos menetek után legtöbbször súlyos harc következett az orvlövész bandák leküzdéséig.

Ezekben a harcokban csapataink általában azt a harci eljárást alkalmazták, hogy az orvlövészek által megszállt erdőket és községeket, némely esetben 500 km²-nél is nagyobb területeket, minden oldalról körülvették és ezután több irányból indították meg a támadást. Máskülönb a téli háborúra felkészült orvlövészek, akik sível és a helyszínről harácsoló orosz szánokkal voltak felszerelve erősebb egységeink támadását be nem várva, a részükről jobban ismert erdei utakon, gyorsaságukat kihasználva idejében visszavonultak volna.

Még e harc eljárásunk alkalmazása mellett is például a március 19.—21. közt lezajlott chumutowka-martschichinai orvlövészütközetben a vállalkozásban résztvevő 10 zászlóaljunk teljesen körülzárta ugyan a 30 km hosszú és 25 km széles erdőt, a nagy térben mégis sikerült egy részen 2—3000 fő orvlövésznek kimenekülnie. Igaz, hogy nagy áron, mert 602 halottat hagytak hátra, míg csapataink vesztesége ugyanekkor csupán 3 tiszti és 12 fő legénységi hősi halott volt.

Egy másik vállalkozásnál, Karjuhowkánál viszont kb. három zászlóalj erős csoportunknak december 20. és 21-én sikerült két oldali támadással úgy meglepni az orvlövészeket, — kiket a nem éppen orosz származású Orlenko tábornok vezetett, — hogy azok kb. 1000 halottat hagytak a csatatéren. Ezen felül még 264 foglyot ejtettünk. A körütekintő és jó vezetésnek köszönhető, hogy saját veszteségünk itt csupán hét fő volt hősi halottakban.

A felemlített két példából kitűnik, hogy az orvlövészek véres veszteségei aránytalanul nagyok. Ennek oka a gyengébb katonai vezetés mellett az is, hogy emberanyagukat nem nagyon kímélik.

A szovjet túlértékelt az orvlövészmozgalom jelentőségét és valószínűleg nagyobb reményeket fűzött hozzá, mint amennyit beváltott, mert bár a megszálló csapatokra hetekig és hónapokig tartó nehéz harcokat ró, a hadsereg hadműveleteit megakadályozni nem tudja. A mozgalom lényegével mégis meg kell ismerkedni minden magyar embernek és megmozdulását a jövőben is figyelemmel kell kísérni, mert az orvlövészek ellen folyó harcokban a magyar katonacserény ismét példát mutatott.

ZETELAKI TIBOR

VESZTEGETÉS

MINDEN ALKOTMÁNYOS ÁLLAMBAN megtaláljuk azt a törekvést, — mondja büntetőtörvénykönyvünknek csaknem hetven év előtt készült indokolása—hogy a közhatalom kezelése garantiákkal vétessék körül, s mindegyik közhatósági tisztviselő az állam által vagy az állam nevében reábízott hatalom mikénti kezeléséért felelőssé tétessék“. E felelősség, amely kiterjed az állam gépezetének minden szándékos vagy a gondosság elmulasztásával járó akadályozására, több irányban terheli a közhivatalokat. A hivatali eskü kötelezi az állam szolgálatában állókat arra, hogy tisztükben híven és legjobb tudásuk szerint járjanak el. E kötelezettség elhanyagolása megtorlást von maga után a fegyelmi hatóság részéről.

Figyelmen kívül hagyva most a hivatali bűncselekmények egyéb eseteit, a hivatali sikkasztást, a hatalommal való visszaélést stb., most csupán a legsúlyosabb cselekménnyel foglalkozunk a legutóbb tárgyalt országgyűlési törvényjavaslat kapcsán: a vesztegetéssel. A közéleti törvényesség és tisztaság biztosítását célzó törvényjavaslat „a közélet egészséges folyamatához kíván büntetőjogi biztosítékot nyújtani“, még pedig főként a megvesztegetésre vonatkozó jogszabályaink helyesbítésével.

A vesztegetési cselekmények csekély töredék az országos bűnözési statisztikában. A királyi törvényszékek által hozott 22.000 büntető ítélet közül a legutóbbi kimutatás szerint alig 0.2%-nak tárgya a vesztegetés. A megállapított esetek javarésze még így is csekély jelentőségű. Rendőröknek az elővezetés mellőzése esetére felkínált ajándékokról, alantas tisztviselők kedvezésének megvásárlására szánt juttatásokról van szó a legtöbb esetben; ezek az állam gépezetének működésében komolyabb zavart nem okozhatnak. A vesztegetési esetek örvendetes ritkaságának legfőbb oka természetesen a magyar közhivatalnoki kar hozzáférhetetlensége és ezzel együtt a megkönyöríthetlenségről elterjedt köztudat is. Figyelembe kell vennünk emellett még azt is, hogy a vesztegetés törvénykönyvünknek talán legkritikábban bizonyítható bűncselekménye. Ha a vesztegető és a vesztegetett egyetértenek, csak véletlen elszólás, könnyelműség juttathatja a bűnösöket a hatóság kezére. Mindez tehát arra mutat, hogy a vesztegetési törvényszakaszok a közélet tisztaságának csak végső védőbástyáiként értékelhetők és hogy ezeknek tatarozása, tökéletesítése csak az elvetemültség legalacsonyabb fokára jutottakat érintheti. Jelentősége lehet az ily reformnak mégis a nagyközönség szempontjából, ha nem is azért, hogy a közhivatalnokok tiltott befolyásolásától visszarettenjen, hanem inkább azért, mert megnyugtató tudatot terjeszt abban az irányban, hogy az államhatalom a legszigorúbban üldözi és a lehető-ség határain belül gátat vet a közhatalommal űzött visszaélésnek.

A XV. századtól kezdve ismételen találkozunk törvényeinkben oly rendelkezésekkel, amelyek megtévedt közfunkcionáriusokra súlyos büntetéseket szabnak. Ezek legtöbbje a pörös ügyekben szándékosan

igazságtalanul eljáró bírakra vonatkozik. A vesztegető és a megvesztegetett átgondolt, egységes elvek szerint való üldözésére vonatkozó jogszabályok azonban csak büntetőkódexünkben nyertek megállapítást. E szabályozás hiányosnak mutatkozott az első világháború éveiben, amikor a hadiszállítások körül elkövetett visszaélések és az ellenőrző közegek megvesztegetése „mélységes lelki romlottságra valló ravasz üzelmekben” nyilvánult meg. (A képviselőház igazságügyi bizottságának jelentése.) A megtorlás és ártalmatlanná tétel céljára új eszközöket teremtett a törvényhozás, amelyek a magáról megfedkezett köztisztviselővel szemben a halálbüntetés alkalmazását is lehetővé tették. Hasonló szigorral örökdik a közhivatalnoki tisztesség felett a honvédelemről szóló 1939: II. t.-c. is. Nem érdektelen ezek után, hogy ismét a háborús viszonyok tették időszerűvé a vesztegetésről szóló törvényes rendelkezések revízióját. Az egészséges közélet sértetlensége — mondja a javaslat indokolása — életfontosságú, amikor jövőnk biztosításáért kemény harcot vívunk és amikor a nehéz idők sokezer ember lelkét fogékonnyabb teszik az erkölcsi fertőzés veszélye iránt.

A büntetőjog irodalmában egymástól eltérő álláspontokat látunk a vesztegetés lényegére vonatkozóan. Míg egyesek, a tárgyalás alatt álló javaslattal egyértelműen, a vesztegetés büntetésében a hivatali teendők tisztaságának biztosítását látják, addig mások az állami teendők ingyenességének, megvásárolhatatlanságának körülbástyázásában ismerik fel a kérdés magvát. Egyezőbbek már a vélemények abban, hogy a közhivatalnok, aki hivatali hatáskörét tiltott jövedelemszerzésre használja fel (Chaveau-Hélie), aki áruba bocsátja az államhatalmat (Zanardelli), voltaképpen a törvény akaratát a vesztegető akaratával cseréli fel és így az általa végrehajtandó állami akarat árulójának tekintendő (Binding). E megállapítás elsősorban azokra vonatkozik, akik vesztegetés kapcsán hivatali kötelességüknek megszegésére vállalkoznak. A vesztegetésről rendelkező törvények ugyanis — és ebben a javaslat sem kíván eltérni — megkülönböztetnek abban az irányban, vajjon a tisztviselő a jutalom ellenében kötelességszegésre, vágy csupán oly magatartásra vállalkozott, amely tiltó jogszabályba nem ütközik. Nem lehet kétséges ugyanis, hogy a megengedett hivatali ténykedésért a felektől eredő jutalom elfogadása is megingatja a bizalmat a köztisztviselővel és hatóságokkal szemben, lerontja a tiszteletet a kapzsi funkcionáriusok iránt és lábra kap az a hiedelem, hogy előnyök ígérete és borralozás nélkül még jogos ügyben sem lehet sikert elérni. A tiltott ajándékozás és ennek elfogadása tehát, ha nem jár is kötelességszegéssel, ugyancsak bűnvádi üldözést kíván. E két esettel természetesen nincsen kimerítve a laza erkölcsű köztisztviselő üzelmének lehetősége. Ha eltekintünk is attól, hogy a javaslat, új utakon járva, az ajándékelfogadást csak akkor kívánja büntetni, ha az a közhivatalnokot a közérdek kárára befolyásolhatja, helyesen utal kódexünk indokolása arra is, hogy nem csupán az becsstelen, amire büntetést szab a törvénykönyv. Így tehát tisztában kell lennünk azzal, hogy a tiltott jövedelemszerzésnek csak legkürivőbb és legaljasabb eseteit torolhatja meg a büntetőbíró. Több lehetőség áll már a fegyelmi hatóság rendelkezésére, amikor hivatali szempontból büntetéssel sújtja azt a magatartást, amelyet a közhivatalnoki állás tekintélyével, a hivatali kötelességekkel összeegyeztethetőnek nem tart. Ami végül még ezen a határon is kívül esik, az már csak tapintat és fokozott rátartóság hiánya lehet, de a hivatal viselőjét súlyosabb megítélésnek ki nem teszi.

Mind a tulajdonképpeni vesztegetésnél, mind a tiltott ajándékozásnál az aktív és a passzív résztvevő büntetés alá eső magatartását egymással való összefüggésben kell szabályozni. A vesztegető a közhivatalnokot kötelességszegésre bírni törekszik; megvesztegetésben bűnös viszont az a közhivatalnok, aki kötelességszegésre vállalkozik, ajánlkozik, a vesztegetési céllal adott vagy ígért előnyt elfogadja. Viszont tiltott ajándékozásban bűnös, aki a közhivatalnok működésével kapcsolatban, de kötelességszegésre irányuló célzat

nélkül ad oly személyes vagy vagyoni előnyt, amely a közhivatalnokot a közérdek kárára befolyásolhatja. Az ilyen ajándékot követelő vagy elfogadó tisztviselő ugyancsak büntetés alá esik.

E magatartások megtorlásánál állandóan visszatérő vitakérdés, ki érdemel súlyosabb büntetést, a vesztegető vagy a vesztegetett? Hogy a közhivatali szolgálat különleges követelményei által nem korlátozott kívülről súlyosabb megítélésben nem részesülhet, mint a megvesztegetett, azt senki sem vitatja. Ellenben eltérnek már a vélemények abban a kérdésben, vajjon igazságos-e egyenlő súllyal büntetni az aktív és a passzív résztvevőt a vesztegetésnél? A szigorúbb álláspont hívei — és ezek győztek az új olasz büntetőtörvény megalkotásánál — indokul azt hozták fel, hogy a vesztegetőé a kezdeményezés, ő az, aki a köztisztviselői tisztességet megingatja jogtalan előnyök elérése végett. Nem volna tehát méltányos, hogy a bűncselekmény rendszerinti tervezőjét, akiben a bűnöző szándék eredetileg megfogamzott, enyhébben ítéljék meg, mint a passzív résztvevőt, aki sok esetben sajnálatraméltó áldozata a kísértésnek. Törvényjavaslatunk ezzel szemben enyhébb álláspontra helyezkedik. Méltányolja azt, hogy csak a közhivatalnok vét az állami akarattal való üzérkedéssel a hivatali esküben is fogadott hűség ellen; tőle a köz emelkedettebb erkölcsi felfogást követelhet, mint akármilyen jött-menttől. Végül felhozzák azt is, hogy a megvásárolt tisztviselő magatartása sokkal rombolóbb hatással van a közérkölcsekre, mint az aktív vesztegető mesterkedése. Így azután már a kötelességszegésre csábításnál sem lépheti túl a büntetés az 5 évi börtönt, holott a vesztegetettnél e büntetés különösen súlyos esetekben 10 évi fegyházig emelkedhet. Még jobban kitűnik a különböző elbánás a tiltott ajándékozás büntetésénél, amelynél a passzív résztvevő büntetése ötszöröse is lehet az aktív résztvevő büntetésének. Ettől függetlenül azonban kimondja a javaslat, hogy nem büntethető, aki az ajándékot a közhivatalnok követelésére adta, ha vonakodása esetére jogtalan hátránytól tartott. E rendelkezés indokál arra hivatkozni a javaslat szerkesztőit, hogy méltányolni kell annak a félnek a helyzetét, aki igazságosnak vélt ügyét kívánja a közhivatalnoknál előterjeszteni s annál jogtalan előny követelésébe ütközik. Tagadhatatlan, hogy a fél ily alkalommal kényszerhelyzetbe jut, mert joggal tarthat attól, hogy vonakodása esetén ügyének sorsa forog kockán. Igaz az is, hogy kétes értékű fegyver ily esetekben a feljelentés segítségét igénybe venni, mert ha a tisztviselő egyszerűen letagadja, mint ahogy valószínűség szerint le fogja tagadni ajánlkozását, úgy a bizonyíték nélkül álló panasztevő maga kerül a bajba.

A bizonyítási nehézségeket igyekszik csökkenteni a javaslat azzal a rendelkezésével, amely szerint a kikövetelt ajándék értékét az ajándékozó a közhivatalnoktól visszakövetelheti, tekintet nélkül arra, hogy ettől az ajándék tárgyát már elkobozták. E rendelkezéshez azt a reményt fűzik, hogy a megkárosított gyakrabban veszi majd a hatóságok segítségét igénybe. Az ajándékozó részére biztosított büntetlenség, másrészt meg az adott érték visszakövetelés lehetősége elő fogja mozdítani az ajándékra pályázó tisztviselő leplezését s így a visszaélések megszüntetését. Az alkalmazás során állapíthatjuk majd meg, hogy ez az újítás mennyire állja meg helyét, nem bátorítja-e fel az ajándékokkal érvényesülni akarókat, illetőleg nem nehezíti-e meg még jobban a megkörményezésnek kigyomlálását azzal, hogy az ajándékozónak új védekezési lehetőséget ad azzal, hogy a tisztviselő követelődző magatartására hivatkozhat.

A vesztegetés, amelytől a javaslat joggal félti a közélet tisztaságát, de az ajándékozás is, amelyben ugyancsak benne van már a megrontás csirája, jogosulatlan előny juttatásával valósul meg. Korábbi törvényeink a juttatás tárgyát ajándék, jutalom vagy egyéb előny elnevezéssel jelölik. Ezzel azonban még a juttatás minéműsége körülhatárolva nincs és ezt a bizonytalanságot kívánja eloszlatni a pontosabb körülírás. Nem csatlakozik a javaslat ahhoz a felfogáshoz, amely szerint vesztegetni csak olyasmivel lehet, amelynek pénzben kifejezhető értéke van. A javaslat „személyes vagy vagyoni előnyben“.

határozza meg a vesztegetés eszközét. Személyes előny pedig mindaz, ami a tisztviselő helyzetét emelheti: előléptetés, kitüntetés, cím, rendjel.¹ Így tehát az előny megközelíti azt a határt, amelyen belül már csak a pusztá becsvágy érvényesüléséről van szó és teljes mértékben feloleli azokat az eszközöket, amelyek a társadalmi megbecsülés emelésére szolgálnak. A vesztegetés ezzel kiemelkedik a közvetlen vagyoni haszon adására és elérésére szorítókozó cselekmények sorából, óvatosságra lesz szükség azonban itt is, hogy tárgyilag értéktelen, rövid életű kívánságokat kielégítő kedvezéseket, pl. előkelő társadalmi eseményeknél való részvétel lehetővé tételét stb., ne tekintsünk oly előnyöknek, amelyeknek elfogadása a legsúlyosabb következményeket vonja maga után.

A közfelfogás a vesztegetést abban látja, hogy a tisztviselőnek az ügyfél ajándékot ad kedvezés ellenében. Az újabb törvények és így javaslatunk is azonban lényegesen kitolja a vesztegetés határait. Vesztegető most már az is, aki csak ígér jutalmat és megvesztegetett az, aki az ígéretet elfogadja. Ami még fontos, az a kitűzött cél, a köteleességszegéssel nyújtott kedvezés. De nem lényeges, hogy a cél meg is valósíttassék. Elköverték tehát a vesztegetést akkor is, ha az ígéretet elfogadó tisztviselő utólag visszaretten és nem állja az alkut. A törvényhozók ezzel a megelőzést tartják szem előtt, teljes szigorral lépnek fel már akkor, amikor a köteleességszegésre irányuló ajánlat vagy vállalkozás még nem hozta meg tiltott gyümölcsét.

Érdekes újítást tervez a javaslat a befolyással való üzérkedés büntetésével. Az ú. n. kijárók, fizetett protektorok valóban kártékony élősdiyei közéletünknek. Ezek terjesztik azt a hitet, hogy nincsen oly kívánság, amelyet megfelelő összeköttetéssel a hatóságok előtt ne lehetne sikerhez juttatni. Hogy az ily ügyeskedők között sok a szélhámos, azt a közönség csak akkor tudja meg, amikor súlyos pénzáldozatai ellenére és hosszas ígéretések után végre értesül arról, hogy ügye érdekében semmi sem történt. Aki ellenszolgáltatás nélkül vállalkozik más ügyének támogatására, attól a jóhiszeműséget elvitatni, s őt büntetéssel sújtani nem lehet. Aki azonban vagyoni előnyt — itt már csak ilyenről van szó — követel, vagy elfogad, avégett, hogy valódi vagy színlelt befolyását valamely hatóságnál érvényesítse valakinek érdekében, az rászolgált a büntetésre. Ezenfelül még a közbenjárás ellenértékét tőle vissza is lehet követelni. Meg kell említeni azonban, hogy a javaslat indoklása kifejezetten is utal arra, hogy csak a magánérdek előmozdítására vállalkozást kívánja büntetni. „Valódi közérdek elősegítésére irányuló közbenjárás — mondják a szerkesztők — nem esik büntetés alá, még ha a közbenjáró túlzottan fizeteti is meg fáradozását“. Fel kell hívnunk itt a figyelmet arra, hogy a törvényhozó ingoványos területekre épít akkor, ha a köz- és magánérdek közötti határra helyezi a tiltott és megengedett cselekvés határkövét. Nem könnyű megállapítani adott esetekben, hol végződik a köz és hol kezdődik a magános érdeke. A köz érdeke, hogy a kitűnő tisztviselő arra a helyre jusson, ahol képességeit legjobban tudja érvényesíteni. Közérdek, hogy az állami üzem kifogástalan nyersanyagot vásároljon. Nem kifogásolható-e ezek után, ha a közbenjáró búsás „tiszteletdíjat“ kap azért, hogy az előléptetést, vagy az állami vásárlást kieszközölje? A helyes elgondolásra épített rendelkezés gyakorlati hasznát a kibúvók és mentségek meghagyása erősen leszállíthatja.

Mellőzve most a javaslatnak csupán a szakembereket érdeklő rendelkezéseibe való elmélyedést, az ismertetett újítások alapján is csak arra az álláspontra helyezkedhetünk, hogy a vesztegetések számarányából a közélet

¹ Érdekes módosításként került a törvényjavaslatba a bizottsági tárgyalás során az „érzéki“ előny útján történő csábítás. A kijáró démon típusa ezzel végleg letűnik a magyar közéletből?

tisztaságára alapos következtetést nem vonhatunk. Hogy e bűncselekmények száma néhány esettel emelkedik, az éppen oly kevéssé jelenti a közéletnek fertőbe jutását, amint hogy nem remélhetjük a közerkölcsök purifikálását attól, ha a vesztegetés az ország területén évi 10—20 esettel csökken. Másról pedig szó nem lehet. A büntető rendelkezések mindenkor ultima ratióknak tekintendők, amelyektől magasabb érdekek szempontjából pozitív hatást nem várhatunk. Ezzel persze nem azt akarjuk mondani, mintha a hivatali hatalomnak megvásárlását és árubabocsátását üldöző rendelkezéseket üdvöseknek és mindenkor időszerűeknek nem tartanók. Csak rá kívánunk mutatni arra is, hogy a közélet tisztaságának és törvényességének biztosítására sok egyéb, közvetlenebb és rövidebb utakon célhoz érhető intézkedés hivatott. A vesztegetőknek bármily súlyos büntetésével a közélet tisztasága tehát biztosítottnak még távolról sem tekinthető.

AUER GYÖRGY

NYUGDÍJPÓTLÓ SZÖVETKEZET

TÁRSADALOMPOLITIKÁRA mindig szükség van. Minél fiatalabb egy társadalom, annál inkább tele van a fiatalság széthúzó, rendszerbe nem foglalt erejével és minél szegényebb, minél elesettebb a társadalom vagy annak egy rétege, annál inkább széthulló, annál kevésbé ismeri meg az önségítés módozatait. Az elesett rétegek felsegítése úgy gazdasági, mint kulturális síkon a társadalompolitika feladata. A társadalompolitika az egész társadalmi osztályt nézi és az összességén kíván segíteni. A helyes társadalompolitika az osztály felemelésének ideális szükségleteit veszi számba, megállapítja azok rangsorát és a legelsőrendűt igyekszik legelőbb kielégíteni. E sorrend betartása a társadalompolitikai realitás.

E sorrendet a következőkben jelölhetjük meg. Első az önfenntartás lehetősége, tehát a mindennap jelentkező igények, az élelem, a ruházat, a téli tüzelő kielégítése. Második a materiális létbiztonság elérése, aminek jellemzőjeként a nyugodt öregség reményét, a gyermekek felnevelhetésének lehetőségét emlegetjük. Harmadik a kulturális igények különböző fokozatai.

A javaslat, amelyről alább szó lesz, az ipari munkásság, a nyugdíj-jogosultság nélküli kistisztviselők és mindazon kisexisztenciák sorsának javítását célozza, amelyek kicsiny keresetük és létbizonytalanságuk folytán a proletáriátus széles felsőbb rétegét alkotják. Eme széles társadalmi réteg viszonyainak vizsgálatánál megállapíthatjuk, hogy a legelsőrendű szükséglet, az önfenntartás eszközeivel általában rendelkezik. A reális társadalompolitika tehát olyan intézményt kell, hogy keressen számára, amely létbiztonságát alapítja meg.

A megsegítés módjai az eddig már létesítettek figyelembe véve, két úton haladnak. Az egyik az államhatalom szociálpolitikai törvényhozása, a másik a társadalomszövetkezet önségélye. A szociálpolitikai törvényhozás az Országos Társadalombiztosító Intézet létrehozásával döntően lépett be a kérdés megoldásába. Elment addig a határig, amelynél tovább menni, az érdekeltek még súlyosabb megterhelése nélkül nem lehet. Az öregségi járulék összege azonban mégis kevés. Sőt viszonylagosan kevés marad akkor is, ha az OTI szükséges és most már időszerű racionalizálását, az adminisztráció gépesítését végrehajtják.

Az 1940. évben létesített „Nép-és Családvédelmi Alap“, mely a törvényhatóságoként létrehozott „közjóléti szövetkezetek“ munkájával

szolgálja a szociális haladást, a legelesettebb népréteget, a falu sokmilliónyi nincstelenjének felemelése ügyét van hivatva munkálni. Ez intézménynek a falusi proletariátus önfenntartási lehetőségét kell biztosítania s így a szociális munka első feladatát végzi. Számunkra azért érdekes, mert az állam hatalom az általa kezdeményezett szociálpolitikát társadalmi szervezetre, a csak bizonyos vonatkozásokban tőle függő „Közjóléti Szövetkezetre“ bízta. E tényben az a felfogás nyilvánul meg, hogy a szociális fejlődést elsősorban az érdekelteknek önmaguknak kell munkálniok. A segítség úgy gyökeres és mélyreható, ha nem csupán adományokkal, juttatásokkal igyekszik a hiányt pótolni, hanem felkutatja az egyesnél, vagy családnál rejtőző esetleges legkisebb gazdasági erőt is és ennél fogva, ennek erősítésével emeli fel. Ezeket az erőket rendszerbe foglalja, érvényesülést, munkát, piacot keres a már rendszerbe foglalt és gazdasági erővé vált tényezők számára.

A „közjóléti szövetkezetek“ alig egyéves eredményei azt mutatják, hogy gazdasági erőt, ha bármilyen keveset is, mindenütt lehet találni, amit, ha megerősítünk, egész néprétegeket lehet kiemelni a mélységből.

Ha gazdasági erőt találunk a legelesettebb néprétegeknél is, mennyivel inkább feltételezhetjük azt a munkásosztály magasabb rétegeinél! Ez a gazdasági erő nem fiktív, nem feltételezett csupán, hanem mindennap kézben levő valóság, a munkabérek, a kereseti összegek összesítve hatalmas erőt jelentő tételeiben. Ez az érték egy óriási helyzeti energiát jelentő érték-tömeg, amelynek azonban mozgássá való átalakulása már kívül esik az erőt kézben tartó tömeg hatáskörén. Feladatunk tehát az, hogy ezt a helyzeti energiát olyképpen hasznosítsuk, hogy az mozgásba jöve, a munkások saját ügyét szolgálja.

A szövetkezett társadalmi önszegély a szövetkezeti rendszer kifejlesztésével igyekszik a kisember gazdasági érdekeit megvédeni. A szövetkezet immár klasszikussá vált meghatározás szerint „védelemszervezet, amely a vagyoniilag gyengébb társadalmi osztálybelieket, a gyengéket, a szegényeket, az elnyomottakat védi és támogatja, a vagyoniilag erősebbek, a gazdagok, főleg a nagytőke elnyomása ellen.“ (Csepregi Horváth: Magyar Szövetkezeti Káté.) Itt most anélkül, hogy a szövetkezet működésének részleteire kitérnék, megállapíthatjuk azt, hogy a fentieket a szövetkezeti rendszer öt szövetkezet-típussal szolgálja. Ezek: a hitel-, a fogyasztási, az értékesítő, a biztosítási és a házépítő szövetkezetek. Alegtöbb tagot szolgáló szövetkezeti forma a fogyasztási szövetkezeté. Ebben a formában van a munkásságnak legtöbb kedvezménye, ezen a módon igyekezett tehát legtöbbször a sorsán javítani. Mivel az általunk javasolandó új szövetkezet-típus is ez ágazattal van legközelebbi rokonságban, ezt a szövetkezeti formát tanulmányozzuk közelebről.

A fogyasztási szövetkezet célja az, hogy tagjai szükségleteit olcsón elégítse ki. Részesíti őket a nagybani beszerzés előnyeiben, az esetleges üzleti haszonból pedig osztalék formájában. A gyakorlatban ez a következőképpen fest: A tag a mindenki részére megállapított általános eladási áron vásárol és év végén ebből 2—3% visszatérítést lép. Kap ezenkívül az üzleti eredményből maximálisan 5% jutalékot, tehát egy tízpengős részjegy után ötven fillért. Vállalja ezért az üzletvezetés veszteségi kockázatát, amely a magyar szövetkezeteknél általában ötszörös, tehát egy tízpengős részjeggyel veszteség vagy csőd esetén ötven pengővel felel.

A fogyasztási szövetkezet elsősorban a mindennapi fogyasztási cikkek közvetítésére vállalkozik, ezek közül is olyanokra, amelyek kisebb tőkét és kevesebb szaktudást igényelnek. Nézzük most már, a munkásember milyen mértékben tudja szükségleteit kielégíteni a fogyasztási szövetkezeten keresztül, illetőleg munkabérének mekkora hányada az, amely helyzeti energiájából mozgásba indulva a produktum egy részét hozzá visszatéríti.

Sajnos, statisztikai adatok és számítások nem állnak rendelkezésünkre a munkabér felhasználásáról s így ezek mértékét csak becslőleg állapíthatjuk meg. Vizsgálódásunk tárgyául 180 pengő havi keresetű háromtagú családot választunk ki. Ez a kereset havi 200 órával, 95 filléres órabérrel számítható, tehát egy magasabb átlagfizetésű szakmunkás keresete.

Becslésünk szerint a 180 — P a következő módon használódik fel:

lakbér	25.—	P
élelmezés	78.—	„
fűtés, világítás	20.—	„
ruházat	40.—	„
kulturális kiadások	10.—	„
egyéb	7.—	„
összesen	180.—	P

A lakbér a helyi viszonyok között egyszoba-konyhás, komfort nélküli külvárosi lakás bére.

Az élelmezést a Magyar Gazdaságkutató Intézet számítása szerint az 1940. évi megállapítás szerint vettük számításba, olyképpen, hogy az „Élelmiszerkosár“ no városra és községre megállapított költségének középértékét vettük és ezt 15%-kal felemeltük. Így egy felnőtt ember heti élelmiszer-szükségletét 6.57 P-ben állapítottuk meg s így kaptuk meg a háromtagú család szükségletének havi 78 P-s értékét. Jól tudjuk azt, hogy az „élelmiszerkosár“ értéke nem 15%-kal, hanem sokkal jobban megdrágult s így az élelmezés költsége napjainkban sokkal nagyobb mértékben részesedik a keresetből. E drágulás azonban konjunkturális és a háború elmúltával e költség szokásos kerete közé húzódik vissza. Hosszabb időre szolgáló számítás alapjául tehát nem használható. 15%-kal azért emeltük mégis az „élelmiszerkosár“ értékét, mert az alapul vett 180.— P-s kereset kétszeri drágulási pótlékkal (7-8%) emelkedett ennyire s ezt főleg az élelmiszerek drágulására hivatkozva nyújtották.

A fűtés-világításnál 3500 kg tüzelőanyag értékét és havi 3 pengős világítási költséget vettünk tekintetbe. A ruházati kiadások a városi ember szokásos keretei között mozognak. A kulturális kiadásoknál a rádió előfizetési díját, egy két újság árát és egy gyermek elemi, esetleg polgári iskolai taníttatását vettük számba. Végül egyéb cím alatt összefoglaltuk az apróbb kiadásokat, beleértve a szórakozásra fordítható összeget.

A munkás fogyasztási szövetkezet tagjai igényeihez képest, de adottságainál fogva is az elsősorú szükségletek kielégítésére rendezkedik be. A munkásember élelmiszer-szükségletének egy részét, a fűszeres és vegyeskereskedői cikket és esetleg tüzelőanyagát itt szerezheti be. Nem tudja azonban a fogyasztási szövetkezet a ruházati és lábbeli igényeket, nem tudja főleg ezek hiteligenyét kielégíteni. Nem tudja, de nem is célja a nagyobb keresetnél előálló fokozottabb igényeket követni és azok teljesítésére törekedni. Anyagi és szaktudás körüli eszközei korlátozottak. Az élet összes igényeit, ha még oly szűkek is, nem tudja egy, esetleg tüzelőanyaggal bővített vegyeskereskedés sem kielégíteni. Ehhez, tapasztalatunk szerint, szükség van cipőkereskedésre, rőfösüzletre, férfi- és női divatüzletre, férfi és női konfekcióra, bazárosra, vasárosra, az emelkedett keresetnél még tovább, jobb szabóságra, szűcsre, ékszeresre. Mindezen szükségleteket nemhogy egy szövetkezet nem elégítheti ki, de egy nagytökéjű áruház sem bírná kiszolgálni.

Ha tehát az előbbi számítások alapján azt állítjuk, hogy a munkás keresetének 30%-a közvetlen kiadás (lakbér, kulturális és egyéb címek alatt), 70%-a pedig az őt kiszolgálókhöz jutott, megállapíthatjuk azt is, hogy a 70%-nak legfeljebb felét költheti el a mai formájú fogyasztási szövetkezetben. Így összes keresetének mindössze 35%-a az az összeg, amely az ön-

segély útján bizonyos mértékben produkciójával visszatérül hozzá. Mint-hogy pedig olyan intézményre van szükségünk, amely a kezünkben levő gazdasági erő teljes kapacitását kihasználja, a fogyasztási szövetkezetnek új formát kellett találnunk.

A fogyasztási szövetkezet új formája két igényt kapcsol össze. Egyrészt a vásárlási visszatérítés igényét; ezt megtartja, akumulálja és a fejlesztés érdekében felhasználja, másrészt a hitelellátás kielégítését. Tagjaitól nem kér betétet és nem nyit rögtön saját árudát, hanem egyességre lép kereskedőkkel, akik az általuk kibocsátott vásárlási igazolványokra megállapított hitelkereten belül hitelbe is kiszolgálják. A szövetkezet ezért 5—8% jutalékot kap, árucikkenként való megállapítás szerint. Az árusítás mindenkor készpénzáron történik. A tag, ha hitelt vesz igénybe, a szolgáltatásért a szövetkezetnek minimális kezelési költséget fizet.

Ez a rendszer, mint magánvállalkozás, már nem új. A hitelbe való vételt és kiszolgáltatást leginkább élelmes idegenek majdnem minden városban megszervezték és hatalmas haszonnal működő hitelközvetítő irodákat hoztak létre. Adminisztratív gyakorlata már teljesen kiforrott, úgyhogy ennek ismertetését nyugodtan mellőzhetjük.

A szövetkezet a tag vásárlási visszatérítéseit összegyűjti, azokat gyümölcsötetően és a gazdasági erők további összpontosítása érdekében befekteti. A szövetkezet egyes közszükségleti cikkekben való önellátását az akumulált tőke segítségével előkészíti, majd kifejleszti. Végül az összegyűjtött visszatérítésekből, melyet a vállalkozások produkciója is öregbít, járadék-tőkét képez, amelyből az öreg és munkaképtelen korban — biztosítás-matematikailag megállapítandó kulcs szerint — járadékot fizet.

Hogy mekkora lehet a járadékösszeg, azt az említett biztosítási számítás nélkül megmondani nem lehet, legfeljebb következtetni lehet rá. Az OTI az öregségi biztosítási járulékokra a teljes kereseti összeg 5%-át gyűjti össze. Ennek összege egy 180 P-s átlagos havikeresetű munkásnál harminc évi biztosítás után kb. havi 70 pengő. Ehhez viszonyítva a nyers visszatérítések akumulálása havi 35—45 P járadékot jelenthet. Nem kell azonban nagy fantázia ahhoz, hogy elképzeljük, hogy a cipő 5%-ot hoz, amíg cipőkereskedőtől szerzi be a tag, de a megerősödött szövetkezet vagy az így kifejlesztett szövetkezeti rendszer ezt az árut saját üzletén keresztül hozza forgalomba és akkor már az eladási ár 25%-os bruttó haszonkulcsával rendelkezik. Még tovább menve megtarthatja a gyártás 8—10%-os hasznát is. Ekképpen az akumulált tőke egyes vonatkozásokban jelentős összegekkel gyarapíthatja a járulék törzstőkéjét.

Az új rendszerű fogyasztási szövetkezet, melyet mi nyugdíjpótló szövetkezetnek nevezünk, előnye a régivel szemben a következőkben foglалható össze. Azt a társadalmi osztályt, amely immár birtokában van azoknak az eszközöknek, amely az élet elsődleges feltételeit biztosítja, de létbizonytalanságát éppen ezért még fokozottabban érzi s amely így gyakran mint káros társadalmi feszültség mutatkozik, enyhíteni képes. A társadalombiztosító által fizetett öregségi járulék és a szövetkezeti járulék együttes összege már kétségkívül nyugodt öregséget jelent.

A munkabér helyzeti energiáját ez a rendszer teljesen felhasználja, racionalizálja és szerves egységbe foglalja. Ezt úgy fejezhetjük ki, hogy míg a mostani fogyasztási szövetkezet kisebb anyagi erő egyszeri bevetésével igyekszik eredményt elérni, az általunk javasolt szövetkezet hullámszerű befektetésekkel dolgozik, állandóan új és új erőket vonultat fel produkciója érdekében, az akumuláció segítségével.

A fogyasztási szövetkezet kisebb produkciójának jelentős részét minden évben visszaadja tagjainak és az ott elenyészik. Felhasználódik anélkül,

hogy a tag helyzetén észrevehetően változtatott volna. E visszatérítésre alapszabályain túl erkölcsileg is kötelezve van, mert létrejöttét a tagok anyagi áldozatkészsége tette lehetővé. A nyugdíjpótló intézet szemben csupán organizálás, csupán racionális összefogása az erőknél és igényeknek. Áldozatot senkitől sem kíván, legfeljebb bizonyos technikai kérdésben a munkaadótól.

Megoldaná ez a szövetkezet lényegénél fogva a munkásember egyik legfontosabb kérdését a hitel és a részletvásárlás körül. A nagy és sokszor titkolt munkásgondok egyik legsúlyosabbika ez. Ezen vált egyrészt könnyelművé, másrészt itt van a legkeményebb uzsorának kitéve.

De megoldaná ez a rendszer a résztvevő tisztas kereskedelem hitelbiztonságát is azzal, hogy a szövetkezet az esedékes részletet hivatalból vonhatja le a munkabérből.

Azt pedig, hogy egy ily módon kiépített szövetkezeti rendszer mit jelent a nemzetgazdaság számára, elképzelhetjük, ha tudjuk, hogy ma már minden nagy tőkét igénylő munka az OTI 11 év alatt összegyűjtött díjtartalékára tekint. Az OTI az ország legnagyobb tőkepenzű intézményei közé tartozik. Hasonló szerepet tölthetne be az általunk ajánlott szövetkezeti rendszer, természetesen kisebb méretek között. De míg az OTI hatalmas tőkéje az érdekeltek tetemes anyagi áldozatával jött létre, addig az itt képződött tőke racionalizálás eredménye lesz.

Egy elvi ellenvetésre térünk ki még, ami önmagunkban keletkezett a kérdés taglalásakor. (A gyakorlati ellenvetéseket tisztelettel kérjük és várjuk.) Amíg a fogyasztási szövetkezet tagadhatatlanul takarékosagra nevel, addig nem fog-e az új beszerzési mód bizonyos vásárlási könnyedségre, mondjuk, könnyelműsége vinni? Kétségkívül a szövetkezeti igazolvány birtokában lendületesebb vásárlásokra készülhetünk el. A gondos, fillérenkénti takarékoskodás, sajnos, nem a mi népünk erénye. Reálisan gondolkozva építeni pedig csak meglévő tulajdonságokra lehet. A takarékoság körüli helyzetre jellemzőek a következő adatok: Takarékbetétállományunk az 1938. év végén 846 millió pengő volt. Egy évvel később ez 890 millió pengőre növekedett csak, holott ugyanezen idő alatt gazdasági életünk 239 millió pengővel több munkabért fizetett ki, mint az előző esztendőben. A házipénzesek száma ezen idő alatt vidéken csökkent, a létfenntartási költségek még nem emelkedtek. Feltehető ugyan, hogy a háborús pszichózis hatása alatt többet vásároltak és esetleg régi hiányokat pótoltak, de leginkább, ami a különböző szórakozóhelyek forgalmán látszik, könnyebben éltek.¹

Takarékosagra intézményesen kell ránevelni népünket, természetesen nem úgy, hogy mindent felülről várjanak. Mivel csak az első száz pengő összegyűjtése nehéz, meg lehetne kísérelni az évvégi juttatásoknak bizonyos ideig zárolt takarékkönyvvel való odajuttatását.

Legyőzzük tehát magunkban ezt az ellenvetést és végső következtetésként azt állítjuk, hogy az általunk ajánlott és itt első fogalmazásban, mondhatni durván közreadott új szövetkezeti tervezet, a nyugdíjpótló szövetkezet, hatásos eszköze lehet a munkás és kisember materiális létbiztonsága megalapításának.

POÓR KÁROLY

¹ V. ö. Kecső István: Tőkehiány és tőkeképződés. Magyar Szemle 1940 augusztus.

SZÉKELY TANONCOK

AZ IPARI ÜZEMEK lendületes munkája minden munkásfelesleget felszív, egyre érzékelhetőbb a szakmunkáshiány, ami újból előtérbe helyezte az utánképzés fontosságát. Ismét hiány van inasokban, számos műhelyben megtaláljuk a régi időkből ismert táblácskát: „Tanonc felvétetik“.

Az örvendetes tanonchiányon az Ipartestületek Országos Központja a szapora székelység népfeslegének elhelyezésével kíván segíteni.

A Központ országos mozgalmat indított, hogy a székely ifjakat az anyaországban tanoncnak szerződtessék. Felhívást és körkérdest intézett az ország közel 400 ipartestületéhez, hogy működési területükön hány fiú-, vagy leánytanoncot lehetne elhelyezni úgy, hogy a tanoncok egyúttal szállást és étellemezést is kapjanak mesterüktől. Különös súlyt helyezett arra is, hogy az elhelyezendő székelyföldi gyermekek mesterüknél ne csak szakmai oktatást, hanem megfelelő nevelést is kapjanak, s a régi sok szép emléket őrző céhrendszeri szokásokhoz híven, az iparos családtagjává is fogadja tanoncát. A felhívás az iparosság súlyos helyzete ellenére is élénk visszhangra talált. Az ország különböző helyeiről tekintélyes számban jelentkeznek iparosok, akik az ismertetett feltételek mellett hajlandók székelyföldi tanoncot szegődtetni és ellátni.

A Marosvásárhelyi Állami Tanoncotthon vezetője buzgalommal szegődött a székely ifjak elhelyezésének szolgálatába. Ez az intézmény ma már közel 1800 olyan székely ifjút vett nyilvántartásba, aki az anyaországban szeretne elhelyezkedni; a vezetők a Marosvásárhelyi Kereskedelmi és Iparkamarával karöltve értékes munkásságot fejtenek ki és állandó kapcsolatban állanak az ország iparos szervezeteivel, valamint azokkal az iparosokkal, akik székely tanoncot foglalkoztatnának.

A Marosvásárhelyi Állami Tanoncotthon pontos és részletes felvilágosítással szolgál a tanoncként elhelyezkedni óhajtó székely ifjak testi és szellemi rátermettségéről, családi és anyagi körülményeiről. Az elhelyezkedést megkönnyítő tanonckataszter elkészítése céljából az Otthon vezetősége tanoncsorozást rendez. Tanoncsorozásra azokat az ifjakat bocsátják, akik 14-ik életévüket betöltötték és legalább négy elemi iskolai végzettséggel rendelkeznek. Így aztán a buzgó vezetőség már eddig közel 300 székely ifjút helyezett el részben az anyaországban, részben a visszacsatolt Erdély különböző helyein.

Bármilyen nagy körültekintéssel és szívós munkával folyik is a tanoncok elhelyezése, az igénylések még korántsem állanak arányban a jelentkezésekkel. Megnehezíti az elhelyezkedést az is, hogy a székely ifjak csaknem kivétel nélkül Budapestre, vagy a nagyobb városokba gravitálnak és főleg az autószerelő, villanyszerelő és géplakatos iparban keresnek elhelyezkedést. A jelentkezők elhanyagolják a vidéki kovács- és bognár- iparokat s legfőként az építőiparokat, holott a gyakorlati életben az építőipar fogalma alatt nemcsak a kőműves- és ácsipar értendő, hanem mindazok az iparágak, amelyek az épület teljes elkészítéséhez nélkülözhetetlenek, így pl. a bádogos, szerelő, szobafestő, mázoló, asztalos, lakatos, burkoló stb. iparok. Az Erdélyben meginduló köz- és magánépítkezéseknél, nemkülönben a már megkezdett útépitéseknél erősen érezhető a járatos szakemberek hiánya. A székely ifjak anyaországi elhelyezésénél tekintettel kell lenni arra is, hogy a fiúkat elsősorban azokra az iparokra képezzék ki, amelyek a Székelyföldön hiányoznak, vagy nem eléggé fejlettek. A jó megjelenésű fiúkat a vendéglátó iparban helyezik el, hogy a szükséges ismeretek elsajátítása után hazajövet, a vendéglátás terén szerzett jó tapasztalataikat és előzékenységüket

a Székelyföld fürdő- és nyaralóhelyeinek megkedveltetése és felvirágoztatása terén hasznosítsák. Az orthopéd cipészet, a hangszerkészítés, a precíz műszerész munka mind olyan ipari területek, amelyek művelőiknek a Székelyföldön nagy jövőt ígérnek.

A székely ifjak elhelyezésénél, illetve tanoncképzésénél nem hagyhatók figyelmen kívül Erdély speciális kívánalmai. A 22 esztendő román megszállás alatt a magyar iparosok, segédek és tanoncok száma erősen megcsappant. Különösen szembetűnő a csökkenés a tanoncoknál. A román munkakamarák nehézségeket gördítettek a magyar tanoncok beszegődtetése elé. A Székelyföld fővárosában: Marosvásárhelyen 1914-ben 1450 tanoncot írtak be a tanonciskolába. Ezek természetesen mind magyarok voltak. A románok kivonulásakor 1940-ben 350 beiratkozott és iskolába járó tanoncot tartottak nyilván s ebből 150 román volt. Ez a szám azonban nem hű képe az iparát tanuló tanoncoknak, miután a beszegődtetéssel járó költségek és utánjárások sok tanonctartó mestert visszariasztanak a tanoncszerződés megkötésétől. Becslésünk szerint az 1450 fővel szemben kb. 500-ra tehető a román éra utolsó évében Marosvásárhelyen a magyar tanoncok száma, tehát kb. 950-nel kevesebb, mint az utolsó békeévben volt. Legszenvedetlenebb a tanonchiány az építőiparban. Ennek okát abban kell keresnünk, hogy a román kormány a Székelyföldön alig építkezett, s a felesleges munkaerőket a régi építkezések költötték le.

A magyar iparosok száma egyre csökkent. Számos visszatért községben, ahol a trianoni békekötés előtt román iparos nem volt, ma jelentékeny román iparosság található. A magyar ifjúságnak az ipari pályáról való kiszorítása következtében egyes iparágak elnéptelenedtek. A székely ifjaknak az ipari pályára nevelése azt a célt is szolgálja, hogy az elnéptelenedő iparágakat újjáélesszék, továbbá biztosítsák a magyarság szempontjából Erdélyben olyannyira fontos ipari utánpótlást.

A székely ifjakkal való foglalkozás tehát kettős irányban halad. Egyrészt ipari pályára nevelik a tanulékony székely ifjakat, másrészt pótolják azokat a hiányokat, amelyek az iparos utánképzése és nevelés terén a román uralom alatt keletkeztek. Nem az a cél, hogy a Székelyföldről és Erdélyből feleslegesen tanoncokat vonjunk ki, hanem hogy a székely ifjakat ott helyezük el, ahol rájuk a legnagyobb szükség van, hogy az anyaországban kiképezve, a technika legújabb ismereteinek birtokában, a legmegfelelőbb helyre állítsuk és ezzel is erősítsük az erdélyi magyarságot.

A székely ifjak anyaországbeli elhelyezését hátrányosan befolyásolja az ország legkeletibb négy vármegyéjében élő székelység szomorú anyagi helyzete. A székely szülők a fiaiknak Budapestre, vagy egyéb helyre utazásához az útiköltséget és a nélkülözhetetlen ruhaneműket csak ritkán és akkor is igen nehezen tudják előteremteni. A marosvásárhelyi tanoncotthon részben társadalmi gyűjtés útján pótolja az útrakeléshez szükséges költségeket. Dicséretreméltó ez a nemes törekvés. A Székelyföldről elszegődésre váró tanoncok egy részének az állam ingyenes vasúti jegyet bocsát rendelkezésre. Meghatóak azok a levelek, amelyek a 7—8, de nem ritkán 14 gyermekes székely családok sorsát vetítik elénk. Az Iparos Tanonciskolái Tanítók és Tanárok Országos Egyesülete például a gyergyócsomafalvi plébánostól a következő levelet kapta:

„Ipariskola nálunk nincs, mégis jó, hogy jött a levél. Válaszul szeretettel köszönt Titeket e nép, mely felétek nyújtja kitárt karjait és reménykedve kér. öt-nyolc-tíz-tizenkét gyermekkel megáldott családi jaink vannak. Nyissatok utat gyermekeinknek az életre, hisz a román uralom még az iparosutát is elzárta előlünk. Ha az Isten megáldott minket, titeket is megáld, ha gyermekeink kezét megfogjátok és a munkáséletbe bevezetitek.

Olyan gyermekeket adunk, kiket becsületben és munkában senki meg nem előz. Előttünk nőttek fel, munka mellett és munkában, erősek, izmosak, az igazi jövő reményei. Egészségesek, tiszták és imádságos lelkűek és szerények. Helyeztétük el őket jó helyekre tanulásra. Nézzétek

mi édesapák, évenként 400—500-an a havasokon, hideg téli időben fát vágtunk hónapokon át. Ahol munkát hallottunk, oda seregeltünk, csak gyermekeinket eltarthassuk magunk örömére, Isten és fajunk dicsőségére. Most megnyílt az élet útja! Hazatértünk! Otthoni szeretettel karolták fel gyermekeinket az iparos életben.

Ötezer lelkes községünkben 800 gyermeket írtunk be katolikus iskolánkba két nap alatt... Óh mily szívesen adták volna az Önök kezébe gyermekeiket! Kértek, hogy írjak. Megígértük. Választ várunk, hogy a szülők lelkében éltsük-e a reményt?"

Hasonló szívhez szóló levelek egész sora tanúskodik arról, hogy a székely ifjak elhelyezésének megkönnyítésével a székelységnek nagy segítségére lennének. Az erdélyi végvárokon élő székelység egyetlen törekvése, hogy kenyeret biztosítsunk szűkösen élő gyermekeinek. A tanulékony és értelmes gyermekeknek ipari pályára való nevelése már túlnő a székelység helyi problémáján és egyetemes magyar ügygé válik. A magyar ifjúság elhelyezkedéséről, a magyar ifjúságnak gyakorlati pályára való neveléséről és a szpora székelység népfeltelegeinek megélhetéséről van szó. Ezek a körülmények különös jelentőséget nyernek ma, amidőn nemzetiségeink megszorodtak, s amidőn a magyar nép természetes szaporaságát minden eszközzel nemcsak fenntartani, de tovább fejleszteni kell.

SZEGHALMI LÁSZLÓ

GAZDASÁGI REFORMOK ROMÁNIÁBAN

EURÓPA GAZDASÁGI ÉLETÉNEK mai áthangolása főleg azokban az országokban idézett fel látható változásokat, amelyek még néhány év előtt az angol-francia gazdasági érdekeltségek köreiből tartoztak és most a kényszerítő tények súlya alatt a tengelyállamok gazdaságpolitikai rendszerét fogadták el. Jellemző tüneteket figyelhetünk meg ide vonatkozólag a szomszédos Románia gazdasági életében is, hiszen Románia a keleteurópai agrárállamok között serényen iparkodik felszámolni régebbi angolszász üzleti összeköttetéseit és igyekszik a Tengely-Európa gazdasági rendszeréhez hozzásimulni. A változás egy gazdaságilag annyira egyenletlen és fejlődésben oly természetellenes utakat követő országban, mint Románia, élesen aláhúzható. Ez az átalakulás felszínre hozott sok olyan jellemző problémát, melyek Románia gazdasági szerkezetét új vonásokkal világítják meg, az utolsó két évtized gazdasági fejlődéséről bebizonyították, hogy nyilvánvaló zsákutcába vezetett, ellentétben állott a román nép nagy többségének gazdasági érdekeivel, a román parasztság nagymérvű háttérbe szorítását és kizsákmányolását eredményezte. Az elmúlt két évtized elhibázott gazdaságpolitikája okozta, hogy Románia agrárnépessége a keleteurópai országok között a legelmaradottabb életszínvonalon élt, holott Romániát természeti kincsei és földje termékenysége Kelet-Európa leggazdagabb országává tehetnék volna.

Románia Trianon utáni külpolitikája meghatározta gazdaságpolitikáját is. A világháborús győztes hatalmak a kisantantbeli bekerítő szerep mellett gazdasági feladatot is szántak Romániának, mesterségesen elszigetelték gazdaságilag természetes kiegészítő részeitől és arra kényszerítették, hogy beleilleszkedjék a Nyugat gazdasági érdekközösségébe. Nem számoltak azonban Románia gazdasági képességeivel. Románia gazdasági szerkezete ugyanis a világháború végéig teljesen agrárjellegű volt. Az átszabt területtel, különösen az erdélyi iparvidékkel kapott csak fejlett gyáripart. De a területi átszabások sem változtattak az

ország agrárjellegén. Az 1940. évi délkelet-európai területrendezések után is agrárjellegű ország maradt Románia; lakosságának majdnem 80 százaléka foglalkozik földműveléssel. Az utolsó évtizedben kivételnek legfőbb cikkei a kőolaj, gabonafélék, fűrészelt és tűzifa, élőállatok, a bevételiek pedig túlnyomóan ipari termékek voltak. Sem Anglia, sem Franciaország nem tudtak természetes szükségleteikkel beleilleszkedni ebbe a gazdasági csereforgalomba. Franciaország nagy mennyiségben csak nyers kőolajat vett át Romániától, ezért a romániai olajfeldolgozó ipart nem foglalkoztatta, mert a nyersolajat hazai finomítótelepein dolgozta fel. Franciaország maga is félig mezőgazdasági jellegű ország lévén, nem volt ráutalva Románia mezőgazdasági termelvényeire, Angliának pedig a romániai gabona minősége ellen volt jogos kifogása és ezért a román gabonát a kisebb igényű, Romániához közelebb fekvő, érékköréhez tartozó piacokon, Egyiptomban, Palesztinában igyekezett elhelyezni. A nagy távolság és a szállítási költségek magassága miatt Anglia nem tudott mit kezdeni a romániai élőállattal és erdőipari termékekkel sem. Kőolaj szükségletét más forrásokból előnyösebben szerzhette be s ezért a kőolajkivitelben is csak vonatottan vett részt. A kisantant-államok pedig gazdaságilag nem tudták kiegészíteni egymást, minden erőfeszítés kudarcot vallott, hogy egymás között nagyarányú gazdasági csereforgalom alakuljon ki.

A mezőgazdasági jellegű és népességének zöménél alacsony élet-színvonalon élő Románia politikai szövetségeseinek ipari kivételnek felvételére is alkalmatlannak bizonyult, ezért Anglia és Franciaország főleg tőkeexportjukkal árasztották el, politikai hitelekkel táplálták, hogy politikai befolyásukat erősítsék. Anglia és Franciaország valószínűleg tömték Romániát politikai hitelekkel. Míg az iparban elhelyezett tőke 1919-ben csak 734 millió lei volt, addig 1938-ban már 50 milliárd leire emelkedett és amíg a világháború előtt, 1916-ban a román népességet fejenként csak 341.6 lei külföldi adósság terhelte, ez a fejenkénti adósság teher már 1927-ben felemelkedett 7355 leire. A külföldi hitelek túlnyomó részben az iparban helyezkedtek el és minden állami irányítás nélkül olyan iparágakat növeltek nagyra, amelyeknél a tőke jövedelmezősége jó kilátásokkal bíztatott. A mindennapi szükségleteket kielégítő iparágak mellett igen sok „üvegházi“ iparágat honosítottak meg, lehetőleg olyan iparokat, amelyeknek nyersanyagát angol vagy francia külföldi forrásokból lehetett megszerezni, hogy a gazdasági függőséget ezzel is növeljék. Csak példaként lehet felsorolni a romániai gumiiparvállalatokat, amelyek nyersanyagát kizárólag külföldről lehetett behozni, a különböző textilipari gyárakat, amik szinte teljesen külföldi nyersanyag ellátására voltak utalva és mint legjellemzőbbet, a romániai optikai-műszergyárat, aminek üzeméhez szükséges optikai lencsákat is külföldről kellett behozni. Ugyanakkor, amidőn a mezőgazdasági árak a mélypontra zuhantak és a román agrárnépesség a mindennapi megélhetés gondjaival küzdött, ezek az üvegházi iparok a magas vámfalak jóvoltából csodálatos konjunktúrát élveztek. A nehézipar mérlegei még mindig 25—30 százalékos nyereséget mutattak ki. Az agrár-olló ennek következtében elviselhetetlenül széjjelnyilott, a textíliák, bőripari cikkek, fémipari termékek árai az 1913. évi árakhoz viszonyítva majdnem 100 százalékkal megnövekedtek, ugyanakkor az agrártermékek árai a harmincas évek válságai nyomán mélypontra zuhantak.

Az angolszász és francia tőkeérdekeltségek gazdasági felfogásúkhöz híven Romániában csak azokat a tőkeelhelyezési és termelési adottságokat használták ki, ahol különösen magas jövedelmezőséget remélhettek, gazdasági csereforgalmukat pedig csak addig a színvonalig növelték, amíg a román kivitel segítségével beruházott tőkék hozadékát az országból kivihették. Jellemzően gyarmati gazdálkodást űztek tehát, a román föld legkönnyebben kitermelhető értékeit szállították ki és tőkék magas gyümölcsözését ezzel biztosították. Így nem állott érdekében a román nemzeti termelés, különösen az agrártermelés színvonalát lényegesen felemelni, mert ebben az esetben nem lehetett volna a román kiviteli feleslegeket elhelyezni és a gazdasági krízis felvetette volna a külföldi gazdasági kapcsolatok revíziójának szükségességét.

Az utolsó két évtizedben ezek szerint Románia gazdasági politikája téves mederbe terelődött, eltért fejlődésének természetes irányvonalától, meglazította azokat a kötelékeket, amik földrajzilag közelfekvő, gazdaságilag

egymást kölcsönösen kiegészítő piacokhoz fűzték, s így az ország agrárhelyzetétől, belső fejlődéstörvényétől eltérő fejlődésformát vett fel. Ezt az irányzatot egyszerűen megváltoztatta az 1939 szeptemberében megindult háború. Románia a lengyel segítségkérés után formális semlegességi nyilatkozatot tett és semleges helyzetéből eredően fokozatosan kényszerült háttérbe szorítani az angol-francia tőkeérdekeltségek irányító szerepét. Ez az irányváltás nemcsak az angolszász-francia gazdasági befolyás végét jelentette, hanem gazdaságilag visszahelyezte Romániát a délkelet európai térbe, a kölcsönös együttműködés egyik tényezőjévé tette és termelésének jelentős felfokozására ösztönözte. A német-román gazdasági megállapodások lényege ebben a mondatban foglalható össze: Németország tőke- és gépi beruházásokkal siet a román gazdasági élet segítségére, hogy a román termelés minőségét és mennyiségét felfokozza, Románia pedig az így elért termelési többletet Németország rendelkezésére bocsátja. Miután Románia gazdasági szerkezetét és lakosságának foglalkozását tekintve agrárállam, a német-román megállapodások főleg az agrártermelés korszerűsítését és az „üvegházi“ iparágak lebontását kívánták meg. A fejlődésében mesterségesen korlátozott román mezőgazdálkodás korszerűsítése jelentékeny feladatot hárít az új gazdaságpolitikára. A román terméseredmények átlaga a német terméseredményekhez viszonyítva túlzottan alacsony. Az 1937. évi német és román átlagos hektárhozamok mázsánkénti összehasonlítása az alábbi képet mutatja:

	Búza	Rozs	Burgonya	Cukorrépa
Németország	21.7	16.3	188.4	336.9
Románia	10.6	10.3	89.2	168.2

Ezek a számok az egész ország területére átszámított átlagos terméshozamot tüntetik fel, az egyes román tájegységek között még jelentékenyebb eltérések vannak. A kimutatásban nem közölt termények közül a tengeri termés aránya valamivel gyengébb, az olajosmagvak és ipari növények hozama pedig kedvezőbb. Az átlagszámokat véve tekintetbe megállapítható, hogy a német mezőgazdaság majdnem minden terménynél hektáronként még egyszer annyit termel, mint a román mezőgazdaság. Az 1937. évi nemzetközi táblázat azonban kedvező gazdasági évre vonatkozik. Az 1930—1939 években a román átlagtermés hektáronként búzában 9.9 mázsa és tengeriben 107 mázsa volt. A termésátlagok emelkedésének megvilágítására igen jellemzőnek tartjuk megemlíteni, hogy az 1862—1871. években az átlagos terméshozam hektáronként búzában 8 mázsa, tengeriben 9.9 mázsa volt, vagyis 70 év alatt a hozam átlagos emelkedése hektáronként csak egy mázsát, tett ki. Viszont ha a német terméshozamot vennénk számítási alapul, csak a két román gazdasági főterménynél, a búzánál és a tengerinél 10 millió tonna emelkedést lehetne elérni.

A német-román gazdasági megállapodások életbeléptetése óta német gazdasági szakértők ismételten megvizsgálták a román mezőgazdaság helyzetét és megállapították azokat az akadályokat, amik a termésátlag-emelések útjába torlódtak és meghatározták azokat az eszközöket, amelyek segítségével a román agrárhelyzetet mai elmaradt állapotából fel lehetne emelni. A román agrárhelyzet elmaradottsága a szakértők szerint több tényezőre vezethető vissza. Legelső helyen áll ezek között a parasztbirtokok rendkívüli elaprózódása, a román agrárreform legnagyobb tévedése: a nem gazdaságos birtoknagyság meghatározása, ami szinte kijárja a modern gazdasági technika bevezetését, a gépek alkalmazását. Ezután következik a román mezőgazdaság szinte teljes szervezetlensége, a magasabb irányítás teljes hiánya. Végül és

nem utolsó sorban a román parasztság mezőgazdasági tudásának csekélysége és az elmaradt agrárviszonyok között munkaerejének csupán egyharmad részben való kihasználása.

A német szakértők állásfoglalása eldöntötte a román földreform körül mintegy két évtizede dúló elméleti vitát. Már a román agrárpolitikuskok is kénytelenek voltak szinte egybehangozóan megállapítani, hogy az agrárreform befejezése óta a román mezőgazdaság termés-átlaga szinte katasztrofálisan lecsökkent. Nem következett be a huszas években szinte untig hangoztatott jelszó, hogy a román kisparaszt szorgalma és önállóságtól fűtött lelkesedése pótolni fogja a nagybirtok technikai berendezéseit és kiküszöböli a birtokelaprózódással járó termelési hátrányokat. Romantikus képzelődésnek bizonyult, hogy elegendő az elmaradt parasztságot hozzájuttatni a föld tulajdonához és máris túl fogja szárnyalni az okszerűen gazdálkodó nagybirtokost, hatalmas eredményeket fog felmutatni a termésátlagok megjavításában és virágzóvá teszi a román mezőgazdálkodást. Ennek pontosan az ellenkezője történt. Az agrárreform lebonyolítása után a termésátlagok átlagosan hektáronként egy mázsával csökkentek. A román paraszt az agrárreformnak főleg azt az előnyét tapasztalta, hogy kiszabadult a kizsákmányoló bojáruralom alól, nem kellett többé tizedet fizetnie, tehát pontosan annyival kevesebbet termelt, mint amit azelőtt tizedben fizetett. Életszínvonalát azonban semmivel sem emelte, termelési módszerét nem javította meg. Az eredmény végül is az lett, hogy a harmincas években a területileg megnövekedett Románia csak a miét szállította ki külföldre annak a mennyiségnek, amit a régi Románia az 1910-es években búzából exportált. Ezek a letagadhatatlan tények a román agrárpolitikuskok megnyilatkozásaiban ellentétes visszhangot keltettek. Két irányzat állott egymással szemben. Az egyik az agrárreform eredményeinek megítélésénél kizárólag szociális szempontokat vett figyelembe, álláspontját legfeljebb nacionalista érvekkel támasztotta alá és azt hirdette, hogy ha a túlzott birtokelaprózódás nem gazdaságos is, ha a paraszti földművelés mai állapota lényeges terméscsökkenést és súlyos gazdasági zavarokat okoz is, a földbirtokarányon mégsem szabad változtatni, mert a földtulajdon adja a paraszti felemelkedés és polgárosultság kizárólagos alapját, ez biztosítja a románság többségének nemzeti jövődjét és ez adja meg mindennapos táplálkozásának lehetőségét. Ez az irányzat a nemzeti és szociális szempontokat előnyben részesítette a gazdaságiakkal szemben és a jövő fejlődését a paraszti kultúra fokozatos emelésével, a paraszti szervezkedés fejlesztésével és a földművelési módok modernizálásával kívánta biztosítani. A vele szemben álló irányzatot reakciónak, burkoltan nagybirtokvédőnek és nemzetietlennek hirdette. A másik irányzat rideg gazdasági szempontból vizsgálta az agrárhelyzetet, pontosan mérlegelve a nagy- és kisbirtok terméshozama közötti jelentékeny különbséget, a katasztrofális termésátlagsüllyedést a nagy- és középbirtok túlzott feldarabolásával magyarázta, nemzeti szerencsétlenségnek bélyegezve azt a tényt, hogy a törpe- és kisüzemek a román mezőgazdaságban aránytalanul nagy helyet foglalnak el, hogy a 0—10 hektár között lévő kisüzemek aránya egészségtelen, mivel az összes mezőgazdasági üzemek 92 százaléka idesorozandó. Ezek az apró üzemek képtelenek az intenzív termelésre. A román parasztság csak évtizedek múlva emelhető az északi és nyugati államok parasztságának kulturális színvonalára. Emelkedésének egyik legfőbb akadálya a túlzott birtokfelosztás, mivel ez elégtelen gazdasági alapot nyújt a technikai és kulturális felemelkedésre és a román parasztot a mostani primitív életszínvonalon köti meg. Ezért szociális és nemzeti szempontból is megakadályozandónak tartja a közép- és nagybirtok további eldarabolását, a törpe- és kisbirtok öröklés útján való szét-töredezését és a további szétesés helyett, akár állami beavatkozással is, elő akarja segíteni a kisbirtoküzemek csoportosulását.

A német agrárszakértők az utóbbi állásponthoz csatlakoztak! A román mezőgazdaság elmaradottságának tárgyi okául a gépi felszerelés hiányosságát és a nem gazdaságos birtoknagyságot jelölték meg. Ez elsősorban okozója annak, hogy a román mezőgazdaság terméseredménye oly túlzottan alacsony. A legutóbbi statisztikai felvételek ugyanis azt szemléltetik, hogy 1939. évben a román mezőgazdasági üzemek 37 százalékának egyáltalán nem volt igavonó

állatja. Országos átlagban 18.5 hektár területre 4 igavonó állat esett csak holott az elfogadott számítások szerint 4 állat csak 11 hektár területre volna elegendő. Még siralmasabb a helyzet a mezőgazdasági gépek használata tekintetében. Ezek hiánya sokszorosán felülmúlja az állatokét, pziideig ezeken a hiányokon nem lehetett segíteni, mert Románia régi gazdasági és politikai szövetségesei nem voltak hajlandók tőkével sietni a román mezőgazdaság segítségére. Németország ezzel szemben érthetően segít a román mezőgazdaság tőkehiányán. Annyi mezőgazdasági gépet szállít és annyi tőkét bocsát a román mezőgazdaság rendelkezésére, amennyire csak szüksége van és amennyi a román agrárfejlődést akadályozó tényezők fokozatos leküzdésével gazdaságosnak mutatkozik. A jelenlegi birtokviszonyok ugyanis a legfőbb akadályai a román mezőgazdaság gépesítésének. A néhány hektáros parcellák még szövetkezeti szervezettség esetén sem alkalmasak modern gépi művelésre, gabona-tömegtermelésre és a román parasztság átlagos kultúrszínvonala olyan kezdetleges, hogy arra nem lehetne felépíteni hollandiai mintára szervezett kert-országot. Az átlagos román üzemnagyság nem bírja el önállóan az intenzív gazdálkodás mai követelményeinek megfelelő gépi felszereléseket, ezért csak faluközösségek szervezésével, vagy szövetkezeti alapon lehetne a mai román mezőgazdaság gépesítését megvalósítani. Idáig is hosszú út vezet.

A német-román gazdasági megállapodások a román mezőgazdaságot a legnagyobb szervezetlenség állapotában találták. Hiányzott a mezőgazdaság felső irányítása, tervszerű fejlesztése, nem voltak kiépítve azok az alsó szervek, amelyekre a mezőgazdasági szervezés és irányítás tervszerű lebonyolítása rábízható volna. A mezőgazdasági tervgazdálkodás gátló tényezője ismét csak a túlalacsonyra megszabott átlagos üzemnagyság. A néhány hektáros földtulajdonnal rendelkező román paraszt kizárólag csak házi szükséglete részére termel és termelését úgy minőségileg, mint mennyiségileg főleg csak táplálkozása és háztartási szükségletei szabják meg. Holott a termelés irányítását csak azoknál a mezőgazdasági üzemeknél lehet sikeresen keresztülvinni, amelyek már túljutottak a primitív naturálgazdálkodási fokon, nagyjából piacra termelnek és az irányított piac szükségletein keresztül könnyebben hajlíthatók az állami tervgazdálkodás célkitűzései felé.

A román mezőgazdaság a német befolyás hatása alatt jelenleg a kísérletezés állapotában van. A mezőgazdaságban működő német tőkék rövidesen megmutatkozó hatásától, a fejlődés várható eredményeitől függ, hogy mi lesz a tervszerű fejlesztés jövőbeli iránya és módszere. Ezeknek a kísérletezéseknek az egész kelet európai agrárhelyzetre kiható jelentősége van, mert kétségtelen, hogy a román mezőgazdaság különleges adottságai mellett is igen sok hasonlóságot mutat a többi kelet európai agrárállam helyzetével. Az összes kelet európai agrárállamok a háború befejezése után majd az üzemek gépesítésének, a termelés nagyarányú fejlesztésének problémája előtt állanak. A kelet európai parasztság gazdasági és társadalmi problémái a megoldás küszöbére érkeztek. Az idő sürget, a háború után kísérletezésekre már nem lesz alkalom. Ezért nő túl a német-román gazdasági kísérlet jelentősége a romániai kereteken, mert utat jelez egész Délkelet-Európa parasztsága számára.

MAREK DÉNES

A KÖNYVNAPI TERMÉS

A SZOKÁSOS VEZÉRCIKKEKNEK és a közfelfogásnak ellenmondó meggyőződésem az, hogy a könyvnap nem ünnep, hanem tünet. Nem a maradandó könyv, nem a nemesveretű irodalom, nem az állandó érdeklődésű olvasó ünnepe, hanem tünete annak, hogy mi a viszony nálunk s napjainkban irodalom és társadalom, író és olvasó, kiadó és kultúra között. Ez a viszony bizony szomorkás és szorongó gondolatokat ihlet, ilyenkor ellenállhatatlan élességgel csap szemünkbe a látvány, hogy milyen bizonytalan, hitvány és gyöngö a magyar társadalom és az igazi magyar könyv viszonya. A könyvnap előtti mohóság lázában a vásárra való termelés sietségében és sűrítettségében egyes kiadók a szokottnál is durvább őszinteséggel termelnek csupán a piac számára, a vásár számára, a társadalom számára. E három napon a pultra kerülő könyvek minéműségét a szokottnál is kevésbé befolyásolja írói szándék, kulturális akarat és a szokottnál is jobban befolyásolja a közönség igénye, a társadalom parancsa. A könyvnap nem annyira irodalmi esemény, mint inkább irodalomszociológiai tünet, a feltételezhető kereslet olvasóközönségünk igényeiről ad számot, ezen keresztül azokról a szociológiai érdekű követelményekről, amelyeket a magyar társadalom könyvvásárlásra képes rétege, szóval a középosztály támaszt a kiadóval, íróval szemben.

A hazai társadalom olvasás szempontjából nagyjából így osztható fel: van a milliós tömeg legalul, mely egyáltalában nem olvas. Nem közömbösségből, hanem mert nincs módja hozzá. Legfelül viszont van egy két-háromezer könyvvásárlót szolgáltató szellemi elit, ez mindent olvas, ami irodalmi érték s van egy munkáselit is, amely mindent olvas, ami érdeklődési körébe vág^vagyis nem munkásellenesen osztályszemléletű és ezen belül irodalmi érték. A tömeg és az elit között fekszik az a szélesebb könyvvásárló réteg, amely olvas, de nem irodalmat, különösképpen nem magyar irodalmat. Ezek szolgáltatók a külföldi bestsellerek húsz-harmincezes vásárló és olvasó közönségét. Ezek viszik a mindenkori divatok könyveit, így a történelmi életrajzokat, az egzotikus környezetben játszódó regényeket stb. Ezzel összemosisodik, de körülbelül egy színvonalon áll vele, csak földrajzilag inkább vidéken helyezkedik el az az olvasóközönség, amely a sajátos vidéki-középosztályi irodalmat fogyasztja. Ez veszi fel Harsányit, Nyirőt, a nőirókat, az idillien népi, a módjával érzi s mód nélkül érzelmes regényeket s ez adja azt a közönséget is, amellyel a nagy kiadók részletesztálya elsősorban számol.

A könyvkiadók könyvnapi termésükkel az elit és a tömeg között elhelyezkedő rétegét akarják megszerezni könyvnapi kiadványaik számára. Az ostrom változó fegyverekkel folyik. Aki megfigyeli a könyvnapok termését, észreveheti, hogy a könyvnapi könyvek közül mindig van tíz-húsz-harminc kötet, mely egyféle érdeklődést tételez fel. Mindegyik könyvnapon túlteng egy-egy műfaj. Egyszer a történelmi regény, másszor az életrajz, verseskötet és így tovább. Van valami pánikszerű ebben a túlekedésben a közöny sebezhető pontjai felé, s csak azok a kiadók figyelik bölcs mosollyal e történetet, amelyeknek már megvan az a néhány írójuk, aki ügyesen megtalálta, nmit kelle közönség igényeit kiszolgálni. Ezek biztosak a dolgukban. A többiek kísérleteznek. Évenként rendszeren mással.

Ebben az évben a régi magyar irodalommal, antológiákkal és az ő elgondolásuk szerinti magyar önismeret könyveivel kísérleteznek. Ezekről akarnék beszámolni. Nem mintha nagyjából irodalmi és művészi értékű könyvekről lenne szó. Hanem mert nagyobb részt korunkra s társadalmunkra jellemző tünetekről van szó.

Némileg fel kell kapaszkodnom az elmúlt esztendő magasabb szintjére, ha fel akarom mérni a lejtő meredekségét, amelyen az ezidei könyv-

napi terméshez jutottunk. Ugyanis, ha a könyvnapí termés egyik összetevője a közönség, másik összetevője mégis csak a szellemi élet. Ez a szellemi élet a harmincas évek közepén mozgásba, forrongásba jött, indult a nép ügyében az irodalomban, (társadalomrajz) beszaladt a politikába s kudarcot vallott (Márciusi Front) s a tömegben felállás sikertelenségéből szektába vonulás lett végül (népi írók). Harmincnyolcban az irodalom körein belül maradó forrongás, ugyancsak az irodalom körein belül maradó belső szabadságharccá akart volna változni. Itt egy Ulyés-kötet állt elől, de nem nyitányként, mert nem lett folytatása: a „Magyarok“. Később az irodalomban a „magyar“ szó használata ugyan igen gyakori lett, de csak pártos jelzőkkel. Az egészséges látásmód, e téren is inkább a tudomány szenvedélytelenebb berkeibe menekült, ahol az újabb magyar önvizsgálat kezdeteit Szekfü: „Mi a magyar?“ kötete jelzi, folytatását az egyetem Magyarságtudományi Intézete, amely e könyvnapra is adott egy könyvet („A magyarság és a szlávok“ szerk. Szekfü Gyula), míg a népismeret terén a régi, balítéletektől mentesebb időt egy Györffy-kötet idézi vissza („Magyar nép, magyar föld“, Turul). Hogy a magyar önvizsgálat egyébként milyen különös utakat választott azt Karácsony Sándor („Ocsúdó magyarság“, Exodus) és Lükő Gábor („A magyar lélek formái“, Exodus) könyvei mutatják meg ezen a könyvnapon, melyen különben megjelent egy magyar történet (Bállá Antal), egy magyar földrajz (Prinz Gyula), egy az újabb magyar irodalomról szóló könyv (Várkonyi Nándor), egy irodalmi portrékat összefűző kötet („Erdélyi csillagok“), egy történelmi portrékötet („Magyar sorsunk őrei Mohácstól Trianonig“), egy népdalgyűjtemény, egy katonadal-gyűjtemény, Bartók és Kodály egy-egy kötete, egy könyv az amerikai magyarokról (Máthé Elek). Mindezek jelzik, hogy az érdeklődés mennyire egy irányba haladt. Pedig ez az effajta termésnek csak egyik és jobbik része. A rosszabb rész előtt mintha a Szellemi Honvédelem gondolata állna, torzult formában. A könyvnapí szerzőknek közel egyharmada kerül ki holt íróink közül, kiket a könyvnapí szerzők és kiadók a legkülönbébb formában idéznek meg a vásárra dobott könyvek oldalaira.

A ponyva ellen sokan hadakoznak ma, legtöbbször azt értvén ponyva alatt, ami a ponyvából a legveszélytelenebb: az igazi ponyvát, a ponyvaruhás ponyvát, a detektívregényt, a rémtörténetet, az érzelmes históriákat. Az álcázott ponyva ennél annival veszedelmesebb, amennyivel veszélyesebb a frakkos bandita a szakállas, foltos tolvajnál. A ponyvának öltözött ponyvánál súlyosabb jelenség az irodalomnak öltözött ponyva, vagyis a többezer oldalas, pompáskötésű, színesborítékú olvasmányregény, amit az olvasó „irodalomnak“ tekint, s ami irodalmat szorít ki könyvespolcáról. S ennél is veszélyesebb a nemzeti köntösbe öltözött ponyva, a könyv, mely nagy eszményeket nivótlan eszközökkel akar szolgálni, a tehetségtelenség, mely nemzetiszín mögé rejtőzik, a dilettantizmus, mely spanyolfalként remekműveket állít maga elé. Ha egy dilettáns regényt vagy verset ír, csupán önmaga hitelét rontja, de ha valaki remekművet ocsúval kever, virágot gazzal körítve tálal, óborba vinkót vegyít, a legjobb magyar irodalmat összezavarja a legrosszabbal, fénylő mondatokat közhelyekké old, felelőtlenül kalandozik a magyar irodalom és magyar hagyományok kertjében nem pajzzsal és dárdával, hanem somfabottal kell kiállni ellene. Éppen ez az eset néhány ezidei könyvnapí kiadvánnyal. A bíráló nem tehet mást, mint hogy a szándékot nem, csak az eredményt méri s a szerző jóhiszeműségének teljes föltételezésével könyörtelenül bánik el a művel, mely akarva-akaratlan a magyar önismeret elmélyítése helyett a magyar önismeret felhígulását idézi elő.

Ilyen értelemben hibás könyv Révy Kornél „Magyar breviáriumba, e közel ötszázoldalas vers- és prózárészlet-gyűjtemény (Kókai kiadás),

A szerző „eredetiségére törekedvén, antológiáját fejezetek helyett „esték“-re osztja, mintegy családi kört alkottatván jobbsorsra érdemes nagy költőinkből ilyenféle alap gondolatokat és széplélek-társalgási témák köré: „természet. . „ember“ „ember és társa“, „küzdelem“, „bor mellett“, „megbékélés“, „kétségbeesés“, „az igazság szomjazása“ stb. A szerző még az előljáró beszédet sem nevezi előszónak, hanem: „meghívó“-nak. Az idézett költőket „jellemzi“ is. Rövid, de többnyire kitűnő Arkádia-anyagot szolgáltató „jellemzéseiből megtudjuk, hogy Fazekas Mihály „bölcsekedő költeményei messze távlatúak“, hogy Kisfaludy Károly „tanulmányai után vitéz katonatiszt. Majd otthagyja a katonai pályát és hányt-vetett életet él. Festészet és költészet a világa. A magyar vígjáték megteremtője. Sokoldalú lángelme“. Petőfi viszont: „Színész, lapszerkesztő és katona. Forगतagos és hányatott életét, mint a szabadságharc hőse fejezi be“. Tóth Árpád pedig többek között: „Baudelaire legszebb magyar tolmácsa“ (Hogyan: tolmácsnak szép?) Szabó Dezsőt Mécs László „Megláttam a férfit“ c. költeményével jellemzi. Szinte meghökkenünk, hogy e lehetetlenül rosszul író szerkesztő aránylag nem is olyan rossz olvasó, hiszen igen sok szép verset vesz fel a kötetbe, s aki például Petőfi „Szeptember végén“ című versét éppen ebben a könyvben keresi, meg is találhatja az első estében mikor is a „természet“-ről van szó. Már sajnálatosabb, hogy Kosztolányi Dezső nem ütötte meg a szerző mértékét, s az élők közül kimaradt Sik Sándor, meg Szabó Lőrinc, Erdélyi József csak egy, Illyés Gyula pedig három verssel szerepel, viszont bizonyos Sántha Györgynek hét versét olvashatjuk. Ám a kötetnek megvan az az előnye, hogy legalább teljes verseket közül s a tartalommutatóból azt is megtudhatjuk, hogy a keresett verset hol találhatjuk meg: a „bor mellett“ töltött estében-e, vagy pedig a „kétségbeesés“ baljós csillaga alatt, ami például a „Vén cigány“ esetében, mely a „megbékélés“ alatt is szóba jöhetne, kétséges.

Vajthó László kötetéből még e két „erény“ is: a teljes versek közlése és a tartalommutató hiányzik. („Magyar idézetek könyve“, Egyetemi Nyomda, 320 l.) Itt ilyen fogalomkörök alá csoportosulnak nem ugyan versek, csak strófák és sorok: „kiábrándulás“, „végtelenség“, „keserűség“, „élettapasztalat“, „érzésvilág“, „bölcseiségek“, a versek itt felnégyelve közöltek, például Dsida Jenő „Psalmus hungaricus“-nak egy-egy részlete a kötet különböző oldalain szétszórva található. Hogy a sok soraira bontott remekmű valahogy meg ne feküdjön az olvasó gyomrára, kapunk üdítőül limonádét is. Teszem azt, ezt a sort: „Minek is van szív s a szívben szerelem“ (Tóth Kálmán), vagy ezt: „Kétszer is nyit az akácfa virága“ (E. Kovács Gyula), két egész strófát kapunk bizonyos Bozzai Pál egy dalából s lapról-lapra jobban bánjuk a Magyar Breviáriumról elébb mondott szigorú nézeteinket, hiszen Révy legalább valódi népdalokat közül (kottával együtt) s egész verseket, — Vajthó sorokat, közhelyeket, tücsköt, bogarat. Az idézetkönyv némelyik oldala olyan könyvoldalban, mint a számár farkára kötött ecsettel pingálódott kép képen s az idézetgyűjtemény problematikus műfaja itt-ott a frázisgyűjtemény kevésbé problematikus műfajává válik. A szerző és munkatársai eltévednek a bőség zúrzavarában, az ember szédülve lép az egyik kháoszból a másikba. A könyvet összeállítója „műhelymunkának“ nevezi, s nem esik jól elmondanunk a magyar irodalom e jóakarátú, de sok tévedésű munkásáról, hogy a műhelyben bizony a rendetlenség á legfeltűnőbb s e rendetlenségért nem mentség, hanem súlyosbító körülmény, hogy a kötetet a szerzővel együtt egy nyolcadik gimnáziumi osztály állította össze. Csodáljuk a szerzőt, hogy e művecskét „Minden magyarnak való, sőt nélkülözhetetlen könyv“-nek meri állítani. — Nem kevésbé csodáljuk Ferdinandy Mihály bátorságát, aki merészen átírta prózára a Zrinyiaszt, továbbá a maga „modern“ és hite szerint olvashatóbb nyelvére átültette a „Vitéz hadnagy“-ot, meg a „Török áfium“-ot („Zrinyi Miklós, a költő művei regékben, Ferdinandy Mihály előadásában“, Rózsavölgyi kiadás). Bár csak akkor kell csodálnunk ezt, ha munkáját nem a kor oldaláról vesszük szemügyre, hiszen Ortega igen helyesen állapította meg, hogy

korunk tömegemberének jellemzője, hogy hiányzik belőle a tekintélytisztelő a szellemi értékek iránt, s félműveltségében éppen műveletlenségére büszkén a legvakmerőbben nyilvánít véleményt a legnehezebb dolgokról. Az érdektelen és lompos kísérlet 290 nyolcadrét nagyságú jóminőségű papiroson foglal helyet. — Holt nagyjainkkal való visszaélés s a magyar önismeret kérdése azonban olyan mint a tengerszem, mely feneketlen lévén, a végtelenségig lehet sülyedni benne. — Egy negyedik könyv azt a feladatot vállalta, hogy összegyűjti mindazokat az adatokat, amelyekről magyar ember külföldinek beszélhet, szerinte hazája dicsőségére, szerintünk inkább önmaga neveltségére tételére. Például mit szólna egy külföldi, ha kezemben Orbók Attila kötetével („így beszélj hazádról“) könyörtelenül felsorolnám előtte összes olimpiai bajnokaink nevét a kötetből. Ezek ugyanis mind benne vannak, valami hetvenen, viszont rengeteg minden hiányzik. De az is benne van, hogy a kitűnő magyar film értékének legjobb bizonyosága, hogy Bulgária a legnagyobb fogyasztója, s többek közt filmgyártásunk élő vezetősége is említést kap a szerző, nyilván nemzeti büszkeségeinknek tartja személyüket. A kötetecsét, amely alcíme szerint: „Témák, adatok, feljegyzések és társalgási ötletek gyűjteménye, jó magyaroknak — a magyarokról“ a Singer és Wolfner cég adta ki. Propagandakiadványként.

E kötetek után fellelegezve veheti kézbe az ember Csery-Clauser Mihály alázattal és szeretettel írt könyvét („Széchenyi napjai“, Rózsavölgyi kiadás). A cím Endrődi kitűnő Petőfiről szóló művét idézi, mely időrendben szedi össze mindazt, amit Petőfiről még életében írtak. Csery-Clauser törekvése ennél szerényebb. Széchenyi naplói nyomán s a naplójegyzetek sűrű idézésével kíséri nyomon Széchenyi életét. Munkája ekkép Széchenyinek naplójegyzeteiből kibontott életrajza, melyet a szerző illendő szerénységgel kommentál és fűz össze a maga szövegeivel. Egészében rokonszenves és hasznos írás. Ugyanezt mondhatjuk a kolozsvári Lepage könyvkiadó három kiadványáról. Az egyik („Tillaárom, haj“) Arany János vidám verseiből küld asztalunkra egy csokorralót, a kötetet Andrassy Zoltán rajzai díszítik, a másik („Vidám és csúfolódó erdélyi népköltészet“, Szentimrei Jenő előszavával) népdalokat és meséket tűz össze, a harmadik pedig egy prózai gyűjtemény („Hazai utazók Erdélyben“, Szeremlei László összeállítása, Moher . Károly előszavával). Különösen dicsérmünk kell ezt az utolsó kötetet, amely a kolozsvári művészeti hetekre készült s ízléssel összefoglalt bőséges részletekben közöl Erdély-leírásokat. Az első szemelvény Csokonaitól, az utolsó Eötvöstől való s a múlt század első felének Erdély-élményeit mutatja be, közte igen sok nem túlságosan ismert anyagot. Ugyancsak érdemes könyv az Officina kiadványa, mely Bethlen Miklós önéletírásából, II. Rákóczi Ferenc emlékirataiból és vallomásaiból, Széchenyi István 48-as naplójából közöl szemelvényeket „Magyar szabadság“ gyűjtőcím alatt.

Az ilyenfajta könyveknél nem annyira a művet, mint inkább a kiadói tervszerűtlenséget hibáztathatjuk, a rendetlenség itt nem a műveken belül, hanem inkább a könyvtermelés egészében van. E művek ugyanis alkalmilag jelennek meg s nem határozott kiadói szándék útjelzői, nem egy-egy sorozat láncszemei. Ezen a könyvnapon megjelenik ugyan ez vagy amaz a kötet, de a jövő könyvnapon megint más irányba fordul az érdeklődés, holott az ilyenféle könyvnap kiadványoknak éppen az lenne a hivatása, hogy rendszeresen támassza új életre a régi írókat s neveljen általuk jobb politikai és hazafiúi gondolkodásra. Ehhez azonban az kellene, hogy egyrészt olvasóközönségünkben meglegyen az a folyamatos és szerves érdeklődés, mely épkezláb irodalmi élethez és hosszabb időre terelve könyvkiadói programokhoz föltétlen szükséges, másrészt a kiadás se össze-vissza menjen, egy dologba ne kapjon bele egyszerre két vagy több kiadó, hogy aztán mindkettő és a közönség is elkedvetlenedjék. Célszerű lenne, ha a kiadók a feladatokat megosztanák egymás közt. Mert e téren feladatokról van szó, hiányok pótlásáról, mulasztások jóvátételéről, eltemetett tanítások felevenítéséről. A mai helyzetben ennek

jobb hatásfokú megvalósítását akadályozza is, ami lehetővé teszi: a könyvnap. A könyvnap ugyanis, mint egyik becsületesebb kiadónk vezetője meghatározta: alkalom arra, hogy olyan jó könyveket adjanak ki, melyek különben nem fogynának el. Ez az alkalmosság, társulva a tervszerűség hiányához fontos feladatok ellátását inkább csak divatterületé teszi, s mintha kiadónk egyrésztének nem is lenne fontos más, mint néhány tisztavirágéletű könyv elhelyezése a könyvnap pultokon. Ha hasznos is például Rákóczi iratainak ilyen népszerűsítése, mennyivel hasznosabb lenne, ha emlékiratait egészükben újra lefordítanák és szolid formában kiadnák. Könyvnap kiadónk nagyrésztének munkájából azonban hiányzik a hosszabb időre számító gondosság, a lehetőleg végleges és megbízható kiadásokra való törekvés s a régi írók e tömeges kiadásának oka inkább csak az, hogy a mai irodalom nem termel elegendő könyvet, s a tollforgatók szívesebben látnak el másodlagos feladatokat.

Az antológiaféleségek e rendszertelen és zűrzavaros dömpingje pedig éppen azáltal lesz a maga egészében inkább káros mint hasznos, hogy nem tart mértéket s a helyett, hogy a közönséget e nálunk nem éppen kedvelt műfajhoz módjával hozzászoktatná a túltengő mennyiség és a nagyon is egyveleges minőség társulása azzal végzi, hogy csömört idéz elő s lejáratja a műfajt. A könyvek láthatóan a három könyvnap gyorsan múló aktualitás sáwhoz kötik az egész elszármított nekibuzdulást. Számos más tényezón kívül éppen a távolabbi tekintő szándékot a véglegesség igényét, a nemzeti feladat tökéletes megértését és méltó szolgálatát, a tudományos műgond és művészi kiállítás szerencsés együttesét kell megbecsülnünk a Magyar Szemle klasszikusainak új kötetében. Egy fájdalmas hiánynak lehet a legjobb és évtizedek múlva is kitűnően használható pótlása Kerecsényi Dezső irodalomtörténeti antológiája: a „Régi magyar próza“, mely az utóbbi idők egyik legjelentősebb és leghasznosabb könyve. A könyv a háromkötetes „Magyar Próza Könyve“ mű első része, (szerk. Bisztray Gyula és Kerecsényi Dezső) a legrégebbi időktől Kármánig és Csokonaiig, tehát a mai magyar próza kialakulásának úttörőig közli igen bőséges, nagyon gondosan válogatott, rengeteg hozzáférhetetlen anyagot sokoldalúan és bőségesen összefoglaló részletekben a magyar próza emlékeit. Nem is könyvnap szennyezésnek készült, mert hosszú, gondos munka eredménye s külsejében, de belső szerkezetében és módszereiben is Horváth János klasszikus versantológiáját követi, könyvespolcunkon annak méltó társul szegődik. Jelentősége azonban talán még a „Magyar VerseK Könyvénel“ is nagyobb. Mert versantológiák, ha Horváth János könyvéhez értékben nem is hasonlíthatók, de szép számban állnak rendelkezésünkre, viszont Kerecsényi Dezső és Bisztray Gyula prózai antológiája a feladatának nemcsak a legtökéletesebb, hanem bizonyos tekintetben úttörő megoldása is. Kerecsényi első kötete már jelzi a teljes mű jelentőségét, mely végre egészében és hozzáférhető formában adja elénk a magyar prózaírás múltját, s mutatja be fejlődését, stílusváltozásait, zökkenőit. A régi magyarság, mely kortársaink legtöbbjének elméjében fájdalom éppen nem mint valóság, nem mint múltból átszólo hagyomány, hanem mint saját képünkre formált mithosz foglal helyet, itt a maga valóságában kér szót. Nem csekély a kötet jelentősége az általános írástudás szempontjából sem. Mivel a próza nemcsak antológiáinknak, hanem irodalomtanításunknak is elhanyagoltabb területe, mint a költészet, s prózaírónk között is kevesebb kimagasodó tehetség van, mint költőink között, prózaírásunkat általában kevesebb figyelem kíséri, mint költészetünket. Ebből következik, hogy tökéledebb is, s végleges formát mintha csak napjainkban kezdené elnyerni. Ezért is szerencsés pillanatban jelenik meg ez a kötet, mely a könyvnap természet elszármított és zűrzavaros kavargásában igen nyomatékosan figyelmeztet arra, hogy milyenek kell lennie annak a könyvnek, amely a maga hivatását egészében

tölti be, a vállalt feladatot a maradandóság és véglegesség jegyében látja el, s a maga nyugodt megbízhatóságával mit sem hivatkozva kívánczik könyvtárunk legtöbbet forgatott kötetei közé.

A sok leverő, vitás értékű s átgondolatlan kiadói programról tanúskodó könyvnapra kötet között aránylag még az „összes művek“ kiadásai azok, amelyeket mindenképpen hasznosnak kell tartanunk. A könyvek fogyási adatai azt igazolják, hogy a közönség is helyesnek véli egy-egy költő összes munkáinak könyvnapra kiadását. A könyvnapra Babits-kötetből például tizenkétezer példány fogyott el. Ezidén szinte minden nagyobb kiadó hozott egy-egy „összes művek“-et, az Athenaeum Babits összes verseit, a Franklin Csokonai összes műveit, a Stádium Balassa összes verseit, az Acél Testvérek Tompa összes verseit jelentették meg, a Révai pedig egész könyvnapját e műfajra állította be (Madách összes művei, Tóth Árpád összes műfordításai, Tamási Áron összes novellái). Mindezek közül Madách összes munkáinak kiadása a magyar könyvkiadás legsürgetőbb adóssága, s kár, hogy a kiadó Halász Gábor gondos és szép munkáját nem tudta méltó köntösben piacra dobni, s hogy a kétkötetes mű ára rendkívül magas, örvendetes Csokonai és Balassi új kiadása is, hiszen az ötkötetes Csokonai és a Dézsi féle Balassa inkább riasztotta, mint vonzotta az olvasót, ugyancsak szép és a könyvnap hivatásának igaz kiadói megértéséről tanúskodik Tóth Árpád összes műfordításainak kiadása (Szabó Lőrinc gondos sajtó alá rendezésében) s Kosztolányi hátrahagyott írásainak ötödik kötete) (Nyugat kiadás, Illyés Gyula sajtó alá rendezése).¹

Ezekkel kapcsolatban azonban a könyvek formájára vonatkozólag kell néhány kifogást tennünk. Közönségünk is, kiadóink is valamiféle különös szeretettel viseltetnek az otromba, rendkívül vastag könyvek iránt, még az összes kiadások közül a legszerencsésebb, a Franklin Társulat nagyon helyesen egyre szélesebb sorozattá bővülő klasszikus kiadása sem tudta, de talán nem is akarta elérni mintaképének az NRF klasszikusainak kecsességét és könnyű kezelhetőségét. A Madách-könyvet bibliapapír hiányában célszerűbb lett volna négy kötetben kihozni, mint így két idétlenül tömzsi és nehézkes kötetbe kötve; Révai valószínűleg ezt is tette volna, ha közönségünk érthetetlen módon nem venne sokkal kevésbé négykötetes műveket, mint kétköteteket. Tompa új kiadásának lett volna értelme, de nem úgy elszomorítóan silány papíron és kötésben, a Tompa-kötet nem a megvásárlás, hanem egy ízlésesebb és civilizáltabb új kiadás vágját ébreszti az emberben. A Franklin sorozatának kivételével itt forma terén mutatkozik meg, hogy kiadóink mennyire nem törekszenek megállapodásokra s mennyire idegenkednek a végleges és nyugodt formáktól. Ha a nagyobb cégek megmaradnának — s ez kívánatos — könyvnapra összes művek kiadása mellett, célszerű lenne felosztaniok egymás között e feladatokat is, s nem csupán a költők újabb és újabb kiadásaival törődnie, néha egymásra licitálva. Gondjaikba vehetnék népprózánk remekeinek felélesztését is s nemcsak olcsó kiadások formájában, hanem méltó köntösben is. Arra a valószínűtlen jövőre, mikor a papiros és kötés megint nem lesz nehéz gond, olyasféle regény- és novellakiadásokra gondolunk, amilyenek például a Nelson puha és hajlékony bőrkötésű kis regényei.

Az ideai könyvnap nyolcvanegynéhány kiadványa, annak ellenére, hogy akadt közöttük nyolc-tíz valóban könyvnapra való kötet is, meglehetősen leverő képet mutatott. A könyvkiadók könyvnap előtti termelésében van valami a hajsza üteméből. Az egyes kiadványok szinte egymás nyakára hágnak, a tavaszi könyvtömeg oly elosztatlan egymásutánban jelenik meg, hogy egy-egy könyv alig néhány napig sütkérezhet a kirakatban, jön a következő és kiszorítja. Ebből az következik, hogy a közönségnek ideje

¹ A Balassa-kiadás mégsem több, mint a Dézsi I. kötetében közölt szövegek lenyomata. Nem értjük, hogy beszélhet a kiadás gondozója „betűhív. közlésről, mikor a kódex kiadatlan és hozzáférhetetlen.

sincs, hogy a megjelenő könyvekre felfigyeljen, a sajtó tökéletes közönnyel megy el a könyvtermés mellett, az amúgy is nagy tavaszi könyvtermésnek aztán hirtelen nyakára hág a könyvnapí nyolcvan-száz kötet, vele a kiadók hirdetési rohamra, mely a villámháborúk tempójával akarja a közönség ízlését befolyásolni, s a roppant tömegű könyv éppen a tájékozatlan könyvvásárló réteget zavarja össze. Ekkép szó sincs arról, hogy a könyvnapok az ideális, tehát gondosan válogató vásárlásra nevelnék a közönséget. Amíg a könyvnap előtti hajszás könyvdömping s a kiadók inkább üzleti, mint kulturális erőfeszítése nem válik céltudatos, rendszeres, nyugodt tempóban haladó tervszerű munkává, amíg minden kiadó egy-egy föltételezett konjunktúra esélyeit akarja kihasználni, addig a könyvnapok egyre inkább távolodni fognak igazi értelmüktől, s üzleti jelentőségük továbbra sem fog erkölcsi és kulturális jelentőséggé nemesedni. Az olyan vegyes kivitelű jószándékokra pedig, amilyen az idén lobbant fel, továbbra is Kármán szavai fognak találni: „Valljunk igazat! Ott megállapodtunk, ahol elkezdettük. Egy kis zsidóság, egy kis forrongás az egész dolog summája.“

SZABÓ ZOLTÁN

KÜLPOLITIKAI SZEMLE

Orosz támadás Gharkovnál; nagy német ellenoffenzíva — Harcok északon és a Krimi félszigeten; Keres bevétele: Szebasztopol ostroma — Páncélsata Líbiában — A nyugateurópai légiháború — Japán támadások a Csendes-óceánon; Amerika és Mexikó; az amerikai francia gyarmatok sorsa — Az angol-amerikai-szovjetorosz szerződés — A csehországi események — Kállay miniszterelnök a Führernél

MÁJUS KÖZEPÉN nagy csata bontakozott ki Charkov környékén. A később érkezett jelentésekből kiderült, hogy az orosz erők hatalmas páncélostámadást intéztek a németek ellen, akik hasonló energiával feleltek. A mintegy két-három hétre terjedt küzdelem némileg bevezetője volt a tavaszi háborús eseményeknek. A német vélemények azt tartják, hogy Timosenko páncélosai azért támadtak, hogy megelőzzék a tavaszi német offenzívát. Az orosz támadás célja az lett volna, hogy a végső teljes felvonulás előtt összezavarják a német kibontakozást. A rendkívül kiterjedt charkovi csata, mely az oroszok nagy veszteségeivel végződött, ennyiben tett szert valóban döntő külpolitikai érdekességre. A tavaszi oífenzíva időpontjának kérdése ugyanis állandó problémája volt a szovjet-orosz vezetésnek, mely egyre határozottabban sürgette a nyugati hatalmak közbelépését. A nyugati fíront kérdése változatlanul aktuális s a charkovi támadás mintegy keletről jött bevezetése akart lenni annak a nagy erőfeszítésnek, melynek végcélja az volt, hogy a Szovjetúnió az Atlanti-óceán felől tehermentesíttessék.

A charkovi, tehát a középső frontszakasz roppant küzdelmei azonban mit sem változtattak a tél óta kialakult hadi helyzeten. A szovjet itt nyugatabbra akarta tolni hadállásait s meg akarta bénítani a német felvonulási és utánpótlási vonalakat. A nagy támadás után azonban itt a frontszakasz újra megmerevedett. A tavasz előrehaladtával annál nagyobb élénkség vett erőt az északi vonalakon. Ez a rész nemcsak a finnek miatt fontos, hanem azért is, mert Murmanszkon át folynak az amerikai-angol szállítások, melyeket dél felé, Oroszország belsejébe a nem egyszer veszélyeztetett Murmanszavasút közvetít. Hogy Németország akkora érdeklődést tanúsít az itteni kérdések iránt, az elsősorban a murmanszki vasútnak és a rajta történő

szállításoknak szól. Már Murmanszk tengeri bejárata előtt ott cirkálnak a német tengeralattjárók és repülőgépek s jelentős károkat okoznak az angol-amerikai szállítmányoknak. Az angol politika ismeri Murmanszk jelentőségét. Murmanszk pedig elválaszthatatlanul összenőtt a finn problémával. Innen származnak azok az amerikai találgatások és diplomáciai akciók, amelyek időről-időre a finneknek a háborúból való kilépéséről szóltak. Ám a finn sajtó és közvélemény változatlanul kitart oroszellenes álláspontja mellett, amiben kétségtelen része van a német csapatok jelenlétének is. A Finnországra vonatkozó különböző feltételezésekre különben világos választ adott a német és finn vezetés részéről Hitler vezér és kancellárnak Mannerheim tábornagnál nemrég tett látogatása, melynek okául a tábornagy hetvenötödik születésnapja szolgált, de amely alkalommal az északi helyzet nyilván részletes megbeszélés tárgya volt. A német csapatok itt újra mozgásban vannak; Szentpétervár ostroma megelégnült s szorosabbra vonták a város védőit körülzáró gyűrűt; a szovjet csapatok pedig újabb és újabb kitérési kísérletekkel felelnek. Az északi front egyre nagyobb jelentőségre tesz szert; a merevebb középső frontszakasszal szemben itt egyre fontosabb események várhatók, melyek mind a nyugati hadihellyel és az esetleges északi akciókkal kapcsolatosak.

A délorosz szakaszon annál nagyobb volt az élénkség. Alig a charkovi csata után megmozdultak a Krímben álló német csapatok s előretörték a keresi félsziget irányában. Itt és Szebasztopolban még tartották magukat az oroszok nagy erődítmények betonsáncai, sziklafedezékai mögött. A német támadás célja az volt, hogy szabaddá tegye a keresi félszigetről a Kaukázus felé vezető utat. Jelentős nyomással sikerült az orosz erők felmorzsolása a keresi félszigeten s utána az offenzíva Szebasztopol erődítései ellen fordult. Keres elfoglalását ugyanis addig nem gyümölcsöztetheti Németország a délkeletoroszországi, valamint a közélkeleti diplomáciai és hadvezetés szempontjából —itt Törökországra és a Kaukázusra gondolunk —, ameddig Szebasztopol birtokában az orosz uralkodik a Fekete-tengeren. Így még mindig fennáll az a lehetőség, hogy a Fekete-tengerre netán betörő nyugati tengeri erők Szebasztopol támogatása alatt ellensúlyoznák a német hadműveleteket. Az erődítések rendkívül terjedelmesek és szilárdak; a sziklába beépített tüzérségi állásokkal szemben, jelentik a németek, nem elég hatályosak a folytonos légi támadások; itt minden talpalatnyi helyet és állást gyalogsági rohammal kell elfoglalniok. A hivatott értékelések sejtetni engedik, hogy a keresi támadással, még inkább Szebasztopol ostromával tulajdonképpen már megkezdődött az a német offenzíva, melyről a nyugati és az orosz politika azt tartotta, hogy annak alaposan elébe vágott a charkovi csata. A német támadások ugyanis fokozódnak úgy Szebasztopol előtt, mint északon s nyomukban mozgásba jött az egész front. S itt nemcsak a reguláris csapatok hadműveleteire kell gondolnunk. A középső frontszakaszon is élénkség uralkodik, de más szempontból. Az orosz küzdelem súlyát itt az irreguláris frontmögötti alakulatok, az ú.n. partizánok vették át. Ezek részben a lakosság bolsevista elemeiből, részben leeresztett ejtőernyősökből alakultak, de igen nagy számmal vannak közöttük olyan elemek is, melyek tulajdonképpen csak kiszakadt részei a nagy német támadásokkor szétszórt egyes orosz egységeknek s a roppant kelet európai térségben most e kisebb csoportokkal kell megküzdeniök a német és szövetséges megszállóknak; a partizánok elleni küzdelem említésekor a hadijelentések kiemelik a magyar csapatok érdemeit, akárcsak a charkovi csatában tanúsított magatartásukat.

De nemcsak északon élénkült meg a küzdelem, hanem példátlan heveségre tett szert Líbiában is. A sivatagi csatában épúgy a páncélos erők a küzdelem súlya, mint északon. A nagy német-olasz páncélos offenzívának

célja az angoloknak Líbiából való kiszorítása. Az angolok mellett itt igen nagy szerepet kaptak a francia gaullista osztagok is. A rendkívül kiterjedt terepen hullámzó küzdelem eddigi szakasza, a német és olasz jelentések szerint, a tengelyhatalmak előretöréséről tanúskodik. Bir Hacheim elfoglalása után a német páncélosok most már az angol megszállás alatt lévő Tobrukot tüzték ki céljukul. A líbiai csata a maga külön, önértékű voltában a tengely hadműveletei számára azért jelent fontosságot, mert bizonyos mértékben elejét veheti annak, hogy az angolokkal szövetséges gaullista erők középafrikai érvényesülésük után Észak-Afrikában is éreztessék hatásukat a Laval- és Pétain-féle Franciaország gyarmatainak szomszédságában.

Mialatt a keleteurópai fronton a tavasz egyre lángolóbb küzdelmekre ösztönzi a szembenálló feleket, a szovjetország vezetés annál jobban sürgeti a nyugati front felállítását. A nyugati front kérdésében az angol kormányzat eddig meglehetősen óvatosságot tanúsított. A közvélemény azonban annál jobban sürgette a kontinentális hadműveleteket s német részről nem győzik eléggé kiemelni azoknak az intim kapcsolatoknak európaellenes jelentőségét, ahogy az angol baloldali közvélemény reagál a Szovjetunió kívánásaira. Az angol kormányzat is elismerte nem egy hivatalos nyilatkozatában a remény értékét, hogy a nyugateurópai állások felvonultatása igen kívánatos és szükséges lenne, ám egyelőre nem bocsátkoztak a megoldás részleteibe. Londonban igen nagy figyelemmel kísérték a charkovi csatát, ám utóbb a remények lelohadtak, mert a csata nem hozott döntést. Így az angol vezetés egyelőre csak a Németország elleni éjszakai légitámadások szaporításával igyekezett meggyőzni a Szovjetuniót növekvő aktivitásáról. A német megnyilatkozások azonban nevetségeseknek mondják azokat az angol állításokat, melyek szerint egyes német városokat — pl. Köln — ezer, meg ezer angol repülőgép támadott volna. Németországban nem hederítenek az angoloknak arra a feltételezésére, mely szerint az angolszász hatalmak azon az úton vannak, hogy megszerezzék a légi fölényt, vagy legalább is kiegyenlítsék a német támadások eddigi veszteségeit. Német részről a német vezetés és a társadalom változatlan győzelmi elszántságát helyezik szembe az angol-szovjet-propaganda állításaival s kifejtik, hogy a szenvedések és megpróbáltatások nem tartják vissza a küzdelem további vállalásától azt a német népet, mely tudja és elvárja, hogy győzelme egyetemes érvényű legyen.

Német részről tehát nyugalommal fogadják az angol propaganda állításait s nyugalommal reagálnak a légitámadásokról szóló híresztelésekre. Felháborodással és fájdalommal veszik tudomásul az angolok éjjeli légitámadásait, melyeknek célpontja Rostock és Lübeck után Köln volt. Kiemelik, hogy az angol bombák elsősorban templomokat és műemlékeket tettek tönkre, de tagadják a légitámadás általános hatását. Az angol légitámadások viszonzására a német légierők újra erős támadásokat intéztek az angol szárazföld ellen. A német műemlékvárosok elleni támadásokat Canterbury és más angol városok bombázásával viszonozták. Ugyanekkor az angolok ismételt légitámadásokat intéztek Párizs környékének bázisai és üzemei ellen.

Német részről kiemelik, hogy ezek a légitámadások mind arra szolgálnak, hogy megnyugtassák az aggódó és bizalmatlan Szovjetuniót. Mivel az angol vezetés nem látja még elérkezettnek a szárazföldi akció idejét, ezért igyekszik e légitámadásokkal meggyőzni a szovjetet európai aktivitásáról. A partraszállás kérdése azonban tovább foglalkoztatja az angol és az orosz politikai közvéleményt. A német értelmezések erre azzal felelnek, hogy rámutatnak arra, hogy a nyugati partvidék megtámadhatatlanul meg van erősítve. Valóban rendkívüli probléma, hol is történhetné meg a sokat

emlegetett partraszállás, melyben az angolok mellett résztvennének az Észak-Irországba egyre nagyobb számban érkező amerikai osztagok is. Nem kétséges, hogy amennyiben természetesen nem lenne a francia partvidék teljesen megerősítve, ez a partraszállás elsősorban a francia partokat érintené. Innét van Franciaország rendkívüli fontossága a mai német politika szempontjából. Innét az az óvatosság is, ahogy a különben erősen németbarát Laval kezeli az angol-amerikai kérdést; a francia kormányférfiak ugyanis óvakodnak attól, hogy hazájuk újra hadszíntérré váljék. Viszont a belga-holland partvidéket annyira megerősítették a németek, hogy az angol kísérlet már csak taktikai szempontokból sem irányulhat ezekre a különben közeli partokra. Az amerikai szállítmányok iránya elárulja az angol-amerikai inváziós hadvezetés tendenciáit. Az írországi bázis arra utal, hogy a nyugati francia partvidékek pl. Bordeaux környékének fokozottabb jelentősége lesz a jövőben a német partvédelem szempontjából is, hiszen a Franciaország elleni légitámadások jórésze éppen ezt a környéket sújtja.

A nyugateurópai kérdések megélénkülése azonban nemcsak a légi-háború fokozásában nyilatkozott. A nyugateurópai fejlemények kibontakozása új lendületet adott a megszállott francia területeken egyre jobban elharapódzó merénylethullámnak is, melyben egyszerre ismerhetők fel gaullista és kommunista elemek. Laval kormánya mindkettő ellen küzd és így a merényletek dolga nemcsak a német hatóságoknak, hanem a kényes helyzetű Laval-kormánynak is gondot okoz. A rendkívül erőlyes német elhárítás és megelőzés e tekintetben együttműködik a hivatalos francia politikával. Ennek az együttműködésnek egyik jele, hogy Laval egyre többet jelenik meg Párizsban és megszállott területen; a német uralom alatt lévő francia részen is megélénkül a francia politikai élet, keresvén a megoldás és kibontakozás útjait. A hivatalos francia kormánypolitika nem egy nyilatkozatban arról beszélt, hogy ez a megoldás csak egyetemes európai lehet s Franciaország helyét Németország oldalán jelöli ki az új Európában.

A nyugateurópai és oroszországi események azonban Közép-Európában is mozgást keltettek. A cseh kérdés újra aktuálisává vált, ha a német hatóságok erőlyes büntető és megelőző akciója igyekszik is elvenni ennek az aktualitásnak életét. Ismeretlen tettesek merényletet követtek el májusban Heydrich helyettes birodalmi protektor ellen, aki később sérüléseibe belehalt. Heydrich utódja Daluge rendőrzvezérezredes, SS-vezető lett, aki rendkívüli eréllyel fogott a csehországi helyzet rendezéséhez. A német hatóságok és a kínos helyzetbe került protektorátusi kormánykörök nézete szerint a merényletet vagy angol zsoldban álló egyének, vagy ejtőernyősök követtek el. Felkutatásukra a cseh kormányzat és a német nyomozás mindent megtett. Német részről pedig számos kivégzéssel feleltek a Heydrich elleni merényletre. A nagyszámban végrehajtott kivégzések arról tanúskodtak, hogy a cseh társadalom tisztogatásra szorult s benne erős gyökeret vertek a Benes-féle emigráns-mozgalom ösztönzései. A cseh kormány számos népgyűlést rendezett, mely a cseh népnek és kormánynak a német uralom iránti lojalitását bizonyítják; mindez azonban addig nem győzheti meg a német hatóságokat, amíg Heydrich merényleti szabadon járnak. A Heydrich elleni merénylet világosan összefügg a nyugati politika megélénkülésével, illetve szándékaival, — Németország nem túrheti, hogy hátában, Közép-Európában Csehország újra németellenes nyugati politikai expozitúra legyen s a német politika valóban mindent megtesz, hogy ezt a lehetőséget megakadályozza.

Ugyanekkor azonban a cseh emigráns-politika rendkívül tevékeny működést fejt ki Londonban és Washingtonban. Számít az angol kormány

nyugati aktivitására és még inkább arra a fokozódó érdeklődésre, ahogy Amerika a japán hadviselésen túl az európai eseményekbe bekapcsolódik. Ennek az aktivitásnak tulajdonítják — Benes tevékenysége mellett — az Amerikai Egyesült Államoknak a délkeleteurópai államokhoz intézett hadüzenetét; a Magyarországgal, Romániával és Bulgáriával ilymódon bekövetkezett hadiállapot azonban már csak tényleges helyzetet szentesít, mely elsősorban is a délkeleteurópai kormányoknak a tengely melletti aktív állásfoglalásából keletkezett.

Az európai fejleményeknél azonban jobban leköti egyelőre Amerika figyelmét a csendesóceáni hadi helyzet. Japán továbbra is kezében tartja a kezdeményezést. A Midway-szigetek körül rendkívül kiterjedt és nagyhatású légi és tengeri csata folyt, mely nyilván elhatározó jelentőségű volt a csendesóceáni japán tengeri hadviselésre vonatkozólag. Ugyanekkor Japán nagy lendülettel támadott a Csendes-óceán egyéb pontjain is. Az ausztráliai kérdés újra előtérbe került s japán tengeralattjárók jelentek meg Sidney kikötőjénél. A Csendes-óceán északi részén, az amerikai és ázsiai szárazföldet összekötő Aleuti-szigeteken szintén hatalmas lendülettel foglalt el néhány szigetet a japán tengeri hadviselés, mely szigetekről az amerikai jelentések utólag azt jelentették, hogy lakatlanok. Ugyanekkor a japán erők Összebombázták Dutch Harbour itteni kikötőjét is. E hadműveletek célja az volt, hogy elvágják egymástól Amerikát és a Szovjetuniót, illetve tengeri szállítások céljaira a Behring-szorost használhatatlanná tegyék.

Japán különben tovább folytatja előretörését az ázsiai szárazföldön. Mint utóbbi szemléinkben erről már beszéltünk, a japán hadműveletek most nem is annyira India, vagy Ceylon ellen fordulnak, hanem inkább a kínai kérdés elintézését tűzik ki céljukul. A japán hadvezetés Burmából Kína belseje ellen koncentrált igen nagy erőket s így akarja egyfelől Csungking kormányát elzárni az indiai utak és az angolszász fegyverszállítási lehetőségek elől, másfelől pedig így akarja rákényszeríteni Csangkaisek Kínáját a japánokkal való megegyezésre.

Ezalatt Amerika Roosevelt vezetése alatt mind erősebben dolgozik az amerikai kontinens teljes egységesítésén. Az USA számára ez az egységesítés kétségtelenül a háború legjelentősebb változásai közé tartozik. Az északamerikai hatások fokról fokra elhallgattatják a bizonyos tengelybarát és antibolsevista irányban elhajló Argentínából felhangzó ellenzéki nyilatkozatokat s ugyanekkor teljesen északamerikai befolyás alá vonják az összes amerikai államokat. Jól látható ez Mexikó példáján is, mely utóbbi az USA befolyására deklarálta a tengelyhatalmakkal a hadiállapotot; a mexikói partvidéket hadiállapotba helyezték s a mexikói flotta egyesült az északamerikai tengeri erőkkel. Ezekre a rendkívüli támadásokra a német tengeralattjáró-veszély miatt volt szükség. Ugyanez az ok készteti arra az USA-t, hogy fellépjen a középamerikai francia gyarmatok ügyében. A Francia Bank aranyát őrző Martinique-ről állandó volt a gyanú, hogy német tengeralattjáró-támaszponttá emelkedhetik Vichy és Berlin viszonya következtében; Roosevelt politikája most elérte a sziget demilitarizálását, illetve mint hírlik, rövidesen bekövetkező teljes amerikai ellenőrzését. Ugyanez a sors vár, halljuk, Francia-Guyanára is. A régi nagy francia gyarmatbirodalom utolsó maradványai így kerülnek fokról fokra az USA befolyása alá; Laval kormánya pedig tudomásul veszi a szükséghelyzetet, mivel ez a kormányzat elsősorban európai érdeklődésű s azt tartja, hogy Németország keleteurópai harca a bolsevizmus ellen egyben Franciaország küzdelme is.

Amerikában különben szintén fokozott figyelemmel kísérik az oroszországi háborús eseményeket s azt tartják, hogy itt Anglia és Amerika erélyesebb támogatására van szükség. Az amerikai fegyverszállítások tempója

tehát nem szünetel Oroszország felé; mondják, hogy a charkovi támadásra is az angol-amerikai szállítmányok szaporodása adta az indítást. Azonban Amerika mégis bizonyos tartózkodást tanúsít a Szovjetunió társadalmi valóságai iránt, amit viszont Angliáról nem állíthatunk. Am mindkét angolszász állam vezető köreiből élénken számítanak a háború szovjet gazdasági következményeire. Mindkét angolszász állam mellett van, hogy az orosz társadalmi és gazdasági rendszerben bizonyos „liberális“ lazulás következék, ami természetesen óriási lehetőségeket jelent a termelés és az angol-amerikai tőke és ipar számára.

Az új angolszász támadó szellemnek nemcsak a Németország elleni és a németek által annyira elítélt légi támadások a tanujelei. Csak június közepére lett nyilvánossá az az esemény, melynek a német diplomácia kevés, az angolszász és orosz vezetés azonban annál nagyobb jelentőséget tulajdonít. Ez az esemény az angol-orosz, illetve az amerikai-orosz katonai és politikai szövetség megkötése a háború tartamára, illetve az utána következő húsz esztendőre. A szerződést maga Molotov személyesen kötötte, aki május végén személyesen járt a legnagyobb titokban Londonban és Washingtonban. Német részről azt hangoztatják, hogy ez a szerződés a kölcsönös bizalmatlanság és az „öngyilkosok“ aggodásának jele. Ilymódon német részről a szerződés értékelése természetesen nem részesülhet akkora figyelemben, mint például az 1939-es szerződés, mely új fordulatot adott akkoriban a nyugati hatalmakkal szemben a világpolitikának. A szerződésben a felek kifejtik, hogy nem törekcszenek területi nyereségre s hogy a háború befejezése után húsz évre még érvényben tartják Európának a támadástól való visszatartására meg egyezségüket. A szerződés a „támadó“ államok ellen irányul s igen érdekes pontjai rendelkeznek a Szovjetuniónak Anglia által garantált határai-ról. Ezek a határok nyilvánvalóan az 1939-es határok, viszont Lengyelország nyugaton találna a kelet-lengyelországi ukrán területekért kárpótlást. Ez utóbbi szempont joggal kihívta a németek figyelmét. A lengyel kérdést aránylag simábban oldotta meg a szerződés, mint a balti problémát. Németországban ezzel kapcsolatban szemére hányják Angliának, hogy elárulta a balti államokat, mivel elismerte a Szovjetuniónak fölöttük való felségjogait. A Szovjet épp ily előnyökre tett szert elméletileg a szerződés következtében Finnországban, ahol megtarthatná területi nyereségét, ám még ehhez Hankót is követelte és állítólag igényt formált az Aaland-szigetekre is, mely utóbbi pontot Churchill még a svédekkel való megbeszéléstől is függővé tette. A szerződés különben kimondja a nyugati front megnyitásának szükségességét s mintegy kötelezi Angliát, hogy még 1942 folyamán felállítja ezt a frontot. Hasonló tartalmú szerződést kötött Molotov Amerikával is. Ilymódon a Szovjetunió és az angolszász hatalmak előre felrajzolták a győzelmük után követendő politika körvonalait, lehetőségeit. Német részről kiemelik, hogy a szerződés Angliának Európával szembeni árulásáról tanúskodik s hogy a háború végére, angolszász-GPU-rendőrruralmat akar rendszeresíteni Európa fölött. A német értékelések egyébként a Szovjetunió és Anglia kétségbeesett lépésének mondják a szerződés megkötését s benne a fokozott kölcsönös bizalmatlankodás jelét keresik a Szovjetunió és Anglia fölött.

E szerződés jelentőségét azonban mégis a harcterek döntenek el. Diplomáciai érdekessége egyelőre annyi, hogy a Németország által megteremtett egységes Európa peremének két kívülálló állama szövetségese egymással ez ellen az európai megoldás ellen, mely mindkettőjüket innét kizárja. A német kommentárok egyébként arról is beszélnek, hogy a szerződés már csak azért is európaellenes, mivel a bolsevizmus elleni harcban Európa összes nemzetei képviseltetik magukat, az angolok kivételével. A szovjet-orosz-angol szerződés jelentőségét tehát majd ismét a katonai események igazolják. Értéke-

lése is addig kell hogy várásson magára. De ez az értékelés feltétlenül egyik legérdekesebb fejezete lesz a diplomácia legújabb történetének.

A szovjetorosz-angol szerződést rendkívüli meglepéssel fogadta az angol társadalom. Az angolszász és orosz kormányférfiak közti táviratok mellett erről tanúskodnak az angol parlamentáris élet visszhangjai. Eden helyzete, mint hírlik, a szerződés által megerősödött s az angol politika előtt igazolást nyert az a támadó szellemű diplomácia, mellyel Eden már hosszú ideje kivívta magának a tengelyhatalmak vezéreinek fokozott helytelenítését. Német részről az orosz harcterek eseményeire hivatkoznak s az Eden-féle támadó diplomáciában csupán a nyugtalan és bizalmatlan orosz partner megnyugtatót keresik.

Az orosz harcterek eseményei azonban a legközelebről a keletközép-európai államokat érintik. Németország változatlan figyelemmel kíséri Kelet-Középeurópa belső eseményeit. A magyar viszonylatokkal kapcsolatban úgy látják német részről, hogy Kállay Miklós kormányzata a belső megerősödés és egység jegyében indul. Ez az egység, mondják, kiválóan alkalmassá teszi Magyarországot a bolsevizmus elleni küzdelemre, melyet az új miniszterelnök és külügyminiszter is annyiszor hangoztatott. Kállay Miklósnak június elején a Führer főhadiszállásán tett látogatása a kommentárok szerint tanújele volt a belsőséges magyar-német viszonyoknak s egyben bizonyítéka annak is, hogy Magyarország kormánya kiveszi részét a bolsevizmus elleni háborúból. E politika jelei Kállay Miklósnak a hadrakelt csapatokhoz intézett buzdító szavai, melyeket német részről nem mulasztanak el kellően értékelni. Ugyanekkor német részről igen nagy figyelemmel kísérik a magyarországi termelést és gazdasági fejlődést. Miközben pedig a magyar-német viszony az eddigi vágányokon fejlődik tovább, a magyar külpolitikának újabb és erélyes profilja bontakozik ki Délkelet-Európa egyéb kérdéseiben. Ugyanis lehetetlen nem értékelnünk egy erőteljes külpolitika jeleiként akár a miniszterelnök, akár a külpolitikai sajtóosztály vezetőjének határozott erdélyi beszédeit, melyek Magyarország erdélyi jogairól és helytállásáról beszéltek s visszautasítottak minden olyan törekvést és jelenséget, mely egyoldalúan megzavarhatná ma a délkeleteurópai helyzetet.

GOGOLÁK LAJOS

A MAGYAR SZÍNJÁTSZÁS EGY ÉVE

A LEGUTÓBBI SZÍNHÁZI ÉV nagy változásokat hozott a fővárosi a Madách Színház élére Pünkösti Andor, az Andrassy Színház élére Vaszary János került. Bubik Árpád a Fővárosi Operettszínház vezetését vette át, Bókay János pedig a Vígszínház igazgatásába kapcsolódott bele.

A színházak nagy késéssel kezdhették meg munkájukat, mert a Színművészeti Kamara csak augusztusban adta ki a színiigazgatói koncessziókat. Sietve indult meg a szervezkedés, de a színházak legnagyobb része így is csak szeptember vége felé nyithatta meg kapuit.

A Nemzeti Színház idei működése közönségsiker tekintetében kielégítőnek mondható. Az évekkal ezelőtt létesített zsúfolt bérlet biztosította a telt házakat, bár a nagyszámú és kapkodva készült produkciók az előadások művészi színvonalának csökkenését eredményezték. Németh Antal igazgató nem hajlandó felhagyni extenzív és expanzív színházpolitikájával, és még most is tovább növeli az előadások számát. A Nemzeti

Színház ebben az évben ismét négy színházban működött: az anyaszínház-ban, a Kamaraszínházban, a Magyar Művelődés Házában és egy produkciójával, az Ásvaynéval, a Pesti Színházban. A most lepergett színházi év végén Németh Antal megszerezte a pécsi Nemzeti Színház irányítását is. A személyzet túlterhelése következtében a Nemzeti Színház lassan hivatalnokszínházzá válik, amelyben mindenki gépszerűen végzi napi robotját, a bérlő közönség pedig (főként hivatalnokok) az előre föladata lecke kényszerűségével nézi végig a bérlet meglehetősen vegyes és érték tekintetében nagyon is különböző előadásait. A közönség ízlésének megnyilatkozásáról szó sem lehet; akármit játszik a színház, a közönség kénytelen megnézni, mert bérletét előre kifizette. De a színháznak is kára van ebből a rendszerből, mert sikeres darbjait nem tudja kijátszani. Siker esetén aztán új színház után kell nézni, mint az idén is az Ásvayné esetében, hogy a darab üzleti lehetőségeit ki lehessen használni.

A Nemzeti Színház ebben az évben 9 új magyar darabot mutatott be. Az első Marjay Ödön Győri kaland című történeti vígjátéka, egy Napoleon korabeli történeti anekdota meglehetősen száraz és érdektelen feldolgozása volt. A szereplők végtelen áradatában a közönség alig tudott tájékozódni. Darabíróink sajnos nem tudják megtanulni azt az egyszerű dramaturgiai szabályt, hogy a mesének üyen sok (ebben a darabban több mint 50) szereplőre való terhelése a drámai mondanivaló kibontakozását gátolja meg. Minden szereplő megjelenése expozíciós mozzanatokot kíván, s a tájékoztató mondatok tengerében elvész a drámaíró és a színész egyaránt. Még korrajzot is inkább érzékeltethetünk néhány szereplő jellegzetes gondolkodásában, mint történelmi revűhöz hasonló felvonulásokban.

Illés Endre Törtetők című vígjátéka kisigényű, de jóhiszemű darab volt. Két karrierista fiatalember meglehetősen vázlatosan megírt története, szerelemmel, vezérigazgatóval, intrikussal és az intrikus bukásával. Szatirikus irányzatossága mélyebben járó kidolgozást érdemelt volna meg. Erősen ártott a darabnak a feleslegesen laza 4 felvonásos szerkezet. Az első két felvonást egy felvonásba lehetett volna sűríteni. Kárára volt a kamarajellegű darabnak a Nemzeti Színház óriási színpada is, ahol a színészek szinte légüres térben lézengtek.

Szabódezsői pözban tetszelgő ifjú titánunk, Németh László, megint szubjektív ízü vitákkal és világrengető dörgedelmekkel zsúfolt tele 4 felvonást Cseresnyés című darabjában. Cseresnyés Mihály kissé kócos történetében az írónak ezúttal nem sikerült objektíválni mondanivalóját. A szerző a Hid című folyóiratban gyakran dörög korunk drámairodalma és a színházak ellen, de ő maga sohasem vesz annyi fáradságot magának, hogy a színpad mesterségi részét megtanulja. Űgy hat mint a rossz diák, aki bukásáért tanárait okolja. Minden darabjából kilóg a teoretikus, esszéiről mondanivaló, drámáinak szerkezetét pedig a regényíró ponyvolasága zilálja szét. Epikus adottságainak drámába való nyomoitása sűrités helyett vázlatosságot eredményez, s mivel csak szavakban tud kifejeződni, a színpad többi kifejezési területe rejtve marad előtte.

Harsányi Zsolt Bolond Ásvayné című darabja, Bajor Gizi nagyszerű alakításával a színházi év legnagyobb sikerű darabja volt. Jókaira emlékeztető romantikus meséjében mélyebb mondanivaló nem található. A darab rendkívüli sikerét Bajor Gizi egészen páratlan alakítása magyarázza. A megöregedést minden külső eszköz nélkül játssza meg, a szenvedésektől és az időtől megaszalódott lelkét hozza be a színpadra. Legbravúrósabb jelenete, amikor a darab végén kiszáll belőle az élet, s a színpadon nem marad más csak valami hátborzongatóan hideg, élettelen anyag. Anélkül, hogy bármiféle naturalisztikus módszerhez nyúlna, úgy érezzük, hogy valóban a halál jelent meg a színpadon.

Asztalos Miklós Asszonyládása történeti adomát dolgoz fel. Híre jár Erdélyben, hogy előkerült Báthory Gábor kis jegyzőkönyve, amelybe szeretőinek nevét jegyezte fel. Ez a hír felbolygatja az ország egész társa-

dalmát. Ebből az érdekes vígjátéki magból kellene az írónak darabját tovább-bonyolítania, de az alapötletnél megakad. Unalmas, olykor ízléstelen jelenetek sora következik, de a cselekmény alig halad tovább, míg végleg ellaposodik. A vígjátékot a színház igazgatósága a Turul szövetség tiltakozására levette műsoráról. A darab kétségtelenül rossz volt, sokszor a jóízlést is sértette, de ennek a megállapítására véleményünk szerint mégsem a Turul illetékes. Bár e konkrét esetben a darab megérdemelt sorsra jutott, de az ügy hátterében nem annyira nemzeti és erkölcsi érdek, mint inkább Németh Antal és a Turul régi antagonizmusa áll. Hova jutunk, ha a Nemzeti Színház műsorát diákszövetségek fogják megállapítani?

Bibó Lajos Hibások című parasztdarabja szép témát hoz elénk zavaros feldolgozásban. A fiatal Hubay Miklós drámája a Hősök nélkül kissé zsúfolt társadalmi szatíra bőbeszédű dialógusokkal. Heterogén elemeit az író még nem tudja szintetikus képből feloldani. Csakhogy míg Hubay tisztulatlansága a kezdő író gyakorlatlanságából fakad, addig Bibó már évtizedek óta folytat harcot a mondanivaló világosságáért és a forma egyensúlyáért, de sohasem jut előbbre. A Hibások a Nemzeti Színházban, a Hősök nélkül pedig a Kamaraszínházban kerül színre.

Két régi magyar darab Csiky Gergely Mukányija és Kisfaludy Sándor Dárday háza került még a Nemzeti színpadára Galamb Sándor átdolgozásában, s így szinte bemutató számba vehetők. Mindkettő inkább irodalomtörténeti tiszteletadás volt a Nemzeti Színház részéről, bár Galamb Sándor mindent elkövetett, hogy a holt anyagba életet leheljen. Ez bizonyos fokig sikerült is, erősebb átdolgozás már a hamisítás veszélyét idézte volna fel.

Felújította a színház a Piros bugyellárist, a Nem élhetek muzsikaszó nélkül és a Roninok kincsét, a Csongor és Tündét pedig a frankfurti vendégszínház rendezésében mutatta be. Márai multévi nagysikerű Kalandja erre az évre is átkerült, vele nyitotta kapuit a Kamaraszínház. Bánk bán Németh Antal régi rendezésében hozták színre, pedig elvárhattuk volna a Nemzeti Színháztól, hogy Katona József születésének 150-ik évfordulóját legalább a Bánk bán új színrealkalmazásával ünnepli meg.

Az idegen bemutatók sorát Grillparzer Bánk hűsége nyitotta meg. A költő születésének 150-ik évfordulójára helyesebb lett volna inkább más darabját választani. A Bánk hűsége nemcsak Grillparzer egyik leggyengébb alkotása, de magyar vonatkozásai (ha ezek miatt hozták színre) sem túlságosan kedvezőek. Sokkal értékesebb dráma volt a Hella Vuolijoki finn író Niskavuori kenyér című darabja, a multévi Niskavuori asszonyok folytatása. A szerző komoly írói törekvéseket árul el, s alapos színpadi ismerettel rendelkezik. Hazai drámaíróink tanulhatnának tőle. Birabeau Három mama című darabja jól szerkesztett, szellemes vígjáték kissé tételes programmal és túlságosan gépies jelenetkezéssel. Birabeau ellen nem merülhet fel semmiféle kifogás, csak azt nem értjük, mért képviseli úgyszólván kizárólagos joggal a gazdag modern francia drámairodalmat a magyar színpadon. Az utóbbi években minden különösebb indokolás nélkül egész sereg darabját játszották. A külföldi darabok közül Hermann Bahr Koncertje aratta a legnagyobb sikert a Nemzeti Kamaraszínházban. Két házaspár szerelmi kapcsolatai bontakoznak ki előttünk mulatságos jelenetek során. A szereplők — Uray Tivadar, Tímár József, Makay Margit és Dayka Margit — kitűnő játékkal valóban egy zenei kvartett harmónikus hatását keltették a nézőben.

A külföldi felújítások közül két nagy sikert könyvelhet el az idén a Nemzeti Színház. Az egyik Ibsen Nórája, a másik Rostand Sasfiókja volt. Ibsen Nórájáról az utóbbi évtizedek kritikája azt hirdette, hogy az elmúlt kor nőemancipációjához kötött, elavult alkotás, amely nem találhatja meg kapcsolatát a mai közönséggel. Az előadás az ellenkezőjét bizonyította. Pedig a rendezésben volt sok kifogásolni való mozzanat is. A darabból ki kellett volna emelni azt az örökké időszerű problémát, hogy két ember

együttélése csak az őszinteség, a kölcsönös bizalom és mindkettő emberi méltóságának tiszteletben tartásával képzelhető el. Bajor Gizi erre építette szerepét, de a többi szereplőt a rendező nem tudta ilyen értelemben összehangolni. Tévedés volt a Nórát a Nemzeti Színház színpadán játszani, mert így az intimebb hangulatok teljesen elvesztek. Az óriási színpadot Németh Antal transzparens díszletek alkalmazásával még jobban kitágította, csak azért, hogy a lakás többi szobáját és a lépcsőházat is bemutathassa, bár erre semmi szükség nem volt. Rank doktor búcsújának szövegét meg- rövidítették, hogy a névjegynek a levélsekreánybe való bedobását képszerűen is szemléltessék. Így a színészi feladatot rendezői fogás helyettesítette.

A másik nagy sikert Rostand Sasfiókjának felújításával aratta a színház. A darabot kétségtelenül ismét időszerűvé tette a mai neobarokk kornak a dagadó szölamok, felpántlikázott hősi eszmények és álhumanista érzélgősség után szomjuhozó vágya. Hamis jellemek, hazug történelem, de ragyogó színház. A gazdag kiállítás emelte a darab hatását, bár Gobbi Hilda nem tudott megbirkózni a szerep nehézségével. A Sasfiókot annak idején Sarah Bernhardt játszotta Franciaországban. Azóta színpadi babona a reichstadti herceg szerepét színésznőre osztani. Pedig így nem hisszük el a férfivágyak csapongását, vergődését és összeomlását, nem marad a szerepből más, csak az érzelmesség, a tődőbaj, meg a fehér halál.

Felújította a Nemzeti Színház Schiller hatalmas színművét, a Wallensteint is Hans Meissner, a frankfurti állami színházak intendánsának vendégrendezésében. A darabot két részben adták, egyik estén Wallenstein táborát és a Két Piccolominit, a másikon Wallenstein halálát. Az előadásnak inkább csak kultúrpolitikai jelentősége volt, közönség-sikere elmaradt. Az Ármány és Szerelm Heinrich George, kiváló német színész rendezésében került színre. Mindkét előadás iskolapéldája volt a rendkívül precíz, nagy irodalomtörténeti, esztétikai és színpadismereti felkészültséggel előkészített rendezésnek.

Végül Shakespeare IV. Henrikjét is felelevenítették Falstaff címen. A Shakespeare korában regényt pótló színmű az átdolgozás ellenére is rendkívül unalmasan hatott. Érthetetlennek találjuk, hogy Falstaff szerepét mért nem Csorot Gyulára osztotta az igazgatóság. Az ő alakítása talán megmentette volna a darabot az idegzsongító egyhangúságtól. Egyébként elég sajnálatos, hogy Shakespeare darabjai közül csak a IV. Henrikre jutott a Nemzeti Színháznak ideje.

A Vígszínház az utóbbi években művészi hanyatlás jeleit mutatta. Valami kapkodás észlelhető műsorának összeállításában, mintha a színpadi naturalizmus elhalványulása óta nem találná meg egyensúlyát. Bókay Jánosnak a színház igazgatásában való részvétele sem jelentett különösebb változást ízlés, műsor és irányvonal tekintetében. A darabok kiválasztásában semmiféle határozott irány nem nyilatkozott meg. A színpadi naturalizmus hagyományait őrző színház érzi e stílus mai időszerűtlenségét, de új utakra nem tud találni. Csak abban az esetben találhatná meg ismét vezető helyét a magánszínházak sorában, ha olyan határozott művészegénység kerülne élére, aki egyrészt át tudja menteni a múlt értékeit, másrészt ízlésével új irányt is tud szabni.

A színház Hunyady Sándor Nyári zápor című darabjával nyitotta meg kapuit. Az író két szerelmes párt mozgat a színpadon. A leány szerelmes fiúpajtása édesapjába, a fiú pedig a leány özvegy édesanyjába. Ebből a természetellenes kapcsolatból fejlődik tovább a bonyodalom és sokszor elég ízléstelen jeleneteken keresztül bontakozik ki a megoldás, amikor végre minden zsák megleli a maga foltját.

Hunyady könnyűfajsúlyú darabját Wiebeler és Gouriadec Marie-Rose című vígjátéka követte. A szereplők egy törvénytelen kislány körül szövődő szerelmi háló bogait bontogatják három felvonáson keresztül. A darab csak mint színészi játékalkalom jöhet számításba, más tekintet-

ben jelentéktelen. Somlay Artúr, Ajtay Andor, Tolnay Klári és Sennyei Vera hálás szerepeket játszottak benne.

Bókay János Hazudj nekem című vígjátékában az öregedő férfi és fiatal feleség házasságának szerelmi problémáját feszegeti ismert felszínességével, óvatosan kerülgetve a mélyebb emberi vonatkozásokat. Az író drámatechnikai ügyessége inkább csak egyes jelenetek felépítésében nyilatkozott meg, a helyzetek laza sorozatából azonban erősen kiütköztek a darab szerkezeti és alakrajzolósi hiányai. A vígjáték egyébként a Víg-színház idei műsorának izlésbeli kifejezője volt, amennyiben a színház legtöbb produkciója a Hazudj nekem irányvonalához igazodott.

Szilágyi László operettlibrettóhoz hasonló vígjátéka, a Cecilia, a színház leggyengébb produkciója volt. Utána Hertelendy István Bolond szerelmesek című darabja következett. Bonyodalma Bókay János színdarabjainak szerelmi szövevényére emlékeztet, de az íróból hiányzik mesterének ügyessége és színpadismerete.

A felszínes, üres és egysíkú szerelmi vígjátékok után a Víg-színház az irodalomnak is akart áldozni Hauptmann Naplemente előtt című drámájának színrehozatalával. Ez volt a Víg-színház művészileg legértékesebb előadása. Csontos Gyula egykori szerepét Somlay Artur játszotta olyan művészi szuggesztivitással, hogy játéka elfeledtette a nézővel a rossz szerkezetű darab két felvonásra nyújtott unalmas, epikus expozícióját. Somlay alakjában megelevenedett a mű minden költői szépsége, a többi szereplő azonban csak ritkán tudta megközelíteni Hauptmann elképzelését.

Birabeau ebben az évben két színházban is szóhoz jutott. A Víg-színház Kit szeretek? című darabját tűzte műsorra, amelynek bonyalmát a szerző kettős játéku szerepekre építette. Franjoist elhagyja felesége, mire iker-testvére, Françoise úgy akarja megnyugtatni őt, hogy maga is megjártassa az elhagyott kedves szerepét. Erre fivére egyszerre elfelejti minden gondját, s csak az ő bánatával törődik. Francis elhatározza, hogy visszahozza nővére hűtlen kedvesét, akit azonban nem ismer. Barátját Mauriceot gyanúsítja nővére elhagyásával, és erőszakkal igyekszik őt nővére nyakába varrni. A férfi megérti, hogy az egész játékot csak François lelki nyugalma kedvéért kell végigjátszania. A játék azonban végül szerelembe torkollik, François és Maurice egymásba szeretnek.

Ajtay Andor kivételével a szereplők nem oldották meg a kitűnő francia vígjáték színészi feladatait. Fényes Alice, aki először Bókay János darabjában lépett fel Budapesten és kolozsvári híre után érdeklődést keltett a közönségben, a Naplemente előtt női főszerepében már nem váltotta be a hozzáfűzött reményeket. Birabeau darabjában aztán végkép szétfoszlottak a köréje reklámozott illúziók. Technikai felkészültsége kiállta a próbát, de nagyobb színészi értékeket nem tudott felmutatni.

Zilahy Lajos Tábornokának felújítása sem hozott különösebb sikert a Víg-színháznak. Fényes Alice nem tudott megmérkőzni Bajor Gizi alakításának emlékével. Az évadot Dario Niccodemi Csigaház című drámája zárta be. A kamaraszínpadra készült dráma kissé mesterkélt szerelmi problematikája sokat veszített feszültségéből a Víg-színház hatalmas színpadán.

A Víg-színház legnagyobb közönségsikerét kamaraszínházában, a Pesti Színházban aratta Keith Winter Tűzvész című színjátékával. A darab hazug és lélektanilag gyengén indokolt meséje arról szól, hogy egy házasság láthatárán megjelenik egy másik nő, akibe a férj beleszeret. A feleség úgy érzi, hogy a jövevény férjének igazi élettársa, ezért félreáll az útból, és öngyilkos lesz. A férj megrendül, de rövidesen vigasztalódik az új asszony karjaiban. A hiányosan motivált pszichológiai dráma a kitűnő szereposztásnak különösen Tolnay Klári nagyszerű színészi alakításának köszönhetette sikerét.

Az Új Magyar Színház műsorát rendkívüli bizonytalanság és kapkodás jellemezte. Az új igazgató, vitéz Bánky Róbert, kissé nagyhangú programra-

jából úgyszólván semmit sem valósított meg. Igen gyenge színészegyüttessel és súlyos költségvetési terhekkal kezdte el az évet. Első darabja Bónyi Adorján könnyű fajsúlyú vígjátéka, A milliomos volt Csontos Gyula vendégszereplésével. A vékonypénzű mese egy Fugger nevű dúsgazdag emberről szól, aki belefáradva az élet gondjaiba vagyonát jótékony célra adományozza. Családjával már régen szakított, és szeretet nélkül élte le életét. Ekkor jelenik meg egyik fia feleségével. A milliomos megtudja, hogy unokája lesz, mire ismeretlen érzés költözik szívébe. Hogy az unoka jövőjét biztosítsa, visszaperli elajándékozott vagyonát. A darab úgyszólván minden lélektani háttérrel nélkülöz, s felszínes jelenetsorozatával még a főszereplőnek sem nyújtott színészi lehetőségeket.

A színház komoly célkitűzését akarta szolgálni Grillparzer Medéája. A német drámairodalom e letragikusabb és legfranciásabb drámája azonban csúfos kudarcba fulladt az Új Magyar Színház színpadán. Peéry Piroska mint Medea nem tudta megoldani feladatát. Elismerjük, hogy Medea a világirodalom egyik legnehezebb szerepe. A színésznőnek elhíhetően kell megrajzolnia a főalak fejlődési vonalát, vagyis hogyan lesz öt rövid felvonáson keresztül a férjét és gyermekeit szerető anya, a szerelmében megalázkodó, a bujdosást is vállaló, barbár királyleány bosszúálló szörnyeteggé és gyermekeinek gyilkosává. A mondái történetet nem elég egyszerűen megjeleníteni a színpadon, hanem Medea sorsának legvalószínűlenebb mozzanatát is lélektanilag kell hitelesíteni a közönség előtt, más-különben az alak teljesen értelmetlenné válik. Peéry Piroska csak a bosszúálló barbár szörnyeteget játszotta meg, a mitológiai alakot nem tudta emberibb vonásokkal felruházni. A Medea a címszereplővel áll vagy bukik, az Új Magyar Színház előadásán azonban a mellékszereplők művészi elégtelensége is sokban hozzájárult a drámai remekmű bukásához.

A Medea bukása után a színház vezetősége egyszerre kapkodni kezdett. Levente- és gyermekelőadások, operettek, zenés vígjátékok kabaréesték szalmaszálaiba kapaszkodott, hogy mentse, ami még menthető. Pohárnok Jenő Lesz feltámadás című hazafias színműve, Vaszary János Szép az élet című vígjátéka, Pusztaszeri Margit és Horváth Jenő operettje, a Boronkay lányok és Asztalos Miklós vígjátéka, a Négyes követték sietve egymást egy-egy súlyos bukás emlékét hagyva vissza a közönségben. Ezek közül csak Vaszary darabja érdemelt volna jobb sorsot. A kitűnő vígjátéki ötleten épült mese felszínes kidolgozása ellenére is kiemelkedett a többi produkció selejtes káoszából. Egy öngyilkosjelöltet arra kéme, hogy biztosítási csalást kövessen el. Másvalaki helyett kellene meghalnia, hogy a család felvehesse a biztosítási összeget. Ennek ellenében utolsó huszonnégy óráját főúri módon töltheti el. A pénz azonban annyi biztonságot, bátorságot és öntudatot ad az öngyilkosjelöltnek, hogy egyszerre megváltozik körülötte az élet, és a huszonnégy óra elteltével eszeágában sincs már meghalni. Kár, hogy az író elment a jó téma mellett, s néhány bohózati helyzet kivételével nem tudott mélyebb emberi értelmet adni meséjének.

Hasonlót mondhatunk szorgalmas exportdarabírónk Asztalos Miklós Négyes című darabjáról is. Az alapötlet bármelyik kitűnő francia vígjátékíró becsületére válhatott volna, de az író a kidolgozásban unalmas helyzeteken és lapos dialógusokon kívül nem tudott mást nyújtani. Két szélhámos házaspár egymást igyekszik becsapni a darabban. A exozicációs jelenetek után az alaphelyzet végtelen variációi következnek, s a harmadik felvonás végén ugyanott vagyunk, ahol az első felvonás közepén.

Az Új Magyar Színházat a végső bukástól utolsó darabja, Szilágyi László és Fényes Szabolcs Vén diófa című operettje mentette meg. Nagy-része volt a sikerben Fedák Sárinak, aki nagy művészi múltjának emlékeit váltja most aprópénzre, mint az újonnan alakuló kisközéposztály dédelgetett kedvence. Az új, kisigényű polgári rétegnek művészi vágyait tökéle-

tesen kielégíti az érzelgős, lehetőleg hazafiaskodó betétekkel megtűzdelt, új életre kelt operett s a műfajt hozzá nem méltó eszközökkel művelő színésznője, Fedák Sári.

A Vén diófa sikere ismét önbizalmat öntött az Új Magyar Színház vezetőségébe, s az új színházi koncessziókért folyó versenyben egyszerre három színházat vont a jövő évre érdekkörébe: az Új Magyar Színházat, a Fővárosi Operettszínházat és a szegedi Városi Színházat. A jövő fogja eldönteni, hogy egyetlen operettsiker mennyiben lehet alapja egy ilyen magyarányú színházi vállalkozásnak.

A Madách Színház új igazgatója, Püskösti Andor, Pirandello IV. Henrikjével nyitotta meg színházát. A darabot magyar vidéki városokban már többször játszották, a fővárosi közönség előtt azonban ismeretlen volt. A rendkívül nehéz és színészi szempontból veszélyes drámát a Nemzeti Színháztól átszerződött fiatal színész, Várkonyi Zoltán vitte diadalra. Több mint 150-szer játszották. A sikernek a közönség lelkében is megvolt minden előfeltétele. Pirandello darabjainak első bemutatói a húszas években nem sok nyomot hagytak színjátszásunkban és közönségünkben. Azóta azonban több mint egy évtized telt el. Világtörténelmi események rohantak egymás nyomában, új generáció nőtt fel, és megostromolta a régi társadalmi rend fellegvárait, gazdasági rengések rázták meg az egész világot, fölbomlottak a megszokott jogi kapcsolatok, és végül új háború szakadt az emberiség nyakába. Átláthatatlan köddel vesz körül mindenkit a bizonytalanság, nem tudjuk, hol vagyunk, merre megyünk. Ebben az érzelmi és értelmi zűrzavarban a magyar közönség egyszerre két oldalról jutott közel Pirandellohoz. Egyrészt megértette a Nagy Bizonytalanságok költőjének problémáit, a megfogalmazhatatlan élet, a végtelen viszonylagosság és a tragikomikus cavalcade költészetét, de ugyanakkor megnyugvást is talált benne, az egyetlen bizonyosságot, amely még mindig uralkodik a bizonytalanságok végtelenje fölött: a művészet bizonyosságát.

Pirandelloval a Madách Színház programot is akart adni. Az első darabban kitűzött céltól azonban sajnálatos módon eltért Baba y József Körtánc című, gyengén épített, problémátlan bűnügyi drámájával. Utána Felkai Ferenc Nerója következett. A színház több mint százszor játszotta Greguss Zoltánnal a főszerepben. A dráma sikerét inkább a kitűnő előadásának, mint írói értékének köszönhette. A düettáns művésznek véres zsarnokká való kiegészülése csak mint tétel merült fel a darabban, a lélektani motivációig és művészi megformálásig az író nem jutott el.

Robert Ardrey Jelzőtűz című, rövidéletű darabja után Marcel Achard Dominója következett, amelyben az eddigi, egy-egy vezetős szerepre épített színjátékok után a színház művészei mint együttes mutatkoztak be, és a régi Vígszínház fénykorára emlékeztető szellemes összjátékkal oldották meg feladatukat. Ezzel a harmadik nagy sikerrel az új vezetés alá került Madách Színház a múltévi sikertelenségek után a főváros leglátogatottabb színházai közé küzdötte magát. Ha darabjaiban voltak is kifogásolni való mozzanatok, a színészi megoldásban, díszletekben és ruhákban igyekezett ezeket a hiányokat pótolni.

Az Andrassy Színház egészen könnyű fajsúlyú vígjátéokra építette műsorát. Színészegyüttesét már az év elején üyen szempontból állította össze. Vaszary Gábor Boldoggá teszlek című vígjátéka és Mario Devellis Viharos szerelem című zenés bohózata Muráti Lilinek és Latabár Kálmánnak nyújtott gazdag színészi lehetőségeket. Komolyabb igényekkel lépett fel, de mégis csak nevetető részeivel hatott Barabás Pál Gazdátlan asszony című vígjátéka Bulla Elmával a főszerepben. Mindhárom darab száznál több előadást ért meg, mulattató helyzeteivel és túlnyomórészt a színészek szellemességétől átítatott dialógusával szórakoztató estéket szerzett a közönségnek.

A színházi év folyamán változás állott be a Színművészeti Kamara vezetésében is. Kiss Ferenc lemondott az elnökségről, s helyébe az ügyek ideiglenes intézésére Czifra András kormánybiztos került. A Színművészeti Kamara háromévi működésének mérlegét csak külön tanulmány keretében lehetne felállítani, itt csak néhány jellegzetes intézkedését óhajtjuk kritika tárgyává tenni.

Eltelkintve a színészek szociális helyzetét érintő néhány rendelkezéstől a Színikamara eredetileg szép és hasznos célkitűzései az elmúlt három év folyamán sajnos nem valósultak meg. A hiba nem az intézményben, hanem elsősorban a vezetőségben volt. Tévedés volt Kiss Ferencet állítani a Színikamara élére, akinek sem az ilyen fontos kultúrpolitikai intézmény vezetéséhez szükséges széles látóköre, sem az adminisztratív ügyek elintézéséhez nélkülözhetetlen érzelmi és gyakorlati jártassága nem volt. Hasonló színvonalat mutatott az a választmány is, amely vele karöltve működött. Ennek legnagyobb része kevésbé ismert és kultúrpolitikával soha nem foglalkozó színészekből állt, akik a Kamara tevékenységének kizárólagos célját a zsidótörvény minél radikálisabb és sokszor önkényesen értelmezett keresztülhajtásában látták. Ezen túlmenően a Kamara mint kultúrpolitikai intézőszerv úgyszólván teljesen tehetetlennek bizonyult, holott a vezetőségnek át kellett volna éreznie mindazokat a súlyos problémákat, amelyek a magyar színészetben a zsidókérdésen túl is jelentkeztek. A magyar színészet nehéz anyagi és kulturális kérdéseit a Színikamara vezetősége vagy nem ismerte fel, vagy ha felismerte, helytelenül próbálta orvosolni.

Itt volt elsősorban a magyar vidéki színészet problémája. Három évvel ezelőtt nagy hűhóval meghonosították a stagione-rendszert, s ma a harmadik év végén ott tartunk, hogy a dolgok természetében rejlő erők következtében a stagione-rendszer erősen visszafejlődött, s minden nagyobb városunk ismét az állandó színházak rendszerére tért vissza. A Kamara erőszakos intézkedésével létrehozott stagione-rendszer kudarca a magyar színésztörténet hiányos ismeretére vezethető vissza. A magyar vándortársulatok kora a múlt század első felében színészetünk fejletlen fokát képviselte, s ebből a kezdetleges állapotból szervesen fejlődött ki az állandó színházak rendszere a nagyobb városokban. Ez annál inkább örvendetes jelenség volt, mert kulturális életünk egészséges decentralizálását jelentette, ha nem is olyan mértékben, mint Németországban, ahol az önálló kultúrközpontok kialakulásának politikai okai is voltak.

A Kamara vezetősége azonban hallott valamit regélni az olasz stagione-ról, s e tetszetős idegen mintán kapva igyekezett azt tüstént nálunk is erőszakkal meghonosítani anélkül, hogy lényegét, szervezését és fejlődésánát ismerte volna. A Kamara irányító szerveinek halvány fogalmuk sem volt arról, hogy mivel az olasz stagione nem átmeneti fokozat egy kultúrintézmény fejlődési vonalán, hanem állandósult születési rendszer, amelynek egészen más történeti és fejlődéstani előzményei vannak mint a magyar vándorszínészetnek, ennél fogva természetesen értelme és jelentése is más. A magyar stagione csődje tehát a kamarai intézőszervek történeti tájékozatlanságára vezethető vissza.

A magyar színészet életgörbéje a német színészet fejlődési vonalához hasonló, ami természetes is, ha a német színészet magyarországi szerepét és a magyar színészetre gyakorolt hatását idézzük emlékeztünkbe. Németországban a mai napig, nyilván alaposabb történeti és lényegismereti alapon, senki sem próbálkozott stagione-rendszer meghonosításával. Jellemző, hogy éppen Kiss Ferenc, aki szeretett állandóan német példákra hivatkozni, nem vette észre a magyar és német színészet fejlődéstörténetének analóg vonásait. Nyilvánvalóan azért, mert nem ismerte elég alaposan sem a magyar, sem a német születési történetét.

Minden higgadtan gondolkodó ember természetesnek fogja találni, hogy e fontos kérdésben történeti érvekre hivatkozunk. A történelem ismer-

rete nemcsak öncélú tudományos feladat, hanem gyakorlati szükségesség is. A történet folyamán bomlik ki a dolgok szerkezete, az idő váltja jelenségekké és dinamikus erőkké a dolgok méhében szunnyadó lényeket s aki a jelenségek sorozatát, tehát a történelmet nem ismeri, nem ismerheti a dolgok lényegét sem. Ezért nélkülözhetetlen feltétele minden kultúrának a hagyomány, s ha kulturális intézmények vezetésénél ez a hagyomány nem érvényesül kellőképpen, akkor maguk az intézmények kerülnek veszélybe.

A Színikamara az adminisztráció terén sem váltotta be a hozzáfűzött reményeket. A kultuszminisztérium tehermentesíteni akarta illetékes ügyosztályát az egyre halmozódó adminisztratív ügyek terhétől. A Kamara felállítása óta azonban nemhogy kevesbedett volna a művészeti ügyosztály munkája, hanem a Színikamara még új munkatöbbletet jelentett, s az ügyosztály úgyszólván kizárólag születési ügyekkel volt elhalmozva.

Jellemző fényt vernek a Kamara ügymenetére azok a félrefogások is, amelyeket a közönség egyes színigazgatói megbízásokkal kapcsolatban tapasztalhatott. Így bízta meg Kiss Ferenc Patkós Györgyöt, a Nemzeti Színház rövidítón eltávolított titkárát a Belvárosi Színház vezetésével és állami támogatást is harcolt ki részére. Az újsütetű igazgató aztán rövidesen elköltötte a szubvenciót színháza üresen járó gépezetére, és a színházat egy híradó-mozi érdekltségnek adta el. A Kamara nyilatkozatok tömegével igyekezett tisztára mosni magát, holott éppen Kiss Ferencnek kellett volna legalaposabban ismernie emberét, s mint a Nemzeti Színház tagjának tudnia kellett volna a Nemzeti Színházról való távozásának körülményeit is.

Ugyanez az eset ismétlődött meg a Nemzeti Színházból ugyancsak elbocsátott másik titkárral, Czakó Pállal is, akire Kiss. Ferenc a Városi Színház vezetését bízta, s aki onnan rövidesen csúfos anyagi bukással távozott. S mindezt a Nemzeti Színház örökös tagja tette a saját intézetétől kultuszminisztériumi jóváhagyással eltávolított két alkalmazottal, akiket mint a keresztény nemzeti színjátszás alakjait játszott ki s anyaintézetével és igazgatójával szemben kamaraelnöki tekintélyével hosszú ideig erkölcsileg fedezett.

Nyilván ezen és ezekhez hasonló mozzanatok készítették a kultuskormányt arra, hogy Kiss Ferenc elnöki szolgálatairól lemondjon, és az ügyek intézésével kormánybiztost bizzon meg. Az új kormánybiztosnak jut az a feladat, hogy a Kamarát a jogi és művészi zűrzavarból, az önkényes és egyéni intézkedések teremtette kátyúból kivezesse, s jogbiztonságot teremtve, olyan nyugalmi helyzetet hozzon létre, amely biztosítani tudja színészeti kultúránk egészséges fejlődését. Ennek első jelei már jelentkeztek is a jövőévi színigazgatói koncessziók gyors elintézésével, s így a színigazgatók az idén nem kerültek abba a lehetetlen helyzetbe, mint a múlt évben, amikor még augusztus végén sem tudták a koncessziók késése miatt színházaik szervezését elkezdni.

Nem szabad megfeledkeznünk a legfiatalabb színésznevezédekről sem, amely a Színművészeti Akadémián készül a művészi pályára. Sajnálattal kell megállapítanunk, hogy színésztanpótlásunk rendkívül gyenge. Tisztában vagyunk azzal, hogy tehetséget a Színiakadémia sem adhat növendékeinek, ezzel szemben viszont mindent meg kell adnia ahhoz, hogy egy-egy esetleg jelentkező tehetség kibontakozhassék. A hiányok az Akadémia részéről nem is a tehetséges alanyok felismerésében vagy kiválasztásában mutatkoznak, hanem főként a technikai képzésben. Az Akadémiáról kikerült növendékek nem tudnak kifogástalanul beszélni, magyar fonetikáról, szövegmondásról, verskezelésről, lélegzési technikáról halvány fogalmuk sincs, színpadi mozgásuk kezdetleges és csiszolatlan, művészi problémát pedig úgyszólván meg se tudnak közelíteni. Az iskola nagyrészt még ma is a múlt század végén összetákolt tanterv szerint tanít, amelyet időközben toldoztak-foldoztak, de lényeges, korszerű módosítás nem esett rajta. A növendékek-

nek egyetlen tisztességes kézikönyv sem áll rendelkezésükre, tanulásuk rendszertelen és ötletszerű, s jóformán csak a vizsgaelőadásokra való készülésben merül ki. A vizsgadarabok kiválasztásában pedagógiai szempontok alig érvényesülnek, sokszor pedagógiailag teljesen értéktelen művek kerülnek bemutatásra. Jó tanterv és tanmenet még nem jelent okvetlenül jó tanítást, de bizonyos, hogy rossz és elavult tanterv szerint a legnagyobb igyekezet mellett sem lehet jól tanítani. Hol vannak az utolsó évtizedek pedagógiai, pszichológiai, esztétikai eredményei? Miért nem próbálják színészképzésünk bajait orvosolni az Akadémián? Nem lehet a kérdést azzal elütni, hogy a művészeti iskola más, mint pl. a középiskola. Természetesen más, de bizonyos ismeretanyag és gyakorlati készség elsajátítására a művészi pályára készülőknek is szüksége van, s az ismeretszerzés folyamata mindenkinél azonos lélektani úton megy végbe. A művészek számára sincsenek külön lélektani törvények. Ami a tehetségfejlesztést illeti, az sem különbözhetik lényegileg minden egyéb formális képzéstől, csak másféle adottságok kibontásáról lévén szó, más eszközöket kell alkalmaznunk.

Minderről a Színiakadémián szó sincs. Hogyan is lehetne, amikor az igazgatónak nincs sem szakszerű pedagógiai képzése, sem megfelelő pszichológiai képzettsége, pedig ez szerény véleményünk szerint mégis csak elengedhetetlen feltétele egy pedagógiai intézmény irányításának. Az intézet vezetőjét, aki mint kamarai elnök rendkívüli agilitást fejtett ki, igazgatói minőségében semmiféle reformláz nem fűti, pedig ugyancsak volna ott tennivaló. Ha a magyar színészet sok művészi félzségségét és hiányát, vagy számos rosszulképzett színész keserű sorsát vizsgáljuk, a bajok eredendő okát legtöbbször helytelen színésznevelésünkben kell fölfedeznünk. Német vagy francia színpadon alig találunk rosszul beszélő színészt, vagy olyat, aki mesterségének elemi formakészletét ne ismerné tökéletesen. A Színiakadémia igazgatói széke nem arra való, hogy akármilyen nagy művészi múlt bármily tiszteletreméltó teljesítményei jutalmaztassanak vele, hanem súlyos és felelősségteljes kulturális pozíció, amelyhez elsősorban alapos tudományos felkészültségre volna szükség.

Végül meg kell emlékeznünk egy újonnan megjelent könyvről, Bisztray Gyula Színházi esték című munkájáról is, amelyben az Egyetemi Nyomda a szerzőnek 1930-tól 1940-ig a Magyar Szemlében évről évre megjelent összefoglaló színházi beszámolóit adta ki. Az izgalmasan érdekes olvasmány folyamán tíz év színházi története, a magyar színházi világ művészeti, személyi, gazdasági, szervezeti életének száz meg száz, mindnyájunktól közvetlenül is átélt eseménye elevenedik meg a szemünk előtt. A jövő színészettörténete megbecsülhetetlen adatok és szempontok kincsbányájára talál benne. A kritikák könyvalakban való megjelenéséhez talán csak azt az egy megjegyzést fűzhetnők, hogy a rendkívül értékes és gazdag gyűjtemény talán egységesebb és hatásosabb lett volna, ha a szerző nem tartja meg a cikkek eredeti szövegezését, hanem átszervezi az anyagot általánosabb szempontok szerint. Igaz, hogy ez a megoldás kissé megszürkítette volna a szemtanú közvetlen hangját, de az empirikus anyagban rejlő összefüggések és kikívánczó konklúziók világosabban tűntek volna elénk. Ha a tapasztalt és kiváló szerző saját írásait mint forrást használja fel és az anyagot összefüggő egészé szerkeszti, levonva tíz esztendő tanulságait és rámutatva az ismétlődő tévedésekre, akkor még szuggesztívebben járulhatott volna hozzá színházi életünk annyira fontos öntudatosításához.

STAUD GÉZA

MAGVAR SZEMLE

1942 AUGUSZTUS

XLIII. KÖTET 2. (180.) SZÁM

ERDÉLY EGYETEME

AVALLÁS ÉS KÖZOKTATÁSÜGYI minisztérium égisze alatt az Erdélyi Tudományos Intézet kiadásában „Erdély Magyar Egyeteme“ címmel egy ízlésesen luxusos kiállítású kötet látott napvilágot. Szerkesztője a magyar tudományos élet három kiváló képviselője: Bisztray Gyula, kultuszminiszteri osztálytanácsos, valamint Szabó T. Attila és Tamás Lajos, a kolozsvári tudományegyetem tanárai.

A könyv, címéből láthatóan, a kolozsvári Ferenc József tudományegyetemmel foglalkozik, de annak egyszerű ismertetésénél sokkal többet ad. Tartalmát jobban fejezi ki alcíme: „az erdélyi egyetemi gondolat“ és a tudományegyetem története, története annak a gondolatnak, mely, mint Hóman Bálint az előszóban írja, most „a kor igényeinek megfelelő új szellemben, de a régi nyomokon, jeles régi tanárok, kiváló magyar tudósok nyomdokán“ halad. „Ezeknek a régi nagyoknak állít emléket“ s ismerteti „az erdélyi művelődés maradandó értékeit“ a könyv. A kötet fele az egyetemi gondolatnak s az egyetem keretén kívülálló tudományos intézményeknek és kérdéseknek történetével foglalkozik.

Hóman Bálint előszava szabatosan megjelöli a kolozsvári egyetem helyét a magyar művelődésben. Buda eleste után — írja a miniszter — „a magyar királyság történeti hivatásának örökösévé az erdélyi fejedelemség“ s e hivatás betöltésének eszköze, „Erdély történeti életének egyik leghatalmasabb erőtényezője a magyar iskola lett“ ... „Nevelőmunkájuk nyomán kelt életre s terebélyesedett ki az egyetemes magyar művelődést annyi új színnel és igaz értékkel gazdagító erdélyi szellemiség, az erdélyi magyarság nemzeti érzésének és erdélyi öntudatának éltető forrása.“ Ennek az erdélyi szellemnek, mely a fejedelmek művelődéspolitikájában és annak eszközeiben a felekezeti, katolikus és protestáns iskolákban, líceumokban, kollégiumokban, akadémiák munkájában valósult meg, volt folytatója a kolozsvári egyetem közel ötvenévi működése.

Aki a kolozsvári egyetem művelődéstörténeti jelentőségével tisztában akar lenni, ismernie kell alapításának előzményeit. Ezt, „az erdélyi tudományos élet és egyetemi gondolat“ előzményeit írta meg Bisztray Gyula a kötet első és leghosszabb, csaknem százhuszoldalas tanulmányában.

Bisztray munkáját alig lehet felbecsülni. Erdély történetének amúgy is csekély és idejétmúlta irodalmában egy tárgykör történetét adja, mellyel eddig senkisémm foglalkozott. Erdélynek eddig csak régimódi politikai történetét, Kővári, Szilágyi Sándor, Ürmössy, Jancsó Benedek elavult munkáit bírjuk. Bisztray egy más világ képét adja, művelődéstörténetet ír, járatlan utakon jár, de biztos lábon halad. A járatlan utak követése teméntelen fáradsággal lehetett egybekötve, új források után kellett járni, eddig megmíveletlen teret megmunkálni: de Bisztray nem sajnálta a fáradságot: munkája a lelkiismeretes és gondos író buzgalmáról és tárgyszeretetről tesz tanúbizonyságot. S ami a tanulmány értékét az én szememben hatalmasan emeli: írását becsületes magyar nyelven írta, aminek az olvasása nem terű, hanem élvezet.

Az erdélyi felső oktatás kezdetei a fejedelemség korszakával esnek össze; azelőtt Erdély színei és értékei az egységes magyarság közös munkájába olvadtak.

A kezdeteket az erdélyi fiatalságnak a protestantizmus behozatalával összefüggő külföldi egyetemekre való járása, „bujdosása“ jelentette. A tizenhatodik század folyamán 246 erdélyi ifjú tanult külföldi egyetemeken, közöttük az erdélyi reformáció nagy, történeti alakjai: Dévai Bíró Mátyás, a lutheránus szász Hontems, az unitáriussá és mártírrá lett Dávid Ferenc, Bencédi Székely István s utánuk később az ellenreformáció harcosai, mialatt — Bisztray nem felejtette el azt a világtörténeti jelentőségű tény megemlítését — „a tordai országgyűlés 1557-ben elsőnek Európában kimondatta a recipiált négy felekezet egymással szembenálló fiaival a teljes lelkiismereti szabadságot“.¹

A protestáns ifjak bujdosásán túl s a könyvnyomtatás mellett, „a reformáció legerősebb fegyvere az iskola volt“, aminek értékét emelte, hogy ez iskolákban magyar nyelven folyt a tanítás. A protestantizmus „minden nípnekaz ő nyelvin“ hirdette Isten igéjét. Bisztray kimutatása szerint a XVI. századi hazai iskolák 75%-a a trianoni békediktátummal elszakított területeken volt! „A három részre szakadt ország szellemi életének súlypontja a kis Erdélyre esett... az erdélyi fejedelemség a magyar kultúra legbiztosabb menedéke lett.“

Mint az országgyűlés mondta, már az első fejedelem, János Zsigmond „kedvezett a tanulásnak és a tanuló személyeknek“ s Gyulafehérvár« főiskolát alapított, hová kiváló külföldi tanárokat hívott meg. Az iskolát később Szászsebesre akarta költöztetni s egyetemmé fejleszteni, de halála megakadályozta tervét. „Ez volt az első határozott lépés az erdélyi ifjaknak szülőföldjükön való egyetemi kiképzésére, mely mint jámbor szándék és rövidéletű kísérlet háromszáz éven át többször megújul a végleges megvalósulásig.“

János Zsigmond uralkodása alatt Erdély csaknem minden nagyobb városában létesült unitárius felsőbb iskola. Később, a Báthoriak korában a jezsuiták alapítottak Kolozsmonostoron és Gyulafehérvár« iskolát, s 1581-ben Kolozsvár« a város többnyire unitárius lakosságának protestánsa ellenére a fejedelem jelenlétében avatták fel kollégiumukat, melyet Báthori István még abban az évben egyetemmé emelt, mert, mint mondta Erdélynek, sőt Magyarországnak sincs megfelelő akadémiaja s a legjelesebb tehetségek nem fejlődhetnek ki. Az egyetemnek hit- és bölcsészettudományi kara volt s a „tökéletes eredménnyel“ végzett ifjakat doktori titulussal ruházta fel. Báthori 1586-ban meghalt s utána a többségben lévő kálvinista és unitárius rendek kimondták a jezsuiták száműzését. A jezsuiták kénytelenek voltak távozni. A kolozsvári egyetem első fejezete lezárult, de Báthori István mindenesetre megpróbálta, hogy a „műzsákat Erdély országának erdőkkel és ligetekkel körülvevett paradicsom kertjébe édesgesse“. Évek következtek, a jezsuiták hol visszatérhettek, hol ismét el kellett, hogy hagyják az országot, míg, sok hányattatás után, Bethlen Gábor bocsátotta őket újra vissza, de most már nagy hírű akadémiajuk helyett első települési helyükön, Kolozsmonostoron nyitották meg iskolájukat.

Míg a jezsuita egyetem biztosította a katolikus ifjúság magasabb iskoláztatását, a protestánsok még mindig a külföldi egyetemekre kényszerültek. De azt buzgón tették. „Urak és nemesek gyermekei“ — írta Bód Péter „Szent Polikárusában“ — Patáviumba, Bononiába, Londonba, Genfbe, Kölnbe, Wittembergbe, Heidelbergbe, oskolákba, udvarokba, országokba elmennek vala látásért és hallásért, úgy, hogy annyi tudós és tanult nemesi rend egyszer, mint akkor, ebben a kicsiny hazában nem találtatott.“

Bisztray tanulmányának következő fejezete a kálvinista Erdély főiskolai törekvéseiről szól.

Bethlen Gábor legnagyobb kulturális hatása a gyulafehérvári kollégium volt, melyet később „közönséges akadémiaivá“ fejlesztett ki, hogy „ne lenne utolsóbb némely németországi oskolánál“. Iskolájába külföldi tanárokat is hívott: Opitz Márton, Alsted Jánost, Bisterfeld J. Henriket, Piscator és másokat. Az akadémiaén élénk munka folyt.

¹ Hogy a valóságban hogy festett ez a szabadság, arról l. főleg Szekfű megjegyzéseit; Hóman-Szekfű: Magyar Történet V. és VI. köt. és Bethlen Gábor; Magyar Szemle kiad. Szerk.

„Scolánk“, — írta a fejedelem Alvinczi Péternek — „mely szépen kezdett légyen floreálni, ha kegyelmed egyebektől nem hallotta, ez mi leve-lünköböl bizonyosan értheti; jó reménységű ifjak nevelkednek tudomá-nyokban, felesedni is kezdetek; vágnak öreg deákok, reméljük, 75 avagy talán 80 is“, közülök 40 még a fejedelem életében befejezte tanulmányait.

Bethlen Gábor halála után az iskola hanyatlásnak indult, de a Rákócziak alatt még fennállt s nem szükölködött híres professzorokban, közöttük egy ideig a nagyszerű Apácai Csere János, akiről Bisztray pár oldalnyi kitűnő jellemzést ad. Sajnos, e nagy és tragikus sorsú ember közoktatási terve „még sokáig jámbor szándék maradt, Apácai jó igye-kezete füstbe ment“. Rákóczi György halála és Barcsai s Kemény János interregnuma után Apafi Mihály hosszú uralkodása Erdély politikai és kulturális hanyatlását jelentette s halálával a fejedelemség kora is lezárult. De Apafi még pártfogolta az iskolázás ügyét, buzgólkodott, hogy „Isten-nek eccléziája és annak veteményes kertje, a tisztességes schola gyamolít-tassék“. A tatárok által elpusztított gyulafehérvári iskolát Nagenyedre helyezte s ez a kollégium mind a mai napig fennáll.

„A tizenhetedik századi Erdélyben“, — összegezi Bisztray — „a tudomány elsőrendű közügy, mert közügy a vallás, a kálvinista vallás, mely ekkor válik „magyar vallássá, minden tudományos és művelődési mozgalom tengelye“. A felekezeti, református és katolikus kollégiumok-ról jó pár oldalon számol be Bisztray.

„A felújított jezsuita, utóbb piarista egyetem. -ről szólva írja Bisztray, hogy a XVIII. században „Erdély elvesztette különleges jelentőségét, anélkül, hogy egyúttal sajátos hivatását feladná. Másfélszázadon át ki-váltáságos szerep jutott osztályrészéül: politikai viszonylatban a kelet-középeurópai egyensúly tengelye volt, a szellemi életben pedig az európai áramlatok közvetítője s válságos időkben veszélyeztetett értékek és hagyományok letéteményese. Mikor a tizennyolcadik század küszöbén békésebb korszakba lép, erőt és sajátos törekvéseit már az egész nem-zeti közösség javára hasznosítja...“

A katolikus restauráció szempontjából egyik legfontosabb esemény a kolozsvári jezsuita egyetem visszaállítása volt. A főiskola megnyitása 1698 novemberében történt, melyre a református és unitárius papokat is meghívták. Az új egyetem kiváló tanárainak és növendékeinek — kik között volt Mikes Kelemen is — több oldalt szentel Bisztray. 1773-ban a pápa feloszlattván a rendet, az egyetem jezsuita jellege megszűnt, de a jezsuita tanárok nagy része ott maradt s tovább folytatta működését.

Mária Terézia egy felekezetközi, katolikus-protestáns egyetem fel-állítását vette tervbe, de terve, az egyházak egymás közötti s az udvar iránti kölcsönös bizalmatlanság folytán nem sikerült. De a megmaradt egyetem fejlődött; 1774-ben jogi, a következő évben orvosi karral bővült. 1776-ban a piarista rend vette át.

A kolozsvári főiskola katolikus tudományos központot teremtett Erdélyben, „a protestantizmus kiválóságai egymástól elszigetelve, sze-rény papi vagy kollégiumi stallumokban meghúzódva, sokszor méltatlan mellőzések között fejthetik ki munkásságukat... De azért elszigeteltségük-ben is termeltek olyan országos hírvű férfiakat, mint Bőd Péter és Benkő József.

Az utolsó fejezet a tizennyolcadik század végső két évtizedét és a tizenkilencediket tárgyalja. II. József az egyetemet megfosztotta főiskolai rangjától s líceummá degradálta; a gubernium tanulmányügyi bizottsága alá rendelte, melynek tagjai „mindhárom vallás“ képviselői voltak. A négy recepta religió közül az unitáriusok kimaradtak. Az iskola tannyelve a német lett s a tanulók tandíjat fizettek. A jogi és bölcsészeti kar meg-maradt a líceum keretében, az Orvos-sebészeti Tanintézet a katolikus püspök felügyelete alatt valamennyire önálló intézménnyé lett. Nagyjá-ban ebben a formában élte végig életét a főiskola a tizenkilencedik század-ban.

A fejezet befejező része az iskolák kiemelkedő tanárainak és növendékeinek ismertetését adja, kik közül elég említenünk a két Bolyait és Körösi Csorna Sándort.

„Összefoglalásunk“, — zárja be tanulmányát az egyetemi gondolat történetéről Bisztray — „gazdag eredményekkel tanúsítja, mint élt és fejlődött s hogyan hatott a délkeleti Kárpátok koszorújában a nemzeti géniusz, mindenkor összeegyeztetve azt, ami erdélyi és magyar, azzal, ami európai és örök emberi.“

Amit fennebb elmondtam, nem meríti ki Bisztray tanulmányának gazdagságát. Az iskolák ismertetése át meg át van fonva Erdély többi kulturális megnyilatkozásának és intézményeinek, a krónikairás, az Erdélyt annyira jellemző memoire-irodalom, a nyomdák történetével s annyi kimagasló történeti alak jellemzésével.

Ez a kissé hosszúra nyúlt ismertetés mutatja azt a gazdag anyagot, melyet Bisztray összegyűjtött és megvilágított. Szeretnők, ha a szerzőnek módja és alkalmá nyílnék, hogy folytassa munkáját és azt, amit itt alig száz oldalra összeszorítva mondott el, megírná külön kötetben. A tárgy megérdemli s Bisztray meg tudná írni, kötelessége, másra nem háríthatja át. Erdély oly szűkös irodalmát nagy értékkel gyarapítaná.

A következő tanulmány még szintén inkább az „egyetemi gondolat-ról és nem az egyetemről szól, bár az utóbbival szerves összefüggésbe jutott: az Erdélyi Múzeum-Egyesületet ismerteti, Szabó T. Attila tollából.

Az intézmény múzeum alapításaként indult. Az 1842-i országgyűlésen könyvtár és múzeum alapításáról volt szó s a kort jellemzi, hogy a dobokai követ, Zeyk János a szervezést azért tartotta szükségesnek, hogy „az eddig folytatott sérelmi politikától eltérve, az országgyűlés a haladás útjára térve az alkotások mezejére lépjen“. Az országgyűlés elhatározta ugyan a múzeum alapítását, de a terv egyelőre a szászok és a bécsi kormányzat ellenállása miatt megfeneklett s később a negyvennyolcas események folytán elmaradt, de feledésbe nem merült.

Az abszolutizmus idejében a fejedelemség utáni korszak legnagyobb államférfia és vezető szelleme, gróf Mikó Imre eszközölte ki Bécsben, hogy az egyesület 1859-ben megalakulhatott. Múzeum és könyvtár a Mikó Imre által felajánlott hatalmas parkban talált először helyiséget. Itt indult meg mihamar az egyesület tudományos munkája is.

Az évek folyamán az Egyesület szervezete változásokon ment keresztül.

Az egyetem felállítása 1872-ben csak úgy vált lehetségessé, hogy az Egyesület, megtartva egyébként önállóságát, az egyetem rendelkezésére bocsátotta gazdag gyűjteményeit. Az Egyesület 1906-ban nyert végleges kialakulást, céljaképpen megjelölve, hogy fenntartja a múzeumot, feldolgozza az összegyűjt anyagot és műveli a honismeretet, az erdélyi tudományosságot négy különálló és egymástól független szakosztályban.

1919 tavaszán, a megszállás idején a román állam, bár a múzeum nem volt magyar állami intézmény, megpróbálta, hogy gyűjteményeire rátegye kezét. Hosszú éveken át folyt a pereskedés anélkül, hogy húsz esztendő lefolyása alatt végleges rendezés jött volna létre. De a múzeum a román uralom alatt sem szüntette meg működését: népszerűsítő előadások, szakülések és vidéki vándorgyűlések keretében hirdette a magyar tudományokat. „Valósággal“, írja Szabó T. Attila, „az elmenekült, de egyre visszavárt egyetemet helyettesítette tudásközlő, tudásszerzésre serkentő, önzetlen tudományművelésre nevelő munkásságával... Nem volt az erdélyi magyar kisebbségi életnek egyetlen intézménye sem, — az egyházakat sem véve ki — mely olyan határozottan és kérielhetetlenül állt volna ellen a megszállóknak, mint az Erdélyi Múzeum Egyesület.“

Gáldi Lászlónak, a legfiatalabb akadémikusnak tanulmánya „az erdélyi magyar tudományosság és a kolozsvári egyetem hatása a román tudományra“ szintén túlnyomóan történeti, legnagyobb részében az egyetem felállítását megelőző időkről szól.

Gáldi tanulmánya egy általánosan emlegetett, de pozitív tényekre nem alapított, mert nem ismert hipotézisnek nyújt szilárd alapokat. Nálunk szokásos volt az a sokat hangoztatott frázis, hogy kelet felé, a Balkánra és különösen Romániába mi, magyarok vittük be és terjesztettük nyugat kultúráját. De tényekkel számotadni senki sem tudott erről, annál kevésbbé, mert a román kultúra és társadalom a tizenkilencedik század közepe óta a francia szellem befolyása alá került s ha e befolyás felületes volt is, az idősebb latin nővér hatására annál büszkébbek voltak a románok. Gáldi tanulmánya

kellett, hogy jöjjön és megmutassa, hogy hol és mikor, feltűnés nélkül a háttérben, de annál erőteljesebben hatott a román kultúra gyökereire a magyar termékenyítő befolyás.

Mi eddig nagyjában a reformáció s a tizenhetedik század végén azt követő katolikus reakció hittérítő s azzal együtt járó kulturális törekvésekről tudunk. Vallási szempontból e mozgalmaknak nem sok eredményük volt: a reformációnak semmi, protestáns román ma alig van; a katolicizmus pedig csak a felszínen van, magas egyházi férfiak ismerik be, hogy az unió a nép hitére csak kevés befolyással volt, a görög katolikus hitre tért nép ma is éppen olyan bigottan orthodox, mint a keleti egyházban maradt parasztság. A két mozgalom kulturális és politikai jelentősége azonban felbecsülhetetlen.

A XVII. század kezdetén a szászok próbálták protestantizmust és kultúrát terjeszteni a románok között. De néhány román nyelven nyomtatott vallási könyv kinyomtatása után felhagytak a kilátástalan törekvéssel.

A szászok szerepét az erdélyi fejedelmek és magyar mecénások vették át. Románnyelvű vallásos iratokat, bibliafordításokat és énekeskönyveket adtak ki, előbb cirill, majd latin betűkkel nyomva. A felekezeti mozgalomba nemsokára belékapcsolódott az iskola. „Az előbb gyulafehérvári, majd nagyenyedi Bethlen-kollégiumban, valamint a reformátusok kolozsvári intézetében“, — írja Gáldi — „jegyre több román ifjú végezte tanulmányait s jutott Erdély románságának széles rétege belső érintkezésbe a magyar tudománnyal“. Sőt, folytatja Gáldi, „még a havas-elvi bojárok fiai is az erdélyi eretnekek iskoláiba jártak latinul tanulni“. „Erdély magyar ihlető protestáns hitélete az erdélyi románságnak nemcsak szellemi világát alakította át, hanem serkentőleg hatott a hagyományos formalizmusba merevedett orthodoxiára is.“

A XVII. század végén a protestáns fejedelemség elmúltával beállt a katolikus reakció, megalakult a görög katolikus egyház, visszatértek a jezsuiták s megnyíltak a katolikus iskolák. De bármilyen nagy volt is a katolikus reakció kulturális hatása a románságra, amit Gáldi számtalan adattal igazol, végtelenül fontosabb és sorsdöntőbb lett annak politikai jelentősége. Gáldi tudományos hatásokról írva, nem részletezi ezt, de az a pár oldal, melyet Sinkairól ír, mutatja, hogy a „dákorománizmus“ első apostola magyar kenyeret éve, mint a budai egyetemi nyomda korrektora és a grófi Wass-család nevelője, magyar történeti forrásokra támaszkodva írta meg „az összes románok történetét“ s a „dákoromán“ elnevezést is a jezsuitáktól vette át, ami idővel, írja Gáldi, a román irredentizmus jelszava lett. Magyar tudomány hatása alatt s részben pint magyar tisztviselő dolgozott a dákorománizmus megalapításában Sinkai két hírhedt társa, Micu-Klein Sámuel és Major Péter is. Amilyen fontos politikai tényezővé vált Sinkai dákorománizmusa, éppen olyan jelentős volt az erdélyi Lázár György működése, aki a kolozsvári piarista főiskola mintájára Bukarestben román tannyelvű iskolát alapított, mely „a fanarióta kor kizárólag görögnyelvű iskolái után valóságos megváltás volt.“ Mi nem sorolhatjuk fel mindazon neveket, melyeket Gáldi említ s amelyeknek viselői magyar segítséggel nyomott román könyvekből, magyar iskolákban nevelkedve magas kulturális, egyházi és politikai polcokra emelkedtek.

1872-ben megnyílt a kolozsvári egyetem, melynek román tanzékén előbb az alattomosan nacionalista Szilasy Gergely, utána a kiváló, magyarbarát Moldován Gergely ült, aki mintaképe lehetett volna a román nemzetiségű magyar állampolgárnak, aki „törhetetlen hűséggel ragaszkodott minden vonatkozásban a magyar állameszméhez, de ugyanakkor a népehez való tartozást is híven vallotta“.

Gáldi tanulmánya végre pozitív, gazdag adataival világot vet arra a kérdésre, hogy Erdély micsoda befolyással volt a román kultúrára? Végig olvasva a cikket ma már nyugodtan beszélhetünk arról, hogy a magyar tudomány és a magyar iskola hatalmas mértékben közvetítette nyugat szellemét a román művelődésnek s a románok hálásak lehetnek érte.

Sok nehézség és vajúdás után 1872-ben végre létrejött a kolozsvári egyetem, Erdély egyeteme.

Szabó T. Attila írta meg az egyetem elhelyezésének történetét. Mert alapítását kimondta ugyan az országgyűlés, de elhelyezése külön gond volt s három fakultása egyelőre a régi gubemium és a régi jezsuita kollégium, az orvosi klinikák pedig az óvárban lévő sötét és düledező Karolina-kórház falai között kaptak menedéket, míg lassankint, a nyolcvanas és kilencvenes években véghezvitt építkezések folyamán egy minden kényelemmel ellátott, európai színvonalon álló modem városrészé vált.

Az egyetem megnyitása 1872 novemberében történt. Makkai László, az egyetem magyar uralom alatti ötvenéves történetének írója, idézi Berde Áronnak, az első rektornak megjegyzését, hogy „az egyetemet nem néma fala, hanem tanárainak szelleme alapítja“. A kolozsvári egyetem híven követte ezt az intelmet. „Kolozsvár“ — írja Makkai — „történelme folyamán mindig iskolaváros volt, nemcsak kereskedői és mesteremberei tették, kincsessé¹, hanem iskolái is, melyek századokon keresztül szellemi kincsekkel árasztották el egész Erdélyt, de a halkszavú, előkelő Kolozsvár, melyben a szellem emberei foglalták el az első helyet, az egyetem alapítása után született meg igazán.“

Én megvallom, Makkai tanulmányának egy-egy részletét csodálkozással olvastam: honnan tudja és írja meg az egyetemnek, tanárainak helyzetét olyan igazán és áttekintően ő, aki az egyetem magyar uralom alatti történetének legfeljebb végét s azt is csak mint fiatal gyermek érthette meg? Mennyire igaza van, mikor azt írja, hogy „a város életében az egyetem kezdettől fogva központi fontosságú tényező lett. Évnyitóit, évzáróit, doktoravatásait, ünnepeit, melyeket eleinte a Vigadó történelmi nevezetességű nagytermében majd az új épület aulájában tartották, a kolozsvári közönség a maga ünnepeinek is tartotta s mint ilyenén vett részt rajtuk. Hogy az egyetem mennyire összeforrott a város társadalmával, azt legjobban a magánosok által felajánlott ösztöndíjak és alapítványok száma mutatja. A tanárok mint városatyák, mint egyesületek vezetői és szervezői s nem utolsósorban mint a társadalmi élet hangadó tényezői eleven hatóerőként működtek közre Kolozsvár századvégi felemelkedésében és országos jóhíre megalapozásában. Az a nemzedék, amelyik még az utolsó világháború előtti Kolozsvár feledhetetlen hangulatának és képének emlékét őrzi, sohasem halványuló emlékezetében fogja tartani azt a lelki egységet, mely a szellem embereit a város társadalmával és évszázados hagyományokra figyelmeztető patinás falaival egybekapcsolta“. Ez így van, s nekünk, akik abba a generációba tartoztunk, a szívünk-ből írta Makkai e sorokat, ő csak hallomásból ismerhette, de e sorok írója amint elfogódva nézi a kötetben közölt arcképeket, alig talál közöttük egyet is, amelyhez ne fűzné ifjúkori emlék, ne lett volna ismerőse, tanára: az öreg Brassai bácsi, akitől annyi bölcsességet hallott; Concha Győző, a Plószok, Nagy Ferenc, Török Aurél, Pauler Ákos, Böhm, a nagy filozófusok, akik később a budapesti egyetem díszéivé és a közélet kiválóságai lettek, vagy azok, akik úgy szerették Erdélyt, hogy nem voltak hajlandók tanszéküket elcserélni: Brandt József, Purjesz Zsigmond, Apáthy István, aki a végén már erdélyinek tekintette magát s az erdélyi gondolat mártírjává lett; a külön Wemer Rezső és a biciklin járó Meltzl Hugó, s a még különcebb Ázsia. kutató „turánista“ Bálint Gábor, aki feleségével arabusul társalgott s vacsorára híva hóna alatt vitte elmaradhatatlan nargiléját. Két professzorra emlékszem, akiről Makkai elfelejtkezett, a gorombaságáról híres Ladányi Gedeonról s a földrajz tanáráról, Temer Adolfról.

Egy gyönyörű múlt eltűnt alakjai, amit értékessé tett az a komoly tudományos munka, melyet végeztek.

Szűk keretek között ír Mátrai László az egyetem és az európai tudományosság viszonyáról, elsősorban arról a csodálatos intuitív európai kutatáso-

kát megelőző munkásságról, elméletekről, a milió tanárról, melyeket Brassai és Meltzl formuláltak. Munkásságuk, írja Mátrai, végigkíséri az egyetem ötven esztendejét s az egyetem történetében olyan európai hírnévű tudósok neveit találjuk, mint Török Aurél, Hóman Ottó, Csengery János, Szinnyi József és Gombocz Zoltán, Fodor József és Hőgyes Endre, a Billroth-tanítvány Brandt József és Purjesz Zsigmond, a nagy filozófusok, Palágyi, Böhm és Pauler s legvégül a románoktól halálraítélt Apáthy István.

A magyar tudománynak és kultúrának ezt a nagy erősségét bénította meg húsz évre a román uralom, húsz évig voltak román kezekben ezek a magyar pénzen alapított és magyar tudomány által felvirágoztatott intézetek. Az egyetemnek a románok által történt brutális elfoglalásának története nagyjában ismeretes. Újak azonban Biró Sándor fejezetének azok a részletei, melyek arról szólnak, hogy kezdetben maguk a románok sem akarták románná tenni azt, hiszen volt már három egyetemük, Bukarestben, lassyan és a nekik jutott Bukovinában, Csemovitzban. „A kolozsvári egyetemnek“ — írta Iorga — „a magyarok birtokában kell maradnia, nem szabad durván megtagadnunk a többi nemzettől nemzeti kultúrájuk biztosításának lehetőségét éppen saját szülőhazájuk területén, ezeknek a nemzeteknek élniök kell jogaikkal, ezeket nekünk nem szabad a holnapi Romániában megtámadnunk“. A kísértésnek mégsem tudtak ellentállani, mert a magyar egyetem különb volt a többinél. Parvan Vazul, a bukaresti egyetem tanára írta: „megbocsáthatatlan lenne, ha ellenfeleink alkotásait megsemmisítve, valami alacsonyabbrendű és természetű dolgot alapítanánk... A régi Románia egyetemi típusának átültetése nem jó megoldás; egy ilyen eljárás népünk felsőbb műveltsége szempontjából zuhanás, az idegenekkel szemben vereség lenne. A régi Románia egyetemeinek maguknak is szükségük van a nevelési, erkölcsi, társadalmi és kulturális színvonal emelésére: a pártpolitika miatt meggyengült a személyzet és megzavarodott; a tudományos, műszaki és didaktikai szervezet oly sajnálatosan hátramaradt, a társadalmi szintje nem létező, hogy Felső-Dácia egyetemének az alsó dáciai egyetemek hasonló-ságára való megalapítása nagy hiba lenne“.

Baj volt, hogy az egyetemet előzőnlötte a középiskolákban nem kellően képzett ifjúság: az 1922—23. tanévben a kolozsvári egyetem hallgatóinak száma alig volt 1.200, 1938—39-ben több mint 4.000.

Biró Sándor tanulmányát érdemes nagy figyelemmel olvasni el, mert nemcsak a román tudományos világra vet éles fényt, hanem a romlott közéletbe is bepillantást nyújt.

A kötetnek van még egy-két érdekes fejezete, melyek azonban már nem annyira az „egyetemi gondolattal“, mint az egyetem szervezetével függnek össze: György Lajos az erdélyi könyvtárügyről, Rudai Rezső az egyetem diákjóléti intézményeiről, Nagy Iván a szegedi száműzetés éveiről ír, egy fejezet az egyetem újjászervezéséről szól; Tamás Lajos a vezetése alatt, az egyetem keretében működő „Erdélyi Tudományos Intézetéről“ számol be.

A fentiekbe fogva vázolja a kötet Erdély magyar egyetemének sorsát, múltját és jelenét.

És jövője?

Rövid zárószavában, mit Sjrily Kálmán közoktatásügyi államtitkár írt a kötethez, pontosan formulázza azt is: „Legyen az egyetem jövője olyan, amilyent az az adottság kíván meg, hogy a Ferenc József Egyetem Erdély fővárosában, Kolozsvárt működő magyar tudományegyetem.“ E mondat három szaván van a hangsúly: Legyen az egyetemen valóban a tudomány az úr s szolgálja azt önzetlenül tanár és tanuló. Legyen magyar egyetem, melynek, bármily nemzetközi is a tudomány, különleges magyar nemzeti

jellege kell, hogy legyen. És végül, legyen Erdély egyeteme. Nem jelent ez“ — írja Szily — „kulturális szeparatizmust vagy regionalizmust... Csak két különleges feladata lesz: az egyik: Erdély múltjának, jelenének és jövőjének minden tudományos szempontból való tanulmányozása és megismerése; a másik: Erdély szellemi mozgalmainak irányítása és a történelmileg kialakult erdélyi szellemiség ápolása“.

Elfogódva tesszük le a könyvet mi, erdélyiek, kiknek alma materünk volt a kolozsvári egyetem. Múltunknak, ifjúságunknak egy nagy darabját elevenítette fel ez a nagyszerű kötet, melyért hálásak vagyunk a közoktatási kormány vezetőinek mi, és hálás kell, hogy legyen minden magyar ember, aki érdeklődni tud a sokat szenvedett Erdély dicsőséges múltú kultúrája és annak kifejezője, a számkivetésből hazatért egyetem iránt.

SZÁSZ ZSOMBOR

VIDÉKI GONDOK

ANNYIRA KÖZISMERT, hogy szinte bizonyításra sem szorul: harc dűl város és vidék között Magyarországon s kimenetele az eddigi jelek szerint nem kétséges. Eldőltnek tekinthető a város és főleg Budapest javára, a vesztes pedig a kistalu a nagyfalual, ez a vidéki várossal, — az egész ország, az egész vidék pedig Budapesttel szemben. Úgy érezzük, van akkora fontossága ennek a kérdésnek egyetemes nemzeti létünkre, hogy a harcjelenségekkel, főleg azonban a megbékélés módozataival ezen a helyen is foglalkozunk.

Szempontjaink igen sokfelé ágazhatnak. Már magának a sokrétűségnek a fölvezolása is elgondolkodásra késztet. Bizonyosságul szolgál a felől, hogy valóban egész fizikai és lelki-szemleml magyar mivoltunkról van szó. Az a nagyjában egy évszázadnyi idő, mely a jellegzetesen modern magyar életforma és a korábbi szinességét, gazdag kultúráját, gazdasági és politikai önállóságát rendre elvesztő vidéki életforma között földalatti morajlásokban vagy nyílt közigazgatási tényekben annyi tátongó szakadékot nyitott, írónk és nemzetpolitikuskaink közt a kutatásra és megvitatásra váró jelenségek ezernyi változatát tárta föl. Sőt érdemes volna a legutóbbi évszázad művelődéstörténeti vezérfonalává tenni a magyar város és vidék harcát; rendkívül érdekes tanulságokra jutnánk, ha szociális, politikai, társadalmi, erkölcsi, gazdasági és szemleml helyzetünket ily szempontból vizsgálnék. De ha a magyar glóbusz fölött villamosán rezgő nagy kérdésnek, a „mi a magyar?“-nak konkrét változatait keressük is, akkor sem kaphatunk mélyre hatoló feleletet anélkül, hogy szembe ne néznénk a patriarkális vidéki életformájából kihulló és városi keretekbe sajtolódó átlagmagyar sorskérdéseivel. Szemléljhetjük e harcot mint társadalmi jelenséget. — Mikszáth, Csathó, Krúdy és Móra tette sokszor, — kereshetjük fényénél a választ közzgazdasági életünk meredő kérdőjeleire (iparosodás, agrárrolló, tőkeeloszlás), ennek mentén készíthetünk keresztmetszetet szociális bajainkról, de a politikai áramlatok, új művészi iráiyok, ízlésformáló divatok, nyelvünk alakulása és műveltségünk tartalma egyaránt érintkezésben van vele. Azt meg éppenséggel mindenki tudja, hogy korunk legfontosabb parancsa, a polgári életkeretet biztosító honvédelem, mennyire számításba kénytelen venni az ország települési struktúráját, városias vagy vidékies voltát. Végül utalunk a legfontosabbra,

a jövődöt minőségileg és mennyiségileg meghatározó felnövekvő következő nemzedékre; a magyar gyermek számát, felnevelkedésének légkörét, miliójét és az új nemzedék magatartását olyannyira át meg átszővi a városi-vidéki zűrzavar, erőt elvonó harc, hogy mindez nemzetevelésünk intézőinek figyelmét el nem kerülheti.

Időben és térben egyaránt nagy sugarakat ölel fel a kérdés területe, de európai és magyar mindkét vonatkozásában. Közgazdasági összefüggéseit már első és nagy — kellőképpen nem méltányolt és érdemtelenül alig-alig ismert nemzetgazdászunk és igazi európai látókörű hazánkfia, Berzeviczy Gergely is átlátja. Széchenyi tovább fűzi töprengéseiben a magyar települési tömörülés aránytalanságai felett érzett gondjait. De mindketten azt panaszolják, hogy a város végzetesen hiányzik az ország életéből. Majd jön a reformkor pezsdülő élete s Szemere Bertalan mehhökkenve nézi a tüneményesen dagadó Pestet, a vidékieket figyelemzetteve: „csak mi vigyázzunk, hogy meg ne álljunk, mint a szegény gyalog cselekszik, midőn a mellette siető kocsi bámulja“. A múlt század hatvanas éveitől kezdve aztán egyre inkább szórványosodik Czuczor Gergely falusi kislányának pesti elragadtatása, s az ellenszenv egyre mélyebb és magyarabb gyökerekből táplálkodik. Gvadányi peleskei nótáriusának idegent-majmoló, igazi mivoltából kivetkőzött pest-budai dámákat és uraságokat korholó, kedves, nehézkösen döcögő verssorai még mosolyt fakasztanak, de vájjon szentimentális hangulatot takar-e Adynak a Dutka Ákos ifjúkon versei elé írott előszava: „Az új világ gépeinek ritmustalan zakatolása a föld lakóit a városba vonja. Mesterséges kővé dermeszti a futóhomokot. Harcol, küzd a falu a várossal, de a küzdelem eredménye bizonyos. A város a maga helyén marad, csak hatalmas gépkarjait nyújtja ki. Lassan és könyörtelenül magához öleli, magához szívja a falut, az erőt és úgy táplálkodik. Ennek a harcnak, a falu halálküzdelmének énekese Dutka Ákos.“ (Holnap, 1909.) Ismert gondolat a Farkas Gyuláé, a „Mi a magyar?“-ban megjelent tanulmánya bevezető soraiban; azt, ami valóban nép és nemzeti értelemben vett magyar, halhatatlanaink fejezik ki. S mi az oka annak, hogy költőink, íróink a magyar városodás évszázadában szinte egyértelműleg fordulnak el ettől az új jelenségtől s akár konok hallgatással, akár baljós helyzetfestéssel fejezik ki érzelmeiket az új városóriás megdöbbsentő növekvése felett? Valóban, Budapestnek Kosztolányiig, Szabó Lőrincig szinte nincs is igazi kifejezője a magyar irodalomban s koronként egészen puccszerű megmozdulások voltak a vidéken (Nagyvárad, Szeged) a főváros fojtó fölénye ellen. A tisztán irodalmi irányból a szociográfiába áthajló újabb tollorgatók ismét csak korholással írhatnak a sekélyesítő és nyelvében, szellemében egyaránt az eredeti magyartól eltávolodó Budapestről; erőt gyűjteni és néppel találkozni Szabó Dezső ugyanúgy, mint Móricz Zsigmond, Juhász Gyula, Illyés, Kodolányi, Babits vagy Áprily egyaránt az elhagyott magyar tájakra térnek vissza. A szakadék Budapest és a vidék közt ebben a vonatkozásban teljes, de tragikus is, mert hiszen mindezek az írók maguk is, sőt szinte az egész szellemi élet csupán Budapesten találja meg az alkalmas központot s alkotásának színhelyén, ahol szüntelenül kapnia kellene az új indításokat, idegen világ, ellenszenves légkör veszi körül.

Messze vezetne, ha akár csak legfontosabbjaiban is sorra vennénk azokat a nemzeti életünket tápláló művészeti és tudományos energiákat, amik valóban szervesen fűzhetik egybe a nemzettest tagjait, másrészt a jelent a múlttal, — és amik a magyar nagyvárosból nyomtalanul eltűntek, kongó ürt hagyva maguk után. Népművészet és népzene, népnyelv és tájat-lakót egységbe fogó népszokások, foglalkozások, kifejezések emberhangtalan távolra szorultak a várostól. Csökevényeik pedig, amik torzan, csonkán vagy szurrogátumban mutatják meg az urbanizált lakosságnak az eredetit, szívfájdítóan szomorúak vagy ordítóan ízléstelenek. Kinek nem fáj még a fővárosba kerülő legény vagy leány felörlődő szokincse és az hogy földközelsége fokról-fokra olvad bele a füst és zsargon zagyvalékába, nem is a „Duna királynőjének“ lenyűgöző környezetében, hanem csak az elővárosok szomorú

táján... És teremtenek-e élő összeköttetést a kiállítások holtta dermedő kincsei, a gyöngyösbokrétázások, mű-magyaroskodások és mű-népieskedések irodalomban vagy képzőművészetben a magyar nagyváros és a magyar vidék között?

A fájdalom elevenségével jelentkezik a kérdés: mi az, ami oly végzetesen elválasztja a várost szülőanyjától, a vidéktől? Mást felel a művész, a nevelő, a demográfus, a nyelvűvár, a szociográfus és lelkipásztor; persze, mindezen válaszoknak együttese a reális, igazi magyarázat. S ha szülőfalujának környezetéből kilépve az üvegtetős budapesti pályaudvarra érkezik a vidéki, vájjon tud-e egyetlen gondolattal számot adni annak az idegenségnek a mibenlétéről, ami itt körülveszi? Meg tudja-e mondani, mi okoz lelkében nagyobb zavart: a csönd helyett a zsongás, az egyszerűséget felváltó zűrzavar, más öltözék, más érdeklődési kör, a felizzó fényreklámok, a természet teljes hiánya, a lázas törtetés, mindennek szemérmetlen árulása, vagy a jólétnek ezernyi csalóka külsősége? Célunk korántsem az iskoláskönyvek jóakarátú, de a valóságtól távol eső idilli faluképet ide is megfesteni, másrészt azonban fel kell ismernünk a vidék reálisabb voltát, több magyarságát. Természetesen nem halódó tájak néprajzi ritkaságairól beszélünk s nem célunk idealizálni a falut; Szabó Zoltán, Kerék Mihály, Kovács Imre, Erdei Ferenc — saját látó szemüknél is láthatóbban — mutatták meg iszonyú problémáit. Ne higyjük egyébként, hogy ilyen irányú vidéki gondjaink csupán nekünk vannak. Halévy ismert könyve mellett (Visites aux Paysans du Centre) megvan a német „kemsei példa“ is (Zwerenz: Westheim bei Kitzingen am Main, Ein sterbendes Bauerndorf in Mainfranken; 1937.) pedig ég és föld választja el a nyugati kultúrtájakat a magyar steppe-vidéktől.

Itt a magyar város-vidék problémakörnek az az oldala foglalkoztat bennünket, mely a két települési és szinte minden szempontból élesen elütő típus egymás közötti feszültségeivel, igazságtalan különbségével foglalkozik. Különb ez a kérdés szinte két emberöltő óta foglalkoztatja azokat, akiket egyáltalában foglalkoztatnak magyar sorskérdések. És hozzátesszük: valamennyien sorskérdést látnak benne. Hogy csupán néhány oldalról mutassuk be a város-vidék soklapú gond-szikláját, irodalmi téren Szabó Dezső „Elsodort falu“-ját, a történelemben Szekfü Gyula „Három nemzedékiét, a szociográfiában Erdei Ferenc írásait, népesedési vonatkozásban Schneller Károly, Thirring Lajos, Szél Tivadar, Doros Gábor vizsgálatait idézzük emlékezetbe. Legutóbb értékes fejtegetéseket olvastunk e tárgyra vonatkozóan Kerék Mihálynál (Mai magyarságunk életrajza, 1939). Kerék Mihály a magyar probléma koncentrikus belső körként látja a város és a vidék ellentétét és e tanulmányában bőven találunk utalásokat arra vonatkozólag, mit lehetne, mit kellett volna már régen tenni a helyzet orvoslására?

Mi is e helyen végeláthatatlan panasz-sorokban írhatnék le vidéki gondjainkat, kezdve a „mindent Pesten intéznek“ nótától addig, hogy értékeink áramlása szükségszerűen egyre tart, megállás nélkül és országa nagyobbodástól függetlenül, az egyetlen igazi kulturális góc, a főváros felé. Viszont ha reformterveket akarnánk szőni, akkor végső fokon világok harcába ütközünk, melyek hely, személy és idő szerint nem ide, nem ránk és nem a mára tartoznak. Marad tehát — mint egyetlen lehetséges célkitűzés — arról beszélni, azt kérdezni: vájjon mit tehetünk mi és ma?

Arkánusot természetesen senki ne várjon. Olyan helyzetben vagyunk, amit Magyarországon közel száz éves folyamat alakított ki, nemzedékek jó szándéka és idealizmusa vakolódott a mai épületbe s a repedések csak most mutatkoznak; talán nem is lehet hibáztatni azokat, akikfelelnék érte. Akarhatt-e más Kánaántól Széchenyin és Kossuthon

keresztül Rákosi Jenőig igaz magyar, mint központba gyűjtött erőt a szétforgácsolódottság állapotában levő vidéki értékek helyett? Hiszen nem volt irodalmi, szellemi centrum, nem volt egységes politikai irányító és egybegyűjtött hatalom, mely az ország egyetemes nagy problémáival törődhetett volna. A XIX. századi gazdasági fejlődés és a trianoni béke utáni idegenforgalmi érdek egyaránt parancsolólag írta elő, hogy Budapest gyűjtse össze az egész országból azt, ami érték és szépség. Hogy emellett a vidék sorvad? Úgy gondolhatták, s talán joggal is, hogy a főváros szédületes fejlődése mindenért kárpótol. A célt el is érték: olyan fővárosunk van, amit büszkén mutathatunk, önmagunknak és az idegennek. Világváros, szív, amely mindenhova elér haj szál véredényei velei és erős akarattal tartja uralma alatt a vidéket. Az első nagy csalódás aztán az 1919-es országösszeomlás idején érte a vezetőket. A bomlás a központban vált teljessé és napok alatt elérte, vagy legalább is teljes tehetetlenségre kárhoztatta az ország minden részét. Micsoda erőfeszítésbe került, míg a vidék annyira felocsúdott, hogy átlátva a fej erőtlenségét, önmaga próbált új életet teremteni a romok között. Élképzhető-e Magyarország akkori szörnyű bomlása abban az esetben, ha Budapest mellett csupán néhány igazán önálló vidék van? S kisebb dolgokról szólva, kelhetnének-e szárnyra nemzetrontó híresztelések a hitelesség látszatával, boríthatná-e el az országot pánikhangulat, bizalomhiány, csüggedés, terjedhetnének-e destruáló divatok, rághatná-e a vidéket központból kisugározva a nyelvi szegényedés, az erkölcsi megingás rákfenéje és annyi más fővárosi illetőségű baj, ha nem állna mögöttük a hivatalos Budapest kultúrája, fénye, gazdagsága, hatalma? Miért utazunk oda „fel” és miért jönnek onnan a vidékre „le”? Azért, mert valóban így van: aki a magyar élet csúcsára akar jutni, bármilyen téren, aki látókört akar szerezni és Európával óhajt találkozni, annak meg kell járnia a budapesti pályaudvarokat. S ha kilépve a csarnok füstjéből, végighalad a Rákóczi-úton, elérkezik a szentéletű püspök gigászi szobraig a Gellért-hegy oldalán, nem kell-e éreznie a fokozatos emelkedést, a feljutást a kontinens egyik tetőjére, ahonnan minden ösvény csak lefelé vezet...

Valóban Európa és Budapest csúcsai, szépségei, de szakadécai és árnyai is álljanak a mögött, aki ezek után tudatosodni érzi magában azt, hogy vidéki, hogy lehetnek és vannak igazi értékek Budapesten kívül is az országban, és érdemes életet föltéve rá, kiteljesíteni azokat. Azok érzik ezt, akik számára egység az ország, melyben fő és tagok, Budapest és vidék egybetartozó, élő részek. Akikben nem üres sóvárgást kelt a pesti fény és menekülési vágyat a vidéki gond, hanem harmóniát szeretnének a kettő között látni, emelve mindkettőt és ezzel együtt az egészet. Kis lelkek kis próbálkozásai helyett, melyek rész-előnyök kicsikarásában csúcsosodnak ki és azt tartják diadalnak, eredménynek, ha sikerül a vidékre egy budapesti intézményt áttelepíteni, azok hordják igazán szívükön a vidék sorsát, akik sajátos, autochton erővel akarják emelni, belső értékek felragyogtatásával, úgy hogy a vidék emelésének lelki indítékai között ne szerepeljen irigység és önzés, egymásra licitálás és mástól elvett érték fölött érzett öröm, hanem az egyetemes magyarságot felemelni, megsegítem akaró jó és becsületes szándék. Az eszmei alapot ehhez az igazi vidéképítéshez mélyen kell keresni, ott, ahol vidéki életünk gyökerei elérik a termő réteget a reáhardott, az igazi fundamentumot már-már elfelejtő idegenségek alatt: a tájban. A táj, e hárombetűs, sokszor használt, manapság divatos szó gyakran kelt hamis képzeteket. Szülőföld-e vagy környezet, gyöngyösbokrétás sallang, térképszagú földrajzi fogalom? Egyik sem, s bizonyára nem dogmatikus geográfiai meghatározást kell adnunk itt sem, hogy reátaláljunk a vidéki törekvések egyetlen élettelmes kiindulására. Az emberföldrajz egységet talál benne, a dal és mese szülőföldet, a festő sajátos színeket, az utas szépségeket, a gazdaságpolitikus rögzített helyzetű energiákat. A vidék embere életkeretet. Testetlen vágyakozások helyett szilárd talajt, honnan erős termés várható, örök és sehol nem ismét-

lódó értékek nőnek ki belőle: a táj értékei. Ezeket onnan elvinni, máshol kiteljesíteni nem lehet, ápolásuk és kultúrát adó, lelki gazdagságot hozó termelésük egybegyűjtése helyileg rögzített. Színt ad a táj a vidéki életnek, értelmet, otthonná és hazává teszi a puszták lakóhely helyett; érzelmi szálak fűznek hozzá és úgy érezzük, érdemes érte dolgozni. A vidéki ember legyen táji ember. Tudatosan hozza felszínre magában azokat az értékeket, melyeket a táj adott neki, állítsa bele egyéniségébe, életébe s a kis egységet illessze nagyobb keretbe — országosba, európaiba, földibe — úgy hogy közelfigyelése és távoli perspektívák látása egyaránt világos legyen. Konkrét példákat mondjunk? Nagyaink mutatják. Ali teszi vonzóvá Juhász Gyula költészetét, ha nem a szegedvidéki táj újra meg újra való átélése? Százszor zeng fel lantján a Tisza és a Boszorkány-sziget, a pipacos határ, az alsóvárosi parasztszoba, az alföldi nyár és a tápéi komp. Bizonyára Juhász Gyula számára nem volt üres és sivár a vidéki élet, habár szíve „gyermetegül“ áhította a nagy városok csodáit. Arany Jánosról Keresztury Dezső mutatta ki a mindvégig benne rezgő nagyszalontai hatásokat, így töltökeztet meg a tájjal Vörösmarty, Babits, Illyés Gyula. Nyirő, Tamási, Orbán Balázs szervesen együtt élt a Székelyfölddel, Wesselényinek minden gondolata a bércecs kis hazához vezet vissza, Móra az Alfölddel, Berzeviczy Gergely a Szepességgel, Cervantes a spanyol fennsík zord világával, Petrarca a Provence-szal, Ramuz a svájci Rhöne-völgygel kapcsolódik örökre egybe s folytathatnék a felsorolást költők, tudósok, politikusok, művészek légióján, kiknek valóban értelmet, életkeretet adott a táj, nem csupán nyelvi különbségeket. Bennük tudatosult a kapcsolat és vállalták is azt; miért szégyenli a falusi vagy kisvárosi művelt, hogy iájának szülötte? A turisztikai szempontból semmitmondó vidék, a szegénység vagy kultúrátlanság nem ok arra, hogy a tájat, ahol születünk, vagy amelyhez lényeg szerint tartozunk kisebb értékűnek tartsuk az érdekesnél, gazdagnál vagy műveltnél. Romantikus keretek alakulnak ki, melyekből kilépni nem illik: ma a parasztszármazással divat dicsekedni, tegnap még az ódon kúriák világa volt a jó születési hely ... Micsoda állapíthat meg rangsort, hogy már a tizenöt éves diák is úgy érzi a tájáról szóló magyar dolgozat írásánál, hogy ezzel kell kezdenie: „Én csak Makón születtem...” Szégyenkezések és pirulások között vallják be az emberek, hogy szülőföldjük a csengelei határ volt, tudatosan sorvasztják el magukban mindazt, ami tájukkal egybefuzi őket gyermekkoron, családon, ismereteken keresztül s büszkén hirdetik a hamis látszatot: ők pestiek, nem vidékiek. Félműveltek lesajnálkozása készíti őket vidéki mivoltuk eltagadására? Hányszor látjuk ugyanezt a papíros és diploma szerint teljes műveltségűeknél is! Milyen zűrzavar származik aztán abból, hogy az ember a tájjal egyoldalúan megszakítja a kapcsolatot! Hontalaná, deklaszálttá válik, értékeket dob el anélkül, hogy újakat szerezne a megvetettek helyett, közösségből tépi ki magát, melynek bármely fokon van óvó, öntudatot adó ereje. Egy átlagos ember élete rövidebb arra, hogy tájat cseréljen, de nem is ez szokott előfordulni, hanem az, hogy kilép belőle és légüres térben lebeg aztán összkomfortos lakások, hivatalok és szórakozóhelyek között, hontalanabban Ahaszvérusnál...

A vidéki ember tájkapcsolata — Passarge városi tájról is ír — nem ölébe hulló örökség, készen kapott ajándék. Sokan vétik el itt a dolgot. Tehát feltétlenül tudatosításra szorul, éppúgy mint ahogyan muzsikusként is csak a hajlamot örökli. A gyermekkor játéka, a gondtalan szemlélődés és a viaszpuhaságú friss elme és kedély valóban nagy előnyt adnak a tájnak az idegenből származottal szemben, ámde ezeket az önkéntelen benyomásokat feltétlenül ki kell rajzolni a maradandóbb tudatos érdeklődéssel, sőt tanulással. Milyen félszeg figura az a művelt ember, aki

saját tájának legelemibb múltbeli és jelenkori sajátosságaival sincs tisztában! Az idegenből odakerülteknek van mentségük, neki azonban nincs, bár fel-fogásunk az, hogy akit a hivatás egy környezetbe rendelt, jöjjön tisztába a legszükségesebb helyi, táji tudásanyaggal. Erről gondoskodni, tájlakó és idegen számára egyaránt, természetesen intézményszerűen kellene, azonban ez már neveléstani követelmény, amivel — célkitűzésünkhöz híven — nem foglalkozunk. Aki akarja, minden különös szervezet nélkül is megszerezheti.

A táj megismerésénél figyelemmel kell lenni legalább olyan mérvben a természeti, mint az emberi tényezőkre. Kezdeni feltétlenül a természetieken kell: bejárni többször és különböző évszakokban — akár sétászerűen is — a tájat, szüntelenül érdeklődni, megfigyelni a munkát és a pihenőt, építkezést, gazdálkodást, játékot, beszélgetni öreggel és gyermekkel, meglátogatni az otthonokat és a közintézményeket, megismerni a táji kifejezéseket, kapcsolatot találni a szociális helyzet és a táj gazdasági adottságai között. Előtanulmányok szerint különböző élességgel, de mindenki ítéletet alkothat ezek után a meglevő táji értékekről. S ha megvan az értékleltár, önként adódnak a tervek: ezt így, azt úgy lehetne jobban kihasználni, továbbfejlesztani, feleleveníteni vagy kiküszöbölni, hatásaiban csökkenteni. Aki ezt a tanulmányozást végrehajtotta, már meg is tette nagyjában, ami ő rajta áll. Az ilyen ember, ha párosul benne a táj szeretete, csupán minimális hatáskörrel — s kinek ne lenne működési sugara? —, már nagyon sokat tehet: önmagát és családját felszabadíthatja a kisebbségi érzések alól, alkotójává és élvezőjévé válhatik mindannak, ami a tájat, a vidéket emeli, szebbé és jobbá teszi. Ez pedig nézetünk szerint egyben a magyarább magyarság, emberebb emberség felé vezető út is.

Téved, aki gondolatainkból a szűk körbe szorulást, a részért az egész, a vidékért a nemzet elhanyagolását olvassa ki. Ami a táj életében valódi egyéniség, tehát élő adottság — s nem csupán frázisok ragasztéka —, az előbb-utóbb úgyis felszínre kerül, a tájak szimbiotikus egységébe illeszkedik. Természetes, hogy táji jellegzetességek hangsúlyozásán nem merőben külsőséges és a lélekkel semminemű kapcsolatban nem álló divathullámot, sznobos modorosságot értünk: a matyó himzések divatossá válásával nem a Matyóföld, csupán a silány utáztatokat gyártó ipar fog ideig-óráig felendülni, amint hogy a gyöngyösbokrétázás sem ad többet a mélyen látónak egy fájdalmas érzésnél: ime, ebből vetkőztek át vidékeink a micisapka és kupié, álirredenta vers és álhangulatot adó mozi vásári uniformisába... A táji értékek különben sem időtlen érvényűek: kor és ízlés, — de igazi ízlés! — gazdasági berendezettség és társadalmi szokások egyaránt függvényt képező tényezők. De ha résen van a művelt és valóban jobbat kívánó vidéki, gátat tud vetni ízléstelen új divatok, életszemlélet elterjedésének s fel tud szólalni régi és új esetében mindannyiszor a jobb, a nemesebb érdekében.

Védekezünk a merev és terméketlen regionalizmus vádjá ellen, de védekezünk kell az ellen is, hogy bárgyúnak és egyoldalúnak tartsanak. Olyannak, aki nagyon is jól tudja, hogy a vidéki gondok eloszlására a tájnak tudatosítását ajánló javaslatai egymagukban éppoly kevésé oldják meg a problémákat, mint akár egy közigazgatási fantazmagória, mely Budapest nevében az ország egész területét egységesítené. Tehetünk-e többet mi és ma? — ezzel a bevezető kérdéssel indítottuk el gondolatmenetünket. Nézetünk szerint, önkritikával szemlélve magunkat, korunkat, a körülöttünk dúló általános fizikai és eszmei harcot: aligha. Szerepünk csupán a pusztába el nem vonuló, világban élő és küzdő Keresztelő Jánosé lehet: előkészíteni a lelkeket egy olyan kor számára, mely majd megtisztult és lehiggadt értékcsálák alapján fogja megoldani a város-vidék harc össze-tevőit, politikaiakat, kulturálisakat, gazdaságiakat, szociálisakat egyaránt.

Vigyáznunk, nagyon vigyáznunk kell arra, hogy jelszó ne alakuljon ki a kérdésből, papirossárkány, melyet a vadul kavargó szelek mindegyike megtépáz, hajt nemzetiségi vonatkozás és felekezeti villongás, önös érdek, hajt mindenféle harcok irányzat, mikor a megoldás egyetlen lehetősége a tájban folyó, békés, egyetértő, alkotó és értéket teremtő munka.

ALDOBOLYI NAGY MIKLÓS

A BALATON ÉLETE

HA A MAGYAR TENGER szerelmese a somogyi parton megáll, mondjuk egy szeles májusi napon, szembe kapja a „csopaki Rivierát“, ahogy Lóczy Lajos nevezte az ő szívéhez nőtt otthonát, később örök nyugvóhelye tájkát, a verőfényben csillogó lankás zalai hegyoldalt. Se közel, se távol embert nem látni, csak benn az iszapszürke hullámokon, Tihany és Füred közt táncol egy fehér vitorlás. Ilyenkor még egyedül hallgathatja a bakonyi szél zúgását, a tajtékkal taréjzó hullámok susogását, a lejtős partszél előtt megtörő, arra virgoncán felfutó s a fővenyen gyöngyözve legördülő habok locsogását. É sorok írója is a Balatonpartról indult ugyan az élet útjára s e tájhoz tér meg felfrissülésért az év minden szakában, de ezúttal mégsem a tó tavaszi hangulatáról, hanem a Balaton életét tárgyaló legújabb természettudományos könyvről szeretne beszámolni.¹

És mindjárt előljáróban ki is emeljük, hogy az a bakonyi szél, mely a tó vizét feltaréjzja, a déli partot sűrűn csapkodó hullám, a fenékgig felkavart víz, amelybe a napfény tizedannyira sem hatol le, mint a mély alpesi tavakba, egész különleges jelleget adnak a Balaton életének. Az uralkodó északi szél határozza meg jórészt a mi nagy tavunk vizének kemizmusát, zavarosságát, öntisztító erejét, fenékiszapja elhelyezkedését, növényi és állati szövetkezeteinek sajátos együttélését, jellegzetes halainak színét, ezek optimális létfeltételeit és még több más adottságot, amelyek a Balatont más hazai és külföldi állóvizektől megkülönböztetik.

A Balatonmedence keletkezésére, a vidék földtani szerkezetére nem térhetünk ki e helyen, — e kérdésekről Kincses-tár-sorozatunk nemrég második kiadásban megjelent Balaton-kötete tájékoztat — csak gondolatmenetünk kiindulópontjaként jelezzük, hogy a tó felett északra jobbra dolomitmészaköböl alakult hegyvidék húzódik, honnan az évezredek óta ez irányból fújó „főszél“ tömegtelen meszes port hullatott a tóba, legtöbbit a zalai part közelébe, úgy, hogy az iszaplerakodás néhol 6—8 m vastagságra is szert tett. Az erős hullámozás a somogy-veszprémi magas partokat alámosta, azokból — még napjainkban is előforduló — csuszamlások nagy homoktömegeket választottak le, ezeket a hullámok és parti áramlások szépen elegyengették, s így alakult ki a déli part hosszában a kemény, fővenyűrdőkre kitűnően alkalmas, de növényi és állati szerkezetnek, vagyis élőhelynek eléggé terméketlen, sekély parti öv.

A szerves élet anyagának a fenti geológiai és időjárastani helyzetből adódó körforgalma nemcsak a természettudóst, hanem a művelt szemlélődőt is megragadó világossággal bontakozik ki Entzék pompás fényképekkel és beszédes rajzokkal illusztrált Balaton-életrajzából. Az általános életkörülmények bemutatása után a Balaton táplálékforgalmát „élőhelyek“ (nyűtvíz, parti öv, mesterséges alzat, fenék, növényzettel benőtt területek, tűzások) szerinti csoportosításban tárgyalja. Külön fejezetben írja le a Balaton életében a tudományos tanulmányozás félszázada óta

¹ Entz Géza és Sebestyén Olga: A Balaton élete. 1942. 366 lap. Díszes kötésben, az Egyetemi Nyomda papírján és betűivel a Természettudományi Társulat adta ki, Rapaics Raymund gondozásában.

észlelt változásokat; más tavak életviszonyaival történt rövid összehasonlítás után megkísérli egységes képbe foglalni a Balaton „egyéni jellemét” alkotó vonásokat. Előadja a Balaton ismertetésének és kutatásának történetét Oláh Miklóstól Bél Mátyáson át a tihanyi biológiai kutatóintézet szaktudósainak napjainkban folyó vizsgálódási eredményeig. Az utolsó hatvan oldalon a tudós szerzők rendszeres áttekintését adják a tó minden említésreméltó növényi és állati alakjának.

Nem e hasábkora való a könyv egyes fejezeteinek ismertetése: Szemlénk olvasóit inkább a természet és ember közti összefüggések s ezekből is különösen a társadalmi és gazdasági vonatkozások érdeklik. A következőkben a szerzők gazdag adatgyűjtésére és több mint két évtizedes saját megfigyeléseinkre támaszkodva, megpróbáljuk a Balaton életrajzának legjellemzőbb s legáltalánosabb érdekű vonásaira a figyelmet felhívni.

Első a hínárkérdés. Azért első, mert tulajdonképp ez adott közvetlen ösztönzést a Lóczy elnöklésével alakult Balaton-Bizottság munkájának megindítására (1891). Az Akadémia, Semsey Andor s az érdekelt megyék támogatásával megindult Balaton-kutatás¹ egyik első eredménye Borbás Vince alapos munkája, aki a tó flórájának ismertetése során tisztázta a hínárosok, nevezetesen a keszthelyi öböl fenyegető elhínárosodásának kérdését, mely már a parlamentet is foglalkoztatta. Borbás rávilágított a hínárosnak (szilvafalevelű, süllőhínár, borzhínár stb.) halgazdasági jelentőségére, hiszen a hínár búvóhelyet s egyben éléskamrárt szolgáltat a rovarságnak, apró rákocskáknak és maguknak a belőlük élő halaknak is. Kiemelte továbbá azt is, hogy a hínár előkészíti a talajt a rétság számára, mert nyomában növekszik a nádas, gyékény, káka, sás, és alattuk, a hullámszás és jégmozgás okozta eróművi hatás folytán, a növényi törmelék a tőzegnek adja alapanyagát. A hínár a hullámszásnak erősen kitett déli parton nem tud tartósan meggyökeresedni, mint egyébként a nádas sem, kivéve a szélárnyékos sarkokat, mólóktól védett öblöket (Fonyód, Boglár, Földvár). Legnagyobb tömegben és legszélesebben (50—200 m) sávban Fűzfő, Almádi, Csopak, Füred, Révfülöp, Badacsony, de kivált a keszthelyi partok előtt burjánzik, kb. 2 és fél m vízmélységig. Ezeken a részeken nemcsak a hajózásnak, hanem a halászásnak is komoly akadálya. Radikális kiirtása hiábavaló igyekezet és végzetesen káros kezdemény volna; azonban a sport és fürdőkultúra fejlesztése érdekében a mérsékelt ritkítás nem kifogásolható. A két motorhajó közt vontatott drótkötéllel fenékről szaggatott hínár partra szállítva, trágyázás céljára jól hasznosítható.

Egyéb sekély állóvizekben, ahol a sűrű, egyirányú hullámszás a fenékiszapot fel nem kavarja, a medence jórészt belepik a gyökerező vagy lebegő, alámerülő vagy a víz színén kiterülő vízinövények szövetkezetei, amelyek áthasonító tevékenységükkel jelentékenyen fokozzák a tó termelő erejét s az állatvilág nagyszámú alakjának nyújtanak lakóhelyet és jóleső táplálékot. Tavunknak csak északi, keleti és nyugati parti övében tenyészik a magastermetű vízi flóra, a fenék túlnyomó része mentes a növényzettől, ha górcsővi moszatban, főleg kovamoszatokban elég gazdagnak is mondható. Ebből a zöldnövény-szegénységből a magasabbrendű állatvilágra nemritkán mégis életbevágó jelentőségű, kedvező fejlemény adódik. Előrebocsátjuk, hogy tavunk vize rendkívül gazdag elnyelt oxigénben, melyet részben a levegőből, részben a növények asszimiláló életfolyamata útján nyer. A délutáni órákban, főleg nyáron majdnem mindig oxigénben-túltelített a tó vize. A hínárosban több, a nyíltvíz mélyebb helyein kevesebb az oxigén. A szél hatása abban is jótékonyan nyilvánul, hogy a víz felkevere-

¹ Úgy véljük, hogy helyesírásiilag jobb a Balatonpart, Balatonvíz, mint a balaton-kutatás, balatonvíz, ahogy Entzék könyvének korrektora szedette e sűrűn előforduló összetett szavakat.

dése elősegíti az oxigén egyenletes eloszlását. Az áthasonító tevékenység a növényzöld közbejöttével csak napfény mellett termeli az oxigént, éjjel és hófedte jégburok alatt a növények nem termelik, hanem fogyasztják. A Velencei-tó, a Fertő és még a Kisbalaton is a medence fenekét ellepő növényzetnek a szerves élet nagy gazdagságát köszönhetik ugyan, viszont hosszú s nagyon havas télidőben egész halállományukat elveszthetik, amint 1929-30-ban, a jégtükröt közel száz napig burkoló hóréteg okozta napfényínségben valóban majdnem teljesen el is veszítették — oxigénhiány miatt. A Balaton halállománya ugyanekkor teljesen épségben állta a napfénytől elzártág állapotát, mert oxigénkészlete nem szenvedett lényeges fogyatékot a fogyasztóvá vált flórától, s így állatvilága kielégítően elláthatta magát az éltető elemmel. Többi természetes tavaink és igen sok halastó halvése a mondott tóban és azóta már ismételten nyomorúságba döntött sok derék halászcsaládot; hasonló katasztrófa a Balatonon sokkal súlyosabb, következményeiben kiszámíthatatlan csapást zúdított volna az egész vidék lakosságára.

A dolomitos Balatonfelvidékről lezúduló szelek elhatározóan befolyásolták a Balatonviz vegyi összetételét is. Már Ilosvay megmondta, hogy ez bizonyos mértékben a viharok alkalmával a felkorbácsolt porral a tóba hulló oldható testek minőségétől és mennyiségétől függ. Legújabb analízisek szerint (Müller S.) foszfor- és nitrogénvegyületek igen csekély mértékben fordulnak elő, de lúgképző alkatrészek közül a kalcium és magnézium fel-tűnő magas százalékban (26 ill. 56%) van jelen. Nyilvánvaló, hogy a szél-hordta mészpomak determináló szerepe van a vegyi alkatrészek ilyenét megoszlásában, úgyhogy az északi szélben a Balatonviz természetes trágyaforrását, az elsavanyúsodás meggátolóját láthatjuk. A hidrogénion-koncentráció igen kedvező jelzőszáma (pH = 8.6) olyan lúgosságról tesz tanúságot, amely a tóban élő növényi és állati szervezetek életlehetőségeit növeli, viszont sokféle baktérium kifejlődésének és elszaporodásának gátat vet.

A szél erőművi hatására kell jórészt visszavezetni a szerves törmeléknek (detritus) nagy szaporaságát és messze kiható jelentőségét a tó szerves anyagforgalmában. A hullámszél által felaprított nagyobb és kisebb növényeknek és a vízben lebegő mikroszkópi moszatflórának (phytoplankton) aláhulló törmeléke jelentékeny táplálékforrás a Balatonban. A fokozatos széttördelést elősegítik a növények szárát és leveleit átjáró és megőrlő álcák s más növényevő állatkák. A zöld *Cladophora*-gyepet (békanyál) is felaprózza a hullám, de igen sok törmelékanyagot szolgáltat a Balatonban legtömegesebb feцskemoszat (*Ceratium hirundinella*), melyet a kerékesférgék és az apró rákocskák falnak fel. A Balaton ötkké nyugtalan vizében a törmelék sokáig lebeg és végül a nyíltvíz, a parti öv vagy a fenékiszap lakói kebelezik be. Különösen szívesen vett tápláléka ez a törmelék a békateknőkagylónak (Unió és Anodonta), a tíz éve meghonosodott vándorkagylónak (*Dreissena*), csigáknak, szívacsoknak (*Spongilla*) és tavunk egyik nemrég betelepült s mérhetetlenül elszaporodott rákocskájának, a tegeз болһарáknak (*Corophium*). A kagylók és csigák a szerves törmelék fogyasztásával erősen hozzájárulnak a Balatonviz derítéséhez. B sorok írója a 30-as évek közepén, a vándorkagyló aggasztónak tetsző elhatalmasodása idején többször meggyőződött arról, hogy a fogasívóhelyek környékén, amióta a köves fenék bevonódott a rátelepült *Dreissenák* tömegével (ezt ábrázoló fényképünket Entzék is közük), a víz átlátszósága lényegesen nagyobb volt, mint a vándorkagyló behurcolása előtt. Ahol azelőtt aüg egy méternyire, ott a *Dreissena* tömegszállásai felett több mint két méternyire is le lehetett látni a kövekre. A kagylók és csigák táplálkozásmódjának egyébként rendkívüli jelentősége van egy fontos közegészségügyi kérdés tisztázásával, a Balatonvíz önderítő képességének magyarázatával kapcsolatban.

Haranghy főorvos több nyáron át végzett vizsgálatokat a Balaton baktériumtartalma és a tó önderítő képessége tárgyában. A baktériumoknak az a fontos szerepük van a tó anyag-körforgalmában, hogy azt a magában a tóban termelt szerves anyagot, mely a növényi és állati szervezetek testében halmozódott fel, ez élőlények elhalta után szervetlen elemekre bontják fel. Hogyan is áll a helyzet a Balatonban a baktériumok száma s ezek elszaporodása tekintetében? A mérések azt állapították meg, hogy a nyíltvízben, a lakott helyektől és forgalomtól távol a víz is, meg az iszap is baktériumban szegény, és a mondott helyeken rothadással bomlást keltő s friss szennyezettséget mutató baktériumok nem igen fordulnak elő. A vízmozgás befolyásolja a csiraszámot, amely a hullámmal emelkedik, csendes vízben csökken. A lakott part, a látogatott fürdőtelepek közelében a csiraszám jóval nagyobb és benne emberek és háziállatok ürülékéből származó coli-törzsek is kimutathatók. Ennek oka könnyen érthetőleg a víz külső szennyeződése rothadásképes hulladékokkal, amejyek a tóba ömlő patakokból, csatornákból, vízbe hullott fekáliákból kerülhetnek a Balatonba. Tisztázásra várt az a kérdés, hogy mi idézi elő a Balaton vizének közegészségügyi szempontból annyira értékes önderítő képességét? Más vizekben a napfény hatásával, a lebegő részecskék gyors ülepedésével és baktériumpusztító szervezetek működésével kielégítően magyarázták az önderítő képességet.

Haranghy szerint a Balatonban a víz zavarossága, gyakori hullámozása erősen korlátozza a napfény baktériumölő hatását és a természetes ülepedés sem mondható számottevőnek, sőt az elhalt szervezetek tartós lebegése még kedvez is a baktériumok kifejlődésének. Ellenben különleges okai a Balaton erőteljes öntisztulásának egyrészt a víz nem közönséges lúgossága és elnyelt oxigénben való gazdagsága, de különösen a baktériumfaló szervezetek munkája. Ezek közül — az eddigi, még le nem zárt vizsgálatok eredménye szerint — a békateknőkakagylók, vándorkagylók, valamint főleg a legsűrűbben lakott somogyi parti fenéken élő apró Lithoglyphus-csigák különösképpen kitüntetik magukat a víz biológiai derítésében. A munkamegosztás olyanformán történik, hogy a kagylók a beszívott vizet megszűrik és a táplálkozásukhoz fel nem használt szüredéket nyálkás anyagba ágyazva távolítják el testükből. Ez a szüredék-tömeg, amely baktériumokban gazdag, így könnyen és hamar leülepedik. A fenéken az üledékfaló szervezetek, elsősorban a mindjobban elszaporodó Lithoglyphus-csiga kebelezi be ezeket a nyálkába ágyazott baktérium-csomókat és így befejezi a kagylóktól megindított élettani vízderítést. A Lithoglyphus optimális élettere a homokos fenék, mert kicsiségénél fogva a mély iszap, kivált amikor a hullám felkavarja, könnyen eltemethető. Természetes, hogy a baktériumok csak egy részét teszik a Lithoglyphus táplálékának, amelyben nagyrésze van a különféle moszatoknak, szúnyoglárváknak és a mindenütt gyakori, korábban már emlegetett szerves törmeléknek.

Végül, hogy még közelebb jussunk a balatoni állatvilág emberi vonatkozásaihoz, megemlékezünk a Balatonnak egy határainkon túl is jólismert termékéről, a garda- és küszhal ezüstös pikkelyéről. A szivárványosan csillogó, külföldön Fischsilber, essence d'orient néven keresett „halpikkelyfény”-nek a Balatonvíz már korábban is említett zavarossága a legvalószínűbb magyarázata. Ennek fokát a Secchi-féle fehér koronggal szokták mérni. Az évi átlagos átlátszóságot Tihanyban 0.85 m-nek találták. Ezzel szemben a genfi Léman átlátszósága 10.4 m, a svéd Vättern tóé 17 m. Nyáron a legkisebb (0.41), télen jégtakaró alatt 3.5 m-t is elér. A nádasok vize átlátszóbb, mint a nyíltvíz. A zavarosság anyaga főként szénsavas mész, amely a vízinövényektől elbontott kalciumkarbonátból származik, de nagyrésze van a zavarosság fokozásában az uralkodó, a fenéküledék felkavarásával járó szeleknek is. A zavarosság természetesen számottevően korlátozza a napfény behatolását és így erősen érzeteti hatását a tó szerves életére is. A balatoni kecskeráknak, kősüllőnek halványabb színe, a fogasnak, gardának (a balatoni állatvilág e két vezéralakjának) ezüstös pikkelyzete mindenkinek feltűnik, aki tavunk e legjellegzetesebb lakóit más hazai vizekben élő fajtársaikkal összehasonlíthatja. Az utóbbiak színe azért sötétebb, mert több festékanyag

(pigment) választódik ki náluk a napfény káros behatolása elleni természetes védekezésül. Az imént felsorolt balatoni halak és rákok bőrében a pigment azért kevesebb, mert a fény is sokkal kisebb mértékben hatol a zavaros vízmélységbe. De a mi fogasunk, gardánk, keszegünk azért mégis jól lát a vízfenéken is, mert — ahogy egy német tudós, W. Wunder Tihanyban megállapította — e halaink szemének renehártya-pigmentje guanin-kristályokat tartalmaz (ugyanolyanokat, mint amelyek e halak pikkelyeinek szivárványos csillogását okozzák), amelyek a zavarosság okozta félhomályban reflektorként működnek és a fényingert erősítik. A tengeri eredetű garda, a 30—50, sőt száz mázsás tömegekben is hálóba kerülő „balatoni hering“ pikkelyéből ammóniákos lemosással és megfelelő ülepítő eljárással vonják ki az ezüstesszenciát. Ezt korábban csak a díszműiparban, hamisgyöngyök, karácsonyfadíszek, fogantyúk, gombok készítésére használták, újabban már a celluloid-, automobil és repülőgépiparban is alkalmazzák festőanyag gyanánt, mely iránt a háború alatt is egyre fokozódó kereslet nyilvánul. E sorok hójának külföldi szakkörökben szerzett értesülései szerint a balatoni kűsz és garda pikkelyével szeretik nemesíteni a német, francia, svájci és balkáni vizekből szedett pikkelyekből kivont ezüsthényt vagy esszenciát, mert egyiknek sincs oly igazgyöngyszerű „orient“-ja, szivárványos csillogása, mint a balatoninak.

Entz és Sebestyén művére visszatérve, illőnek tartjuk megemlékezni a tó kutatás két úttörő mesteréről, akik Entzék könyvével hasonló célzatú munkában összegezték több évtizedes kutatómunkájuk eredményeit, s akik kerek félszázaddal ezelőtt majdnem egyidejűleg kezdték meg egyik a genfi Léman, másik a Balaton tudományos ismertetésének közzétételét.

Első nagy tudósa a belvizeknek, akitől a limnológia (Seenkunde, tóismeret) fogalma is származik, F. Alph. Forel a genfi tó partján, Morgesban született, nyolc évvel Lóczy előtt. Ebben a Lausanne melletti városban, ősei egész sorának lakhelyén élte le eredményekben gazdag kutató és tanító életét (a lausanne-i egyetem állattan-tanára volt), 1912-ben, Lóczyé előtt 8 évvel bekövetkezett haláláig. Történettudós apja hatása alatt előbb régészeti, majd őslénytani, geológiai és geofizikai tanulmányokat végzett a Genfi-tó körül, de épúgy megragadták a tóban élő szervezetek együttélésének problémái is, úgy, hogy joggal mondták őt a XVI. és XVIII. század nagy polihisztorai utódjának. Tudományos érdeklődése valóban nem ismert határt, s ezt a nagy ismeretszomjat, kapcsolatban egész rendkívüli munkabíráásával teljesen az ő szülőföldje tájéka tanulmányozásának szentelte. „Tudósa, költője és rajongója volt a Lémannak, melyet vizsgált és leírt minden képzelhető aspektusában: földtani szerkezetében, szintülkrözésében, időszakos vízsín-ingadozásaiban,¹ mélyvízi és parti faimájában, gleccsereiben, amelyek medencéjét táplálják és ódon történeti emlékeiben, amelyek vízében tükröződnek.“ (Dutoit emlékszedéből.) Közél 50 éves kutatómunka után Forel egymaga vállalkozott a genfi tó természeti viszonyainak és őstörténelmének összefoglaló feldolgozására s ezt „Le Lac Léman. Monographie limnologique“ című háromkötetes munkában tette közzé 1892-től kezdve. Ha e korszakos műnek sok megállapítása téves vagy túlhaladott is, ha számos elszórt feltevésel találkozunk is benne, mindenképpen tiszteletreméltó elmélyedésről és módszerességről tesz tanúságot, és most, a mű kiadásának 50 éves és alkotója elhunytának 30 éves fordulója alkalmával illik róla kegyelettel megemlékeznünk, annál is inkább, mert tudomásunk szerint Lóczy épúgy, mint leghívebb munkatársa, Cholnoky sok termékenyítő ösztönzést nyer Forel munkásságából.

Az aradmegyei Lóczy Lajos a kilencvenes évek elején ismerte meg a Balatont, amikor Füred mellett, Csupakon nyaralót és kis szőlőbirtokot

¹ Ezek a munkái nálunk különösen Cholnoky Jenőre voltak nagy hatással, aki mindezeket a limnológiai problémákat a Balatonra vonatkozólag a legalaposabban tanulmányozta és mesterien megoldotta.

szerzett, s onnan végezte egész haláláig, közel három évtizedig balatoni kutatásait. Rendkívüli szervező erejének sikerült olyan tudományos gárdát gyűjteni maga köré (Balaton-Bizottság), amely az egész világon egyedülálló részletességű, 1920-ig 40 kötetet kitevő monográfiát alkotott a Balatonról, úgy hogy külföldi tudós körökben joggal tartották a Balatont a világ legalaposabban tanulmányozott tavának. Halála évében (1920) Lóczy egy 200 oldalas kötetben tömör és népszerű összefoglalását adta a maga és munkatársai tanulmányai eredményének, méltó záróköve gyanánt a nevét viselő nagy tudományos alkotásnak. Balatonra tekintő, arácsi síremléke azt hirdeti, hogy nemcsak tudásával szolgálta a Balatont, hanem ahhoz szívével, lelkével a sírig ragaszkodott.

örvendetes és nagyjelentőségű tudományos eseményként kell üdvözlőnk a Balaton kulturális és gazdasági fejlesztésének előmozdítására létesült Balatoni Intéző Bizottságnak azt az intézkedését, amellyel a Magyar Földrajzi Társaság közreműködésével lehetővé tette Lóczy alapításának, a tudományos Balatdn-Bizottságnak újjaalakítását, a nagy úttörő fáradhatatlan energiájú utódjának, Cholnoky Jenőnek elnöklete alatt. A Bizottság egy népszerű színvonalon tartott havi folyóiratban, a Tóth Lajos szerkesztésében megjelenő „Balatoni Szemlé“-ben teszi közzé tagjai balatoni vonatkozású tudományos munkájának fontosabb eseményeit, de — ha a kormány és az érdekelt közületek megígért anyagi támogatása lehetővé teszi — remélhetőleg kutatásaik teljes tudományos feldolgozása is kiadható lesz, a Lóczy-féle monográfia új sorozataképpen.

LUKÁCS KÁROLY

ÚJ FRANCIA KÖNYVEK

ELŐZŐ BESZÁMOLÓMBAN¹ oly műveket ismertettem, melyek a kezdeti eszmélés tüneteit tükrözték. Választ kerestek a legközelebbi kérdésekre, a vereség okát és körülményeit bogozták. A váratlan fájdalom s a hirtelen indulat idomulásai voltak, a nemzeti lélek ijedt rezzenése a képtelen csapás méretei láttán. „Két közös vonás jellemzi őket, — írtam tavaly az első esztendő szellemi termésének mérlegeként — egyik a távlat hiánya, másik az önvád.“ — Most megpróbálom felállítani a második év szellemi mérlegét — de fontos-e ez? Bukott nemzet életében fontos-e a szellem? A művészet meg a tudomány értéke és léte túlterjed-e a politika meg a katonai erő határán? Hisz a politikai hatalom elvesztése után a szellem természet-szerűen visszahúzódik, csigaházba szorul s nem hozza helyre a végzetes bajt. A kultúra csak erős népek terjeszkedésének segítőeszköze; kultúrfőlényük csak hódító hatalmaknak van; példa: a görögök. Tévednek, kik a szervezendő új Európában a görögség szerepét szánják a franciáknak — magyarázza az egyik „halhatatlan“, Georges Lecomte — s önámításnak minősíti e tetszetős reményt. „A valóság az, hogy amikor Görögország elvesztette politikai és katonai hatalmát, szellemi főlénye is megszűnt. Maradtak még szónokai, tanárai, rétorai; eredeti tehetségek azonban alig akadtak már.“²

Misem, hamisabb hát, mint a görög-francia párhuzam haszontalan játéka. Époly önkényes és látszólagos ez, mint a többi hasonló felelőtlen csapongás évezredes távlatokban. A francia szellem nem mond le rangjáról,

¹ Magyar Szemle, 1941 augusztus.

² La France et la civilisation contemporaine, Paris, 1941. Flammarion-kiadás.

nem egyezik bele a görög szerepébe. S a vereség második évében döntő bizonyítékkal: mesterművek láncolatával fonta körül az aggályosokat. De mégis — egy ponton tartós a kétely: e mesterműveket olyan alkotók írták, kiknek művészi egyénisége a két háború közt, sőt még az első háború előtt érett teljessé. Az ifjúság azonban nem jelentkezik, nincsen eredeti mondanója; nem hoz új látást, nem nyilvánít új akaratot, nem szakít, nem lázad, nem alkot. A fiatal írók műve a régi csapáson szalad s ami új szándék felbukkan itt-ott, az is inkább visszatérés korábbi irányokhoz, a közelmúlt példát adó mestereihez: felszámolják a szürrealizmust s a többi kísérletet, kerülő ösvényekről a széles útra térnek; Mallarmé, Péguy, Proust és Giraudoux jelzik az irányt. Így aztán a mai irodalom újító fiataljainak még mindig a hatvanévesek tekinthetők, tehát az eltávozók, kik változatlanul frissek és ruganyosak, mint indulásuk idején. Az ifjak meg követik, de nem folytatják őket.

Ezért nincs irodalmi jelentősége az új háború nemzedékének; az 1939–40. harcokról beszámoló följegyzések, meg regényes emlékezések alig közelítik meg Duhamel első könyveinek érzelmi emberségét, vagy akár Barbusse heves vádiratainak hőfokát, — pedig a mostani naplók is vádoló szándékúak — a fiatalok azonban új helyzetek rögzítésénél sem képesek új látást érvényesíteni. Világos, hogy nem a tehetség hiányzik: francia irodalomban a tehetség nem hiányozhat; évszázadok felhalmozta hagyomány után és remekírók meg páratlan szótárszerzők csiszolta nyelven alig lehet átélte mondanót erőtlenné kifejezni. Ami azonban hiányzik, az ép új lelki lényeg érzékelése és éreztetése; és hiányzik a bizonyosság, a szilárd talaj. Nincs mi tápot adjon ama bizonyos szikrának, melynek fellobbanó fénye határtalan tájakra világít és rejtett zugokba hatol. Ezért van, hogy a rég beérkezett nagyokon kívül csupa másodlagos alkotó ágál a szellem fórumain.

A Gohcourt-díj vitatott esete jellemző tünet: bizonyára nemcsak politikai megfontolás készítette a híres Akadémia tagjait arra, hogy eltérjenek a hagyománytól s ne ismeretlen írókat fedezzenek fel, hanem a már két évtizede hírneves Henri Pourrat-nak egy csekély értékű művét tüntessék ki.¹ Egyébként jellegzetesen mai írás a Pourrat könyve: formátlan és szervezetlen följegyzések gyűjteménye, beszélgetések és elmélkedések halmaza, a paraszti életforma magasztalása, a megtartó erők dicsérete. Konzervatív könyv. Helyenként azonban szerencsésen érvényesül az író epikus képzelete és regionalista szemlélete. Alapjában nagyon „magyar“ mű: a mi mai irodalmunkban burjánzik bőségesen e megfoghatatlan, sikamlós, szétfolyó, felelőtlen, keverék-műfaj. Csak persze Pourrat sorai mögött majdnem mindig érezni lehet a táj lélegzését, s az embernek, a munkának és a természetnek a szerves belső egységét.

Hasonló az inspirációja s végeredményben a módszere is Jean Giono új kötetének.² Tanításuk is rokon, megtérni a földhöz s az ősi foglalkozásokhoz, kézművességhez, pásztorkodáshoz, mezei munkához; elparasztosítani, visszaegyszerűsíteni a francia népet; lehántani róla a civilizációs felületet. Giono azonban egyetemesebb erővel és sokkal hevültebb költői indulattal éneklő az „élet diadalát“, mint Pourrat. Bő buzgású elbeszélő kedvvel idomítja szemléletessé hitvallását. Prófétaí pózban agítál olvasója előtt; többet akar nyújtani, mint csak irodalmat; cselekvést hirdet s ennek igazolására parasztfilozófiát kovácsol. S a műfajtalán „műfaj“-nak épp ez a bűne: aki megcsusszan, végletekbe szédül. Még Giono tehetsége is kevés ahhoz, hogy szilárdan állja helyét a vállalkozó; elveszíti mértékérzékét, nem ismeri többé saját határait, visszaél tehetségével, mindenről írni mer, — megvadult igáslóra emlékeztet, mely nekilődül a szántóföldnek s nem nézi a barázdát. Viszont ahol leír s főleg ahol a kézművesmunkát érezteti, páratlan stiláris teljesítményekre képes. Érti az élettelen tárgyakat s szinte a lelküket

¹ Henri Pourrat: *Le vent du mars*. Paris, 1941. Gallimard-kiadás.

² Jean Giono: *Triomphe de la vie*. Paris, 1942. Grasset-kiadás.

fejezi ki epikus hullámszerű s mélyen lélekző prózájában. Sajnos, e hű rögzítés nem tart sokáig. Giono hamar visszahull a meddő okoskodásba, írása itt gerinctelenné válik, parasztfilozófiája sután botladozik a következő s megint nagyszerű leíró részig. Mértéktelen mű: írója oly távlatok közt csapong, melyeket nem foghat át tekintete. A bölcselkedő részekben mesterséges pátoasz, hamis líraiság és tisztátalan metaforák helyettesítik a gondolatot.

Giono nagyobb igényű, de még jellemzőbb képviselője e mindenről beszélő, semmit nem mondó irányzatnak, mint Pourrat. Könyvének anyaga olyan, mint a megbillent hordóból szétáradó víz; mi lesz vele? Csak az alkotás szilárd váza képes a gondolatot egyenesen magas szinten tartani.

Viszont talán nemcsak szellemi kényelmesség lazítja már több évtizede a művészi forma kereteit. A franciák a századfordulás óta keresik — eredménytelenül de termékenyen — az új formák járható útját. Ám nincs idő az elmélyülésre és hiányzik a nyugalom a hosszú lejáratú alkotó munkához; több és fontosabb a mondanivaló, mint a műfaji keret és a művészi igény. A gondolat ereje s életközelsége, valamint az érzések feszültsége, szétvetették az örökölt szilárd vázat. Véletlen-e, hogy épp Franciaországban oly sok volt és ma több, mint valaha, a szellemi kísérletezés — „esszé” — úttörés, tapogatózás, keresés? Évtizedes belső válság tünetei ezek. A nagyterjedelmű és hagyományos szerkezetű alkotások más tájakon, nyugodt talajon érlelődtek. A francia vezető művekben azonban épp ez a szép: a befejezetlenség, a belső hevület, a végső dolgok bátor közelítése. Töredékek csak, de épp ezért — szervezetlenségükben is — színesebbek, gazdagabbak, magvasabbak, mint a nagyméretű szellemi képződmények.

Paul Valéry két új kötete mesteri csúcsa e torz épületnek. Műfajtan művek ezek is, írásművészetük azonban fegyelmezett és szigorú, nemesveretű, tiszta és klasszikus. Az egyik Valéry-könyv — a *Tel quel* (Olyan amilyen)¹ — a rémek költő-gondolkodó régebbi aforizma gyűjteményeinek közközre bocsátása; a Valéry-művek ugyanis eredetileg csak kivételes kevesek számára jelentek meg, csekély példányban. Most egyre gyakrabban lép elő Valéry az elzárkózásból s a profanum vulgust is beengedi szellemének műhelyébe. Változatos világ ez, valóságos univerzum. — „Vannak művek — írja egyhelyt —, melyeket a közönség hoz létre, s vannak olyanok, melyek közönséget hoznak létre”; a Valéryé ezek közé tartozik. Oly szellem, mely teljességre törekszik: „az értelmi megismerés nem elégíti ki vágyát, a gondolatok termelése nem helyettesítheti alkotó ingerét: szellemének szükséglete az érzéki világhoz vezeti őt s elmélkedésében oly erőket idéz, melyek legyűrnek az anyagot⁴⁴. Leonardóról ír így, e jellemzés azonban rá is vonatkozhat: a valóság minden nyilvánulása s a lélek alkotó tevékenységének minden mozzanata vonza őt. „Semmi, ami valóság, nem méltatlan arra, hogy foglalkoztassa képzeletét⁴⁴ — mondja tovább Leonardóról. Jelentős vagy jelentéktelen kérdések nem léteznek szelleme számára: amire tekint, jelentőssé válik. Képzeltetjük, mily gazdagodása lesz a világirodalomnak a harmadik Faust, melyen most dolgozik.

Az „Olyan amilyen“ aforizmái villognak, mint a kristály s új meg új fényeket szórnak a változatlan és változatos valéry-i kérdésekre. Apró utcai észleletektől önelemzéseken meg tudományos ötleteken át a lélek teremtő munkájának lényegkérdéseiig csapong kíváncsisága. A legmélyebb élő európai gondolkodó szellemének kiterjedését, érdeklődésének felületét, munkájának szervezetét figyelhetjük itt. Épületes látvány: Valéry lázad a merev rendszerezés ellen, széttöri a kereteket; nem rendszert, de gondolatokat alkot — ami bizonytalansággal igényesebb munka — s a gondolatoknak

¹ Paul Valéry: *Tel quel*. Paris, 1941. Gallimard-kiadás.

² *Comoedia*, 1942. II. 21.

is a születési folyamata nyugtalanítja őt. (Mint már a Jeune Parque-ban is és tulajdonképp egész költői természetében.) In statu nascendi akarja megragadni az értelem működését s a tudat jegecesedését. Ez az a gócp probléma, mely körül lerakódnak és egységbe sorakoznak fegyelmezett csapongásának kusza termékei. Amilyen szigorúan szerkesztettek költeményei, olyan keresetlenek és közvetlenek ez aforizmák; forgácsok a lélek műhelyéből. E furcsa kettősséget bizonyára az magyarázza, hogy Valéry túlságosan becsüli a szerkesztést — az építészet a kedvelt művészete s ami valójában érdekli őt, az a „travail du travail“, a készülő mű dolgozása. Az aforizmákban csak a gondolat nyers ereje köti le, nem a keret építési gondja; „az értelem alkotó munkájában az a fontos, hogy a szerző mit követel szellemétől“, tehát a belső igény. Másrészt a valéry-i pompás lustaság is szabad portyázásra készíti; pazar szellemi nagyúr alkotó dilettáns, aforizmákban tördeli szét teremtő erejét, mint ahogy Szokrátesz beszélgetett vagy Leonardó gépekkel pepecselt. „Amíg a zseni termel, a tehetség pihen“.

E kötetlenség azonban megengedi a szellem teljes kifetését, minden irányba lendülését, üde frissességét, ereje őrzését; nem lohadó kíváncsisággal vizsgálja és méri fel Valéry az egyéni s a közösségi világot. Sok és értékes önmegfigyelést közöl, anélkül, hogy bizalmaskodnék; szenttelenül, távlatból szemléli az einberi adottságokat, indulatokat és hangulatokat. E szenttelensége, de az értelem bálványozása is Descartes folytatójává avatják. Descartes személye és gondolata különben is ismételtlen kísérte őt. Értékes kötetben próbálja megrajzolni a nagy bölcselő szellemi egyéniségét, egyetemes szemléletét és főleg — mint mindig — felismeréseinek tudatosulását s a különböző tevékenységek descartesi szerveződését.¹ Ám az aforizmákban is minduntalan találkozunk Descartes gondolatával; a hírhedt alaptételt például ismételtlen megforgatja, ilyen változatokban: „Néha gondolkodom, tehát néha vagyok“; vagy: „Az emberi agy az a hely, hol a világ megcsípi magát, hogy megbizonyosodjék létezéséről. Az ember gondolkodik, tehát én vagyok — mondja a mindenség“. — Az értelem ilyen értékelése azonban nem tartja Őt vissza az érzéki tények élvezésétől; a teljes élet igénylője ő, az utolsó nagy görög, goethei méretű európai bölcs. Olthatatlan vággyal óhajta a teljesség harmóniáját: „Az az ember, ki soha nem kísérelte meg meg, hogy hasonlatos legyen az istenekhez, nem is ember, kevesebb, mint az ember.“

Szellemeinek e másik irányú s érzéki érdeklődésű beállítottsága a *Mélange* (Keverék) című kötetben domborodik ki.³ Ennek anyagában is régi és új följegyzések, vázlatok, költemények váltakoznak. Csoportosításuk azonban gondosabb s ezáltal izgalmas párhuzamok, pompás szökellések kerekednek elő. Kidolgozásuk egészében költőibb, prózájuk, ha lehet, még tisztább, ficánkolóbb, szikrázóbb, finomabb. Nemes írás ez, egy-egy fordulat messze távlatokba fénylik. A következő mondata például a földközitengeri civilizáció meghatározása is lehetne: „Semmi nem oly élvezetes, mint a szellem elkeveredése az étellel, a szellem szabadságának s alkotó tevékenységének keveredése a létfenntartás szervi működésével. Gyakran akarják Őket szétválasztani és szembehelyezni egymással. Pedig egy-egy kitűnő étkezés, melyet ötletes szavak és eszmék élénkítenek, az istenekhez tesznek hasonlókká bennünket s talán még fölénk is emelnek. Ugyanígy a szerelemnek és a szellemnek a keveredése is.“

Külön értéke e kötetnek, hogy benne közli Valéry a harmadik Narcisse-változatot. A félévszázaddal ezelőtt írt első Narcisse merev volt és rideg, az „én“ emelkedett magasztalása; a húszas évek táján szerzett második Narcisse dinamikusabbá vált, már az ellenzői — a nimfák — is megjelentek benne; a mostani harmadik Narcisse

¹ Paul Valéry: Descartes, Paris, 1941. Corrée-kiadás.

² Paul Valéry: *Mélange*. Paris, 1941. Gallimard-kiadás.

pedig valóságos küzdelemmé fokozza az ellentétet az „én“ és a „nem-én“ közt s e küzdelemben Narcisse elbukik, Valéry megöletti hősét, mert az „természetellenes szörnyeteg“. A költői hangszerelésben is hasonló a fejlődés: az első két feldolgozás márványkeménységű művészetét itt könnyed ritmus, játsszi csapongás váltják fel, anélkül persze, hogy szét-törnék a választott forma kereteit; helyenként szinte a 18. századi preciozitást idézi emlékünke vagy a gyöngéd Racine-ra emlékeztet. A gyöngédség különben is leginkább jellemzi e művet s az ilyen fejlődése Valérynek a legváratlanabb meglepetés. Az előző Narcisse-ok fojtott líraisága és rejtett érzékisége után új szint és új hangot hoznak a valéry-i költészetbe e harmadik Narcisse telivér szavai, sorai, ütemei és csintalan muzsikája. Ritka és Valéryhez méltó irodalmi jelenség, hogy valakinek hetvenéves korban legyen ereje megújulni, továbbfejlődni más hurokon játszani; az értelem költőjéből az érzelmi finomságok költőjévé változni.

Ily színes változatokban pompázik Valéry gondolata. Százfelé ágazik, ám mozgó dűca viszonylag kevés van. Mint minden új és eredeti adalék az egyetemes szellemi kincshez, az ő hozománya is beleszorítható néhány formulába. Ilyen formulák: a szellem egyetemességének eszméje s a különböző nyilvánulások összekötő vonalainak keresése. Termékeny és termékenyítő elképzelés! Néha azonban erősen kísért az eretnek ötlet, hogy nem mesterkélts és mondvacsinált képződmény-e ez az „univers de l'esprit“ s nem késői, végtelen terméke-e a szellem öncélúságát hirdető szimbolista eseményeknek? Az értelem világát lehet-e a valóság fölé emelni s törvényeit szabad-e önmagukban vizsgálni? Bármint legyen is, Valéry gondolata új távlatokat mutat, új tájakat tár fel; dűsan eredeti.

Narcisse költőjének hírnevét eddig főleg a lírája táplálta. Prózája azonban nem kevésbé művészi értékű, bár mint láttuk, lényegileg más. Végső pontosságú stílus ez, gondos keresése a szavak tisztza (sokszor ősi, elfelejtett) értelmének. Helyenként a mondat rovására érvényesíti a szót. Gondolat kifejező és gondolatébresztő írásmód ez; gazdag művek hordozója, bőséges szellemi töltekezés eszközlője.

Melléktermékeket közöl Giraudoux is, — ha ugyan nem megtevésztő mellékterméknek nevezni lényeges és itt-ott döntő érvényű irodalmi tanulmányok gyűjteményét.¹ Szép bevezetésében úgy véli szerzőnk, hogy a nemzeti szerencsétlenség új súlyt ad az időtlen szellemi értékeknek. Életközelségbe hozza azokat, növeli nevelő erejüket, ki akarja ragadni őket a tanárok kezéből s visszavezetni a nyers valóság forgatagába; nem magyaráz tehát, hanem művészi síkra vetíti élményei eredményét; „az irodalomtanítás lealacsonyítja az irodalmat“ — mondja. Igazságtalan ítélet ez, Giraudoux azonban nem törekszik elfogulatlan megállapítások szűrésére. Alkotó kritikát ír, a tételezést megveti. Szellemi kalandozása tapasztalatait, tájait és hangulatait rögzíti; mindenről és mindenkiről van új és ötletes mondandója, könyve mégis leginkább a Giraudoux-képet kerekíti teljessé. Úgy kezeli a véletlenül eléje hullott irodalmi meg irodalomtörténeti problémákat, mint a drámai cselekményét: a játék halálos komolyságával.

Ötletekből indul ki és ötletekbe torkol, ötletei azonban az írásművészetnek s a franciaságnak a létkérdéseit súrolják. Sokrétű műveltség és kristályosra csiszolt szellem eredményeinek költői összegezése e könyv. Ami külön rangot biztosít neki a hasonló tárgyú és jellegű írások közt, az egyrészt írójának elámító művészet, másrészt pedig a benne kifejtett érdeklődés nemzeti, szinte politikai színeződése. Ragyogó stilszta Giraudoux, a legfranciább élő francia író — ha van egyáltalán esztétikai értelme e felsőfokú jelzőnek, — a legelegánsabb, a legkecsesebb, a leghajlékonyabb; s a legveszélyesebb is; hatása bántó méreteken tenyészik színpadokon és új könyvekben. Dolgozott írás az övé, dolgozott és mégis egyszerű, tetszetős és mégis mély; báj és láng csapdos belőle; hibátlan ötvösművészet;

¹ Jean Giraudoux: Littérature. Paris, 1941. Grasset-kiadás.

ahová nyúl, lényegét ér, szavaiban tapinthatóan kering az éltető nedv. Egy-egy szép mondata kéjesen csikland, a tökéletesség közelségét idézi.

S különös, hogy épp e finom művészt mennyire megszállva tartja a francia nemzeti egyéniség gondolja és sorsa. Mint a „Pleins pouvoirs“ politikai szemlélődéseiben, itt is minduntalan a francia lét alapkérdéseire, kanyarodik vissza. A francia stílusról és drámáról s a francia írók viszonyáról művükhöz s a közönséghez — végérvényes szempontokat formuláz. Remek Racine-tanulmánya nemzeti költőként elemzi a Phedra alkotóját. Népe génuszát keresi kopott könyvekben, átszellemült városkákban s csillogó színpadi látszatok mögött. A Choderlos de Laclos-ról írt munkája szép adalék a franciaság meghatározásához. Másutt — és következetesen — arra törekszik, hogy e szellemi franciaságot beillesse az egyetemes fejlődés keretébe; francia-spanyol-angol-német párhuzamai és hasonlításai gazdag és átélt ismeretek sugárzása: bőven táplálhatják a későbbi irodalmi vizsgáldást.

Ha Giraudoux a Valéry utáni nemzedék legteljesebb íróművésze, Montherlant a negyvenéveseknek, tehát a még mindig legfiatalabb számottevő évjáratnak magasra nőtt képviselője; egyben pedig Gide óta a legeredetibb „moralista“; s a mai francia irodalom félelmes fenyegetője. Sokat vitatott író, nagyobb a hírneve, mint jelentősége. Az ember becsüli, de nem szereti Montherlant-t; meghajlik nagy tehetsége előtt és élvezi regényeit (Agglegények), de tűrhetetlennek érzi és ostobának véli ádáz ágálásait a kereszténység ellen, civilizációnk ú. n. elnöiesedése ellen s általában minden érték ellen, mit e civilizáció s főleg mit a franciaság a középkor óta alkotott. Új könyve szédületes hatványozása e haszontalan tobzódásnak.¹

Azt állítja Montherlant, hogy 1940 júniusában két világ cserélődik ki: az elsatnyult és elgyöngítő keresztény eszme átengedte terepét az érlelődő új pogány gondolatnak, az erő civilizációjának. Mi következik ebből? Vissza kell térni a kezdeti lovagkor eszményeihez: a bátorság és veszély kedveléséhez, a férfias nemes indulatok igenléséhez, az esztelen és céltalan cselekvés kereséséhez, ama bizonyos „jómulatság“ élvezéséhez. S ezért a kereszténységet, „mely csak erős közösségekben nem kártékony“, „el kell altatni“; s Montherlant helyenként Céline dühével — ám mindig művészi — támadja az Egyházat és eszményeit; Krisztus vallását a gyöngék menedékének minősíti. Nem e vadul örvénylő szélmalomharc tesz elfogulttá Montherlant-nal szemben: nyugtalan és nyugtalanító, aggályos és aggasztó, szenvedő és szertelen — tehát szálnalmat keltő — lélek vívódása ez; ami azonban elviselhetetlen Montherlant-nál, az a modorosság, a szerepjátszás, az affektálás, az elámitás, a meglepni akarás. Van valami zavaró belső ellenmondás épp e szerepben: harcos író akar lenni, minden sorát cselekvésnek szánja, ám könnyű képletknél és olcsó szóhatásoknál alig jut tovább; hiába akarja elárulni hivatását, a génusz erősebb, mint a politikai szándék; művész marad az agitálásban is. S milyen művész! Távolságunk itt Valéry pontos fogalmazásától s még távolabb Giraudoux árnyalásaitól; Montherlant mondatai marnak és perzselnek, dühítenek bár nem bántanak, fülbe másznak és hosszan zsongnak az emlékezetben. Káprázatos, de kellemetlen író.

E könyvében is van néhány sikerült lap, melyek valóságos olvasókönyv-részletek. Ilyen egy-egy homéroszi harcleírása az 1940-i elvetélt háborúból; dús televényű próza ez, roppant látomásos vázolója; így ír: „Feljött a nap, e szüzi fém, mely nem tudja még, mily ütések érik. — A fal-

¹ Henry de Montherlant: Solstice de juin. Paris, 1941. Grasset-kiadás.

vak kibontakoztak a homályból s mint megannyi prostituált feküdtek az utak mentén, várva az erős férfit, kinek átengedjék magukat, semmivel sem törődve.“ Ilyen epikus leírásokban bontakozik egésszé a montherlant-i művészet; ahol azonban bölcselkedni kezd, ellaposodik (a műfaj büne!), Nietzsche kérdésébe lanyhul s azok közé téved, kik a saját szemükben ordítva észlelik a szálkát, máséban azonnal a gerendát sem veszik észre.

Egyetlen mű tehát a Montherlant esszé-könyve, ki tagadná azonban e kitűnő író páratlan képességeit? Férfias és cinikus művészet az övé: gőgös, de megélt görög-latin hagyomány keveredik benne az arisztokrata nyegleségével s valami pogány érzékiséggel. Különös tünet — de véletlen-e? — hogy a sportnak s a háborúnak e lelkesült dicsőítőjét és hiteles művészi kifejezőjét épp a franciák adták az európai irodalomnak. Az övéhez hasonló erő és hit csak Ernst Jünger írásait feszíti.

Paul Morand két könyvet is közöl s mindkettő jelentős adalék a jeles író életművéhez. Az egyikben¹ — akárcsak Montherlant vagy Chardonne, vagy a tavaly ismertetett néhány szerző — ő is megkísérli a vereség és változás tapasztalatainak és tanulságainak összegezését. Különös kísérlet: e lényegileg kozmopolita író most a nemzeti talajban veti meg lábát, mintha e patriotizmus lenne az utolsó adu, mely még kézben maradt és reményt adhat. A vereség talán hasznos is — bizakodik Morand — megszabadít a hibáktól s a túlzott tévedésektől; felfedi az ősi dolgok elhanyagolt értékeit, figyelmeztet a tékozló kincsekre; visszavezet a gazdagító egyszerűséghez. Új ízt ad a hazai dolgoknak, új színt a hazai tájaknak, új tartalmat a nemzetnek, egészséges életszemléletre készítet. „Tűzünk lohad, tartalékunk apad, gépeink szétesnek, olajunk elfogyott, az országút árkában várakozunk, — fejük fölött azonban madár dala hallik.“ Ilyen és hasonló elveket villogtat Morand, — dús változatokban, rengeteg apró megfigyelés, útszéli följegyzés körítésében. Minden sora mulatságos és okos; a szem és az ész pazar játéka ez. A nemzet életproblémáit is oly hihetetlen könnyedséggel kezeli, hogy az olvasó szívszorongva lesi, no most legyen légüres térbe, de nem! erős szálak kötik a földhöz. A máskor zavaró frivolság most kipárolgott stílusából és szokatlan szemérem szövi át azt; helyenként szinte ünnepélyes. Nem remekíró Morand, de remek újságíró. Szeret a felszínen csapongani, minél szélesebb távlatok közt, ami azonban a felület alatt van — a lényeg — csak annyiban érdeklí, amennyiben egy-egy csillámló metaforával a sokszínű valóság világába lehet varázsolni; vagy annyiban is, amennyiben alkalmat ad a stílus telítésére, a mélyréteg és az alsó dúcok sejtetésére; az írói bravúr újabb változatára.

Regénye. még különösebb mű s még jellemzőbben fejezi be Morand megtérését. Előbb túlozva neveztem őt nem nagy írónak; az eddig ismertem regényei ugyanis átlátszóak voltak, esszéi felületesek; egyébként is elfogultan viszolygok a Zeitegeist-irodalomtól. „A sietős ember“ azonban arról győz meg, hogy Morand egyik legbűvészbibb hajlítója a prózai nyelvnek s a mesemondása is lenyűgöző. Pedig messzire kanyarodott a 19. századi regényhagyománytól: mellőzi a megszokott műfaji (sztatikus) kereteket, megkezd és elejt eseményeket, kilép a vázból és megtöri az egységes gerincet, sietős író ő, szeszélyesen és felelőtlenül nyargal egyetlen bolond rögeszme után. Akárcsak hőse, a sietős férfi, ki nem él és nem élhet, képlet csupán, ar sebesség példázata, gépesített ember, a „cselekvő egyén“ véglete; addig lohol chestertoni iramban, míg végül is önmaga hatványozott túlzásává torzul. Ferde mivoltában is felejthetetlen figura e Pierre Niox, Chesterton Manavile-jére emlékeztet. Morand legmélyebb élményének, a gyorsaságnak a megtestesülése ő, valóságos egybefonódása az író tapasztalatainak. Sebesség a börtöne, mint másnak a betegség vagy bénaság vagy szenvedély. Mások fölösleges életerőt a játékonnykodás, a hatalmi vágy vagy az ocsmánykodás kötik le, az övéit az idő rohanása s ennek rögeszmés jelképe: az óra *i* gépesített civilizációnk szélsőséges kinövése. Persze mindez ötlet maradna csak és csonkán himbálódznék, ha az író nem vezetné be hősét

¹ Paul Morand: Chroniques de l'homme maigre. Paris, 1941. Grasset-kiadás.

² Paul Morand: L'homme pressé. Paris, 1941. Gallimard-kiadás.

— aki egyébként koraközépkori emlékekkel foglalkozó régiségkereskedő — egy álló életet tengető s tespedten és buján tenyésző polgári családba. A kérlelhetetlen összeütközés rázza a regény cselekményét s ágyazza a véget: az anyaság dicséretét, e szükségképpen hosszú, nyugodt várakozás győzelmét a rohanó férfi ingerei fölött. Ez ingerek azonban erősek, a férfi elbukik, a csöndes tenyészés és lassú élet diadalmaskodnak, felesége és a születő gyermek maradnak felül s folytatják a létezést.

Úgy indul e regény, mintha Morand a sebesség époszát akarta volna énekelni; közben talán megbillent a sebesség lendítette száguldó világ s az író is nézetet cserélt: regénye cselekményében a gyorsasággal szemben egyre nagyobb súllyal és hatással lépnek fel a megtartás erői s végül is kivégzi hőseit, elfordul eszményétől. — Olyan e mű, mint a legnagyobb sebességnek az a pillanata, melyben azt érezzük, megálltunk nem mozdul semmi, nirvána vesz körül. Morand könyvében egyik fejezet hajszoja a másikat, az egész mű azonban magasan száll, mint a repülőgép, s lentről tekintve alig halad, irtózatossal sebessége ellenére (vagy miatt). — Morand írói érdeme főleg az, hogy meggyorsította a prózai ritmust és szokatlan sodrásba vonta az örökké szép francia nyelv gazdag televényét. Jellembrázolásának sincsen semmi köze a realista módszerekhez; hőse fonálon rángatott báb, emberalakban rohangászó ötlet. Ilyen és hasonló fogyatkozások ellenére is (bár fogyatkozások-e ezek?), végtelenül kellemes olvasmány e regény; éjszakai szórakozás értelmes polgárok használatára.

Szemközti végletében e Morand-litteratúrának hatalmas mű fogad, ritka teljesítménye az európai irodalom mai munkájának. Mauriac új regénye ez.¹ Ha Morand a felület poétája, Mauriac a mélység kutatója, az örvény halásza. Dosztojevszkij óta senki nem mozgatta az övéhez hasonló biztos kézzel a rejtett lelki rétegeket. Új alkotása felülmúlja az eddigieket: szinte úgy hat, mintha az előző Mauriac-művek csak előkészítői, úttörői lettek volna a „Farizeusnő“-nek; ez itt a célhozérés, a beteljesedés.

Formailag persze ez sem hagyományos mű (a szerkesztés különben sem nagy erőssége Mauriacnak), levelek, naplórészletek, emlékezesek keverednek benne — akár csak Gide írásaiban vagy Alain-Fournier regényében — a spirálisan tekeredő s csak lazán egymásba szövődő cselekmények azonban milyen szédítő kavargását leplezik le a láthatatlan emberi belsőnek. S ép itten nagy a Mauriac művészete: meséjének felszíne nyugodt, a látzat sima, külsőleg minden a legnagyobb rendben van, a társadalom élete zavartalanul hullámzik tovább, a hősök gazdagok, gondtalanok s akár boldogok is lehetnének, — tehát semmi kitörő esemény nem zavarja e sűrű mocsárt — a látzat alatt azonban néhány (rendezett életű) ember kínlódik és kínozza egymást. S csak egy vidéki plébános látja és szánja sötét küzdelmüket. E megható és nagyszerű falusi pap személye köti össze a cselekmény szétágazó elemeit; mennyivel igazabb ábrázolás ez, mint a Bemanos plébánosa!

A farizeusnő egy vidéki úriasszony (megint a vidék: Mauriacot megszállva tartja a magánosság s ezen túl a halál gondolata; bizonyára innen fakad kereszténysége is). E hölgy minden erénnyel ékeskedik, jószándékú, lelkes, vallásos, ahol lehet, jót cselekszik, ám — Montesquieu szava szerint — „rosszul cselekszi a jót“. Nem képmutató ő a szó bibliai értelmében, őszinte és igaz akar lenni, azonban nem lehet az, mert hiányzik leikéből a szeretet. S ezért hamis vallásossága is; nincs benne szánalom és megbocsátás. Innen a regény mozgató góca: bajt áraszt maga köré és életeket tör össze, holott becsületesen szeretne segíteni. — Mauriac nem rajzolja őt ellenszenvesnek; egyetlen érzelmi kapocs köti az író személyeihez: a szánakozás. A Mauriac regényekből, de különösen e farizeusnőből, mélységes szánalom árad, a katarzis élesztője. Talán egyetlen ő a regényírás élő mesterei közt, ki még olvasójára tudja zúdítani a megtisztító fergeteget.

¹ Francois Mauriac: La pharisienne. Paris, 1941. Grasset-kiadás.

A tisztavonalú lélekrajzok e cél felé irányulnak. Ezt szolgálja a légkor hihetetlen telítettsége is; valami végzettség szorong ebben, melyet csak a katolikus szemlélet oldhat fel. Mint homályban tétovázó útkeresők, úgy surrannak egymás mellett és egymás ellen hősei s alig sejthetjük, hogy bántás-e vagy szeretés-e a szándékuk. Elvarázsolt táj ez: a lélek világa. E rejtett feszültség hullámszik a mellékvonalakon is: a farizeusnő árnyékában három serdülő nyugtalankodik; egy még gyermek, kettő már kamasz, kik marakodva szeretik egymást. A gyermek féltékeny, — „szunnyadó test^{cc} még — a kamaszokban már háborog a szenvedély. Két világ zuhan egymásra e fejlődő lelkekben, pedig csak egy év vagy csak néhány hónap választja el őket. Gyöngédségre és megértésre volna szükségük; nevelő-anyjuktól, a „farizeusnő“-tól azonban csak nemes elveket kaphatnak. Hasonlóképpen az üldözött kamasz is, ki rossz és megvetett, csupán a pap támogatja és szereti, mert „azok közül való, kiknek a megmentésére jött Krisztusunk a földre“.

Így kavarnak Mauriac személyei, e szenvedő és esendő emberek; így örvénylenek a megzavart indulatok. Az különös e művészetben, hogy közönséges, észre sem vett érzéseinket képes iszonyatos feszültségű össze-ütközés gyújtópontjába lökni. Saját arcunkra ismerünk e forgatagban, énünknek azonban csak a fájdalmas vonásait látjuk. Mauriac nem szereti a „tenyéren hordott szíveket“; a szenvedés és szenvedély, a bűn és a megtisztulás folyamatai érdeklik őt; ezeket közelíti új meg új oldalakról, ezeket elemzi változó helyzetekben. Ama bizonyos végső rezdülését keresi emberi létünknek, melyhez csak a keresztény áhítata érhet el néha. S e magatartással szervesen folytatja Mauriac a pascali-racinei sajátosan francia hagyományt. — A vallás forrásához minden nagy lélekismerő és lélek-kifejező eljut idővel (Villon és Balassa, Baudelaire és Ady, Gide és Babits), Mauriac azonban tudatosan és tervszerűen építi képzeletének és gondolatának keresztény világát. E tudatosság nem von le értékéből, sőt: kiemeli, távlatba helyezi az emberi dolgokat; egy lépéssel tovább megy, mint az ösztön hajszoltjai. Poéta doctus ő, elsősorban azonban poéta s ez kerekíti teljessé az alkotását.

Duhamel új regénye¹ nem fedez fel ismeretlen lelki rétegeket, mint Mauriac, nem is kápráztat el különleges emberi képződménnyel, mint Morand. Hagományos mű, legfeljebb némi filmszerűség élénkíti. Nem a legjelesebb alkotása Salavin írójának. Olvasása közben azon kell töprengni, hogy miért esik jól mégis órákat tölteni el társaságában? Talán csak a hétköznapi séta gyönyörűsége ez. Színes fénykép gondtalan szemlélése; Duhamel e regényében csupán ábrázol és elbeszél, nem alkot; s e viszonya művéhez feltűnően megkülönbözteti ezt előző írásaitól, még a „Pasquier-család krónikájának“ többi kötetétől is. Mintha egy emelettel lejjebb ereszkedett volna a művészi igény lépcsőzetén. Ábrázol csupán: szürkén a szürkét, bohón a bohót, szertelenül a szer-telelt, melodrámaian a melodramáit, reálisan a valóságot.

A Pasquier-család legfiatalabb tagjának, a különös és megközelíthetetlen Suzanne-nak a történetét mondja el. A család minden tagja (az író ismert regényfolyamának hősei) más-más társadalmi szakaszon helyezkedik el és érvényesül csillogón; Suzanne remek színésznő, kiért mindenki rajong, aki azonban csak hivatását szereti. Banális regénykeret. Az első fejezetekben félelmetes terjedelmű, ám szépprózába oldott s ezért kétszeresen unalmas értekezést olvashatunk a húszas évek színházi viszonyairól. Szerencsére a hősnő megváltik a játéktól (persze, csak ideiglenesen) s vidékre vonul egy különös család ifjainak hívására. Duhamel legjobb tehetsége — a szatirikus megfigyelés s a képzelet torzító játéka — itt buzog elő a hálátlan talajból; szokatlan történeteket mondhat el egy-egy mellékszeméllyel, e történeteknek nincs közük a

¹ Georges Duhamel: *Suzanne et les jeunes hommes*. Paris, 1941. Mercure de France kiadása.

regény anyagához, azonban lehetővé teszik a képzelet pórázon vezetését a valóság helyreigazítása felé. — A család, mely Suzanne-t körülveszi, valóságos anakronizmus ószövetségi tenyésztésével és boldogságával. (Akárcsak Morand regényében a sietős fém ellentéte, a feleség környezete.) Tagjai furcsa és színes képzeleti világban élnek, mesék közt, természet ölében, énekszó mellett; csupán Suzanne szépsége gyűjtja ki és zavarja meg az angyali ifjak tiszta szívét. — A hivatás hívása azonban félbeszakítja ez idillt, eltorzítja, színpadivá hamisítja a természetes vágyódásokat és örömeiket.

Morand, Mauriac, Duhamel: három változata a francia szellem mai alkotó életének; három jellemzően különböző megnyilvánulás. Ami azonban közös bennük — s úgy látszik, egész nemzedékükben — az a hagyományos keretek lazítása, sőt széttörése, ötletek dramatizálása vagy érzelmek elemzése fontosabb nekik, mint tájképek vagy társadalmi rajzok készítése. A táj és a társadalom csak mellékesen odavetett hátere írásaiknak. Kétségtelen, hogy a könnyebb formai megoldás keresése ez. Minden jel szerint a fiatalok s a legfiatalabbak is ezen az úton mennek tovább, — hová?

S a közönség? A megfigyelők egyetértően tanúsítják, hogy az olvasási vágy erősebb, mint a vereség előtt volt. A kereskedők átlagban kétszer annyi könyvet adnak el, mint békeévekben. Az egyik kiadóvállalat vezetője azt mondja, hogy az új könyvek példányszámát meg kell háromszorozni az 1938-i példányszámokhoz viszonyítva; és régi műveket kell állandóan újra nyomtatni; az értékes kiadványok, mint pl. a Pléiade-sorozat kötetei teljesen eltűntek a forgalomból. Pedig a könyv ára (1938 óta) huszonhét százalékkal emelkedett, külső formája leromlott, papirosa hitvány; a betűk rendetlenül düledeznek rajta.

Az olvasási kedv fokozódását mutatja a kölcsönkönyvtárak forgalmának növekedése is. Az egyik városi könyvtárban az 1941. év folyamán 2,230.000 kötetet kölcsönöztek, holott 1938-ban csupán 1,738.000 volt a kölcsönzött művek száma. — Mit olvasnak? Egy könyvtáros kimutatása szerint a népi közönséget főleg történelmi elbeszélések érdeklik. A befelé fordulás tehát nemcsak az alkotók műveiben jelentkezik, hanem a nemzet szellemi igényében is.

DOBOSSY
LÁSZLÓ

SZOCIÁLIS BIRTOKPOLITIKA

BIRTOKPOLITIKAI intézkedéseink eddig nem túlságosan érvényesítőket. Gyakran éppen azok a leginkább rászorult és érdemes családok maradtak ki a birtokpolitikai tevékenységből, amelyek az egyébként megkívánt személyi feltételeknek mindenben megfeleleltek ugyan, azonban anyagi eszközök híján voltak.

Az ebből fakadó sok jogos keserűség orvoslására kínálkozott az a gondolat, hogy az Országos Nép- és Családvédelmi Alap, illetve az Alap keretében törvényhatóságoként működő közjóléti szövetkezetek a birtokpolitikai tevékenységbe megfelelő módon bekapcsoltassanak.

Ismeretes, hogy az 1940. évi XXIII. t.-c. által életre hívott Országos Nép- és Családvédelmi Alap feladata, hogy a megélhetésükben veszélyeztetett, főleg mezőgazdasági foglalkozású, sokgyermekes családok boldogulását gazdasági segítség útján alapozza meg, továbbá kellő anyagi feltételekkel

nem rendelkező, arra érdemes családoknak az anyagi eszközöket biztosítsa avégből, hogy az állam vagy más közület gazdaságpolitikai tevékenységének részesei lehessenek. Az Alap feladatkörének azt a részét, amely különböző kölcsönök nyújtásával a rászorultak gazdasági megsegítését végzi, a közjóléti szövetkezetek bonyolítják le.

Bár a közjóléti szövetkezetnek kötelessége, hogy támogassa és anyagi eszközök nyújtásával elősegítse a mezőgazdasági foglalkozású sokgyermekes családok házhely-, föld- és kisbérletszerzési törekvéseit, de mégis mivel önálló birtokpolitikai tevékenységet a földművelésügyi minisztérium birtokpolitikai csoportja, illetve az Országos Telepítési Igazgatóság hivatott kifejteni, szükségesnek látszott, hogy a birtokpolitikai tevékenység és az Alap célkitűzései egymással összhangba hozassanak.

Ma a birtokpolitika céljainak szolgálatában a földművelésügy és a belügy illetékes szervei között a legteljesebb együttműködés áll fenn. Az együttműködés biztosítja a közjóléti szövetkezetek bekapcsolódását a földművelésügyi minisztérium birtokpolitikai tevékenységébe minden olyan esetben, amikor a családvédelmi szempontok érvényesítésére országos érdekből szükség van, illetve arra lehetőség nyílik. Sőt az Országos Szociális Felügyelőség vagy a közjóléti szövetkezetek bizonyos ingatlanoknak birtokpolitikai célokra való megszerzését maguk is megindíthatják.

A kishaszonbérletek alakításának, kisbirtokok és házhelyek szerzésének előmozdításáról szóló törvény végrehajtásáról szóló földművelésügyi miniszteri rendelet intézkedései 1941 május 18 óta érvényben vannak.

A rendelet szerint a községi eljáróság köteles figyelemmel kísérni a mezőgazdasági népesség — ideértve a falusi kisiparosokat és kiskereskedőket is — lakásvizonyait s ha arról győződik meg, hogy a községben legalább tíz olyan személy van, akinek beépítésre alkalmas házhelye nincs és ilyet saját erejéből nem is tud szerezni, házhelyek alakítása céljából véleményes javaslatot tesz a vármegye gazdasági felügyelőségének. Javaslatában telekkönyvszerűen köteles megjelölni a házhelyek alakítására szükséges és alkalmas ingatlanokat, figyelemmel arra, hogy azok az árvíz és a belvíz veszélyétől mentesek legyenek, a község természetes fejlődésének irányában feküdjenek és községfejlesztési, közlekedési, egészségi és más közszempontból is alkalmasak legyenek.

Házhelyek alakítása céljából egyaránt alkalmas területek közül elsősorban azok hozandók javaslatba, megszerzésre, melyek szabadkézből vagy állami elővásárlás útján vagy az ú. n. zsidótörvény megfelelő intézkedései alapján megszerezhetők. Ha ilyen terület rendelkezésre áll, az eljáróság tíznél kevesebb házhely megszerzésére is tehet javaslatot.

Figyelemmel kell kísérni a házhelyek céljára szükséges területek megszerzésére irányuló javaslattételnél a házhelyszerzők gazdaságainak, illetőleg munkahelyeinek fekvését, a község belterületének kiterjedését, a község-határ egyes részeitől való távolságot és a közlekedési viszonyokat. Nagy kiterjedésű község-határ esetén mérlegelni kell, hogy a község belterületének növelése vagy egy már meglévő külterületi tanyaközpont továbbfejlesztése, esetleg új tanyaközpont létesítése volna-e célszerűbb?

A házhelyszerzők anyagi helyzetét is figyelembe véve, a községi eljáróság házhelyek céljára akkora terület megszerzését hozza javaslatba, hogy a szorosan vett házhelyen és gazdasági udvaron kívül abból a házhelyszerző földműves családoknál szokásos nagyságú veteményeskert is kiteljék. Egy házhely nagysága azonban a 600 □-ötlet csak kivételes esetekben haladhatja meg.

A házhelyekül javaslatba hozott ingatlanok valóságos és teljes becsértékét búzában vagy rozsban kell megállapítani, illetőleg kifejezni.

A gazdasági felügyelőség a községi előjáróság javaslatát az ingatlanok alkalmassága és ára tekintetében, valamint az összeírtak alkalmassága szempontjából felülvizsgálja és ha szükséges, helyszíni tárgyalást tart. A helyszíni tárgyalás megkezdésének napját és helyét legalább 8 nappal előre köteles a földművelésügyi minisztérium Gazdasági Műszaki Hivatalával, az illetékes kultúrmérnöki és államépítészeti hivatallal, az Országos Földhitelezéssel, az Országos Falusi Kislakásépítési Szövetkezettel, az Országos Szociális Felügyelőséggel és a helyi közigazgatási szervekkel közölni. A helyszíni tárgyalás befejezésétől számított 8 nap alatt köteles a gazdasági felügyelőség a jegyzőkönyvet az összes iratokkal és véleményével együtt az illetékes közigazgatási bizottság gazdasági albizottsága elé terjeszteni, amely 30 nap alatt határoz abban a kérdésben, hogy az átengedésre kötelezést eljárás megindítását vagy a kérelem elutasítását javasolja. A gazdasági albizottság javaslatát 8 nap alatt köteles felterjeszteni a földművelésügyi miniszterhez.

A lakatlan belsőségek megszerzésére is módot nyújt a rendelet, amennyiben kimondja, hogy azokban a községekben, ahol a legutolsó statisztikai felvétel szerint a születések száma 18 ezrelék alatt marad, a községi előjáróság minden év február hó i-ig telekkönyvszerűen megjelölve köteles a gazdasági felügyelőségnek bejelenteni a községben fekvő és egy évet meghaladó időn át lakatlanul álló lakóházakat, amelyekkel tulajdonosaik kellő számú ivadék hiányában nem tudnak benépesíteni. Jelenteni kell egyúttal azt is, hogy az épületek valamelyike sokgyermekes családok részére alkalmas-e? Ha a bejelentett lakatlan belsőség megvásárlására hajlandó és arra képes érdemes személy a községben nincs, erről a községi előjáróság a bejelentéssel egyidejűleg értesíteni tartozik az Országos Falusi Kislakásépítési Szövetkezetét és az Országos Szociális Felügyelőséget. A gazdasági felügyelőség a bejelentés felülvizsgálata alapján — esetleg az Országos Szociális Felügyelőség megkereséséből — megállapítja, hogy a bejelentett üresen álló lakóházak sokgyermekes családokkal való benépesítése szükséges-e, s ennek értelmében a lakóházak megszerzésére javaslatot tesz a földművelésügyi miniszternek. Amennyiben az Országos Szociális Felügyelőség szükségesnek tartja, a vm. gazdasági felügyelőség az üresen álló lakóházak megszerzését más vidékről áttelepülni hajlandó érdemes jelentkezők részére javasolja, feltéve, hogy az áttelepülni szándékozók megélhetése a községben megfelelő munkalehetőségek révén biztosítható.

Családi otthonok létesítésére szükséges ingatlanokat a földművelésügyi miniszter közegnek, törvényhatóságnak, egyháznak, egyéb közintézménynek és szövetkezetnek, tehát közjóléti szövetkezetnek is átengedhet avégből, hogy a házépítésre alkalmas házhelyeket a birtokszerzőknek szerződés alapján birtokába bocsássa.

A házhelyszerzők házhelyük birtokbavételétől számított öt év alatt kötelesek lakóházaikat fölépíteni, ellenkező esetben a földművelésügyi miniszter őket házhelyeikből kimozdíthatja.

A rendelet végrehajtásáról a földművelésügyi miniszter a gazdasági felügyelőségekhez külön körrendeletét intézett, melyben felhívta a gazdasági felügyelőségeket, hogy a helyszíni eljárásra a közjóléti szövetkezeteket minden esetben közvetlenül hívják meg és hogy azokat a sokgyermekes házhelyszerzésre jelentkezőket, akik a törvényben megállapított fizetési kötelezettségnek eleget tenni nem tudnak, külön összeírás! ívbe vegyék fel és a névjegyzéket a szövetkezetekhez juttassák el. Azoknak a házhelyeknek megszerzését, amelyekre a közjóléti szövetkezetek sokgyermekes családok részére lakóházakat szándékoznak építeni, a gazdasági felügyelőségek úgy igyekezzenek előmozdítani, hogy a telkeken építendő lakóházakba a juttatónak még az eljárás lefolytatása évében beköltözhesse. Különös gonddal kell előmozdítaniok továbbá az elnéptelenedett családok által üresen hagyott lakóházak benépesítését.

A házhelyek biztosításával egyidejűleg fontos feladata a közjóléti szövetkezeteknek, hogy a birtokpolitikai eljárás során felosztásra kerülő ingatlanokból olyan sokgyermekes családok is tulajdont, de különösen kishaszonbérletet szerezhessenek, amelyek egyébként anyagi helyzetük-nél fogva erre képtelenek lennének. Ha ilyen ingatlanok értékesítésére,

illetve hasznosítására vonatkozólag a földművelésügyi miniszter a gazdasági felügyelőségeket javaslattételre hívja fel, a sokgyermekes, földhözjuttatásra érdemes, de megállapított fizetési kötelezettségnek eleget tenni nem tudó jelentkezőket külön összeírási ívbe kell felvenni és a névsort közölni kell a közjóléti szövetkezettel is, amely nyilatkozik az irányban, hogy a szóbanforgó sokgyermekes családok közül kiket óhajt vételár-előleg hitelezésével, illetve az esedékes haszonbér lefizetésével, esetleg a szükséges élő és holt felszerelés beszerzésével a birtok felhasználásába bekapcsolni?

Bizonyos esetekben sor kerülhet arra is, hogy egész birtoktesteket a közjóléti szövetkezetek vegyenek bérbe, hogy azokon bérlőszövetkezeteket vagy bérlőcsoportokat alakíthassanak.

Támogatást nyújthatnak a közjóléti szövetkezetek legelőrészt (legelőjog) megvásárlásához is, ha a sokgyermekes családok megsegítése érdekében a népies állattenyésztés szempontjából ennek a támogatási módnak a szüksége felmerül.

Gyakran előfordul, hogy indokolt lenne az önhibájukon kívül elárverezett sokgyermekes családok talpraállítását korábbi ingatlanok visszavásárlása útján végezni. A földművelésügyi minisztérium által elővásárlás útján megszerzett ingatlan visszajuttatásához szükséges összeget azonban a tönkrement család előteremteni nem képes. Ilyen esetekre a gazdasági felügyelőség köteles felhívni a közjóléti szövetkezetek figyelmét, hogy azok a vételárelőleget a család rendelkezésére bocsáthassák.

Ebből a rövid tájékoztatásból is látható, hogy a földművelésügyi minisztérium és a Családvédelmi Alap együttműködése olyan lehetőségeket biztosít a sokgyermekes családok szociális támogatása, megerősítése és felemelése terén, melynek jelentősége ma még eléggé fel sem becsülhető. Házhelyhez, házhoz, földhöz, földbérlethez, gazdasági felszereléshez és állatállományhoz juthat a magyar szociálpolitikai gondoskodás keretében minden olyan sokgyermekes család, amely szorgalmával és igyekezetével, becsületes munkájával bizonytságot tett arról, hogy érdemes tagja a nemzeti társadalomnak.

A közjóléti szövetkezetek önálló birtokpolitikát nem óhajtának folytatni, arra azonban szükség van, hogy a birtokpolitikai tevékenységbe — a sokgyermekes, leromlott anyagi viszonyok között élő családok megsegítése érdekében — minél erősebben bekapcsolódjanak.

Az egyéni szociális szempontokon túl pedig — miután a közjóléti szövetkezetek munkájának során figyelemmel kísérik a népességmegoszlás esetleges aránytalanságait, a nemzeti szempontokat és az egyes községekben uralkodó szociális feszültségeket is — nagy lépéssel jutunk közelebb az egészségesebb közállapotok megteremtéséhez.

TÖRÖK LÁSZLÓ

AZ UKRÁN TÖRTÉNETÍRÁS ÉS NÉMETORSZÁG

AZ UKRÁN KÉRDÉSNEK két arca van: egy történeti és egy hatalmpolitikai. A történeti szemléletet az ukrán intelligencia képviseli, ez a fiatal réteg emeli fel a keleteurópai múlt homályából azt az ukrán gondolatot, melyet mai formájában nem ismertek sem a lengyel, sem az orosz évszázadok. Az új ukrán intelligencia visszavetíti a múltra mai nemzeti, nemzetállami képzeteit s a keleteurópai problémákba belenyúló hatalmak számára, — hogy megvalósítsa saját állami, politikai gondolatait a csak eszményekben élő, a valóságban soha meg nem volt Ukrajnáról — kész politikai és gazdasági konstrukciókat szolgáltat. A külön ukrán nacionalizmus ügye így nem lesz hatalmpolitikai kérdés: az ukrán nép hatalmas, de érzé-

ketlen masszája három keleteurópai állam — Lengyelország, Oroszország, Románia területén élt s így minden olyan nyugatról jövő hatalmi szándék, mely változást akart a keleteurópai viszonyokban, szívesen fogadta az ukrán intelligencia részéről jövő eszmei és politikai segítséget.

Az 1941/42-es nagy keleteurópai háború során az ukrán intelligencia nem szerepelhetett akkora jelentőséggel, mint például az oroszországi 1917—18-as változások folyamán, vagy még előbb, Osztrák-Galícia történetében. Ennek oka, hogy a történések súlypontja Galíciából, ebből a szinte klasszikus „ukrán Piemontból“ a nagy oroszországi térségekre tolódtott át. Itt pedig az ukrán tömeg különleges „nemzeti“ öntudat nélkül élte a maga életét a Szovjetunió társadalmi, gazdasági keretei között; a Szovjetunió egyfelől már régóta letört minden ukrán „nemzeti“ és „kispolgári“ megmozdulást és szeparatizmust, másfelől viszont nemzetiségi alkotmánya keretében teljesen tág teret hagyott az ukrán nyelv érvényesülésének. Ez utóbbi szempont az oka aztán annak, hogy az ukrán intelligencia orosz-ukrán vonatkozásokban kevésbé érvényesülhetett, mint a volt lengyel-ukrán, illetve osztrák-galíciai vonatkozásokban, ahol a nemzeti eszme léte és lényege a nyelvi kérdés körüli küzdelemben forrongott. A Szovjetunió nyelvi-nemzetiségi alkotmányának célja az volt, hogy elvevén a nemzetiségi kérdés feszültségeit, teljes mértékben bekapcsolhassa a különféle nemzetiségeket a szocialista-kommunista társadalmi-gazdasági programmba, — e tekintetben a Szovjet vezetői és ideológusai éles szemmel felismerték, hogy a keleteurópai nemzetiségi kérdések anyagát a középosztály, az intelligencia szolgáltatja. Az ukrán kérdés egész viharos története azt igazolja, hogy a nemzetiségi politikai feszültséget az intelligencia tartja ébren; a középosztály, az intelligencia, felemelkedvén a nép mély rétegeiből, önmagának előbb a nemzeti nyelv érvényesítése, majd pedig a területi közigazgatási elkülönülés által keres érvényesülést.

Az ukrán kérdés története már azért is a középosztály, az intelligencia kérdése, mivel a történeti ukrán-kis orosz rétegek e határozott állami és szellemi körvonalakat nélkülözö néptömeg nyugtalan története során felszívódtak vagy a lengyel vagy az orosz nemességbe. A nemzeti feleledés a XIX. század elején következett el itt is, nem utolsósorban a romantika indítására. A népből kiemelkedő néhány író újra leszáll a néphez s felfedezi az ukrán-kis orosz nemzetiséget. Egyszerre felelednek a rég elfeledett hagyományok és különbségek, melyek ezt a népet elválasztják nyelvileg és vallásilag a lengyelektől, akikkel egy államban éltek a Jagellók óta s megjelennek az ellentétek, melyek a dél orosz és galíciai síkságok magukat „orosznak“ (rus) nevezö embereit a tájnyelv, netán meg a görög katolikus únió, illetve a régi szabad paraszti és harcos kozák hagyomány révén is elválasztják a „moszkovitáktól“. A nép nyelvének, külön jellegének feltárása nyomán egyszerre felmerül a mélyről a romantikus intelligencia előtt a történeti „Ukrajna“ ragyogó távlata s az írók, az intelligencia hol vallásos, hol meg politikai lelkesedéű tagjai a múlt emlékei és fikciója által új politikai és állami körvonalakat ígérnek a történet nélküli, szervezetlen tömegnek.

Az ukrán kérdés tehát már kezdettől fogva végletes feszültségek középontjában áll. A nemzeti kibontakozást itt csak a „moszkovita“ nagy oroszoktól eltérö déli tájnyelv s a lengyelektől eltérö népi nyelv és vallás realitása támogatja. Am a roppant, egybefolyó keleteurópai síkságon — talán a messzi Kaukázust s a hasonlóképpen határozatlan középorosz erdőövet kivéve — nincsen sehhol semmi biztos táji, vagy „politikai“ határvonal, mely szilárd határokat szabhatna a fiatal ukrán intelligencia vágyainak és kontúrokat adhatna forrongó érzelmeinek. Innét van, hogy a fiatal ukrán-kis orosz nacionalizmus egyszerre több fronton harcol s a történettelen, államtalan intelligenciák jellegzetes hagyománykeresö éhségével egyszerre kanyarít ki magá-

nak óriási részleteket hol a nagyorosz, hol a lengyel történeti örökségből. Ennek az új történetalkításnak, hagyományteremtésnek területe és alapja mindaz a terület, ahol „ukránul“, vagyis régibb terminológia szerint kisoroszul, „ruthénül“ beszélnek. Am különben az egész ukrán-kisorosz történelem messze elmosódott már a lengyel, majd meg az orosz hatalom kiterjedésében. Az ukrán intelligencia állampolitikai szándéka most új történelmet teremt s természetes, hogy úgy a lengyel, mint az orosz állam és nemzeti tudat élesen szembenálló e szándékokkal. Így találkoztunk 1920—1939 közt azzal a paradox jelenséggel, hogy a szovjetorosz és a lengyel politika sokszor egyetértett az ukrán nacionalizmussal szemben, mert hiszen örök törekvései mindkettőjük területi, hatalmi állagát érintette. Pedig előbb, az 1890-es, 1900-as években nem egyszer fordult elő a galíciai tartománygyűléseken, hogy a lengyel nacionalisták és az ú. n. nagyorosz párt szorosán együttműködtek az ukrán-kisorosz nemzetiségi törekvések ellenében.

Itt már elérkeztünk ahhoz a ponthoz, melyből kiindulva megérthetjük, miért elsőrendűen politikai kérdés az egész ukrán-kisorosz nemzeti öntudat, nacionalizmus, irodalom és tudomány. S ez a politikum nem is annyira az ukrán nép mély tömegeit érinti, melyek naturálgazdasági, természeti állapotainak elmaradottságához természetesen alig férközhetett hozzá a forrongó és „nyugatos“ intelligencia polgáriasító tendenciája; különben is ez a polgáriasítás korántsem volt gyakorlati és reálisan gazdasági, hanem csupán forradalmi és ideológiai. Az ukrán kérdés a galíciai osztrák politika szülöttje. Elindulásának időpontját ott kell keresnünk II. József galíciai tervei és gróf Stadion rendszerének keretei között. Az osztrák népjóléti abszolutizmus úgy találja, hogy sok a tennivalója a szegény kisorosz parasztság körül s II. József a lengyel nemesi társadalomnak sem barátja, ahogy a magyar nemességgel is összeütközött. A jobbágykérdés a XIX. század elejére az ukrán-kisorosz nemzeti ébredés egyik legnagyobb mozgatója. A nemesi szerkezetű lengyel társadalom a lengyel nemzeti tudatot a nemességgel kapcsolja össze a keletlengyelországi és galíciai területeken. Az ukrán nacionalizmus egyben szociális kérdés is, a kisorosz paraszt és a lengyel birtokos ellentéte. A lengyel nemesség és földbirtokos réteg pedig szüntelenül visszagondolt a történeti lengyel nagyhatalom felé, melynek végzete a keleti területeken a XVII. század közepén nemcsak a katolikus úniós törekvés volt a kisoroszosok, a kozákok között, hanem az a hajlandóság is, hogy a szabad orthodox parasztság fölé kiterjesszék a lengyel nagybirtok rendszerét. A XIX. században természetesen háttérbe szorul az addig kizárólagos vallási szempont, a lengyel katolicizmus és a kisorosz görög katolikus, illetve görögkeleti feszültség, bár természetesen hatásai ott vannak most is a lengyel állameszmé és az ukrán népiesség ütközései között. Csak rövid ideig él e keleti területeken a kisorosz eredetű lengyel nemesség és honorácior réteg fikciója, a „gente Ruthenus, natione Polonus“ lengyel államgondolata; a továbbélő lengyel állami gondolat ellen már az 1848-as évekre nagy erővel támad fel a kisorosz-ukrán politikai Önjogúság követelése, Ez az igény pedig a jozefinista népjóléti abszolutizmus parasztpártoló politikájából növekedett fel s a szociális feszültség természetesen nemzeti ellentétre vezetett. A háttérben ott áll az az osztrák politika, mely az 1830-as események hatására bizonyos tartózkodó és védekező magatartásba vonul vissza a lengyel gondolattal szemben, — ez utóbbi ugyanis nemcsak a Monarchia északkeleti területi állagára jelent veszedelmet, de egyben a szabadságeszme roppant árnyát is feltámasztja az abszolút államok, Oroszország, Ausztria és Poroszország ellenében. A lengyel állami, nemzeti és szabadság gondolat hordozója pedig az a nemesség, mely a lengyel nemzeti elv tekintetében nemcsak 1830-ban, de még 1860-ban is elutasító álláspontot foglalt el úgy a lengyel, mint az ukrán parasztsággal szemben. Az osztrák politika máraz 1830-as évektől kezdve jól látja a lengyel kérdés veszedelmeit, bár ugyanekkor korántsem szakít a lengyelekkel, akik Galíciában mindvégig különleges jogokat élveznek s szinte teljesen övék e terület belső igazgatása. Am az osztrák politika ugyanekkor feltámasztja a lengyel nemesi állami és nemzeti eszmével szemben a kisorosz parasztság szociális ellenérzéseit, melyeknek aztán a gyér ukrán intelligencia ad népi és

politikai megfogalmazást. Az 1848-as kreamsieri parlamentben az osztrák és cseh liberális politikával szemben a galíciai kisorosz parasztképviselők szavazzák le a szabadelvű irányt s ugyanez a folyamat ismétlődik aztán a XX. század elejéig a galíciai tartománygyűléseken is. A bécsi politika ismeri a kisorosz nacionalizmus népi-demokratikus vonalát, ám ebben nem lát veszedelmet s ügyesen felhasználja szociális és népi feszítőerejét a lengyelekkel szemben, mielőtt azok Galíciában különlegesebb nemzeti és politikai mozgolódásba kezdenek. Ez a háttér az ukrán-kisorosz nemzeti gondolat állampolitikai kibontakozásának. Hasonló itt a helyzet, mint volt Bécs és a magyarországi nemzetiségek viszonyában, mely utóbbiakat szintén nem gátolta mozgalmuk demokratikus természete a Béccsel való szövetkezésben. Az ukrán intelligencia — most már tudatosan ukránnak nevezi magát — szembefordul a lengyel államgondolattal s közvetlen kapcsolatba lép az osztrák politikával. A XIX. század historizmusa kedvez a régi történelmi emlékek feltárásának. Így kutatják fel Galícia és Kelet-Lengyelország kisorosz-ukrán múltját és népi demokratikus alapon így támasztanak panaszokat a lengyel uralom ellen, mely a XIV. század óta — felhasználván a kievi Rus bomlását és a tatárok általi leigázását — reátelepedett a régi, az első, a kievi Oroszország nyugati területeire és ezeket a laza orosz földeket sorra magába olvasztotta. Itt említjük meg, hogy ez a XIV. századtól a XVI. századig tartó folyamat az alapja az orosz cárok nyugati politikai igényeinek; Moszkva urai elsősorban Lengyelország ellenében hangoztatják Rettenetes Iván szavaival, hogy kötelességük minden orosz és minden orthodox föld „összegyűjtése“ a lengyel uralom és a katolikus terjeszkedés ellenében.

Ám az ukrán-kisorosz nacionalizmustól már kezdettől fogva távol áll, hogy a maga lengyelelles politikájával Oroszország nyugati igényeit szolgálja. Már a XIX. század végére feltámad a galíciai ukrán írókban és történészekben az a gondolat, hogy hiszen az első, a kievi Oroszország tulajdonképpen teljesen más volt, mint a középorosz erdőöv védelmében a XIII. században Kievre reászakadt tatár uralomtól mentesen maradt moszkvai fejedelemség, mely egyébként szintén a Rurik-háztól veszi eredetét. A kisorosz-ukrán nép lakóhelye Dél-Oroszország és Kelet-Lengyelország; az ukrán írók azt tartják, hogy ez a föld az igazi Oroszország, itt kezdődik az orosz állam és ez — tanítják mai népi szemlélettel — elsősorban is kisorosz, ukrán eredetű és jellegű volt. Moszkvának semmi köze ehhez az államalakuláshoz. Kisoroszországnak (Ruthenia) pedig a II. századtól nevezik a görögök ezt a földet, hogy megkülönböztessék az északi erdőöv alakulásaitól, a később támadt Nagy-Oroszországtól: ez az elnevezés, tanítja az ukrán történetírás, teljesen analóg azzal, ahogy a régi görögök az új gyarmati területeket Nagy-Görögországnak nevezték az otthoni Hellással szemben ... A gyér ukrán intelligenciának egyébként emlékezetében maradt, hogy a moszkvai cárok centralizmusa mint semmisítette meg az ukrán különállás régi emlékeit; a kievi patriarkátust Moszkva örökölte s a kisorosznyelvű vallási irodalmat, tanítást, a kozák és szabadparaszti szervezetet sorra megsemmisítette Nagy Péter, még inkább Nagy Katalin centralizmusa. Az ukrán történetírás egyébként azt tartja, hogy Nagy Péter és Nagy Katalin államépítésében a nyugatias műveltségű kisorosz középrétegeknek óriási szerepük volt, mivel a nagyoroszoknak, mondják, nem lehetett még megfelelő „intelligenciájuk“; ám mindezeknél a nagyorosz társadalmi és állami szerkezetben elhelyezkedő kisoroszoknál ekkor még nyomát sem találjuk az ukrán nacionalizmus mai szempontjainak... Sem Kocsubej Viktor gróf, I. Sándor nagy reformer barátja, sem Gogol nem voltak ukrán nacionalisták, — hiszen ezek a rétegek, ezek az emberek a kisorosz nemesség orthodox részének szülöttjei voltak s ahogy a galíciai kisorosz nemesség felszívódott a lengyelek közé, a XVII. század közepétől az orosz rész nemessége is így tette magáévá a moszkvai patriotizmust. Csak a XIX. század elején emelkedik fel a tájnyelv ihletésére a külön ukrán népi és irodalmi tudat a délorosz

tájakon s a központi kormányzat keményen is üldözi minden jelentkezését, úgy hogy minden ukrán-kis orosz szándéknak az osztrák Galíciába kell menekülnie; itt találnak menedéket az első nagy népi-nemzeti költő, Tarasz Sevcenko gondolatai, itt virágzik az ukrán irodalom és tudomány s itt nő fel nemcsak a lengyelek, de az oroszok veszedelmére is tudósok, írók, bécsi-osztrák műveltségű polgárok munkája nyomán az új ukrán államgondolat.

A népi-nemzeti jelenségekkel szemben olyan óvatos osztrák politika már kezdettől fogva nagy rokonszenvet mutat minden ukrán szellemi jelenség iránt. Az osztrák támogatás már az 1830-as évektől kezdve rendkívül hatásos fegyver az oroszok galíciái propagandájával szemben. Az egyesült kis-orosz-ukrán papság nemcsak a lengyel nemességgel szemben híve az osztrák politikának, de saját érdekében is ellensége az orthodoxiával azonos I. Miklós, majd meg Pobjedonoszev-féle nagy orosz egységnek. A galíciái kis-orosz-ukrán politika támogatása nyomán kikelt eredmények átharapóznak Oroszország határain. Ausztria egészen az 1914-es világháborúig kellemetlen módon sakkban tartja az ukrán gondolat támogatásával az oroszokat a galíciái határokon: hogyné, hiszen ez a veszedelmes népi, nyelvi, nemzeti szeparatizmus igen kellemetlen következményekkel járhatott volna, mert meglazíthatta volna az orosz birodalom belső egységét.

Az 1914-es világháborúban fedezi fel az ukrán kérdést Németország is, mely mostantól kezdve állandóan ott áll az ukrán nacionalizmus távlatában. Nem hiába hivatkozik annyit II. József-re a keletközépeurópai nagy-német politika, a nemzeti szocialista Németország átvette az öreg Ausztria galíciái örökségét. Egyébként e tekintetben Németország odalépett Csehszlovákia helyére is, mely Kárpátalján keresztül tartott kapcsolatokat a galíciái ukrán mozgalmakkal. Mivel pedig Oroszországban a Szovjet elnyomta a polgári-paraszti nacionalizmus megnyilvánulásait, az ukrán nemzeti és állami gondolat Galíciában izzott tovább s Csehszlovákiának szüksége is volt erre a feszültségre a lengyel politikával szemben. Németország pedig már 1917-ben, az orosz összeomláskor felismerte az ukrán kérdés nagy orosz, illetve lengyel fontosságát. Mindkét állammal, illetve nemzettel szemben innét használja ekként az ukrán középosztályi mozgalom feszítőerejét a német politika. Ez a mozgalom pedig jellegzetesen középosztályi eredetű: az ukrán középosztálynak államra van szüksége, hogy elhelyezkedhessen; az osztrák rendszer idején Galíciában a lengyelekkel szemben nagy ukrán intelligencia nőtt fel s ennek népi, illetve történelmi öntudata saját államot követel, melynek képzeteit már úgyis kirajzolta, a múlt ködéből kibontotta az ukrán nemzeti romantikus költészet és a történettudomány.

Hogyan jelenik meg ennek a tudománynak tükrében az ukrán kérdés? Michael Hruáevskyj nagy nyolckötetes ukrán munkája, melynek 1916-ban rövidebb német foglalata is megjelent (*Geschichte der Ukraine, Lemberg—Wien 1916*) hatalmas távlatokat nyitott a nacionalizmus előtt. A német kiadásnak egyébként az volt a célja, hogy a központi hatalmak figyelmét felhívja e problémára úgy a feléledő lengyelek, mint a hanyatló orosz nagy hatalom ellenében. Hruáevskyj szintézise teljesen kiiktatja a moszkovita Oroszországot az orosz fejlődésből. Azt tartja, hogy az ukrán-kis orosz nép és az első Oroszország, a kievi Rus voltaképpen teljesen azonosak. A Rurik-ház uralma alatt a mai ukrán népszellemet keresi. A kievi Rus nem volt Moszkva elődje, hanem saját ukrán népi termék, melyet az 1240-es tatár roham döntött le. Nem tagadja, hogy a kievi első Oroszország szerfölött laza és számtalan partikularizmusból alakult szerkezetű volt és ezért is esett a tatár hódítás áldozatául. A bizánci-orosz kultúra összes termékeit (Nestor stb.) teljesen a mai ukrán népiségnek foglalja le. Alig sejteti, hogy Moszkva is egyike volt a Rurik-ház fejedelemsegeinek, elmellőzi a kievi — moszkvai folytonosságot, aminek politikai következményei nyilvánvalóak. Am annál nagyobb gondot fordít a nyugati orosz-ukrán-kis orosz területek múltjának megmagyarázására. Ter-

mészetenesen részletesen szól arról a folyamatról, ahogy a lengyelek a galíciai és keletlengyelországi területek birtokába jutottak. Ezt az elbirtoklást a Kiev területén a tatár hódítás és uralom révén keletkezett dezorganizáció tette lehetővé. Részletes kidolgozást nyer a katolikus lengyelek és az orthodox ukránok ellentéte, mely nemzeti feszültséggé alakult. Ám ugyanekkor az orthodoxia is úgy szerepel a nagyorosz-moszkvai uralommal szemben, mint amelyet az ukrán népszellem közvetített Moszkvának Bizáncból. Ami pedig a galíciai és keletlengyelországi területeket illeti, itt Hrulevskij és a nyomában járó történetírás hosszasan elemzi a mélyen be a XVI. századba nyúló kisorosz részfejedelmi, nagyúri szeparatizmust, területiális kisebb uralmakat. Ám természetesen hamar felszínre jut az a felismerés, hogy ezek az uralmak a lengyel közjogi szerkezettel szemben inkább magánuralmi, földesúri jellegűek. Az ukrán népi tudat és az orthodoxia e mágnások kastélyaiban talál menedéket. Mindez a történeti szintézis arra szolgál, hogy egyfelől elerőtlenítsék az egységes Oroszországnak Dél-Oroszországra vonatkozó igényeit, másfelől pedig kimutassák a lengyel államnak Galícia s a keleti területek fölötti uralmának jogtalanságát, — a lengyel uralom e jellemzés során természetesen mindenütt „feudális“ jellegűnek van feltüntetve, a régi kisorosz-ukrán nagyurak pedig már mind valósággal az új népi, romantikus gondolat képviselői. A lengyel uralom eszköze a katolicizmus terjesztése s a nagybirtokrendszer, viszont az ukrán nép mindvégig demokratikus tulajdonosságokkal rendelkezik. Ugyanekkor határozott képet kapunk arról is, hogy a nagyorosz tömeggel szemben a mozgékony ukránok már a X—XI. században a nyugati orientáció hívei voltak, később pedig szintézist teremtettek a lengyel katolikus uralom ellen védekező orthodoxia és unitus hit s a legújabb nyugati eszmények között.

A nemzeti történetírásnak ez a romantikája nemcsak az ukrán intelligencia, hanem a német olvasó felé is fordul. A világháborús német-ukrán élmény óta az ukrán nacionalizmus szellemi kellékei között állandóan ott van a német szellemmel és politikával való kapcsolat. Hruáevskij hatalmas nemzeti szintézise tovább hatott. Az újabb ukrán tudósok és írók nem is mulasztották el, hogy megismertessék eredményeiket és szemléletüket a német közönséggel, ahol mindig szíves fogadtatásra számítottak, hiszen akár a nemzeti szocialista Németország, akár pedig a vérsaillesi korszak nemzeti irányja szövetségeseiket látott bennük a lengyelek ellenében. Ezek a feldolgozások tovább részletezik Hruáevskij eredményeit. A „Deutschum und Ausland“ sorozatban így jelent meg az osztrák művészettörténetben ismert nevű V. Zalozieckij szerkesztésében a rendkívül részletes tanulmányokat tartalmazó kötet: „Das geistige Leben der Ukraine in Vergangenheit und Gegenwart“ (Münster-Westfalen 1930), melyben az ukrán tudomány összes ismert képviselői szerepelnek. Zalozieckij, D. Dorosenko, I. Mirőuk, D. Antonovyő, Z. Kuziela, L. Bileckij tanulmányai a már Hrusevskij óta ismert képet fejlesztik tovább. Céljuk a moszkvai orosz hatalom és a középkori és újabbkori lengyel államiság leértékelése s ennek helyén az eszmei Ukrajna történeti és szellemi meggyökereztetése. A berlini ukrán intézet nagy kiadványai (Abhandlungen des ukrainischen wissenschaftlichen Institutes in Berlin) 1927 óta megjelenő köteteiben szintén ugyanezt a szemléletet találjuk, ugyanezekkel a tudósokkal. Majd meg az 1940—41-es -váltások során az ukrán tudomány előbb említett képviselői — szinte változtatás nélkül — újra összefoglalták közleményeiket „Handbuch der Ukraine“ címen (1941, Leipzig). Itt már teljesen háttérbe szorul a moszkvai nagyorosz államiság léte és a lengyel fejlődés. Már HruSevskij sem volt idegen attól a szemlélettől, hogy az 1569-es lengyel-litván egybeolvadásig nem szívesen beszélt lengyel állami uralomról az ukránok fölött, — ám ez az újabb kiadvány már sokkal határozottabb keretbe foglalja ezt a felfogást: az ukrán nép és területe tulajdonképpen a litván fejedelmekkel voltak kapcsolatban és csak az únió révén kerültek közvetlen lengyel birtokba. Az ukrán nép kiterjedéséről s geopolitikai helyzetéről szóló — eléggé határozatlan — fejezetek

nagy biztonsággal beszélnek a legdélibb „Mukaéiv-Sewlus“ (Munkács-Nagyszöllős) népi határvonalról, ami nyilván a csehszlovák-ukrán orientáció ittfelejtett emléke. Az új kiadvány egyébként igen jelentős gazdaságpolitikai részt tartalmaz, mely az ukrán területek gazdasági értékeit együttesen, államhatárok figyelembevétele nélkül tárgyalja, — egyik érdekes jeleként, mint emelkedik fel írók, tudósok s történészek munkájából a realitások síkjára a nyugatról jött politikai szándékok szárnyán az ukrán nemzeti vágyakozás.

Ez a politikai tudomány a kívülről jött politikai erők és valóságok terméke. Jellegzetes munkája az olyan történet- és államnélküli intelligenciának, mely a népszellem ihletésére előbb történetet teremt a nép jelene mögé, majd meg hatalmpolitikai eszközöket keres, hogy e szándékokat meg is valósítsa. Az ukrán nemzeti szemlélet tisztában van vele, hogy Ukrajna soká csak eszmékben, eszményekben élt. A keleteurópai nemzetiségi mozgalmak fontos példája az ukrán nacionalizmus, mely talán a legtovább ment abban a törekvésében, hogy minden állami alap és határ nélkül mégis államot és történetet teremtsen egy népi-intellektuális mozgalom számára igazolásul. Mivel a realitások körétől soká oly messze esett minden ukrán eszme és államiság, ezért fordultak az állam- és történetnélküli népek romantikus szomjúságával a múlt felé. E történet szemlélet mögött azonban nemcsak egy tompa, mély népi réteg fölé felemelkedett intelligencia állampolitikai törekvései állanak, hanem más nagyhatalmi szándékok is. Ha majd Németország 1918-as és 1941/42-es délorszországi törekvéseinek indításait keresi egy még messze kor, közöttük ott találja az ukrán intelligencia nacionalizmusát is, ahogy már jóelőre felrajzolják államuk múltját, jelenét, feladatait az oroszok és lengyelek között s eszmei igazolást szolgáltatnak a nagy német keleteurópai előretörésnek.

A
R
G
U
S

USZTASA NEVELÉS

MAI EURÓPA legifjabb nacionalista állama, a tavaly április 10-én megalakult Független Horvát Állam itt a szomszédságunkban elgondolkoztató példáját nyújtja egy olyan nemzetnevelésnek, mely a háborús nehézségek közepette is a szervezkedés, az agitáció és a rábűvölés minden eszközét felhasználja céljainak megvalósítására. Az eredményt csak a jövő fogja megmutatni, de minket már most is közelebről érint, mert törekvéseik egy-két helyen határainkon is átnyúlnak s a minket körülvevő szlovákok és románok hasonló tendenciájával találkoznak.

Talán nem túlozunk, ha jelenleg egész Horvátországot, legalább is szándéka szerint, egy nagy és mozgalmas nevelő- és munkatáborhoz hasonlítjuk, melyben lázas és serény tevékenység folyik. „Az első év az alaplerakás volt, a második év kötelessége, hogy ezeken az alapokon erős, fenéges és hatalmas épületet emeljünk a horvát hazának!“, — mondta a poglavnik, Ante Pavelić idei április 10-i beszédében, melyet a száborban tartott. A jelszók, a kapufeliratok már készen vannak: „Horvátországban csak Isten és a horvátok uralkodnak!“ — állapítják meg önérzetesen. „Mi usztasa és földműves ország vagyunk,“ — figyelmeztetnek mindenkit a plakátok, — „és sohasem leszünk más nemzet tagjai!“ — egészítik ki a teljesség kedvéért.

„Usztasa“ a mi nyelvünkön kb. a hazafias, harcos „felkelő“ fogalmát fedi, s a fasiszta és a német nemzeti szocialista forradalom kissé

késői, horvát utóhajtását és változatát kell benne látnunk. Amíg azonban Mussolini és Hitler előbb fokozatosan meghódították népük közvéleményét, s csak aztán ragadták magukhoz a hatalmat, addig a nagyrészt emigrációban, vagy odahaza a Velebit-hegységben tanyázó usztasák a zágrábi egyetem, az „Usztasa Alcazar“-hallgatóinak szellemi vezetése mellett váratlanul, külső segítséggel kerültek uralomra, s most utólag igyekeznek az országot saját képükre átalakítani. Ilyen körülmények között a háború, a gazdasági nehézségek, a lelki meghasonlás és a testvérharc viszontagságai által is akadályoztatva, a poglavnik igen nehéz feladatra vállalkozott, mikor a demokrata hagyományú, sokfelé húzó és politizáló horvátságot ilyen rövid idő alatt „gleichschaltolni“ akarja. Az új szellem nevében ki akarja ragadni őket a pánszláv közösség bűvöletéből, népének karakterét meg akarja változtatni, hogy nagyrészt idegen mintákat utánozva, hozzáhangolja ahhoz az európai új rendhez, melynek köztük eddig sok ellenzője volt. Mozgalmuk és eddigi erőfeszítésük nem nélkülözi az értékes vonásokat, a mártírok és rajongók áldozatos szellemét, de a fanatikusok gyűlöletének és a mérték-telen egyoldalúságnak sincs híján.

Jellemző, hogy első kultuszminiszterük, jelenlegi berlini nagykövetük, Mile Budák, ennek az új szellemnek nemes értelmében vett megtestesítője nem szaktudós, hanem népének legnagyobb regényírója, aki úgyszólván minden művében egyrészt a régi, korrupt állapotokat, a világháború utáni pénz- és élvhajhász horvát intelligenciát, az idegeneknek behódoló, szerbekkel paktáló üzleties és züllött középosztályt és hivatalnok-társadalmat ostromozza („Direktor Krizanic“, „Rascvjetana treSnja“, stb.), másrészt viszont mint a régi granicsárok leszármazottja és a falu küldöttje, egy új, ideális Horvátország felépítését, a faluhoz való visszatérés és az erkölcsi megújulás szükségességét hirdeti, melyben a vallásnak is igen fontos szerepe lenne. („OgnjiSte“ — „A tűzhely“).

Vele és az usztasákkal új szellem költözik az iskolába: a tantermek zárt falai leomlanak, betör a nagy Élmény, a könyvet kiszorítja a Kaland. Az ifjú lelkeket megszállja az országépítés romantikus máмора, a rajongókat duzzadó hivatástudat tölti el. Az oktatás felvirágozva, jelvényesen kivonul a gyakorlótérre, a táborokba, ahol különböző vezető-tanfolyamok magyarázzák az usztasa-kötelességeket. Az ifjúság előtt megnyílik a politika és közélet eddig tiltott területe, melyen legjobbjai önzetlenül, tisztogató szándékkal és felfokozott önérettel jelennek meg. A poglavnik az első év végén köszönetét mondott az egyetemistáknak, hogy olyan nagyszerűen látták el feladatukat „az egyetemen és az egyetemen kívül.“ Természetesen az ilyen mozgalmas időkben, mint a mostaniak, mindig fennáll a veszély, hogy az ifjúság ahelyett, hogy tanulna, inkább lelkesedik, s a szaktárgyak helyett inkább puskát ragad, holott az országnak égetően szüksége van képzett szakemberekre; miért is Ratković közoktatásügyi miniszter külön felhívásban figyelmeztette a tanulóifjúságot, hogy nem igazak azok a sutgó hírek, melyek szerint az idén elmaradnak az érettségi vizsgálatok.

„A mi iskolánknak azon az úton kell járnia, melyen az ész, a szív és az akaratéró formálódik, hogy alkalmas legyen teljesíteni kötelességét a horvát nemzet és a mi Független Horvát Allamunk iránt. Ezért fenn kell állniuk azon követelményeknek, melyektől ami iskolánknak semmilyen körülmények között nem szabad eltérnie, még a mai nehéz körülmények között sem,“ — mondta többek között. Egyelőre azonban mégis mintha a szív és az akaratéró gyakorlása háttérbe szorítaná a „ratio“-t, a gyakorlótér a tantermet.

Hogy az usztasa gondolatvilágot jobban megérthessük, ismernünk kell a régi Horvátország egy-két gyengéjét. Az új generáció főleg azt veti a régi szemére, hogy nem volt eléggé áthatva az önállóság szükségességétől,

s nem bízott eléggé a horvátság erejében és géniuszában. A poglavnik kritikája szerint sokan olyanok voltak, mint az „örök utazók“ („vjecni putnik“) akik mindig keresnek valamilyen urat, akit kiszolgálhatnak. Az ő bűnük, hogy állandósult az idegen befolyás, ők akadályozták meg az önálló Horvátország megalakulását, mert vétkes passzivitásukkal beletörődtek abba, hogy nemzetük egy diktatórikus államalakulat, Jugoszlávia névtelen tagja legyen. A vádak kétségtelenül egyoldalúak, de jellemzők. Az usztasák azt is felhosszítják, hogy a szerbek tudatosan arra törekedtek, hogy a horvátságot erkölcsileg lezüllesszék s mennél alacsonyabb kultúrnívón tartsák. Így szerintük a közös államkasszába befolyó pénzből alig jutott valami a horvát iskolák számára, hogy annál többet áldozzanak a szerb közművelődésre. Ezt most mind be akarják pótolni. Tudjuk ugyan, hogy a horvát elit mindig magas kulturális nívót képviselt, mégis voltak egészen elmaradott és elhanyagolt vidékek is.

Érdekes ebből a szempontból M. Budák nagysikerű, gyönyörű falusi regényének, az „Ognjiste“-nek az a részlete, ahol szülőfalujának, a likai Sv. Rok-nak régi iskolai viszonyait írja le. A kis parasztlányokat azelőtt, a jó békevuágban, általában nem volt szokás iskolába járatni, s a fiúkat is inkább csak beírták, hogy utána már csak egy-két ajándékbarány járjon helyettük az iskolába, ületve a tanító konyhájába. „Hiszen küldeném én a gyereket, ha szükség lenne rája, s magam mennék ki a juhokkal,“ — mondja Lukan, az egyik rokonszenves főhős. „De minek az egy grancsár gyerekének? Mi úgysis tudunk szántani, vetni, aratni, pedig ezt nem is tanítják az iskolában. Ha viszont háború van, akkor írástudatlanul is ott hagyhatjuk fogunkat.“

Egy másik sokat olvasott *könyv*, a „Zivi kapitali“ („Élő tőkék“) c. regény, melyet J. Kozarac a századforduló körüli években írt, azt példázza, hogy mint szakadt el fokozatosan az akkori parasztnemzedék a földtől, az ősi tűzhelytől, a családi birtok-közösségtől (a „zadruga“-tól), a természetes, egészséges életformától, hogy aztán mint gyökeretlen városi urat, ide-oda kallódó félembert lássuk viszont. „Vájjon az anyaföldtől való menekülés, a komoly munkának a kerülése talán abból az általános lustaságból, testi és lelki renyheségből fakad, mely a délszláv népek jellemvonása?“ — kérdezi keserűen St. Marković ülnökkel az író, népének sorsa fölé hajolva. „Tulajdonképpen kik és mik vagyunk mi?“ — folytatja az önelemzést. „Vannak hivatalnokaink, mert ez a világ legkönnyebben megkeresett kenyere, mely az iskolai tanulmányok elvégzése után már semmit sem kíván az embertől. Vannak költőink is, akik 20 éves korukban lángolnak, de már 30 éves korukban kialszanak, mert nem tudnak semmit, és már semmit sem akarnak tanulni. Van mindenfajta műkedvelőnk és entuziasztánk, akiről azt hinnéd, hogy megváltja a világot, de pont abban a pülanatban, amikor a világ remélni kezd tőlük valamit, nyomban eltűnik, mert megrémül az erőfeszítés gondolatától, s azt hiszi, hogy elég ha van egy kis szíve, a többi majd magától lepottyan az égből és megkoszorúzza őt“. Az író keresi azokat, akik nem szégyenük a munkát, és népüket kiemelik a sötétségből. Ilyeneket azonban alig találni, állapítja meg szomorúan, legalább is nem azon művelt elem között, amelynek a kultúrája csak „talmi-kultúra“, munkája „holt tőke“, életformája a „gyükos kényelem“. Viszont ugyanazon a földön, melyet a horvátok elhagynak, a bevándorolt idegenek „meggazdagodnak és vígan boldogulná“. Talán nemzeti karakterünkben van a hiba, s a szláv faj defektusában kell keresnünk az okot?“, rágódik tovább a kérdésen ő is és utána még sokan mások, míg végre most az usztasa forradalom a kétely, a tépelődés és a tétlen szemlélődés helyett a cselekedethez nyúl, s a nemzetet felrázva, véghez akarja vinni a nagy tettet: a nemzeti újjászületést.

Két hatalmas célt tűzött ki maga elé, hogy terveit valóra váltsa: egyrészt a külvilággal szemben egyesíteni akarja valamennyi összefüggő horvátiakta területet, — azokat is, melyek jelenlegi határain kívül esnek és még jobban ki akarja építeni nemzeti függetlenségét; másrészt az ország belsejében egy új, egységes szellemű és igazságos társadalmi rend és kultúra

felépítésén fáradozik, melynek áldásaiban mindenki igazi értéke és munkateljesítménye szerint részesülne. Ennek az usztasa társadalomnak az ifjúság lenne a legerősebb támasza és lendítő ereje, mert mint tömegben egyedül benne van meg az a fanatikus hit és áldozatkészség, mely minden jóra és nemésre, de egyúttal esztelen értékrombolásra és hagyománytiprásra is képes.

Az usztasa ifjúság mielőtt végleg elhelyezkedne a társadalomban, tulajdonképpen hármas kötelező nevelésen megy keresztül, mely az iskolával kezdődik, a munkaszolgálattal folytatódik és a katonaságnál végződik. Mint már említettem, a nemzetnevelésnek csak kis része folyik az iskolapadokban, viszont annál nagyobb szerepe van az új ifjúsági szervezeteknek, melyek lényegében a fasiszta ősmintát követik. 7—11 éves korukig az ú. n. „reményteljes ifjúság“ („ustasa uzdanica“), 11—17-ig az „usztasa leventék“ („ustaáki junak“), 15—18-ig, illetve 21-ig a „Sztarcevic-s ifjúság“ („Starceviéeva mladez“) csoportjába sorolják őket, s jelenleg kb. 500.000 taglétszámmal bírnak. Elképzelésük szerint valamennyiüket a „nemzet-szolgálat“ magasztos ideálja egyesíti, mely megköveteli, hogy mennél hasznosabbak legyünk szülőhazánk számára. Nevelési tevékenységük az élet minden területére kiterjed, a szellemi és testi kultúra fejlesztésére, a családvédelemre, a társadalmi, gazdasági, technikai, egészségügyi és katonai szolgálat előkészítésére stb., hogy rajtuk keresztül az állam mindenütt döntően érvényesítse a maga befolyását; az egyén életét részben az állam abszorbeálná. A leányifjúság, mely hasonlóképpen van megszervezve, erkölcsi téren a családi tisztaság szimbóluma, gyakorlati tevékenységével pedig, háztartási, főző, varró, csecsemővédő tanfolyamaival, az elhanyagolt falu újjászületésének „pionir“-ja. „Majka-cuvarica hrvatstva“ — „Az anya — a horvátság megőrzője“, magasztalják az usztasák a női eszményképet.

„Horvátország ma szíve szerint usztasa, de műveiben még nem teljesen az... Rátok várnak az íróasztalok, a hivatalok, a bíróságok, a kórházak, az országutak, hidak, épületek, erdők, bányák és szántóföldek, hogy alkalmas kezekbe, usztasa kezekbe kerüljenek,“ — mondta a poglavnik az egyetemi hallgatóknak, április 25-i beszédében. „Rátok vár a feladat, hogy átalakítsátok a társadalmat, a horvát női társadalmat a falun és a városban, a gyárakban és az iskolákban, a mezőn és szántóföldeken, hogy egészséges legyen, erkölcsileg egészséges központ legyen, mert csak ilyen környezetben születnek olyan gyerekek, akik mindig készek hazájukért, népükért és állásukért dolgozni, küzdeni és ha kell meghalni,“ — szólott másnap a lány-usztasákhoz.

És kiket egyesítene magában az új horvát elit? Ugyancsak a poglavnik adja meg a választ: minden igazi értéket „társadalmi és vallási különbség nélkül, függetlenül vagyonától és műveltségétől, mert tagjait nem az egyes társadalmi osztályok, a hitfelekezetek vagy az előkelőség szerint választja, hanem a szívüket nézi, mely a horvát nemzetért dobog, az elszántságukat és készségüket, melyet áldozatos munkavállalással a nemzet szolgálatába állítanak.“ Az usztasa-ideál elveti a humanizmus öncélú nevelését, s helyette a közösségi, ú. n. „totális nevelés“ („cjelokupnost odgoja“) szükségét hirdeti, melyben az egész nemzetet összefogó hazafias, szociális és kollektív elemek jutnának túlsúlyba. Így a szemlélődő, egyetemes emberi műveltséget, a politikamentes, humanisztikus irányzatú iskolát a dinamikus pártiskolával, a katonás, munkás, cselekvő szellemmel és a sovinizmus vad ihletével szeretnék felcserélni. „A horvát ifjúság megtanul engedelmessé válni, vezetni, parancsolni és elhatározni a legkülönbözőbb körülmények és kötelességek között, hogy ezáltal kifejlessze képességeit a nemzeti közösség javára“, — mondja I. Orsanié professzor, az ifjúság központi vezetője, s ez az értelme az egész ország területén szétszórott 1200 kisebb „tábor“-nak, 220 „logor“-nak és 48 nagyobb „stozer“-nak, ahol az ifjúság iskolán kívüli,

usztasa nevelése folyik. Az itteni szakelőadások, a jellemfejlesztő és fegyelmező katonai előkészítő gyakorlatoknak, a sportnak (főleg a turisztikának) és a különböző vidékek beutazásának az lenne a főcélja, hogy — mint a Hrvatski Narod 1942 április 29-i számában olvashatjuk — „az ifjúságból eltűnjék az a régi, lusta, mozdulatlan szellem és felfogás, a lassú és kényelmes életmód szeretete, és hogy felébressze benne a vitézség, hősiesség és becsületesség iránti érzéket.“ Számtalan kisebb-nagyobb folyóirat jelenik meg szerkesztésükben („Plava revija“, „Spremnost“, „Ustaska mladsz“, „U zivot“ stb.), melynek mind a „munka és alkotás“ nemzedékét vannak hivatva kifejezni. A cikkek legnagyobb része a poglavnik és munkatársainak írásai és beszédei alapján terjeszti az usztasa gondolatot, melyet a fasiszmus és nemzeti szocializmus eszméivel is alátámasztanak. Történelmi szint és eszmei, filozófiai alapot viszont A. Starčević („A Haza Atyja“), St. Rádió, M. Sufflay stb. tekintélyéből merítenek, akiket, a mozgalom prófétáinak és előfutárainak tekintenek. Az usztasa alapfogalmakat egyébként nemrég D. Crljen foglalta össze „Načela Hrvatskog Ustaskog Pokreta“ c. alatt, mely a propagandahivatal kiadásában jelent meg. „A Balkán peremén, Nyugat és Kelet, a katolicizmus és a pravoszlávság, az európai kultúra és a barbárság határán, a horvát vér nemcsak nációt jelent. A horvát vér itt civilizációt jelent. A horvátság itt mindannak a szinonimája, ami szépet és jót teremtett ezen a tájon az európai Nyugat“, — idézi Sufflayt az „Ustaska mladez“ májusi száma, s ezt a kultúrmissziót érzi ereiben csörgedezni az usztasa ifjúság, ez a horvát „Sturm und Drang“, melyet sok ösztöndíj, cím, jelvény és kitüntetés is arra ösztönöz, hogy mennél tökéletesebben teljesítse hivatását.

Az iskolai és egyesületi nevelés mellett igen fontos szerepe van a betöltött 18-ik életévvel kezdődő „kötelező munkaszolgálatnak“ is, melynek szervezetét és munkakörét az 1942 április 18-án kiadott törvény szabályozza. Ez az intézmény mint munka-honvédelem vonul be a horvát életbe, melynek alapja — az újságcikkek egyöntetű megállapítása szerint — a föld és a munka, kifejezője a földműves és a munkás. A „munka reneszánsza“ (és a fasiszta „Carta del Lavoro“) szellemében nem győzik hangsúlyozni, hogy az állam mindenkit annyira becsül és értékkel, amennyi munkát végez. A félhivatalos „Hrvatski Narod“ pl. Így ír (1942 május 15.): „Itt nem maradhat meg senki olyan, aki nem ismerkedett meg a munkával. Egész intelligenciánk, a jövő orvosok, mérnökök, tanárok, mezőgazdasági szakértők, erdészek és a többiek majd meg fogják becsülni a földművesek és munkások teljesítményét, mert alkalmuk lesz saját arcuk verejtéke és elkérgesedő tenyerük által megismerkedni vele.“

A munkaszolgálatosok résztvesznek az állami közmunkákban, a mezőgazdasági és fakitermelési munkálatokban, az országutak építésében és mindenütt, ahol az államnak szüksége van rájuk. Részben ők helyettesítik a külföldön dolgozó munkásokat is. Fegyelmileg teljesen katonai mintára vannak megszervezve, s egy ezred („bojna“) kb. 800 emberből áll. A csapatok élén tisztek, illetve altisztek állnak. „Munka, rend és fegyelem“ itt a jelszó. „Elmúlt az az idő, mikor a jó horvátok pohár mellett, énekszóval töltötték el napjaikat; elmúlt az udvaroncok és karrieristák ideje. Olyan usztasa horvátokat akarunk, akik át vannak hatva a nemzet és állam iránti becsület-, kötelesség- és felelősségérzettől. Ez elől senki sem lóghat meg!“ — olvassuk az „UstaSka mladez“-ban. (1942. május).

Az usztasák egyébként a parlagon heverő természetet is be akarják fogni: tervbe vették a talajjavítást, a mocsarak lecsapolását, a mezőgazdaság modernizálását stb. az u. n. „melioracio“-t (lásd a fasiszta „bonifi-

cát“), s a termelés észszerű és a nemzet szükségleteinek megfelelő szabályozását, az ú. n. „r e g u l á c i o“-t. Ezt a két elvet, mint lelki talajjavítást és erkölcsi megrendszabályozást a szellemi szférába is át akarják vinni.

Sokak előtt egy eszményi „Kert-Horvátország“ képe lebeg (bár a jelszót ebben a formában még nem mondták ki, s mozgalmuk még nem konkretizálódott olyan módon mint Somogyi I. „Kertmagyarország felé“ c. munkájában. Nap-nap után olvashatjuk, hogy a legkülönbözőbb vidékek városai és községei az iskolák és az ifjúság bevonásával gyümölcsfákat ültetnek, veteményes kerteket rendeznek be, szorgalmasan fásítanak és parkosítanak, egészséges, levegős sétányokat varázsolnak az elhanyagolt lakónegyedek közelébe. „A mezőgazdasági reneszánsz“, melyről nemrég N. áivkovié írt egy hosszabb cikket, megkívánja, hogy a kiaknázatlan horvát földek érdekében a tanult ifjúságot visszavezessék a faluhoz, mely így kellő számú szakértőhöz jutna. Ugyanez áll a technikai pályákra is, s ezért az iskolák fejlesztését ebben a két irányban fokozzák. Hogy az irányítás teljes összhangot teremtsen az egyes termelési ágak között, tervbe vették az egész országnak hivatásrendi alapon való megszervezését, hogy így mindenki tehetségének és munkakészségének megfelelő helyet foglalja el.

Hogy mindezekből az ideálokból és tervekből, az egész usztasa nemzetnevelésből mi valósul meg és mi marad meg belőle a világháború viszontagságai után, az a horvátságon kívül álló tényezőktől is függ. Országuk jelenlegi helyzete egyáltalában nem olyan rózsás, mint a tervekből kiáradó optimizmus. Sok szép tervük gyökeres keresztülvitelét megakadályozza az, hogy közvéleményük még távolról sem egységes és a felszín alatt mély szakadékok tátonganak a különböző világnézetek hívei között. A külföldi emigrációba menekült intelligencia a maga egészében, az otthonmaradottaknak pedig egy része azzal vádolja a poglavnikot és az usztasákat, hogy népük szláv múltját megtagadva, az önállóság és függetlenség látszata mögött tulajdonképpen kiszolgáltatták népüket idegen áramlatoknak. Az usztasák viszont őket vádolják hazaárulással, a horvát függetlenség ellenségeinek titulálván őket. Nemrég is dörgegelmes cikk jelent meg a „Hrvatski Narod“-ban (1942 május 12) azon írók, művészek és szellemi munkások ellen, akik annak idején a horvát önállóság gondolata helyett a jugoszláv közösség eszméjét szolgálták, most pedig valamilyen kávéházba összebújva, mint bölcs „rezerváltak“ nem akarnak bekapcsolódni az usztasa életbe, hanem „gondolkozást időt“ kérnek a maguk számára, hogy kivárvák a helyzet alakulását. Ezekkel az örök habozókkal le fogunk számolni! — mondják az usztasák, a testvérharc pedig folytatódik. Mindenesetre feljegyzésre méltó, hogy a horvátság ösztönösen egyes más kis nemzetekhez hasonlóan mind a két táborban igyekszik biztosítani helyét, hogy bármelyik fél győzelme esetén ott legyenek a képviselői, akik megvédik népük érdekét. És még egyet; minden belső viszály dacára is — a többi szomszédainkhoz és nemzetiségeinkhez hasonlóan, — abban valamennyien megegyeznek, hogy a horvátság erejét és lélekszámát erősíteni akarják. Az usztasák különösen erős propagandát fejtenek ki a gyermekáldás érdekében, hogy nemzeti céljaikat és külpolitikájukat népi szaporulatuk fölényével is megvalósítsák. Mennél több katonát az országnak, illetve az usztasa államnak, ez most a parola, s a kaszárnya a nemzetnevelésnek az a végső fóruma, ahol az ifjúság hazaszeretetből és fegyelemből az utolsó simításokat kapja. Az elesett usztasák fiait katonaiskolába adják, hogy újabb harcosokat neveljenek belőlük.

A lány-usztasák pár hónappal ezelőtt, ápr. 26-án a poglavnik előtt nemzeti viseletben azt a dalt is előadták, melynek szövege többek között a következőket mondja: „Isten pusztítson el minden anyát, aki nem szül Antenak usztasát. Minden anyát nyeljen el a folyó, aki nem szül

Antenak katonát. Poglavnik, mi hüek maradunk Hozzád, hüek Hozzád és szolgáljuk a Házát.“ („Bog ubio svaku majku našu, koja Anti ne rodi ustaáu, Svaku majku potopila rika, koja Anti ne rodi vojnika, Poglavniće mi smo Tebi vjemi, Tebi vjemi i za Dom smo spremni.“)

Hogy ez a fanatizmus kedves-e a jó Istennek, az más kérdés. Erős hitem szerint a világháború után ismét eljön az az idő, melyet a Pápa legutóbbi, áldozócsüörtöki beszédében mindenki számára felidézett: „Nem szabad a családot megfosztani attól a hivatástól, melyet Isten adott neki. Nem szabad, hogy a család és vele együtt az iskola kizárólag a csatatér előtere legyen. Vissza kell adni a családot békés hivatásának.“ Addig is minden nemzet igaz és hű fia, kiki saját hivatása és meggyőződése szerint teljesíti a maga kötelességét és követi az egyetemes hazafiság örök jelszavát, melyet saját nyelvükön a horvátok is lobogójukra tűztek: — „A hazáért készen!“

VÁNDOR GYULA

KÜLPOLITIKAI SZEMLE

A távolkeleti helyzet — Német előretörés Oroszországban — A tengely csapatai Alexandria előtt — A nyugati front problémája — Churchill Washingtonban — A cseh kérdés — Horvát-szlovák tárgyalások — Románia és az orosz front

ATENGELY, illetve a berlin-róma-tokiói háromszög hadviselésének súlypontja Európára tolódott át. Japán szilárdan tartja elfoglalt pozícióit s mint hírlik, újabb eredményeket ér el az Aleuti-szigeteken s nagy előrehaladást tesz Csang-Kaj-Sek Kinája ellenében. A csendes-óceáni japán és amerikai flották nem egyszer találkoztak és mérköztek, ezalatt amerikai csapatok szálltak partra Új-Guineán, melyen nemrég japán flottatámaszpont is létesült. India irányában Burma elfoglalása után a japán előretörés bizonyos tartózkodást mutat. Így a tengely politikai tényezői több ízben kedvezően nyilatkoztak India függetlenségéről s készen állanak arra, hogy támogassák a jelenleg Berlinben tartózkodó Bőse hindu politikus, az egykori indiai szakszervezeti vezető mozgalmát. Hogy Japán politikája most Kína belseje felé koncentrálódott, annak az az oka, hogy elsősorban a kínai kérdést kell a japán politikának likvidálnia. Kína belsejének különállása, illetve ellenállása a kínai-angol-orsz kapcsolatok miatt állandó veszedelmet jelent a hosszú hadjáratra és hódításra berendezkedett Japán számára. Ezenfelül nem szabad elfelejtenünk, hogy Japán mégis csak elsősorban szárazföldi hatalom s ereje inkább gyalogságában és tüzérségében van. Noha a japán közigazgatás rendkívüli alapossággal rendezkedett már be Burmában és a Fülöp-szigeteken, valamint Holland-Indiában, Japánnak mégis mértéktartással és óvatossággal kell eljárnia. Német szakértők és kommentátorok szerint ugyanis Japánnak elsőrendű problémája a hajóter növelésének kérdése. A hiányos és elégtelen angolszász és holland vezetéssel szemben Japán hamar érhetett el eredményeket gyors lendületével, azonban most már más feladatok várnak rá: újonnan szerzett tengeri birodalmának megtartása és kormányzata. Itt pedig igen kiterjedt hajóterre van szükség, mellyel Japán nem rendelkezik teljesen. Ezért mutat Japán akkora mértéktartást az indiai kérdésben s ezért rendezi be újra az elpusztított szingapúri és hongkongi dokkokat, hogy ott megfelelő hajóteret állítson elő. Hogy Japán most újra a szárazföldi problémák felé fordul, azt az is mutatja, hogy fokozott érdeklődéssel tekint a Szovjet-Únió politikája felé. Bár úgy Oroszország,

mint Japán gondosan ügyelnek a semlegesség kölcsönös megőrzésére, a tengelyhatalmak részéről nem tartják kizártnak bizonyos konfliktusok lehetőségét, feltéve, hogy a nyugati területein foglalkoztatott Oroszország keleti akcióra is rákényszerül, — ez a kérdés azonban közvetlen kapcsolatban volna a nyugateurópai front kérdésével — a Szovjet-Únió mostani nehézségei közt csak akkor vállalhatja keletázsiai elfoglaltságot, ha a demokratikus hatalmak valóban teljes következetességet mutatnának az atlantióceáni front kiépítésében.

A nyugati front kérdése állandó problémája az angolszász-orosz hadvezetésnek. Azonban egyelőre csak tervekben él; mialatt Oroszország vérezik, az angolszász hatalmak még csak tanácskoznak. A német taktika számít erre s az orosz ügyeket még jóval azelőtt akarja befejezéshez juttatni, hogy az angolszászok beválthatnák a nemrég kötött angol-amerikai-orosz szerződésben Molotovnak tett ígéretüket. Az európai újjárendezést illető, előbb említett szerződésről különben német illetékes helyek újra meg újra megjegyzik, hogy az Kelet-Középeurópát és Németországot kiszolgáltatná a Szovjet-Únió ellenőrzésének. Ugyanekkor a szerződést illető újabb leleplezésekben azt olvashatjuk, hogy a Szovjet-Únióval együtt Anglia is katonai és politikai ellenőrzést gyakorolna Kelet-Középeurópa érintett területein. Ebben benne van annak a lehetősége, hogy az angolszász politika nemcsak ígér a Szovjet-Úniónak, hanem az esetleges nyereségből és zsákmányból maga is részt kér. Aminthogy nyilvánvaló számos kommentár értelmében, hogy az angolszász hatalmak szívesen használják fel a Szovjet-Úniót a németellenes háború céljaira, azonban vagy maguk sem jutottak még el a teljes segítség lehetőségének legmagasabb fokára, vagy pedig bizonyos politikai számításból, — hogy t. i. ne erősítsék túlságosan a bolsevizmust — kapitalista-nagypolgári érdekeik szerint takarékosan bánnak vele. Hogy az angol-szász politikának ez a magyarázata mennyire valószínű, azt semmi sem bizonyítja jobban, mint egyfelől a Szovjet-Únió állandó kérése, igénye, követelése a segítség tekintetében, másfelől pedig az angol szocialista rétegek sűrű panasa, hogy a vezető társadalom és a kormányzat „szabotálja” a Szovjet-Úniónak szóló segítséget. A Szovjet-Únió megsegítése ily módon nemcsak a nyugati front, de egyben a szállítások kérdése is. S Németország közben mindent megtesz, hogy a megrikított angol hajótér által történő szállításokat, melyek tudvalévőleg a Skandinávia és Grönland közti tengeren történnek Murmanszk felé, minél jobban saját ellenőrzése alatt tartsa. Így tesznek újra meg újra jelentéseket a német távirati irodák arról, mint ritkítják meg a szállító karavánokat s mint pusztítanak el nagy mennyiségű hadianyagot, még mielőtt Murmanszkhoz érkeznék. Hasonló blokádnál tartják a német tengeralattjárók az északamerikai szállításokat, melyek az amerikai ellenőrzés alá helyezett Grönland és Izland közt igyekeznek Murmanszk felé. Sőt a német tengeralattjárók igen megközelítik Kanada és Észak-Amerika partjait, folyóinak széles torkolatait is. A német tengeri hadviselés tehát megélnékült az Atlanti-óceánon. Ez pedig nyilvánvalóan közvetlen kapcsolatban van a nyugati front felállításáról szóló hírekkel és tervekkel.

Említettük, hogy Németország a döntést keleten, Oroszországban keresi és hadi tényekkel akar elébe vágni az angolszász hatalmak beavatkozási ígéreteinek. Június közepe óta óriási offenzíva bontakozott ki a dél-oroszországi területeken. Közép- és Észak-Oroszországban is élénk harcok folynak, melyek jelentőségét jól megvilágítja Hitler vezér és a finn Mannerheim tábornagy nemrég egymásnál tett kölcsönös látogatása. A harcok súlypontja azonban most délen van. A német előretörés számol a gyakori orosz ellentámadásokkal, melyek július közepén leginkább a sokat vitatott Voronezs körül bontakoztak ki; ugyanekkor azonban olyan nyomatékkal nehezedik az

oroszkra, hogy Timosenko marsall haderejének nehéz harcok között a hátrálás „klasszikus“ orosz taktikáját kell választania. A német támadás előbb Karkov környékére nehezedett, utóbb a németek tovább haladtak a Doneczen túlra, majd egyre erőteljesebben kierőszakolták a Donon való átkelést. A roppant méretű páncélos-csata célja az, hogy a német haderők elvágják az orosz csapatoknak Moszkvával és egymással való összeköttetését, elszigeteljék a déloroszországi ellenállást és megszerezzék a Kaukázus fölötti uralmat. A támadás másik közvetlen célja a krími félsziget megtisztítása volt. Miután már a német erők másfél hónapja megtörték a Kerceszen lévő orosz ellenállást s miután most már újra elérték a tél bekövetkeztekor kiürített Rosztovot, Szebasztopolra vetették magukat. A júniusi harcok középpontjában a rendkívül erővel és erődítmények sorával védelmezett, bevehetetlennek tartott Szebasztopol megvívása volt. A hadijelentések megemlítik, hogy a németek mellett itt résztvettek román csapatok is a küzdelemben, amint-hogy számos jel arra mutat, hogy a német oldalon harcoló Románia bizonyos érdeklődéssel és figyelemmel tekint nemcsak Beszarábia, hanem egyéb orosz partok felé is, ezzel mintegy felújítván Stere Konstantin világháborús' koncepcióját. A déloroszországi és középoroszországi harcokban viszont jelentős és szép szerep jutott osztályrészül a magyar csapatoknak, aminthogy ezt a német jelentések és kommentárok kiemelve hangoztatják is. Szebasztopol bevételének nemcsak a szárazföldi hadviselés terén van nagy jelentősége. Ez a haditény kihat a fekete tengeri flották helyzetére is. Szebasztopol volt ugyanis az orosz flotta egyetlen jelentős támaszpontja. Viszont közben feltűnnek a Fekete-tengeren bizonyos német és olasz egységek, főleg tengeralattjárók s nyugtalanítani igyekeznek a kaukázusi partok felé húzóódó orosz hajókat. Szebasztopol birtokában Németország továbbterjeszkedhet a Kaukázus felé, — e törekvés fedezésére szolgálnak a nagy déloroszországi és középoroszországi hadműveletek.

A feketetengeri kérdés azonban nemcsak a német-orosz hadviselés ügye. Közeli érinti ez a kérdés a tengerszorosok miatt olyan kínos helyzetben lévő Törökországot is. A közben váratlanul elhalt Saydam miniszterelnök helyett Szaradzsoğlu külügyminiszter vette át itt a kormány vezetését, melynek tartózkodó és semleges külpolitikai iránya különben változatlan marad. Erre annál is inkább szükség van, mert német és olasz részről, miközben konstatálják a teljes török semlegességet, aggódva említik, hogy Anglia és Amerika készen áll e török semlegesség megsértésére. Június közepén nyilvánosságra jutott a hír, mely szerint Törökország fölött amerikai hadigépek röptek el, melyek közül négy kényszerleszállást hajtott végre. A török kormány itt a nemzetközi jognak megfelelően járt el s különben is kielégítő és tartózkodó magatartást tanúsított. Azonban német részről felháborodással regisztrálták ezt a sérelmet s mintegy késznek nyilatkoztak a török semlegesség védelmére. Közben Törökország, melynek nyugati határai felől most nem várható különösebb változások, — hiszen a német előretörés Dél-Oroszországban kielégítően halad előre — nagy gonddal figyeli északi és keleti határait s ezeket jelentősen megerősítette. Ha nem is kell túloznunk a török-orosz viszony elfajulásáról szóló hangulati jelentéseket, melyek különben mind az ankarai Papen-féle merénylet-per következményei, az nyilvánvaló, hogy a kényes helyzetben lévő Törökország részéről bizonyos óvatosságot figyelhetünk meg Oroszország irányában. S ez az óvatosság szól most Anglia, de még jobban a török ügyek iránt egy idő óta különösen érdeklődő Amerika felé is, annál is inkább, mivel német részről állandó gondos figyelemmel kísérik a török politika irányait.

Törökországot a közeli helyzet legújabb alakulása különben is fokozott éberségre serkentheti. A tengely haderői ugyanis teljesen meg-

változtatták a mintegy egy éve fennálló északafrikai helyzetet, melynek Szuez révén kell, hogy kihatásai legyenek Törökország irányában is. Június folyamán a tengelyhatalmak páncélos erői Rommel főparancsnoksága alatt új oíFenzívába kezdtek s az angolok részéről is elismert zseniális és ötletes támadással lehetetlen helyzetbe hozták az északafrikai angol erőket: egy részüket szétszórták, más részüket pedig megfutamították az egyiptomi határ felé. Rommel seregei már át is lépték az egyiptomi határt, Tobruk és a többi kisebb-nagyobb oázis és erősség elfoglalása után már ott állanak  l Alameinnél, közvetlenül Alexandria kapui előtt. Az egyiptomi kérdés felvetése egészen új helyzetet teremt az angol politika számára. Alexandriánál az angolok végső védelemre rendezkedtek be s Rommel is pihenőt tart, hogy rendbehozza osztagait. Franciaországot kínosan érinti az Alexandriában az angolok által internált közelkeleti francia flotta sorsa s ugyanakkor az arab világban óriási mozgolódás támad, mely feléleszti az arabok közt a hitleri Németország iránti régi érdeklődést. Németország most szívesen veszi a Berlinben tartózkodó arab emigránsok, az iráki miniszterelnök és a jeruzsálemi főmufti támogatását, viszont az olasz politika körei elítélően nyilatkoznak az egyiptomi függetlenségi párt, a Wafd vezetőjének, Nahasz pasa miniszterelnöknek jelenlegi angolbarát szerepéről. A tengely sajtóirodái részletesen közlik azokat a mozgolódásokat és belső küzdelmeket, melyeknek színhelye a német veszélytől fenyegetett Egyiptom és arra a következtetésre jutnak, hogy Faruk király, kinek tengelybarát érzelmeket tulajdonítanak, heves küzdelem középpontjába került s Egyiptom függetlenségének védelmében összeütközött az 1926-os szerződésen túllépő, Egyiptomot német- és olaszellenes háborúba kényszeríteni akaró angolokkal.

Angliában az afrikai kudarc hatására arra a belátásra jutottak, hogy az olasz flottának az eddiginél nagyobb jelentőséget kell tulajdonítaniok. Az afrikai kudarc azért olyan jelentős egyébként, mivel lényegesen kitolja annak lehetőségét, hogy az angolszász hadviselés Afrika valamely középső pontján támaszokat létesítsen s innét hatoljon a Földközi-tenger felé. Hasonlóképpen kellemetlen hatással van Rommel nagy győzelme azokra az angol-amerikai tervekre, melyek angolszász vezetés alatt álló egységes Nagy-Afrikáról beszéltek a nyugati hatalmak támogatása érdekében. Az afrikai német előretörésről feltételezik, hogy az egy nagyobb átgondolt terv részlete. Azt tartják, hogy a délorszországi német eredmények összefüggésben állanak az afrikai küzdelmekkel. Mint valami harapófogó két ága, úgy közelednek Dél-Oroszországban is, Afrikában is a németek a Közel-Kelet olajforrásai felé. Amint az oroszországi erők a Kaukázust veszélyeztetik, úgy veszélyeztetik az arab világot mozgásba hozó Rommel-féle csapatok az előázsiai, iráki, iráni és arabiai angolszász olajforrásokat. A veszély tehát nemcsak politikai és katonai, de gazdasági is, a német sikerek mindenképp igen közelről érintik az olajkérdésben elsőrangúan érdekelt angol-amerikai tőkét, mely a Közel-Keleten óriási politikai és gazdasági hatalommal rendelkezett.

Az angol politika közelről érzi a veszedelmet s nem osztja feltétlenül Churchill háborús optimizmusát. Ez a kitartás és optimizmus elsősorban az angol-amerikai összefogás funkcionálásának kérdése. Az angol-amerikai haditermelés kapacitása azonban, úgy látszik, még mindig csak a kezdetnél tart s ha ez a jövőre netán reményt is nyújt, még mindig nem ellensúlyozhatja a német eredményeket. Churchill ugyan nem tartja végzetesnek az északafrikai helyzetet, de ugyanakkor más politikai körök igenis nagyon veszedelmesnek tartják az orosz fejleményeket. A Szovjet- ni  újra sürgeti a nyugati front megnyitását, az orosz hadijelentések kegyetlen kommunista realizmussal és lelkiismeretességgel közlik — elsősorban az angolok számára—a Szovjet- ni  hadihelyzet r l sz l  leplezetlen beismerő-

seket s mindez arra indítja az angol politika számos rétegét, hogy erélyesen követelje Oroszország mielőbbi tehermentesítését. Ez és a szállítások állandóan fennforgó kérdése, a hajótér problémája most már Angliában és Amerikában is reávetíti árnyait a háborús politika kilátásaira. Azonban az angol-amerikai hadvezetés és politika egyelőre, úgy látszik, még mindig a terveknél tart a nyugati frontot illetőleg s vannak nézetek és álláspontok, melyek szerint egyszerűen lehetetlen ebben az évben ennek a frontszakasz-
nak a megnyitása; ez esetben pedig a Szovjet-Únióknak Németországgal szemben még egy téli háborúra kell felkészülnie. A téli háború kérdése azonban nem közömbös a sok tapasztalatot szerzett s a való helyzet tanulságait nyilvánvalóan levonó német politika és hadvezetés számára sem. Ha a hosszú tél ki is tolt a téli hadviselésre talán nem egészen számító német offenzíva időpontját, a német vezetés most annál jobban sürgeti a déloroszországi döntést, minél mélyebben haladunk a nyárba; ősz előtt Németország kész helyzetet akar teremteni az orosz síkságokon. E tekintetben Németország következetesen és realiztikusan jár el minden orosz kérdésben s ha a háború kihatásai révén idén még nem érezhetők feltétlenül az ukrainai és közép-oroszországi — Rosenberg vezetése alatt történő — gazdasági akciók teljes eredményei, a német jelentések a közeljövőben nagy könnyebbségeket ígérnek a birodalom lakosságának. Göbbels birodalmi miniszter szerint a német vezetés mindenben levonta a tél tanulságait s az egységes új Európa együttesen hárít el minden tervezett nyugati akciót, melynek végrehajtásáról egyébként Angliában egyelőre a legteljesebb bizonytalanság uralkodik.

Ebben a politikai atmoszférában határozta el magát Churchill újabb amerikai útjára. A Roosevelttal folytatott tanácskozásokról hírlik, hogy azok elsősorban a hajótér és a nyugati offenzíva kérdése körül forogtak. Németországban nem tulajdonítanak különösebb jelentőséget a Tobruk elfoglalása, Alexandria megközelítése időpontjában történt utazásnak és megbeszélésnek, mely egyébként kiterjedt a csendes óceáni helyzetre is. A nagy afrikai sikerek ugyanis észrevehető könnyebbséget jelentenek Németország számára azon éjszakai angol légitámadások tekintetében, melyeket nem győzött eléggé elítélni a hivatalos német politikai közvélemény. Az afrikai német győzelmek ugyanis olyan hatással voltak Angliára, hogy ezek időpontján túl mintegy július közepéig nem volt lényeges légitámadás a birodalom ellen Anglia felől. Július közepén viszont újabb angol légitámadás történt, melynek célpontja ezúttal Danzig volt. Rövidesen nyilvánvalóvá lett, hogy a danzigi légitámadás Svédország felől jött; az angol repülők Svédország fölött repültek el igen nagy magasságban. A kérdés tehát korántsem olyan egyszerű. Az angolszász hadviselés ugyanis rendszeresen alkalmazza ezt az eljárást. Hasonló volt az eset a török területen kényszerleszállást végrehajtó amerikai gépek esetében is. Az angolszász felfogás azt tartja, hogy egy-egy ország légitere csak annyiban semleges és annyiban tartozik az illető ország szuverénitására, amennyiben azt ágyúival, léghárító őrsegével áthatja és ellenőrizheti. Vagyis hasonló a felfogás itt, mint a tengerek és a tengerpartok szuverénitására kérdésében. Német részről természetesen hevesen állást foglalnak az ilyen értelmezés ellen. Kiemelik, hogy amennyiben Svédország tiltakozása nem vezet eredményre, Németország készen áll arra, hogy átvegye a svéd semlegesség védelmét. Svéd részről egyébként újabban egyre gyakrabban emelnek panaszt, írja a tengelyhatalmak sajtója, a Keleti tengeren történő svédellenes orosz tengeri atrocitások miatt. Svédország különben is mindig károsan figyelte a Szovjet-Únió északi politikáját. A svéd magatartásban most észrevehető bizonyos megértés Németország irányában, melynek hiányáról egyébként sokat panaszkodott a hivatalos német sajtó. Ez a német-svéd érdeklődés és orien-

táció nyilvánvaló következménye az oroszországi német előrehaladásnak, valamint annak a késelemnek, melyet Anglia és Amerika mutat hadviselésében. Az angol légitámadások semmiképp sem pótolhatják a szárazföldi hadviselést. Úgy, hogy most már a Németország elleni légitámadások korántsem gyakorolnak oly megnyugtató hatást a Szovjet-Únióra, mint eddig hitték az angol kormányzat körei.

Ezalatt Németország erélyesen folytatja a „belső front” konszolidálását. Most nem beszélünk azokról a határozott és erőteljes nyilatkozatokról, ahogy a német politika és publicisztika tényezői biztosítják Európát a német nép végső kitartásáról. Göbbels miniszter különös hangsúllyal és jelentőséggel szolt például arról, hogy ez a háború a lét, vagy a teljes megsemmisülés kérdése. A „belső front” konszolidálására nem is annyira a bizó és kirtartó Németországban, mint inkább a többi német fennhatóság alá tartozó területeken van szükség. Így elsősorban Csehországban fejtett ki nagy erélyt a német vezetés, mely példát statuált Heydrich protektor meggyilkolása után. A rendkívül kiterjedt nyomozás nagyszámú kivégzésekhez és két cseh falunak a földről való eltörléséhez vezetett. Azóta azonban útan van újra a cseh-német megértés s Hitler vezér kitüntetö megtszaltetésben részesítette hetven éves születésnapján Hácha elnököt, Mercedes-autót ajándékozván neki. Háchát a német politika és a csehekkel való együttműködés letetemnyesének tekintik. Hácha mellett Emanuel Moravec volt vezérkari ezredes, jelenleg közoktatásügyi és népfelvilágosítási miniszter propaganda-tevékenysége, az emigránsok és Benes elleni akciója képviseli a cseh-német megértés szellemét. A cseh közigazgatást egyébként egyszerűsítették és német mintára átszervezván, azonossá tették a birodalmi közigazgatással s a cseh belügyi és közoktatásügyi minisztériumokba német vezető közegeket helyeztek el, hogy garantálják a cseh-német egyetértést. Heydrich gyilkosainak elfogatása, illetve agyonlöveteése a prágai Borromei Szent Károly templomban következett el; e hajdan katolikus templomot a csehszlovák hatóságok 1918 után a cseh ortodox egyház javára szereztek meg s a templom szláv érzésű papsága rejtegette a merénylőket és társaikat, akikről a német leleplezés különös nyomatékkai hangoztatta, hogy Benes által küldött ejtőernyősök voltak. A cseh helyzet tisztázása ily módon erőteljes ütemben haladt a cseh-német megbékülés felé, melynek alapja természetesen a birodalom iránti teljes lojalitás.

A „belső front” konszolidálásának másik színhelye a megszállás alatt lévő Franciaország, ahol a német hatóságok szükségesnek látták, hogy további erélyes rendszabályokat foganatosítsanak úgy a kommunista, mint az angolszász kapcsolatokat ápoló gaulleista agitáció ellenében. A német hatóságok további eréllyel lépnek fel a zavaró tevékenység ellen s ebbe az akcióba bevonják Laval rendszerének képviselőit is. Laval negyedéve fennálló kormánya azonban korántsem hozott akkora meglepetéseket, mint azt várták, elsősorban angolszász oldalon. Laval, úgy látszik, a szelídebb és értelmesebb módszerek híve, ami azonban korántsem változtat azon, hogy jelentös figyelemmel méltányolja Németország igényeit. Laval határozottan antibolsevista politikát csinál s a francia társadalomnak több ízben megmagyarázta, hogy Németország milyen fontos európai missziót teljesít a keleti fronton. A francia munkásoknak és ifjúságnak segíteniük kell e nagy munkában. Annál is inkább, mert ezzel megkönnyítik a németországi francia hadifoglyok helyzetét. Német részről méltányolják Laval erőfeszítéseit, melyeknek társadalmi részében egyébként ott szerepel a francia mezőgazdaságnak az ipar rovására való felkarolása. Németország szívesen látja, hogy Franciaország egyre inkább a mezőgazdaság felé orientálódik. A németek európai vezető szerepének záloga ugyanis az ipar s amint a keletközépeurópai országokra is első-

sorban mezőgazdasági hivatás vár az új Európában, úgy jut túlnyomórészt mezőgazdasági szerep is a maga helyét megtaláló Franciaországnak. Laval politikája tehát fokozatosan közeledik az új Európa programja felé s ilyen módon fokozódik egy árnyalattal az angolszászoktól való elhidegülés is.

Végül ne felejtsük el a keletközépeurópai politika némely jelenségeiről. Ide tartozik a horvát politika alakulása, mely természetesen tovább halad a poglavnik által megszabott úton s heves harcokban áll a jugoszláv államgondolatot fenntartó felkelőkkel, úgy hogy Horvátországban továbbra is érvényes rendszabályok fenntartása látszik szükségesnek. Dalmáciában és Montenegróban is szükségesnek mutatkozott a megszálló olasz hatóságok tevékenysége, mely jelentősen előre haladt, illetve lépést tartott a londoni emigráns jugoszláv kormány propagatív tevékenységével. A horvát kormányzat természetesen híven a tengelyhatalmakhoz szabja politikai irányát, azonban a szűkebb keletközépeurópai területen természetesen nem vonakodik önálló cselekvéstől sem s kapcsolatokat keres a Kárpát-medence peremének politikai formációival. Így került sor nemrég bizonyos horvát-román találkozásokra s legutóbb is így következett be Zágrábban Csatlós szlovák hadügyminiszter látogatása, melyet július közepén viszonzott Pozsonyban Kvaternik marsall. A két találkozás felújítását jelenti az 1840-es években kialakult szlovák-horvát politikai együttműködésnek s ha nem csaló-dunk, céljai az akkori célokhoz — mutatis mutandis — eléggé hasonlatosak.

Ugyanekkor Romániáról sem szabad elfelejtsük. A nyugat felé határozott határokkal rendelkező Románia, melyek szilárdságát a magyar erdélyi jelleget hangoztató magyar politikai tényezők is kiemelik, — élükön a nemrég Székelyföldön és Kolozsvárt járt Kállay miniszterelnökkel — a keleteurópai hadműveletek terén talál Antonescu marsall vezetése alatt jelentős érvényesülést. Ilyen értelemben beszélhetett arról egy legutóbb kiadott román hivatalos közlemény, hogy Románia nem követi a propaganda megszokott útjait és magukra hagyja íróasztalaik, szerkesztőségeik körében a különféle propagandistákat, hogy annál energikusabban jelölje ki helyét mostani katonai tevékenységével az új Európában. Mint említettük, ebből nyilvánvaló, hogy Románia fokozott figyelemmel tekint a keleteurópai fejlemények elé s ily értelemben vállalt szerepet Oroszország ellenében.

Íme, az egész európai külpolitika összes eseményei a német-orosz háború, illetve a keleti német előretörés körül csoportosulnak s úgy látszik, még hosszú időre ezek a jelentős tevékenységek szabják meg a diplomáciai és katonai fejlemények menetét.

GOGOLÁK LAJOS

EGY ÉV MŰVÉSZI ÉLETE

EGY ÉVAD képzőművészeti terméséről készítve mérleget, kettős irányú figyelemre kényszerül a szemlélő. Számba kell vennie mindazt, amit a közelmúlt érdemesnek ítélt felkutatni, megemlíteni, vagy megszerezni a művészettörténelem újabb eredményeit és a kiállítások sorából szükséges megemlékeznie azokról, amelyekről úgy véli, hogy a jövőben adalék, vagy forrás lesz a művészettörténelem számára. Így hasad ketté önmagától az egységes keretre váró anyag. Az egyik fele lehető pontos ismertetés és beszámoló, a másik önkényesebb, többet vitatható, bizonytalanabb talajon mozgó keresése a maradandónak hitt értékeknek. Így kerülhet egymás mellé múlt és jelen; ketten rajzolnak, két vetületből, biztosabb képet képzőművészeti műveltségünkről és felkészültségünkről. Kiadványaink és könyveink nagyobb részének a megszületéséhez önzetlen támogatás szükséges, élő művészetünk sorsával pedig a hivatalos művészetpolitikán és egy-két ritka gyűjtőn kívül alig törődik más. Ezért szükséges minél gyakrabban emlegetni a kimagasló eredményeket és ezért kellene sokszoros szigorúsággal pálcát tömi minden készületlenség és tehetségtelenség fölött.

Dercsényi Dezső, a fiatal műtörténész: (Nagy Lajos kora; Budapest, 1941. Egyetemi Nyomda, 3191.) nehéz feladatra vállalkozott. A XIV. század második felének magyar műveltségéről vázol egységes képet, négy évtized kulturális eredményeit igyekszik azonos szempontok szerint összefogni. A feldolgozásra, vagy rendszerezésre választott anyagot időszerűvé teszi Nagy Lajos király trónraléptének hatszázadik évfordulója. A bevezetés írja: „Kétségtelen, a XIV. század második felében oly művészeti renaissance-nak — a szó rinascita, újjászületés értelmében — vagyunk szemtanúi, mely csak Szent István, III. Béla, majd IV. Béla korához hasonlítható a múltban ... Véleményünk szerint ez a kivételes gazdagságú négy évtized anyaga együtt tárgyalandó a legszélesebb alapokon keresve a kiinduló pontokat, a gyökereket“. A szerző elképzeléseivel leginkább Huizinga módszerét követi. Nem új felfedezésekről, eredményekről számol be; a meglévőt igyekszik összefogni, teljes korképet rajzolni választott gyűjtőszempontja szerint. Hosszú fejezetet szán a „Lovagkirály“, az „Udvari élet és lovagvilág“, a „Szellemi kultúra“ rajzának. Az általános érdekű fejezetekben összeállítja mindazt, amit jellemző adatnak ítél a szellemi kép teljessége érdekében, politikát, irodalmat, külföldi kapcsolatokat, a szerzetesrendek helyzetét, a külföldjáró egyetemi hallgatók emlékeit, a királyi udvar szokásait, a vezető főúri családok életét. E négy évtizednyire szabott szellemtörténeti képet magyarázza, egészíti ki és állítja párhuzamba, vagy új elméletet szerkesztve teszi gazdagabbá a képzőművészetek emlékeivel. A bevezető fejezeteket követi mesterségének igaz anyaga, az „Építészet“, „Szobrászat“, „Festészet“ és „Iparművészet“.

Módszeréből kettősség következik s ez a kettősség könnyen megzavarhatja a kevésbé felkészült olvasót. Előbb általános műveltségünk keresztmetszetét rajzolja meg, úgy csoportosítja és állítja egymás mellé a történelem emlékeit, hogy azokból lehető szemléletes és világos képet alakítson. Egyszerű, önmagától adódó elvek szerint kell rendeznie anyagát — kötelessége szigorúan ragaszkodni a művészettörténet tárgyi adottságaihoz; a különböző stílus-formák és a biztos történeti adatok

majd fényt derítenek a fejlődés egykori lehetőségeire. Valahol e tájon ütközik a módszer kettőssége. A választott korszak túlrövid ahhoz, hogy egy-egy műemlék élete teljesen kirajzolódjék keretei között. Ezért van szükség több magyarázatra, vagy vész el gyakran a fejlődés tiszta vonala a sok emlék között. A könyv pontosan és híven tárhatja fel olvasója előtt Nagy Lajos korának gazdag kincsestárát. Célja nem új eredmények közzététele, vagy új elv, bölcselkedő szellemtörténeti elmélet vázlata, hanem lelkiismeretes és hű bemutatása egy nagyobb stílus-korszak keresztmetszetének — mindannak, amit a kutató a választott két határ között talált.

Biró József, Erdély művészetének egyik leghivatottabb szószólója. (Erdély művészete; Budapest, 1942. Singer és Wolfher, 304 lap.) Hogy valóban ismeri tárgykerét, hogy igaz hittel fordította figyelmét a sokáig fel nem derített részletek felé,—nemegy tanulmánya bizonyította. Nagyobb összefoglalásra jogosító képességét levéltári kutatásokon, kevésbé csillogó, de nélkülözhetetlenül fontos részlettanulmányokon csiszolhatta.

A könyv nem sokkal Erdély visszacsatolása után jelent meg. Kérdéses, vajjon fontosabbnak ítéli-e a tudomány igazságát a túlzó és időszerű nemzeti önbecsülés hiúságánál? A tudós sovinizmusa talán legérthetőbben a „Jegyzetek és források“-ban felel a lokálpatriotizmussal vádaskodóknak, ahol Kós Károly tételével szállva vitába, mélyíti gondolatmenetét. „Kényelmes és egyszerű, de teljesen tévútra vezető módszer volna Erdély mai, vagy akár a múltbeli néprajzi eloszlásából arra következtetni, hogy mind a három nép lélekszámával megegyező arányszámban vett részt az erdélyi művészet kialakításában... Erdély művészete sem néprajzi elosztódásával, sem eddig ismert művészeinek faji és névelemzésével nem magyarázható, csak egyetemes szelleme, történeti fejlődésének évezredes folyamatával.“

A könyv Erdély művészetének történetét tárgyalja a honalapítás idejétől a világháború utáni évekig. Magyarázatként utal az általános politikai, vagy műveltségi viszonyokra, de vezető szempontja mindvégig a műemlékek születésének története, egymáshoz való viszonyuk. Ilyen megfontolás szerint, vagy a felsorolt, páratlanul gazdag enilékanyagra emlékezve, a mű pozitívista jelleget ölt; a szellemtörténet követelményeinek a biztos tételekből következő és az általános műveltségi jellegzetességeket tapogató eredmények tesznek eleget. A legismertebb, sokat tárgyalt emlékek mellett sok kevésbé ismertet sorakoztat fel. Rendbe állítva, maguk igazolják az egykori erdélyi művészet egyes korszakainak, vagy egyes műfajainak gazdagságát. Az építészet, szobrászat, festészet mellett egyformán fontos szerep jut az iparművészet majd minden ágának. Erénye alapos tudásán és széleskörű tárgyi ismeretén kívül természetes otthonossága, mellyel mindent az őt megüelő helyre utal. Tétele, a kimért és egyenletes stílus-fejlődés elve, bizonyítottnak látszik már a második fejezet után. De tétele erősítésére igazolja ugyanezt a késlekedő gótikának a renaissance-szal, a renaissance-nak a barokkkal, a barokknak a klasszicizmussal ölelkező, sokszor egymás mellett élő jelenségeivel. Nem lesz túlzó sovinizsza, biztos szemmel határozza meg a gyengébb alkotások értékét is. Tudja, hogy a provinciális jelleg, egyes időszakok merevségének vizsgálata éppoly fontos feladata az Erdély-kutató művész-történésznek, mint az európai hírnévre emelkedett alkotások méltatása. Nem feledkezik meg a szászokról és románokról — egyforma módszerrel ítélkezik róluk — keresi és elismeri mindazt, ami a szükséges színvonalat eléri, látja és ismeri más műveltségi körökkel is való összefüggéseket; nem vállalkozhatok a hivatlan prókátor szerepére. Egyformán bizonyítja jártasságát a román kortól a klasszicizmusig.

A XVIII. század második felében és a XIX. század anyagának tárgyalásánál mintha szétfutnának ujjai alól az eddig erős szálak; az erdélyi műveltség önállóságának hanyatlásával együtt csökken a szerző mondanivalója is. Amit e korból erdélyinek minősít, inkább a születés, vagy egy-két évnyi erdélyi működés jogán teheti. Ez a korszak nem illeszkedik oly következetesen az előbbieik mögé, mint ahogy a régiek követték

egymást. Kár, hogy a kiadó jóval kevesebb gondot fordított a gazdag képanyag kiállítására, mint amennyivel a szerző érlelte és alakította történetét. Pedig ma már a művészettörténészek a képanyagot a szövegrésszel egyenrangúnak tekintik.

A Vaszary Jánosról írott könyv (Petrovics Elek—Kárpáthy Aurél: Vaszary János, Budapest, 1942. Athenaeum, 128. l.) a ritka termésű magyar művészeti irodalom területén egyike lehet a jó példának. Széles és átfogó keretekben, lehető teljes hűséggel mutatja be a nemrég elhunyt nagy művész életművét. A művészeti szakirodalom kevésbé öncélú minden más tudománynál és gazdag képanyaggal felfegyverkezve önmagánál sokkal inkább a művészt vagy művészetet szolgálja. A kötet két szerzője a kortársak eleven emlékezetével szövi gondolatait.

Petrovics Elek a művész életének különböző állomásaival ismert meg. Gazdag életének adatait legkiválóbb művei említésével fokozza színesebbre. A rövid összefoglalás teljes képet nyújt Vaszary művészetének alakulásáról, híven festi egyéniségének minden oldalát, pontosan számol be az indítékokról, amelyekből művészete természetesen következett. Jellemzése szerint az alkotások önmaguktól helyezkednek Németország, Párizs, Itália és a hazai környezet vonalában. Az alkotások mellett rövid jellemzőképpen említi sikeresebb kiállításait, művészetpolitikai tevékenységét. Egyszerű és keresetlen módon állít emléket az írás eszközeivel a halhatatlan művésznek.

Kárpáthy Aurél az élettörténeti adatok és az időszzerű művészettörténeti kérdések mögött művészetének elsőrendű magyar jellegét kutatja. Bizonyoságként sorakoztatja fel a szülőföld hangulatát, a kortárs-művészeket és írókat, vagy akár a régebbieket is, akiktől megbízható elveit tanulta. Bölcselkedő gondolatjárással és Vaszary maga vallotta elveire való hivatkozással vázolja jellemének különböző vonásait. Így tűnnek elő a legjellemzőbbek, a szín és fény szeretete, a dekorativitásra való törekvés, az „aranyjánosi“ magyar vonás, az az állásmód, mellyel biztosan veti meg lábát a hazai földön. Tételenként boncolja, majd fűzi ismét egybe kivételes tehetségének számtalan oldalát, kerek és teljes, minden részletében eleven képet rajzol.

A kötetet páratlanul gazdag képanyag egészíti ki. A művészettörténet egyedül fiatalabbkori alkotásainak hiányosságát fájlatthatja; fokozottabban érdekelné a tanulmányokhoz hasonló széles távlat. Külön kell megemlékezni a könyv kiállításának tökéletességéről, az egyszínű és színes műmelléletekről. A szerkesztés munkálatait a művész özvegyének közreműködésével Révész István végezte.

Csabai István könyvét, Az impresszionizmus korát (Budapest, 1942. Officina, 118+96 l.) csupán három-négy oldala sorolja e cikk keretébe. Programja szerint a múlt századi európai művészet impresszionista korszakának teljes képét vázolja; a magyar vonatkozásokat a valóságnak megfelelően rövid utalásokkal szemlélteti. A tárgykör már önmagában sok izgalmat és érdekességet rejt; a szerző mindezt csak ott alkalmazza, ahol a jellemzés érdekében szükségesnek véli. Nem mond egyéni véleményt, nem ítélkezik a közelmúlt felett, tudja, hogy a végleges bírálat ideje még nem érkezett el; sokat módosíthat rajta az egyéni ízlés. Széles keretben tárgyalja anyagát Manet-tól Van Gogh-ig. Komoly szerénységgel megelégszik festői egyéniségük tiszta és világos rajzával. Mértékletes, s ez önmagában rejti stílusának és tanulmányának sikerét.

Az impresszionizmus körét Franciaországban határozza meg. Ezen túl a németek közül Liebermann, Slevogtot, Corinthot, az olaszok közül Fattorit, Nittist, Mancinit, Spadinit, Ranzonit, Previatit és Segantin, a svédek közül Zorn, az angolok közül Sickert és Whistlert említi, így kerül sor Szinyei-Mersére, próbát tesz Munkácsy Mihállyal, majd a nagybányaiakat jelöli az impresszionizmushoz legközelebb állóknak, Ferenczyt, Fényest, Iványi-Grünwaldot, Márffy, azután Vaszaryt és

legrokonabbnak Csókot. Tudja, hogy e stílus nem határozható meg az impresszionizmus eredeti fogalmaival, de összefüggéseket és utalásokat keres. Látja a különbségeket; melyek a két nép eltérő egyéniségéből következnek.

Az évad első emlékezetesebb kiállítása az elhunyt Patkó Károly emlékének hódolt. Az általános bírálat kettős utat járt: vagy elítélte a római iskolához való tartozandósága miatt, vagy éppen ez okból dicsérte bíráló szándék nélkül. Kevesen állapították meg az értékrendet az iskola keretében, ahol Aba-Novák járt az élen: Patkó csak mögötte helyezkedhetett el. A tárlat bemutatta egész fejlődését, korábbi, nehezkesebb, természetűbb és elemzőbb természetű munkáit, biztos és finom vonású rajzkészségét, majd nagy és töretlen színfoltokat alkalmazó későbbi korszakot. Művészete fokozatosan közeledett a teljes leegyszerűsödéshez; formáival és színeivel is messze utasította magától a szövevényesebb, komplikáltabbnak látszó megfontolásokat. Nem tartozhatott a „festőiség“ hívei közé; munkáinak alakításában elsőrendű szerepet játszott értelmi képessége, következetesen újat és a régi, Nagybányából táplálkozó stílusnak ellentmondót igyekezett alakítani, távol tartva magát minden túlzástól. Nem távolodott messze a természettől akkor sem, mikor annak elsődleges formáit a maga Rómában alakult ízlése szerint alakította át.

Gróf Almásy-Teleki Éva intézetében Rippl-Rónai József válogatott munkái mellett Bernáth Aurél állította ki újabb műveit. A mesteri kettős különös összhangot eredményezett. Rippl-Rónait méltón képviselték alkotásai, szinte teljes keresztmetszetét nyújtották művészetének; újabb bírálatot hozzájuk fűzni már nem a kritikus, hanem a művészettörténész feladata. Itt, a tárlaton már biztosan állott egymás mellett a két mester műveltségével, festői készségével, képességével, művészi gondjával. Egyformán határozta meg mindkettőjüket a költői hangulat, a színes festőiség, vagy a reális, természetes biztonság is. A tárlat meggyőzte igazukról a régi Bemáth-hívőket; Bernáth már nem követel időszaki forradalmat, többre becsüli a zárkózott műveltséget, a nem mindennapi élményt, a magasra emelkedő képzeletet az erőszakoságnál. A kiállítás sikerét inkább tájképei lendítették előre. A művész tárgyalása körébe vonta mindazt, amit környezetében látott és tapasztalt; távoleső vidékek képét, lakásbelsőket, környezetének alakjait, tán véletlenül feltűnő, de tudatosá érlelt élményeit. A berlini expresszionizmuson nevelkedett tehetsége mintha végső kifejléséhez ért volna, stílusán alig változtat, pontosan tolmácsolja minden gondolatát. Jelentőségéről legbiztosabban az év többi tárlatán felbukkanó tudatos, vagy önkénytelen követője vallhat; iskolát és széles kört alakítottak egyéniségéből, megingathatatlan stílusából.

Bernáth Aurél kiállítását két hónappal követte a váratlanul elhunyt Aba-Novák Vilmosé. A művész halálakor a kegyelettel emlékező írók igyekeztek számbavenni az eredményt, amelyet hazai művészetünk körében betöltött. Ennek az emlékezésnek volt hívebb és valóságosabb formája a sok munkáját összegyűjtő emlékkiállítás. Célja szerint Összefoglalta és típusaiban mutatta be mindazt, amit a művész páratlanul gazdag élete során alkotott. A katalógus előszavában írta a tárlatot rendező Gerevich Tibor: „Az igazi művészt: tartalomnak és kifejezésnek, a benső látomásnak és külső megjelenítésnek, a szellemi kisugárzásnak és az anyagi kivitelnek, az optikának és a léleknek tökéletes összhangja teszi. Ezzel a kettősséggel ragadnak meg, kápráztatnak el ép úgy, mint hatnak meg korokon és nemzeteken felül a művészet legnagyobbjai, akik közé kétségkívül Aba-Novák is tartozott. Művészete, egész művészi egyénisége és életműve a legnagyobbak mértékét elbírja“. A tárlat időrendben tekintette végig alkotásait. Az egyik teremben sorakoztak római

korszaka előtt született festményei, másokban későbbi táblaképei, falképeihez készült kartonjai, külön grafikai és kevésbé ismert vízfestményei. Szemléletesen vezette a tárlat anyaga szemlélőjét a korábbi, a természet-elvhűség új formáit kutató korszakától, római átalakulásán, cirkuszos és vásáros korszakán, grafikai munkáin át legnagyobbabszabású feladatainak, a falfestményeknek eddig ki nem állított emlékeiig, a biztosan és hatalmasan vázolt kartonokhoz. Tán az emlékkiállítás tett pontot arra a hosszú és éles fegyverekkel küzdő vitára, mely végig kísérte életét s amelynek diadalmos eredményein a „csak azért is“ ellenmondók öreges morgolódásai sem változtatnak. A látogató széles távlatban tekinthetett vissza erényeire, formabiztonságaira, fölényes rajzkészségére, színbeli frissességére, gazdag, művészi alakító képzeletére. A tárlat a művész pontos lélekrajzának megismeréséhez vezette az elfogulatlan bírálót. A példászerűen egységes kiállítást nem zavarta zökkenő; széleskörű változatok tették színessé, művészileg érdekessé és mindig újat mondóvá.

Áprilisban öt fiatal művész vonult fel gróf Almásy-Teleki Éva intézetében. Az érdeklődés két mester köré csoportosult. Nagyborosnyói Bartha László nagyobb gyűjteménnyel mutatkozott be. Művészete kialakult, úgy látszik, képessé teszi mesterét minden probléma tolmácsolására még akkor is, ha az egyes alkotások között természetes különbségek adódnak. A különbségeket a fejlődő művész egyénisége magyarázza. Művei határozottak és zártak, önmagukban, de eltéréseket, több lehetőség felé való fordulást jelölnek egymás mellett. Szervesen illeszkednek abba a keretbe, melyet az ötvenévesektől, tán elsősorban Bemáth Auréltól örököltek. Egyénisége komoly és elmélyedő, ebből következik minden túlzástól és küengéstől tartózkodó stílusa. Festőiségét komoly hangulataival, vagy egyazon hangulat sok változatával, mély alaphangú, de tisztán érthető tónusaival bizonyítja.

A Párizsban nevelkedett Koffán Károly fa- és linóleum-metszeteit, monogravűrjeit állította ki. Munkái kisméretűek, de meghatározott területen is nagyvonalú készséggel formáltak. Messze került a mesteriségbeli virtuozitást; minden külső lehetőséget, mely tetszetősebbé, kellemesebbé tehetné művészetét. Puritán egyszerűséggel ragaszkodik a linóleum-metszés mesterségbeli adottságaihoz. De Profundis-sorozata komoly tehetségét igazolta, mely számos változatot képes elővarázsolni egyazon témakörből, egyazon eljárási mód mellett is.

Nem művészi érdemei, hanem művészetpolitikai és társadalmi jelentősége miatt kötelességünk megemlékezni a Múcsarnok tavaszi tárlatáról. A jogos bírálat, mely itt a kiállítóknak és a rendezőség elveinek egyaránt szól, nem az első, de ismételni szükséges addig, amíg a hazai közönség ízlése jobb értelemben nem módosul. A tárlat rendezőségét az újabb kiállítás alkalmával is régi nézetei vezették. A hatalmas anyagban akadt néhány sikerültebb és még több kevésbé sikerült alkotás. Lépésről-lépésre végig elemezni a tárlaton csoportosult maradi szellemet vaskos kötetre terjedő feladat lenne, a ritkán feltűnő aránylagos művészi értéket pedig elnyeli és közömbösíti az átlag szürkesége. Nem véletlen, de természetes következménye e kiállító politikának, hogy mindazok, akik a hazai művészet élvonalában állnak és fejlődését szolgálják, maguktól maradnak távol az ország legnagyobb kiállítási helyiségétől. Szomorú tény, hogy a Múcsarnok egy fél-százada levitézlett szellemnek lett utolsó, de biztos talajon álló mentsvára. Célja a széleskörű felsorakoztatás; szellemében a rossz naturalizmust szolgálja, mely Courbet, a barbizoniak, Leibl, vagy a nagybányaiaktól messze esett követők mértékét sem üti meg. Az effajta kiállítás kizárólag egy eredményt érhet el: a széleskörű és kevésbé tájékozott polgári réteg ízlésének megmerevítését. Gyanússá válik az ilyen mértékű naturalizmus: tán egyedül azért él és virágzik még mindig, mert biztos vásárlóközönségre talál. Egy

körülmény mentheti csupán a tárlatot, mely messze esik a magyar művészet fejlődésének vonalától: fél évszázad múlva, ahogy maga is félévszázaddal a múltban jár, alig emlékeznek majd művészi jelentéktelenségére.

Más tárlatoknál nagyobb figyelmet és zajt keltett a Nemzeti Szalomban „1942” cím alatt csoportosult művészek kiállítása. A bíráló egyik fele a tárlat forradalmi jellegét vonta kétségbe, mintha forradalmi szándékkal csoportosultak volna művészei. Pedig inkább az új művészet problémái mellett akartak hitet tenni, hiszen igazi művész, Borberek Kovács Zoltán hívta életre a tárlatot. Erőssége a szobrászati rész volt, messzebb maradtak a festők, de a kétségtelen meglevő értékülönbségek is feltétlen jó alkalmat szolgáltatottak az alkalmazott művészetek sok problémájának megvitatására. A művészek ismerték feladataikat, készen állottak megvalósításukra. Művészetük a legszelebb területekre vágyott, egységes bemutatkozásokkal bizonyították, hogy helyesen mérték föl az új magyar művészet útját, mely az eddigi táblaképekkel és kerek szobrokkal párhuzamosan a nagyobbszabású, monumentális alkotások felé vezet. A legteljesebb rokonságot kívánták az építészettel, érdeklődési körükbe vontai: minden területet. Tudták, hogy a kérdés a művészettörténetnek egyik legrégebb kérdése; egységes kiállításukkal remélték fokozottabban felhívni a figyelmet a nemrég „divattá” vált alkalmazott művészet időszerűségére. A közeli rokonság vállalása, a kialakult új építészettel való együthaladás óvhatja meg művészetünket a túlzott kilengésektől, kereteket szabhat számára anélkül, hogy csorbítani akarná az egyéniséget, a sajátos stílust. Egységesebb művészetszemléletre tanít, de megújuló problémáival izgatóbb változatosságra serkentheti a művészt.

Az évad vége felé rendezte a Műbarát helyiségeiben Medgyessy Ferenc és Ilosvai Varga István kiállítását. Medgyessy a magyar szobrászművészetnek régóta ismert vezető alakja. Már kialakult jelzők, tömörség és nagyvonalúság, könnyedség és egyszerű derű, biztos forma-alakítás és zavartalan szerkesztési elv jellemzik újabb alkotásait is. E jelzők érvényét bizonyították kiállított művei, Móricz Zsigmond arcma, vagy a Szent Gellért-legenda domborművének gipszterve. Művészetének kevésbé ismert oldalát mutatták be kiállított vázlatai és rajzai, melyek szobraival egyenrangú eredményekkel születtek. Máshoz nehezen mérhetőek. Tömörségük, szűkszavúságuk, egyszerűségük csak plasztikai alkotásaival állíthatók egy vonalba.

Ilosvai Varga István gyűjteményes kiállítása utóbbi éveinek java termését mutatta be. Az aránylag ritkán szereplő mester műveire fényt derített a tárlat, tehetségének helyét a hazai művészet régóta vezető mesterei mellett jelölte meg. Festményei gazdagok és változatosak. Egyszerre és egyforma készséggel tesz eleget a festőiség, a szigorú szerkesztés, a konstruktív látásmód, a lágy és lírai átmenetek minden követelményének. Rokonság fűzi kortársaihoz, anélkül hogy a kapcsolat idegen emlékeket idézne művészetében. A legőszintébb hangon kerekíti mondanivalóját festménnyé, minden alkotása különálló feladatot taglal, és színbeli virtuozitásról, elmélyedő, bölcselkedő hajlamról, játszi, derűs kedélyről tesz hitet.

RADOCSAY
DÉNES

MAGYAR SZEMLE

1943 SZEPTEMBER

XLIII. KÖTET 3. (181.) SZÁM

HORTHY ISTVÁN†

LEBÉDIÁBAN, ott ahol Árpádot fejedelemmé választották, s ahonnan a magyarság nyugatra vándorlását megindította, hogy a Duna völgyében állapodjék meg, vívja ma véres harcát a magyar hadsereg. Ott hullott alá fényes csillagként nemes fia is: Horthy István, Magyarország kormányzóhelyettese.

A Duna völgye, a népeknek ez a veszedelmes keresztútja, eleve elrendelésszerűen állította a magyar népet a tragikus élethalálharcok szakadatlan láncolatába. Arcal keletnek fordulva — de sokszor nyugat felé is osztogatva csapásait — állta keményen a küzdelmet: besenyő, kún, mongol, török, tatár ellen, életerejét veszelve a szomszédos fajok javára.

Most a nagy keleti rohamok örököse, a tatárvérű szláv óriás állította tragikus sorsforduló elé. S a magyarság kormányfőjével együtt vállalta az önvédelmi harcot, mely ma ezerkilométerek messzeségében ugyanott zajlik, ahonnan európai hazájába elindulva első politikai szervezkedését kialakította.

Így született bele Horthy Miklós és fia, István egy nagy tragikus próba korába, s míg az apa a fiatal ázsiai szörnyel küzdött meg hősiességgel saját hazájában, a fiú már életét adta azért, hogy az óriással megnőtt rémmel felvegye a harcot. De ő is vállalta, mint az apa, ezt a hősi sorsot, olyan természetességgel, mint a régi vitéz magyarok, egyszerűen, mintha mindennapi kötelesség teljesítéséről lett volna szó.

Mindig összeszorul az ember szíve, mikor egy fiatal élet megszakad. Az élet tragikumát akkor értjük meg, mikor megtörik az ifjúság lendülete, mikor az élő szervezet, mely még teljes természetét nem hozta meg, hirtelen megáll s a viruló élet helyébe lép a mozdulatlan, süket halál.

Horthy István megrázó halálában is érezzük ezt az egyéni tragédiát. De itt az egyéni sorshoz a nemzet sorsa alkot grandiózus keretet; Horthy István halála nemzetdrámává nő. Nem csupán egy ember, nemcsak egy ideálisan szép-és nemeslelkű férfi ért vele korai véget, hanem egy egész nemzet rázkódott meg bele, mikor zuhanó gépe a földön összetört.

Nehéz elhinni, hogy ez az ifjú élet, melyhez a nemzetnek annyi reménye fűződött s amelyet már a magyar történelmi jövő láncszemének tekintettünk, egyszerre a magyar múlt fényes hősi galériájába lépett, akinek nemes alakján, élettörténetén a magyar iskolás-gyerek óráin fog eltűnődni) lelkesedni mint a magyar hősiesség legújabb példaképén. Mert a fegyver változhat, a huszár helyébe a repülő

lép, de a magyar vitézség, bátorság, önfeláldozás erénye és hajlama örökké ugyanaz marad.

Horthy István hősi önfeláldozása azzal nő meg rendkívüli arányokban, hogy egyúttal a második legnagyobb magyar közjogi méltóság viselője vállalta itt a frontkatonáé egyszerűen hősi szolgálatát és vértanúságát. Az ország talán inkább óhajtotta volna — s ez elég igazolás lehetett volna szíve belsejében önmaga számára is — hogy kímélje és megőrizze magát a magyar jövő számára, melynek az ő személye volt egyik alapja: hisz erre a hivatásra szemelték ki az ország legmagasabb fórumai, az államfő és az országgyűlés két háza. De magyarsága erősebb volt a célszerűségből eredő meggondolásnál. *Úgy érezte*, fontosabb ma a haza cselekvő szolgálata mint saját biztonsága. Ez a hagyományos nagy magyar politikai bölcsesség, mondhatnék: magyar világnézet, melyet ezer év óta gyakorolnak a nemzet legkiválóbb vezérei: Szent Istvántól és Szent Lászlótól kezdve IV. Bélán, Hunyadi Jánoson, a Rákócziakon át a legújabb időkig. Ősi magyar szokás szerint élt és halt Horthy István: mint a régi magyar uralkodók, saját személyét is belevetve a harcba, hogy életét Istenre és a jószerencsére bízva részt kérjen a nemzet sorsdöntő katonai fordulataiból.

S mindezt, mint a régi magyarok, póz nélkül tette, beleilleszkedve az egyszerű katonák sorsába, nem kérve, nem tűrve kivételes elbánást, legfeljebb abban, hogy mindig a legveszélyesebb vállalkozásokban vehessen részt. Természetesnek tekintette, hogy életét mint a hadsereg bármelyik közkatonája mindennap kockára tegye. Nem járt külön úton, nem várt siegfriedi sorsot, vitéz magyar katona akart lenni, minden pátoz nélkül s olyan természetesen ment a halálba mint bármelyik repülőtsízt.

A nemzet, mely ilyen fiaikat termel ki magából, önmagát magasztosítja fel. Horthy István helye ott van a legújabb magyar kor vértanúi, a Tisza Istvánok, a Teleki Pálok sorában, kik mindenüket a nemzetnek áldozták utolsó csepp vérükig, halálukkal tragikusan igazolva azt a nagy szerepet, melyet a nemzet rájuk bízott. Ezek azok a példák, melyek az egész világ előtt tanúsítják a magyar fajta örök hősi karakterét. S a világ tudomásul kell hogy vegye e vér-tanúkat, mert ilyenek csak ezen a földön teremnek...

S ha van Horthy István halálánál még nagyobb tragédia, az a fájdalombamerült szülőké, a hős apáé, ki fiára nemzetmentő feladatának nehéz örökségét bízta és a magasztos, eszményien tisztalelkű anyával együtt minden reményét helyezte.

Minden magyar ember osztozik az apa, az anya, az özvegy és a kis árva fájdalmas veszteségében, az ő nagy bánatukban: az egész nemzet mint egy nagy család siratja velük együtt a legdaliásabb és legvitézebb magyar férfit, Horthy Istvánt.

BŰNÖS VÉGZETSZERŰSÉGGEL űli meg a magyar nép lelkét a visszavonás szelleme. Már külön kifejezést is találtunk megjelölésére. „Turáni átok“-nak nevezzük. S míg egyrészt a legnagyobb béke-nyugalommal vesszük tudomásul e veszedelem végzettségét, amennyiben hiába is igyekszünk szabadulni tőle, úgy sem sikerül, hiszen ezért átok: addig tele vagyunk siránkozással, hogy mint oldott kéve széthull nemzetünk, éppen ennek az átoknak a súlya alatt. Mintegy benuktan állunk ezzel a veszedelemmel szemben. A legkülönbözőbb címek elég okot szolgáltatnak arra, hogy a magyar a magyar ellen támadjon.

Ilyen ok az egyenetlenkedésre a valláskülönbség is. Az ebből származó békétlenségnek is van már neve: „felekezeti békétlenség“. Így könyveljük el egymás után a legkülönbözőbb torzsalkodásokat. Fáradt, a változhatatlanba beletörődött lélekkel. Igaz, vannak kísérletek arra, hogy ezeket a szét-húzásokat megszüntessük. Ezek a kísérletek mintegy reflex-szerű megnyilatkozások, hisz mindenki szabadulni akar az átok súlyútól. Ilyen ösztön-szerű megnyilatkozás akar lenni ez az írás is: utat keres, melyen megszabadulhatunk ebből a — valljuk be — magunk állította kelepceből. Ha csak egy egerút is ez, mégis a szabadulás útja, s akkor ezt az utat kell felhasználnunk arra, hogy megmeneküljünk bajunktól.

Legelső sorban is jegyezzük meg, hogy a felekezeti békétlenség fogalma széles e világon mindenütt a katolikus és a protestáns egyházak között fennálló ellenségeskedést fedi. Nem az elméleti különbségeket, a tanok differenciáját, hanem azt a — mondhatnám — praktikus, a mindennapi életben megnyilvánuló ellenségeskedést. (Érdekesen lehetne felvetni a kérdést, hogy miért épp a protestáns és a katolikus egyházak között ilyen a viszony? Hogy miért békülékenyebbek pl. a protestánsok a szakadár keletiekkel, kikkel szemben nem sokkal kisebb tanbeli különbségük van, mint a római egyházzal szemben?)

Aki a felekezeti békétlenség kérdéséhez érdemlegesen akar hozzá-szólni, annak legelső sorban is azokat az okokat kell megvizsgálnia, amelyeknek eredőjeként ez a békétlenség létrejött. Az okok vizsgálatánál azonban számba kell venni azt a tényt, hogy a helyzet egészen más Angliában, Németországban és más Magyarországon, s mindenütt, ahol ez a vallási kettősség fellelhető. Ez a tény arra utal bennünket, hogy az okokat helyenként másban és másban keressük. Mindazonáltal vannak olyan okok, amelyek mindenütt közösek, mert a dolgok természetéből folynak. Vizsgálódásaink során tehát két ok-sort találunk: az egyik az általános, minden országban fellelhető okok összege, a másik helyi jelentőségű okokból adódik.

A dolgok természetéből következő okok közül legelőször is a katolicizmus és protestantizmus hittanrendszerének különbözőségét említeném. A két rendszer ellentétes lelki alkatot épít ki követőiben. A katolicizmusban ugyanis jobban „háttérbe szorul az ember, mint „én“, minden személyi, minden egyéniség, mint olyan. A személy helyébe a krisztus-test jézusi megváltó ereje lép. Annak *kifejezője* az egyházi hivatal“. (K. Adam: A katolicizmus lényege.) Ezzel szemben „a protestantizmusban benne rejlik bizonyos individualizmus, vagy helyesebben, — hogy a félreértést kizárjuk — mondjuk inkább: perszonalizmus, amely onnan ered, hogy a protestantizmus biztosítani igyekszik az egyes személyiség ama jogát, hogy a saját lábán járulhasson az Isten elé, és a saját hitének szemével szemlélhesse Isten nagyságos dolgait, és saját személyes hitével vegye át Istennek személy szerint hozzá intézett üzenetét“. (Tavaszy: Erőt. dogmatika.)

¹ A kérdéstről L a Magyar Szemle korábbi folyamaiban: 1937 febr., 105. 1.: Bangha Béla, 1937 máj., 5. 1.: Victor János, „Keresztény unió?“ és 1937 dec., 297. 1.: Bangha Béla: „Még egyszer a keresztény unió.. c. cikkeket.

Vagyis: míg a katolicizmus teljesen tekintélyt alapon áll, addig a protestantizmus szabad folyást enged a személyiségnek mindabban, ami Istenhez való viszonyát illeti.

A protestantizmusnak ez a beállítottsága kedvezett erősen a szabad kutatás és a szabadgondolkodás kialakulásának és térhódításának.

Mind a két, hogy úgy mondjam, lelkiségnek vannak előnyei és vannak hátrányai. Annyi azonban kétségtelen, hogy a protestantizmus híveit sokkal több keménységgel ruházza fel. Hisz míg a katolikus egyén minden vallási megnyilvánulásában másra szorul, addig a protestáns személy teljesen maga intézi maga sorsát. Ezért van az is pl., hogy olykor egy tizennégy éves protestáns ifjúnak már önálló véleménye van, határozottan ítélik sok mindenről, míg katolikus társa többnyire még sokkal később is más véleményére, egyháza ítéletére támaszkodik. Következésképp a protestantizmus sokkal aktívabb, tette később személyeket nevel ki, mint a katolicizmus.

Ezt a két ellentétes behatás ellentétes lelkületet nevelt ki mindenütt, valahol csak a két vallás kiterjesztette nevelő erejét. De ez a két ellentétes lelkület egyszersmind alkalmas volt arra, hogy a rájuk ható erők behatására egymástól teljesen elszakadjon. Ezek a ható erők még mindig úgy foghatók fel, mint az ellentétek általános, mindenütt közös okozói. Mintegy természetes okok.

S ezek az erők: évszázados, kölcsönös keserőségek. Mert itt is, ott is akadtak gályarabok és kassai vértanúk, mindenütt dúltak vallásháborúk, mindenütt voltak felégetett falvak, nyomorba döntött népek. S mindez az emberi gyarlóságon átszűrt krisztusi szeretet nevében! Ehhez járult még az is, hogy a szenvedésben az együtt szenvedők lélekben csak jobban egyé kovácsolódnak, s az ellenféllel szemben egy nagy tömböt alkotnak (1. kisebbségi helyzetek 1). Így az egy hiten lévők az ellenfél elleni gyűlölet-től fűtve egymáshoz jobban ragaszkodtak ugyan, de viszont áthidalhatatlan úr támadt a két ellentábor között.

Ezek az okok is elegendők lennének már arra, hogy a felekezeti békétlenségnek magyarozatát adják. De ezekhez még járulnak egyéb, egyes országok és népek szerint különböző okok, melyek helyenként különböző mértékben mélyítették még az úrt. Ezek közül minket természetesen most csak a magyar vonatkozások érdekelnek.

Magyarországon egy „történelmi tragikumnak“ nevezhető ténybe gyökerező „történelmi véletlenek“ mélyítették ezt az úrt. A történelmi tragikum az volt, hogy hazánkban a katolicizmust egy idegen uralkodóház képviselte és védelmezte. Hogy hogyan képviselte, azt nem itt kell megítélnünk. De hogy a védelem sokszor gyatra volt, azt meg kell állapítanunk (pl. Miksa alatt). Ez a képviselőlet és védelem nagy általánosságban és összességben, bár helyenként igen szép és derekas volt, mégis többet ártott a katolicizmusnak, mint használt. Ráadásul még ez az uralkodóház magaviseleté a magyarsággal szemben sokszor kifogásolható, nem egyszer felháborító volt, sőt nem egyszer követelt a magyarság részéről önvédelmet. A protestantizmus, mely mind magyarságában, mind vallási életében támadva volt, vallása védelmét összekapcsolta nemzete védelmével. Ezzel szemben a katolicizmus két malomkő között Őrlődött: nem szövetkezhetett a protestantizmussal, mellyel vallási ellentétben volt, viszont az uralkodóház oldalán vallási védelme mellett nemzeti mivolta volt állandó veszélyben. S itt a történelmi tragikum: a katolicizmus épp névleges védelmezői balkezes nemzeti politikája miatt idegennek, mintegy ellenségesnek, az idegen hatalom bérencének tűnt fel, s a katolicizmust, a katolikusokat azonosították ezzel az idegen hatalommal. Viszont a protestantizmus, jelesül a kálvinizmus, igyekezett minél előbb biztosítani magának a magyar vallás megtisztelő címét, a magyar sors részesének, a nemzet védelmezőjének szerepét játszotta.

Ebből azután következett az, hogy az uralkodóházat alkotmányosértései miatt ért támadások valamiképp mindég érték a katolicizmust, viszont nem érthette a protestantizmust vallási sérelem, mely egyszersmind a magyarság sérelmének ne tetszett volna. Ennek a kettős azonosításnak késői maradványa az a teljesen illogikus kérdés: katolikus vagy-e előbb, vagy magyar? Meggyőződése, hogy eddig nem sok ember, sem az, aki feltette a kérdést, sem az, aki tekervényesen kísérleteket tett erre felelni, gondolkodott ennek a kérdésnek logikai abszurdításán. (Hasonlatkép: becsületes vagy-e, vagy munkás? Felelet: becsületes munkás vagyok!)

Egy állítmány és egy alany nem hozható logikailag ellentétbe. Kérdezhetem tehát: magyar vagy-e vagy német, és azt is, hogy katolikus vagy-e vagy mohamedán, de azt nem, hogy katolikus vagy-e vagy magyar? Magyar mivoltom adja alanyi személyiségemet. Katolikus mivoltom adja azokat az erkölcsi eszméket, melyek segítségével, melyeknek irányában betöltöm személyi kötelezettségemet. Ezt betölthetem a pogány természetvallás erkölcsi eszméivel, vagy a protestantizmus, vagy a katolicizmus állította erkölcsi törvények betartásával. Vagyis ez a kérdés, melyet nem szűnnek meg rendületlenül feltenni, voltaképpen ennek a lelki széthúzásnak az eredménye és első megnyilatkozása.

A fennebb említett történelmi tragikum árnyában jutnak igazi jelentőséghez a történelmi véletlenek: történelmi személyek szerencsétlen találkozása, félkegyelmű uralkodók trónra jutása, idegen szoldosvezérek erőszakoskodása, vezetők oktalan szigorúsága és nem kevésbé érthetetlen engedékenysége, békekötések alkalmával a bosszantó együgyűség stb., stb. Ezek minden különös tendencia nélkül, a véletlenek találkozásából csupán a két tábornok mindjobban idegenítették egymástól. Holott egy kis körültekintéssel mindezek elkerülhetők lettek volna.

Mindezek a speciális okok szülték a két vallásrendszer haránt ellentétes történelmi öntudatát, mint az elválasztó úr mélypontját. A protestantizmusban a négyszáz év nemcsak történelmi öntudatot, hanem speciálisan magyar történelmi öntudatot termelt ki. Vele szemben áll a katolicizmus ezeréves történelmi öntudata, mely természetszerűleg nem lehet olyan kifejezetten faji és nemzeti, mint a protestantizmusé, annak ellenére, hogy már a protestantizmus bölcsőjénél idősebb volt, mint ma a protestantizmus, és mérföldet jelző hatalmas alakjai népesítették be már akkor is a magyar történelmet.

Voltaképpen itt gyökereznek a legmélyebb okok. De a teljesség kedvéért még felsorolunk egynéhány apróbb jelenséget. Így egyes hangadókat, akik a béke hőseinek játsszák ki magukat, látszat szerint önfeláldozóan harcolnak a békéért s igazságért, valójában azonban béke- és igazságfeláldozóan önmagukért küzdenek. Azután hősködő végvári vitézeket, kik a saját kis portájukon minden lehető elkövetnék, hogy egymás orra alá borsot törjenek, de minél többet. Nem gondolnak arra, hogy éretlen portyázásaik ég-földön eeneknek sem használnak, legkevésbé Isten dicsőségének. Továbbá diletáns békítőket, akik a dolgokhoz nem értve, csak úgy a hatodik érzék szerint megítélve a dolgokat szólnak hozzá a kérdéshez és még jobban elmérgesítik a helyzetet. Ide tartoznak azok, akik pl. „formamentes kereszténységet.. hangoztatnak, mert — szerintük a bajok egyetlen oka, hogy a kereszténységet formákba szorítottuk, s az egész probléma nem más, mint a formák harca egymás ellen. Ezzel üres deizmussá süllyeszti a vallást, mit az atheizmustól csak egy lépés választ el.

Ezek az okok, csak úgy, mint a már történelmi tényékké váltak, mind mélyebbre ásták az árkot, mind magasabbra emelték a vízvonalat hegyet, s egymástól jó messzire terelték a két vallás követőit.

Az okok vizsgálata után kíséreljük meg a problémát megfogalmazni és jól körülhatárolni.

Mindenekelőtt világos, hogy a kérdés nem nemzeti kérdés. Hisz már eddig is rámutattunk arra, hogy ez a látszat milyen természetű történelmi tény fejleménye, s hogy vaskos félreértésen alapszik.

Elsősorban nem is dogmatikus, világnézeti kérdés. Hisz az ellentétes véleménykülönbségből még nem következik egy cseppet sem az ellenséges hangulat is. A katolicizmus is, a protestantizmus is más irányban dogmatikai és világnézeti ellentétben áll bizonyos rendszerekkel, s ezzel az ellentéttel még nincs egybekapcsolva az ellenségeskedés is.

Nem is a politika kérdése. Ma már ezen rég túl vagyunk. A liberalizmus sok rossz hatása mellett azt az egyet valamiképpen jónak is elkönnyelhetjük, hogy a politikai számításokból kimaradt a valláskülönbség. Igaz, hogy ezzel együtt járt a politikából a világnézet és az erkölcs kilúgozása, s így nagy árat fizettünk érte.

A probléma elméleti megfogalmazását egyik nagytekintélyű protestáns főpásztor egy magánlevelében így adta meg: „Négyszáz év történelme, történelmi öntudata, melyre érdekek és egzisztenciák egész sora épült fel“. Vagy gyakorlatilag, talán bosszantó egyszerűséggel így fogalmaznám meg a kérdést: keresztény vagy-e avagy keresztényen? S ha Madách Ádámja a Tragédiában jogosan szólítja fel az eretnekeket:

„Adjátok fel, barátim, azt az i-t,
Szebb áldozat lesz életmegvetétek
A szent sírért vívott hős csatában“:

sokkal inkább illenék szájába a felszólítás: Uraim, legalább annyira édesedjükh össze, hogy egy közös névben meg tudjunk állapodni! S a felelet sokkal jogtalanabbul, mint akkor, ma is így hangzana:

„Sátán, ne kísérts, mink igaz hitünkért
Ott vérzünk, hol Isten rendelé.“

Ádám méltatlankodása inkább helytálló és indokoltabb lenne, mint akkor volt:

„Hát egy i miatt is
Mehetni ily elszántan halálba? —
Mi akkor a magasztos, nagyszerű?“

Sokszor vagyunk úgy, hogy a jelen helyzetet a múlt hasonló eseményeiből vagyunk kénytelenek példázni, mert a kor nem bírja el saját hibája szellőztetését, de szívesen hallja elődei bűneit.

Igazágtalanok lennének azonban, ha nem ismernők el azt, hogy eddig is történtek derék kísérletek arra, hogy a mind mélyebbre ásott úrt kitöltsék, hogy „a halmok lehordassanak, s a mélységek feltöltesse nek^{cc} Ezek a kísérletek azonban, mint a helyzet bizonyítja, eredményre nem vezettek. Nem akarom szám szerint sorra venni ezeket a kísérleteket, csupán a típusait ismertetni s rámutatni sikertelenségének okaira.

Egy állandó elgondolás a felekezeti béke megoldása számára: a protestantizmus vonja le a következtetéseket s lássa be, hogy bár volt a protestantizmusnak történelmi hivatása, ez már lejárt. Tehát térjen vissza az atyai házba. Így a katolikusok. A protestánsok: várják, hogy a katolicizmus mikor jut el az igazi evangéliumi alapokhoz. Vagyis kölcsönösen várunk egymásra.

Ez a megoldás biztosan alapos megoldás. De nem békét eredményez, hanem magában hordozza egy élet-halál harc ígérését. Mert hogy egyik fél sem hajlandó feláldozni önmagát, az biztos. Vagyis: egy békének nem lehet alapja az a törekvés, hogy az ellenfelet kivégezzük.

Sokkal általánosabb, szinte egyedül álló törekvés az, mely az egyezkedést hangoztatja. Alapfelfogása ennek az elgondolásnak az, hogy egy nagy konferencián, „egyetemes zsinaton“ tárgyaljuk le azokat a tételeket, melyek

eddig a nehézségeket okozták. Legyen engedékenyebb a katolikus egyház is és a protestantizmus is engedjen merevségéből. Próbáljunk közös nevezőre jutni tanok dolgában az 50%-os megegyezés alapján. Természetesen ez a kezdeményezés sem vezethetett eredményre, mert lényegében az első kísérletet foglalja magában. A katolicizmus bármely tanának feladása a katolicizmus lényegébe vág, azaz halálát okozza. Viszont a protestantizmus ha enged, akkor lényegébe vágó tanokban kellene engednie, ami megint nem lehetséges a protestantizmus halála nélkül. Azután megfontolandó még az is, hogy az ilyen osztozkodási ajánlat hamar ad okot salamoni ítéletre: féltő, hogy nem sajátja annak az igazság, aki könnyen ajánlja osztásra!

Igen meglepő ötlet volt a béke érdekében az, amely egészen érdekesen a protestantizmus és a katolicizmus hitbeli ellentéteit merőben hangsúlybeli eltérésnek minősítette. Azaz — példában bemutatva: a protestantizmus hangsúlyozza a hitből való megigazulást, de a jó cselekedeteket sem veti el teljesen, hiszen követőit ilyenekre buzdítja. A katolicizmus az érdemeknek juttatja a főszerepet, de természetesen nem hanyagolja el a hit üdvhatékony-ságát. Erre a próbálkozásra azt hiszem mind a két fél egyöntetűen feleli: a katolicizmus és a protestantizmus elvi, hittani különbségei nem merőben hangsúlybeli eltérések.

Ezek a próbálkozások, s inkább hiábavalóságuk, sikertelenségük napnál világosabban mutatják, hogy helytelen úton jártak, akik itt kerestek megoldást. Szerény véleményem szerint dogmatikus úton megoldást találni nem lehet. De nemcsak ezért lehetetlen, hanem más ok alapján is, amely a gondolatsorban később kerül szóba.

Röviden összefoglalva a sikertelenségeket és okaikat, ismét csak példában szólva így összegezhethetjük az eddigieket: a katolicizmus nem volt hajlandó lemondani arról az örömről, melyet az atya érez a tékozló fiú megtörtén: viszont a protestantizmus meg nem volt hajlandó elismerni, hogy tékozló fiú lenne, sőt!

Ezek után világosan állhat mindenki előtt a tény: ha a kérdést meg akarjuk oldani, akkor új utat kell választanunk. A helyzet kényszerít erre, meg az okos embernek az a szokása, hogy kétszer nem megy egy helyen a fiúnak, hanem kitapogatja, hogy hol is lehetne megkerülni azt és szépszerével által jutni.

Ilyen átjutási eshetőségnek, résnek tetszik előttem a nagy magyar lelki egység gondolata. Röviden ezt igyekszem a következőkben ismertetni.

A vallások lényegéből folyó lélektani ellentétek és a történelmi ráhatások léleekben osztották meg a magyar népet. Léleekben: együttérzésében, egy célra-törekvésében az együttműködésben. Hangulati ellentétet teremtett ez a történelmi fejlődési sorozat. S érdekes megfigyelni, hogy ez a hangulati, lelki széthúzás tömegpszichológiai jelenség. Egyik ember a másikkal, ha kettesben vannak, nagyszerűen megérti egymást. Mihelyt azonban egyik is, másik is a saját fajtája közt van, akkor a legnagyobb szenvedéllyel tudnak egymás ellen harcolni.

A jó Isten erőt adott hozzá, hogy kerékpáron bebarangoljam az országot. Ilyenkor sohasem mulasztottam el, hogy egyszer-kétszer protestáns lelkésznél ne üssem fel a sátorfámat. Mondhatom, hogy mindenünnen a legjobb emlékekkel jöttem el. Egy helyen egy fiatal evangélikus papot találtam, aki épp akkoriban vette át a parókiát. Házasodni készült s ezért a lakása a bútorokat várta üresen. Szalmazsákon aludtunk a földön, s egy sürgősen összeállított legényvacsora örömeit élveztük, de nagyon jól éreztük magunkat. Se a társam, se én nem éreztük, hogy az evangélikus pap két katolikus pappal szemben idegen magatartást tanúsított volna. Ellenkezőleg, a három fiatal ember egy nagyszerű, vidám estét töltött együtt a kert gyümölcsfái alatt, a legényvacsorán és a három szalmazsákon. Ez csak egy kikapott eset a számtalan

közül. Most, hogy a katonaság 8 hétre összecsuksa egy laktanyába a katolikus és a protestáns papokat, nem egyszer hallani ilyen megnyilatkozásokat: nem is gondoltuk volna, hogy ilyen kedvesek vagytok, igen megszerettünk titeket. S ha igaz az, hogy vannak helyek, ahol úgy tudják, hogy a jezsuitáknak ló-lábuk van (én legalább is hallottam ilyen helyekről), akkor százszor igazabb az, hogy vannak helyek, ahol jezsuita és protestáns teológusok és papok barátságos focimérkőzéseken egy csapatban rúgják a „bórt“ és drukkolnak egymásnak, s kölcsönösen „hazaiból“ megvendégelik egymást. Talán mosolyogni való egyszerűségek ezek, s lemosolyogni való az, aki ilyesmire épít nagy dolgokat. Én úgy érzem, hogy ezek a kedvességek a kelő nap előre vetett sugarai...

Most ott tartunk még, hogy kölcsönösen idegesek leszünk akkor, ha egymásról hallunk, pláne, ha egymás hangját halljuk. S ez az az ok, amelyre főnnebb utaltam, ami miatt nem képzelhető el egy zöld asztal melletti meg egyezés. Tárgyaláshoz az kell, hogy nyugodtan meg tudjuk egymást hallgatni. Ma ez még nincs seholl!

Lelki egység: úgy érzem, hogy ez a fogalom alapfogalom, és épp ezért nem fejezhető ki még alacsonyabb fogalmakkal. Negatívumokkal, környező fogalmakkal igyekszem kifejezésre juttatni azt, hogy mit értek rajta.

Hangulati közeledést, ami testvérek között megvan; testvéri egyetértést és együttműködést közös célok elérésében. Előítéletek kizárását, egymás hibáinak jóindulatú kezelését. Hogy ne gáncsoljuk egymást, hanem ha vallási meggyőződésünk nem engedi is meg a közreműködést egy és más dolgokban, annyi önuralommal kell mindannyiunknak rendelkezni, hogy nem rohanunk ki egymás ellen és éretlen, meg nem gondolt kifejezésekkel nem rontjuk a helyzetet.

Egyszóval: a szeretet uralmát kell meghonosítanunk egymás között. Érzem, hogy ezzel a kifejezéssel egy közhelyé taposott mondáshoz jutottam el, melyre talán sokan legyintenek pilátusi cinizmussal: mi a szeretet? Számítottam erre a kérdésre. Jogosult ez a kérdés, mert eddig minden háborúskodás a szeretet nevében történt. Mi tehát a szeretet? Talán furcsán hangzik, de úgy érzem, hogy igaz: istenien főséges, az örök élet horizontjaihoz méretezett jog. Nem emberi jog, mely azt tartja, hogy „sum cuique“, hanem isteni jog, mely Krisztus királyságának a földön való megjelenésével lépett hatályba, s mely így szól: amit magadnak kívánsz, azt cselekedd másnak. Emberi szempontból nem fogható fel jognak, sőt épp az ellenkezőnek tetszik. De valójában jog. Csak épp, hogy úgy jog, amint ország Krisztus országa: nem e világból való, de épp azért való ennek a világnak, mint a fény a sötétségnek. Igazuk volt a régi rómaiaknak: *sum-mum ius, summa iniuria*. S ebből nincs kiút. Mert áll az az etikai törvény, mint minden jogi élet alapja: az egyik személyben egy jognak megfelel a másik személyben egy kötelezettség. Így fonódnak egybe a magyar életek és minden élet ezen a földön: egymást metszik, mint a berlini olimpia jelvényének körei. A jogoké a földi jogok tehát voltaképpen állandóan keresztezéseket okoznak, melyben az győz, aki a másikon a maga jogát inkább be tudja hatni, Ezzel szemben áll az isteni jog, mely épp azt kívánja tőlünk, hogy a magunkét adjuk oda másnak. Azt tegyük meg másnak, amit mi magunknak talán csak kívánni tudunk. Ez a béke útja, a béke joga.

Természetesen nagyon helytelenül fogná fel valaki a szeretet törvényének lényegét, ha úgy gondolkoznék, hogy ennek értelmében jogom van más-tól megkövetelni azt, hogy mondjon le a magáéről. A szeretet törvénye ugyanis nem azt mondja ki, hogy ami a másé, azt kívánd meg, hanem azt, hogy amit szereméi, hogy a tiéd legyen, azt igyekezz megszerezni másnak. A szeretet törvényének szellemében nem követelhetjük a másét, a más jogos tulajdonát, de lemondhatunk a magunkéről. Azaz a szeretet törvénye nem

jogosít fel jogtalanságok elkövetésére, melyben egyik félé folyton csak a béke, míg a másiknak soha nem jut más, csak a túrés. A szeretet és a jog így függnék össze: az etikai rend alapján mindenki kötelezve van e világ jogainak, jogrendjének elismerésére és pontos megtartására. Valamivel e fölött vannak az etikának erkölcsi követelményei, melyek azt követelik tőlünk, hogy ezeket a jogokat lelkiismeretünk szerint tartsuk tiszteletben és szerezzünk nekik érvényt. E felett áll azután toronymagasságban a szeretet. Aki tehát nem képes megtartani a szeretet törvényét, az még mindig köteles betartani a jogrend követelményeit az erkölcsi elvek alapján. És fordítva: aki azt mondja magáról, hogy ő a szeretet alapján áll, az voltaképpen azt is vallja, hogy a jogrendet „a fortiori“ megtartja és jogsértéseket nem követ el felebarátja ellen. Kölcsönösen lemondhat mindegyik fél a saját jogairól. És le is kell mondania akkor, mikor az ezekhez való görcsös ragaszkodás már a jogtalanság mezsgyéjére vezet. De senki sem mondhat le a más jogáról azon címen, hogy úgylis a szeretet alapján állunk.

A lelki egységet tehát így fogalmaznám meg: a szeretet alapján álló egyetértés, jóindulatú együttműködés, melyben mindenki tiszteletben tartja a másik jogát és megbecsüli, védi azt, sőt — épp a szeretet törvénye értelmében — tőle telhetőleg elő is mozdítja.

Tévedés ne essék! Nem hirdetem azt, hogy süllyedjünk vallási közömbösségbe. Ez célra nem vezetne. Igaza van a fönnebb már idézett levélnek: „Minél hívebbek maradunk önmagunkhoz, annál közelebb jutunk egymáshoz.“ A hitközömbös ember jellemében gyenge ember. Azzal egy egységes lelkiség kiépítésében mire sem lehet haladni. Mert ha nem volt szent számára vallása, melyben Istenére talált, vagy nem keresi az igazságot a tőle Istentől méltán megkívánható szorgalommal, az embertársaival szemben vállalt kötelezettségnek hasonló könnyelműséggel tesz majd eleget. A szereteten alapuló lelki közösséget csak olyan emberekkel lehet megalapozni, akik a maguk meggyőződésében erősek, vagy ha kételkednek, akkor nem restek becsületes lélekkel utána járni az igazságnak.

Hátra van még egy tisztázandó kérdés: miért nem nevezzük ezt a szeretet-egységet keresztény egységnek, s miért nevezzük magyar lelki egységnek?

Keresztény lelki egységnek nem nevezhetjük, mert „nómén est omen“. Ez a lelki egység így megfogalmazva veszedelmesen hasonlítana hitközömbös emberek „formamentes kereszténység“ c. elgondolásához. Mi igenis ragaszkodunk az ú. n. „formákhoz“, az egyházak által előírt keretekhez, az egyházak által megfogalmazott szimbólumokhoz, hitvallásokhoz. Mindannyiunknak kell a magunk hite és meggyőződése. És a legelső jogtalanság az lenne, ha az egyik fél azt kívánná a másiktól, hogy legyen közömbös (!) saját hitvallásához. A mi életünk szervesen össze van kötve a vallás tanaival. S ha nem ragaszkodunk egyikhez, úgy föltétlenül ragaszkodunk egy másikhoz. A vallás, a hitvallás életünk formája, mely szerint igazodik minden életmegnyilvánulásunk. Sínpár ez, amin fut életünk kocsija. És föltétlenül fut valamelyiken. Minden embernek van hitvallása: csakhogy az egyik az Istenben hisz, a másik a pénzben, a harmadik a vérben ... Vagyis voltaképpen hitetlen ember nincs, a különbség ott van, hogy ki miben hisz. Tehát a hitközömbösség erkölcstelen elvet vall, mely szerint mindegy, hogy miben hiszünk. Nem könnyít ezen az sem, ha ez a „mindegy“ csupán „a formákra“ vonatkozik.

Azután meg amit ezek a jó emberek „forma“ szóval jeleznek, az lényegében ki is meríti mind a két fél totalitását: a protestantizmust, mint protestantizmust, a katolicizmust, mint katolicizmust. Vagyis oda jutunk, ahol megakadtak elődeink: egymás kiüresítéséhez.

Végezetül (épp az előbbieknél alapján) mind a két fél vallja magáról, hogy neki bizonyos értelemben „türelmetlennek“ kell lennie a másik vallással szemben. Ha egyik fél sem hinne abban, hogy az üdvereje az

igazi, akkor érthetetlen lenne minden ragaszkodás a tanokhoz, a hitelvekhez. Vagyis: dogmatikailag kikezdetlen ez az út.

Maradt tehát a megoldás számára a másik: a magyar lelki egység útja.

Mit jelent tehát a magyar lelki egység? Tagadhatatlan, hogy mind a két fél rendelkezik olyan általános etikai, vallás-erkölcsi sőt dogmatikus alapokkal, melyek mindegyikünkénél egyezők. Az is tagadhatatlan, hogy vannak olyan magyar problémák, melyek megoldása ezeknek a közös alapoknak igénybevételével is megtörténhetik. A magyar lelki egység ezek szerint tehát annyit jelent, hogy ezeket a magyar problémákat a rendelkezésre álló közös alapok segítségével a teljes egyetértés szellemében igyekezzünk megoldani.

Mert biztos az, hogy mind a két fél látja a bajokat és mind a két fél jószándékkal akar a bajokon segíteni. Arról van tehát szó, hogy ahol a dolgok természete megengedi, dolgozzunk együtt a magyar ügyön. Nyomorúságunk kell, hogy eggyé kovácsoljon bennünket. Ez a nyomorúság nem mindig jelentkezik dögvész, háború, idegen elnyomatás alakjában, hanem gyakran, sőt rendszerint nyomortelep kunyhóiban, elhagyott, „istenhátamegatti“ falvak elhagyatottságában, munkás népünk kihasználásában, védtelenségében, népi kultúránk ványadtságában bújik meg alattomosan. És ott erjed, erjeszt és bomlaszt. És teszi tönkre a magyar társadalmat és népet. Ezeknek a bajoknak felismerésében és közös erővel való kiküszöbölésében kell nekünk a szeretet törvényét a legnagyobb mértékben alkalmazni.

A „felekezeti béktelenségben.. nem az a baj, hogy mindegyik fél lelki világában hatalmas öntudatosulás folyamata állott be és tart még napjainkban is. Adja Isten, hogy minél tovább tartson és minél komolyabb' legyen. Mert „annál közelebb jutunk egymáshoz, minél hivebbek leszünk önmagunkhoz.“ Az a baj, hogy ez az öntudatosulási folyamat nem maradt meg természetes medrében, hanem tilos területekre áradt ki, ami nincs hasznára ennek a lelki öregbülésnek.

Előre érzem, hogy lesznek, akik ennek a tervnek eleve élébe vágnak. Egyiknek azért nem tetszik, mert hitközönyt lát benne, vagy biztos utat feléje. A másíknak azért nem tetszik, mert álom-képnek tűnik fel s fantáziaszüleménynek. Minderre csak egyet tudok mondani: volt, tehát lehet!

Volt ahol a megszállók kényszerítették összefogásra a magyarságot. És nem következett hitközöny és nem maradt álomkép, hanem igenis a magyar érdekek hatásos működésének bizonyult. És azt — úgy gondolom — senki sem állítja, hogy a magyart csak ilyen kemény ostorok tudják egybe terelni. Vagyunk annyira érzékeny lelkűek, hogy reagálunk kisebb, de nem kevésbé veszedelmes bajokra.

Mind a két részen látják azt, hogy a magyar polgári házasság törvénye hová vezet. Az elnéptelenedés ellen a legjobb hatószó az, ha ez ellen az állapot ellen közös erővel fogunk össze azokkal az eszközökkel, amelyek kinek-kinek rendelkezésére állanak. Látja mindenki a szociális helyzet komolyságát. Miért nem vetjük össze vállainkat, hogy segítsünk a magyar testvéren?

Ez csak két kiragadott példa a számtalan eshetőség közül. S amint pl. tudomásom szerint a KALOT előszeretettel nyújt kezét a protestáns testvéreknek, úgy a magyar népi kultúra feltámasztásában és a haladottabb formákkal való szerencsés egyesítésében is nyújthatnánk egymásnak baráti kezét. A lényeg mindig egy marad: mindegyikünk híven saját hitvallásához, felhasználva a közös alapokat az Isten adta magyarságunk testvéri szeretetében közösen igyekezzünk megoldani a magyar sorskérdéseket, így munkálhatjuk a közös magyar jövőt.

Ez a nagy magyar lelki egység ahogy lelkemben él, mint vágyálom. Hogy magyar és magyar között ne legyen ellenségeskedés azért, mert az

egyik katolikus, a másik Kálvin követője. Marakodásunk közben arat a sátán: a magyar jövőt viszi el tőlünk, értékeinket tarolja le. Hanem legyen közöttünk egyetértés, közös munka szelleme a magyarságunk érdekében s ez feledtesse velünk, mind a két féllel a történelmi rossz emlékeket. A négy-száz év óta élesen elkülönült történelmi öntudatunkat cseréljük fel az ősbibb, keresztényibb, dicsőbb ezeréves öntudattal. Hitűnhöz híven a közös alapokon, ezeket jóakarattal messzemenőleg kihasználva dolgozzunk magyarságunk jövőjén. Legyünk egyek, mert magyarok vagyunk s mert úgysis annyi ellenség üt-vel bennünket kívülről, legalább belülről legyünk egységesek.

Mikor bennem ezek a gondolatok először öntudatosultak, akkor éppen a nagy Hidépitőnek, Széchenyinek emlékét ünnepeltük. Akkor rögtön gondoltam arra, hogy az ő égisze alatt kellene egy ilyesfajta bizottságot megszervezni. Nem lényeges, hogy minek nevezzük, milyen legyen a szervezete: ne vesszünk el a lényegtelen formák között s különösen már itt ne kapjunk hajba. A bizottság mindkét tábor embereiből állana, s keresné a közösen megoldandó problémákat. Ez a szervezet azután gondost kodnék arról kellő propagandával és ráhatással, hogy mind a két fél erői közös akarattal menjenek a közös küzdelembe. Ez is lehet, mert volt. Milyen símán ment pl. a Szent István évben a törvény keresztülvitele? Mert volt jóakarát s a közös munkához elengedhetetlen önmegtágadás. A kulisszatitkokról a nagy közönség nem is tudott semmit. A viták zárt ajtók mögött zajlottak le. A társadalom csak egy-egy forduló eredményéről vett tudomást s lassan hozzácsokott ahhoz, sőt már várta, a Szent István-törvényt. Ez lenne a szerepe ennek a szervezetnek is. Zárt ajtók mögött elintézni minden elvi nehézséget s csak a kedvező eredményeket hozni napvilágra, hangolva a társadalmat. Így lassacsokán a folytonos ellentéteket el lehetne simítani. A közönség, mely hozzá volt szokva az állandó torzsalkodáshoz, lassan, hosszú nevelői munka árán hozzácsoknék ahhoz is, hogy mindent el lehet intézni becsülettel, békességben, az igazi szeretet alapján.

Hangulatilag így összeédesedve azután eljuthatunk odáig, hogy egyszer leülhessünk megoldani az igazi problémát. S akik, ha sikerül ezt a szervezetet felállítani, ebben résztvesznek jegyezzék meg, hogy minél hívebbek vagyunk önmagunkhoz, annál közelebb jutunk egymáshoz. A siker biztos, ha minden erőnket megfeszítve törekedünk önzetlen krisztusi szeretettel, mely egyedül képesít arra, hogy egymásban megbecsüljük igazán, becsülettel — a magyart.

Ez a nagy magyar lelki egység.

LAKOS ENDRE

TANÁRHIÁNY

AMIRE KÉT ÉVTIZEDE nem volt példa, egyszerre bekövetkezett: tanárhiány van. A harmincas évek közepén a minisztérium az állást kérő fiatalembereket még négy-ötévi várakozási idővel biztatta, ma a hivatalos lap, sőt nem egyszer a napilapok is tanári pályázati hirdetményeket tesznek közzé: a nem állami iskolafenntartók ilyen módon igyekeznek tanárt szerezni. A tanárhiány tavaly óta már az újságokat is foglalkoztatja. Az Országos Középiskolai Tanáregyesületi Közlöny 1942. januári száma arról beszél, hogy vidéken a felekezeti iskoláknál „zugforgalom alakult ki, fiatal tanárok csak felárral hajlandók tanári állást vállalni“. A tanárhiány méreteire nézve jellemző, hogy már tanárnőkben is hiány mutatkozik; a felekezeti

leánygimnáziumok értesítőiből (pl. nagyváradai és kassai Orsolyaszüzek, nagykanizsai Notre-Dame) ez határozottan kitetszik.

Ezt a tanárhányt az ország területi gyarapodása nem okozta, csak láthatóvá tette. A területgyarapodás csupán siettetett egy folyamatot, melynek a Felvidék, Erdély és Bácska visszatérte nélkül is, talán néhány évvel később, de ugyanez lett volna az eredménye. Az igazi ok, mely a mai tanárhányhoz vezetett s amelynek következtében a tanári utánpótlás nehézségei mind mennyiségi, mind minőségi tekintetben egyre nagyobbak lesznek, az egyetemre menő fiatalság bizalmának megrendülése a tanári pálya iránt.

Aki átnézi az utóbbi évekre vonatkozólag a bölcsészettanhallgatók statisztikáját, azt kell látnia, hogy a Felvidék visszatérte előtti nyolc év alatt a bölcsészeti karra beiratkozott hallgatók száma folytonosan és jelentékenyen kisebbedett. A budapesti egyetemen ez alatt az idő alatt több mint nyolcszázfönyi csökkenést észlelhetünk. 1931 és 1932 táján a minisztérium ugyan évről évre meghatározta, hogy hány hallgató vehető fel az egyes egyetemre, a bölcsészeti karokon azonban a fölvételi keret ilyen megszorításának aligha volt jelentősége. 1938—39-ben a beiratkozott hallgatók száma már jelentékenyen alatta maradt az engedélyezettnek. A területgyarapodás következtében a bölcsészeti hallgatók száma az 1941—42. tanévben ugyan meghaladta, sőt túl is lépte az 1938—39-es számot, de semmi esetre sem a lakossággyarapodásnak megfelelő mértékben. A majdnem 50%-os lélekszámgyarapodással szemben a bölcsészeti hallgatók gyarapodása 20%-ot sem ér el. A csökkenés igazi jelentőségét akkor értjük meg pontosabban, ha a bölcsészek számának hullámzását a jogászokéval vetjük egybe. Az 1934—35. tanév első felében például 2470 jogással szemben 1730 bölcsész iratkozott be a budapesti egyetemre. Az 1938—39. év első felében pedig 2087 jogászt és 1227 bölcsészt vettek fel. Hogy a bölcsészek száma 120-szal lett kevesebb, mint amennyivel a jogászok száma apadt, az elég világosan mutatja, hogy a társadalmi megítélés szerint a tanári pálya mennyivel volt kilátástalanabb a jogászinál. Aki az egyetemen a bölcsészeti karra iratkozik, nem iratkozik be föltétlenül a tanárképzőbe is. A tanárképzőbe beiratkozott jelöltek számának hullámzása Budapesten valamivel kisebb számokkal ugyanezt a képet mutatja. 1930—31-ben a férfi tanárjelöltek száma 892, a nőké 977. 1932—33-ban 969—1058. 1933—34-ben 1010—969. Itt kezdődik az apadás. 1939—40-ben a férfihallgatók száma már csak 527, a nőké 480. 1940—41-ben 499—500. Az 1941—42. iskolai évben sem sokkal több, összesen 1002 jelölt volt a Tanárképző Intézet tagja. Figyelemreméltó, hogy az ország megnagyobbodása óta sem érte el a tanárjelöltek száma az 1938—39. év összegét (1179). Kornis Gyula, ki 1941 januárjában a Tanárképző hallgatóinak ezt a megfogyását először hozta nyilvánosságra, megjegyzi, hogy „nyolc évvel ezelőtt több nő tanárjelölt tanult az egyetemen (1058), mint ma férfi és nő együttvéve (1007). Még szembeszökőbb az apadás tendenciája, — folytatja — ha az 1931—32. tanév és az 1939—40. tanév I. éves tanárjelöltjeinek számát vetjük egybe: amott 243 férfi, 239 nő (együtt 482), emitt csak 129 férfi és 103 nő (együtt 232)“. Hozzátehetjük, hogy az 1940—1941. tanévben az elsőéves férfihallgatók száma még mindig apadt (112, a nőké 131), az 1941—42. év férfi és női hallgatóinak összesített száma pedig 293, ami azonban inkább csak mesterségesen felidézett javulást mutat s az ország megnagyobbodásával, sem pedig a reális tanári szükséglettel nínót arányban.

Amikor ezer és ezer főből álló pályaválasztó érettségizettekről van szó, a hivatás vonzását csak igen kis százalékban szabad föltételeznünk. Annál erősebben esik látni bizonyos foglalkozások konjunktúrája. A tanári elhelyezkedés a Felvidék visszatéréséig igen nehéz volt, a magánkereskedelem, ipar

és banküzlet konjunktúrája pedig 1937 óta már emelkedőben volt. Részben a természetes fejlődés, részben a zsidótörvény végrehajtása, részben a fokozottabb hadfejlesztés a magángazdasági elhelyezkedést megkönnyítette s növelte a katonai, mérnöki, ügyvédi, orvosi pályák lehetőségeit. A pályaválasztó fiatalember, különösen ha némi vállalkozási kedv is volt benne, 1938-ban például már aligha látta értelmét öt évig tanulni, két-három évet várni, aztán „ádobos”-sággal, vagy 114 pengővel megkezdeni tanári pályáját, mikor ezt a kezdőfizetést mint bankhivatalnok egy kéthónapos tanfolyam elvégzése után azonnal elérhette. Az ország megnagyobbodásával a tanári elhelyezkedés nehézségei eltűntek ugyan, de a tanári fizetés vonzóereje másféle kereseti lehetőségekhez viszonyítva még kisebb lett. „A középiskolai tanári rend... állandóan érzi, hogy öntudatosan végzett nagyjelentőségű munkája és annak értékelése közt nincsen meg a joggal elvárható harmónia s állandóan látnia kell, hogy munkájának értékelése ugyanily jelentőségű más pályák mellett messze elmarad”, — állapította meg Bernolák Kálmán, az Országos Középiskolai Tanáregyesület elnöke 1940-ben.

Domanovszky Sándor, mint a Pázmány Péter Tudományegyetem azidőszerinti (1940) Rector Magnificusa az egyetem alapításának 305. évfordulóján rendkívül alapos, minden részletre kiterjedő tanulmány tárgyává tette a tanári utánpótlás nehézségeit s a tanári pályáról való menekülés jelenségének okát a tanári javadalmazás elégtelenségében kereste. „A középiskolai tanárságot az utolsó negyven évben kormányzat és törvényhozás példátlanul elhanyagolta és más közalkalmazotti ágakkal szemben mélyen degradálta.” Tanulmányából csak néhány jellemző adatot kell kiemelnünk. Míg negyven évvel ezelőtt a tanári fizetés körülbelül tartotta színvonalát a bírói és katonatiszti fizetéshez képest, ma a kezdő tanári fizetés nem éri el a kezdő bírói fizetés felét. A kezdő bírói fizetésnek megfelelő javadalmazást a tanár csak körülbelül huszonhét évi szolgálat után éri el a VI. fizetési osztályban. Rendes tanári szolgálatának tizedik évében éri el viszont azt a fizetést, melyet a fiatal hadnagy huszonkét, huszonhárom éves korában, szolgálatának első évében kap. Hozzátehetnők ehhez, hogy napjainkban, aki szabadpályára megy, igen könnyen jut a tanári fizetés négyszeresét, ötszörösét meghaladó keresethez. A gazdasági életben ma mutatkozó tisztviselőhiány lehetővé tesz olyan groteszk helyzeteket is, hogy például a kereskedelmi érettségit letett tizennyolcéves leány, mint a Futura gyors- és gépirónője körülbelül ugyanakkora fizetést kap (180 pengőt), mint a fiatal kereskedelmi iskolai tanárnő, aki érettségizette. A pályaválasztó fiatal embert, nőt a tanári pályán elérhető kereset anyagi szempontja ilyen körülmények közt aligha csábítja a bölcsészeti karra.

A tanárhiány nem egyik napról a másikra lett, 1932 és 1939 között alakult ki, azokban az időkben, mikor az állástalan tanároknak még százai kilincseltek a minisztériumban, mikor a tanáregyesületek fizetésjavítási kérelmei süket fülekre találtak. Kétféle módon jött létre a kilátástalan helyzet: a rossz fizetés eleve elriasztotta a tanári pályától az érettségizetteket, s a várakozásba belefáradt, állástalan tanárokat másutt való elhelyezkedésre kényszerítette a szükség, vagy egyszerűen elcsábította a jobb kereset reménye.

Az elsőre, a pályaválasztók bizalmatlanságára számszerű adatokat tudunk mutatni. De a második, a tanári pályáról való menekülés mérve sem lekicsinyelendő. A menekülés sokszor már az egyetemi évek alatt kezdődik. Nem mindig tehetséghiány az oka; hogy a bölcsészettanhallgatók egy része otthagyja a bölcsészeti kart; nem ritka, hogy kevesebb tanulmánnyal nagyobb fizetés áll szemben. Azok között, kik diplomájuk megszerzése után hagyják ott a tanári pályát, sokat valóban a szükség is kényszerített erre a lépésre.

Maga az állam állított fel szervezetet az állástalan diplomások átképzésére, ideiglenes munkához való juttatására. Ez a kormánybiztosság egy statisztika szerint 1939-ig 1150 fő- és középiskolai képzettségű egyént terelt át tanulmányaitól idegen területre. Az átképzettek közt a tanárok számarányuknál jóval nagyobb tömegben voltak képviselve.

Bizonyos szakcsoportok minden átképzés nélkül is lehetőséget nyújtottak és nyújtanak ma is a tanári pályán kívüli, annál jövedelmezőbb elhelyezkedésre. A nyelvszakos tanárok s közülük is azok, kik az adott idegen nyelvet legjobban beszélik, tehát föltehető, hogy tanári szempontból is a legértékesebbek közé tartoznak, mint idegen nyelvi levelezők a tanári kezdőfizetésnél jelentékenyen jobb körülmények közt tudtak és tudnak elhelyezkedni. „Ijesztő nagy azoknak a tanárjelölteknek a száma, — írja Kornis Gyula a kultuszminiszterhez intézett emlékiratában — akik mint német, olasz, francia vagy angol szakú, jeles végzettségű fiatal emberek nyelvi tudásukat bankokban vagy egyéb vállalatokban kamatoztatják havi 300—400 pengő fizetésért s azoké a kitűnő tanárjelöltké, egyetemi tanársegédké és gyakoronokoké, akik mint kémia, fizika s egyéb természettudományi szakosok gyárakban s hasonló vállalatokban sokszor havi 500—600 pengő kezdő fizetéssel helyezkednek el. Hozzátehetjük, hogy maga az állam is alkalmazott fizika-vegytanszakos tanárokat vegyészekként a tanári kezdőfizetés háromszorosának megfelelő javadalmazással.

Ezekben a tanári utánpótlást veszélyeztető jelenségekben nemcsak a számbeli veszteség a lényeges, hanem a minőségi is. „Annak, — írta Kornis Gyula — hogy éppen javatehetségű jelöltjeink törik meg fiatalon szellemi pályájuk útját, súlyos következménye van először is a magyar középiskolára nézve: a középiskolai tanári rend szellemi színvonala mélyen leszáll, mert a tanári utánpótlás csak a gyengébb tehetségű vagy éppen karitatív diplomájú egyénekből mehet végbe.“ Ezzel a súlyos megállapítással szemben nem sokat ér az a feltevés, hogy a tanári pályát csak azok hagyják ott, kikben nincs elég hivatásszeretet, s kiknek elvesztése ilyenformán nem is igazi veszteség. A megélhetés nehézségei 1935 és 1940 között elég gyakran elhallgattatták a hivatás szavát. Viszont valószínű, hogy azok, akik az úgynevezett szabadpályák kockázatát vállalták, általában mozgékonyabbak, elevenebbek voltak. s távozásuk a tanárság vállalkozóbb szellemű, frissebb részének eleve való megkisebbedését jelenti. A veszteségek egyébként többnyire véglegesek. Néhány évi magánvállalati szolgálat után kinek lesz kedve tanári állást vállalni kezdő fizetéssel, ha egyszer meg is tette volna? A Kárpátalja visszatérésekor ismerkedtem meg egy fiatalemberrel, akinek a minisztérium éppen óraadó helyettesi állást kínált. Az illető, minthogy már néhány éves magánvállalati szolgálata volt, csak abban az esetben lett volna hajlandó megmondolni, hogy magánvállalati helyét ott hagyja, ha azonnal rendes tanárnak nevezték volna ki. Az ilyenfajta esetek újabbán nem is lehetnek ritkák.

A minőségi veszteség annál is jelentősebb, mert az utolsó tíz évben a várakozási idő, az ideiglenes alkalmazások mind csak fārasztották, rontották a később alkalmazható tanáryananyagot. A várakozási idő alatt a fiatal tanár többnyire kénytelen volt hivatásától távoleső munkakörben vállalni munkát s eközben csak felejtett abból, amit hivatása gyakorlásához tanulnia kellett. Ha felekezeti vagy magánintézetekben ideiglenes alkalmazást nyert — s többnyire igen kedvezően feltételek mellett, — az többnyire szintén csak azt eredményezte, hogy hivatásszeretetét veszítette el. Megállapodni, családot alapítani nem volt módjában. A tudat, hogy munkahelyén csak rövid ideig marad, hogy munkaadója voltaképpen kényszerhelyzetét használja ki, hasonló lelkiismeretlenségre, vagy legalább is közönyre készítette munkája iránt. A fiatal tanárokat és különösen a tanárnőket felekezeti és magániskolák

általában egy vagy két évre alkalmazták, megcsillogtatták ugyan előttük a további, vagy éppen végleges alkalmazás lehetőségét is, de csak olyan formában, hogy az jogilag kötelező ne lehessen. Az egy vagy két év leteltével rendszeresen elküldték őket, tekintet nélkül arra, hogy munkájukat mint végezték, nehogy az iskolafenntartóval szemben bármilyen további igénnyel léphessenek fel. Megtörtént, hogy az ideiglenes tanerőt egy év után elküldték, majd pedig a harmadik évben újra alkalmazták egy évre. Ennek a zsigori politikának némely intézetben az lett a következtetése, hogy a tanári karnak több mint a fele ideiglenesen alkalmazott tanerőkből állt. Márpedig az állandó környezetváltozás, bizonytalanságérzet, fokozottabban alárendelt helyzet, aztán a különböző főigazgatóságok ellenőrzésének és követelményeinek esetleg máshova eső hangsúlya sem a fiatal tanár hivatásérzetére, sem társadalmi helyzetére, sem az igazi nevelőmunkához szükséges belső biztonságérzésére nem lehettek jó hatással. Az ideiglenes alkalmazások rendszere ma eltűnően van, de kérdés, hogy rossz hatását a fiatal tanárgeneráció kiheverheti-e, annál is inkább, mert az állandó szolgálat később történt megkezdéséből következő anyagi hátrányát soha sem hozhatja be. Amíg más pályákon az ország megnagyobbodása nagyobb fizetéseket, vagy mint például a bírók és katonatisztek esetében rendkívüli előléptetéseket eredményezett, a tanári rendben legfeljebb csak az állástalant juttatta álláshoz s rendkívüli előmenetelt csak a tanügyi közigazgatási és minisztériumi státus elenyészőn kis számú tanárának jelentett.

A tanárhiány enyhítésére az utóbbi időben történtek is bizonyos intézkedések. Az 1941. évi költségvetés szerint 453 ügynevezett „dószolgálatos“ tanár tanít 1130 rendes tanár mellett, tehát az állami gimnáziumi tanárok majdnem egyharmada nem rendes tanár. Ez a helyzet ma már jelentékenyen javult. Az előszolgálat idejének megrövidítése valóban lényegesen javított a kezdő tanárság helyzetén, de a tanári pályát anyagi szempontból sokkal kívánatosabbá még nem tette. Azokat az intézkedéseket pedig, amelyek a tanári diploma elnyerését igyekeznek megkönnyíteni (ösztöndíjak, internátusok), még kevésbé lehet hatásosnak tekintenünk. Ilyen intézkedések átmenetileg emelhetik a bölcsészeti karra iratkozó hallgatók számát, de azt nem biztosítják, hogy az így tanárjelöltté csábított fiatalok mindegyike valóban tanár lesz-e, és nem biztosítják azt sem, hogy a tanárjelöltek számbeli emelkedése nem jelent-e majd minőségbeli leromlást?

Domanovszky Sándor figyelmeztette erre a magyar közvéleményt legelőször. „A középosztály ma már csak lányait adja tanárnak. A honoratior osztályból kikerülő férfi tanárjelölt ma fehér holló. A hallgatók nagy többsége aszcendens törekvésű alsóbb osztályokból kerül ki. Ez kétségtelenül sok tehetséget vet föl és ebből a szempontból öröndetes; a baj azonban az, hogy a nagy tömeg emelkedési lehetőségeit főképp azért látja a tanári pályán, mert a legolcsóbb tanulmány... Ez sodor a bölcsészeti karra sok sem intelligencia, sem nevelés szempontjából meg nem felelő jelöltet, akikre nyugodt lelkiismerettel az új nemzedék nevelése alig bízható. A tanári pályának tehát vissza kellene hódítani a középosztály fiait, akik lelkület és értelem dolgában erre legalkalmasabbak.“

A budapesti tanárok közül 235-néknél önálló iparos volt az apja, 42-nek hivatali altiszt, 158-nak tanító s csak 92-nek tanár. Ezek a számok nemcsak azt bizonyítják, hogy „a városi kispolgár szívesen neveli fiát tanárnak“, hanem elsősorban azt, hogy a tanári pályának egyre inkább csak az alatta álló társadalmi helyzetből származó ifjakra van vonzóereje, kik családi tapasztalásból a tanári pálya anyagi és társadalmi lehetőségeit nem ismerik, illetve azok tekintetében hamis illúzióik vannak. A budapesti Tanárképző Intézet növendékei közül az 1939—40. tanévből csak 10%-nak volt az apja

tanár. Egy statisztika szerint, melyet Zibolen Endre, a Budapesti Gyakorló Gimnázium igazgatója állított össze, öt év gyakorló tanárjelöltjei közt nem egészen kilenc százaléknak volt tanár az apja s a tanárinál magasabb társadalmi állásból származók száma sem éri el a kilenc százalékot. A jelenség megdöbbentő. Sok szempontból helyeselhető, ha a fiú az apa foglalkozását követheti. Az ügyvédi, bírói, katonatiszti pályák utánpótlásában valóban nagyobb százalékban találunk olyan egyéneket, kiknek már apja is ezen a pályán működött. Csak a tanár kénytelen fiát visszatartani a tanári hivatástól, ha nem akar fiának még az övénel is kedvezőtlenebb sorsot. Pedig a dinasztikus fejlődés éppen a pedagógusoknál indokolt lenne s még csak társadalmi veszedelmmé sem nőhetné ki magát. Azt hisszük, ezek a sorok még a mai népi kérdéseket hangsúlyozó közszellem mellett sem helyteleníthetők. Hogy a tanárok gyermekei csak ritkán mennek tanári pályára, az egészségtelen társadalmi fejlődés jele s a legilletékesebb helyről bizonyítja, mennyire megrendült a bizalom a tanári pálya iránt.

A tanári diploma megszerzésének megkönnyítése ezt a bizalmat nem állítja helyre. Talán növeli a tanári diplomával rendelkezők számát, de kérdéses, hogy a tanárokét is növelni tudja-e? A tanári diplomával rendelkező egyének az utóbbi öt évben valósággal menekültek a tanári pályáról. A bölcsész-segítő 1940-ben készült statisztikája szerint 150 bölcsészethallgató közül csak 80 szándékozik megmaradni a tanári pályán. Aki átlapozza a külföldi ösztöndíjakról kiadott évkönyveket, megállapíthatja, hogy a bölcsész ösztöndíjasoknak elenyésző része marad tanár. Körülbelül a felük az Egyetemi könyvtárban, Múzeumban, tudományos intézeteknél helyezkedik el, legalább a negyedrészüket pedig magánvállalatoknál. Az Eötvös Collegiumnak abból az évfolyamából, melyben e sorok írója is végzett, tizennyolcunk közül hatan maradtak aktív középiskolai tanárok. A két utóbbi példában a minőségi szempontot nem is kell külön kiemelni.

Az Eötvös Collegium helyzete különben is jellemző. A kollégiumot elsősorban tanárképző intézménynek szánták. Jeles képesítésű ifjak pályázhattak felvételre, néhány napon át tartó felvételi vizsgán választották ki a kérvényezők közül az odavalókat, a tagsági helyeket szaktanárok előterjesztésére a miniszter adományozta. A háború előtt tartásdíjat nem kellett fizetni, sőt minden tag egyben ösztöndíjat kapott. A harmincas években a tagok fele körülbelül 60 pengő tartásdíjat fizetett (voltak féldíjas és ingyenes helyek), tehát a kollégium nem tartozott a legolcsóbbak közé. 1932-ben még körülbelül 70 felvételi kérvény érkezett, ez a szám aztán fokozatosan esett, 1939-ben kb. 25 fiatalember kérte felvételét, a szelekció illuzóriussá lett, 1940-ben alig akadt több jelentkező, mint ahányat fel lehetett venni. Az érettségizettek jelesrendű, tehát legértelmesebb rétege belátta, hogy tanárnak menni még az Eötvös Collegium nyújtotta vitathatatlan előnyök esetén sem érdemes. A következő évben leszállították a tartásdíjakat, növelték az ingyenes helyek számát s ha jól tudom, a tanárságot is felszólították, terelje az érettségizőket az Eötvös Collegium felé. Az ez évi júniusi felvételi vizsgán több mint ötven pályázó jelentkezett. Ez a szám abszolúte is kisebb még az 1932-inél s még kisebb, ha az ország megnagyobbodására gondolunk. A tanári pálya anyagi lehetőségei és társadalmi megítélése olyan rosszak, hogy azt a tanárrá való képzés idejére adott különleges kedvezmények sem tudják eléggé megkedvelteim. Aki nem öt egyetemi évre, de élete egész pályájára gondol, azt ilyen félmegoldások úgysem befolyásolhatják.

A tehetségutató, a paraszti utánpótlás felkarolása sem oldhatja meg önmagában a tanárhiányt, ugyanezen okoknál fogva. „Az internátusi kedvezmények arra csábítanak a szülőket, — írja az Országos Középiskolai Tanáregyesületi Közlöny — hogy gyermekeiket oly pályára adják, melyre

való készülés anyagi gondjaikat enyhítené, de gyermekeik pályája annál gondterheesebbé alakulna. Az alsóbb néprétegekből való nagyobb mérvű utánpótlásnak egyébként szintén vannak veszélyei a tanári rend szempontjából, még ha ma ennek az ellenkezőjét divatos is hinni. „Az alsóbb néprétegekből való felemelkedés magában nem volna baj, sőt határozott előnyei lennének, ha ez a kiegészülés nem történnék a szelekció hiányával és ha a magasabb osztályok gyermekei megfelelően kiegyensúlyoznák. Minthogy azonban ez utóbbi feltétel alig van meg, az élettől való idegenkedés, amit az elméleti képzés is alátámaszt, csak fokozódik azzal, hogy olyan egyének képviselik az iskolát, akik új körükben félénken mozognak, kapcsolat-és támasznélküli helyzetüknél fogva nagyobb függőséget éreznek“ — írja Kiss Árpád, a debreceni tanárképző intézeti Gyakorló Gimnázium tanára.

A tanárhány megszűnését, a tanári pálya iránti bizalmatlanság eloszlását csak a működő tanárság anyagi helyzetének jelentős javításától és társadalmi tekintélyének emelésétől lehet várni.

LOVASS GYULA

MAGYAR VILLANYGAZDÁLKODÁS

A VILLAMOS ENERGIA fontossága évtizedek óta minden országban nőttön nő. Nemcsak a mindennapi életben lett hovatovább mindszélesebb területeken nélkülözhetetlen segédeszköz, nemcsak azzá vált az ipar körében, nemcsak elengedhetetlen szükségesség lett a mezőgazdaság belterjesítéséhez is, hanem egyetlen eszköz lévén minden ország becses energiahordozóinak — szénnek, gáznak, víznek — gazdaságos felhasználására, sok más vonatkozásban is nagyon jelentős tényezővé vált. A villamos energia kérdése tehát az élre kellett, hogy kerüljön. Legalább is oda, ahol az útügy, a kísérletügy, a vízszabályozás stb. a közvélemény érdeklődésében és az állami gondoskodás terén állanak. Ez a jelenség szinte az egész világon tapasztalható. Az államhatalomnak ugyanis mindenütt be kellett látnia, hogy a villamos energiaellátás szabályozását nem bízhatja a gazdasági erők szabad játékára, mivel a villamos energiaszolgáltatást a dolog természete szerint nem lehet a szabad versenyre bízni. Amint a vasúti közlekedés sem bír meg 2—3 párhuzamos és más-más társaság tulajdonához tartozó sínpárt, még kevésbé képzelhető már csak technikai okból sem, hogy egy és ugyanazon utcán két-három áramszolgáltató külön-külön vezetékszeren kínálja az energiát. Mihelyt tehát a villamos energia elsőrendű fogyasztási cikké kezdett válni, szolgáltatását szabályozni kellett, már csak azért is, mert magát a termelést is be kellett terelni azon keretek közé, melyeket az ország energiahordozóinak gazdaságos felhasználása és a honvédelmi szempontok parancsolóan előírnak. Az államnak gondoskodnia kell tehát arról, hogy a fogyasztó számára a villamos energia szabadverseny hiányában is megfelelő áron és minőségben, még pedig mindenütt rendelkezésre álljon s hogy termelése és szolgáltatása az ország közgazdasági szempontjainak és a honvédelmi érdekeknek megfelelően történjék.

Kezdetben minden állam villamos-politikája a „laissez faire“ politikája volt. A villamos energiát csak világításra használták, csak fénnyüzésnek tekintették s valamilyen szabályozási módra Csak azért volt szükség, mert a közület, a város maga is világította utcáit, s mert a vezetékek számára az áramszolgáltató közterületeket igényelt. E szabályozást általában az ú. n. engedélyezési szerződések útján biztosították, s csak a távíró és távbeszélőszolgálat érdekeinek megvédésére, s

a veszélytelen közúti közlekedés biztosítására történtek törvényhozási intézkedések. Sok államban azonban a legutóbbi időkig még ezeket a kérdéseket is szabályozatlanul hagyták. E rendelkezések csak bizonyos, nagyrészt közbiztonsági feltételeket állítottak fel, míg a közületekkel kötött szerződések az árak színvonalát állapították meg, s egyéb kapcsolatos kérdéseket (háramlás, megváltás stb.) rendeztek, de a villamosításra sem fejlesztőleg, sem irányítólag semmi befolyással nem lehettek. Ebben az időszakban létesült a legtöbb városi villamos mű, olyanok, amelyeknek létesítése az első pillanattól gyümölcsözőnek látszott, s amelyekhez akár a közületnek magának, akár a vállalkozónak pénz könnyen állt rendelkezésére. Ezek tisztán helyi igények kielégítésére szolgáltak. A villamosítás állapota ezidőben összefüggéstelen, tarka képet mutat, ahol a feszültségek, sőt a periódusszámok sem egyeznek, s természetesen az árak is különbözők. A kisebb városok, községek csak kivételes esetben, rosszabb minőségben és kedvezőtlen feltételek mellett tudtak villanyhoz jutni. Ott pedig, mint Angliában, ahol a szabadverseny látszatának fenntartása érdekében kizárólagos úthasználatot sem lehetett kapni, oda jutottak, hogy Nagy-London területét 92 társaság látta el villamos energiával.

A háború után, amikor már a „mazsolák“ kiszedegetése sok országban megtörtént, mindinkább nyilvánvalóvá lett, hogy az állam tevékeny beavatkozása nélkül a villamosítás előbbre nem vihető, hogy a folyton fejlődő háztartási és főleg ipari szükséglet gazdaságos kielégítése s főképp a mezőgazdaság ellátása nem lesz lehetséges. Az irányítás, a beavatkozás módjára nézve az egyes államok az addigi fejlődési fok és a különböző adottságok szerint más és más utat választottak. Általában két irány különböztethető meg. Az egyik a tevékeny részvétel, a másik az eddigi szerződéses, koncessziós rendszer további kiépítése. Az előbbi politikai irány választásánál az állam vagy maga, vagy e célra alakított szervei útján maga villamosít, a másik rendszerben az engedélyezést a közületek kezéből átvéve és megfelelő hitelekkel vagy hozzájárulásokat biztosítva gondoskodik a tervszerű fejlődésről és a kifizetéséről vidékek, mezőgazda-területek ellátásáról.

Az első út választására Anglia a klasszikus példa, Angliában a villamos energiaellátás éppen a gazdag szénkincs következtében annyira széttagolódott, hogy a háborús termelés érdekében már az első világháború alatt lépett előtérbe a rendezés szükségessége. Még 1917-ben küldtek ki egy bizottságot, melynek feladatává tették, hogy a tennivalókra nézve javaslatot terjesszen elő. E Williamson-féle bizottság javaslata alapján jött létre az 1919. évi törvény, mely a villamosítás irányítását messzemenő felhatalmazással az ú. n. villamosságügyi biztosokra bízta azzal, hogy ezek a szakértő és független, az állam által kinevezett férfiak a villamosítást előmozdítsák, szabályozzák és ellenőrizzék. E biztosok villamosítási tervek elkészítésével, kerületi beosztással, vegyes villamosító vállalkozások létrehozásával igen eredményes munkát végeztek ugyan, de kellő gyakorlati eredményre nem tudtak jutni, mert nem voltak megfelelő anyagi eszközeik. Éppen ezért az angol állam nemsokára tovább ment: 1926-ban felállítottak a központi villamossági hivatalt. Míg a villamos biztosok továbbra is megtartották az állam passzív tenniálóját (erőművek bővítésének, kölcsönöknek, áramszolgáltatási szerződéseknek engedélyezése, árszabások ellenőrzése stb.), addig ez a hivatal (Central Electricity Board) az állam aktív szerepét betöltő jogi személy. E hivatal kezeli ugyanezen törvény által állami monopóliummá nyilvánított áramtermelést és átvitelt. Joga van átvenni és eladni a kiválasztott erőművek termelését, joga van új erőműveket, együttműködő és átvivő vezetékeket építeni, e célra kölcsönöket felvenni, de energiát nem oszt el, mert az elosztást a törvény változatlanul meghagyta a magángazdálkodás feladatának. E törvény valóban nagyszerű eredményeket hozott: 1939 végéig a hivatal megalkotta a kb. 7000 km nyomvonalhosszúságú együttműködő állami vezetékhálózatot, melyre 313 leadó állomás volt rákapcsolva, az összevonás által elért megtakarítás 22 millió fontot képviselt, a kiválasztott művek termelési

költségét 24%-kal s a szénfogyasztást 20%-kal csökkentették, s a perióduszszám egységesítését befejezték.

Németország egyik utat sem követte a maga egyenes irányában, hanem úgy az aktív, mint a passzív politikát messzemenően igénybe vette. Miután az 1019. évi államosításról szóló birodalmi törvény végrehajtásáról lemondott, meghagyta az addigi jogosítványos rendszert, de az energiaszolgáltató vállalatokban vagy maga, vagy a közületek útján részesedést vállalt, vagy ilyen társaságokat maga alapított. Ilyképpen egyrészt anyagi eszközöket bocsátott erőművek, átvivő- és együttműködő vezetékek, sőt közvetlen ellátó vezetékek kiépítéséhez is, s így tovább ment a villamosítás támogatásában, mint az angol állam, másrészt ezen aktív részvételével biztosította magának az irányítást is. A német áramszolgáltatás ezen az úton majdnem egészen állami, illetve közületi kézbe jutott már. A birodalom egész köz. használatú villamos energiaszükségletét már 1934-ben 90.7%-kal látták el köztulajdonban lévő, vagy közérdekeltségű villamos művek, a magánkézből való ellátás az egész fogyasztásnak csupán 9.3%-át tette ki. Az 1935. december 13-i törvénnyel azután formailag is messzemenő beleszólást adtak az államnak. Ez a törvény, mely az 1919-it hatályon kívül helyezte, kimondja, hogy a német energiagazdálkodás az állam felügyelete alatt áll, hogy villamos energiaellátáshoz engedély szükséges, hogy az áramszolgáltató a körzetébe eső minden fogyasztót a közhírré teendő árszabások mellett köteles ellátni, hogy a miniszternek joga van az áramszolgáltatási feltételeknek és áraknak rendeleti úton való szabályozására stb. E törvény alapján az árszabások rendezése és az árak elvi megállapítása rendeleti úton rövidesen meg is történt.

Franciaország — a másik módszer klasszikus példája — a tiszta jogosítványos rendszer mellett maradt meg, sőt a jogosítványkötelezettséget a vízerőművekre is kiterjesztette, a gőzerőművek építését pedig engedélyhez kötötte. A rendszert az 1921., 1924. és 1928. években hozott törvényeikkel továbbmenőleg kiépítette és háromféle jogosítványt teremtett: a kifizetésű eladásra, a nagyfeszültségű eladásra és az energia szállítására. Az első fajtájú jogosítványt legfeljebb 40 évre a községek és községi egyesületek, bizonyos esetekben a megyék adják, a két utóbbit 50, illetve legfeljebb 75 évre a miniszter. Ezekon kívül csekély jelentőséggel megalkották az ú. n. rezsiüzemet a községek és városok saját tulajdonban levő villamos üzemre. Az állami célok elérésére különböző rendelkezések láttak napvilágot. 1935-ben törvénnyel szabályozták az egységárakat. Ez a törvény mindenekelőtt egy „index“-et vezetett be, melynek változásával az egységárak automatikusan nőnek vagy csökkennek. Kötelezte továbbá a vállalatokat, hogy bizonyos árszabásokat (háztartási árszabásokat) vezessenek be s a községek nagyságaihoz képest világítási maximális árakat ír elő. Megteremtett egy kiegyenlítő alapot, melybe minden villamosmű a kifizetésű világításból eredő bevételének a fogyasztásra át nem hárítható 4%-át köteles befizetni; ebből az alapból az egységárakat csökkentő vagy más üzemeket átvevő művek vissza nem fizetendő segítséget kaphatnak. Végül a törvény egy legfelső villamos-tanácsot állít fel, melynek tagjait a munkaügyi miniszter az áramszolgáltatók és a fogyasztók képviselőiből nevezi ki. A villamosítás fejlesztése érdekében a francia állam nagy anyagi áldozatokat is hozott. Később kiadott rendeletek alapján mezőgazdasági területek villamosításához szubvenciót és hosszú lejáratú kölcsönt lehet kérni. Ez alapon a francia állam 1940. dec. 31-éig 700 millió fr. kölcsönt és 3375 millió fr. hozzájárulást fizetett ki, de e hatalmas összegekkel el is érte, hogy Franciaországban 1941-ben 36.899 község, az összes községeknek 97%-a s az összes lakosság 99.5%-a el volt látva villamos energiával. A villamosítás belterjességét is növelni igyekezett a francia állam: az 1941. évi január 24-i törvényben hozzájárulást biztosít mezőgazdaérdekeltségeknek villamos fogyasztókészülékek, különösen villamos szántógépek és cséplőmotorok bevásárlására a vételár 60%-áig s a

legújabb 1941. évi február 16-i törvény alapján községek, megyék, hálózatok kiépítéséhez is kaphatnak a kerületi összeg szintén 60%-áig állami hozzájárulást.

A többi európai ország legnagyobb része egyik, vagy másik úton szintén igyekezett a villamosítást támogatni. A volt Csehszlovákia állami és közületi érdekeltségeket vállalt és a közérdekűnek nyilvánított villamosvállalatokat anyagi támogatásban részesítette. Felállította elektromos tanácsát, s a községi villamosítás fejlesztésére az 1929—1933. években évi 4-6 millió P-t folyósított. Norvégia és Svédország hatalmas állami, különösen vízerőműveket épített s az aktív állami tevékenységnek szintén elismerésre méltó példáját mutatják. Olaszország a jogosítványos rendszer mellett maradván különösen a mezőgazdaság villamosítását támogatta jelentős összegekkel. E támogatás útjára lépett még az USA is, egyrészt azzal, hogy állami erőműveket épített, másrészt azzal, hogy a Rural Electrification Administration és az Electric Home and Farm Authority elnevezésű hatóságok felállítása útján a mezőgazdaságok villamosításához jelentős összegekkel járult hozzá. A támogatás hitelnyújtásból áll. E hivataloknak az állam 1500 millió dollárt bocsátott rendelkezésre.

A magyar állam villanygazdálkodásában kezdetben, mint már említettük, a tiszta benemavatkozás politikáját alkalmazta. A jogosítvány adásának joga, nem törvényes alapon, hanem mint útfenntartóknak és elsősorban érintett legelső közigazgatási tényezőknek, a községeknek a kezében volt. Jog szerint ezeknek e tárgyban hozott határozata a vármegye jóváhagyásával jogerőssé is vált s az állam a jogosítványok adásába csak kerülő úton, fellebbezés esetén vagy később rendelettel szabályozottan, mint a vármegye tanácsadó szerve szólhatott bele. E rendszerben indult meg és fejlődött ki a 20-as években a magyar vidéki villamosítás anélkül, hogy az állam ebbe a folyamatba akár aktív, akár passzív módon belenyúlt volna. Dicséretes módon szabad utat engedett a községek tevékenységének s hozzájárult illycélú kölcsönművelésekhez (pl. az egyetlen magyar villamos szövetkezet, a Nagykunsági Villamos Szövetkezet községeinek kölcsönéhez), sőt ezen időszak végén nemcsak maga nyújtott hitelt községi villamosításhoz (pl. az Ecsedi Lápleszapoló Társulatnak), hanem maga is aktív építési tevékenységbe kezdett (komlói állami bánya, Győri Ipartelepek Rt. községi villamosításai, bányhidai állami erőmű). Ez a rendszer bármily eredményes volt is a trianoni ország adottságai mellett és villamosodásunk addigi elmaradottságához képest, nem adott módot arra, hogy az állam irányítólag nyúljon bele a fejlődésbe, sőt nem tudta megakadályozni, hogy a gazdasági viszonyok elnehezedeése idején a főcélakat illetően határozott visszaesés ne álljon elő. És mert több oldalról, de nem egyező céllal, mind hangosabbá váltak a rendezést kívánó hangok s mert ezt az összefüggő gazdaságosabb villamosítások lehetővé tétele is mindinkább megkívánta, a magyar állam is törvényes rendelkezésre szánta el magát. Hosszú huzavona után létrejött az 1931. évi XVI. t.-c., mely az engedélyezés jogát kivette a községek kezéből s az állam kezébe tette le. Sajnos, e törvény, mely sok részletében ma is végrehajthatlan maradt s mely a tervezett villamosítási alap elejtésével, az állam aktív tevékenységéhez sem adta meg a feltételeket, tisztán adminisztrációs törvény lett és a kezdeményezést kivéve a községek, az érdekeltek kezéből, nem vitte előre a magyar villamosítást. Azt az egyik feladatot ugyan megoldotta, hogy az állami szempontok érvényesíthetők legyenek, hogy az eljárás rendeztessék, de a kikapcsolt helyi kezdeményezést nem pótolta mással s nem gondoskodott sem az aktív állami bekapcsolódás, sem a fentemlített országokéhoz hasonló és Vidéki viszonylatban nálunk is oly szükséges támogatás feltételeiről. Villamosításunk üteme erősen le is csökkent s a törvény alapján meghirdetett verseny tárgyalások több esetben meddők maradtak.

Ily állapotban talált bennünket az ország megnagyobbodása, mely lényegesen megváltoztatta az adottságokat. Először is — különösen a Felvidéken — tekintélyes állami érdekeltségű vállalatok, hogy úgy mondjam, „szakadtak a magyar állam nyakába“. Visszatértek vízierők, amelyeknek kiépítése a külföldi példák szerint az állam közreműködése nélkül nem lehetséges. Észak-Erdéllyel villamosítás tekintetében ugyancsak hátramaradt új vidék kapcsolódott be s megnőtt a gazdaságosan nem könnyen ellátható Alföld is. A nagy átvivő, a honvédelmi érdekekből szükséges együttműködő vezetékek építésének szükségessége parancsolóvá vált. Nyilvánvaló, hogy ha az 1931. éviXVI.t.-c. novellája már e megnövekedés előtt is indokoltan volt tervbe véve, ez ma sürgős feladattá vált, amelynek kapcsán a magyar államnak határozott villamos-politikát kell vállalnia. Ennek a politikának a tartalma és eszközei tekintetében ma már alig lehet vita.

Kétségtelen, hogy a törvény javításra szorul. Először is módot kell adni arra, különösen a visszatért és visszatérendő területekre való tekintettel, hogy a községek, az érdekeltek kezdeményező ereje a francia példa hasonlóságára újra bekapcsoltsák s az eljárás egyszerűsítsék. Az állam maradjon meg tehát ilyen korrektívummal az engedélyezési rendszer mellett. Ezentúl azonban gondoskodjék irányító feladata hathatósabb ellátásáról és főképpen a támogatásra szolgáló anyagi erőkről. Az irányító feladat számára nehéz lesz egy felhatalmazásokkal ellátott tanács-féle felállítását elkerülni, mely az erőművek, az együttműködés, az átvivő vezetékek, a szükséglet kérdésének feldolgozását vállalja, mert a jövőben már sem az aktív, sem a passzív ténykedést nem lehet elképzelni anélkül, hogy az állam tudja, mit akar. E tekintetben az angol biztosok jól bevált szervezete lebeghet példaképpen előttünk. Gondoskodni kell továbbá az öntözési hivatal példájára egy villamosítási hivatalról s ennek megfelelő anyagi eszközöket kell rendelkezésére bocsátani. E szerv volna hivatva a villamos-tanács által kidolgozott terveknek megfelelően az állami feladatnak megjelölt vízierők és kooperációs vezetékek kiépítéséről gondoskodni. Ennek a hivatalnak volna feladata a tanács javaslata alapján mezőgazdavidékek villamosítását, az érdekeltek e célra szolgáló tömörülését anyagilag is támogatni, elosztó vállalkozások létrejöttét segíteni. Végül gondoskodni kellene a már meglévő és későbbi állami villamos üzemek központi irányításáról is. Egy szervezetbe kellene egyesíteni a bányai erőműtől kezdve a felvidéken állami tulajdonná vált üzemekig minden állami villamosüzemet s ide kellene majd besorozni nemcsak az állami feladatként megépítendő létesítményeket, hanem azokat is, amelyek az 1934. évi törvény értelmében a koncessziós idő lejártával az államra hárulnak. Az új magyar villamospolitikának éppúgy számolnia kellene mindezek mellett a magánvállalkozás értékével, mint azt a magyar állam a dohánymonopóliumnál teszi; az elosztást s nemcsak a helyit, ennek a kezében kellene továbbra is meghagynia, biztosítva ezzel a kezdeményező erőt. Az irányítást azonban hatékonyan kell kezébe venni, vállalnia kell azokat a feladatokat, melyek az államéi, neki kell gondoskodnia a jövő szükségletének felméréséről s e szükségletek kielégíthetőségéről ott is, ahol ezt más, mint az állam tömi nem tudja vagy célszerűen nem teheti.

A tennivalók sürgősek. A ránk váró munka nagy. Elmaradnunk a villamos energiaellátás terén sem szabad. Az út, melyre lépünk kell, eléggé kitaposott már s hazánk viszonyaira könnyen alkalmazható. Kezdjük meg a munkát, hogy a boldog béke ránkvirradása idején minden előkészülettel készen álljunk.

BORÚS FERENC

ÉHSÉG, KOPLALÁS

SZÜLETÉSÜNK PILLANATÁBAN két transzcendentális örökséget hozunk magunkkal a világra: az éhséget és a szerelmet. Utóbbi még évekig szunnyad, hogy aztán a serdülő korban akárhányszor elemi erővel, vulkánszerűen törjön ránk; az éhség viszont már az első órákban követelőzik, a kis baba már az első légvételek után szopni akar, — ha más nem akad, saját parányi kis öklét tömi a szájába. Ez a hatalmas érzés, a világtörténelem egyik motorja, elkísér bennünket egész életünkön keresztül, a sírig.

Rendeltetése nagyon világos és egyszerű: az összes életmegnyilvánulásainknak lényege az energia-kifejtés, ami csak úgy képzelhető el, ha az energiával egyenértékű fonást, — csak úgy, mint a gőzgépnél a fűtőanyagot — az emberi és állati szervezetnél táplálékot bocsátunk rendelkezésére. Életünk első 24 évében még a növekedésre, szervezetünk kiépítésére is szolgál a megevett táplálék egy hányada.

Ha az élő lények világának két beláthatatlan birodalmát egymással szembeállítjuk, nagyon sok különbséget veszünk észre, — sok olyant is, ami költöket és művészeket meghihletett szépségével. De a legmélyebb, alapvetően elvi különbség az, hogy a növényi világ csupa szintézis, az állati pedig tiszta analízis. Még világosabban így fejezhetjük ki e tételt: a növények a rendelkezésükre álló földből, vízből és mindenekelőtt a nap sugarai-ból építik föl csodálatos, színpompás világukat, viszont az állatok kénytelenek életet elpusztítani acélból, hogy maguk megéljenek. Innen van az, hogy a növényei éhséget nem éreznek, — legalább is nincs tudomásunk arról, hogy valamilyen éhséghez hasonló általános ingerület tudnának jelezni. Nem merném ugyanezt mondani a szomjúságról. Hányan és hányszor láttunk hervadt, ráncos levelű és fonnyadt virágú növényeket, amelyek esőre vagy megöntözésre megifjodnak, leveleik kisimulnak, szinte mosolyogni kezdenek ...

Az állatvilág táplálékai között is az első helyet a víz foglalja el. Sokszor tapasztalhattuk önmagunkon, mennyivel nehezebben bírjuk el a szomjazást, mint az éhséget.¹ Egészen vázlatos beállításban nézve, két főtenező az, ami szomjúságunkat kiváltja: egyik a torok és a szájúr szárazsága, a másik pedig — ez nehezebben magyarázható meg laikusoknak — vérünknek molekuláris koncentrációja. Erre vonatkozólag legyen szabad két példát felhoznom. Egyik a cukorbeteg közismert szomjúsága, aminek oka az, hogy a cukorbeteg vérében több a cukor, mint normálisan lennie szabad és a szervezet fokozott vízivással igyekszik a vért az egészséges töménységre fölhígítani. Hasonló a helyzet akkor, ha a vérben a konyhasó mennyisége szaporodik fel. Ismerjük azt a pokoli szomjúságot, ami 3—4 sósperec elfogyasztása után pár órával elfog; itt is az a cél, hogy a vérnek konyhasótartalma a normális koncentrációra híguljon föl, hogy aztán a fölösleg a veséken át elhagyja a szervezetet. Túlságosan szakszerű fejtegetésekbe kellene bocsátkoznom, ha a szomjazás és a folyadékszükséglet szabályozását akarnám tárgyalni, ezért térjünk át a másik nagy érzés, az éhség megbeszélésére.

Ez készíteti az állatvilágot, sőt néha az embert is arra, hogy támadólag lépjen fel nemcsak a növényvilággal, hanem más állatokkal szemben is. Valóban világtörténelmi tényező. Mi azonban, e kis cikk keretein belül, megmaradunk az egyéni éhség és koplalás tárgyalása mellett. Mindenekelőtt megállapíthatjuk, hogy meglehetősen élesen elválasztott fokozatokat különböz-

¹ Beaumarchais szerint az ember az egyetlen állat, amely akkor is iszik, ha nem szomjas. Viszont tényleg emberi kiváltság az, hogy vízen kívül sok más folyadékot is iszunk.

tethetünk meg úgy pozitív mint negatív irányban: az étvágytól a farkas-éhségig és ezen túl a kiéhezetség szörnyű kínjaiig, a másik oldalon a jólakottságtól az ételundorig, széles skálákat ismerünk. Az étvágy és éhség távolról sem fedik egymást. Vegyük azt a közismert példát, hogy leülünk egy többfogásos ebédhez, s már az első két fogás után éhségünk teljesen ki van elégítve. Mégis az azután behozott harmadik és negyedik fogásból még pompás étvággal tudunk enni. Hasonlóképpen utalhatok ennek a fordítottjára is: akárhányszor a hízőkúrás beteg egy inzulin-injekció után kínzó éhséget érez, amely a fájdalomig tud fokozódni és mégis kedvtelenül, ímmel-ámmal ül az asztalhoz.

Az étvágy előfeltétele természetesen mégis bizonyos fokig az éhség; legtöbb árnyalatban az embernél található meg, de megvan a magasabbrendű állatoknál is; így domesticált állatainknál, pl. a kutyánál hétköznapi jelenség — mint ahogy nála is megvan az étvágytalanság. Ez utóbbi az embernél olyan fokot érhet el, hogy az ételundor sem elég a kifejezésére. Súlyos betegségeknel előfordul, hogy már az evés gondolata is öklendezést, émelygést válthat ki; olykor kifejezetten bizonyos ételneműekre vonatkozik, más esetben általában véve az evésre. Van olyan gyomorhaj, amelynél csak a hússal szemben van a páciensnek leküzdhetetlen ellenszenv, míg például édességeket aránylag jó étvággal fogyaszt el. Az ételundor katasztrofális fokát láttuk rövid idővel ezelőttig a vér legkomolyabb megbetegedéseinek egyikénél, a veszes vérszegénységénél. E baj még a közelmúltban a halálos ítélettel volt azonos. Minot nevéhez fűződik az a dicsőség, hogy e szörnyű betegség teljes értékű gyógymódját a májterápiában megismertük. Kezdetben a beteggel napi 5—800 gramm májat kellett valamilyen formában elfogyasztatnunk. Hiába fejtette ki a konyha a máj elkészítése körül a lqgraffináltabb találmányt, hiába alkalmaztuk az ösztönzés legerősebb fegyvere gyanánt a páciensek felvilágosítását: ha nem eszi meg a napi, enyhébb esetekben másodnap előírt májadagját, akkor meghal! Magam füleivel hallottam, nem is egyszer, a csüggedten lemondó választ: „Hát akkor meg kell halnom, de egyetlen falat májat sem vagyok képes többé lenyelni“. Szerencsére ez a kétségbeesett és kétségbeesett állapot nem tartott sokáig, mert rövidesen feltalálták az injekció formájában alkalmazható májterápia módjait.

Az éhség, a szervezet legősibb és legparancsolóbb szükséglete, általában véve nem válogat, s megköveteli az állati és a növényi táplálékot egyaránt. Az embert úgy anatómiai mint élettani adottságai a mindenevők csoportjába utalják; ezen a tényen nem változtat semmiféle „izmus“.¹ Bármily bántóan hangzik is a megállapítás: emésztőrendszerünk szempontjából legközelebbi szomszédunk... a disznó. A növényevő állatok gyomor-bélcsatornája más-képpen van alkotva, mint az emberé; emennél hosszabb, más az emésztőnedvek vegyi összetétele, más a fogak alkata is. E kérdés körül minden vitaközlés fölösleges.

Az emberi gyomor-bélrendszer viselkedése teljes törvényszerűséggel szakaszos, periódusos. Általában véve naponta háromszori étkezés .az, ami az élettani szabályoknak megfelel. A gyomor még a legbőségesebb ebéd után is 8 órával teljesen üres és az ürességnek ez az érzése felel meg az éhségnek. Gyomrunk a rendes időközönkénti táplálkozásra olyan szabályszerűséggel rendezkedik be, hogy ha a szokott időpontban nem eszünk, éhségünk lassan megszűnik s pl. 1—2 órával az ebédidő után, jóllehet egy falatot sem ettünk, éppen olyan jól vagyunk lakva, mintha ebédeltünk volna. A jólakottság érzése legtöbbször nem attól függ, hogy mit ettünk, hanem kizáró-

¹ De éppen így lehetetlenség mesterséges póanyagokat adni pilula vagy pasztilla formájában: a természetet megcsalni nem lehet.

lag a gyomornak ú. n. izomérzése, — a nyomás, amelyet a megevett táplálék súlya a gyomor falára gyakorol. Ebből a szempontból tehát körülbelül mindegy, hogy mi az, amit eszünk; akár tápláló értékben gazdag, akár teljesen emészthetetlen az illető dolog, a jóllakottság érzése egyaránt beáll, és tart mindaddig, amíg a gyomor újra megürül.

Hanem másként áll a dolog azzal az éhséggel, amely nem a gyomornak úgyszólván magánügye, lokális érzése, hanem az egész szervezetnek parancsoló szükséglete. Itt nemcsak az életműködéseknek megfelelő kalóriás egyenértékről van szó, hanem más anyagokról is, pl. vitaminokról, sókról. Ezt az éhséget megcsalni nem lehet, mint azt fennebb láttuk; ez a szervezet összességének nevében követel kielégítést, különben az organizmus épsége forog kockán. Ebben az érzésben már nincsen semmi időhözkööttség, semmi periódusosság, sőt még az étvágyhoz sincsen sok köze. Igazában véve nem is egységes, mert különböző lehet aszerint, hogy legfontosabb tápláló anyagaink közül (fehérjék, zsírok és szénhidrátok) melyik az, ami főleg hiányzik. Ebből a szempontból egyénileg is más és más módon viselkedik az emberi szervezet; lehet, hogy míg pl. fehérjék és zsírok kellő mennyiségben állanak a test tartalékaiban rendelkezésünkre, addig a szénhidrátok hiánya esetleg katasztrófával fenyeget. Táplálékainknak három főcsoportja bizonyos fokig tartalékolódik testünkben; e szempontból első helyen a zsír áll, amelyből igen tekintélyes mennyiséget raktároz föl a bőralatti kötőszövet. Hogy e tartalékok mennyi időre elegendők, az attól függ, mekkora igényekkel lépünk föl velük szemben. Nagyobb fizikai teljesítmény, erős testi munka nagyobb fogyasztással jár, viszont pihenés alatt a kalória-termelés lényegesen csökken. Talán érdeklő olvasóinkat az, hogy a szellemi munka, bármily intenzív is, alig jár mérhető nagyságú anyagfogyasztással. Mindaddig, amíg szervezetünk tartalékai kellő mértékben tudják a test igényeit fedezni, elképzelhető volna, hogy csak a fentebb említett egyszerű éhséggel van dolgunk, amely periódusosságát megtartja. Alább látni fogjuk, hogy a kérdés nem ilyen egyszerű.

Bármily furcsán hangzik is, az éhezésnél nem a tápláló anyagok hiánya az, amely elsősorban veszedelemmel fenyeget. Már fennebb szó volt a vér konyhasó- és cukortartalmáról. Hosszabb éhezésnél e kettőnek megfogyatkozása az, ami a szervezet életműködését csóddal, legalább is komoly zavarokkal fenyegeti. Mindkettőnek mennyisége igen szűk határok között ingadozhat, \$ hozzájárul még az a körülmény is, hogy egyik számára sincs szervezetünknek hosszabb időre elégséges tartalékolási lehetősége, pedig a vércukor rendkívül fontos energiaforrása összes izommunkáinknak, így tehát a szívműködésnek és a lélekzésnek is. A vér konyhasótartalmának változásait csak futólag említem, mert a probléma annyira speciálisan orvosi, hogy nem akarom olvasóimat ezzel úntatni. Elég annyi, hogy az organizmus konyhasótartalmának csökkenése néha ijesztő rosszulléthez vezethet, aminek egyik sarkalatos tünete a szinte csillapíthatatlan hányás, viszont emelkedése a különböző vizenyők keletkezése körül játszik fontos kórokozó szerepet.

A vércukor mennyiségének fokozódása a cukorbetegség (diabetes) úgyszólván alapvetően fontos szerepet játszik, megfogyatkozása pedig igen kellemetlen tünetcsoportot okoz (szédülés, szívdobogás, izzadás, gyengeség), amely mély öntudatlanságig fokozódhat. A kórképet magát már régóta ismerjük, de mibenlétét csak azóta tudjuk, amióta az inzulin meggondolatlan adagolása megtanított arra, hogy ugyanezt a tünetcsoportot okozhatja a túlkeves vércukor mesterséges előidézése.

Elnézést kell kérnem azért, hogy ezt a szigorúan orvosi kérdést ennyire részletesen tárgyaltam. Hanem a következtetés, amelyet belőle levő, nunk, igen nagyjelentőségű a gyakorlati élet számára, s megérteni csak akkor lehet, ha a fenti vázlatos megállapodásokat szem előtt tartjuk. Így

aztán nem lesz nehéz belátnunk, mennyire fontos az, hogy napi táplálékunkat megszabott és megszokott periódusosságban fogyasszuk el, és mennyire ártalmas lehet a test „vonalainak“ az a fétis-szerű imádata, ami manapság annyira divatban van! Az élettan törvényeit a fejük tetejére állítani nem lehet. Sajnos, éppen a fiatal generáció vétkezik legtöbbször az észszerű életmód előírásai ellen, nagyon sokszor még abban a korban, amidőn a szervezetnek még gyarapodnia, fejlődnie kellene. A konyhasó és a cukor példája mutatja, mily fontos a rendszeres életmód.

Egyéb szervetlen sók, főleg a foszfátok és karbonátok szintén fontos szerepet játszanak táplálkozásunkban, de nincsenek olyan ingadozásoknak alávetve, s így nem szükséges velük foglalkoznunk. Szigorúan orvosi megítélés alá tartoznak, csak úgy, mint a vitaminok. Így hát rátérhetünk a koplalás és éhezés fő-objektumaira, a hétköznapian, szorosabb értelemben vett táplálékokra. Ezeknek három főcsoportját már érintettük: fehérjék (hús, belső szervek, tojás, sajt, túró), zsírok (disznózsír, vaj, olaj) és szénhidrátok (liszt, cukor, rizs, dara, szágó). Újból hangsúlyozom: mindháromra szükségünk van. Negyedik főcsoportot alkotnak a cellulózban és vitaminban oly gazdag növényi táplálékaink (gyümölcs). És hangsúlyoznom kell újból és újból azt is, hogy annyira fontos a táplálkozásunk szempontjából a „mindenevés“, hogy pl. a növényi fehérjék, amikben a hüvelyes, szemes terméneink bővelkednek, nem egyenrangúak az állati fehérjékkel, azokat nem pótolhatják.

Az állati fehérjék egészséges táplálkozásnál a napi kosznak kb. 15%-át teszik ki, — ennyire van szervezetünknek szüksége ahhoz, hogy fehérje — még helyesebben: nitrogén-egyensúlyban maradjon.¹ Számolnunk kell persze az egyéni sajátossággal is, ami a táplálék elégésének, kihasználásának dinamikájában nyilvánul meg. E tekintetben a szervezetnek nagyon érdekes viselkedése az, hogy koplaláskor azonnal csökkenti az ú. n. belső, szövethöz kötött anyagcseréjét, mintha védekezni akarna a tartalékok kimerülése ellen. A kellő mennyiségű fehérjének hiánya hosszú időn át nem jelent nagyobb *veszedelmet* szervezetünk számára; nemcsak azért, mert van elég tartalékunk, hanem azért is, mert a zsír és főleg a szénhidrátok határozottan kímélik a fehérjét. Bámulatos akárhányszor, mennyire tud az élő organizmus a megváltozott viszonyokhoz alkalmazkodni.

A zsírok és a szénhidrátok napi táplálékunkban nagyobb határok között ingadozhatnak; kevésbé tartoznak a szervezet építőanyagaihoz, inkább energetikai egyenértékűek az, ami domináló szerepet játszik. A zsírok, mint kalóriákban leggazdagabb táplálékaink, talán leghosszabb ideig nélkülözhetők, viszont a szénhidrátok rendkívüli fontosságát a vércukor-háztartásban már láttuk s megértjük, hogy csak igen rövid ideig hiányozhatnak asztalunkról.

Ha az éhezést és koplalást mint egységes kóros élettani folyamatot vesszük szemügyre, tekintet nélkül arra, hogy melyik táplálékcsoport az, amely fogyatékán van, a legtöbbször az a kérdés érdekli: mennyi ideig bírja ki évés nélkül az ember? (Persze a vízről itt nem beszélünk.) Azt hiszem, már a mondottak alapján is belátják olvasóim, milyen nehéz, sőt lehetetlen erre válaszolni. Annyi tényező játszik szerepet, kezdve a kiindulási testsúlyon, végezve azon az életmódon, amelyet a koplaló egyén folytat. Önként értendő, hogy ha az éhező teljes nyugalomban maradhat, tovább

¹ Szervezetünk összes szükséglete (kalóriákban kifejezve) nagyban függ az életmódtól, testi munkától, s természetesen a testsúlytól is. Átszámítva, a 24 órás szükséglet minden kiló testsúlyra: pihenő életmód mellett 20—22 gramm-kal., közepes testi munkánál 40—45 gramm-kal., erős fizikai munkánál 60 gramm-kal. Fontos szerepe van a pajzsmirigynek, amely fokozott működésével fokozza a táplálékok elhasználását, cél és haszon nélkül. Ez a közismert alapanyagcsere-fokozódás.

bírja ki, mint ha testi munkát kell végeznie. Az a néhány „koplaló művész“, akit szigorú orvosi ellenőrzés alatt tartottak, a minimumra szorította le mozgásait; így bírta ki Sued 30, sőt Merlatti 40 napig a koplalást. Hanem ezek az amatőrök, akik a kenyérkeresetnek e furcsa módját választották, — vagy az éhségsztrájkot folytató börtönlakók az emberiség szempontjából fontossággal nem bírnak. Annál megdöbbentőbbek azok a történelmi példák, amikor nagy vidékek lakossága van a természet mostohasága miatt éhhalálra ítélve. Választ a feltett kérdésre ilyen esetekben sem kapunk, mert az éhező, a teljesen koplaló vidékeken igen rövid idő alatt különböző járványok ütik föl fejüket, gazdag aratást végezve a leromlott, legyengült emberek között.

Ritkán, szerencsére nagyon ritkán, civilizált körülmények között is látunk éhhalált: olyan betegségeknel, amelyek műtétileg nem oldhatók meg, s amelyek semmiféle táplálék lenyelését nem engedik meg. Sajnos, az orvosi tudomány a mesterséges táplálás problémáját nem tudta megoldani. És ilyenkor ott állunk tehetetlenül, béklyóba vert kezekkel a beteg mellett, aki néha Tantalus minden kínját átszenvedi; végig kell néznünk, amint a kórfolyamat és a koplalás együttese a szó szoros értelmében csontvázvá és bőrre változtatja a szerencsétlent, akinek egyetlen vágya: nem enni és nem inni, hanem meghalni.

SZÖLLÖSY LAJOS

BUDAPEST ÚJABB KÖZÉPÜLETEI

AKÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT eltelt húsz békés esztendő európa-évek folyamán az új stílus még csak egy-egy merész kísérlet alakjában jelentkezett, e korszakból való emlékei inkább a városokon kívül vagy a városzéleken láthatók. A harmincas évek folyamán azonban az új formátörékvések már annyira általánosakká váltak, hogy — különösen a középítkezések révén — sok helyen átalakították a belső városrészek megjelenését is. S ez így is van rendjén; egy város, mely múltjának csodálatába merül s nem tűr meg új színfoltokat arculatán, lassú pusztulásra ítélte önmagát. Velence pl. ma már inkább dísz tárgy mint város, és Firenzét is csak Mussolini mentette meg ettől a sorstól: az ő erélyének köszönhető, hogy a pályaudvar a modern architektúra jegyében épült újjá s ma már a város egyik nevezetessége lett. Firenze polgárai ugyanis attól féltek, hogy az újszerű épület megbontja majd a főváros kialakult történelmi hangulatát.

Budapest jelentékeny új középületei is a harmincas években, sőt inkább az évtized vége felé épültek s ebben a kis késedelemben kifejezésre jut az az ellenszenv, amivel közvéleményünk az új formátörékvéseket fogadta. Mégis ma már jó néhány sikerült új középületben gyönyörködhetünk, amelyek a főváros életerejének, fejlődőképességének bizonyosságai, s így időszerű, hogy seregszemlét tartunk felettük. Valamennyiről természetesen nem emlékezhetünk meg. Néhány olyan új középületről szólunk, amelyek a fővárosnak leglátogatottabb városrészében épültek s ily módon hozzájárultak jelentősebb új városképek kialakulásához is.

Elsősorban a Pénzügyi Központ új székházáról (Lauber László és Nyíry István műve) kell megemlékeznünk; nem csak azért, mert közvéleményünkben nagy érdeklődést keltett, hanem mert a hazai új építőművészetnek egyik legkifejezőbb alkotását láthatjuk benne. Sajnálatos módon a közönség kevés megértéssel fogadta, s kritikájának természetével bizonyosságot tett arról, hogy az új építőművészed törekvéseknek mindaddig inkább külső-

ségeit, mint lényegét tette magáévá. Ugyanis alig hallottunk olyan bírálatot, mely az épület egyes tagadhatatlan hibáit érte volna. A bírálók túlnyomó többsége eleve elítélte ezt az alkotást részint annak hangoztatásával, hogy nem illik környezetébe, részint pedig azzal, hogy túl egyszerű, sőt sívár, s így nem eléggé reprezentatív.

Messzire vezetne, ha részletesen akarnók kimutatni e megállapítások alapvető tévedéseit. Így csak arra mutathatunk rá, hogy a Szabadság-térnek egyáltalán nincsen egységes építőművészet! jellege, s az itt álló középületek értéke is ma már vitatható. Nem volt tehát sem szükség, sem lehetőség olyan épület emelésére a tér déli oldalán, amely a már fennálló épületekhez alkalmazkodik. Sőt éppen a tér heterogén jellege a déli, még kialakulatlan oldalnak minél egyszerűbb és keresetlenebb építészeti kialakítását tette indokolttá. Ami pedig azt illeti, hogy a Pénzügyi Központ székháza nem eléggé reprezentatív, az új építőművészed fel fogás ebben a tekintetben azt vallja, hogy egy banképületnek elsősorban világos és kényelmes munkahelyeket kell nyújtania, az épület rendeltetésében rejlő eszmei tartalmat pedig a formák komolyságával és időtálló, értékes anyagok alkalmazásával kell kifejeznie.

Nem vitás, hogy ezeknek a követelményeknek a székház lényegében megfelel, s így bírálatnak nem annyira az elgondolás, mint inkább a megvalósítás szempontjából van helye. S itt rá kell mutatnunk, hogy nagy mértékben rontja az épület tömeghatását, nyugodt körvonalait — különösen messzebről nézve — a túlságosan magas s nem eléggé szervesen kialakított visszaugró tetőemelet. Nem tarthatjuk sikerült megoldásnak a főhomlokzat nyugati szélén, az első emeleten kialakított kisméretű erkélyt sem, aminek célja valószínűleg a homlokzat élénkítése volt, — erre a célra az alkalmazott motívum nem elég erőteljes. A főhomlokzat komoly és mértéktartó egyszerűségének feloldására inkább a földszinten nyílhatót volna alkalom, a kissé rideg és sematikus ablakosor helyett könnyedebb, áttörtebb üvegfelületek alkalmazásával.

Túlzott követelményeket támasztanánk azonban, ha a hazai új építőművészettől azt várnánk, hogy első megnyilatkozásaival máris hibátlan remekműveket hozzon létre. A Pénzügyi Központ székházában elsősorban azt a szellemet kell méltatnunk, amelyet megjelenít: a kifejezés őszinteségét, a részek arányosságát, a formák finomságát, s nem utolsósorban a rendkívül pontos, csaknem tökéletes művi kivitel. Alig képzelhető el, hogy ha valaki előítéleteit félretéve, elfogulatlanul áll e nemes arányú homlokzat előtt s kellő elmélyedéssel szemléli, ne kapná meg az a benső, az épület konstrukciójából származó rend, amit ez a homlokzat kifejez, s ami műiden architektúrájának igazi s örök lényege. És sajnálatos, hogy jóformán nem akadt még senki, aki felismerte volna ennek a puritán architektúrájának, a széles arányoknak, megnyugtató, kiegyensúlyozott tömegeknek, éles körvonalaknak mély rokonságát a múlt magyar építőművészetének remekeivel. Ennek az épületnek a magyarsága nem a részletkiképzésben, hanem a fonnák, a tömegek, az arányok érzékelésében és kezelésében rejlik s ezt talán ma még csak azok ismerhetik fel, akiknek alkalmuk volt látni, mennyire mások az új építőművészetnek külföldi alkotásai. Ahogyan az új francia architektúra könnyed műveiben a gótikus katedrálisok emléke kísért, ahogyan az új olasz középületek megőrizték a Cinquecento ünnepélyességének emlékét, ahogyan a skandináv országok építőművészetében a változatos, játékos faépítkezések hagyományok maradó nyomot — úgy illeszkedik a Pénzügyi Központ székháza a legnemesebb magyar építőművészeti hagyományokba, — elsősorban a klasszicizmusba — s nincsen kizárva, hogy a pártatlan utókor majd felismeri benne a Nemzeti Múzeum architektúrájának örökségét.

Nem messze a Szabadság-tértől, a Szalay-utcában épült fel a Budapesti Mérnöki Kamara székháza (Wanner János műve). Kettős rendeltetését (az alsó emeleteken hivatali helyiségek vannak, a felsőkön bérlakások) híven kifejezi és ez megkapó feszültséget ad a homlokzatnak. Architek-

tónikus keretbe foglalt nyugodt tömegével és arányaival ugyanazt a szellemet képviseli, amit a Pénzintézeti Központ székházánál már méltattunk, s ami-
ben az új építőművészetnek jellegzetes magyar változatát ismerhetjük fel.
Ámde ezen az épületen megcsendül egy másfajta hang is. A francia iskolát is
megjárt építész a zárt és egyszerű homlokzati rendszer feloldására töre-
kedett s ezt a felső emeletek elemeinek — az erkélyek mögötti falsíknak és
egy-egy tagozatoknak — ferde kiképzésével oldotta meg. Ez a megoldás első
rápillantásra mesterkéltnek tűnik fel, az ilymódon keletkezett ferde elemek
pedig szervetlennek vélhetők a homlokzat szigorú rendszerében. Ez azon-
ban felületes ítélkezés lenne. Mert ha igaz is, hogy e megoldás nem egészen
kiforrott, mégis jelentős architektonikus kezdeményezést láthatunk benne.
A zárt sorban épült városi ház homlokzata ugyanis lényegében sík, aminek
tagozására, élénkítésére mindaddig inkább csak ornamentális eszközeink
voltak. Itt kísérlet történt a homlokzat mögötti belső térnek — a lakások
terének — megnyitására és a homlokzaton való térszerű megjelenítésére,
ami a síkfelületű homlokzatnak lényegében architektonikus feloldását adja s
ezzel élénkebbé, tagozottabbá teszi. Mindenesetre a Mérnöki Kamara
székháza egyike legértékesebb új épületeinknek s tanulságos abból a szem-
pontból is, hogyan vonhatja magára a figyelmet egy zárt sorban épült ház,
nem hivalkodásával, méreteivel, hanem kizárólag minőségével. A Szalay-
utcai érdektelen házsor közepén úgy áll ez az épület, szerényen és mégis
kiemelkedően, mint egy jobb jövő szebb utcaképeinek előhírnöke.

A Margitsziget szép példája a városias tájnak, magasfokú civilizáció és
dús természet együttesének. Méltón illeszkedik ebbe a környezetbe a
Palatinus-strandfürdő új épülete (Janáky István műve), de nem kevésbé a
fürdőtelep változatos és ötletes kiképzése. Egy fürdőépület megalkotása
székházak, közhivatalok viszonylatában látszólag nem nagyigényű feladat.
De érdemes elgondolkodnunk azon, hogy a felüdülés, amit egy ilyen fürdő
nyújt, nem ugyanolyan jelentős és értékes része-e életünknek, mint a hiva-
talok komoly világa? Sőt, nem éppen itt érezzük e magunkat egy-egy órán
át úgy, olyan felszabadultan, amilyen felszabadultan mindig és mindenütt
élni szeretnénk? Az architektúra, amely ilyen feladatnak teljes átéléséből és
megoldásából fakad, nem lehet kisebbigényű s alárendeltebb, mint az ünne-
pélyes középületeké, mert a mai ember alapvető életigényét elégíti ki. És
figyelemreméltó, hogy az új építőművészet európaszerte éppen ilyen termé-
szetű feladatoknak — fürdőknek, szanatóriumoknak, üdülőknek, villák-
nak — megalkotásában talált legelőbb s leginkább önmagára, s valószínűsítette
meg azt a könnyedséget, játékoságot, ami egyik legfőbb jellegzetessége. Az
ünnepélyességre, a reprezentálásra mindaddig nehezebben talált kifejezést,
s ha ezt követelték tőle, gyakran fulladt dagályos külsőségekbe, üres formaliz-
musba. Sokan hibájául róják fel ezt; mi azt valljuk, hogy ennek mélyebb,
a mai ember ösztönös életigényeiben, életszemléletében rejlő oka van. Erre
éppen az új architektúrának szelleme és formatórekvései világítanak rá;
bennük meglepő hirtelenséggel tör elő s olykor szép kifejezésre jut vágyakozá-
sunk egy, kevesebb béklyóba szorított, s a technika eszközeivel oly könnyen
megvalósítható, felszabadultabb életforma után!

A Palatinus-fürdőben ennek az életszemléletnek teljes átélésből
fakadó szép architektonikus kifejezését láthatjuk. Az épület alacsony,
horizontális, középen könnyed oszlopcsarnokkal feloldott tömege har-
monikusan simul a margitszigeti fák közé. Szép architektonikus gondolat
a bejárati oszlopcsarnok hátfalának nagy üvegfelületekkel való meg-
nyitása, ami által az épület belső tere a fürdőmedencék terével és a
környező tájjal szoros kapcsolatba jut, s a fák, szökőkutak, színes sátrak
mozgalmas együttesének keretbefoglalásával megkapó, képszerű látványt
nyújt. Különösen sikerült az épületnek a fürdő felőli homlokzata: a

merészen előugró, szabadon lebegő, alul üvegfallal határolt körlepcsők szintén kitűnően érzékeltetik a külső és belső térnek az épület rendeltetéséből eredő szerves összefüggését. A Palatínus-fürdő révén főváron sunk egy mindeddig nélkülözött új elemmel: a természeti környezetbe tökéletesen beilleszkedő középülettel lett gazdagabb; de gazdagabb lett az új építőművészet egyik lényeges törekvésének, a könnyed, feloldott tömegek kialakítására való törekvésnek sikerült hazai megnyilatkozásán val is.

Kövessük választott útvonalunkat és keljünk át a budai oldalra, ahol a városmajori új plébánia-templomhoz érkezünk. (Árkay Aladár és Árkay Bertalan műve.) A templom a harmincas évek elején épült s így idősebb az itt ismertetett új középületeknél. Ez kifejezésre is jut architektúrájában, mely még bizonyos fokig szecessziós törekvéseket árul el, illetőleg a modern architektúra egyik első, ugyancsak szecessziós ízű hajtásával, a változatos, kubikus tömeghatásokra törekvő Dudok-féle irányzattal rokon. Jellemző erre az irányra a külső tömegeknek nem a belső térszükségletből kiinduló, hanem öncélú és keresett alkalmazása. Ez a törekvés érezhető a városmajori templomon is; a külső tömegek mozgalmas, hatástkeltő célzatú csoportosításának kevés összefüggése van a belső térérendezéssel, illetőleg ha van is, ez elsősorban a külső megjelenés érdekében jött létre. Viszont a később épült harangtorony kialakításában ezzel éppen ellenkezően, szinte túlzott önmérséklet jut érvényre, aminek eredményeképpen a kissé rideg, matematikus toronyarchitektúra nincs eléggé összhangban a templom mozgalmas megjelenésével. Nem szólunk ezúttal a templom sikerült részletkiképzéseiről, s az architektúrával összhangban álló kitűnő képzőművészeti alkotásokról — rá kell mutatnunk azonban arra, hogy itt történt fővárosunkban első ízben kísérlet a modern architektúrának és képzőművészeti irányoknak az egyházművészet szolgálatába való állítására és összehangolására. A városmajori templomnak nagy jelentőségét a minden indítással együttjáró hibák ellenére is ebben kell látnunk és hozzá kell tennünk: nagy érdemei vannak abban a vonatkozásban, hogy a historizmus felé hajló közvélemény megbarátságzott egy korszerű templomarchitektúra és egyházművészet szükségességének gondolatával.

Más jellegű és sok tekintetben haladottabb alkotás a pasaréti plébánia-templom (Rimanóczy Gyula műve). Bár belső térkialakítása kevésbé szerencsés, amennyiben a félköríves lezárású, térválasztó pillérsorok túl közel állnak az oldalfalakhoz, s ezért szerkezeti szempontból nem eléggé meggyőzőek, illetve kissé kulisszaszerűek — a külső kiképzés őszintebb és architektonikusabb felfogást mutat, mint a városmajori templomé. A laposhajlású nyeregtetővel lefedett, sima falsíkokkal körülzárt egyszerű tömeg híven szemlélteti a belső tér egységét. Ha a városmajori templom keresetten mozgalmas tömeghatására gondolunk, meggyőződhetünk, hogy az új építőművészetnek későbbi gazdagodása érdekében a templomépítésben is meg kell járnia a fejlődésnek azt a kényszerű útját, amit más feladatok, különösen a lakóházépítkezés terén már régebben megtett: — vissza kell térnie a kiindulóponthoz, a tiszta és nyers kubushoz, hogy abból fejleszthesse ki szervesen a későbbi s gazdagabb megoldásokat.¹ A pasaréti templomban a fejlődésnek ezt az állomását, illetve kiindulópontját kell látnunk s méltányolnunk, annak ellenére, hogy részletkiképzései, amelyekkel tervezője a zárt és sima tömeg élénkítésére törekedett, nem a legsikerültebbek: kissé járulékosak s a történeti stílusok keresett visszaidézését mutatják.

Más a helyzet a templomtól elkülönülten álló toronynál. Ennek a toronynak a viszonya a templomhoz fordított értelmű, mint amit a városmajori templom esetében megállapíthattunk: ott ugyanis a dús kép-

¹ L. szerzőtől: „A modern templomépítésről”. (Jelenkor, 1941. évf. 12. sz.)

zeletre valló templomhoz mérten a torony túlságosan is egyszerű, — emitt viszont az építész képzelete a templom tagozásánál mintha gúzsba lett volna kötve, míg a torony kialakításában szabadon érvényesülhetett. Ez annál inkább figyelemreméltó, mert egy magában álló templomtorony építőművészeti kialakítása a legnehezebb formaalkotási problémák egyike. A templomtorony ma már tisztán díszítő szerepű, hangsúlyt adó tömeg, tradicionális okokból tartozik a templomhoz. Belső tere, amiből külső megjelenése értelemszerűen kialakítható lenne, lényegéből nincs, ezért megformálásánál, arányainak és tagozásának megválasztásánál a tervező egyedül formateremtő képzetére van utalva. A pasaréti templom tornya egy páratlanul termékeny és formáit önmagából merítő építőművész alkotása: a karsú hasábból kinyúló, de azzal szervesen összefogott, vékony pillérekkel feloldott hengeralakú lámpás finoman és merészen szökik az égbe. A torony látványa különösen megkapó, ha távolabbról nézzük, amint kimagaslik a lombos hegyoldalakkal övezett völgybe», a szép budai tájban, annak mintegy súlypontjában s ebből a tájból maga körül teret formál. Ez a torony csak részlet, de egyben ígéret: egy valamikor megvalósuló, a maiból kielérendő gazdagabb és teljesebb architektúrának az ígérete, s ugyanakkor az új magyar építőművészetnek legpoétikusabb s talán legsikerültebb eleme.

Mindössze öt új fővárosi középületről szólhattunk, ámbar érdemes lett volna megemlékezni még néhányról, többek között a dobutcai új postapalotáról, a Nemzeti Sportcsarnokról, a budaörsi repülőtérrel. A kiválasztott öt épület azonban méltón képviseli azt a szerencsés és termékeny szellemet, amiről építőművészetünk alig néhány év leforgása alatt bizonyosságot tett és egyúttal meggyőz arról is, hogy a fővárosban a világháború után sem lankadt el a múlt század derekán fogant és az idők igényeit mindenkor kielégítő nagyarányú építőlény. Új színpaltok jelentek meg a város arculatán, és mint mondtuk, ez így is van rendjén: ezek az új színpaltok — az új középületek — a város életerejének, fejlődő képességének tanúságai. Együttes méltatásukra eddig még nem került sor. Éppen ezért az elmondottakkal szerény kísérletet tettünk arra, hogy pótoljuk közírásunknak egy sajnálatos hiányát és elősegítsük az elfogulatlan szellemű s tisztán képzőművészeti szemlélet alapján álló építészeti kritika kialakulását.

GRANASZTÓI-RIHMER PÁL

AZ AUSZTRÁLIAI KÉRDÉS

AUSZTRÁLIÁT nem Cook kapitány fedezte fel. Több mint másfél évszázaddal Cook előtt már jártak partjainál spanyolok és hollandok, Ez érthető is, hiszen a mesés gazdagságú fűszerszigetek aránylag közel voltak, velük már élénk kereskedés folyt és birtokukért a gyarmatosítás különféle eszközeivel már javában állt a harc. De a Távol-Keleten gyarmatosító hatalmak, illetőleg az azokat képviselő kereskedelmi társaságok nem tartották érdemesnek, hogy ezt az óriási területet érdekkörükbe vonják. Az Ausztrália partjain időnként partra szálló korai felfedezők, vagy véletlenül oda sodródott hajósok egyhangúlag azt jelentették, hogy földje túlnyomó részben sivatag, vagy legalább is értéktelen bozót, gyér lakossága pedig visszataszító külsejű, barátságtalan, állati színvonalon élő vademberekből áll, akik semmit nem termelnek s így velük kereskedést folytatni nem lehet. Ennek a nem alaptalan rossz hírének köszönhető Ausztrália, hogy egészen a tizennyolcadik század végéig háborítatlanul élhette hosszú évezredek óta zavartalanul folytatott kezdetleges életét.

De még Cook kapitány partraszállása is Botany Bay-ben, 1770-ben, csupán annyiban hozott változást, hogy ott kibontván az angol lobogót,

Ausztrália földjét képletesen a brit korona számára foglalta le. Ez azonban még távolról sem jelentette azt, hogy Ausztrália földje koronagyarmattá vált. Ausztráliát Cook sem tartotta gyarmatosításra különösebben alkalmas területnek. Az első ausztráliai angol gyarmat egész más körülménynek köszönhető megalapítását.

A korai kapitalizmus tanítása szerint gyarmatok kiaknázásához és felvirágoztatásához elsősorban olcsó munkaerőre volt szükség. Ezt az olcsó munkaerőt a rabszolgák és a fegyencek szolgáltatták. Az angol igazságszolgáltatás, hogy az északamerikai gyarmatok számára minél több olcsó fegyencmunkásról gondoskodik, egész sereg bűncselekményt — köztük számos egészen enyhe kihágást is — deportálással büntetett. Az északamerikai szabadságharcnak 1782-ben történt befejezése után az elítéltek deportálása lehetetlenné vált. Az érvényben lévő törvények alapján azonban a bíróságok továbbra is változatlanul folytatták a deportálás gyakorlatát, úgy hogy már a háború folyamán is, majd azt követően alig néhány év alatt a börtönök zsúfolásig megteltek száműzetésre ítélt fegyencekkel. Számuk hamarosan százezerre szaporodott és elhelyezésük a kormánynak komoly fejtörést okozott. Ekkor hívta fel Sir Joseph Banks, Cook egyik útítársa az illetékesek figyelmét az újonnan felfedezett távoli, déli területre, mely, ha másra nem is, de fegyergyarmatnak mindenesetre jónak látszott.

Így került azután a sor 1788-ban Sydney alapítására. Az új gyarmat első évtizedei azonban azt látszottak bizonyítani, hogy Új-Dél-Wales még fegyergyarmatnak sem alkalmas. Állandó élelmezési zavarok voltak a lakosságot a tengerentúlról kellett élelmezni. Csak miután 1813-ban Blaxland és társai fölfedezték a Kék Hegyeken át vezető egyetlen járható utat és feltárult előttük a hegyláncon túl, a végtelen pusztákba vesző termékeny síkság, akkor kezdődik meg Ausztrália fejlődése. Ez a fejlődés azután alig egy évszázad alatt valóban páratlan és minden amerikaiat megszégyenítő arányú volt.

Ez a csodálatos fejlődés, amely néhány évtized alatt a semmiből a világ egyik legcivilizáltabb országát varázsolta elő és olyan közjólétet, amely más kevésbé szerencsés nemzeteket méltán irigységgel töltött el, nemcsak hogy eltörölte a sanyarú kezdet emlékét és Ausztrália hajdani rossz hírét, hanem az ellenkező végletbe hajtotta a világ közvéleményét. Most már Ausztrália lett az Eldorádó, a távoli tejjel-mézszel folyó meseország, melynek kiapadhatatlan kincseit és végtelen tereit egy maroknyi kis nemzet birtokolja, amely nemzet nagy jólétét annak köszönheti, hogy igyekszik partjaitól a kivándorlók seregeit távol tartani.

Az emberek így okoskodnak: az Ausztráliai Államszövetség területe majdnem pontosan akkora, mint az Északamerikai Egyesült Államoké és körülbelül akkora, mint Európa Oroszország nélkül; lakossága mégis csak alig hét millió, szemben az Egyesült Államok száznegyven, sőt Európa négyszáz millió lakosával. A jómódban dúskáló Ausztrália tehát még feltétlenül el tudna tartani sok-sok millióval több lakost.

Ezt az okoskodást megerősíteni látszik néhány szobatudós számítás, akik szerint Ausztrália száz, sőt kétszáz millió embert is kényelmesen el tudna tartani. Ezeket a száz milliókat a nagy számok iránt igen fogékony ausztráliai hazafiak is boldog örömmel nyugtázták és lelki szemük előtt már Ausztrália, mint a súlypontjával a Csendes-óceánra támaszkodó megújódott brit birodalom új központja lebegett.

Az ilyen módon elképzelt százmilliók és a valóságban meglévő néhány milliányi lakosság közötti űr váltotta ki azután a magán „geopolitikusokban.. a gondolatot, hogy a rendkívüli arányokban népesedő és iparosodó Japán „életteret“ kereső természetes feszítő ereje csak az óriási lehetőségekkel rendelkező Ausztráliában találhatja meg kielégítő levezetését. Ez a gondolat az évtizedek folyamán már közhellyé vált és csak természetes, hogy amikor az előretörő japán erők végre megjelentek Ausztrália partjainál, a sajtó szinte egyhangúlag jövendőlgette Ausztrália sorsának közeli beteljesedését.

Kétségtelen, hogy a jelenlegi csendesóceáni erőviszonyok mellett Ausztrália meghódítása nem tartozik a megoldhatatlan feladatok közé, ha talán nem lenne is olyan egyszerű, mint az első pillanatban látszik. A kérdés

lényege nem is ez, hanem az, hogy érdemes-e Japánnak hadjáratot indítani Ausztrália ellen? Tényleg rendelkezik-e Ausztrália azzokkal a korlátlan gyarmatosítást lehetőségekkel, amely alkalmassá teszi Japán egyre dagadó nép-főfőségének levezetésére, vagy ha ezzel nem rendelkezik, vannak-e legalább olyan nyersanyagkincsei, amelyeknek biztosítása az anyaország számára kívánatos lenne?

Ausztrália népességének fejlődése szoros kapcsolatban van a csapadékkal. Tudjuk, hogy területének egyharmada sivatag és csupán egy negyede alkalmas többé-kevésbé intenzív mezőgazdasági művelésre. A többi fokozatosan sivatagba olvadó száraz pusztaság, vagy bozót, mely csupán külterjes állattenyésztésre, legeltetésre alkalmas. A művelésre való, vagyis elégséges csapadékkal bíró területek kistrészben a földrész délnyugati, nagyobb részt a délkeleti és keleti partvidék mentén húzódnak. A csapadéktérkép ugyan még az északi partvidéket is bő csapadéknak jelöli, azonban itt az egész csapadék az év három hónapjában leesik, az óriási vízmennyiség a tenger közelsége folytán nagyrészt a tengerbe csapolódik, a többi pedig a forró és száraz trópusi éghajlaton napok alatt felszárad, úgy, hogy az év túlnyomó részében teljes a szárazság. Ez a csapadékeloszlás lehetetlenné teszi azoknak a gazdasági növényeknek a termesztését, amelyek más monszunos területeken igen nagy népsűrűséget tesznek lehetővé. Ezek az északi területek tehát a jövőben sem fognak számottevő mezőgazdasági népességet eltarthatni és gazdálkodásukban a jövőben is az állattenyésztésen lesz a hangsúly.

Griffith Taylor professzor már negyedszázaddal ezelőtt megállapította, hogy Ausztrália lakosságának eljövendő milliói megélhetésüket és lakóhelyüket azokon a területeken fogják megtalálni, amelyeket már 1865-ben feltártak. Ausztrália üres térei a Commonwealth számára inkább terhet fognak jelenteni, mint értéket; a „szédületes lehetőségek“ csupán az üresfejú szószátyárok képzeletében léteznek. Mégis a földrész termékeny negyedében élő hét millió ausztráliai a földkerekségnek a fehér ember számára egyik legalkalmasabb települési területét tartja bütökében, ahol, szerinte, mintegy húsz millió ember talál majd megélhetést, ha Ausztrália is eléri fejlődésében azt a fokot, amelyen ma az Egyesült Államok állanak.

Valóban, ha szemügyre vesszük az Úniónak a Mississippi-től nyugatra fekvő államait, azt találjuk, hogy azok csapadék és talajviszonyok tekintetében feltűnően hasonlítanak az ausztráliai viszonyokhoz. Ha ezeknek az államoknak a népsűrűségét megfelelően alkalmazzuk, csakugyan kijön a húsz-huszonöt milliós lélekszám.

Fentiek alapján tehát nyilvánvaló, hogy Ausztráliában már nem lehet szó szűz területek feltárájáról, csupán a már feltárt területek sűrűbb benépesítéséről. De még ez az ú. n. „closer settlement“ sem jelent olyan arányú telepítési lehetőséget, amelyért Japánnak érdemes volna egy nehéz és hosszadalmas hadjáratba kezdeni; akkor, amikor közvetlen céljait már elérte és a meghódított Fülöp- és Hátsóindiai szigeteken óriási és telepítésre kiválóan alkalmas termékeny területek és sűrűn lakott, gazdag nyersanyagtermelő vidékek, kitűnő iparcikkfelvevő piacok birtokába jutott. Másképp áll persze a dolog, ha tisztán stratégiai szempontból kénytelenek erre a vállalkozásra.

Ami Ausztrália nyersanyagkészletét illeti, bányakincsei jelentékenyek, de világviszonylatban nem számottevőek. Annál jelentékenyebbek azonban külterjes gazdálkodásának hatalmas exportfeleslegei: a gyapjú, a búza, valamint az ürü- és marhahús. Mindezek azonban Japánban, a sajátos életviszonyok következtében nem jelentenek elsőrendű életszükségleti cikkeket.

Az azonban, hogy ha Ausztrália a Japán inváziótól megmenekülne is, még nem jelentené az ausztráliai kérdés megoldását.

Láttuk, hogy Ausztrália, rövid történelme folyamán, milyen alaposan rácáfolt azokra, akik csupán értéktelen, terméketlen pusztaságnak tartották, de tévedtek azok is, akik az ellenkező végletbe csapva kimeríthetetlen gazdagságú, óriási fejlődőképességű országnak hitték. Ausztrália, ha csak valamely forradalmi változás a termelési módszerek és eszközök terén be nem következik, sohasem fog olyan sűrű népességet eltartani, mint Európa, az Egyesült Államok, a délkelet-ázsiai nagy népsűrűségi göcök, vagy amilyen nagy és sűrű népességet valószínűleg eltarthat Brazília vagy a Kongó-medence. És ebből következik Ausztrália eredendő gyengesége: nagy terület, csekély népesség. Griffith Taylor szerint Ausztrália az Egyesült Államok nyugati államainak telítettségi fokán 20 millió embert tud eltartani, Európa telítettségi fokán pedig 60 milliót. Más szakértők az Ausztrália számára kívánatos népességi optimumot 13 millióban adják meg. Ez azonban valószínűleg túlzás. De hol van még Ausztrália ezektől a szerény számoktól is I Mindenesetre kívánatos volna számára, hogy a 20 milliós lélekszámot minél előbb elérje. És ez Ausztrália nagy problémája.

Ha a föld országainak népsűrűségi viszonyait vizsgáljuk, azt találjuk, hogy a világ civilizált államai között Ausztrália a legritkábban lakott. Íme néhány ország népsűrűsége négyzetkilométerenként:

Belgium (1935)	273	Magyarország (1941)	85
Hollandia (1936)	248	Egyesült Államok (1935)	17
Nagy-Britannia (1931)	191	Új Zéland (1935)	6
Japán (1935)	181	Kanada (1931)	1.1
Németország (1933)	140	Ausztrália (1935)	0.9

Meg kell azonban állapítanunk, hogy, bár Ausztrália a fenti oszlop legvégén szerénykedik, a felsorolt államok között a legfiatalabb is és mintegy két évszázaddal később kezdték gyarmatosítani, mint az Egyesült Államokat vagy Kanadát. Azt is el kell ismernünk, hogy jelenlegi közel 6,800.000 főnyi lélekszámát körülbelül feleannyi idő alatt érte el, mint az idézett két északamerikai állam. Ausztrália népesedése tehát a múltban kielégítő volt, sőt meglepően gyorsnak mondható. Ez a kedvező irányzat azonban az elmúlt évtizedekben mind kedvezőtlenebbé változott.

Ausztrália a múltban nagy népességnövekedését két tényezőnek köszönhetette: természetes szaporodásának és kisebb részben a bevándorlásnak. A születési arányszámnak a civilizált országokban világszerte tapasztalt összezsugorodásától Ausztrália sem mentesült. Ezt a jelenséget még fokozta a harmincas évek elején átszenvedett gazdasági válság, amely ezt a kölcsöntökéken fölépített és exportcikkeinek világpiaci áraitól erősen függő országot különösen érzékenyen sújtotta. Ez a gazdasági válság nemcsak a természetes szaporodást csökkentette, hanem a bevándorlást is megszüntette, sőt 1930—1935 között 19.416 emberrel több hagyni el Ausztrália területét, mint amennyi oda bevándorolt. Igaz, hogy ez nem egyedülálló jelenség Ausztrália történelmében. Így volt ez más válságos időszakokban is, így 1892—1906 és 1914—1919 között is. Csakhogy akkor a nagy természetes szaporodás a be- illetve kivándorlás passzív egyenlegét bőségesen kipótolta, míg a jelenlegi alacsony születési arányszám mellett a bevándorlás elmaradása az ország népesedését érzékenyen hátráltatta; olyannyira, hogy az elmúlt évtizedben Ausztrália népesedése stagnált.

Ausztráliában mind a közvélemény mind az illetékes tényezők nagy része mindig éberem őrködött a fölött, hogy a nehéz küzdelmek árán kiharcolt magas életszínvonalat túlságosan nagyarányú bevándorlás ne veszélyeztesse. Ezért is zárták el az országot a színesek betelepítésétől. A népesedés legújabb alakulása azonban minden jó ausztráliait megdöbbsentett. Csakhamar ráébredtek a helyzet veszélyességére és arra, hogy ezen változtatni kell, még pedig tervszerű intézkedésekkel.

A segítségnek a dolog természeténél fogva szintén kétirányúnak kell lennie: küzdeni kell az egyke ellen és meg kell teremteni a nem túlzott

arányú, de jelentékeny és főként állandó és egyenletes bevándorlás előfeltételeit.

Nem lehet célunk, hogy e hasábokon az ausztráliai egyke elleni küzdelem esélyeit mérlegeljük. Az egykének ma már világszerte óriási irodalma van. Számos ország küzd ellene különféle eszközökkel, több-kevesebb eredménnyel. Annyit mindenesetre megállapíthatunk, hogy akár erkölcsi, akár anyagi okokra vezethető vissza az egyke — valószínűleg mind a kettőre — eredményesen küzdeni ellene csak anyagi eszközökkel, adópolitikával, az örökösödési jog módosításával, családvédelemmel lehet. Ezekkel az eszközökkel a kérdés megoldhatónak látszik.

Az egyke kérdését Ausztrália a maga erejéből is megoldhatja. A bevándorlás ügyére azonban rajta kívül álló okok is nagy befolyással vannak. Elsősorban és főként a világgiazi helyzet. Aszerint, hogy a bevándorlókat melyik termelési ágban kívánják foglalkoztatni a kérdés két csoportra tagolódik: mezőgazdaságra és iparira.

A földfoglalás úttörő korszaka, a „covered wagon“ hőkora már Ausztráliában is elmúlt. Ez azonban nem jelenti azt, mintha mezőgazdasági telepítésre már nem volna több hely. Az újabb telepítésekhez azonban az arra alkalmas területeken a földbirtok kedvezőbb megosztására, vagyis földreformra van szükség. Jelentékeny, kedvező csapadék és talajviszonyokkal rendelkező területek vannak nagybirtokosok kezén, akik juh és szarvasmarha legeltetésre használják azokat. Ahhoz azonban, hogy a belterjesen művelt gazdaságok számát szaporítsák, az is szükséges, hogy ezeknek az új gazdaságoknak a terményei felvevő piacra találjanak. Ellenkező esetben még a hitelt igénybe nem vevő, vagyonilag független gazda is nyomorba süllyed és előbb-utóbb otthagya keserves és eredménytelen küszködéseinek színhelyét, amelyhez még csak érzelmi szálak sem fűzik. A kielégítő gazdasági eredménnyel és az emelkedés reményével nem kecsegtető földtől való menekülés Európában sem ismeretlen, de az „új világban“ ez a gazdasági válságokkal együtt szabályszerűen ismétlődő jelenség. Ezekben az új országokban tehát különösen fontos, hogy a mezőgazdaság egészséges gazdasági alapokon nyugodjon.

És itt rá kell mutatnunk az új világban és a ó világban űzött földművelés különböző lelki beállítottságára: a farmari és a paraszti gazdálkodás kettősségére. A farmer életét a gazdaságosság törvényei irányítják, földhözköttöttsége gazdálkodásának sikerétől, vagy bukásától függ. Ha gazdálkodása több éven át nem fizetődik ki, fölszedi sátorfáját és a városba költözik. A paraszt számára a gazdaságosság nem döntő szempont, jobb híján megelégszik a megélhetés legszerényebb biztosításával is. A földje, a faluja mindennél fontosabb és attól csak a legvégső esetben válik meg. A farmer számára a föld üzlet; a paraszt számára az Élet.

Azok, akik Ausztráliában európai vagy keletázsiai mérvű népsűrűséget szeretnének létrehozni, paraszttal képzelnék azt benépesíteni. Ezek azonban elfelejtik, hogy a paraszt nem lesz hajlandó elhagyni az óhazát, ha nem remélheti, hogy az új hazában jobb életviszonyok közé kerül. A bevándorló az új hazában hamarosan alkalmazkodik az új életszínvonalhoz és ha a paraszt itt is hű marad a földhöz, hát farmerré lesz. Ez elkerülhetetlen. De tovább megyek; a paraszti életforma az óvilágban is nagy átalakulás előtt áll. A parasztság polgáriasodásával a paraszti gazdálkodás és világgfelfogás gyökeres megváltoztatásával kell számolnunk. Elképzelhető-e az újvilágban olyan életforma megvalósítása, kikényszerítése, amely már az óvilágban is elavult?

Ha figyelemmel kísérjük a különböző foglalkozási ágakban foglalkoztatottak számának fejlődését Ausztráliában, azt tapasztaljuk, hogy az iparban foglalkoztatottak számának növekedése az elmúlt két évtizedből messze fölülmúlja a többi foglalkozási ágakban foglalkoztatottak számának növeke-

dését. Az ausztráliai ipar már most is meglehetősen fejlettnak mondható. Az ausztráliai piac nem nagy, de igen felvevőképes. Ezért érthető, hogy bár a lakosság fele a fővárosokban lakik, Sydney-től alig kétszáz kilométerre több mint százezer lakosú iparváros épült: Newcastle; vagy az ugyancsak Sydney-től mintegy száz kilométernyire épült Lithgow jelentékeny bánya- és iparváros. Az ipar még jelentékeny mértékben fejleszthető és nagyszámú bevándorló foglalkoztatását biztosíthatja.

Így hát a mezőgazdasági és ipari termelés okszerű fejlesztésével Ausztrália belátható időn belül biztosíthatná a kívánatos népesség-minimum rendes megélhetését. A fejlődés ütemére azonban döntő befolyással van az általános világpolitikai és világgiazi helyzet. És éppen ez az a körülmény, amely miatt sokan talán időszerűtlennek tarthatják fenti fejtegetéseinket.

De vajjon Japán győzelme csakugyan gyökeresen felforgatná az ausztráliai viszonyokat? A meghódított, gazdag nyersanyaglelő és termelő helyek és felvevő piacok elsősorban a nagy teljesítőképeségű japán ipar nagyarányú fejlődését indítanák meg. Ez a fejlődés Japán népfőlélegét bizonyára felszívna, olyannyira, hogy sok éven át nem kellene kivándoroltatásra gondolnia. Amellett a rengeteg civilizálatlan és félig civilizált terület megszervezése szintén rengeteg embert venne igénybe. Ezek a területeken a szabadfoglalkozású japánok számára is bizonyára sokkal jobb kereseti lehetőségek nyílnának, mint a magas fejlettségű Ausztráliában. Fenntebb már kifejtettük, hogy Ausztrália terményei szintén csak másodrendű jelentőségűek volnának Japán számára. Ezek a körülmények azt látszanak bizonyítani, hogy még japán hódítás sem. jelentené az ausztráliai helyzet teljes felforgatását.

A nemzetek és országok sorsára bizonyos adottságok sokkal állandóbb és döntőbb hatást gyakorolnak, mint a fegyveres összecsapások eredménye. Ennek a történelmi ténynek mindnyájan tanúi voltunk az elmúlt évtizedekben. Alig képzelhető valamely terület térképének gyökeresebb felforgatása, mint Európáé 1919-ben. Mégis alig két évtized alatt a nemzetek és országok sorsát alakító mindennél hatalmasabb tényezők az erőszakkal létrehozott és fenntartott „egyensúlyt“ alaposan felborították.

A Danzigban kipattant szikra már az egész világot lángba borította, s a lángok már Ausztrália partjait nyaldossák. A végzet ezt a tőlünk legtávolabb fekvő országot az ellenséges táborba sodorta; sorsa — miként a miénk is — a Gondviselés kezében nyugszik. Nem tudhatjuk mit hoz a jövő, de remélünk kell, hogy a világegészből igazságosabb és a valóságos erőviszonyoknak megfelelőbb világrend fog megszületni. Ausztrália tőlünk olyan távol van, hogy sorsa közvetlenül nem is érint bennünket. Elképzelhető azonban, hogy adott körülmények között Ausztrália egyszer mint kivándorlót befogadó terület érdekelhetne bennünket.

Idegen országba lépve, rendszerint már rövid idő alatt megérezzük azt a sajátos hangulatot, mely a táj és ember évszázados szimbiózisának következménye, mely az élet minden megnyilvánulásából felénk árad. Ez az ország egyéni, megmagyarázhatatlan és szavakkal ki nem fejezhető lényege. Ausztráliában még évek múlva sem éreztem a földnek és embernek ezt a harmóniáját. Úgy éreztem, hogy az egésznek egységét minduntalan disszonáns elemek zavarják. Ha gyönyörködve szemléltem a sydney-i öböl páratlan látképét; az ég és víz mély kék síkjai, s a változatosan csipkézett partokon és lankákon épült villák és függőkertek fehér, piros és zöld foltjai felém mosolyogtak, de imitt-amott kopár szikla- és homokterületek zavarták vad idegenségükkel a képet.

A Kék Hegyekben történt, hol az ezer méter magas fennsíkron az évszázados és ma is egyetlen, az ország belsejébe vezető országút és vasút mentén

számos nyaralótelep épült. A fennsíkot határoló szakadék szélén álltam. Alattam a Jamieson Valley áthatolhatatlan sűrűje, szemben a Mount Solitary, melynek fennsíkján még ember nem járt. Ez a rengeteg még a bennszülöttek számára is áthághatatlan akadály, olyannyira, hogy a hegylanc két oldalán élő törzsek két teljesen különböző nyelvcsaládhoz tartoztak és egymást meg sem értették. Alkonyodon és a völgyre sűrű köd ereszkedett. Már csak a Three Sisters három sziklaalakzata emelkedett ki a ködből. Mögöttem közel s távol az otthonok és szállodák ablakszemei kigyúltak; a hegyoldalban tovasuhanó gépkocsik fénycsóvái tétován siklottak el a lombok felett. Valahonnan saxofon rekedt siránkozása hallatszott. Lent a láthatatlan mélységben az őszobót már szunyadt.

Akkor, ott megértettem Ausztráliát. Az Ősi földet, mely elvénhedt az idők végtelenségében. Hegyei lekoptak, folyói elapadtak, s az egykor gazdag, buja élet szűk területre húzódott. És az új világot, mely az ősi romokra telepedett, hogy erőszakos fiatalságával új életritmust kényszerítsen a halódó földre. Csakhogy a hódítás még korántsem fejeződött be. Az új világ még nagyon is a felszínen mozog. Lenn a mélyben még az ősi törvényszerűségek uralkodnak. A felszíni világnak még erősödnie kell és terebélyesedni és gyökereket bocsátani a mélybe. Akkor, egyszer létre fog jönni a föld és ember harmóniája.

Lehet, hogy az eljövendő megpróbáltatások közelebb fogják vinni Ausztráliát a célhoz, de az is lehet, hogy elsöprik ezt a gyökértelen világot. Ez mindenesetre az ausztráliai kérdés; a lét vagy nemlét kérdése.

PALINAY FERENC

KELETEURÓPA ÉS ÉSZAKAFRIKA

LEGUTÓBBI BESZÁMOLÓNK (1941 december) óta a keleti hadszíntéren sok olyan történt, ami a jelen háború rendkívüli jelenségeihez már hozzászokott katonai szakértőket is meglepte.

Az még rendjén volt, hogy mikor az orosz tél 1941 novemberében teljes erővel és szokatlan szigorúsággal beköszöntött, a német hadsereg beszüntette az akkori hadihelyzet alapján feltehetőleg Moszkva elfoglalására irányuló hadműveleteit és téli szállásokban helyezkedett el. Ehhez nagyban Leningrad—Ilmen-tó—Rzsev—Orel—Kurszk—Charkov—Mariupol vonalát választotta. Minthogy egyes arcvonalrészek az említett vonalon már túllendültek, főleg a Leningrad és Moszkva közé eső térben, valamint Moszkvától délre, ezek a részek az arcvonal kiegyenesítése céljából tényereségük bizonyos darabját feladták. A telet a német hadvezetőség akként tervezte meg, hogy az arcvonalban fekvő városokat és nagyobb helységeket várszerűen megerősítette, de a köztük levő térközoeket, megszállatlanul hagyta, hogy csapatai zömét kímélhesse. Így adódtak az egyes támpontok között 50—60 km-es, sőt még szélesebb térközoek is, azonban az oroszoknak nem sikerült a német védelmi rendszer áttörése. Mikor aztán kítavaszkodott, az oroszok vagy önként vagy német ellentámadás hatása alatt s helyenként bizonyára érzékeny veszteséggel feladták a tél folyamán kivívott tényereségüket.

Ma még nem lehet végleges ítéletet mondani afelől, hogy ez a téli hadművelet melyik félnek használt vagy ártott jobban. Német részről már megállapították, hogy az orosz támadás, párosulva a nagy hideggel, nagy megpróbáltatásnak tette ki a német arcvonalat. Kétségtelen az is, hogy a támadó oroszok emberáldozata igen nagy volt. Nem is lehetett másként,

az időnként a —40 fokot is túlhaladó hidegben. Sok évszázados tapasztalat szerint a tél nem háborúskodásra való évszak. Nem is kedvelte a téli hadjáratokat egyetlen neves hadvezér sem. Nagy Frigyes például azt tartotta, hogy minden katonai ténykedés közül a téli hadviselés a legártalmasabb a hadseregre. Károly főherceg, az asperni győző azt tanította tábornokainak, hogy a tél rendszerint tönkreteszi a hadsereget. Napoleon az 1806/07. évi telet szállásokon töltötte el és csak orosz támadásra válaszolt, mikor nagy hóviharban, február 8-án megívta az eylaui csatát. 1812-ben is azért hagyta el még októberben Moszkvát, hogy a leghidegebb időszak (január) előtt elkerüljön orosz földről. Szerencsétlenségére a tél teljes erővel már november 3-án beköszöntött. Érdemes megemlíteni, hogy 1812-ben az üldöző orosz hadseregek is elvesztették a hideg következtében állományuk $\frac{1}{4}$ részét.

Az orosz hadvezetőség mikor elrendelte ezt a téli támadást, talán 1812-re gondolt és úgy vélte, hogy a tél megint az oroszok szövetségese lesz. Talán az is volt a célja, hogy a tél folyamán kiviható térbeli és egyéb eredményekkel az előző nyár és őszi folyamán elszenvedett csatavesztések hatása alatt mélypontra süllyedt erkölcsi erőt emelje, aztán, hogy az 1942 tavaszára várt német támadás időpontját kitolja. Csak később fog kiderülni, hogy milyen véráldozattal és mennyire közelítette meg a kitűzött célt.

Csodálatos mindenesetre az, hogy a téli hadműveletek nem vették el az orosz hadvezetőség kedvét tavaszi nagyarányú támadó hadműveletek tervezésétől.

Az orosz arcvonal májusban, mikor az orosz föld déli területein az olvadás utóhatásai (áradások) már elmúltak, két nagy támadásra készült fel. Az egyik — a keresi félszigeten — nem került végrehajtásra, mert megelőzte a német támadás. Az orosz cél csak Szebasztopol felmentése lehetett. Egyébként érthetetlen, hogy miért határozta volna el az orosz hadvezetés ezt a vakmerő lépést. Ilyennek kell ugyanis azt a tényt minősítenünk, hogy a keskeny keresi félszigeten, legfeljebb 40 km-es arcvonalon, visszavonulás lehetősége nélkül és csak arctámadás lehetősége mellett többszázezer főre rúgó haderőt összpontosított, tehát olyan csapatfelhalmozást végzett, amilyenre a hadtörténelemben még példa nem volt. A május 8-án megindított német támadás ezt az összezsúfolt orosz tömeget a szó szoros értelmében megsemmisítette. 160.000 orosz elfogatott. Csupán roncsok menekülhettek el a kaukázusi partra. A csata azt is látszott tanúsítani, hogy az előző évi minőségbeli különbség a két fél között nem módosult.

A keresi hadművelettel nagyban párhuzamosan, május 12-e és vége között zajlott le Charkovtól délre a másik orosz támadás és a német ellentámadás. A csata azzal végződött, hogy a német ellentámadás visszadobta a német vonalakba hatolt orosz seregeket. Ezek a német hadijelentés szerint csupán foglyokban 240.000 embert vesztek. A csatának egyébként nem volt az arcvonalak nagyobbmértékű eltolódásában megnyilvánuló hatása. Az oroszok a Donec mögött helyreállították régi arcvonalukat, a németek a Donec-en túl nem üldözték. Majd csak később fog kiderülni, hogy a charkovi orosz támadás elodázta-e s ha igen, mennyi időre a német nyári támadást.

A vázolt két csatavesztés után — amelyeket rövidesen követett Szebasztopol eleste — az orosz hadvezetés áttért a hadászati védelemre. Várt a német támadás megindulására és csak kisebb előtörésekkel iparkodott a maga csapatait élénkségekben tartani és egyben ellenfele szándékait felismerni.

A nyári német támadás június 28-án indult meg nagyban Kurszk-Charkov vonalból és hatalmas lendülettel a Donig haladt előre. Ebben a hadműveletben résztvett egy magyar hadsereg is.

A támadás során derült ki, hogy az oroszok az eddigitől eltérő hadvezetéssel akarnak boldogulni. Timosenko tábornagnak egy zsákmányolt parancsából kitudt, hogy az orosz seregek felhatalmazást kaptak túlerős ellenséges támadás elől való kitérésre: a visszavonulásra.

Ez a rendszabály bizonyára helyénvaló lett volna 1941 nyarán és őszén, mikor szinte minden csata az orosz katonák százezreinek fogságba jutásával ért véget, csak azért, mert az orosz seregek bevárták a német támadást, ahelyett, hogy kihasználták volna azt az előnyt, amelyet nekik a hadszíntér óriási mélységi kiterjedése, tehát területfeladásoknak különösebb következmények nélkül való lehetősége nyújtott. Igaz ugyan, hogy 1941-ben a végső döntésig megvívott csaták után is óriási, a hadviselésre fontos területek mentek veszendőbe, de előbb tönkrementek a csaták elfogadására és megvívására rendelt seregek is, aminek az lett a következménye, hogy a csatákból — a katlanokból vagy zsákokból — megmenekült seregaradványok még nagy katonai akadályok (Dvina, Dnyep, stb.) mögött fekvő jó állásokat sem tudtak megvédeni. Az orosz hadvezetés tehát a kisebb rosszat választotta, mikor a csaták elkerülése mellett döntött. Ez az eljárás azonban most már azt a veszélyt rejtheti magában, hogy az előző évben megfogyatkozott terület túlságosan lecsökken és a Szovjet képtelenné válik a háborúnak számbavehető erővel való folytatására.

Egyelőre mégis célszerűnek volt minősíthető, a hadi tudomány nézőszögéből, hogy az orosz arcvonalnak június 28-án megtámadott része visszament a Don mögé. A szóbanforgó 300 km széles arcvonalrésznek mintegy 200 km-re való hátrálása során az oroszok bizonyára súlyos veres veszteséget szenvedtek. Az egész hadműveleti időszakból az a benyomás meríthető, hogy Timosenko az utóvédek feláldozásával átmentette haderői zömét a Don középfolyása mögé. Így tudott ott nemcsak bizonyos ellenállás kifejtésére, hanem támadások végrehajtására is képes arcvonalat kialakítani.

A hagyományos orosz nehézkesség alól azonban csak az említett arcvonalrész tudta magát felszabadítani. Tovább délre, az Azovi-tengerig, az arcvonal túlhoszú ideig megmaradt a Don előtt, jóllehet fedetlenné vált északi oldala. Egyáltalában a Don-kanyarulatban való fekvéséből adódó nehéz visszavonulási viszonyai valószínűvé tették, hogy a német hadak most ezt az arcvonalrészt veszik sorra. Ezt a déli arcvonaldarabot s vele együtt a Kaukázust csak az menthette volna meg a nagyobb veszedelmektől, ha még a német támadás megindulása előtt gyorsan visszamegy a Don mögé.

A Don, ez az európai folyók között hosszúságban és vízterület nagyságban negyedik helyen álló folyam, még a nyári alacsony vízállás mellett is jelentékeny katonai akadály. Védelemre különösen alkalmasnak tekinthető volt folyásának legalsó, mocsárterületektől kísért része.

A nagyszerű német hadvezetéssel szemben azonban nem lehet hadászati hibákat megtorlás nélkül elkövetni. Még mielőtt az orosz hadak a Don-kanyarulatot kiürítették volna, hatalmas erejű német lökés nemcsak Rosztovot ragadta ki az oroszok kezéből, hanem a Don torkolatától délre eső, tehát a Don védelmére döntő jelentőségű Batajszkot is, amely pont elestével a Don-tól délre, vele párhuzamosan két — a Szál és Manyics folyó által jelzett — védővonal tartása lehetetlenné vált. Ez a csapás nyilvánvalóan megzavarta az orosz vezetőket. Talán úgy látták, hogy az orosz seregek túlságosan beletanultak a hátrálásba és már jó védőállásokban sem maradnak meg, vagy pedig arra a meggyőződésre jutottak, hogy minden további térfeladás katasztrofális következményekkel járhat. Sztálin mindenesetre elrendelte az utolsó emberig való helytállást. Lehetséges, hogy ez a parancs nem vonatkozott a Kaukázus vidékére. Ott ugyanis az orosz hadak hosszabb megállás

nélkül mentek vissza. Helyenként ugyan, mint például Krasznodárnál, heves harcokra került sor, de valószínű, hogy csak elszántan kitartó orosz utóvéddek iparkodtak a német előnyomulást késleltetni.

Jelen közlemény lezárásakor a helyzet az, hogy az orosz arcvonal déli szárnya leszakadt a középtől. A nagy arcvonalnak a közép Dontól Leninigrádig terjedő része még áll, a leszakadt rész elszorult a Kaukázusba s az ettől a hegységtől északra fekvő területnek nyugati fele már a győzelmes német hadak kezén van. Keleti felében a német előnyomulás még nem haladt ennyire előre. Feltehető, hogy az oroszok és szövetségeseik ezen a kaukázusi hadszíntéren a hegység gerincét és ezzel együtt az orosz olajmezők közép-pontját, Bakut tartani szándékoznak.

A védelem az adott esetben, dacára az igen magas hegygerinc nyújtotta jó állásnak, nem egyszerű dolog, illetve ezt egyedül az oroszok nem végezhetik el megbízhatóan. A támadással csak a hosszas visszavonulástól megrendült orosz csapatok és talán még a Kaukázusban hevenyészett kötelek állíthatók szembe. További nehézség az, hogy a Kaukázusnak nincs meg a kellő nagyságú mögöttes országrésze, ami pedig megkívánatlik egy nagyobb hadseregnek mindenféle szükséglettel való kielégítéséhez. Van azonban a Kaukázusnak egy nagy helyzeti előnye, ami abból adódik, hogy megtartásában az angolok is érdekelték. Ez a hatalmas hegylánc védi ugyanis az iraki és iráni olajmezőket. Feltehető azért, hogy az oroszok és angolok között már régebről volt megegyezés a közös védelemre és hogy annak részleteit is megállapították az augusztus elején Moszkvában tartott tanácskozásokon.

A védelem persze csak akkor volt aránylag könnyen megvalósítható, mikor még orosz hadosztályok mint megszálló csapatok tartózkodtak Irán északi részében és ezenfelül két angol (a 9. és 10.) hadsereg a Közel-Keleten: Iránban, Irakban és Szíriában volt. Mindezeknek a haderőknek jórésze igénybevehető volt a Kaukázus védelmére is. Ma azonban ez a kedvező helyzet már nem áll fenn. Valószínűnek kell tartanunk, hogy az említett orosz hadosztályok a német nyári támadás hatása alatt szorongatott helyzetbe került orosz déli szárny megerősítése céljából már eltolódtak a Kaukázusról északra eső területbe és ott besodródtak a nagy visszavonulásba. Az angol 9. és 10. hadsereg minden nélkülözhető része pedig elvonult Egyiptomba, hogy feltartóztassa a tobruki csata után olyan hatalmas lendületbe jutott német-olasz üldözést. Ez sikerült, de egyúttal meggyengült a közelkeleti angol pozíció. Feltehető, hogy most már jelentősebb angol haderők nem vonhatók el a Közel-Keletről a Kaukázusba annak kockázata nélkül, hogy Iránban és Irakban az angol megszállás ellen komoly megmozdulás ne történjék. Itt van az összefüggés a Kaukázus gerincéhez közeledő német előnyomulás és az északafrikai német-olasz hadműveletek között. Ugyan az orosz-angolszász szövetség van a hadászati belső vonalon, de hol van az a hadvezér, aki ezt ki tudná használni?

Még egy pár gondolat az északafrikai hadszíntérről.

A nyár elején Tobruknál rendkívül kellemetlen meglepetés érte az angolokat. Tavasszal már úgy látták az angolok, hogy az 1940 óta Bengházi és Marsa Matruh között ide-oda cikázó hadműveletek Egyiptom biztonsága nézőszögéből véglegesen nyugvópontra jutottak azzal, hogy Cirenaika keleti felében az angol haderő nemcsak elhelyezkedett, hanem oly hadianyagbeli fölénybe került, ami emberi számítás szerint nemcsak elegendő lehetett a magasabb rendű német hadvezetés és német harcmodor kiegyensúlyozásához, hanem még támadásra is képesített. Maga Churchill adta hírül a világnak, hogy Tobruknál — a csata kezdetén — az arány harcikocsikban 7: 5, ágyúkban 8: 5 volt az angolok javára. A csata mégis az angol 8. hadsereg

igen súlyos vereségével végződött és nagy megerősítés nélkül képtelen lett volna a Nílus völgyének megvédésére.

A dolog annál kínosabb volt, mert az angolok nagy helyzeti előnnyel is rendelkeztek. Ez abból adódott, hogy Észak-Afrikában az angol hadvezetés támaszkodott az arcvonala háta mögött fekvő, élelmi cikkekben gazdag területekre: Egyiptomra és Szudánra (a kettőnek együttesen 21 millió lakosa van), ami annyit jelentett, hogy az angol 8. hadsereg élelmezés terén nem szorult tengerentúli utánszállításra, vagyis hogy e helyett ugyanolyan súlyú hadianyagot kaphatott. Ha a két szemben álló hadsereg létszámát egyenként 200.000 fővel számítjuk, úgy ez egyenként napi 400 tonna súlyt jelent élelmezésben, amit a német-olasz hadsereg részére tengerentúlról kellett szállítani. Az utóbbi hadsereget ugyanis a 700.000 lakosú Líbia talán csak datolyával láthatta el, de minden falat kenyeret (lisztet) Németországból kellett megkapnia.

Ami a pillanatnyi harctéri helyzetet illeti, az elalameini angol állások jók Egyiptom védelmére, de annál kedvezőlenebbek egy támadó hadművelet megindításához, már pedig a hadihelyzetet csak ezzel lehetne megfordítani.

Ezzel szemben áll az, hogy a nyári hadműveletek orosz földön még nem értek véget és hogy Anglia nemcsak Észak-Afrikában kap súlyos sebeket. Ezenfelül az angolszász hatalmak már nem sokáig kerülhetik el, hogy hozzáfogjanak a „második” arcvonal megteremtésének rendkívüli kockázattal járó kísérletéhez.

JULIER FERENC

GAZDAMÉRNÖK

AMEZŐGAZDASÁGFEJLESZTÉSI törvényjavaslat milliárdos programja és a mostani földbirtokrendezési folyamat sok olyan kérdést vet fel, amely mint gondolat, lehetőség, talán eddig is felmerült, de amelynek megoldása most már elsőrendű feladat. Ilyen például az is, hogyan lehetne olyan mérnöktípust teremteni, amely a földműveléssel összefüggő mérnöki tudományok és a mezőgazdasági tudományok egybehangolódását jelentené?

Talán országunk csonkaságának, talán sok más körülménynek volt a következménye, hogy a világháborút közvetlenül követő néhány év kivételével gazdasági életünk szinte teljes tehetetlenségre volt kárhóztatva és emiatt nemcsak minden fejlődés volt lehetetlen, de sokszor a gazdasági és forgalmi élet berendezése tekintetében még a színvonalat is alig sikerült tartani. Hazánkban éppen ezért az 1930-as évtizedet a technikai alkotómunka szempontjából gyászos időszaknak nevezhetjük. Nem végeztünk szükséges útépitéseket, vasútfejlesztést, csatornázási, ármentesítési, alagcsövezési munkálatokat, birtokrendezést és tagosítást, szik- és egyéb talajjavítást vagy számos más közmunkát, pedig elvégzésükre munkaerő és építőanyag szempontjából nagyon kedvezőek voltak a körülmények. Mérnök, szakmunkás és napszámos munkaereje egyaránt kihasználatlanul hevert, fiatal diplomásaink tekintélyes része testi munkából tengette életét, még pedig sokszor nem is állandó, hanem időszakos testi munkával: hólapátolással, szénhordással.

Az örvendetes országgyarapodás és a háborús élet követelményei viszont rövid 3 év alatt egészen megváltoztatták ezt a képet: óriási hiány

támadt szakmunkaerőben, különösen mérnökökben. Ma már az okoz nehézséget, hogy az összetorlódott tennivaló a szakemberek hiánya miatt nem végezhető el a kívánt ütemben. Ez a helyzet a mezőgazdálkodás terén is. A mezőgazdálkodás és a közvetlenül ebből élő népesség helyzetének javítása szempontjából ma a kormánynak és az egész állami berendezkedésnek egészen különleges feladatokat kell elvégeznie. Korszerű földbirtokrendezést kell végrehajtania, ugyanakkor pedig emelnie kell mezőgazdasági termelésünk mai szintjét is és ezt a munkát éppen most a háborús időszakban kell részben elindítania, részben pedig teljes erővel folytatnia. A világháború utáni években végrehajtott földbirtokrendezés tapasztalatainak okulva a mostani földbirtokpolitika elve, hogy az elvégzendő feladatot a közigazgatás keretében, de a műszaki és gazdasági szakemberekkel karöltve hajtsa végre — és a gazdasági szakszerűség alapján történt juttatások után a birtokosok a gazdálkodásra nézve továbbra is irányítást kapjanak.

A mezőgazdasági életnek ez a nagyszabású átrendezése csak megfelelő számú, jól képzett szakember munkájával valósítható meg. Ha kissé elmélyedünk a mezőgazdálkodás lényegén, azt találjuk, hogy a föld művelése során számos olyan tennivaló van, ami nem más, mint a természet erőinek különböző módon való legyőzése. Az ilyen munkálatok műszaki természetűek s különösen azok, ha belterjesebb gazdálkodásról van szó, amikor árkolási, csatornázási, alagszövezési, öntözési, kisebb hídépítési, stb. munkálatok elvégzésére van szükség, még pedig úgyszólván minden gazdaságban. Magyarországon ma éppen a mezőgazdálkodásnak azt a korszakát éli, amikor a gazdasági szakképzésben nem részesülő kiscgazdák kezén lévő kisbirtokok gazdálkodását kell belterjesebbre átállítani.

A mezőgazdaságfejlesztéshez és az újabb földbirtokrendezés végrehajtásához szükséges szakemberek képzését vizsgálva, rá kell mutatnunk arra, mennyire hiányzik nálunk a „mezőgazdasági mérnök“ fogalma. Bár főiskoláink és egyetemeink meglévő fakultásainak oktatási szintjével európai viszonylatban is meg lehetünk elégedve, sőt műegyetemünk határozottan európai hírű, mégis azt kell mondanunk, hogy éppen műegyetemünk oktatási rendszerének felépítése némi kívánni valót hagy maga után. Van ugyan általános mérnöki, gépész-, vegyész-, építész-, bányá-, kohó- és erdőmérnöki fakultása, de a sokszor hangoztatott magyar agrárállam szempontjából legfontosabb szak a „mezőgazdasági mérnöki“, vagy egyszerűen „gazdamérnöki“ szak hiányzik a műegyetemről.

A gazdamérnök oktatási anyagát részben az általános mérnöki szak, részben pedig a gazdasági akadémia tantárgyaiból kellene összeállítani. Az általános mérnöki szak tananyaga ma olyan nagy, hogy bármely életpályán elhelyezkedő mérnök egész tudásának úgyis csak töredékét tudja hasznosítani. Annak a mérnöknek ugyanis, aki, mondjuk, a földmérést választotta működése területéül, felesleges volt például a vasútépítést, a hídépítést és a vízépítést ugyanolyan részletességgel és tudományos felkészültséggel tanulnia, mint a földmérést, s helyesebb volna, ha inkább a földmérést tanulná meg részletesebben, a többi említett tárgyból viszont csak annyit, hogy a helyi jelentőségű és a földmérésnél előforduló mérnöki feladatokat meg tudja oldani. A folyammérnöknek pedig felesleges vasútépítésből és városrendezésből ugyanolyan felkészültséggel rendelkeznie, mint például vízépítésből és mélyépítésből és így tovább.

Az általános mérnöki szakot tehát legalább két ágra kellene szétosztani: pl. gazdamérnöki és kultúrmérnöki szaka. A gazdamérnöki szak legfőbb tárgya a földméréstani lenne, úgyhogy a hallgató szinte specialista legyen ebben a munkakörben. A mérnöki tudományok közül mint fontos tantárgyak szerepelniük még mindazok, amelyekre a mezőgazdaságban szükség lehet.

így értenie kellene a gazdamérnöknek a hidépítéshez, de felesleges olyan részletesen és alaposan tanítani ezt a tárgyat, hogy tudásával dunahídépítési vagy vasúti hidépítkezési munkafeladatot is elláthasson. Értenie kellene továbbá a vízlecsapoláshoz, gátépítéshez, öntözéses berendezések létesítéséhez, de ne kívánjanak tőle annyi tudást ezen a téren sem, hogy országos méretű munkálatokban is szakember legyen, hanem értsen annyit hozzájuk, amennyi egy kisebb jelentőségű vízlevezetési, ármentesítési, vagy alagsövezési munkához szükséges. A vasútépítéstanból ne kelljen annyit tudnia, hogy a legnehezebb hegyi pályák és viaduktok tervezésének is mestere legyen, hanem tudjon gazdaságban szükséges kisvasutat építeni, vagy ehhez hasonló vasútépítési kérdést is megoldani. Az építészetből értsen például a gazdasági épületek tervezéséhez és építéséhez, a gépész szakból pedig valamit a mezőgazdasági gépekhez.

A gazdasági ismereteknél szintén a mezőgazdasági üzemen fontos gyakorlati tantárgyakat kellene a gazdamérnök-hallgatókkal taníttatni, úgy mint az állattenyésztést, állategészségügyet, talajtant, általános növénytant, kertészetet, szőlő- és gyümölcsgazdálkodást, növényegészségügyet, mezőgazdasági üzemtant, stb., de csak a szükséges elméleti anyaggal, mert a gazdamérnöknek inkább mezőgazdasági üzemi gyakorlati szakembereknek kell lenniök, mint laboratóriumi tudósoknak. A gazdamérnöki fakultás tantárgyait tehát össze lehetne válogatni úgy, hogy az új szak elsődendő gazdasági és műszaki szakemberek képzését jelentse egy személyben, anélkül azonban, hogy két tudóst egyesítene. A gyakorlati szempontok előtérbe helyezése viszont nem jelenthetné azt, hogy tudományos nivóban ez a mérnöki szak alatta maradna a műegyetem többi fakultásának.

Meggyőződésem, hogy az átszervezésre feltétlenül megérett magyar mezőgazdálkodás éppen úgy mint a korszerű földbirtokpolitika nem nélkülözheti sokáig a gazdamérnök szakembereket anélkül, hogy ennek a hiányának a kárát ne érezné.

MAGYAR ATTILA

KÜLPOLITIKAI SZEMLE

Szünet az északafrikai harcokban — A Duce Afrikában és Görögországban — A balkáni forrongások — Franciaország — Német erődépítések az atlanti partokon — A „második front.” kérdése — Az indiai ellenállás — Az orosz hadszíntér.

AZ EGÉSZ VILÁG külpolitikai érdeklődésének középpontjában az orosz front kérdése áll. Mind erősebben fordul erre a hadakozó nemzetek figyelme. Hogyne, hiszen már múltban a nyár s a német hadseregnek hadieszközeinél, motorizált felszerelésénél, mozgó taktikájánál fogva a nyár valósággal „klasszikus” időszaka. A német haderő és politika igyekszik is minél több eredményt elérni Oroszország végtelen területein. Bár német hivatalos és félhivatalos körök nem titkolják, hogy Németország már eleve felkészül a netáni újabb téli hadviselésre s Goebbels miniszter is ismételten hangoztatja, hogy a németek sokat tanultak az elmúlt télből, azért mégis ebben a nyári időszakban újult erővel s végleges döntést sürgető hévvel támad a német hadsereg. A nyugati politikusok előtt sem titok a német taktika természeté; minél több eredményt ér el Németország a keleti ropant térségeken, dolga végeztével annál nagyobb ütőképességgel fordulhat

majd nyugat felé. A keleti és nyugati front válságos kérdéseinek világánál minden egyéb hadászati és külpolitikai eredmény és helyzet csak időlegesnek és relatív értékűnek tetszik.

Itt van például az egyiptomi határszéli küzdelem. Júliusban még heves csaták tomboltak Olasz-Észak-Afrika és Egyiptom határán. A német páncélos és motorizált haderő sorra visszafoglalta az angolok által másfél év alatt birtokbavett olasz pozíciókat. Rommel hadvezetése általános elismerést és méltánylást aratott angol körökben; egyesek már szinte sokallták is azt a nagy Rommel-kultuszt, ahogy egyes angol hírforrások megemlékeztek az új „Africanus” sikereiről. Nem egyszer kíváncsian találgatták, mi is következne, ha Rommelt az orosz csatamezőkre rendelnék. Egyben igen fontos és érdekes katonai és politikai missziókat is tulajdonítottak Németország jövődjé fejlődésében a nagy tábornoknak. Mindezekre a feltételezésekre csak az a válasz jöhetett, hogy Rommel a maga helyén marad, Rommel igazi területe az északafrikai sivatag.

Rommel egészen Egyiptom határáig vonult előre. Az angolok összeszedték végső erőforrásait. Rommel sikerei felmorzsolták a nyolcadik angol hadsereget s a tengelyhatalmaknak úgy tetszett, hogy az egyiptomi kérdés újra aktuális stádiumába lép. Rómában és Berlinben barátságos és elismerő nyilatkozatok hangzottak el Egyiptom szabadságát illetően s gyakran adtak hírt s német és olasz sajtóirodák a különben a német és olasz megnyilatkozások azt sem titkolták, hogy Rommel haderejének az elért óriási sikerek után alapos pihenőre van szüksége. Rommel lábhoz tett fegyverrel várakozik Egyiptom határán. Ez a nyugalmi helyzet természetesen egyszerűen véget vetett egyelőre minden Egyiptommal kapcsolatos találgatásnak, feltételezésnek. Mindez azonban nem jelentheti azt, hogy Auchinleck tábornok ellentámadásai után nem következik ismét adott időpontban újabb német-olasz előretörés Egyiptom belsejébe. Az angolok mindenesetre kedvezőbb helyzetbe kerültek visszavonulásukkal. A korábbi német sikerek titka az volt, hogy Olaszországból közvetlenül jutottak erőgyarapodáshoz a német haderők. Most Rommel csapatai eltávolodtak e kedvező kiindulási pontból. Ugyanekkor az angolok közelebb kerültek keleti támaszpontjaikhoz. Az El Alamein-nél lejátszódó erős és heves küzdelem, mely egy időre nyilván megmerevítette a szembenálló felek frontját, annak eredménye volt, hogy az angolok még nem merítették ki közelkeleti és egyiptomi erőforrásait. Úgy látszik, sikerült az egyiptomi kérdést is nyugalmi állapotba visszalendíteniök s most Rommel csapatain a sor, hogy viszonzják az Egyiptom határaitól kezdett angol ellentámadásokat.

Ezalatt a Földközi-tengeren tovább teljesíti ellenőrző szerepét az olasz flotta és Kesselring tábornagy Szicíliában állomásozó légierije. Így került több ízben sor heves tengeri és légi csatákra, — többek közt Malta körül is és a szicíliai csatornában — melyeknek a német és olasz hivatalos értelmezések igen nagy fontosságot tulajdonítanak; többek között legutóbb azt is kiemelték, hogy ezek az összeütközések megtörték az angolok földközi tengeri uralmát. Kétségtelen, hogy a német légierő és az olasz flotta ellenőrzése érzékenyen érinti az angol nyugat-keleti irányú hajózást, mely bár nehezen enged eddigi szerepéből, mégis mintha elvesztette volna az uralmat a Tunisz és Szicília közti forgalom fölött. Rommel egyiptomi előretörésével a Földközi-tenger keleti peremére tolódott a háborús jelenségek súlypontja. Az angol kormányzat újra sokat foglalkozik Palesztina és a zsidóság ügyével s a tengelyhatalmak által nagy rokonszenvvel kísért közelkeleti arab ellenzékiséget az indiai mohamedánok csoportjaival fűzött barátsággal iparkodik enyhíteni. Churchill miniszterelnök nagy figyelemmel kísért üzenetet küldött az amerikai zsidósághoz s ebben kimerítően szólt Palesztina dolgáról. A palesz-

tinai zsidóság fegyveres alakulatokat állított fel és az angol politika köreiben felmerült a zsidó hadsereg felállításának gondolata is. Bár ezt a tervet elvetették, Palesztina mégis a felfegyverzettség állapotában van. Ugyanekkor a görögországi helyzetet is újabb figyelemben részesíti a tengely politikája. A görögországi élelmezési helyzet iránt a különféle semlegesek nagy érdeklődést tanúsítanak s hosszas tárgyalások után svéd közvetítéssel amerikai élelmiszerszállítmányok érkeztek a görög vizekre. A nyugati kormányok a szállítmányok továbbengedésénél bizonyos politikai kérdéseket és feltételeket támasztottak; csak hosszas tárgyalások után sikerült elérni, hogy a szállítmányok valóban rendeltetési helyükre érkezzenek.

Közben Mussolini is meglátogatta Görögországot, ahol ünnepélyesen fogadták. A Duce alapvető megbeszéléseket folytatott a görög politika vezetőivel, akik egyébként nagy tiszteletadásban részesítették a görög-olasz háborúban elesett olasz katonák sírjait és emlékművét. A Duce Afrikából jött, hiszen az afrikai hadszínteret igen jelentős érdeklődéssel kíséri az olasz politika, mely Rommel érdemei elismerése mellett szívesen emeli ki Bastico vezértábornagy szerepét is. A Duce alaposan megszemlélte az afrikai hadműveleteket és tájékozódott az egyiptomi határért folytatott harcokról. Az Alexandria küszöbén vívott küzdelem igen közelről érdekelte az olasz kormányfőt, aki ez alkalommal is megfelelő módon kiemelte Itália presztízsét jelenlétével. Az egyiptomi határon folytatott harcok azonban közben nyugvó helyzetbe jutottak és a fasizmus Duceja így visszatért Görögországon át Itáliába.

Itt mindjárt szólnunk kell a balkáni állapotokról, melyek most nagy figyelmet keltenek a béke fenntartására erős súlyt vető Olaszországban. Tudvalévőleg a Balkán jelentős területei most olasz szférába tartoznak. Vagyis Itália kötelessége és feladata a rendfenntartás nehéz művelete ezeken a területeken. Ez azért is nagy feladat, mivel a volt Jugoszlávia déli hegyes területein ma is dúlnak a felkelő csetnikek harcai és a délszláv nacionalizmus keveredik bennök itt-ott — például Montenegró hegyvidékein — a kommunista érzellemmel. Dalmácia és Montenegró hegyvidékeinek megtisztítása, pacifikálása igen jelentős feladatot jelent. A terep lehetővé teszi, hogy az ellenállás egyes gócai továbbra is fenntarthassák magukat. A volt jugoszláv hadsereg fegyverzetével rendelkező és a londoni emigránsokkal, valamint az angol hadvezetéssel kapcsolatban levő felkelők lángba borították az egész déli Balkánt. Így Dalmáciában és Montenegróban komoly harcok dúltak a délszláv ellenállás ébren tartói és az olasz csapatok között. A hivatalos olasz jelentések nem túlozzák e küzdelmek jelentőségét, azonban mégis világosan reámutatnak fontosságukra. A Poglavnik kormányzata is sokat foglalkozik a déli horvát területekre átharapódzott felkeléssel. Külön kérdést jelent a szlovén területek sorsa. A Jugoszlávia bukása utáni rendezés megosztotta a szlovén területeket Olaszország és Németország között. A német részen maradt szlovének politikai sorsáról nem érkeznek jelentések. De annál többet kell hallanunk a délkrajnai állapotokról, ahol a bandaharcok kihívták az olasz katonai hatóságok fellépését és szigorát. A szlovének tudvalévőleg a régi Ausztria déli részén éltek, majd meg Jugoszlávia legnyugatibb peremén helyezkedtek el. Igen aktív nép voltak és nagy katolikus politikai és gazdasági kultúrájuk volt. Jugoszláviához kapcsolta őket a németek és olaszok közti nemzeti helyzetük, valamint gazdasági emelkedésük, hiszen a fejlődő és hatalmas szlovén textilipar valóságos monopóliumhelyzetben volt a túlnyomóan agrárjellegű Jugoszláviában. Az 1941-es változás természetesen véget vetett ennek a különleges helyzetnek; a két részre osztott szlovének sorsára nemcsak a politikai, de a gazdasági változások is nagyon hatottak, hiszen gazdasági monopóliumhelyzetük, mely

különben szorosan kapcsolatos volt centralista délszláv nacionalizmusukkal, most egyszerre elveszett. Ezek a gazdasági okok is igen hatottak a szlovén területek lakosságára. Említsük itt meg azt is, hogy a diadalmas olasz nacionalizmus már csak azért is különös gonddal figyeli a szlovéniai-krajnai állapotokat, mert ezek az új szláv lakosok most már kapcsolatot találtak az olasz határokon belül eddig is elszánt délszláv irredentát folytató isztriai fajtestvéreikkel. Innét magyarázható az a figyelem, ahogy — a jelentések szerint — az olasz politika és katonai ellenőrzés Gorizia állapotainak adózik. Az olasz központi állam teljes eréllyel lép fel a hegyek lakóinak szláv érzelmei és politikai szeparatizmusa, s a belőle eredő nyugtalansága ellen. E fellépés a Dúcénak Görzben való megjelenésével még nagyobb súlyt és jelentőséget nyert. Az afrikai útvjáról visszatérő Duce ugyanis személyesen vizsgálta felül az állapotokat. Mussolini erélyes beszédben figyelmeztette a békétleneket s kiemelte, hogy Olaszországnak ez a része semmiesetre sem fogja a „második front.. szerepét betölteni.

Olaszország balkáni és isztriai fellépése azonban csak egy része annak a kiterjedt akciónak, ahogy a tengelyhatalmak előrehaladnak az „új Európa.. megszilárdításában, illetve pacifikálásában. A pacifikálás egyik legfontosabb feladatköre Franciaország területére esik. S itt nemcsak a megszállott zónáról van szó, hanem a Pétain—Laval kormányozta „szabad Franciaországról“ is. Vichy kormányát kínosan érintette, hogy az északafrikai harcokban oly nagy szerepük volt a De Gaulle vezetése alatti csapatoknak. Laval ezenkívül sokat foglalkozott az alexandriai internáltságban horgonyzó francia flottatörődék sorsával is. Ez a kérdés azonban elhalkult, mivel az egyiptomi határon a front megmerevedett s a flotta továbbra is megmaradt passzív helyzetében. Ami azonban nagyobb gondot okoz Laval kormányának, az a németországi francia hadifoglyok sorsa. Egy német-francia megállapodás szerint minél több francia munkás megy dolgozni a német hadiiparba, annál jobban megkönnyítik a hadifoglyok sorsát, illetve elősegítik hazatértüket. Ez a hiedelem igen nagy tömeg francia munkást hívott Németországba. Mintegy 160.000-re rúg e munkások száma. Soká az a hiedelem uralkodott közöttük, hogy minden egyes munkásért egy hadifogoly térhet haza. Később azonban némi nehézségek merülhettek fel s német részről utaltak a téves francia hiedelmekre és értelmezésekre. A német közlés szerint ugyanis itt szó sem lehet „individuális.. elintézésről; a kérdés rendezését még el kell halasztani s a megoldás különben is csak kollektív lehet. Laval egyébként nagy munkát fejtett ki a német-francia viszony megjavítása tekintetében. Gyakran hangoztatta szónoklataiban, hogy Franciaországnak Németország mögött a helye a bolsevizmus elleni harcban. A francia munkásoknak pedig Laval szerint kötelességük a német katonák támogatása. Laval gyakran megy Párizsba és a vichy-i kormány főmegbízottja, De Brinon is mindent elkövet a német-francia viszony megjavításán. Ez a kapcsolat Laval kormányrajutása óta nem rosszabbodott, azonban a tárgyilagos megfigyelésnek meg kell állapítania, hogy a stagnálás állapotában leledzik. A „második front“-ról július és augusztus folyamán divatba jött találgatásokkal kapcsolatban Laval egészen nyíltan angolelles álláspontot mutatott s Vichy kormánya az ellen nyilatkozóit, hogy Franciaország a „második front“ csatamezőjévé változzék. Laval óva intette a franciákat, hogy beugorjanak minden a „második frontra.. vonatkozó politikai agitádónak.

Ugyanekkor azonban Vichy lojalitását kemény próbára teszi a megszállott területi lakosság egyes elemeinek érzelmi magatartása. A német megszálló csapatok elleni hangulati kitérések és merényletek nehéz helyzetbe hozzák Lávait, aki Franciaország újjáépítésére és méltóságának visszaállítá-

sára vállalkozott. Vichy politikai köreiből jelenleg kétségtelenül a „jobb-oldali“ irányzat uralkodik; ennek különféle képviselői azonban nem értenek egyet sem a külpolitikai, sem pedig a belpolitikai magatartást illetően s heves viták vannak — néha a zsidókérdés körül is — Déat, Doriot és az agg Maurras között. Mindehhez járul úgy a szabad, mint a megszállott zónák lakosságában terjengő angolszász, illetve kommunista agitáció, — Laval kormánya ez utóbbi tárgyban egyetért a németekkel és mindent elkövet a belső nyugtalanság letörésére. Ez azonban Párizsban és egyes vidéki városokban oly fokra hágott, hogy a német hatóságoknak a legerélyesebb rendszabályokhoz kellett folyamodniuk. A megszállott zóna békéden elemei felfigyeltek a második frontról egyre sűrűbben terjesztett hírekre. Nem is annyira hadászati jelentőségű volt tehát a német SS. hatalmas osztagainak legújabb franciaországi, vagyis párizsi felvonulása és seregszemléje. Az SS. megjelenése jelen esetben nem is annyira a „második front“ egyelőre távoli és még nem sejtett formájú kialakulásának szól, hanem inkább jelent intést és figyelmeztetést a nyugtalan francia elemeknek. Az SS. fellépése együtt járt számos elfogott nyugtalan elem kivégzésével s egyáltalában bizonyosak lehetünk benne, hogy a német erő mindent megtesz, minden, a „második front“ reményével kapcsolatos nyugtalanság elfojtására.

Úgy a francia partokon, mint Belgiumban és Hollandiában óriási erőd-művek épültek, melyeknek megteremtése mind a „második front“ iránti növekvő nyugati érdeklődés eredménye. A német intéző körök ugyan nevetésesnek mondanak minden angolszász inváziós tervet és kísérletet, azonban mégis szükségesnek tartják az óvatosságot és az előkészületeket ebben a növekvő új, ezúttal nyugati eredetű „idegháborúban“. Így építenek a csatorna partjain nagy erődítéseket és a nem egyszer nyugtalanul mutató Hollandiában határozottan meg is tiltották a polgári elemeknek a tengerpart megközelítését. Hasonló erőteljes építkezéseket és intézkedéseket fogantattak Norvégiában. Itt Vidkun Quisling kormánya mindent megtesz a norvég népnek új germán szellemben való nevelőére. A nemzeti egységet — a National Sammling-ot — a norvég-germán diktatúra és harci szellem vezető testületévé képezik ki és sorai közé hívják a fiatalságot.

Az északi helyzetben ezalatt nem történt sok változás. A finn-orosz fronton csak legújában, augusztus közepén mutatkozott némi új mozgás és tevékenység, mikor újra elrendelték a finn városok elsötétítését és orosz zuhanó bombázók jelentek meg Helsinkiben és a többi városok fölött. A finn belpolitikában ezalatt fontos törvényjavaslatokat tárgyaltak a karéliai károsultak kártalanítása tárgyában s e tárgyban némi belpolitikai krízis fenyegetett. Külön említést érdemel Amerika magatartása Finnország iránt. Amerika tudvalevőleg bezáratta a finn konzulátusokat. A finn kormány viszont teljesen Németországhoz kapcsolta elhatározásait. A finn szociáldemokrácia, mondják, bizonyos szálakat szőtt Amerika felé és ennek a közvetítésnek tulajdonítható az a sikertelen kísérlet, hogy Finnország az angolszászok közvetítésével kössön különbékét a Szovjet-Únióval. Egy ily megoldás megvalósulás esetén természetesen megmozgatta volna az északi frontot, de Németország kellő időpontban ellensúlyozta ezeket a törekvéseket. A nagy német európai élelmezési tervbe ilymódon szükségszerűen bevonták Finnországot is és ebben Clodius koncepciójának nagy szerepe van. A finn kormányzat továbbra is kitart eddigi vonalvezetése mellett, Finnország pedig jelentős élelmezési kedvezésekben részesült német részről; ilymódon vélik rendezni az északi állapotokat. Ugyanakkor érdekes momentum, hogy Himmler SS. vezető a finnországi helyzet megismerésére vezérkarával együtt Helsinkibe érkezett; ez az utazás nyilvánvaló összefüggésben van

úgy a finn belpolitika, mint pedig a Finnországgal kapcsolatos diplomáciai tevékenység jelenségeivel.

Külön említést érdemel közben az angol politika középeurópai magatartásának alakulása is. Itt elsősorban Benes elnök és Jan Masaryk londoni politikájára gondolunk. A csehszlovák emigráció nagy aktivitást fejt ki az angol politika köreiben s élén halad az összes többi emigrációnak. Eden angol külügyminiszter nemrég nyilatkozatot tett, mely szerint Anglia visszavonja az 1938-as. müncheni egyezményt s nem ismeri el az ennek alapján Csehszlovákia kárára eszközölt területi változásokat. A német és a magyar hivatalos politika megfelelő elutasításban részesítette ezt az angol nyilatkozatot. Az angol parlamentben viszont melegen üdvözlötték ezt az eszmei jellegű nyilatkozatot, mely végleges szakítást jelent az „appeasement“ chamberlain-i politikájával és a „müncheni“ magatartással. Azonban kérdésekre adott alkalmat a csehszlovák-lengyel viszony jövődő alakulása. Azt tudják az angol politika köreiben, hogy a rokonszenvenek örvendő Sikorski tábornok, emigráns lengyel kormányfő és Benes egyezményt kötöttek a jövődöt illetőleg a csehszlovák-lengyel szövetségi állam felől. Az angol politika Edennel együtt reméli, hogy a két emigráns kormányzat békésen rendezi majd Teschen sok ellentétre alkalmat adó problémáját. Eden egyébként többször nyilatkozott az európai újjárendezés felől. Nyilatkozatai tartalmukat tekintve azonosak voltak nagyjából Hull amerikai külügyminiszter nyilatkozataival. E beszédekéből arról értesülünk, hogy a nyugati államok vezetői nemzetközi törvényszéket terveznek, gazdasági együttműködést akarnak s „az igazság és emberiség szerint“ akarják szabályozni a népek viszonyát. Német részről ironikus megjegyzésekkel kísérik ezeket a megnyilatkozásokat.

De hasonló elutasításban van részük a második frontot illető angolszász terveknek is. A nagy német nyugati erődépítések azonban bizonyos óvatosságról tesznek tanúságot, mely ki akarja zárni a meglepetéseket. Az angolszász politika a nyugati frontról szóló terveivel érdekes „idegháborút“ kezdett. Bizonyos kísérletezés és puhatolózás jellege is van e találgatásoknak; mintha meg akarnák ismerni a német politika és közvélemény hangulatát a kérdéssel kapcsolatosan. Ezenkívül igen sokat tanácskoznak az angolszász vezetők a közös hadvezetés tárgyában is. A nyugati front kiépítésére azért lenne szükség, hogy a háború teljes terhét viselő Szovjet-Úniót végtére tehermentesítsék. A Szovjet diplomáciája mindent elkövet hogy ennek a megoldásnak felismerésére és belátására bírja az angolszász államférfiakat. A németek nagy nyári oroszországi hadjárata a Szovjet-Únióra óriási terheket és feladatokat ró. Oroszország vezetői némi megkönnyebbedést szeretnének. Majszki londoni és Litvinow washingtoni szovjet-nagykövet *egyre* sürgetőbben lépnek fel. Az angol és amerikai közvélemény is igen sürgeti már ezt a megoldást és kibontakozást. Egészen elenyésző az a kisebbség, mint például Lady Astor „münchenista“ köre, mely ugyan helyesli az oroszokkal való együttműködést, de azt tartja, hogy Anglia ügye inkább Amerikával közös, míg az oroszok nem a közös ügyért, hanem saját külön érdekeikért küzdenek. Az angol közvélemény óriási hányada a kormány halogató álláspontjával szemben a nyílt fellépés mellett van. A helyzet e tekintetben már odáig jutott, hogy a nyíltan szovjetbarát Crippsnek, mint a kormány szószólójának kell védenie a kormány tartózkodó és halogató politikáját. Mondják, hogy Churchill a második front vitás kérdéseinek megbeszélésére Moszkvába repült; de teljes titokzatosság veszi körül ezt az utat, éppen úgy, mint az angol kormányelnök kairói tartózkodását és ottani tárgyalásait és szervezkedéseit is.

Az angol kormánynak azonban nemcsak a nyugati front kérdésével van gondja. A nyugati front állandó fenyegetést jelent a németek, illetve a

tengelyhatalmak felé, ezek viszont egyre hatásosabban mutatnak reá az indiai kérdés alakulására. Indiában augusztusra mintha megérlelődtek volna az ellentétek. Nehru aránylag mérsékeltbb álláspontjával szemben a kongresszusi pártban Gandhi elutasító magatartása került uralomra. A kongresszus hosszas viták és egyeztető tárgyalások után a mellett döntött, hogy elutasítja Cripps javaslatait s azoknak egyetlen pontját sem fogadja el tárgyalási alapul. A kongresszusi párt szerint az angoloknak előbb el kell hagyniok Indiát, a hinduk majd aztán csatlakoznak a szövetségesek ügyéhez, bár ekkor sem folytatnak majd imperialista politikát. A kongresszus határozata arról is beszél, hogy a szabad Indiának első dolga lenne, hogy felvegye a tárgyalásokat Japánnal. Ez a pont Londonban igen nagy csalódást és felháborodást keltett. Ugyanekkor Japán részről meg lejelentették, hogy nem ismerhetik el úgy India szabadságát, hogy területén angol támaszpontok vannak. A londoni politika Gandhi nézetében árulást és a japánokkal való szövetkezést lát. A kongresszusi párt ezalatt az erőszakmentes ellenállás mellett döntött és a polgári szabotázsra válaszul Anglia indiai kormánya is kihirdette az ostromállapotot. Súlyos zavargásokra került a sor India különböző nagyvárosaiban s a vezetőket elfogatta az angol kormányzat. Az angolok utalnak India belső viszonyainak nehézségeire s kifejtik, hogy Gandhi és pártjának politikája tipikusan brahmin politika, mely nem tágít a régi babonás vallási előítéletektől és a kasztrendszer mellett foglal állást. Arra is utalnak Londonban, hogy az angol kormányzat biztosítja egyedül India társadalmi egyensúlyát, mert hiszen a kongresszusi párt kormányzata elnyomást jelentene a páriák, a kisebbségek és a mohamedánok számára. Gandhi és a kongresszusi párt nem akar tudni a Cripps-féle megoldásokról, ellenben India teljes egysége mellett foglal állást. Ugyanekkor a mohamedánok azt mondják, hogy India hindu vezetés alatti egysége veszélyezteti jogaikat és különállásukat. A mohamedánok India északnyugati részéből külön államot szeretnének alakítani a maguk számára Pakisztán névvel. Vezetőjük, Dzsinnah óvja hittestvéreit a kongresszusi párttal való együttműködéstől. A mohamedánok valóban közös politikát vállaltak az angolokkal. Nemcsak Indiában, de Burmában is az Izlám az angol politika támasza; így a burmai mohamedánok nagy lázadása jelentős nehézségeket okoz a japán megszállásnak.

A nyugati front egyelőre nem valósult meg, azonban ez nem jelenti, hogy Németországnak nem kell nyugatra is figyelnie. A nagy oroszországi előretörés idején a rajnai területek új és különleges háborús megpróbáltatások tanúi. Az angol repülőátadások gyakran látogatták Nyugat-Németországot. Hamburg, Düsseldorf, Duisburg, Mainz, Köln ipartelepei és lakónegyedei sokat szenvedtek az angol légitámadásoktól. Göbbels miniszter megjelent a rajnai területeken és türelemre és kitartásra buzdította vigasztaló és felemelő szavakkal a lakosságot és munkásságot. Az angol légitámadások a német hajózási, acél-,vasipar gócait szeretnék elérni; közben meg sok régi történelmi emlék is elpusztul.

A második frontból egyelőre ennyi a valóság. Német értelmezések szerint Anglia e légitámadásokkal akarja megnyugtatni Szovjet-Oroszországot. így akarná meggyőzni az angol politika az orosz vezetőket arról, hogy tulajdonképpen nincs is szükség inváziós jellegű második frontra, hiszen a második front már fenn is áll; a légitámadások fokozása pedig a második front intenzitásának jele. Orosz részről viszont rossz néven veszik, hogy Anglia mintegy 3—4 milliós szárazföldi kiképzett hadsereget tart készenlétben szigetein, melyekhez még hozzátársultak az Írország északi részén állomásozó amerikai egységek a maguk állítólag másfélmilliónyi létszámukkal. Az orosz politika azt szeretné, ha Anglia mindezekkel a rendelkezésére álló erővel nyugatról megtámadná Németországot.

Ezalatt a német seregek egyre messzibb törnek előre Oroszország belsejébe, miről folyóiratunk más helyén emlékezik meg. Göbbels miniszter az oroszok küzdelmét és magatartását teljes elálatiasodásukkal magyarázza, mely — úgymond — képtelenné teszi szellemüket a német nemzeti szocialista álláspont megértésére. Ezalatt a német szervezés nagy gonddal foglalja közre Ukrajna terméskilátásaival s a német közlemények kedvező híreket hoznak.

GOGOLÁK LAJOS

KUTHY LAJOS A MAGYAR JELLEMÉRŐL

SZÁZ ÉVVEL EZELŐTT, 1841 december 4-én hagyta el a sajtót egy ragyogó tehetségű novellairó politikai irata: a „Polgári szózat kelet népéhez, 1841.” Az év a nemzeti reform belső érése szempontjából rendkívül jelentős és mozgalmas volt. 1841 január 2-án jelenik meg először a Pesti Hírlap, a börtönéből szabadult Kossuth Lajos nevét hordozván szét az országban. A szerkesztő a nemzeti haladás szolgálatába állítja tömegeket mozgató tollát, a reform atyja, Széchenyi István azonban aggódni kezd a túlzó, szenvedélyes s szerinte izgató hang miatt s rossz sejtelmek töltik el a békés haladás lehetősége iránt. Ezért írja meg a „Kelet Népe”-t, mely június 23-án kerül a közönség elé. Ebben Kossuthnak „modorát és taktikáját” hibáztatja, azt, hogy „a szívhez szól, ahelyett, hogy az észhez szólna”. Kossuth udvariasan felel s a jelentős szóváltás egész kis publicisztikai irodalmat hív életre, melyben a kor legjobbjai, Eötvös, Deák és Vörösmarty is hallatják szavukat.

A szív és ész ellentéte nem magyarázza meg teljesen a két nagy magyar férfiú politikai felfogásának különbségét, melyet különben annyit fejtegettek már arra hivatottabb tollak s melyre mi itt bővebben nem is térünk ki. Mégis, mint egyszerű és könnyen érthető formulát, ezt kapta fel a kor és az utókor. Ne csodálkozzunk tehát, ha Kuthy Lajos könyvének első fejezete szintén a szív és ész különbségeit és az államéletre gyakorolt hatásukat tárgyalja. Az érmelléki református pap fia ekkor már túl volt az első irodalmi sikereken. Az Athenaeum halhatatlan triászának tetszése kísérte be az irodalom kapuján. Beszéleyeit busásan fizették a kiadók. A közönség pedig egy csapásra kegyeibe fogadta a dús képzeletű költőt s a csodált Jósika mellé emelte. A kellemes megjelenésű és hajlékony modorú ifjú a főváros legmagasabb köreiben is otthonos. Mint József nádor estélyeinek hívott vendégét, Batthyány Lajos gróf, a későbbi miniszterelnök magántitkárává fogadja. Talán ez az állása serkentette a becsvágyó Kuthyt, ki — mint Mikszáth megjegyzi — szeretett mindig a kirakatban lenni, hogy a publicisztikai pályán is keresse a sikert.

A könyv címe sokat ígér: „Polgári szózat kelet népéhez”, az ajánlás Batthyány Lajost magasztalja, mint a polgári erény és nagyság egyik képviselőjét; az elég terjedelmes mű mégsem keltett nagyobb figyelmet. Egészben véve inkább a túlfűtött becsvágy gyümölcse, mint az érett megfontoltságé. Kuthyból ugyan nem hiányoztak a politikai élet tapasztalatai: az 1836—39. országgyűlésen mint az egyik bihari követ kísérlője vesz részt. Kossuth oldalán tevékenykedik s börtönt szenved miatta. Éles szeme ezer apró részletet és vonást meglát s áttekinti a közéletet. Dús költői képzelőereje azonban előbb jár, gyorsan hevenyészí a képeket, kevervén igazat hamissal, helyes meglátást félig átgondolttal.

Alapelve, hogy t. i. „a statuséletet csak az ész teheti állandóan boldoggá“, Széchenyi oldalára állítja őt a nagy vitában. Elvét történeti példákkal igyekszik bizonyítani s rövid vázlatokban adja Egyiptom, Spanyolhon, Anglia, Lengyelország és Róma történetét. A tanulságot ekként vonja le: „íme, uraim! ó s újvilágot bejártuk. Kor, égöv s országformák különsegeivel búvárokodánk. Az ész politikáját mindenütt állandó fény és erőben láttuk öltözni, a gerjedelmeké mindütt múltó csillámot, vagy véres gyászt viselt. Alkotmányos ügyben örök axióma: virtuti semper praevallet sapientia.“ E hosszas kitérés után kezdi megvizsgálni, hogy „a magyar nemzeti életben melyik „elem gyakorolt túlnyomóságot, országszerkezete- s történeteiből ítélve?“ Az eredmény s tanulság egy percig sem lehetett kétséges: a nálunk mindig uralkodó érzelmi politika mindig is rosszat szült. Végre száz oldalnyi történeti fejtegetés után újdonsült közírónk rátér annak taglalására, hogy „minő helyzetben talált bennünket az újkor, s jelesen az 1841. év polgári álladalom, anyagi élet s nemzeti jellem és műveltség tekintetében?“ A nemzeti jellem megismerését igen fontosnak tartja, mert ehhez kell majd a követendő reformot is mérni. De hogy „mit és miképpen kell tehát jelenleg a belső napi helyzet, reformunk foka, nemzeti jellem s külviszonyokhoz képest tenni“, arra még a könyv 217. lapján is csak annyit felel, hogy erre vonatkozó szerény nézeteit majd egy újabb kötetből lesz szerencséje a közönség elé bocsátani.

Széchenyiről, mint a nemzet első publicistájáról, kind; „kertészkezeben“ nemzetünk, e „nedvteljes keleti ág“, „millió reményben virágozik“, igen magasztalóan emlékszik meg. Viszont a nagy vitának, melyhez pedig hozzászólni akart, alig szentel néhány lapot. Itt is szinte csak annyit állapít meg, hogy Széchenyi irata máris jó hatással van a Pesti Hírlap stílusára. Egyébként nem osztja Széchenyi nézetét, mintha a Pesti Hírlap izgató hatásra lenne képes.

Kuthy könyve minden kirívó hibája ellenére is megérdemli az elolvasására fordított fáradságot, mert előadását át meg átszövik a magyar nemzeti jellemre vonatkozó magvas fejtegetések. Előlegezve elmondhatjuk, hogy a korban, de egészen Rónay Jácint „Jellemismé“-jéig senkinél sem találjuk meg a nemzeti jelion ilyen alapos rajzát. Rónayt, mint a lélektan tanárát, tudományának, a tapasztalati lélektanok módszere csábítja el arra, hogy a fontosabb európai nemzetek és a magyar nép jellemét tanulmányozza.¹ Kuthyt egészen más meggondolások vezetik el a nemzeti jellemhez. Ő Montesquieu-ból indul ki. A korban még mindig oly sokat idézett és csodált író szerint ugyanis a jó törvényeknek „annyira a nép leikéhez, melynek javára írvák, kell alkalmaztatniok, hogy vakesetül vehető, ha egy nemzet törvénykönyve idegenre illik“. Vagyis ez annyit jelent, hogy arra a kérdésre, milyen legyen a követendő reform, csakis a nemzeti jellem alapos tanulmányozása után adhatunk helyes és érvényes feleletet. Ez a „Polgári szózat“ második, az előbb vázoltnál sokkal értékesebb alapgondolata s ez az, mely szemünkben a művet száz év múltán is olyan becsessé teszi. Ezért tartottuk érdemesnek arra, hogy a tavalyi Széchenyi-év fényéből egy sugár reá is hulljon s a bús feledékenység homályát sárgult lapjairól egy pillanatra elűzze. Hiszen soraiból annyiszor látjuk majd a legnagyobb magyar termékeny és nemzetébresztő gondolatait elővillanni. Példája ez a könyv is annak, mennyire áthatotta tíz év alatt ennek a nagy embernek szelleme az egész magyar vezető réteget.

„A jellemismerethez több oldalú búvárlat kívántatik. Véralkat, fő- és szív működés, életviszonyok, éghajlat, tápszerek, nevelés, történetek

¹V. ö. Némedi Lajos: „Milyen a magyar?“ Magyar Szemle 1941, XL. 104.

mindannyi idomító kéz népcharacter körül.“ Így vet számot Kuthy a kutatás módszerével. Ha azonban ezek a tényezők csak idomító, alakító befolyást gyakorolnak, úgy bizonyos, hogy minden néppel vele születnek bizonyos tulajdonságok. Ezek alkotják a nép ősjellemét. Szerzőnk három fővonást lát nemzetünk ősjellemében kitűnni. „Első bizonyos költői ábránd, második izgága, akadémikus, ingerlékeny hajlam, harmadik mértéktelen önzés.“ Látjuk azonnal, hogy Kuthy nem a hagyományos nemzet- vagy öndicsérgetők fajtájához tartozik. Saját szavai szerint azt, amit mond, „közügyünk iránti meleg, de józan részvétből“ terjeszti elő. S bár véleménye itt-ott őszintén jelenüt meg, nem célja „sem őseink homloksugarit lefűni, sem népnek hízelegve, igazgatást bántva közkedélyt izgatni“. De Kuthy nem késik az őstulajdonságok részletesebb kifejtésével: „elsőt keleti sajtáságnak hiszem, második az előharcok ragálya, s az utolsó egyetemes természeti ősmag, mely elemi harcoktól a cseppvízben egymást faldosó férgekig, mindenben bélyegzi magát, s mely minden természeti állapotú nemzetek történetét vezeti. Amaz ábránd remény és emlékezet, vagyis messze tárgyak közt örök magasztaltsággal eszményiesíté a napi szakmányt; s ebből munkátlan élet, segélyesetre sóvárgás, pillanati lobbal szaggatott hanyagság származék. De szülé egyszersmind a honvágy s nemzeti érzés rögzött eszméjét. Szülé a tehermentségi törekvést, azaz független szabadság szellemét, s szülé a lelkesülés egyes korszaki tényeit s ezek — mint rekedező nedvű beteg gyökér kihajtásai — megóvák az egykori élet csiráit. Az ingerlékenység ingatag, állhatatlan kedélyt képeze, idegenharc s honi pártosság kül- s belseibeit okozá. De egyszersmind bátor, vállalkozó jellem s jogvédő élénkség anyja lön, ki megőrzé idegen elemek közti felozlástól. Az önzés egyoldalú polgárszerkezetet s vele nagysági lehetlenséget szült. De egyszersmind éles figyelmet s makacs politikát, mely az alapjogokat oly rendkívüli viszály s változat századain életben tartá. Gazdag három elem népcharacterben, ha számító ész nemes irányra kormányozta volna! De hibázék a nyugodt értelmi súly s így meghoztak jó, rossz gyümölcsöket: ezekben positiv veszélyeket érelve, amazokban negatív magvát rejtve szebb jövőnek.“

Kuthy nyelve és kifejezésmódja bizonyára meglepik a mai olvasót: eltekintve a százesztendő portól, mely a sorokat takarja, különös szóösszetételek és jelzők nehezítik első pillanatra a megértést. Kuthy stílusa már a kortársak kritikáját is magára vonta, Petőfi egyenesen botrányosnak tartotta. Az volt a véleménye, hogy az egyszerűség a fő az írásban s hogy „az az egyszerűség, mely vissza tudta adni Shakespeare legnagyobb gondolatait, legragyogóbb költői képeit, bizony Kuthyét vagy bárkiét is vissza tudja adni“. Távol álljon tőlünk, hogy Petőfi jogos bírálatával szembe akarjunk szállni, mégis arra kérjük az olvasót, ne ijedjen meg a különös szavaktól s kétszeri elolvasással is keresse mögöttük az értelmet. Mert Kuthy mondai magvasak, dús képzeletű képei sokatmondók s bár nyelve nem ment a dagályosságtól, magyaros és költői szárnyalásra képes.

Az ősi jellemnek fény- és árnyoldalai vannak. Ragyogó tulajdonságok a vitézség, szabadságszeretet, hazaszeretet, vállalkozó jellem s fontos tulajdon a jogok makacs védelme is. Az érem másik oldala: a munkátlan életre való hajlam, a szalmaláng, a pártosság s a jogok egyenlőtlen elosztásába (nemesség, jobbágyság) való belenyugvás. Tételének hitelt szerzendő, végigvezet bennünket most írónk a magyar történelem századain. „Vigyük emlékünket az ősz Ázsiába, hadd költözzék ki amaz iguri egészséges fajjal s kísérje le mai napig kaland- és veszélyteljes életét. De míg bú- és örömfogult lelkünk annyi idők színvegyületében ezerféle történeti képek közt tévedez: ítéleti szemlének ismerje fel az ecset egységét. Lálandjuk: mi-képpen a főjellemvonások, mint mindig, ma is ugyanazok. Csak fürkész-

nünk kell, hogy művelődés vagy viszonyok miatt melyik korban minő irányt s színezetet vettek...

Már az Ázsiából történt kiköltözés eszméjét is a költői kedély s ingerültség jelének tartja. Nem hiszi el ugyanis, hogy — mint egyesek állítják — valamely erősebb mongol nép üzte volna ki az őshazából a magyarokat. A magyar őstörténet, a kor kedves tárgya, hosszas fejtegetésekre ragadja Kuthyt. Az ősi keleti sajtáság, a költői ábránd az állhatatlan, nyugtalan életben s kalandszenvedélyben gyakorolta magát. Az örökös harcok, a „durva, de merész lelkesedés s a vad magasztaltság —annyi salak közt — megtenné az élet legnemesebb ércét, az arany szabadságot... A harcok „korlátlan, üldöző, vérszomjas mániát.. fejtettek ki, de ez volt a puhulás, a feslettség ellenszere is: „gyakorlatban tartá az erőket, csüggetlenséghez szoktatá s szerze vitézséget... „Az önzés nemtelen irányt vön ez előszakban, de a rablást, tékozlást, áldomásokat menti a durva kor általános szelleme“. A magyar őskor egyszóval hasonlít a „csintalan genie ifjú kalandjaihoz, ki egy városban merész, korlátlan szenveit nyak-főre könnyelműleg űzi s midőn kipusztultan merülve, de sorsteremtő erőben burleszk színhelyét elhagyja: lángesze egyetlen gyümölcséül azon érzetet viszi, miként minden-napi lélek, hason viszályokba beleveszett volna...

A honfoglalás kora öröme és bámulatra ragadhat minden magyart. „Non tudnék írók közé tartozni, vallja Kuthy, kik történetünket lerívó cifraságokkal babává öltöztetik, hogy pitykéktől ne lássuk hibáit: de a hét vezér tíz évi dolga világbüszkeségünk lehet.. ... A máramarosi Kárpátok vad hasábjai között betóduló magyarság „költői lelkesedéssel kikiáltja örökségi jogát, mit egy pusztá hírből ismert néhai rokon, néhai birtokához formált... Az eredmény megmutatá, mire képes a magyar népjellem, ha szabályoztalak. „Amaz ősi ábránd mint biztató remény mutatá a felpompázott jövőt s vezérszellemül járt a közlélek előtt. Az ingerlékenység hős buzdulat alakjában ragadá nyomain a honért fogott fegyvert... Az önzés, hódolt tartományokkal telék be s telhetlen mellékkapkodással nem veszélyezé az általános irányt... Sajnos „a szeri alkotmány felette el lön tévesztve... mert az ország nagy részét az Árpád nemzetség tulajdonába adta, viszont a leigázott népeket minden jogból kizárta s így ellenségekké tette. A viszályáhitó ázsiai ingerültség hamarosan ismét „kóborhadakban kergeté élvét.: megkezdődött a kalandozások kora, „az örök szablyaper.. a német császárokkal.

A Géza kora olyan mint a mai: egyszerre sok feladat tornyosul a nemzet elé, egyszerre sok mindenről kell lemondania. Ezért is lázad fel a nép Szent István ellen. A zendülések elfojtása a népjellemet megváltoztató, „aljasodást hozva a vadság eddigi genialis kitöréseire... Az ingerlékenység most a királyi hatalom félelmében „a titkos ármány, áskálódás, harag és bosszú setét útjait kérésé... Az önzés orzás, tolvajság fattyú szellemében kezdte tenyészni...“ Az első királyok törvényei bizonyítják e változást. „A költői szellem most hitkórság rohamába sodrá a nép gerjedelmeit, majd elégületlen Vazul dühéhez lelkesült; költve teremtve egyfelől kedvezőbb jövők munkátlán gyáva reményét, más részről a független múltak üres vágyait, mik a nemzet lelkébe ezerízigen átszármaztak...

Az Árpádkor magyarja általában „rongáló szélpontok közt.. hánykódik az indulatok irányítása mellett. Az Árpádház kihaltával pedig megint csak „újabb örvényei nyíltak az indulatoknak s egy észvesztett zavarban hágott tetőpontra a főj ellemvonások harcversenye... Ólalkodó ármány, merész erőszak s gyáva önfeledés szerepeit játszó az ingerlékenység... Jobbágyzsamoklat, bérszövetség s ragadozás szerepét vitte az önzés ... s a költői ábránd hiú csalképekkel százfélét kapta a közakaratot... A „vér s érzékek

bélyegeit ismerjük“ fel abban a korban, mely Mátyás múltó dicsősége után Mohácshoz vitte a nemzetet. „A XVI. század harmadik tize erő- és népfogyottan vette át Magyarhonunkat. Az atelcuzi genie, ki erőtára volt önszilajkodásinak, rongálva, hibavénülten, korcsulás küszöbén álla már. Az értelem jobb szelleme mégsem bírt költeni számítást s akarategységet.“ Jön a kettős királyválasztás, a török... A Habsburg-századokkal röviden végez Kuthy. Hihetőleg, mert nem írhatná meg, ami szívéen fekszik. „Eleget tanulánk a múlt idők boncából“, jegyzi meg. A kor nagyon is új, sebei napjainkig égnek s így minden karcolat izgatná azokat: ezen kor igen tanulságos lenne, de érettebb közszellem kellene boncolásához a mainál.

Ezek után tér át Kuthy egyik legfontosabb fejezetére: hogyan nyilatkoznak az ősi jellemvonások, melyeknek sorsát a történelem viharaiab bemutatata, a jelen küzdelmeiben? Csak azokat a vonásokat kívánja kiemelni, melyek a mai helyzet kialakításában vezérszerepet vittek s „melyeknek természetéhez kell alkalmazni — ha sikert akarunk — minden haladási modort és lelket“. Épp ezért figyelmeztet is mindenkit, ne éljen vissza könyvével. Ha iratának az lenne célja, ő is tudna sok nemzeténél becsesebb gyöngyöket történetünkéből és jellemrajzunkból kiemelni. „De itt egy gyógyuló betegről van szó, kinek elnőtt baját nyomozni s kinek jelenleg nem érdemeit dicsérni, hanem javulásához kútföket keresni vállalkozánk.“

Hazánk természeti körülményei kedvezöek, kezdi el írónk,“s egészséges, csontos népfajt fejlesztettek ki. A fűszeres ételek, az illatos borok s a rossz nevelés azonban az eredeti szangvinikus alkatot egészen a veszélyességig kifejlesztették. De a történeti sors sem tisztíthatá meg az ősjellemet. A szomszédoktól nem jött jó hatás. „A tespedő török dögletes szellemben temeté egymásra századait, a lengyel mélyebben saját szövevényeibe volt igazva, mintsem irányköltő emelkedésig vihette volna dolgait, Osztria pedig elzárt minden utat, de viszonyát idegenebbnek is hívé nemzetünk, mintsem önjellemére hatni engedje.“ Belügye örök kedvetlenséggel töltötte el a magyart. „Az értékmerültség minden korát mint sötét démon üldözte.“ Politikai fejlődésében csalatkozni volt kénytelen, azért el is ment kedve minden országgyűlési alkutól. „Innen vélem makacs konokságát eredni, miképpen a kor parancsa előtt soká fület zárt. Talán nem „háza rossz voltát vonakodék átlátni“ nagy publicistánk (Széchenyi) hite szerint, alkotványi újításnál: hanem félt, hogy jobb lak helyett az is kijátszatik kezéből, mi annyi ármány közt birtokában maradt. (Mily pompás megfigyelések a magyar politika jelleméről a Habsburg-századok alatt! De hallgassuk tovább!) Alkotmányos, anyagi és szellemélete örökké ostromolaték. Ebből nyerte s tartá fenn rugékonyságát, mely engedély s ellenszegült, dac és hódolat, szolgagörbedés s úrparancs, honszeretet s pártütés szélsőségeiben hánykódék: ebből nyerte mondom csodás rugékonyságát, bizonyos ellentöröszenvet képezve, mely csak azért sem tön valamit, mert javaltaték. De ez őrangyalává lön megtörhetetlen eredetiségének...“

Miként nyilvánulnak egyenként az ősi jellemvonások ma? „A költői ábránd — melynek nemzeti életünk körül a frigiditási ködfény őrszerepét kelle vinnie — az idők egymástváltó terheiben szenvedöleg állt. Oly tömött borút, minő a közügyön öröklött, átvilágítani nem bíra. A jelennek mindég csak félvendége maradt s benne korcs kinövésekben mutatkozék mindenható neve. Különben tisztultabb szellemét mindig a jövőn ragyogtatá s egy gazdag nemzeti remény alakjában szárnyalt előre... A nemzeti kedély évtizedenkint törni, hanyatlani kezdett... Ha életkérdés jött, mulékony lobbort vete olykor, de, mivel egy percnyi tűz az akadályt átégetni nem tudá, nyugodni tért önhamvaiba. ... Ha egy s másban nagy nehezen tetteröt s vele sikert fejtett ki, ha a törököt kiveré, ha belvetélytársak vagy paraszt

zendület viszálytól menekült, ha közélte ügyében nagy kinnal némi törvényeket vívott ki: rögtön pihenni ült. Törvényeit sem törekvék életbe, gyakorlatba venni. Vagyis a költői ábránd a kedvezőtlen időkben csak bal természetét fejté ki s főleg a szalmalángban s „a képzelősködő elfogultságban“, a gyakorlatiasság hiányában nyilvánult meg. „Hány tervezet merül feledésbe, mit éledésekor helyeslő harsány üdvözlött? Hány üdvös határozat vész hatósági jegyzőkönyvek holt betűiben? Hány vállalat dől tenkre a pártfogás csökkenése miatt?... Oh nem, nem lehet tagadnunk, hogy az ingatag, mohónkapó s kitartatlan tűz mélyen a közielek sajátja s hogy múltunk sorsára juttatandja jövőnket is, ha a reformszer ez iránt kellő figyelemmel nem leend.“

A költői hajlam hibás hajtása a gyakorlatias szellemet kizárja a közből: „Nemzetünk előbb pompázék, mint szükségít ellátá, elébb költ, mint gazdaságot szerezne. Múzeum már van, de polytechnicum nincs. A Ludovicaea régen áll, de községválsági alaptókékról szó sem volt. Erkölcs-, egészség- s élelemügyi policia feledvék, de színházra adóztunk s abban is a cifra estvéket keressük... Több hatóság börtönöket épített már, de népiskolákat nem. Sőt iralmunk maga terjedtebben látszik foglalkozni fenyítő rendszerrel, mint köznevelési eszmékkel.“

„E költői jellemvonás magányélet sajátjaiban is elárulja magát. A könnyelműség, túlterjeszkedés, jogbitorlások mind ennek fattyúnövési; s a szegénységünk okai közt foglalt restség és pompakór ebből ágaznak... Mindenik kör a fentebbi után kapaszkodik s az utánzási kiadásoknak vége hossza nincs... A városi élet, lakás, öltözet, étkezés, élvek költségeiben egymás rovására vetélkedik mindenki...“ (A fényűző életmód tekintetében azonban a szigorú erkölcsbíró is el lehetne marasztalni, ki író létére abban az időben öt pompával berendezett szobából álló lakást tartott s előszobájában cifra huszár, harisnyás komornyik ácsorgott! Bezzeg nem is volt soha nyugta a hitelezők miatt!) „A túlmagyarozott szabadság, ünnep és lakomaszenv, vadászó- s pipaélet, végfillérig áldozó vendégszeretet stb. mind ezen hajlam kiforrásai. Az ősködő betegség, családnagyokon függő emlékezet, a túlbecsült múltak előszerelnie s jövőnk aranyból öntött képei, az elégületlen, visszasíró s panaszdús népdalok, az eszményi jobblétre epedő — s többnyire gazdagság és kítűnés philosophiájában vágytelve költött — népregék, az elbűvölt kincsek vakhite és sóvárgó éhe, aranyörző lidércek meséi stb. stb., mikben más népeknél miénk gazdagabb: csalhatatlan jelei az Ázsiából eredt költői ábrándnak.“ Kuthy igen erős kritikát gyakorol a reformkor társadalmi osztályai, de különösen a fő- és köznemesség élete fölött s meg kell adni, hogy sokszor egészen a veséig lát éles szeme.

A nemzeti ősjellem másik két alkotóeleme, az ingerlékenység és az önzés is termettek rossz gyümölcsöket a jelenben. „Az egyetnemértés mint gyilkos tör vérezi át minden századunkat.“ A vérrokonok közt is örökös a civódás. A legtöbb bűneset nálunk „vérhévi kitérés“. A nép ünnepesein gyakori a bicskázás, botozás, de nem sokkal jobb a helyzet a megyei választásokon sem. Az országgyűléseken s a sajtóban örökös az éles polémia, a metsző gúny, személyeskedés és gyűlölködő támadás.

Emelkedett erkölcs és műveltség birtokában a nemzet képes lett volna viszonyai által is kifejtett rossz tulajdonait ellensúlyozni, de ezek nélkül csak görnyedt súlyuk alatt. „A század így találta rongált hazánkat. Míg a külföld megérlelvén az értelem lelkét, hatalmasan emelte fejét önvállain: addig nemzetünk indulatgörcsökben zsugorodék összébb.“ Az 1823. esztendő azonban mégis meghozta a nemzeti ébredést s azóta a magyar is. a haladás útjára lépett s büszke önérzéssel kiált a világhoz: „Igen, európaiak, nézzétek! az etelközi genie vétkeiben nem koresult tenkre, csak

sínlett nyomor, küzdés, üldözet gyáva homályában. íme mint egy ünnepi fő és szív, ki iskolák, körtelen pálya s önbűn börtönében nem tudva, nem ismerve tanítá magát, egyszerre fellép és meggyújtja lángeszét a köznapiak felett. S ennek a feltámadásnak harangját gróf Széchenyi keze kondította meg...

Kuthy fejtegetései, melyeket igyekeztünk összefüggő vázlatban nyújtani, kétségkívül összegező, összefoglaló, ha tetszik filozófiai keretben mutatják be a magyar múlt és az akkori jelen egészét. Újszerű a szempont, mely a nemzeti jellem ősi eredendő tulajdonságait s ezek alakulását figyeli meg a századok kohójában. A történetfilozófiai eszmélkedés nem volt idegen a korban. Alig két évvel Kuthy előtt jelennek meg Pulszky Ferenc „Eszméi Magyarország története philosophiájához“ az Athenaeum hasábjain. De éppen a Pulszkyval való összehasonlítás csökkenti le Kuthy érdemeit. Annál igen komoly történeti tudás, pozitív adatok s világtörténeti látókör teremtenek az elmélkedés számára biztos alapot. Kuthy viszont elég hiányos ismeretre épít sokszor csak légvárakat, képzelete sokszor elragadja s ilyenkor elhamarkodva, a tényeket erőszakosan magyarázva foglalja keretbe történelmünket. A nemzeti múltnak szinte csak árnyoldalait látja s igen sötét képet fest róla.

Viszont Kuthy mentségére is hozhatunk fel néhány indokot. Gondoljuk meg először is, hogy a negyvenes évek elején még a jobbagnak is kevés igazi ismerete volt a magyar múlttól. Inkább csak az alkotmányos alapítványok voltak ismeretesek s a királyok köré szótt véres anekdoták. Pulszky maga írja, hogy akkoriban magyar nyelven az egyetlen olvasható történelmi mű a Péczeli Históriaja volt. Viszont ez az a kor, midőn a nemzet költői semmi örömet nem találnak a honi múltban s semmi reményt a jövőben: „Hanyatló szép hazám, miattad vérzem én!“ sóhajt fel Bajza József. Kölcsey már látja látnoki szemmel az időt, midőn „más hon áll a négy folyam partjára, más szózat és más keblű nép.... De a reformkor haladni vágyó nemzedéke tudatosan is szakít a magyar múlt dicsőítésével, hogy szakíthasson a rendi nacionalizmus múltnéző tétlenségével. Gondoljunk elsősorban magára Széchenyire, ki Gyulai Pál szavai szerint egyenesen „meggyalázta.. a nemzeti múltat, ő a Hittel első lapjain világosan hirdeti más nemzetek példáját s dicső múltját sorolván fel: „A mi hazánkban ily nagyság, melyet siratni lehetne, még nem volt. S hála az egeknek, hogy nem volt! mert így még lehet! S örvendjünk, hogy régebben még nem éltünk s még előttünk napjaink!.. ő hallani sem akar dicső eleinkről, kik mellé szerinte kutyákat kellene temetni, mert a nemzeti élet önállóságát nem bírták megőrizni. A reformkor így szinte nietzschei értelemben a jelen legjobb erőiből s legszentebb törekvéseiből szuverén módra formálja múltja képét: múltunkkal nincs mit dicsekednünk, jelenünk kicsiny, csak jövőnk lehet még nagy. Reformáljuk meg hazánkat hát teljes erővel! S végül ne feledjük azt sem, hogy Kuthynak is határozott céljai voltak a magyar múlt és jelen ilyen bemutatásával. Bizonyíték ez neki arra, hogy a státuséletben a szívnek nem szabad uralkodni. „Az Úr angyala mondá Lóth nejének: ne forduljon vissza hagyott városára. De mi építő nemzedék, tekintsünk múltunkra és ha, mint égő Gomora, tűzvészt pirt vet ránk az élőkör, tanuljuk meg üszköt nem szórni alkotandó házunk alapkövei közt, mert füstté leend a végerő szorgalma, ha művébe gyuladás elemét vegyíteni.“

Kuthy életrajzírói szerint túlságosan kényelmes volt alapos előtanulmányokra. Viszont azért mégsem volt egészen ismeretek nélkül tárgyát illetően s éppen merész röptű fantáziájának, melyet így a túlsók részlet nem kötött, köszönjük ezt a véres és szomorú víziót nemzeti múltunkról, mely először látja s mutatja nemzeti jellem és történeti sors végzetes egybe-

fonódását. S ez egymagában is menti hibáit és fogyatékoságait! Nem öncélú vizsgálat az övé, nem tudomány. Az élet maga keres itt feleletet egy izgató, nagy kérdésre milyen legyen a reform, hogy megfeleljen a nemzeti jellemnek, vagyis hogy jó legyen?

A könyv utolsó soraiban ígért új mű, mely e kérdésre volt feleletet adandó, sohasem jelent meg. Valószínűleg nem is lett volna sok értelme annak, hogy elkészüljön. Kuthy azonban nem fordított hátat egyszersmind a nemzeti jellem tanulmányozásának is. „Népfilosófiánk láncát“ ugyan nem kutatta tovább történeteinkben s törvényeinkben, mint erre könyve egy helyén ígéretet tett, de talán még jobbat cselekedett ennél. A „Polgári szózat“ a politikai nemzet bélyegeit nyomozta, a „Hazai rejtelmek“ két hatalmas kötete néhány évvel később pedig az igazi hazai rejtelemre, a magyar nép életére terelik a figyelmet. Itt érvényesül Kuthy részletmegfigyelő tehetsége, éles látása. A Hortobágy s Debrecen színes, sáros-poros képein az élmény hamvát érezzük, a csikós, gulyás, halász és betyár jellemrajzai pedig úttörőek irodalmunkban. A fajára büszke magyar szólal meg a költőben, midőn felkiált: „E nép jó és férfias. Gazdag romlatlan tárgya, eleme a civilizációnak, melyből hasznosabb, gyümölcsözőbb ivadékot idézhet elő törvény és jogérdek, mint a nyugoti elsatnyult vérből.“

A magyarságnak e kétoldali jellemzése, a közjellem rajza a „Polgári szózat“-ban és a népjellem rajza a „Hazai rejtelmekében, szerencsésen egészítik ki egymást s alkotójuknak a magyar önismeret bűvárai között előkelő helyet biztosítanak minden időkre, míg csak magyar él.

NÉMEDI LAJOS

TÖRVÉNY ÉS RENDELET

EGY MAGYAR BÍRÓSÁGOK előtt lefolyt sajtóper adataiból értesült a magyar közvélemény arról, hogy az ország egyik volt miniszterelnöke a kormány rendeletalkotó hatalmának olyan kiterjesztését tervezte, amely a törvényhozás szerepének jóformán teljes visszaszorítását jelentette volna; a vád tárgyává tett újságcikk e törekvést alkotmányellenesnek minősítette, viszont a volt miniszterelnök hivatkozott arra, hogy a reformot törvényhozási úton gondolta megvalósítani, s az ilyen alkotmányreform épp úgy nem lehet alkotmányellenes, amint nem voltak azok alkotmányunk régebbi módosításai (pl. 1848). Az a nagy érdeklődés, amelyet a sajtóper a közvéleményből kiváltott, indokolttá teszi, hogy a kérdést a tudomány szempontjából tárgyilagosan megvizsgáljuk. Tehetjük ezt annál inkább, mert időközben a per a legfelsőbb bíróság előtt eldőlt és így az igazságszolgáltatás befolyásolásának szándéka sem róható terhünkre.

A törvényhozó és a végrehajtó hatalom az államhatalom két ága, amelyeket a múlt század klasszikus alkotmányai szerint az államfői hatalom hoz rendszerint működésbe és tart összhangban. Az államfőt ebből a célból megilleti egyrészt az országgyűlés összehívásának és feloszlításának, másrészt a kormány kinevezésének és felmentésének a joga. A törvényhozó és végrehajtó hatalom egyensúlyát a parlamentáris kormányzat rendszere oly módon biztosítja, hogy a kormánynak az országgyűlési többség bizalmát kell bírnia. Tehát a kormány egyrészt az országgyűléstől függ, az által feleletre vonható és elbocsátható, másrészt mint a parlamenti többség vezére az országgyűlés működését irányítja.

Ezt az egyensúlyt az utóbbi évek eseményei számos államban alaposan megzavarták. Az államfő és kormány függetlenítése az országgyűléstől, valamint a jogalkotás hatalmának a kormányra való átvitele ennek a fejlődésnek a leginkább szembeszökő tünetei. A parlament — ha egyáltalán meg is maradt — több államban inkább csak az ellenőrzés szerepét játssza, de a folyamatos törvényhozás jogát és a kormányzatra való közvetlen befolyását elvesztette.

A parlamentarizmus a nemzet uralmát jelenti a törvényhozásban és a végrehajtásban. A tekintélyi kormányzat ezzel szemben a vezér (Führer, Duce, stb.) irányító és vezető szerepét domborítja ki az államhatalom mindkét ágában és egész a diktatúráig fokozódhatik. A tekintélyi kormányzat előtérbe lépését egyrészt a parlamentáris kormányrendszernek sok helyt jelentkező beteges tünetei, másrészt és főleg az 1914 óta állandósult rendkívüli válságos viszonyok (háborúk és gazdasági válságok) mozdították elő.

A jogszabályok alkotásának elsőrangú formája a törvényhozás. A törvényekben éppúgy, mint különösen régebben a szokásban is, a nemzet akarata nyilvánul, az a nemzeti akarat, amely végeredményben egyedül lehet az állami élet legfőbb irányítója. Jogszabályok azonban nemcsak a törvényekben vannak; a törvények mellett mindig nagyobb mértékben és szélesebb körben érvényesülnek a kormányrendeletek, amelyek túlnyomó részben szintén jogszabályokat tartalmaznak. Ezekben a jogszabályokban nem a nemzetnek arra a megállapított módon kifejezett akarata nyilvánul, hanem a végrehajtó hatalom legfőbb szervéé. A rendeletben kifejezett jogszabály

tehát csak esetleg fejezi ki a nemzeti akaratot, — az alkotmányos kormányé a parlamenti felelősség következtében valószínűleg, az abszolutisztikus kormányé (diktatúráé) kevésbé biztosan.

Az kétségtelen, hogy a végrehajtó hatalom fő hivatása nem a jogi szabályok alkotásában, hanem azok alkalmazásában áll; a modern állam» berendezés azonban mégsem nélkülözheti a rendeleti jogalkotást. Az országgyűlés az általa alkotott törvényekben nem mehet el az aprólékos részletek szabályozásáig, hanem gyakran csak a főbb elvek kifejezésére szorítkozik. A törvényhozó testületnek rendszerint nincs is ideje arra, hogy kisebb jelentőségű jogszabályok alkotásával foglalkozzék; de nem is lenne helyes és gazdaságos, ha az országgyűlés tekintélyes testületé elmerülne a jelentéktelen részletek szabályozásában vagy a törvényalkotásra még nem érett, ki nem forrott kérdések rendezésével bajlódnék. A törvényhozás üteme továbbá lassúbb; a törvényalkotás munkája nagy megfontolást, alapos megbeszélést kíván, minthogy a törvény hosszú időre hivatott a viszonyokat rendezni; az élet lüktető árja, váratlan fordulatai azonban sokszor gyorsan kívánják az új szabályokat és azoknak egyszerűbb formák között való folytonos és sürgős módosítását. A végrehajtó hatalom teljességéhez hozzátartozik, hogy annak ne kelljen megállania a törvénybe foglalt jogszabályok egyszerű alkalmazásánál, hanem a törvényeket a maga általános akaratkijelentéseivel az élethez közelebb vigye, rendelkezéseiket magyarázza, hézagaikat kitöltse, hiányait pótolja és ilyen módon a törvényes rendelkezéseket könnyen alkalmazhatókká tegye. A honvédelmi törvény (1939: II. t.-c.) például aránylag nagyobb terjedelme ellenére (235 §.) csak a honvédelmi ügy főbb szabályait tartalmazhatja és e szabályokat a rendeletek (az ú. n. szolgálati szabályok) kötetekre menő hatalmas tömege egészíti ki.

Akár mennyire kívánatosnak látszanék is tehát elméleti szempontból a jogalkotás munkájának a törvényhozó testületben való összpontosítása, azt nem lehet teljesen keresztülvinni. Az államhatalmak merev elválasztása e tekintetben épp oly nehézségekbe ütközik, mint más vonatkozásokban (pl. az igazságszolgáltatás és közigazgatás elválasztására nézve); a végrehajtó hatalom szerveitől, elsősorban a minisztériumtól tehát még normális viszonyok között sem lehet bizonyos jogalkotási hatalmat megtagadni.

Amennyiben azonban a jogalkotás hatalma így meg van osztva a törvényhozó és végrehajtó hatalom szervei között, természetesen felmerül az elhatárolás kérdése; mely ügyek szabályozása tartozék feltétlenül a törvényhozásra (tehát az országgyűlésre és államfőre) és melyeké történhessék rendeletileg is (a minisztérium által). A jogalkotás két területének elhatárolását nem lehet a véletlen alakulására vagy az önkényre bízni; rendezett viszonyok között nem lehet megengedni, hogy ugyanabban a tárgyban úgy törvény, mint rendelet rendelkezessék. A törvény és rendelet ható területének mikénti szétválasztása ugyanis nem kis jelentőségű. Ha — amint láttuk — a rendeletben foglalt jogszabály nem feltétlenül fejezi ki a nemzeti akaratot, nagy alkotmányos jelentősége van annak, hogy a rendeletalkotás megmaradjon bizonyos korlátok között és ne veszélyeztethesse a nemzeti akarat fölényét.

Szinte az alkotmány jellegét adja meg a rendeletalkotási hatalom mikénti szabályozása és azért ez a szabályozás minden alkotmány leglényesebb rendelkezései közé tartozik. A törvényhozó és végrehajtó hatalom jelentőségét, egymáshoz való helyzetét mi sem fejezi ki jobban, mint a törvény és rendelet viszonya s aszerint beszélünk alkotmányosságról vagy diktatúráról, amiképpen a törvény és rendelet egyensúlya valamely államban kialakul.

A jogszabályalkotó hatalomnak átengedése a kormány részére természetesen nagyobb méreteket szokott venni rendkívüli viszonyok között, pl. háborúban, forradalmak és nagy gazdasági válságok idején. Azonban alkotmányos államban szükséges, hogy a törvényhozó hatalom a maga elsőbbségét és fölényét a jogalkotás tekintetében ilyenkor is megőrizze és fenn-

tartsa. A parlamentarizmus rendszerét éppen az ilyen válságok teszik próbára és nem egészséges vagy nem kiforrott az olyan nemzeturalom, amely ezt a próbát nem tudja kiáltani. Ha a jogszabályalkotás teljesen vagy nagyobb-részt, még az alkotmányos fontosságú kérdések szabályozása tekintetében is áthárulna a kormányzatra, a nemzeturalom és parlamentarizmus lényegében megszűnik s a kormány diktatúrájának bevallott vagy burkolt, erősebb vagy gyengébb formájával állunk szemben. S ezen a diktatúrán mit sem változtat az, hogy a kormánynak formailag van felhatalmazása a jogszabály-alkotásra és hogy az országgyűlés vagy népszavazás a kormány jogszabályait utólag általánosságban időnként jóváhagyja.

A mai idők kedvenc kifejezőmódja az átruházott törvényhozás, az egyszerűsített törvényhozás (leggi delegate, legislative Delegationen); beszélnek törvényrendeletekről, szükségrendeletekről, stb. E kifejezések azt mutatják, hogy egyes államokban már nem csupán szűkebb vagy tágabb körű rendeletalkotási hatáskör illeti a kormányzatot, hanem a kormányra szállt a törvényalkotás, tehát az állami akarat kifejezésének a hatalma a legfontosabb kérdésekben is. A törvényalkotás hatalmának a kormányra való átszállása különben megfelel a tekintélyt kormányzat ma népszerű jelszáva-nak; kétségtelen azonban, hogy ez a rendszer az államhatalmak rendes viszonyának a megzavarását, a parlamentarizmus bukását mutatja, a nemzeti akarat uralmának a megtagadását jelenti s magasabb politikai szempontból legfeljebb átmenetileg lehet menthető.

Az írott alkotmányok túlnyomórészt pontosan szabályozzák azt a kér-dést, hogy mely ügyeket kell törvényben szabályozni és melyeket lehet rendeletileg is. A magyar alkotmány íratlan szabályai szerint — törvényi felhatalmazás esetét nem számítva — csak törvénnyel lehet szabályozni az alkotmányt, megállapítani a költségvetést, igénybe venni az állampolgárok természetbeni és pénzbeli szolgáltatásait, meghatározni a büntetteket és vétségeket, kimondani a magánjogi jogszabályokat, megállapítani a bírósá-gok szervezetét és eljárását, stb. és általában törvény kell minden korábbi törvény módosításához. Az 1790: XII. t.-c. világosan kijelenti, hogy „a törvények alkotásának, eltörlésének és magyarázásának hatalma... a törvényesen megkoronázott fejedelmet és az országgyűlésre törvényesen egybe-gyűlt országos karokat és rendeket közösen illeti s rajtok kívül nem gyakorol-ható“.

Magyarország a törvényhozás szupremáciáját mindig alkotmánya alap-elveül tekintette. „Executive potestas non nisi in sensu legum exercebitur. . — mondja az idézett 1790: XII. törvénycikk. Tehát a végrehajtó hatalmat csak a törvények értelmében és szellemében lehet gyakorolni és nem a törvények ellenére. A törvénytelen rendeletet sem a bíróságok nem alkalmazták, sem a közigazgatási hatóságok nem hajtották végre (passzív rezisztencia). Az 1848-ban bevezetett felelős kormányrendszer következményeképpen nálunk is kifejlődött a minisztérium rendeletalkotó hatalma, de az is megmaradt a maga törvényes korlátai között.

Alkotmányunk értelmében a minisztérium rendes (normális) rendeletalkotó jogköre kiterjed minden olyan ügyre, amelyet 1. a törvény vagy országos szokás nem szabályozott, 2. a törvényhozás magának fenn nrm tartott, vagy 3. amelynek szabályozását törvény nem utalta az ország-gyűlés házának vagy valamely önkormányzati testületnek (törvényhatóság, község) jogkörébe (pl. házszabály, szabályrendelet). E korlátok között a magyar minisztérium állandóan és minden külön törvényi felhatalmazás nélkül jogosult rendeletet alkotni.

E jogkörön túlmenőleg a minisztérium csak külön törvényi felhatal-mazás alapján bocsáthat ki rendeletet. Ilyenkor a minisztérium már á t r u-

h á z o t t h a t á s k ö r b e n j á r e l, az ilyen jogalkotó hatalma tehát kivételes természetű. Az e csoportba tartozó rendeletek bevezető része mindig utal is a törvény felhatalmazására. A törvényhozás egyes életviszonyok szabályozását már a múlt században is gyakran engedte át a minisztériumnak. A rendeletalkotásra vonatkozó törvényi felhatalmazás megszorítólag lévén értelmezendő, az rendszerint csak az ügynek egyszeri szabályozására vonatkozik, és a felhatalmazás alapján kiadott rendelet nem tartalmazhat törvénnyel ellentétes rendelkezést.

Más a helyzet természetesen akkor, ha a törvény többszöri szabályozásra vagy törvénnyel ellentétes szabály megállapítására is felhatalmazást ad. A felhatalmazásnak minősített, **rendkívüli esete** különösen, ha az törvénytől eltérő szabály megállapítását is lehetővé teszi.

Az 1914—18. évi világháború előtt általában a legtrikábban került a sor arra, hogy a törvény korábbi törvényekkel ellentétes jogszabályok rendeleti alkotására is felhatalmazást adjon; hiszen a törvény országgyűlési módosításnak rendszerint semmi komolyabb akadály nem állta útját. Az utolsó három évtizedben azonban rendkívüli mértékben szükségessé vált a kormány e kivételes jogkörének a bővítése. Egyrészt az első világháború, az azt követő forradalmak és gazdasági válságok az átmeneti jogszabályok olyan új tömegét tették szükségessé és a jogszabályok alkotásának olyan lázas ütemét diktálták, hogy a törvényhozás e munkával nem tudott volna megbirkózni, másrészt a törvényhozás működését a háború, a forradalmak, sőt sokhelyt diktatórikus törekvések erősen bénították. Ha a jogalkotásban az országgyűlés és kormány mai viszonyát a háború előtti helyzettel összehasonlítjuk, kétségtelenül meg lehet állapítani a kormány javára való erős hatalmi eltolódást.

Amíg számos állam alkotmánya a nehézségek elkerülésére általános szükségrendeleti jogot biztosított, a diktatórikus berendezésű államok pedig a törvényhozás hatalmát egyenesen a kormányra ruházták át, a magyar állam törvényhozása esetenként adott különleges felhatalmazást a kormánynak törvénnyel ellentétes rendeletek kibocsátására.

Egyrészt a honvédelmi törvény (1939: II. t.-c.) kivételes hatalomról szóló részében, másrészt a gazdasági és hitelélet rendjének biztosításáról szóló 1931: XXVI. t.-c.-ben a magyar kormánynak ezidőszert úgy békében, mint háború esetére a legszélesebb körű felhatalmazásai vannak a törvényhozástól, hogy egyébként a törvényhozás hatáskörébe tartozó kérdéseket rendeletileg is szabályozhasson. A béke és a háború esetére szóló ezek a rendkívüli felhatalmazások kétségtelenül olyan irányba terelik alkotmányunk fejlődését, amilyent a szükségrendeletet is ismerő alkotmányok mutatnak; kétségtelen továbbá, hogy ezek a felhatalmazások közelebb viszik a mi alkotmányunkat a tekintélyi kormányzat elvei alapján berendezett alkotmányokhoz, amelyek szerint a minisztériumot a törvényalkotás joga teljesen korlátlanul illeti meg és legfeljebb utólag van módja a nemzet képviselőinek a rendeletileg szabályozott kérdésekhez hozzászólni.

A magyar alkotmányosság megóvása szempontjából mégis több döntő körülményre kell felhívni a figyelmet. Elsősorban is a felhatalmazások ideje korlátozott, amennyiben vagy évenként nyer meghosszabbítást vagy csak a háború (háborús veszély) idejére szól. Másodsorban a felhatalmazás alapján tett rendelkezés csak átmeneti jellegű és a rendes viszonyok visszatérésével hatályát veszti. Harmadsorban a felhatalmazás csak megállapított körben érvényesül és egyes kérdések szabályozása, különösen pedig az alkotmány rendeleti módosítása egyenesen ki van zárva. Végre negyedsorban az országgyűlés hatékony ellenőrzése a két országos bizottság működése folytán biztosítva van, lehetséges a minisztérium felelősségre vonása és megbuktatása. Ezek a korlátok és biztosítékok adnak alapot arra, hogy Magyarországon a parlament fölényéről, parlamentáris kormányzatról és egyáltalán alkotmányosságról beszélhetünk.

Azokban az államokban, amelyekben a törvényi és rendeleti jogalkotás határát tárgyak szerint maga az alkotmány pontosan megállapította, e határ

eltolása természetesen tulajdonkép csak az alkotmány módosításával lett volna mindig lehetséges. Ennek a nehézségnek elkerülésére különösen az újabb alkotmányok ú. n. szükségrendeleti jogot adtak a kormányoknak, amelynek erejénél fogva bizonyos rendkívüli helyzetekben a közbiztonság és a közrend fenntartása érdekében törvénnyel ellentétes rendelkezéseket tehetnek, az alkotmányban biztosított szabadságjogokat átmenetileg felfüggeszthetik. Szükségrendelet alatt szélesebb körben az állam szükséghelyzetében kiadott törvényellenes rendeletet szokás érteni, még ha a kiadás törvényes felhatalmazás alapján történt is; szűkebb körben azonban csak azokat a törvényellenes rendeleteket, amelyek kiadására nem volt felhatalmazás, amelyek tehát kizárólag a szükséghelyzettel menthetők.

Az eddigiekből meglehetősen állapítani, hogy a magyar alkotmány nem biztosított a minisztériumnak úgy, mint egyes külföldi alkotmányok, állandó jelleggel kivételes rendelkezési jogot, hanem a törvényhozás, ha szükségesnek mutatkozott, esetenként adott a minisztériumnak törvénnyel ellentétes rendeletek kibocsátására kivételes felhatalmazást. Ilyenkor azonban mindig megállapította pontosan egyrészt a felhatalmazás időtartamát és tartalmi terjedelmét, másrészt biztosította a törvényhozó testület ellenőrzését.

Az 1848: III. t.-c. 32. §-ának c) pontja szerint a minisztereket felelősségre lehet vonni a törvények végrehajtásában vagy a közcsend és bátorág fenntartásában elkövetett mulasztásokért, amennyiben ezek a törvény által rendelkezésükre bízott végrehajtási eszközökkel elháríthatók voltak. A törvény e rendelkezéssel a minisztereknek kötelességévé tette a közrend fenntartását és ez a célból szükséges eszközöknek az igénybevételét. Sokan ebből a rendelkezésből vezetik le a kormány szükségrendeleti jogát is; szerintük ugyanis a kormánynak kötelessége minden eszközzel (tehát esetleg törvénytelen eszközzel is) biztosítani az állami élet zavartalanágát, a biztonságot és a nyugalmat.

Azonban a törvény kifejezetten csak a törvényes eszközök igénybevételére jogosítja fel a kormányt. Természetesen lehet vitatni, hogy a kormánynak a közrend fenntartása esetleg még törvénytelen eszközökkel is kötelessége, minthogy a magasabb érdekekkel szemben az alacsonyabbat fel kell áldozni; azonban egyrészt a törvénytelen eszközök igénybevételére nincs felhatalmazása, másodsorban törvénytelen eszközök igénybe vétele miatt a törvény értelmében nem lehet felelősségre vonni. Ebből következik, hogy ha a kormány magasabb állami érdekből mégis túllépi a törvényesség korlátait, a felelősség a fennálló törvények rendeletének megsértése miatt az 1848: III. t.-c. 32. §-ának a) pontja alapján érvényesül. Tehát a kormány rendkívüli esetekben tekintheti ugyan szükségesnek a törvényesség áthágását, de erre vonatkozó jogot a magyar alkotmány nem ismer; a kormánynak az ilyen törvénytelen rendeletet az országgyűlésnek haladéktalanul be kell jelentenie s az határoz a kormány felelősségrevonása és esetleg a rendelet sorsa tekintetében.

Törvényhozó hatalmunk túlsúlyának megőrzését igazolja, hogy az országgyűlés általánosságban és állandó tartalommal nem mondott le a jogalkotás legfőbb hatalmáról, hanem csak az elkerülhetetlen esetekre korlátozva, átmenetileg és ellenőrzésének fenntartása mellett adott a kormánynak a törvényektől eltérésre is kiterjedő jogalkotó hatalmat; törvényhozásunk mindig fenntartotta azt az elvet, hogy a rendkívüli viszonyok lezárásával a kormány jogalkotó hatalmának vissza kell szorulnia a törvények keretei közé.

Ha a kormány állandó jelleggel és korlátozás nélkül lenne feljogosítva jogszabályok alkotására, ez a törvényhozó hatalom teljes feleslegessé válását és minden hatalomnak egy kézben való összehalmozását, azaz diktatúrát jelentene. Ha a nemzeti akarat szabad megnyilvánulását hosszabb időre lehetetlenné tesszük, a kormányzat könnyen elveszti a nemzeti közvéleménnyel

való kapcsolatot, ezzel hitelét és tekintélyét. A kormányzat parlament nélkül könnyen juthat szélsőséges csoportok kezébe, amelyek azt önző, céljaik szolgálatába állítják.

A végrehajtó hatalom teljes túlsúlyba jutása éppen olyan csíny az államhatalmak egyensúlya és a társadalmi erők összhangzatos működése ellen, mint a forradalom vagy osztályuralom. A felülről jövő forradalom épp annyira kifogásolható, mint az alulról jövő; nálunk egyik forradalomra sincs szükség.

A diktatúrák és az ú. n. tekintélyi kormányzatok rendszereinek korszakában a magyarságot az alkotmányosság és parlamentarizmus útján megtartotta nagy alkotmányos érzéke és az ősi alkotmányhoz való ragaszkodás. Az „alkotmányhűség“ Magyarországon olyan közszellem, amellyel tartósan semmiféle kormányzat nem képes dacolni. A nemzet érzi, hogy történeti alkotmányában olyan hatalmas erkölcsi érték és erő van, amelyet soha nem nélkülözhet.

Az kétségtelen, hogy a mai helyzet a rendeleti jogalkotásnak kedvez; de az is bizonyos, hogy ez a helyzet az állami, társadalmi és gazdasági élet elfajulása. Természetes, hogy a jogalkotás mai rendszere is mutatja e válságos élet egészségtelenségét. Vigyázni kell azonban arra, hogy a beteges állapot ne váljék megszokottá vagy egyenesen eszménnyé; hogy a közvélemény ne veszítse el hitét az alkotmányosság teljes visszaállításában, a jogállamiság győzelmében. A kormány mai kivételes rendeletalkotó hatalma megtartsa kivételes és átmeneti jellegét s ne lépje át a feltétlen szükséges mértéket.

A tekintélyi berendezésű államok nem is emelnek igényt az alkotmányosság jellegére, sőt azt határozottan megtagadják és büszkén beismerik, hogy a régi demokratikus alkotmány félretételével jártak el. A magyar nemzet azonban mindeddig ragaszkodott és ezentúl is ragaszkodni akar alkotmányunk örök elvéhez: a nemzeti akarat érvényesülését biztosító alkotmányossághoz; úgy érezzük, hogy a rendeletalkotó jogkör kiterjesztésében eljutottunk az alkotmányossággal egyáltalán összeegyeztethető határvonalhoz, amelyen túl minden reform — még ha törvényesen nyerne is megvalósulást — történeti alkotmányunkat alapjlegéből forgatná ki és így valóban alkotmányellenes lenne. Mert a súly nemcsak az alaki jogfolytonosság (azaz a törvényes úton való keresztülvitel) megtartásán van, hanem épp úgy, vagy sokkal inkább az anyagi jogfolytonosságon: a történeti szellemhez való ragaszkodásban. Alkotmányunk eddigi reformjai, akármily széleskörűek voltak is (pl. 1848-ban), ezt a szellemet mindig figyelembe vették, az alkotmányosságot nemhogy megszüntették volna, de erősítették, biztosították; az alaki jogfolytonosság kényszerű megszakítása esetében a megoldást az ősi elvekhez való visszatérésben keresték (pl. 1920-ban). Az alkotmányosság nem az alkotmány részletkérdése, hanem a mi alkotmányunk lényege; és hogy e lényeg az országos érdekek kockáztatása nélkül még a háborús viszonyok között is fenn lehet tartani, azt az utolsó évek és a mai idők eseményei teljesen igazolták.

EGYED ISTVÁN

A CISZTERCIK

NYOLCSZAZ ÉVVEL EZELŐTT, 1142-ben, II. Géza uralkodása alatt egy tizenhárom főből álló szerzetes csapat szállt meg a Tolna vármegyei Cikádoron, a mai Báltaszéken. A vándorok Heiligenkreuzból, az ottani ciszterci apátságból telepedtek át. A létszámot a ciszterci előírás állapította meg, amely a szabályos alapításhoz tizenkét szerzetes és egy apát kiküldését kívánta. Ez a raj alapította meg az első magyarországi ciszterci apátságot. Rövid néhány évtized múlva, III. Béla uralkodása idején, újabb és újabb csoportok érkeztek hazánkba, de most már nem a szomszédos Ausztriából, hanem legtöbbször egyenesen, esetleg közvetve francia földről. Még a XII. század folyamán megalakult az egresi, majd a bakonyi (zirici) apátság, utánuk a szentgotthárdi, a pilisi, a pásztói apátságok — egytől-egyig III. Béla királyunk áhíthatos buzgóságának eredményeként. E század végén s a következő elején a ciszterci férfi- és női kolostorok hálózata már szinte az egész történelmi országra kiterjedkedett.

A keresztény Európával való szoros összekapcsoltságunkat mutatja, hogy a nyugatról érkezett ciszterciük olyan hamar gyökeret vertek nálunk. Az első magyarországi apátság alapításakor a rend nagy szentje, Szent Bernát még élt s a rend születésétől kezdve még egy félszázad sem telt el. S egy évszázadon belül a ciszterci hálózat magyar része lényeges vonásaiban máris kialakult s a magyar ciszterciük mint „acies bene ordinata“ álltak a kereszténység és a magyar ügy szolgálatában. Ez a kettő már akkor egyet jelentett s a helyzet azóta sem változott. Mindez azt mutatja, hogy Szent István műve, hazánk bekapcsolása a nyugaterópai kereszténységbe tökéletesen sikerült: a tőle lerakott alapokon fejlődött, gazdagodott, színesedett tovább a magyar élet. Kétségtelen, hogy az elterjedés gyorsaságában nagy része volt Szent Bernát rendkívüli tekintélyének. De ezen felül szükség volt még a magyar befogadóképesség hajlékonyságára is.

A ciszterciük feladatait nálunk az örök feladatok vállalása mellett egyszerűségeink a magyar idők szükségletei is alakították mindvégig. A szerzetesi életformában az alap, az elindulás: a lemondás gondolata örök és változatlan. Annál változatosabb minden más: főleg a munkálkodást területek. Ez természetesen a legnagyobb mértékben függ a történelmi helyzet, a letelepülés helyének adottságaitól. Éppen ez a rugalmasság, a helyhez és időhöz való alkalmazkodás magyarázza az egyes szerzetesrendek kimeríthetetlen termékenységű munkájának feltűnő eredményességét. A ciszterciük munkakörét is a mindenkorai magyar szükségletek alakították.

A hazánkban letelepedett ciszterciük új szellemet és új irányt hoztak magukkal, hogy kiegészítsék, tovább folytassák és fejlesszék azt a nagy munkát, amelyet Szent István korában a bencések megkezdtek. Foglalkoztak szellemi munkával, hivatást éreztek a tudomány és művészet ápolására, majd munkakörükbe vonták a hitterjesztést, a lelkesítést s végül vállalták a tanítást. A kezdet kezdetén azonban az áhíthatóság művei mellett főképpen földműveléssel és állattenyésztéssel foglalkoztak. Szent Róbert és Szent Bernát fiai ültették át annak idején a magyar mezőgazdálkodásba az akkor már magas színvonalon álló francia földművelés vívmányait. E munkásságuk valóságosan korszakot nyit a magyar mezőgazdaság történetében. Erdőket irtottak, mocsarakat tüntettek el, termőkké kényszerítették a földeket: a napi munka szentségével alakították a polgárisodó Európa nélkülözhetetlen tényezőivé a nem régen még hadi kalandokra kiránduló magyarokat, akik elnyerték ugyan a kereszténységet, de talán még lélekben is könnyebben váltak keresztényekké, mint éppen ekkoriban. Ismeretes, hogy történelmi fejlődésünkben az egyház és a művelődésben való haladás mennyire szét-

választhatatlanok. A kereszténységhez való tartozás nemcsak lelki kérdés, hanem nagy művelődési probléma is, amely nagyon sok esetben szétágazik a gazdasági élet területeire. Az egyház hozta a kegyelmet, a Szent Tamás értelmében vett gratia-t, az üdvözítő hitet, az örök haza reményét. De ugyancsak az egyház hozta a keresztény Európa műveltségét, a gratia-tól megneemesített natura-t is. Befolyására nemesült a meghódított föld hazává. A kiirtott és termésre kényszerített ősvadon, a lecsapolt mocsár, a Feltört föld újabb és mindig erősebbé váló köteléket jelentett a rög és ember között. Így formálódott, szépült, nem utolsó sorban az okszerű munka révén a vér mellett verejtékkel is öntözött föld igazi hazává, a szeretett hanttá. Ilyen értelemben mondhatjuk, hogy az egyház a nemzetek anyja: a magyar nemzeté is. S a munkában, mely a nemzetté formálódást jelentette, első szent királyunknak nagy segítségére voltak a bencések. Az utódok alatt már további segélycsapatok jelentkeztek, III. Béla alatt főleg a ciszterciek. Még elég sok volt a gazdátlan terület, az őserdő, a lecsapolásra váró mocsár. S a lelkiek terén is akadt elég tennivaló.

A rend történetírója, a nagy érdemű Békefi Rémy feljegyezte, hogy az alapítók a legtöbbször vad, zord vidéken, nem ritkán mocsaras területeken szálltak meg: a Bakony rengetegében, a Pilis-hegy lábainál, a Sárvíz mocsarai között, a Bükk erdeiben. Aldozatos munkájukkal meghódították az ember számára az addig ellenálló földet: irtották az erdőket, lecsapolták a vizeket, rétekké, dús legelőkké alakították át a posványokat, paradicsommá varázsolták főleg a kolostorok környékét, remek gyümölcsösöket, szőlőket telepítettek. Az egyes majorokban ácsok, kovácsok, tímárok, vargák, takácsok, kőművesek, pékek — nagyobbrészt ú. n. megtért testvérek — serénykedtek. Mindez mérhetetlen fontosságú. Munkájuk eredményeként szentebb, értékesebb drágább lett a magyar föld, mert fáradozás, alkotás emléke is fűződött hozzá. Kétségtelen, hogy a ciszterciek közreműködése nélkül a XII. és XIII. századi Európa és benne Magyarország élete kevesebb értéket termelt volna. S akkor még a kultúra eszközei között az alapot egyengető szerszámoknak, az ekének, a fűrésznek, a kalapácsnak jutott a vezető szerep.

Adataink vannak rá, hogy a ciszterciek derekasan kiveszik a részüket a honvédelemből, majd főleg a tatárjárás után megindult országépítésből. Hatalmas nyomaik maradnak a szellemi életben. Közismert, hogy a művészet-történet a ciszterciek megjelenését magyar földön korszakalkotó eseménynek tekinti: a csúcsív velük érkezett meg hozzánk francia földről. Érdemnek vehető az is, hogy a középkori magyar szellemi élet francia elemeinek egy részét a ciszterciek is közvetítették. Székesfehérvár szentéletű püspöke, Prohászka Ottokár a maga költői lelkével gyönyörű emléket állított a pilisi monostornak, amelyet III. Béla magyar király „Szent Bernát szellemének, a bátor, erős, kemény hitnek épített.“ Plasztikus fantáziájával a pilisi erdőben látja a volt párisi diákokat, Anonymust: „Itt bandukolt hát a pilisi erdőben a híres P. dictus Magister s talán mikor a pilisi apátság forrásához leült, úgy festett, mint ahogy most a Városligetben mész.“ Pilis hegyén érzi, hogy a mult a jelenben lüktet s hogy az az igazi gazdag élet, amelyben a mult is, a hagyományok is, az idő, a helyek története is mint bátor, erős és jelenvaló öntudat él. Számtalanszor elzarándokolt a Pilis hegyre, megállt a volt apátság forrásánál a diófa alatt s úgy érezte, hogy innen lelki szemeivel ellát Clairvaux-ig, a középkori Párisig, a Sorbonne-ig, hiszen mindaz, ami hajdanában itt volt és itt élt, az mind onnan jött. Hiába pusztította el a monostort a török, valami megmaradt, ami soha el nem pusztulhat: a genius loci, az első európai renaissance áhítatos szellemének, Szent Bernát lelkének emléke. A megigéző csendben éppen itt tudta a legáhítatosabban átérezni azokat a kapcsolatokat, amelyek az akkor még nagyon zsenge magyar kereszt-

ténységet nyugatnak ehhez az első ébredéséhez; első renaissanceához fűzték. Prohászka úgy érzi, hogy Pilis közelében még ma is a misztika szelleme járja át a hegyet és völgyet s beszél franciául és latinul a bükkfákkal és tölgyekkel. S világosan látja, hogy a XII. és XIII. században az országszerte széthintett ciszterci apátságok ennek a szellemnek őrhelyei s egyben a magyar élet-akarat és hősi életforma kialakítói is.

Mert nálunk a hősi életforma is a legszorosabban összefügg kereszténységünkkel. A magyar történelemből nyilvánvaló, hogy a kereszténységért való küzdelem és a magyar létért való harc a legtöbbször összeesett. A kereszténység és a magyar sors szétválaszthatatlan. A kereszténység oltalma alatt fejlődöttünk nemzetté s értük el azt, amit e földön elődeink nem tudtak elérni: hazát alkottunk és életben maradtunk. A kereszténység formálta ki, nem utolsó sorban a ciszterciek közreműködésével, nemzeti hivatásunkat: a nyugati keresztény művelődés védelmét. Az isteni Gondviselés nem könnyű napszámát ezen a ponton szolgáltuk a múltban s szolgáljuk ma is.

A magyar sors és a ciszterci sors összefonódottságát szimbolikusan mutatja az a párhuzamosság, hogy Buda elfoglalása után két emberöltővel a cisztercieknek semmi nyomuk Magyarországon. A török épp úgy megsemmisítette őket, mint ahogyan másfél évszázadra tönkretette nemzetünk egységét. S az is milyen sokat mond, hogy a török kiűzése után a ciszterciek is hamarosan visszatértek hozzánk, de most már nem Franciaországból települtek, hanem a szomszédos Ausztriából és Németországból.

A cisztercieknek is, mint az egész magyarságnak, mindent előíról kellett kezdeniük: újra bele kellett akasztaniok a földbe az ekét s egyúttal harcolniok is kellett, többek között a magyar ciszterciek függetlenségéért. Mennyire jellemző és mennyire magyar, hogy a nemzeti függetlenségre és önálló állami létre irányuló magyar törekvésekkel párhuzamosan az új életre ébredt magyarországi ciszterciek is megkezdik felszabadító küzdelmüket, szinte a saját külön szabadságharcukat az idegen apátokkal és kiküldötteikkel szemben.

A szívós, keményakarátú magyar szerzetesek szabadságharcának megkoronázásául alakult meg 1814-ben a zirci-pilisi-pásztói egyesített, független magyar apátság, már majdnem pontosan a mai ciszterci életkeret. A felszabadulási törekvések idején lett a rend magyar tanítórenddé: a magyarok ezrei és ezrei nemzedékeken át Szent Bernát fiaira bízták és bízzák legdrágább kincsüket, fiaikat, végeredményben a nemzet jövőjét. Már mint tanítórend éli át a 48-as függetlenségi harcokat. Jókai költői lelke egyik regényében örök emléket állított a 48-as ciszterci hazafiságnak. De a ránk maradt okmányok tartalma is felér a legszebb költészettel. Közben megszokás nélkül folyt és folyik az a nagy anyagi és szellemi erőfeszítés, amely a tanítórenddé való átalakulás szükségszerű következményének tekinthető. A ciszterciek ugyanis ennek a sorsdöntő lépésnek minden, akármilyen terhes követelményét is a legnagyobb áldozatkészséggel teljesítették.

Jubileumnak csak akkor van értelme, ha nem pusztán a múltra tekint Vissza, hanem a megemlékezésben egyúttal benne van a jelen öntudata és a jövőben való folytatás vágya. A „hazafias“ ciszterci rend most lefolyt ünnepe sem vég, nem befejezés, csak pillanatnyi megállás az örök magyar célok felé vezető úton. A magyar erő, öntudat, tetteképesség nem képzelhető el, ha a történeti gyökereket elvágjuk. S e történeti gyökerek között az egyik legerőteljesebb immár nyolc évszázadon keresztül szállította az éltető nedveket a magyar élet, lélek és eszmény formálásához.

HUSZTI JÓZSEF

RAVASZ LÁSZLÓ

SZEPTEMBER HÓ 29-én töltötte be Ravasz László életének hatvanadik esztendejét. Szűkebb lelki családja, a dunamelléki református egyházkerület és a magyarországi református egyház már kevéssel a hatvanadik életév mesgyéjének átlépése után köszöntötte öt méltó formák között, akkor, amikor tavaly ősszel húszéves püspöki jubileumáról megemlékezett. Már ez alkalommal sok komoly szó esett nemcsak Ravasz László református teológusi és lelkipásztori egyéniségéről, hanem arról a helyről is, amelyet ő a magyar szellemi élet egyetemességében betölt. Szemlénket és annak Társaságát — amelyekhez Ravasz Lászlót fennállásuk óta köztudomású belső kapcsolatok fűzik — természetesen legkivált az utóbbi szempont érdekli. Ennek a szempontnak alkalmazására pedig sokkal megfelelőbb egy semleges életforduló, mint egy partikuláris egyházi jubileum.

Ravasz László nevét egyháza idestova negyven év óta ismeri, hiszen már a fiatal teológiai hallgató neve sem maradt — írásai s egyéb megnyilatkozásai révén — Kolozsvár és Erdély falai közé zárva. De ennek a negyven évnek második felében, tehát eddig eltöltött életkorának utolsó harmada alatt, Ravasz László nemcsak egyházának — ma vitán felül legelső, de már püspökségének elejétől fogva legáltalánosabb bizalommal övezett — szellemi irányítójává nőtt, hanem ugyanakkor a magyar szellemi élet egészben is kevesekéhez hasonló és senki által felül nem múlt vezető helyet foglalt el.

A nemzet lelki arculatának, erkölcsi gerincének, legmagasabb szellemi aspirációinak kifermálására természetesen megvan a maga komoly és maradandó hatása minden igazi papnak, lelkipásztornak, igehirdetőnek, vallás-tanítónak — akár egy kis falu népének vagy egy szerény vidéki iskola növendékeinek mutogatja az örökkévalóságba vezető utat, akár az ország legelőkelőbb oltárainál, szószékein, vagy tanszékein munkálja a telkeknek Istenhez kapcsolódását. Aki a nemzetet ember- és természetfölötti erőiben megfogózni és halhatatlanul reménykedni tanítja, annak hatásával mélységben és állandóságban nem ér fel sem a költészeté, sem a bölcséleté, és nem versenyezhet semmiféle pedagógiai és államművészet, még ha a propaganda mai szédületes arányai és lehetőségei erősítik is a hangját.

Mégsem érdektelen megfigyelni, hogy az egyházak mindenkori vezetőinek — a vezetés alsóbb és magasabb főkám egyként — rend-, szerint távolról sem kiegyensúlyozott és egyértelmű a nemzet egyetemes szellemi életéhez való viszonyuk. Kicsiny és nagy példákban jóformán mindennapi a múltban is, ma is, két szélsőség megismétlődése, természetesen gazdag típusváltozatokkal. Az egyházak vezetői ugyanis a maguk megnyilatkozásában és munkájában vagy az egyház világformáló feladatait, vagy az egyház világon-kívüli végcélját és rendeltetését hangsúlyozzák ki erősebben. Ennek az a következménye, hogy az egyház tevékenysége vagy az általános politikai és kulturális tevékenységgel olvad egybe folyvást szélesbedő síkokon — vagy pedig ellenkezőleg, egyre több vágyat és kísértést érez, zordon önelégültséggel, de egyszersmind boldog felelőtlenséggel bezárkózni a templom vagy a gyülekezet négy fala közé. Elvilágiasodás és elszektásodás: ezzel a veszedelmes polarizálódással Krisztus egyházának mindenik földi létformája minden időben kénytelen volt és ma is kénytelen számolni és sokszor vergődve, sőt el-elbukva küzdeni. Természeti képességek és természetfölötti charismák különleges mértékének és kiváltságos összhangjának kell meglennie abban a keresztyén papi emberben, aki e két pólus állandó és egyidejű vonzásának kitétvé, sem el nem sodródik az egyik vagy a másik szélsőség felé, sem önmagában meg nem hasonlik és ketté nem szakad, hanem az Evangélium nem e világból való fenségét és nagyon is e világba való átalakító erejét egyforma tisztasággal és eréllyel tudja képviselni és közvetíteni nemzete számára.

A magyar keresztyénség legutóbbi félszázada vezető helyen két ilyen, a legmagasabb értelemben kiegyensúlyozott és szintetikus papi személyiséget termelt ki — bizony nemcsak a saját egyházuk, hanem egész nemzetük számára — Prohászka Ottokárt és Ravasz Lászlót. Mindkettőből az egész magyar lélek tanítómestere lett, csillagos magasságban hagyva maga alatt az ú. n. „felekezeti ellentéteket“; és mind a kettő megmaradt — saját vallási életformájának páratlan jellegzetességében — olyannyira az egyház emberének, hogy ebbeli minőségük, nem mint nyűg és korlát, hanem mint sorsdöntő rendeltetés és küldetés, minden nemzetformáló tevékenységükből azonnal kiütöközik.

A magyar reformátusság sem egykori többségi, sem későbbi kisebbségi állapotában nem szűkölködött olyan egyházi, elsősorban lelkészi vezetők nélkül, akik amellet hogy a lelkek körüli papi és pásztori szolgálatban is kimagasló munkát végeztek, a nemzet szellemi életét egyéb vonatkozásokban is gazdagították és formálták. Elég példának okáért csak a legutóbbi két emberöltőből említeni három nevet — mindhárom éppen a Ravasz László egyházkerületéből s kettőt közülök az ő püspök elődei sorából: — Szász Károlyt, Baksay Sándort és Szilády Áront. De aki e három nagynevű férfiúnak s a hozzájuk hasonló nemesvágású magyar református literátor, tudós és művelődéspolitikus lelkészeknek szellemi arcát és szellemi teljesítményeit a Ravaszéval összehasonlítja: azonnal észrevesz két nagy különbséget. Az egyik az, hogy a magyar szellemi élet egyetemességébe megközelítőleg sem tudott úgy belesugározni egyikük sem, mint Ravasz László. A másik meg az, hogy papnak, pászturnak, igehirdetőnek és teológusnak megmaradni, szóval az egyházi küldetés és rendeltetés középpontjához oly mértékben ragaszkodni egyik sem tudott — minden kiválósága és komolysága mellett —, mint amennyire ez Ravasz Lászlónak megadott.

Az emberlátó művész, a lényeglátó filozófus és a törvénylátó (aristotelesi értelemben vett) politikus azon az egészen ritka fokon egyesül Ravasz Lászlóban, ahol már lehetetlen szinte érzéklésszerűleg észre nem venni e háromnak: a művésznek, a filozófusnak és a politikusnak titokzatos gyökérbeli egységét és virtuális azonosságát. Ravasz az emberábrázolásban a művészet csúcspontjain jár: e téren legnagyobb alkotásai — minél igénytelenebb köntösben jelennek meg (pl. egy temetési igehirdetés keretében), annál inkább — csak a képzőművészet és a dráma legnagyobb emberlátásaival állíthatók párhuzamba. Világnézeti problémafejtései az intuício sugalmató hatalmát a szigorú logika meggyőző erejével éppoly rendkívüli mértékben egyesítik, mint a mélységet a világossággal; oeuvre-je e tekintetben élő cáfolata — s jegyezzük meg már itt, hogy a magyar szellem sajátosságából fakadó cáfolata — a félig csúfolódó, félig lehangolt (és jellemzően német) mondásnak: „Klare Wasser sind nie tief, tiefe Wasser sind nie klar.“ De sem a művészi szemlélet, sem a világnézeti tájékozódás nem marad nála öncél: mindkettő az emberéletet és az emberközösségeket az etikai szabadság szükségszerűségével formáló törvények felismeréséhez és felmutatásához út a számára. Nemcsak prédikációi s egyéb egyházi és vallási vonatkozású beszédei, — ami elvégre természetes — hanem az esztétika és a filozófia legéteiribb ormain járó előadásai, tanulmányai sem végződnek soha másként, mint határozott felhívással és útmutatással: mindebből pedig a mindennapi valóság talaján ez meg ez következik; ember, magyar, állam, társadalom, nép, nemzet: ez meg ez a tennivaló!

Szellemének ezzel a hármasságú aranykötelével fogta át húsz év alatt egyre hiánytalanabban és egyre erősebben a nemzet egész életét. Nincs a magyar életnek olyan lényegi és sorsszerű problémája — az Ady-kérdéstől a zsidó-kérdésig, az egykétől Trianonig és Trianon felszámolásáig — amely ő, a napi politika fojtogató gőzköréből biztos kézzel kiemelve felejt-

hetetlenül át ne világított volna. A Szemle olvasótáborra csak magukra az itt megjelent cikkeire visszaemlékezve is igazat fog adni ez állításunknak. És annak is, hogy ez az átvilágítás sohasem történt valami közönséges s talán kicsinyes pártszempontból. Ravasz László nem született pártembernek, mert sem esztétái, sem világnézeti, sem politikai szemlélete sohasem volt egyoldalú, hanem mindig egyetemes volt, mint maga a művészet, mindig szintétikus, mint az igazi filozófia és mindig konstruktív, mint a kozmikus rend és az építő jóság. Akik nincsenek vele egy világnézeti oldalon, nem osztoznak művészi szemléletmódjában vagy nemzetépítő elveiben: még azok is nem egyszer meglepődve kénytelenek elismerni, hogy Ravasz László az ők maguk igazságát is (legalább részigazságát) különbül látja és tudja övelük is megláttatni, mint ahogyan erre ők maguk képesek volnának.

Szellemének ebből a csodálatosan szintétikus erejéből, kiegyensúlyozottan esztétikus, logikus és etiko-politikus értékvilágából olyan tanítások áradnak nemzete életében két évtized óta, amelyek nélkül a trianoni útvesztő sötéttségében való bandukolás és tapogatózás sokkal reménytelenebb, sokkal több önmarcangolással teljes, talán sokkal hosszabb is lett volna — a nehezen várt szabadulás kezdetei sokkal több szellemi zűrzavarral teljesebbek lettek volna; az új világkatasztrófával kapcsolatos magyar sorskérdések pedig még sokkal kísértetiesebben össze volnának kuszáivá.

Ravasz László nevét a történetírás fel fogja jegyezni azok között, akik szívük és agyuk naponkénti égetésével vezették ki az ingoványból a sziklatetőre a vérző és tántorgó, megcsúfolt és gonosz lázaktól megtört magyar nemzetet.

És a Szellemnek ez az egyetemes hatású magyarja soha egy pillanatra sem szűnt meg — ahogyan külsőleg nem, úgy belsőképen sem — az Egyház embere lenni. Sőt e részben az az izgalmasan érdekes és tanulságos folyamat állapítható meg nála, hogy párhuzamosan futott szellemisségének fokról-fokra való beletágulása és beleterjedése a nemzeti egyetemességbe, meg teológiai elmélyülése és egyházi önkonzentrációja. Azóta vált az egész nemzet tanítómesterévé, amióta szelleme hatalmas szárnycsapásokkal lerázta magáról a modem— liberális protestáns, ú. n. „vallástudományi“ teológia és a „Kulturprotestantizmus“ tojáshejait, s a kinyilatkoztatott Ige sziklaormára állott az örökké kelő Napnak: Krisztusnak fényében. Mély és tömör bibliai megalapozottsága, hitének szilárd református konfesszionális dogmatikai szerkezete ugyanaz idő alatt alakult ki, amiközben egyre jobban figyelt fel a mondanivalóira minden hívő, sőt minden hitetlen magyar.

Ennek az a magyarázata, hogy Ravasz László számára a református hitvallás és egyház szolgálata nem lelki megszűkülést, nem nyugtalan és féltékeny egyoldalúságot jelent, hanem a reá nézve egyedül lehetséges utat a Krisztus szolgálatára és a Krisztusban való megteljesedésre. Nem egyházának és dogmájának propagandistája ő, hanem, a Pál apostol nagy szava szerint (II. Korinthus 10: 5) „azért akar minden gondolatot foglyul ejteni, hogy minden gondolat Krisztusnak engedelmeskedjék“. (In captivatem redigens omnem intellectum in obsequium Christi.) Ravasz Lászlónak is az az apostoli meggyőződése, hogy az emberi szellem képtelen önerejéből megvalósítani a saját értéktelenségét: az önmagára hagyatkozó szellem leg-ragyogóbb teljesítményeit is beárnyékolja és megfertőzi az elesett ember kettős tragikumára, a vigasztalan büntudatra és a gyógyíthatatlan kétségbeesésre. Csak a golgothai kereszt titkának, a Megváltásnak és a Kiengesztelődésnek elfogadása gyógyíthatja meg az emberi szellemet és teheti képessé Istentől rendelt feladatainak olyan elvégzésére, amely nem hordja magában folyvást újabb bukás csiráját. A Ravasz László nemzetformáló tanításaiból azért árad annyi nemes és egészséges, férfias optimizmus, mert háttérük a leg-

mélyebb keresztyéni bűnpezzimizmus, a Kereszt árnyéka, amely fölött annál dicsőbben világít a Feltámadás fénye. Senki Ravasznál világosabban és megrendítőbben meg nem mondta Trianon magyar népének — csak bár fogantja lett volna még sokkal több, mint amennyit eddig tapasztaltunk! — hogy ezt a nagy hitvallást: „Hiszek Magyarország feltámadásában!” bárkinék is csak a Kereszt alatt és a Kereszttel szívében van joga elharsogni vagy inkább elszuttogni.

Innen van, hogy azok a magyar keresztyének is, akik a saját egyházuk hitvallása alapján a részletekben másnak látják a Krisztushoz vezető igaz és biztonságos utat, Ravasz Lászlót nemcsak mint a szellem emberét, hanem éppen mint hitvalló keresztyént is annál jobban értékelik, minél közelebb tudják önmagukat Krisztushoz a saját útjukon. Nem titok, hogy Ravasz katolikus hallgató- és olvasóközönsége ma ugyanolyan arányú, mint amilyen arányban annak idején (sőt ma is) Prohászka beszédei és írásai iránt protestáns részről nyilvánult meg az érdeklődés. Elszíntelenedés jele ez talán? valamiféle új vallási szinkrétizmus egészségtelen vágyának nyilvánulása akármelyik részen is? Különös volna ilyet gyanítani abban a hatalmas katolikus és erős református renaissanceban, amely az utóbbi évtizedekben döntőleg éppen a Prohászka és a Ravasz szellemi hatásainak köszönhetőleg indult meg és gyűrűzik tovább a szemünk előtt. Sokkal inkább kell arra gondolnunk, hogy az önmaga valódi lényegét egyre mélyebben látó és megvalósító, tehát Krisztussal egyre jobban megteljesedő és Krisztus iránt egyre engedelmesebb katolicizmus és protestantizmus minden mesterséges erőltetés nélkül, sőt annak ellenére, a testvér mágnesek titkos, lassú és kölcsönös, lebírhatalan vonzásával közeledik egymáshoz.

Megfigyelhető, hogy Ravasz László témaszerűen egész szónoki és irodalmi működése során feltűnően keveset foglalkozott a katolikus-protestáns „egység”, közeledés, összefogás és hasonló gondolatával — holott püspökségének 21 éve alatt éppen itt Magyarországon untig elég alkalma lett volna rá. Sokkal többet tett ő ennél a keresztyén egységért: minden, akár az egyháza terén belül, akár azon kívül elhangzott megnyilatkozásából a Krisztusban való egység őszinte hitbeli átélése, forró vágya és építő szelleme áradt bele a magyar lélekbe.

A magyar lélekbe — magyarul! Amit e helyt még el nem mulaszt-hatunk följegyezni a hatvanéves Ravasz Lászlóról, az az ő magyarságának mélysége, teljessége és abszolút lelkisége.

Nemcsak az egyetemes magyar lélekhez, hanem még a saját egyháza magyarországi tagjaihoz is — akik elenyészően csekély kivétellel a Hargitától a Csallóközözig és a Hemád völgyétől az alsó Tiszáig ősi színmagyarok — sokkal nehezebb lett volna még az ő képességeinek és charismáinak is oly példátlanul gazdag és eredményes hatássugarakat találnia, hogyha ezek a sugarak nem az ő tömény és tiszta, vérségileg és szellemileg egyként százaszázalékos magyarságának közegén törtek volna keresztül. A magyar értekező és beszédstílusnak olyan művésze, amilyen minden emberöltőben egy-kettő ha születik. Legmagasabbrendű oratori teljesítményei is teljesen az élő beszéd közvetlen benyomását keltik. Amilyen távol áll a „rhétornak poéta, poétának rhétor” éppen papi emberek közt gyakori aggasztó típusától, olyanannyira nyoma sincs nála semmiféle keresett népiességnak és „zamatosság-nak”: beszéde az egyszerű magyar ember ékesenszólása, amelynek minden díszje belülről, önmagából nő ki és minden virága gyümölcsöt érlel. Magyarságának belső alkata pedig — ez a gyökeresen erdélyi szellemi alkat — oly mélyen kapcsolódik minden idők örök magyar lelkéhez, hogy nyelvét minden történelmi és földrajzi táj azonnal és közvetlen érti, mert a magáénak érzi. A székely Ravasz László igehirdetésére és tanításaira a tiszai és a dunai magyar léleknek egymástól sok mindenben annyira elütő rétegződései — Baranyában és Somogyban éppenúgy, mint a Kunságban és a Hajdúság-

ban — csodálatosan egyértelmű és örvendező visszhangot adtak. A „mi a magyar?” sohasem aktuálisabb és sohasem égetőbb kérdésének joggal ő volt — és lesz — az egyik legauthenticusabb válaszadója.

Az 1916-i erdélyi román betörés legszomorúbb napjaiban — épp e sorok írásakor 26 esztendeje — Ravasz László egy kitűnő magyar-német filológussal együtt kint járt a kolozsvári pályaudvaron, a szász és székely menekültek viharvert, csüggedező csoportjai között. A filológus egymásután szólongatta meg a szászokat s bizonyos büszkeséggel állapította meg a dialektusokról rögtön és pontosan: ez barcasági, ez Szeben, vagy Fogaras vidéki, stb. menekült. Ravasz László hallgatta egy darabig s azután ő kezdte megszólítani székely véreit s ő, a nem filológus, legalább ugyanolyan pontossággal meg tudta mindegyikről mondani: ez háromszéki, ez udvarhelyi, ez marosi stb. székely! De azóta így érti és így meg tudja rögtön különböztetni Ravasz László a magyarság minden dialektusát s ami fö, nemcsak nyelvilleg, hanem lelkileg is. És a magyarság is így érti és így szereti őt: a székely fajta egyik legpompásabb példányában az örök magyart, a művészen, a filozófusban és a nemzetformáló politikusban a Szellem fáklyahordozóját, a református egyház alkut nem ismerő lelkipásztorában Jézus Krisztus alázasatos szolgálóját.

A magyarságnak kívánunk jót, amikor a hit, a szellem és a magyar érzés mély kútjaiból folyvást meg-megifjódó öregség további termékeny évtizedeit kívánjuk betöltött hatvan esztendejéhez.

CLIO

LAVAL A KORMÁNYON

HA LAVAL a francia politikai világban nem is a legnépszerűlenebb Hegyéniség, de mindenesetre a legnagyobb viták az ő személye körül folynak. Népszerűtlenségével ő maga van a legjobban tisztában, hiszen a versaillesi merénylet, egy évvel ezelőtt, kézzelfoghatóan bebizonyította, hogy elkeseredett ellenségei vannak nemcsak a kommunisták között, hanem a másik póluson: a tűzkeresztesek táborában is. Ilyen feltételek mellett kormányozni nem könnyű dolog, de mintha a nehézségek csak annál jobban csábítanák a politikai világnak ezt az öreg rókáját arra, hogy kezébe vegye a kormányaidat. Márpedig még ellenfelei is, kik pedig szép számmal vannak, kénytelenek elismerni, nem csekély mersz kell ahhoz, hogy a mai időkben valaki Darlan tengernagytól a kormánykerék irányításának nem éppen irigylésre méltó munkáját átvegye...

Ezek után lássuk magát az embert. Körülbelül hatvan évvel ezelőtt született Vichytől 30 km-ré., a Puy de Dôme megyében, az auvergnei Châteldonban, mint egy falusi mészáros gyermeke, Pierre Laval. Ugyanez a Pierre Laval hét évvel ezelőtt leányát, Marie Jósé Láváit férjhez adta Chambrun grófjához, hat millió frank hozománnyal, miután több ízben volt Franciaország miniszterelnöke.

Laval szülei a mészárszéken kívül, még a „posta“ elszállításával is foglalkoztak, hiszen Ris-Châteldon elég messze feküdt a vasúti vonaltól. A „courrier“ az az ócska tragacs volt, mely naponta megfordult az állomás és a falu között, s mikor Laval papa megöregedett, Pierre fiát bízta meg, hogy a postaszákokat ide-oda hordozza, s a postával együtt a nagy marhatagokat, amiket azután a parasztnak kimért. Pierre, kinek már ekkor megvolt az a sajátos külseje, melyért egyes

ellenfelei azt állították, hogy héber származású,¹ jól, de nem sok lelkesedéssel látta el feladatát.

A falusi iskolában tanítói elég értelmesnek tartották arra, hogy folytassa tanulmányait, de erőszakos és korlátolt apja, kinek szüksége volt rá odahaza, ellenállt: sehogyse volt ínyére, hogy fiából urat faragjon. A fiúnak szinte titokban kellett tanulnia, a postakocsira magával vitte iskolakönyveit és a bakon meg a váróteremben tanult, mert a vonat, hál' istennek, sokszor késett erre felé... A ritka tehetségű fiú így tette le az érettségét, szinte teljesen a maga erejéből. És mint Alphonse Daudet „Kis Izé“-jének, Lavalnak is prefektusi állást kellett vállalnia egy internátusban, hogy jogi alapvizsgáját letehesse Párisban, a Place du Panthéoni híres főiskolán.

Mikor „licencié“ lett, Laval beiratkozott az ügyvédi kamarába. Az elkeseredett és véres verejtékkel küzdő fiatalember természetszerűen belevetette magát a forradalmi szocializmus árájába, s belépett az S. F. I. O. pártba (Section Française de l'Internationale Ouvrière), melyet akkorában Jaurés vezetett. Itt az érvényesülési kilátások aszerint növekedtek, hogy ki mennyire tud rálicitálni a másokra a véresszájú szónoklásban. Ennek a szélsőbaloldali pártnak a szélsőbaloldalán helyezkedett el Pierre Laval 25 éves korában. Különösen a szabotáló és terrorista sztrájkolóok védelmére specializálta magát és a Palais de Justiceben egész hírnévre tett szert a munkaszabadság elleni merényletek védelmében. Annyira megy a demagógiában és túllicitálásban, hogy végül is magára hívja a vezetők figyelmét és mint a „vörös“ párisi külváros, Aubervilliers képviselője bevonul a Házba, hiszen ezt a párisi külvárost az 1871-iki Commune óta mindig szélső marxista képviselte. Ez pedig 1914 májusában történt, két hónappal Jaurés meggyilkolása előtt...

A háborús ülésszak alatt a szocialista Laval kitanulja mestersége minden csinyját-binyját. Nem játszik elsődrendű szerepet, de *figyeli* az embereket és mint a hal a vízben, úgy érzi magát a csoportok és a folyosók intrikáinak szövevényében. A háború után Laval lelkes híve marad első pártjának. Az 1919. választásokon a marxista listán a párt listavezetője, a Szajna megye negyedik kerületében, olyanokkal együtt, kik életük végéig hithű kommunisták maradtak, mint Vaillant-Couturier, vagy szigorú kollektivisták mint Longuet, Marx unokája. De ezeken a választásokon, melyeknek nevét magyarrá talán „csukaszürke“ választásoknak fordíthatnók (bleu horizon), a győzelem mámorában a marxista pártok meginogtak: a polgárság a vörös rémet, a bolsevista veszedelmet villogtatja meg és győz. A kommunistaelenes pártokból alakult Bloc National propagandát indít, mely a „foga között kést tartó ember“ nevét kapja. Még a vörös külvárosi övezetben is nagy hatást kelt'ez a vértől csöpögő késsel vicsorító ember plakátja. Márpedig rajta ez a felírás volt olvasható: „Ha azt akarjátok, hogy ezek az emberek uralkodjanak rajtunk, szavazzatok Laval—Longuet vörös listájára! Ha nem, szavazzatok a Bloc Nationalra!“ A kitűnő propaganda eredményeképp a nemzeti párti lista abszolút többséggel bejön Saint-Denis—Sceauxban

¹ Pedig semmi valószínűség nincs ebben az állításban. Igaz, hogy sok francia zsidó hord városnevet (Mézières, Metz, Lisbonne stb.), de pl. Gaston Paris nem volt közülük való. És bár Laval Mayenne megye székhelye, a családnév máshonnan is származhatik (v. ö. az ugyanolyan eredetű Lévai, Lavaux, Levaux családneveket). Ami a faji típust illeti, a kormányelnök nem általános francia, sőt nem is általánosan elterjedt auvergnei arc, de ez még nem elég a rosszakaratú állítás alátámasztására. A valóságban Laval ősei parasztok, amilyen messze csak vissza lehet menni. Másrészt Laval arctípusa eléggé elterjedt Chateldonban, ahol a parasztok egymás között házasodnak. A helyi újságok ezt eléggé hangsúlyozzák is, emellett azt a fantasztikus magyarázatot is adják Laval mongolos külsejének magyarázatára, hogy e félreeső fennsíkon valamikor hunok vagy talán szemita arabok húzódtak meg és tartották fenn magukat fajilag mind a mai napig.

míg Pierre Laval kibukik a Házból, bár a megvert pártban egymaga több szavazatot kapott, mint a többi listavezetők együttvéve.

1920 és 1924 között, mint Aubervilliers szocialista maire-je ügyvédi foglalkozása közben készülődik az újabb emelkedésre. A legtöbb szocialista-kommunista városatya bizalmába beférkőzik, tegeződik, sok gulyit hajt fel velük az italmérésekben, Pantinban és Villetteben. Ezzel biztosít magának egyszersmindkorra jó pajtásokat még azokra az időkre is, amikor már köpenyegét megfordítva, régi barátai szemében veszedelmes lejtőre jut. De azért mégis csak közülük való, régi „camarade“, gondolják és — támogatják. Így járta ki a korcsmai machiavellizmus iskoláját.

Laval politikai revánása az 1924-iki baloldali kartell győzelmével következik be és az 1928-iki választáson folytatódik. A kétszer is megválasztott képviselő, bár megtartja régi szélsőbaloldali kapcsolatait, mindig több vizet önt poharába s vörösborra hígított kadarkává lesz. Még mielőtt kilép az Internationale Ouvrière francia tagozatából, megválasztja magát, 1929-ben, szenátornak, Millerand mérsékelt listájával szemben, aki a szervezett proletárok szemében akkor renegát hírében állott.

Kilenc év van hát előtte és immár nem kell félnie az általános választói jog szeszélyességétől. Levethette álarcát és szakíthatott a baloldallal, melyet 25 éven át lelkesen támogatott. Megtette az első lépést a hatalom felé: immár nem a sztrájkolók és szabotálók ügyvédje volt, hanem az üzletembereké, aki jó drágán tudta megfizettetni jogi és egyéb tanácsait, nem vetve meg egyúttal különböző búsas igazgatótanácsai tandemeket.

Érdemes Laval politikai múltjának eme részleteit megismerni, mert ma már eléggé a homályban vannak. A további fejlődés már külföldön is ismeretes.

Ezek után érthető, ha a zajos politikai múltú Lavalnak annyi híve és annyi ellensége van. Egy pontban azonban mind megegyeznek: abban, hogy nem közönséges ember. Sem filozófiában, sem morális tekintetben, sem vallási kérdésekben nincsenek elvei, nem ragaszkodik semmihez. Éppen ez az ereje, mondják barátai. A látszat ellenére sohasem fog ideológiai harcot kezdeni. Mindig csak a helyzet pillanatnyi adottságai ihletik s szónoki készsége mindig megtalálja azt a szónoki formulát, a hatásos kifejezést, melyet a zsoldjában álló újságírók falkája szétszór a világ négy iája felé. Ez épp a gyengéje, mondják ellenfelei, mert a politikai becületesség és az egyenes út még mindig a legnagyobb politikai bölcsesség eszközei. És azzal, hogy mindig ravaszkodik, mint valami alvilági Talleyrand, annak diplomáciai stílusa nélkül, vesztébe rohan. Van stílusa, mondják hívei, csakhogy ma nem a rizsporos, a szalondiplomácia korában élünk. Ami parasztos és közönséges van benne, az csak javára válik országának olyan időben, mikor mind jobban a nemzeti forradalmak és a proletárdiktatúra élet-halálharcába kerülünk s amikor a tömegekhez nemcsak népies, de alacsony hangon kell beszélni. Az a baja, mondják mások, hogy Talleyrandnak képzeli magát. A skrupulushiány még nem bizonyítja, hogy megvan benne az autuni püspök tehetsége és önuralma is: ez tűnt ki miniszteri múltjából is, mihelyt a külpolitika kényes kérdéseire kezdett nyúlni.

Mire céloznak, tudjuk. De az átlagfrancia különféleképpen ítéli meg Laval gesztusait. 1931 őszén Pierre Laval elmegy Berlinbe az elöregedett és kifáradt Briandnal békezarándoknak és viszi az olajágat Brüning kancellárnak, ki az akkor összeomlott és nagy nehézségekkel küzdő Németországot vezette. De amikor a legkisebb engedményt kellett tenni a kártérítések dolgában — akkor voltunk a Young-terv válságában — ugyanaz a Laval úgy tett, mintha süket lett volna. 1934-ben Laval a német francia közeledés szükségességéről beszél, sőt még 1935-ben is állandóan Genfben sétál, állandóan Titulescuval és Benessel az oldalán, akik nem valami nagy németbarát hírből állottak. 1935 januárjában Rómában egyezményről tárgyal az olaszokkal, átenged nekik néhány ezer négyszög kilométer sivatagot Tunisz határában, de maliciózus mosoly-

lyal teszi hozzá: „Abesszíniában pedig fehér lapot adunk...” És ugyanaz év októberében kormánya részt vesz a Népszövetség szankciós eljárásában. Sok olasz, mint mondják, máig sem felejtette el ezt neki. Pierre Laval, aki ma fennhangon hirdeti, hogy minden európainak kötelessége a bolsevizmus ellen harcolni, maga is elment 1935-ben Moszkvába, hogy az első francia-szovjet biztonsági szerződésről tárgyaljon. Mindezt ellenségei nagy hűhóval találják fel; nem bízhatnak, mondják, egy ilyen államférfiban. Hívei ellenkezőleg, arra hivatkoznak, hogy éppen egy ilyen, elvekhez nem ragaszkodó ember hajthat igazi hasznot hazájának; Talleyrand sem csinálta különben, őt is gyalázták, s ma a történelem igazságot szolgáltat neki, hisz annyi tekintélyt biztosított országának, mikor azon a ponton volt, hogy mindent elveszítsen...

Kétségtelen, hogy sok francia, aki Franciaországban vegyes érzelmeikkel fogadta Laval kormányra lépését 1940 decemberében, megkönnyebülten sóhajtott fel, mikor 1942 áprilisában megalakította kormányát, mely még ma is uralmon van. Laval nem miniszterelnökhelyettes benne, mint Darlan volt, hanem miniszterelnök, ami azt jelenti, hogy nem Pétain—Laval kabinet, hanem egyszerűen egy Laval-kormány vette kezébe az ország ügyeit.

A különbség elég jelentős. Franciaország, melyet 1940 júliusa óta az államfő kormányzott, mint Németországot a Führer Hindenburg halála után, visszatért az alkotmányos formákhoz, melyek például Olaszországban, Portugáliában, Angliában vagy Törökországban fennállnak, ami persze csak azt jelenti, hogy az államfő és a kormányelnök két különböző személy.

Laval kormányralépésének praktikus következménye volt, hogy Pétain marsall egy kissé csakugyan félreállt az ügyek közvetlen intézésétől. Az államfő most már főleg általános elvek és nagy eszmék kijelentésével foglalkozik, másokra hagyva az alkalmazás felelősségét. Egyszóval a második korszakbeli Pétain nyilatkozatai nem állanak túlságosan messze egy Doumergue vagy egy Albert Lebrun elnöki megnyilvánulásaitól, míg az első korszakbeli Pétain erősen emlékeztet Poincaréra vagy Millerandra, akik szívesen lerázták volna nyakukról a parlament igáját. Az államfő utazásai ritkábbak lettek és kevesebb a sajtóvisszhangjuk is. A 86 éves agg katona most már többet pihenhet, akárcsak valami felelőtlen alkotmányos uralkodó. Szimbolikus, szinte mithikus személyiséget ölt fel. A valóságban Laval kormányoz.

De ő csakugyan elérkezett-e hatalma csúcspontjára? Nem, mert győzelmének mellékzöngéi is voltak. T. i. Laval már nem „dauphin”, nem az államfő trónörököse, mint annak idején, mert Darlan tengernagy az 1941-es alkotmányozó aktus értelmében ma is Pétain hatalmának várományosa, aki az államfő halála esetén parlamenttől vagy szenátustól függetlenül lép a szuverénitás birtokába. És — a katonai erők legmagasabb parancsnoka maradt, ami visszatarthatja Lávait a meggondolatlan lépésektől. Bizonyos, hogy például a flottával is csak Darlan rendelkezik.

A hadsereg ma is a „grande muette” (a nagy néma). Igaz, hogy a fegyverszüneti hadsereg ma csak 100.000 emberből áll. De ez a szám elit-csapatokból tevődik össze és igen modern felszerelése van. Komoly belső konfliktus esetén döntő tényezővé válhat. Darlan pedig keményen tartja a kezében, s a tengeri flottában is szilárd a tekintélye, különösen mióta Weygand eltávolítása után a gyarmatokon is az anyaországi öröknél ötszörié erősebb haderővel rendelkezik.

A kormányból való kilépése óta Darlan népszerűsége nőttön nő, különösen mióta teljes némaságba zárkózik. A hatalom átvételéhez mindenestre megvannak az eszközei. Tudjuk, hogy mint miniszterelnökhelyettes maga is belekóstolt a politikai hatalomba és Huntziger tábornok halála óta

tengerészetügyi és hadügyminiszter is volt. És semmi sem bizonyítja, hogy hatalomátvétel esetén meg is tartja Láváit a francia kormány élén.

Maga Laval különben környezetét egészen kielégítő módon alakította ki. A közvélemény el volt készülve arra, hogy egy Déat—Doriot—Bergery—Luchaire kabineti alakul, kik Vichyt szüntelenül támadták párisi sajtójukban, Laval kormányra lépését követelve.

És íme, mint kormányfő, Laval nem hozzájuk fordult és még kevésbé az Action Française royalistáihoz. Az igazságügyben megtartotta a magyarok előtt ismert, mert erősen magyarbarát tudóst, a minden tekintetben mérsékelt Joseph Barthélemyt. A földművelésügyben és közellátásban mindenki sajnálta Caziót-t, de azért rossz cserét nem csinált a francia közönség, mert Leroy-Ladurie is kitűnő szakember hírében áll s helyét meg is állta, amikor a huhogó baglyok jóslatai ellenére is sikerült áthidalnia a két termés időszakát (az elterjedt új műszó szerint: sikerült a „soudure“). Az új államtitkár rácáfolt azokra, akik azt mondták, hogy májustól-augusztusig Franciaországban nem lesz kenyér. Igaz, hogy a napi negyedkilós fejadag a nagy kenyérevő franciának igen szerény mennyiség, különösen akkor, ha minden zsiradék és hús hiányzik, a hal, főzelék, gyümölcs is csak szabálytalanul érkezik a nagyobb városokba. A kenyér minőségé romlott, már az 1941-ikihez képest is, de mégis meg lehet enni. Az átlagfrancia belenyugszik abba, hogy nem lehet máskép... Bridoux tábornok a hadügyben, Jeannequin a repülésnél, Auphand tengernagy a tengerészetben Darlan tengernagy emberei, s így a közvélemény szívesen fogadta őket.

Nagyobb ellenzékre talált Lagardelle kinevezése a munkásügyhöz. Ez a régi Jaurés-hívő utóbb sokat tartózkodott Olaszországban és jól megismerte a fasiszta munkásszervezeteket. Ugyancsak vitatták Dr. Grasset kinevezését a közegészségügybe, nem mintha szakértelmét vonták volna kétségbe, hanem mert Laval házi orvosa és talán mégsem kellene ennyire menni a személyes szimpátiák terén... A közoktatásügyben Abel Bonnard, a költő és akadémikus lépett Carcopino helyébe, pedig adminisztratív képességeinek nem sok jelét adta, míg elődje roppant nagy munkát végzett és a tanítószemélyzet nagy részét sikerült megnyernie az új rezsim részére, ami nem csekély érdem... Még súlyosabb veszteségnek érezte a közvélemény Yves Bouthillier távozását a pénzügyek éléről, ahová még az utolsó Paul Reynaud-kormány állította. Cathala úr, ki helyébe lépett, egészen jelentéktelen ember, volt képviselő s egyetlen érdeme, hogy mindig híven követte Láváit tekervényes útjain...

Ügy mint van, a Laval-kormány nincs minden érdem híján. Csendben dolgozik és csak akkor folyamodik a nyilvánossághoz, ha feltétlen szükséges. Lagardelle marxista származása ellenére is jól ismeri a szociális kérdéseket, és tud életet önteni a Munkatörvény (Charte du Travail) szerveibe, melynek életbe léptetése elég lassan, de biztosan halad. Grasset doktor is elfeledtette némileg kinevezése körülményeit a gyermekvédelemre vonatkozó erélyes intézkedéseivel, mely a francia élet egyik legfájóbb kérdése. A minisztérium Cathala úrtól eltekintve, jól dolgozik és hallgat, ami már nem csekély haladás.

A nagy dolgokban Laval magának tartotta fenn a döntést. Laval kollaboracionista álláspontja közismert, de még azt sem követeli meg munkatársaitól, hogy nézetét e téren teljes mértékben osszák: csak jó szakmunkát követel meg tőlük.

Mik a szándékai? Erre nézve nagyon megoszlanak a vélemények. Még hívei is különbözőképen magyarázzák gesztióját. „Csak hagyjátok dolgozni az Elnököt. Nagy benne a bátorság. Nem törődik népszerűtlenségével és csodákat fog véghez vinni“, mondják és hozzá jelentőségteljesen

hunyorgatnak a szemükkel, mintha azt mondanák: a kétszínűség csodáit... Egyszóval: mindenkit be fog csapni, németeket és olaszokat, angolokat és amerikaiakat, sőt még a bolsevikieket is, kiket 1935-ben annyira megszeretett, A Népszövetségben is rejtelmes arccal kérdezték az emberek annak idején egymás között: Mi a bougnat¹ legújabb trükkje? S közben azt várták, hogy rövidesen Európa, sőt a világ bírása lesz. Titkait persze nem ereszteti a szélnek, mondogatták ...

Más hívei azt mondják, Laval — legalább is félig — őszinte. Csak nem kell mai nyilatkozatait régi nézeteivel egybevetni. Laval mindig köntörfalazik és ha nem járna esze csavaros utakon, nem volna Laval. De anti-bolsevista meggyőződése, angolellessége és óhaja, hogy Franciaország beilleszkedjék az új európai rendbe, őszintének látszik. Tudja, hogy az angoloknál elvesztette a játszmát és hogy azzal vádolják, hogy „Franciaországot hadi arzenállá és élelmiszerraktárrá alakította a német hódítók szolgálatában“ (Times, 1942 április 12). Ezek után nyilvánvaló, hogy a tengely százszázalékos győzelmére tesz. De ha az események változnának, van ő olyan agyafúrt, hogy köpenyeget forgat, nagyobb fáradságába nem kerül.

Hogy ellenségei miket szórnak a fejére, azt fölösleges itt elismételni, mindenki kitalálhatja. A hazaárulás vádja a legkisebb közöttük.

A két szempont között áll a józan eszű átlagfrancia, aki körülbelül így okoskodik: „Laval talán a szükséges rossz... Ha Pétain marsall — kissé kényszerűségből is — deignálta, mégis mögötte áll és fedezi most. Ítéljük meg tettei szerint és ne a múltja alapján; ne bízunk meg benne teljesen, de engedélyezzünk neki egy bizonyos korlátozott hitelt.“

Elsősorban a demarkációs vonal elmosódását várta tőle a közvélemény. Esetleg a tisztára stratégiai vonalra való visszavonását. Továbbá a hadifoglyok ügyének javulását, esetleg nagy részük hazatérését. Mindenki tudta, hogy ezeket az engedményeket meg is kell fizetni: élénkebb harccal a gaullisták ellen, leszámolva az attentizmussal, esetleg az angolszász hatalmakkal való teljes szakítás árán is. Laval ellenségei meg azt várták, hogy ha a várt engedmények nem következnek be, a kollaboracionizmus teljesen megbukik a francia közvéleményben.

Már most, visszatekintve a Laval-kabinett négy hónapjára, azonnal kimondhatjuk, hogy Laval politikája nem aratott ragyogó sikereket, de teljes csődre sem vezetett.

Az első időszakban Lavalék óvatos külpolitikája felvidította az attentisták híveit: „Lássátok, nem is olyan borzasztó“, mondogatták, míg a radikális kollaboracionisták dühöngtek magukban.

Az amerikai kormány nem titkolta, hogy Laval kormányrajutását francia részről barátságatlan aktusnak tekinti, ami a francia-amerikai viszony teljes romlására vezethetne. Leahy tengernagy, a vichyi követ több lépést tett ilyen értelemben Pétainnél. Pétain a közbelépést udvariasan elutasította, mire Laval kinevezésének hírére az amerikai kormány visszahívta követét Vichyből, s csak Tuck ügyvivőt hagyta ott. Az amerikai sajtó különösen tajtékozott s Lávait megvásárolt áruként kezelte, elfeledve az udvariasság szabályait egy oly országgal szemben, mellyel elvégre nincs is hadi állapotban.

Laval ugyanilyen heveséggel válaszolhatott volna ezekre a támadásokra és visszahívhatta volna Haye-t, a washingtoni követet. És mégsem tette meg. Madagaszkár és Diego Suarez elfoglalása sem változtatott a helyzeten. Bár neves szavakban tiltakozott az erőszak ellen, igyekezett a konfliktust lokalizálni és a katonai ellenállás — nem úgy mint Szíriában — nem tartott tovább 48 óránál. Sőt mi több: az északafrikai benzín és élelmiszerszállítások megvonása és az amerikai francia szigetek meg-

¹ Az auvergnei szénárusokat hívják így Párisban.

szállása sem hozott semmi módosulást a két állam viszonyában és nem hozta ki Lávait sodrából. Vájjon talleyrandi gondolatok rejlenek-e a háttérben? Vagy egész egyszerűen óvakodik Laval a francia közvélemény egy részével ujjat húzni, mely nem látná szívesen a radikális módszerek alkalmazását?

Így, az első két hónapban, a lavalizmus nem sokban különbözött Darlan kormányzásától. És sokan dudorászták magukban az Angot asszony leányából ismert kuplét:

C'était pas la peine assurément
De changer de gouvernement...

De június 21-én este, pontosan a nyárfordulón, hirtelen változás állott be, bizonyos, ma még kiderítetlen körülmények hatása alatt.

Laval rádióbeszédet tart s e beszédben, mely a montoire-i és saint-florentin—vergigny-i találkozások vonalában halad, sokkal messzebb ment, mint bármelyik francia államférfi előtte. Mintha az európai rendbe való feltétlen beilleszkedést hirdette volna ki, s a feltétlen csatlakozást a bolsevik-ellenes küzdelemhez s mintha először kívánta volna őszintén a német birodalom győzelmét. Tagadhatatlan, hogy e beszéd bizonyos körökben halk tiltakozási vihart váltott ki és sokan ott akarták hagyni elvállalt állásaikat vagy kilépni a Pétain alakította Légion française des Combattants szövetségéből. A hívek magyarázatából aztán kiderült, hogy Laval beszédje nem akart többet mondani, mint amit egy miniszteri beszéd szokott: programadást, mely a megvalósítástól azért áll messze, mert Franciaország amúgy sem teljes ura elhatározásának és cselekvésének. Az egy igazi cél pedig a hadifoglyok leváltása volt.

Két hónap óta nem beszélnek másról az országban mint erről. Remények és ironikus grimaszok kísérték a terv felvételét.

A helyzet a következő: A francia mezőgazdaságban nagyon hiányzik a férfierő. A városok ellátása siralmas, a szállítások rendtelenebbek mint valaha. A termés közepes, de a mezőn csak asszonyok, öregek és kislányok dolgoznak és aratnak, a téli nélkülözésektől kimerültén. Már pedig a németországi hadifoglyok 75 százaléka jó erőben levő földműves, mert az első háború veteránjait nagyjában hazaengedték (kivéve a hivatásos tiszteket). A fiatal munkások pedig, akik a gyárakban s nem a kaszárnyákban teljesítenek szolgálatot, jórészt kikerülték a hadifogságot. Másrészt a Németbirodalomnak éppen ipari munkásra van szüksége.

A csere gondolata tehát természetesen felmerült s a realista Lavalhoz méltó volt, hogy hamarosan magáévá tette.

A kivitel azonban, úgy látszik, rengeteg sok nehézségbe ütközik és beletartozik a német—francia együttműködés keretébe s annak valami egészen eredeti formája. A modern háború tudvalevőleg az ipari munka bevetésén alapszik s a francia vereség oka elsősorban a hadsereg technikai elmaradottságában rejlett. Pedig az ország hadiipari potenciálisa nem volt megvetendő.

Már most: a megszállás éppen azokra a területekre esik, ahol a technikai ipar központjai voltak. Fegyver és lőszergyárak, tüzérségi és tankalkatrészek, autók és egyéb szükségletek készültek éppen a Nord és Pas-de-Calais megyékben, Longwyban és Brieyben, a párisi medencében és Le Creusotban.

Az együttműködés megindulásakor a gyárosok megértően állottak az együttműködés szolgálatába s a munkások ellenállását is sikerült nagy részben leszerelni, jobb bérek ígéretével, kantinok felállításával, mely megkíméli a munkás családját a sorban állás kínjaitól, de az állástalanság, az élelmiszerjegy megvonásának réme is megtörte az ellenállók derekat.

Így Páris külvárosaiban Renault, Goodrich, Dunlop, Matford, Thomson Houston, Delage, Kuhlmann és száz meg száz egyéb gyár állott a német haditermelés szolgálatába, minek eredményeképpen bizonyos proszperitás állott elő. A munkás munkahelyén marad, a termék eladásának és elszállításának dolga a gyárosra tartozik: látszólag tehát semmi sem változott a háború előtti viszonyokhoz képest.

Az angol légitámadások megváltoztatták a helyzetet. A Párizs-kömyéki bombázások olyan zavart okoztak a termelésben, hogy a megszálló hatóságok részére kétséssé tette a munka folytatásának értékét még ott is, ahol az emberpusztítás kisebb mértékű volt, mint a Renault-műveknél.

Szükségesnek látszott a német hadiipari munka koncentrációja is, ami már nem igen engedte meg, hogy különféle gyárakban különféle típusok szerint menjen a gyártás. Így a francia ipar lassanként elvesztette fontosságát, de megmaradt a szakmunkás szükségessége.

Ma körülbelül egymillió idegen ipari munkás dolgozik Németországban. Lengyelek, norvégok, belgák, franciák. Francia körülbelül 150.000 van, de ezek egyharmada idegen származású, francia földön megtelepedett munkás. Ezek a nagy háború után, mikor a tartózkodási engedélyeket a nagy belső munkátlanosság miatt erősen megszorították, amúgy is napról-napra várhatták kiutasításukat, ami az 1940 óta még fokozódó munkátlanosság miatt még könnyebben és tömegesebben fordult elő. Ezek az idegen munkások nem olyan otthon ülők és helyhez kötöttek mint a franciák, akik nem igen szeretnek utazni, világlátni. Munkaigazolványuk megvonása pedig az éhhalálnak teheti ki az idegen származásúakat s így tömegesen jelentkeztek a német toborzóirodáknak, munkavállalás céljából. Könnyen elhagyják országot az újabban állampolgárságot nyert olasz és belga származású munkások is. Ezeket meg az állampolgárság revíziója fenyegeti. Vannak köztük, mondják, hajdani vörös spanyolok és antifasiszták is.

Tehát nem éppen a lakosság krémje ül fel a kifelé induló vonatokra. Különösen ragaszkodik otthonához az a munkás, aki a Loucheur-törvény folytán olcsó házhoz vagy házhelyhez jutott. Nehezen határozza el magát az elutazásra, még ha megígérik is, hogy francia munkavezetők alatt marad, egyes esetekben családját is magával viheti és a sűrűbb szabadságot is kilátásba helyezik számára.

Itt persze figyelembe kell venni az alattomos ellenpropagandát is, amit az ellenséges rádió és a suttogások terjesztenek. S így az eredmény sovány volna, ha nem volna az erkölcsi motívum: a hadifoglyok leváltásának a gondolata.

Mikor július elején anyagihiány miatt Bichelonne, az ipari rend termelés alállamtükára egyetlen rendelettel egyszerre 100 gyárat zárt be, ez a lelkes kollaboracionista nem munka- hanem munkátlanossági alkalmat teremtett. S a munkáját vesztett szakmunkás előtt ott volt még a hadifoglyok leváltásának kecsegtető kilátása. Minden francia munkáscsaládból van egy testvér, fiú, rokon a hadifogságban, s mindenki arra gondolt először, hátiul ezt vagy azt a rokont haza lehet így juttatni. Sajna, ebből a vágyálomból semmi sem valósulhatott meg, egyéni kiszabadításról szó sem lehetett és az egyezmény pontos részleteit ma sem ismeri senki a hivatalos személyeken kívül.

Ma csak annyit tudunk, amit Laval Compiègneben, a hazatérő foglyok és a kiutazó munkások találkozásán mondott, ilyenformán foglalva össze az ügy lényegét: „A németek az orosz csatamezőkre vonulnak, hogy megvédjék az európai civilizációt gigászi harcaikban. Németországnak szüksége van kézimunkásokra, hogy járathassa gépeit. 150.000 embert kér tőlünk. Ezzel szemben kormánya haza enged 50.000 hadifoglyot. Az első vonat érkezése bizonyítja, hogy a francia munkások engedelmeskedtek hívó szavainknak.

Biztos vagyok benne, hogy teljes meghallgattatásra is fog találni.“ Persze ilyen arányban lehetetlen még csak el is képzelnünk, hogy a németországi hadifoglyok mind hazakerülnek, hiszen három millió munkás kellene ahhoz, hogy a milliónyi hadifogoly kiszabaduljon. De akkor meg a francia gyárak teljesen kiürülnének.

A nagy remények tehát nem valósultak meg. De azok, akik hazakerülnek, mindenesetre boldogan ölelik keblükre feleségüket, gyermekeiket...

PARISIENSIS

GAZDASÁGOK HANYATLÁSA

A MEZŐGAZDASÁGON KÍVÜL ÁLLÓK szemében talán időszerűtlen-gazdaság termelvényeinek ára egyre emelkedik s amikor a látszat az, hogy a gazdák kényük-kedvük szerint vonnak el a piacról minden árut, melynek árával nincsenek megelégedve — amely jelenség, ha való lenne, mindenesetre a mezőgazdaság anyagi helyzetének megerősödését tanúsítaná.

Sem az említett látszat mögött rejlő valóság fölött, sem afölött nem bocsátkozunk vitába, hogy mezőgazdaságunk az erősödés útján van-e; problémánk ettől függetlenül is időszerű egyrészt azért, mert a mai kötött gazdálkodásban felelős tényezőknek feltétlenül el kell kerülniök, hogy gyengülés következhessek be, ehhez pedig a gyengülés okozóit ismerni kell; másrészt azért, mert a közgazdaságtudomány érdeklődése, természetesen, elsősorban a gazdálkodás fejlődése felé irányul s így a tudományos kutatás leszűrt eredményeiből tájékozódó közönség is csak ez irányban szerez ismereteket. Így magyarázható, hogy a tudományszakon s a mezőgazdasági gyakorlaton kívül állók nem tudják elképzelni, konjunktúra idején hogyan sorvadhat el egy üzem másképp, mint az üzemvezető, illetve gazdálkodó birtokos mulasztásai miatt.

Megkíséreljük tehát a hanyatló gazdálkodás jelenségeinek rendszeres felvázolását.

Hanyatlás és fejlődés éppúgy, mint gazdagodás és szegényedés, drágulás és olcsóbbodás csak viszonylagos értékű fogalmak. Éppen ezért vizsgálatunkat célszerű lesz a gazdaság színvonalát kialakító tényezők valamilyen rendszere szerint lefolytatnunk.

Tudjuk, hogy a gazdálkodás lényege a termelés, tényezői a természet, a munka s a tőke.

A gazdálkodás sikerét elsősorban a természet határozza meg. Igaz, hogy a természet minden gazdaságnak egyformán oszt jótt vagy rosszat s így legfeljebb sorozatos elemi csapások által érinti az egyik gazdaságot jobban, mint a másikat; de közismert — s az elmúlt évtized feltűnő példáját szolgáltatta — a „hét sovány és hét kövér esztendő“-ről szóló történet, s nem lehet a kedvezőtlen természeti tüneményeknek a különböző tőkeerővel ellátott gazdaságokra gyakorolt hatását sem mellőzni.

A másik tényező a munka, vagyis tulajdonképpen a gazdálkodó ember. Ennek szerepe a gazdaságban kétféle: gazdaságvezető, aki inkább szellemi munkát végez és a munkás, aki főképpen a fizikai munkát szolgáltatja. A kiscgazdára viszont, aki a munkásai mellett maga is dolgozik, azért nem alkalmazható a „munkás“ kifejezés, mert munkájának fontosabbik része mégis a szellemi; vagy az a törpebirtokos, aki bérmunkást nem alkalmaz, sőt esetleg maga is eljár bérmunkára, saját birtoka művelésében végez szellemi munkát is, s e munkakörében a kisiparossal lenne egy sorba állítható.

Mindkét munkakör ellátásának mikéntje igen nagy befolyással van a gazdaság virágzására. A kérdés éppen az, hogy melyik munkakör ellátóinak munkakedve van nagyobb befolyással a gazdaság menetére s hogy melyiké lehet külső behatásoknak jobban alávetve s végül, milyenek ezek a behatások. Az első kérdésre adandó válasz nem lehet kétséges: a munkások közötti összebeszélést, vagy olyan általános közhangulatot kivéve, amely már teljesen egyöntetű munkaellenes hangulatban nyilvánul, kétségtelen, hogy a gazdaságvezető munkakedve érvényesül — természetesen a normálistól való eltérés hosszabb tartama esetén — erősebben; hiszen feladata az, hogy akarát átvigye az alárendeltjeire, de ha ez az akarat gyengébb, mint amit tőle megszoktak, azt idővel észreveszik s a munkateljesítményen is megmutatkozik, csak úgy, mint mikor ugyanazon munkáscsoportnak egy jó s egy gyenge felügyelő alatt végzett munkáját mérjük össze. A második kérdés: milyen behatásoknak van ez a munkakedv alávetve? Ezek, amennyiben az ember magánéletéből adódnak, természetesen azonosak a munkavezetőnél és a munkásnál (egészségi állapot, családi élet stb.). De már lényegesen különböznek hatásukban, ha az életnek olyan szféráiból adódnak, amelyek iránt való érdeklődés foka általában a műveltségi színvonallal függ össze (pl. politikai viszonyok), amikor is a munkavezetőre, mint általában nagyobb műveltségűre, erősebben kell hogy hassanak. Megint más megítélés alá tartozik a munka várható ellenértékének a behatása, ami utóvégre is minden munkának a legfőbb serkentője. Nem megyünk annyira, hogy ez ellenérték erkölcsi részlete iránt különböző fogékonyságot tulajdonítsunk a termelők két csoportjának: belső megelégedettséggel vagy külső elismeréssel éppúgy jutalmazottnak érezheti jól végzett munkáját az, aki másnak, mint aki saját magának dolgozik. De az anyagi ellenérték tekintetében lényeges különbségek vannak: a munkáltató az ellenértéket gazdasága virágzásában láthatja, amibe a munka jó vagy rossz elvégzése mellett beleszól a természet, s nem kis mértékben a gazdasági helyzet is; a természet sorozatos csapásai nem egy embert kedvetlenítettek már el, pedig ellenük az egyedüli védekezés a türelem és a kitartás (természeti jelenségnek tűnhetett fel a szabad gazdasági rendszerben a gazdasági viszonyok alakulása is). Hát még a kedvezőtlennek vélt gazdasági viszonyok mennyire kedvét szeghetik az embernek, mióta tudja, hogy ezek is csak emberi elhatározások szerint alakulnak, — és pedig úgyszólván név szerint ismert emberek elhatározásai és cselekedetei szerint, — amelyekkel szemben mégis éppoly tehetetlennek érzi magát, mint a természet erőivel szemben. Ez a szempont a bérmunkás számításában nem szerepel, s a háborús gazdálkodás intézkedéseitől eltekintve, a részes munkásában is alig, mivel a részkereset többnyire csak a közvetlen fogyasztás szükségleteinek fedezésére szolgál. A bérmunkás tehát munkája várható ellenértékét a munkaadójától várja, s erre még bővebben ki kell térnünk.

Hogy melyik munkakör ellátóinak munkakedve van ezen behatásoknak jobban kitéve, azt nehéz volna eldönteni. Azt kellene hinnünk, hogy a szellemieknek a műveltebbik, az anyagiaknak a kevésbé művelt rész. De mivel a behatásokkal szemben érzékenység, illetve ellenállóképesség a lélek dolga, a lélek műveltsége vagy éppen ereje pedig nincs okvetlen összefüggésben a műveltség közkeletű fogalmával, csak azt mondhatjuk, hogy valószínűleg a munkavezetők között fordul elő gyakrabban, hogy munkakedvük ilyen behatásoknak enged. Fontosabb azonban az, hogy melyiknél nyilvánulhat szabadabban a munkakedv csökkenése, s e téren nyilván a munkavezető van elől, miután a megnyilvánulásnak minden korlátja csak öbenne magában van, míg a munkásnál egyrészt a felügyelet, másrészt a munkautem is akadályozza a megnyilvánulást.

Munkavezetőn fentiekben olyan önálló gazdát értettünk, aki munkásaival közvetlenül érintkezik. Ez a valóságban csak az egyik véglet, mint ahogy a tisztán bérmunkás is csak véglet. A többség a két véglet között helyezkedik el s az idetartozókra megállapításaink közül hol az egyik, hol a másik érvényes inkább.

Rátérünk most a gazdaság hanyatlásának a tőkeviszonyokban rejlő okaira.

A tőkével való ellátottságnak minden adott terjedelmű üzemben van egy fok, amelynél már nem találni olyan beruházási lehetőséget, hogy az a tiszta jövedelem további emelkedését eredményezné. Ez a fok természetesen sokkal határozottabb a mezőgazdasági üzemben, mint más termelési ágaknál, és pedig azért, mert a mezőgazdaság általában sokkal kevésbé rugalmas, mivel csupán a természet erőinek irányításán alapszik s így kereteit nem az emberi akarat és találékonyság, hanem a természet szabja meg. E telítési pont azonban még itt is túl határozatlan ahhoz, hogy helyét előre megjósolni lehessen. Nemcsak az egyes üzem természeti és piaci viszonyaitól s az általános gazdasági helyzettől függ, hanem még a gazdálkodó személyétől is: ugyanazon birtokon egyik ember több beruházást tud gyümölcsözően eszközölni, mint a másik. S ha e különbséget úgy akarjuk kifejezni, hogy egyik ember értékesebb, mint a másik, akkor evvel a lehető beruházások különbségét még csak növeljük, mert hiszen az az ember, illetve tetteje vagy munkakészsége, aminek alapján őt értékeltük, maga is a beruházott tőke eszmei részeként fogható fel. Hasonló ez a más termelési ágakban ismeretes „goodwill“ fogalmához, amely tulajdonképpen szintén az előző üzemvezető képességeinek kifejezője s amelyet ott pénzzel is felmérnek, bár sokkal labilisabb érték (miután értékelésére csak az üzem átruházása alkalmával kerül sor), mint amiről itt szoltunk.

Van a beruházások intenzitásának egy foka, amely ugyancsak durva közelítéssel határozható meg, de ugyanazon üzemre, ugyanazon vezetés s ugyanolyan rövid idő alatt, amíg a közigazdasági viszonyok változása nem érezteti hatását az üzemben, mégis csak szilárd pontként fogható fel. Minden feltörekvő gazda ezt az optimális fokot igyekszik elérni (ennek túlhaladása magángazdasági szempontból már fényűzésnek számít), s rátermettsége részben éppen abban mutatkozik meg, hogy e pont hollétét mennyire tudja meghatározni. Ha túlhalad rajta, üzeme luxuszgazdasággá válik, amelynek fényűzési részét ugyan ő jövedelemként, vagy legalább is életszínvonalának kitevőjeként foghatja fel, de anyagi javakban neki nem, hanem csak talán a nemzetgazdaságnak hoz többletet. Ha elmarad tőle, akkor a lehetőségeket nem használja jól ki s legalább is életszínvonalban lemarad a vele egyenlő adottságok között munkálkodó, de nálánál életrevalóbb vagy szerencsésebb gazdátársai mögött. Ha pedig visszaesik, akkor valószínűleg további romlásnak néz elébe, mert üzeme a legnagyobb jövedelmezőségre volt beállítva s azt csökkenteni csak nagy veszteséggel lehet, különben maga a gazdasági élet is egy bizonyos átlagos gazdálkodási színvonalat megkövetel.

A liberális közigazdaságtan szerint a gazdasági élet Önmagát szabályozza; de valóságban alig volt úgy, hogy a közhatalom teljesen szabadjára engedte volna a gazdasági élet erőit. Tehát az az „átlagos gazdálkodási színvonal“, amelyen alul nem lehet prosperálni, mindig többé-kevésbé a közigazdasági erők szabad játékának s a közület beavatkozási kísérleteinek kompromisszumából alakult ki s alapjában véve ez a helyzet a ma divatos gazdasági rendszereknél is. Csak az erőviszonyok változtak meg — a gazdasági erők működésének jobb megismerése s az egyéni érdekek háttérbe szorítása folytán — az állami beavatkozás javára, s így a kompromisszum mind közelebb van az államhatalom által kitűzött célhoz.

Az állami beavatkozás minimális célkitűzése az kell legyen, hogy a jövedelmezőségi lehetőségek ne süllyedhessenek mélyebbre, mint az a nemzetgazdasági élet szempontjából megengedhető. Ez a határ persze minden országban és minden korban más és más; nagy természeti kincsekkel, ipari lehetőségekkel és aránylag ritka lakossággal rendelkező országban lehet, hogy nem fontos, hogy olyan gazdaságok, amelyek természeti vagy piaci fekvésük miatt átlagos képességű gazdának sem tudják a megkívánható élet-

színvonalat biztosítani, fennmaradjanak s így itt az állami beavatkozás csak akkor fog elkezdődni, ha a gazdaságok pusztulása már e mérték túllépésével fenyeget. De lehetnék olyan országok és helyzetek is, amelyekben létérdek, hogy minden talpalatnyi művelhető föld meg is legyen művelve s így a beavatkozást úgy kell méretezni, hogy a legrosszabb talajú és közlekedésű gazdaság is — az átlagosnak megfelelő üzemvezetés mellett — jövedelmező lehessen.

Imént céloztunk arra, hogy a gazdasági életbe való beavatkozás ma, még a legszigorúbb elzárkózást s evvel szükségszerűen kapcsolódó tervgazdálkodást folytató országban is, csak kompromisszumot hozhat létre az államvezetés akarata s a gazdasági élet belső erői között. Még nagyon fejlődni kell ahhoz a beavatkozás eszközeinek s mindenekelőtt magának az irányító emberi észnek, hogy a tervgazdálkodás hibátlanul működhessék. Ezért tehát a jövedelmezőség kezdőpontja sohasem lesz éppen azon a szinten, ahol a beavatkozás irányítói azt kívánják, hanem vagy följebb, vagy lejjebb. Ennek megfelelően jobban prosperálnak a gazdaságok, ami esetleg a közhangulat ellenérzését váltja ki, s idővel ellenkező hatású beavatkozásra kényszeríti az államhatalmat, vagy több gazdaság pusztul el, ami a termelés csökkenésére vezet. Itt még kell jegyeznünk, hogy a középeurópai országok mai helyzetében gazdaságok ugyan nem pusztulnak el, csak gazdálkodó egyének; s a nemzetgazdaságra veszteséget csak az az időszak jelent, ami egy gazdaság hanyatlásának kezdete s annak akár a régi, akár az új gazda kezén való újabb felvirágzása között telik el.

E kitérés után visszatérünk a beruházási tőke, illetve a gazdaság hanyatlását ez oldalról fenyegető körülmények vizsgálatához. A beruházások intenzitásának van az optimális mellett egy kritikus foka is. Ez ott van, ahol a beruházott tőke már annyira megcsappant, hogy a gazdaság elveszti a rugalmasságát, a viszonyok változásához való alkalmazkodó képességet (a gazdálkodó betegsége, előregedése, stb. vagy egyéb változások következtében). De ide juthat egy gazdaság, az üzemvezető egyéni hibája nélkül, például éppen a jövedelmezőségi viszonyok tartósan kedvezőtlen volta miatt is; különösen, ha a rentabilitási viszonyok olyanok, hogy egy bizonyos hozadékképességen aluli üzemek jövedelmezőségét akadályozzák meg tartósan, míg az azon felül levők, ha kevésbé is, de jövedelmezőek maradhatnak.

Erre a rentabilitási helyzetre legegyszerűbb példát úgy állíthatunk, ha a dolgokat az abszurdumig leegyszerűsítjük. Tegyük fel, hogy az összes üzemeknek nincs más üzemköltségük, mint a földadó. Ez tudvalevőleg a kataszteri tisztajövedelemmel van arányban, utóbbit pedig a múlt században határreszenként becslés útján, többé-kevésbé az akkori valóságos jövedelmezőségnek megfelelően állapították meg. A jövedelmezőség azóta megváltozott, és pedig nemcsak számszerűen, hanem az egy vidékhez tartozó birtokok, valamint a különböző vidékek gazdasági hozadékképességének egymás közti aránya is. Tehát a legkisebb és legnagyobb hozadékképességű földek jövedelmezősége közötti rés megnagyobbodott a kataszteri osztályozáskor fennálló állapothoz képest. Így egész jól elképzelhető, hogy a kisebb hozadékképességű gazdaságok nyersjövedelme tartósan az — e példánkban a földadóval egyenlő — üzemköltség alatt, a nagyobb hozadékképességű pedig fölötte marad; sőt, az említett rés nagysága mellett arra is van hely, hogy a rentabilitási viszonyok a nagyobb hozadékú gazdaságok részére már egész kedvezőkké váljanak, amikor a kisebb hozadékképességűek még mindig veszteséggel dolgoznak. És pedig irányított gazdálkodásnál még könnyebben bekövetkezhet ilyen helyzet, mint szabad gazdasági rendszer mellett, mert — előbbinél hiányzik a kereslet-kínálat törvényének szabad kiegyenlítő működése.

S az ilyen helyzet már nem csak az eredmény számla különbségének erejéig hozza hátrányosabb helyzetbe a szegényebb gazdaságokat a nagyobbakkal szemben, hanem itt már — ha e helyzet tartós — mutatkoznak azok a jelenségek is, amelyek a jövedelmezőség s idővel a tőke fogyását gyorsítják is: például a munkáltatást nehézségek, hitelviszonyok romlása stb., mert a termelésnek e tényezői természetesen ilyekheznek

ilyen helyzetben a biztosabb helyekre kerülni. E jelenségeket jól meg lehetett figyelni a 30-as évek válságának során.

Az ilyen, kritikus pontra került gazdaság kifelé még egészségesnek látszhat: az igaerő még elég lehet a normálisan szükséges munkálatok elvégzésére, a vetések — ha a műtrágyázás vagy akár már egy-két istállótrágyázás elmaradt is — egész rendesek lehetnek, a haszonállatállomány is a helyén lehet; s a baj esetleg csak akkor mutatkozik, ha rendkívüli körülmények következnek be, melyeket a gazdának ideiglenes beruházásokkal kellene kivédenie. Ilyen például a kedvezőtlen időjárás, ami ellen az igaerő szaporításával lehetne védekezni; egerkár vagy fagykár, ami új vetést kívánna — ha lenne tartalék. De még csak elemi csapások sem kellene ahhoz, hogy az ilyen legyengült gazdaság ne tudjon többé megerősödni. Lehet az akadály egy pusztán negatívum is: például, hogy töke-szegénysége miatt nem tudja a bekövetkező konjunkturális lehetőségeket kihasználni. Ha ehhez meglenne a mozgási szabadsága, talán megerősödhetnék anélkül is, hogy az általános rentabilitási viszonyok az ő hozadék-képességi kategóriájára nézve kedvezőek volnának; de mivel töke hiányában kénytelen a kedvező lehetőségeket elmulasztani, legyengülten megy bele a következő pangási időszakba (ilyenek pedig, ha talán kisebb mértékűek is, a legszigorúbb tervgazdálkodási rendszer mellett is a korábban említett okoknál fogva még sokáig elkerülhetetlenek lesznek), ami akkor már könnyen vesztét okozza.

Nem szóltunk még a hitel szerepéről. A hitelnek a mezőgazdaságban való használhatóságát nem is akarjuk itt vizsgálat tárgyává tenni; erről csak annyit, hogy olyan gazdasági egységben, ahol a pénztőke elegendő elhelyezkedést talál a többi foglalkozási ágakban s a kamatláb szabadon alakul ki, vagy ahol a hatóság által megállapított kamatláb normája a többi foglalkozási ágakban elérhető jövedelmezőség, végül ahol irányított közgazdaságban a mezőgazdaságnak nem szánnak ugyanolyan jövedelmezőséget, mint amelyet a többi foglalkozási ágak élveznek: ott a mezőgazdaság csak igen nagy óvatossággal használhat hitelt. Különbözik a hitelnek a mezőgazdaság természetéhez illő formáját még sehol sem sikerült megtalálni és itt is csak azt a szerepét akarjuk szövé tenni, amit a hanyatló gazdaság nehézségeinek fokozásában játszik, egyrészt szolgáltatott értékének és a megkívánt ellenszolgáltatásnak merevsége, másrészt biztonságkeresése révén.

Az üzemtőke fogyása azonban nem egyenesvonalú irányzatot szokott követni, hanem gyorsulót. E jelenségre, amely témánk szempontjából igen fontos, most bővebben is kitérünk. Az üzemtőkefogyás gyorsulásának legegyszerűbb oka: a szükséges munkálatok elvégzésének halogatása. Amint egy törött tetőcserepen át sokkal nagyobb kár érheti idővel a házat, mint a cserepezés költsége lett volna, úgy egy elhalasztott vagy elmaradt gyomirtás vagy kártevők elleni védekezés is összehasonlíthatatlanul nagyobb haszontól foszthat meg, mint amibe a munkálat került volna. A gyorsulás okainak nagyrésze azonban a fizikából ismert „tehetetlenségi nyomaték” fogalmával van rokonságban. Már említettük, hogy ha egy üzem korábbi, felvirágzása idején túlhaladott, intenzitás! fokára kerül vissza, az ott aligha fogja ugyanazt a teljesítményt felmutatni, amelyet annakidején ugyanilyen keretek között mutatott. Ennek okai részben lélektaniak: a feltörekvő gazda részére ezen üzemkeret elérése valószínűleg sikert jelentett, ami tettvágyát csak serkentette; a hanyatlónak pedig kudarcot jelent, ez pedig a legtöbb embert elkedvetleníti. Másrészt üzemiek: kisebb gazdaságra méretezett felszereléssel — átmenetileg — gazdaságosabban lehet egy megnövekedett gazdaságot üzemben tartani, mint a nagyobbra méretezettel a kisebbet. Másik momentum, ami a tőkecsökkenésnek lendületet ad: a gazdálkodó életigényei. A feltörekvő gazda rendszerint a kezdeti jövedelmi viszonyaihoz mért életszínvonalon kezdi s ennek emelésével nem követi, csak késve, jövedelme gyarapodását; a hanyatló ellenben rendszerint csak vonakodva enged igényeiből s evvel elmarad a realitástól, ami a vis inertiae alapján

teljesen érthető. Ugyanez áll rendszerint a kétféle sorsú üzem alkalmazottaira, akiket kicserélni ugyan lehet, de az ilyen cserélgetéshez patriarkális fel-fogással vezetett gazdaságban némi kíméletlenség — vagy optimizmustól mentes előrelátás — és meglehetősen energia kell; olyan tulajdonságok, amelyekkel kellően felruházott gazda ritkábban kerül a hanyatlás útjára. Egy további körülmény, amely a hanyatlást gyorsítja, a közterhek alakulásának nehézsége. Az évenkénti kivetés alá kerülő közterhek arányosítása a jövedelemhez a mezőgazdaságban rendszerint nemcsak egy adóévvál szokott elmaradni, hanem többnyire annyival, amennyi idő alatt a gazda anyagi helyzetének változásában mutatkozó irányzat a köztudatba jut.

Vizsgálódásaink kezdetén szó volt a munka várható ellenértékének jelentőségéről; ezt most még a hanyatló gazdaságra vonatkoztatva kell megvizsgálunk, s itt is találunk kapcsolatot az elszegényedés gyorsulásának jelenségével. Ha a munkások valamely gazdaságban munkájuk ellenértékét bizonytalannak látják, annak első következménye az lesz, hogy a legértékesebb munkások fognak először elmaradozni; a megmaradó gyengébb munkásokkal végzett munka tehát drágább lesz. Ezt még kivédheti avval, hogy a munkaintenzitást csökkenti, vagyis csak a legszükségesebb, tehát a legnagyobb haszonnal járó munkákat végezteti el. De ha fizetőképessége tovább romlik, — s ehhez most már ez a körülmény is hozzájárul — akkor már e munkálatokhoz sem fog elegendő munkást kapni s ezáltal (mivel most már a legnagyobb jövedelemmel járó munkálatokat hagyja el) sokszorosan nagyobb jövedelemkiesés éri, mint amennyit a munkabéren megtakarított.

Érvényes ez a cselédekre és részesmunkásokra is: a hanyatló gazdaságban rendszerint romlik a cselédtartás minősége (konvencióföld, állattartási lehetőségek stb.) s a részesmunkás kereseti lehetősége is; tehát — hacsak egy kis mozgási lehetőségük van a munkavállalóknak — az ilyen gazdaság nem válogathat cselédekben, részesekben, aminek következménye hanyagabb munka s a termékek és jövedelmezőség további romlása lesz.

A munka várható ellenértékének a munkakedvre gyakorolt befolyásával kapcsolatban meg kell még említenünk, hogy a várható ellenérték leromlása természetesen éppen úgy bekövetkezhet egy egész nemzetgazdaságban is; ez a munkakedvre természetesen hasonlóan is hat.

A hanyatló gazdaságot illetőleg végezetül emlékeztetünk arra a közmondásra, ami mintegy refrénje lehetne minden hanyatlási folyamatnak: „szegény embert még az ág is húzza“.

HERTELENDY GÁBOR

AZ ÚJ BIOLÓGIA

A BIOLÓGIA mint önálló tudomány újabb keletű, az első biológiát Treviranus Gottfried írta s a hatkötetes munkának első kötete 1802-ben Göttingában jelent meg. Tőle ered e tudomány neve is, amely egyszersmind Treviranus munkájának címe. Hogy az első biológia szerzője mennyire komolyan vette feladatát, bizonyítja, hogy egész életét a biológia megalapozására fordította. Biológia című munkájának hatodik kötete 1822-ben jelent meg, majd 1831-ben és 1833-ban még egy kétkötetes munkát adott ki, amely az élet jelenségeit és törvényeit tárgyalja.

Treviranus tisztán és világosan meglátta és megjelölte a biológia tárgyát, amely szerinte az élet formáinak és jelenségeinek leírása és az élet törvényeinek és feltételeinek kikutatása. Ezzel új tudomány született, amely helyet

kapott a természetbölcselet, növénytan, állattan és fiziológia mellett és között. Mindazonáltal Treviranus nevével a biológiai munkákban nem találkozunk. Ennek az a magyarázata, hogy nem volt sem eredeti gondolkodó, sem eredeti kutató.

Viszont Treviranus munkáinak ismerete adja kezünkbe a kulcsot a biológia első korszakának megértéséhez. Treviranus a múlt század elejének természetbölcselei közé tartozott, akik az ú. n. nagy és szabad természetben hittek, a nagy természetnek rendelték alá mindent, az életet is. Az első biológiában mind az egyes élőlény, mind az egész növény- és állatvilág a nagy természet alkotása és szolgája. Az élőlények és az életjelenségek megfigyelése arra való, hogy következtetést vonjunk belőle arra a szerepre, amelyet az élet a nagy természetben betölt.

Ezt a múlt századi biológiát ökológiai biológiának nevezhetjük, annál inkább, mert a múlt században valóban igen gyakran azonosították a biológiát az ökológiával s ökológiai munkákat és kutatásokat tévesen biológiainak neveztek, olyan értelemben, mintha az ökológia kitölténé a biológia köreit. E biológia a múlt század közepén Darwin egykor világhírű munkájában kulminált. A fajok eredetéről szóló munka éppúgy a nagy természet függvényeként vizsgálja az élőlényeket és az életjelenségeket, mint az első biológia. Abban is korának jellegzetes biológiai munkája, hogy empirikus és spekulatív, tehát természetbölcseleti irányú. A haladás Treviranushoz képest abban mutatkozik, hogy Darwin munkája szabatos logikai rendszer, e tekintetben az első biológiai rendszernek mondható.

Az új biológia legfőbb jellemvonása, hogy problémáit kísérleti alapon próbálja megoldani. A múlt század természetbölcseleti spekulációiban az arisztotelizmus utolsó maradványait látja s igyekszik tőlük mentői távolabb kerülni. Nem kivétel e tekintetben Darwin sem, akit az új biológia egyik legkiválóbb kutatója és szintetikusa egyenesen az utolsó arisztoteleszi biológusnak minősített. A fizika abban a szerencsés helyzetben van, hogy már több mint három évszázada elszakadhatott az arisztoteleszi hagyományoktól, a kísérleti biológia nem egészen egy évszázadosnak tekinti múltját. A múlt század ötvenes éveiben kezdte meg u. i. Mendel Johann, szerzetesi nevén Gregor páter, ismert borsókísérleteit s az új biológia Mendelt Ugyanolyan megalapítójának vallja, mint a kísérleti fizika Galileit, akinek emlékét halála 300. évfordulója alkalmából az idén ünnepelték szerény keretek közt.

A növények keresztezése hosszú kísérleti múltra tekinthet vissza, de csak Mendelnek sikerült a keresztezés elemi biológiai szabályszerűségeit megállapítani. A kísérleti biológia felülkerekedéséig nem méltányolt, de már 1865-ben közzétett beszámolójában mind a borsókeresztezési kísérleteknek, mind a törvényszerű biológiai megállapításoknak pontos leírását olvashatjuk. Mendel az öröklődő faji tulajdonságokat egyenként vizsgálta s kísérleteinek eredménye, hogy a tulajdonságok a keresztezés folyamán önállóan viselkednek. Vannak uralkodó és külső megjelenésükben elnyomható tulajdonságok, de az utóbbiak a második nemzedéktől kezdve meghatározott számban külön hasadnak s ismét jelentkeznek. Az uralkodó tulajdonságok jelzésére Mendel vezette be a nagybetűket, amelyhez természetszerűleg tesszük az időlegesen elnyomható tulajdonságok jelzésére a megfelelő kisbetűket, pl. Aa. Ma ezeket tulajdonság- vagy faktorpároknak nevezzük, szétválásukat pedig Mendel-féle hasadásnak.

Amilyen egyszerűnek látszanak Mendel kísérletei és biológiai eredményei, éppoly alapvetőknek bizonyultak, amint századunk elején megkapták méltó helyüket a biológia küzdőterén. A tulajdonságok idővel génekké kristályosodtak s ezzel tovább elemezhető természettudományi elemekké lettek. A haladás ezen a téren főként De Vries kutatásainak érdeme. De Vries is biológiai kísérleteket végzett: azt állapította meg, hogyan változik meg egy *Oenothera*-faj, amelynek Amsterdam környékén

több alakját figyelte meg. A kísérletek szerint az új alakok nem lassan, észrevehetetlenül, apró eltérések halmozásával, hanem hirtelen és rögtön szembeötlő megváltozással, mutációval keletkeznek.

Hogy az új alakok tulajdonságai öröklődnek, De Vries keresztezésekkel mutatta ki s közben fedezte fel Mendel korszakos munkásságának eredményeit, amelyek jelentőségével, mint a Mendel hagyatékában újabban megtalált Darwin munkáiba írt széljegyzetek bizonyítják, Mendel maga is tisztában volt. A fajok eredete ezzel kísérleti problémává lett. Még egy tekintetben vitte előre De Vries ezt a kérdést. A múlt század végén és századunk elején olyan fokra emelkedett a protoplazma és a sejttan ismerete, hogy a sejtmagot sikerült további szervekre bontani s megállapítani, hogy a fonálszerű kromoszómák száma jellemző a fajokra. A kromoszómák viselkedéséből arra lehetett következtetni, hogy a keresztezéskor szintén számszerűleg jellemzően viselkedő tulajdonságok hordozói a kromoszómákban székelnek. A tulajdonságok hordozóit De Vries pángéneknek nevezte el, ezzel utat mutatva az örökléstan sejt kutatásának. Ma ezt a nevet Johannsen javaslatára rövidített gén alakjában használjuk.

Mendel nagy- és kisbetűs tulajdonságjelei tehát természettudományi valóságokká, kromoszómaelemekké lettek, de számtalan kérdőjellel megterhelve, mert a génekről akkor még semmit sem tudunk. Hogy ez nem maradt így, hanem ma már valósággal géntanról beszélhetünk, az amerikai Morgan érdeme, aki átvette és tovább fejlesztette De Vries Örökségét. Morgan először is alkalmasabb, vagyis rövidebb életű, könnyen tenyészthető és mutációra hajlamos élőlényt keresett s ezt az azóta híressé lett muslicák egy fájában talált meg, amely a tudományban a *Drosophila melanogaster* nevet viseli.

A feketehasú muslica segítette századunk tízes éveiben Morgant a gének titkába behatolni. Csakhamar számtalan mutációja keletkezett, amelyeket külön-külön tisztán tenyésztett tovább s keresztezésükkel bizonyította be, hogy jellegzetes tulajdonságaik öröklődnek. A keresztezési kísérletek közben Morgan figyelmét csakhamar az a jelenség vonta magára, hogy egyes tulajdonságok bizonyos esetekben nem válnak el egymástól, mint a Mendel-féle szabály kívánná, hanem szorosan kapcsolódnak és kapcsolatban maradnak. Ebből azt következtette, hogy azok a gének, amelyek e tulajdonságok hordozói, ugyanazon kromoszómában vannak és valamilyen módon összefüggnek a kromoszómákban, külön csoportot alkotnak. A géncsoportok további vizsgálata megint új eredményt hozott, kiderült, hogy az ivarsejtek keletkezésakor jelentkező kromoszóma-párosodás alkalmával egyes kromoszómadarabok kicserélődhetnek. Végül a kicserélődés számszerű jelenségeinek tanulmányozása lehetővé tette az egyes tulajdonságokat hordozó gének helyének megállapítását, a muslica kromoszómainak térképezését s ezzel a gének biokémiai és biofizikai meghatározását.

A gének és kromoszómák felfedezése új alapokra helyezte a fajok keletkezésének problémáját is. Kísérletileg is bebizonyult, hogy mutációk, új alakok a gének megváltozásával, a kromoszómaszerelvény megtöbbszöröződésével vagy a sejtplazma öröklési állományának, a plazmonnak megváltozásával keletkeznek. A fajra jellemző számú kromoszómák, amelyeket együtt kromoszómaszerelvénynek nevezünk, megfelelőhetnek vagy megtöbbszöröződhetnek. Ezt a jelenséget poliploidianak nevezzük. A poliploidia tanulmányozása messze elvezetett a mendelizmustól és a morganizmustól. Kiderült, hogy a természetben sok olyan fajrokonsági kör van, amelyek egymással poliploid viszonyban vannak. Fel kellett tenni, hogy ezek poliploidiaival alakultak ki. Kísérletileg többféle módon sikerült többszörös öröklési szerelvényű alakokat létesíteni, különösen bevált erre a célra a kikirics mérge, a kolchicin. A poliploidia-

val kapcsolatban megdőlt az a nézet is, hogy a keresztezést okvetlenül Mendel-hasadás követi, tehát a fajkeveréket a természet kiküszöböli. Ez csak a génváltozással keletkező új alakokra érvényes. Ellenben a poliploidiaival kapcsolatos keresztezések állandó új alakokat, fajokat, sőt nemzetségeket eredményezhetnek. Kimutatták, hogy a természetben ismert fajok közt vannak állandósult keverékfajok, ilyen pl. a hamvas fű, amely a kötőfű és a kecskefű keveréke s keresztezéssel ma is bármikor előállítható. Különböző nemzetségekhez tartozó fajok poliploidiaival kapcsolatos keresztezésével hozták létre a rozsبۇزát és a retekkáposztát.

Áz eddig elmondottakból nemcsak az derül ki, hogy a modern biológia teljesen áttért a kísérleti kutatásra, hanem az is, hogy századunk elején megváltozott a természetről alkotott nézetünk és a biológia viszonya. Századunk elején a természettudomány nagy mértékben elfordult a nagy, másként szabadnak is mondott, természettől s a dolgok belső természetében kereste a természet titkait. Abban a természetben, amelyről már régen megírta a költő, hogy bottal sem űzhető ki. Így jutott el a fejkérdés is a sejt legrejtettebb elemeihez, a kromoszómákhoz és génekhez. De nemcsak ez a biológiai probléma hozódott vissza a kis és kötött természetbe, hanem vele együtt a többiek is, nemcsak a fajok fejlődésének problémája, hanem az egyedfejlődése is.

Az egyed problémája századunk elején nagy mértékben biokémiai alapokat kapott. A biokémia kezdetei a múlt század első felébe nyúlnak vissza, amikor eldöntötték azt a kérdést, hogy lehet-e szerves vegyületeket iparilag is előállítani szervezetek nélkül és szervezeteken kívül. Hamarosan megismertük a szerves vegyületek kémiai összetételét s ezzel megindulhatott az anyagcsere felderítése. A növényi test vegyületeiről szóló 1835. évi beszámolójában Berzelius új jelenséget írt le, amelyet katalízisnek nevezett el. Lényege, hogy vannak olyan anyagok, amelyek pusztán jelenlétükkel kémiai folyamatokat indítanak meg, serkentenek és irányítanak. Berzelius e tanulmányában azt állította, hogy megalapozott véleménye szerint az élő növényekben és állatokban a katalitikus folyamatoknak ezrei mennek végbe a szövetek és nedvek közt.

Berzelius ezzel még inkább megelőzte korát, mint Mendel a borsó-kísérletekkel. Csak a múlt század második felében kezdtek a fiziológusok a szervezetekben olyanféle anyagok iránt komolyabban érdeklődni, amelyek feltehetőleg katalitikus hatásúak s csak századunk elején lettek ismeretesek az életfolyamatokban szerepet játszó katalitikus szerves anyagok, amelyeket ma biokatalizátoroknak, vagy egyszerűen hatóanyagoknak nevezünk. Feladatuk nem az, mint a szénhidrátoké, fehérjéké és zsíroké, amelyek a testet felépítik, hanem katalitikus, vagyis serkentő és irányító hatásukkal tűnnek ki s ennek megfelelőleg rendkívül kis mennyiségben készülnek a szervezetben; némelyiknek sejtenként egyetlen molekulája elegendő a jellegzetes hatás kiváltásához.

Az élő szervezet biokatalizátorai, azaz hatóanyagai az enzimek, vitaminok és hormonok. Az enzimek ismeretének kezdetei igen régiek, az erjedésnek még történelemelőtti felfedezésével indultak meg. A múlt században azt vitatták, hogy az erjedéshez nélkülözhetetlen-e az erjesztő szervezet, élesztőgomba vagy baktérium, avagy az erjedési folyamat egyszerű kémiai jelenség? Végül Buchner 1897-ben kimutatta, hogy az erjedést ugyan szervezetek idézik elő, de hatóanyaguk a szervezeten kívül is működik, tehát kémiai vegyület. Azóta számtalan más enzimet ismertünk meg s nagyot haladt az enzimek kémiai elemzése is. Berzelius jóslata elsősorban az enzimekre vonatkozatható, mert ma már kétségtelen, hogy az enzimek az életfolyamatokban, — nemcsak a táplálkozás és az energiatermelés anyagcseréjében, hanem az egyén fejlődésében is, — igen nagy szerepet játszanak.

A vitaminok és a hormonok kémiaiailag egyszerűbb összetételűek, mint az enzimek, mégis csak legújabban sikerült megismerni e hatóanyagokat. Kutatásuk eredete ugyan a múlt századba vezet vissza, de a két név kelte mutatja, hogy ismeretük századunk elejének vívmánya. A vitamin nevet Funk adta 1912-ben, a hormon név Starling alkotása 1906-ban. És hogy mennyire fiatal fogalmak, leginkább meghatározásuk bizonytalansága mutatja. Eredetileg vitaminnak nevezték azokat a hatóanyagokat, amelyeket az ember és az állati szervezet kívülről táplálékával vesz fel s eredetileg a növényi, szervezet termékei. Ezzel szemben hormonnak tartották az emberi és állati szervezetben a belső elválasztású mirigyekben keletkező hatóanyagokat. Ez a megkülönböztetés azonban hamarosan idejét múlta. Kiderült, hogy egyrészt az állati szervezet is termelhet vitamint, bár csak ritkán, másrészt sok növény éppúgy táplálékával veszi fel a vitamint, akár az állat. Kiderült továbbá, hogy a növényekben és a gerinctelen állatokban is fontos szerepet játszanak hormonszerű anyagok s ezeket nem okvetlenül belső elválasztású mirigyek termelik, sőt a gerincesekben is kutattak fel olyan hormonokat, amelyek nem belső elválasztású mirigyek termékei. Napjainkban körülbelül úgy lehet leginkább meghatározni és elkülöníteni e két hatóanyagot, hogy vitaminnak nevezzük a táplálkozás anyagcseréjében és hormonnak a fejlődés anyagcseréjében szereplő hatóanyagokat.

Biológiaiilag legfontosabbak a hormonok, amelyek ismeretével az egyed szervezetének harmóniájába mélyen bepillantathunk. Természettudományi tekintetben megoldhatatlan rejtélynek látszott, miként illeszkedik össze harmonikus egészé mindaz a sok részecske, amely a sejtet s mindaz a sok sejt, szövet és szerv, amely a többsejtű egyedeket alkotja. A hormonok ennek az összeilleszkedésnek anyagi alapjait tárták szemünk elé. Nincs a szerveződésnek olyan jelensége, ahol ne találkoznánk a hormonok serkentő, irányító, szóval intéző működésével. Hormonok szerepelnek a sejtnövekedésben, sejtosztódásban, szövetképződésben, szervképződésben s a hormonrendszer a szervezetben éppoly nevezetes feladatot tölt be a harmóniák, koordinációk, korrelációk és regulációk terén, mint más téren az idegrendszer, de az utóbbinál sokkal nagyobb körben, mert hormonrendszere minden élőlénynek van, az egysejtűektől kezdve a növényekig és állatokig, ellenben az idegrendszer csak a soksejtű állatok kiváltsága. Amíg a hormonokat nem ismertük, érthetetlen volt a soksejtű növények testének önszabályozása, ma ennek anyagi alapjai pontosan ismeretesek, tudjuk, hogy a leghatalmasabb termetű fáknak is az auxinrendszer tartja fenn a szervezeti harmóniákat, a belső önszabályozást.

A hormonok ismerete vetett természettudományi tekintetben világosságot a szervek kialakulására is, az egyénfejlődés eme második szakaszára. Ezt is örök rejtélynek vélték valamikor természettudományi tekintetben s megfoghatatlan erők működésének vélték fenntartani. Ámde a hormonok ismerete ezen a téren is anyagi alapokat tárt fel. Az alakok, szervek kifermálásában szintén hormonok intézik az egyes jelenségeket. Ezeket a hormonokat morfogén hormonoknak nevezzük. Kutatásuk éppoly eredményes, mint a funkcionális hormonoké.

Ha most visszatekintünk arra, amit a kromoszómákról és génekről megismertünk, felmerül az a kérdés, milyen módon kapcsolódik a gének és a hormonok szerepe, amivel a biológia egyik legfontosabb problémájához, az egyed testének önkormányzatához jutottunk el. A gének hatásának módja többféle lehet, de a legjellegzetesebb mindenesetre a hormonok készítése. Több hormonnól sikerült kimutatni, hogy közvetlenül függ a génektől, sőt legújabban azt is megállapították, hogy a gén enzim közvetítésével hasítja ki a sejtben rendelkezésére álló vegyületből a hormont. Az élet legmélyebb misztériuma tárul fel előttünk: a szervezet öröklött állománya, amelyet Johannsen genotípusnak nevezett el, amely láthatatlan módon rejti magában a

kialakítandó egyént, működésbe lép és hormonjaival, amelyek a külső hatásokat is felfogják s azokhoz alkalmazkodnak, kialakítja a felépülő egyed megjelenését, a fenotípust, miként Johannsen elnevezte.

Különösen érdekes ebben a tekintetben az ivari jelenségek anyagi alapjainak feltárása, amely főként Hartmann Max munkája volt. Hartmann először mondta ki vizsgálatai alapján a biszexuális potencia elvét, ami annyit jelent, hogy alapjában minden szervezet, sőt a szervezet minden sejtje mindkét ivar lehetőségét magában foglalja. Hogy milyen ivarú lesz az egyedfejlődés folyamán az egyed, részben génektől, részben külső hatásoktól függ; némely szervezet tehát örökli, más pedig a környezet szerint kapja nemét. A további vizsgálatok kiderítették, hogy mindkét esetben az ivari hormonok végzik az ivarmeghatározást. Ennek következménye, hogy az ivariság relatív. Az egyszétűek, növények és gerinctelen állatok körében sok egyed a kétféle ivarhormon keverékaránya szerint különbözőképpen viselkedik a különböző ivarú egyedekkel szemben. Azoknak a növényeknek és állatoknak neme, amelyek ivarmeghatározása külső tényezőktől függ, kémiaiilag ma már ismert ivarmeghatározó hormonjaikkal vagy iparilag készített megfelelő vegyületekkel tetszés szerint meghatározható, vagyis ezek körében nem kérdés többé, amint köznyelven mondják, a golya irányítása.

Az egyedfejlődés kutatásának különleges iránya a fejlődésmechanika. A régi biológia a törzsfjlődés számára fontos bizonyítékokat merített az embriológiából s Haeckel a származástan központi tárgyává tette az embriológiát. Tanítványai azonban csakhamar egyszerűen mechanikailag kezdték magyarázni az embrió fejlődésének jelenségeit, a pete barázdálódását, a csíralemezek keletkezését s a szervek differenciálódását. Eleinte főként fizikai erőkire igyekeztek visszavezetni a barázdálódást, döntőnek tekintették pl. a barázdálódási síkok irányát és hatását, a szövetekben keletkező feszültségeket stb. Ezt az irányt His dolgozta ki.

Ezekből a kutatásokból ered a későbbi szövettanyésztési iskola, amelyet Harrison indított el s Carrel emelt magas szintre. A soksejtű szervezetben sem tűnik el a sejtes szerkezet, kérdés azonban, hogy viselkednek az egyes sejtek a differenciálódás után a szövetekben, szervekben? A szövettanyésztés e kérdésre a kornak megfelelően kísérleti alapon kívánt választolni. Talán legérdekesebb eredménye, hogy a tenyésztett sejt bizonyos mértékig valóban a felszabadulás jelenségeit mutatja, pl. feltámad ú. n. halhatatlansági potenciája, korlátlanul osztódik, ha embriókivonat áll rendelkezésére. Csirkeszív kis szövetdarabkájának sejtjei harminc év óta osztódnak egy tenyésztési kísérletben s nem valószínű, hogy valaha is elpusztulnának, amíg életfeltételeik biztosítva vannak. A szövetekben tehát gátló hatások is szerepelnek a differenciálódásban.

A petefjlődés tanulmányozásában előbb Roux lett a fejlődésmechanikai iskola központja, aki kísérletileg avatkozott bele e folyamatba s kísérleti eredményei alapján a pete minden részecskéjének végleges meghatározottságát vélte megállapíthatónak. Újabb kísérletek alapján azonban Driesch hamarosan megállapíthatta, hogy az embrióban sokáig lapanganak olyan potenciák, amelyek következtében a részek megőrzik az egyed teljességének kialakítási lehetőségét, sőt még a kialakult szervezet sejtjei is megőriznek valamit e képességükből, miként ezt a regeneráció bizonyítja. Ezen az alapon Driesch az élő szervezetet harmonikus ekvipotenciális rendszernek nevezte el. Az az ellentét, amely Roux és Driesch elfogásában mutatkozott, szélesebb körű kísérletek alapján úgy egyenlítődt ki, hogy ma kétféle petét különböztetünk meg, mozaikpetéket, amelyek determinált részecskék mozaikszerű rendszerei, és regulációs petéket, amelyek csak kevésbé determinált részekkel indulnak barázdálódásnak s barázdálódás közben fokozatosan determinálódnak egyes részeik.

A fejlődésmechanikai irány legújabb eredménye Spemann nevéhez fűződik, aki a gasztrula-állapotú embrió kísérleti tanulmányozása közben felfedezte, hogy az ősbél felső ajka különleges tulajdonsággal

válík ki a többi sejt közül. Ha u. i. az ősbél felső ajkának egy darabkáját a gasztrula alsó felébe ültette át, megváltozott a hasi oldal fejlődésmenete s az átültetés helyén a más rendeltetésű sejtekből velőcső, majd új embrió fejlődött. Spemann az átültetett hatást keltő sejtcsoportdarabkát organizátornak, a jelenséget pedig indukciónak nevezte el. Azóta az indukádó tanulmányozása nagy arányokat öltött, különféle szövetrészek indukációs hatását vizsgálták különféle idegen szövetekben, másrészt azt is igyekeztek megállapítani, mi az indukációs hatás lényege.

Egyesek azt tartják, hogy az organizátor végeredményben hormonszerű, tehát morfogén anyagok segítségével kelti az indukációs hatást. Kiderült u. i., hogy a megölt organizátor is indukációs hatást kelt, sőt általában elhalt szervek darabkái is keltenek ilyen hatásokat, majd egyes kivont anyagokkal kísérleteztek s hol egyikben, hol másikban, pl. olajsavakban vélték megtalálni a biológiai indukció különleges anyagát. E kérdés azonban még nem dőlt el. Spemann, mint az indukció neve mutatja, minden bizonnyal a fizikából vette a hasonlatot, az indukció további tanulmányozói azonban a biokatalizátorok nagy jelentősége alapján inkább a katalízist tartják szemük előtt, amelynek többféle változata van. Végül az sem hagyható figyelmen kívül, hogy az organizátor és az indukciót felvevő szövet élettanilag bizonyos különleges szerkezetet képvisel.

Mindenesetre nem szabad szem elől téveszteni, hogy gén, hormon és organizátor nem pusztán fiziokémiai, hanem biológiai tényező, élettani hatásuk tehát nem magyarázható meg maradék nélkül fiziokémiai tulajdonságaikkal. A gén önmagát újraképző alkatrésze a protoplazmának, a hormon egyszerűen terméke, az organizátor talán mindkettő, hatásuk tekintetében mindig kapcsolatban maradnak vele, noha a hatóanyagok különválaszthatók. Ez más szóval annyit jelent, hogy a protoplazma eme biológiai alkatrészei az élő anyag rendszeréhez tartoznak s csak az egész rendszer keretén belől érthetők meg.

Ez vezette a biológusokat arra a kísérletre, hogy az élet problémáját másik végén ragadják meg s a lélektanból vezessenek le valamely biológiai rendszert. Legértékesebb ezek közt Uexküll elméleti biológiája, amelynek rendszerét pszichológiainak nevezhetjük, mert szerzője a pszichológiából indul ki s arra építi biológiáját. Uexküll ugyanis állatpszichológus. Tudjuk, hogy az állatpszichológia az utóbbi évtizedekben nagyot fejlődött s elhagyva a régi alapokat, új irányt vett. Uexküll abból indul ki, hogy minden állat más és más képet alkot magának környezetéről, vagyis más és más a külvilága. A külvilágok különbségei az állatok szervezeti különbségein alapulnak s állat és külvilága tervszerűen összeillik. Az életnek tehát tervszerű a rendszere. Ez a rendszer mind a szervezetekben, mind lelki világukban megnyilatkozik.

Hogy Uexküll mit ért az élet tervszerűségén, nem határozza meg, csak annyit közöl róla, hogy alkatrésze a világrendnek. Ezzel azonban elérkezünk ahhoz a kérdéshez, milyen helyet foglal el az élet a természetben. A felelethez nem kell felidézni a mechanizmus és vitalizmus régi és meddő ellentétét. Inkább forduljunk egy hasonlathoz. Az új biológia a protoplazma szerkezetének kutatásával igyekezik eljutni az élet végső rejtélyéhez. Ebben követi a fizikust és a kémikust, akik szintén az anyag szerkezetét kutatják. El lehet-e érni ily módon a végső célt? Mikor a fizikus az atomot alkatrészeire — atommagra, elektronra — bontja kvalításokat semmisít meg. Mikor a kémikus a vegyületet alkatrészeire bontja, nem kevésbé. Az atom nem csak atommag és elektron, hanem új valami. A vízről a kémiai bontás után azt mondják, hidrogén és oxigén bizonyos vegyülete, de a víz mégis új valami a természetben, tulajdonságai nem vezethetők le sem a hidrogén, sem az oxigén tulajdonságaiból mennyiségi alapon, mert a víz új kvalitás.

Az élet is új és különleges kvalitás a természetben, amelynek különleges tulajdonságai vannak. Ezek csak az élet tanulmányozásával világíthatók meg. Miként azonban a kémikus a vegyület eredetét és szerkezetét kutatja, azonképpen kutatja a biológus a protoplazma, az élőanyag szerkezetét és eredetét. A nagymolekulák rendszerének vizsgálata ezen a téren is haladást ért el a múlthoz képest. Ha pedig megoldódik ez a kérdés, ma már tudjuk, legkevésbé sem fogja megdönteni az élet autonómiáját, a világrendben elfoglalt különleges helyét. Korunk természetszemléletéhez tartozik az is, hogy a természetben vannak ugrások, vannak soha be nem tölthető árkok. Akik az életet ilyen árokkal választják el a szervetlen világtól, igazságot hirdetnek. Csak arról nem szabad megfeledkezni, hogy nem ez az egyetlen árok a természetben, hanem sok párja van.

RAPAICS RAYMUND

MAGYAR HELYESÍRÁS

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA 1942 február 23-i ülésén bejelentették, hogy új, az eddiginél jóval bővebb helyesírási szótár kiadását készítik elő. Ezzel hivatalosan is szőnyegre került a magyar helyesírás. Helyesírásunk ügye újabban csakugyan olyan zavarossá vált, hogy a végleges rendezés valóban nemigen várthat már magára.

Mert mi is a mai helyzet? A dolog elég egyszerűnek látszik: az Akadémia megállapítja a magyar helyesírás szabályait, s azokat kell követnünk. Az Akadémiának megalapítása óta ez egyik legfontosabb teendője. Nincs most szándékunkban a magyar helyesírás egész fejlődésén végigtekinteni, csak a legutóbbi két évtizedet nézzük, hogy a mai helyzetet megérthessük. Az Akadémia legutoljára 1922 május 29-iki ülésén foglalkozott hivatalosan a helyesírás kérdésével, amikor az ú. n. iskolai helyesírás több egyszerűsítését magáévá tette, és az újabban szükségesnek mutakozó módosításokkal és változtatásokkal az új magyar helyesírást megállapította. Azóta tulajdonképpen ez a szabályzat van érvényben. Azonban — azóta ennek a szabályzatnak már 8 kiadása jelent meg (köztük két javított és bővített) s közben az egyes kiadásoknak 13 lenyomata, de még a lenyomatokban is van változtatás.

Növeli a zavart és a bizonytalanságot, hogy az újságokban és egyéb nyomdatermékekben sok esetben az Akadémiától eltérő írásmódokat találunk. Ennek az az oka, hogy a Budapesti Korrektorok és Revizorok Köre 1929-ben kiadta „Az egységes magyar helyesírás szótárát és szabályait” melyet Balassa József, a Magyar Nyelvőr szerkesztője állított össze. Ebben a nyomdai munka egyöntetőségének biztosítására az Akadémia által sok esetben engedélyezett kétféle írásmódot megszüntették, sőt még „az egyszerűség és következetesség” elvi szempontjai alapján — mint a szerkesztő írja — több fontos írásmódban is eltértek az Akadémiától (pl. ucca, kevésbé). Ez az ú. n. nyomdai helyesírás szintén eléggé elterjedt; a napilapok és fbylóiratok egy része s több nyomdavállalat most is ehhez igazodik. Sőt a jól használható, az Akadémiánál jóval bőségesebb szókincsű szótárát mások is igénybe veszik, amit a Balassa-féle szótár immár III. kiadása is bizonyít.

Mi a helyzet az iskolában? Az iskolai tanításban az Akadémia helyesírása a kötelező. A vallás- és közoktatásügyi miniszter 1922. évi 4250. elnöki számú rendelete már elrendelte ezt, s újból, nyomtatékosan hangsúlyozza az Akadémia egyedüli illetékességét — nyilván az 1929-ben megjelent nyomdai

helyesírás miatt — egy újabb rendelet. Csakhogy e rendelet végrehajtása gyakorlati szempontból az akadémiai helyesírás gyakori változtatásai miatt úgyszólván lehetetlenné vált.

A legnagyobb a bizonytalanság és az ingadozás a magánhangzók hosszúsága és rövidsége jelölésében. Pl. az Akadémia 1931-es szabályzata szerint: *mindig*, 1932—39-ig: *mindig*, 1940—41-ben: *mindig* v. *mindig*. Az 1931—32—37-es szabályokban: *sima*, *simít* v. *simít*, de: *simogat*; 1938—39: *sima*, *simít* v. *simít*, *simogat* v. *simogat*; 1940—41: *sima* v. *sima*, *simít* v. *simít*, *simogat* v. *simogat*. Egészen kaleidoszkópszerű a következő szócsoport váltakozása: 1922: *irigy* v. *irigy*; 1931: *irigy* v. *irigy*, *irigvel*; 1932: *irigy* v. *irigy*, *irigvel*, *irigység*; 1937: *irigy* v. *irigy*, *irigvel*, *irigység*; 1938—39: *irigy*, *irigvel*, *irigység*; 1949: *irigy* v. *irigy* i 1941 (pedig ez csak az 1940-es kiadás lenyomata!); *irigy*. 1931: *szőlő* v. *szőUő*; 1932: *szőlő* v. *szöllő*; 1936—41: *szőlő* v. *szöllő*. És még igen sok ilyen példát sorolhatnánk föl.

De van komoly ingadozás a mássalhangzók hosszúsága — rövidsége tekintetében is. Pl. 1922: *kakukk*, *kakukkot*; 1931—39: *kakuk*, *kakukol*; 1940—41: *kakukk*, *kakukkot*. 1937: *geny*, *genyes*; 1940—41: *genny*, *genyes*. 1937: *fulánk*; 1940—41: *fullánk* v. *füldnk*. 1937: *hosszait*, *utcahosszait*, *órahosszait*; 1940: *hosszat*, *utcahosszat*, *órahosszat*; 1941: *hosszait*, *utcahosszait*; pedig az 1941-es kiadás — a címlap szerint — csak *lenyomata* az 1940-esnek, a nyolcadik, javított és bővített kiadásnak...

Az egybeírás—különírásban való ingadozásokra álljanak itt a követ. kezű esetek: 1932—36: *addigis*; 1937—41: *addig is*. 1932—36: *egykevéssé*, *egykissé*, 1937—41: *egy kevéssé*, *egy kissé*. Rendkívül érdekes a következő eset: 1922: *éhen hal*; 1931—36: *éhenhal*; 1937: *éhenhal*, *éhen-hal*; 1938—41: *éhen hal*.

Azonkívül vannak még változtatások az elválasztási szabályban, a nagy kezdőbetűvel való írásban, rövidítésekben stb.¹ Úgyhogy valóban nehéz helyzete van a tanárnak, amikor kiderül, hogy az I. gimnáziumban szentírás-ként hirdetett helyesírási szabályok egy-két éven belül elavulnak, s ez az érettségiig többször is előfordul. .. Bizonyos, hogy ezek a folytonos ingadozások megrendítik az Akadémia tekintélyébe vetett hitet és előbb-utóbb komoly zavarra vezetnek. A tankönyvek, sőt még a magyar nyelvi tankönyvek sem tudnak igazodni a gyors változásokhoz. Ennek oka egyrészt a nyomdai helyesírásban is keresendő (óhatatlan sokszor, hogy a szedők vagy a korrektorok a maguk helyesírásából valamint bele ne javítsanak a szövegbe), másrészt azonban a dolog belső törvényszerűsége folytán a tankönyvírók sem vesznek és gyakorlatilag nem is vehetnek tudomást az újabb változásokról. Csak néhány példát. Nagy J. Béla: Magyar Nyelvtan a gimn. és leánygimn. II. o.-nak Franklin, 1939; az 5. oldalon az *és* előtt (az olvasmány 3. sorában) nincs vessző, holott az Akadémia szerint kellene; a nyomdai helyesírási gyakorlat szerint azonban így helyes. Ugyancsak Nagy J. Béla tankönyvéből (Magyar Nyelvtan a gimn. és leánygimn. III—IV. osztályának Franklin, 1939) veszem a következő példákat: *Széchenyi István-Reál-gimnázium* (31. l.) címben az 1940-es szabályok szerint (227. §.) a reál-gimnáziumot már kis betűvel kellene írni; a 34. oldalon: *hamvazó szerda*, ezt már egybe kellene írni. A tankönyvíró természetesen ebben az esetben nem felelős, mert könyve 1939-ben jelent meg. A tankönyveket azonban — különösen az újabb takarékosági intézkedések miatt — évekig nem lehet változtatni, s így szó sem lehet az újabb helyesírási változások átvételéről. Nem is szólva arról, hogy a nem magyar nyelvi tankönyvek írói általában

¹ A változtatások összeállításában nagy hasznát vettem Kiss József: Legújában így kell írunk! Bpest. 1940, a Magyar Gyorsíró Szemle kiadásában megjelent hasznos, bár nem egészen hibátlan kis füzetének. Kiss József szótárszerű összeállítása a VIII. javított kiadásból, több mint 300 kisebb-nagyobb változtatást sorol fel.

korántsem fordítanak akkora gondot a helyesírási változások tudomásulvételére. Így a tanuló igen gyakran mást lát könyvében, mint amit a magyar órán követelnek tőle. Ez erősen hátráltatja helyesírási tudásának megszilárdulását.

A nagyközönség körében még sokkal rosszabb a helyzet. Ennek egyik legősibb és ki nem küszöbölhető oka természetesen az, hogy a helyesírás mindig nehéz tudomány volt, s az iskolából régen kikerültek bizony sokat felejtnek. Sok mindent másképp is tanultak. Ehhez járul még a nyomdai helyesírás a maga eltéréseivel, amiket nap-nap után az újságokban és egyéb nyomdatermékekben igen gyakran láthatnak. A nyomdai helyesírás főbb eltérései (zárójelben az Akadémia írásmódjával): *benfentes* (*bennfentes*), *benszülött* (*bennszülött*), *fensik* (*fensik*), *bölcsesség* (*bölcsesség*), *Kopenhága* (*Koppenhága*), *monogram* (*monogram*), *program* (*Programm*), *éjszaka* (*éjt szaka*), *kevésbé* (*kevésbé*), *lélegzik* (*lélekdzik*), *ucca* (*utca*), *hosszat*, *órahosszat* (*hosszatt*, *órahosszatt*), *európaszerte* (*Európaszerte*), *takszi* (*taxi*) stb. Azonkívül a nyomdai helyesírás az *a*, *e* mutató névmást mindig egybeírja a névutóval, az Akadémia külön; pl. *afölött* (*afölött*), *emellett* (*e mellett*) stb. A nyomdai elhagyja a kötőjelet: *Andrássy út* (*Andrássy-út*), *Eskü tér* (*Eskü-tér*), *Arany János ucca* (*Arany János-utca*), *Vörös tenger* (*Vörös-tenger*) stb. A nyomdai helyesírás szerint „az és, meg, vagy kötőszók előtt nem írjuk a vesszőt, csak az esetben, ha egészen új tartalmú mondat következik“ (Balassa i. m. XIX. 1.). E homályos fogalmazás természetesen sok bizonytalanságot eredményezett. Az Akadémiaé világos: „Helytelen tehát az a nagyon elharapódzott szokás, hogy az és meg az a kötőszó elé sohasem tesznek vesszőt. Csak akkor nem kell eléjük vesszőt tenni, ha mondatrészeket kapcsolnak; de ha mondatokat kapcsolnak, akkor kell.“ (252. §.) Ennek ellenére a nyomdatermékekben — még a magyar tankönyvekben is — a nyomdai helyesírás kódös előírása következtében (ki tudja határozottan eldönteni, mikor „egészen új tartalmú“ a mondat?) az és előtti vesszők tekintetében állandó a bizonytalanság. Tehát a nagyközönségről — a műveltről is — a fent vázolt okok következtében bizony elmondhatjuk Révai Miklósnak, a nagy nyelv tudósának híres mondasát a helyesíráshoz alkalmazván: „Uram, nem tudunk helyesen írni!“ S ebben, mint látjuk, nem egyedül ők a hibásak.

S hogyan lehetne a helyzeten segíteni? A nyomdászok arra hivatkoznak, hogy az egyöntetűség érdekében nem lehet ingadozásokat engedélyezni, mert a nyomdai munkában igen sok fönnakadást és kárt okoz, ha „minden írónak, szerkesztőnek, illetve szedőnek, korrektornak a saját fölfogására van bízva az ingadozások eldöntése“ (Balassa i. m. VI. 1.). Tehát ők egyszerűen például a *sima* v. *sima* változatok közül állandóan csak egyet fogadnak el. Ez az eljárás természetesen — bár gyakorlati szempontból érthető — bizonyos szegényedést jelent az írásnak az élőbeszédet jobban kifejező, szemléletesebb lehetőségeivel szemben, s ettől az Akadémia érthetően idegenkedik. De azért talán csakugyan lehetne valamit itt-ott egyszerűsíteni. Például az elváltatási szabályban ilyen hajszaifinom megkülönböztetések vannak: *brin-dza*, *lán-dza*, *fin-dza*, mert a *dz* és *dzs* csak egy mássalhangzó (209. §.), viszont: *mad-zag*, *ped-zi*, *hod-za* stb. (215. §.), mert itt hosszú mássalhangzókkal van dolgunk. De akkor az volna a logikus, ha ezeket hosszan is írják (tehát: *madzzag*, *pedzzi*), mint ahogyan a *dz* tövű igék felszólító módjában így is van: *lopóddzék* (215. §.). Vagy például a nyomdai helyesírás nyilvánvalóan logikusabb, amikor *európaszerté-t* kis kezdőbetűvel írja; mert nagy kezdőbetűvel *Európaszerte* csak addig volt megokolható, míg kötőjelet használtunk, amint még így is van az Akadémia 1937-es helyesírási szabályzatában. Ilyen apróságokat lehetne még sokat felsorolni. Talán jó volna már *éjszakát* írni, nem *éjtszakát*, hiszen ennek a *t* betűnek igazán csak a nyelvtörténészek tudják az eredetét! Vagy a nemesi előnevet mindenki melléknévként érzi, az Akadémia mégis nagy kezdőbetűvel akarja írni. Pl. Felsőkubinyi és Nagyolaszi Kubinyi Miklós (222. §.). Úgyhogy ugyanaz

a V. K. M., amely az Akadémia szabályzatát írja elő az iskolának, mint egyedül érvényeset, külön rendelettel kötelezte a tanári és tanítói kart, hogy a nemesi előneveket kis kezdőbetűvel kell írni! (V. K. M. 1940. 4507. ein. szám).

A segítség egy másik módja lenne: az „in dubiis libertas“ elve. Például a magánhangzók hosszúsága jelölésének a kérdésében tovább menni a kettős lehetőségek engedélyezésében. Ha *sima* v. *sima*, *mindig* v. *mindig* engedélyezve van, miért ne lehetne pl. *kitűnőt* is megengedni a *kitűnő* mellett, mikor olyan sokan mondják úgy? Vagy miért kellett az 1941-es kiadásban az *ingy* mellől az *irigy* változatot elvenni? Ezen az egész vonalon elvszerűen nagyobb szabadságot kellene adni, hiszen a kiejtés változását nagyon nehéz szabályozni. Csak olyan esetben kellene határozottan tiltakozni, amikor nyilvánvalóan helytelen útra tévedt a kiejtés, pl. a „*kőrút*“ esetében. Ilyen elvszerű engedékenységre van is már kezdeményezés a szabályzatban: a költők és írók szabadsága (18. §.); a 19. §. csak „ajánlatosabbnak“ tartja egyes kétes esetekben a hosszúság megjelölését, tehát tulajdonképpen a rövidhangzós írásmód sem tekinthető egészen hibásnak.

De a kérdés rendezése nem egyes apróságokon múlik. Egyik javaslatunkat sem tartjuk egyedül és kizárólagosan helyesnek. Hiszen a dolog lényegét tekintve a helyesírás végső elemzésben csupán megegyezés kérdése. Semmiféle elvi szempontot nem lehet következetesen végig vinni. Az Akadémia szerint „a magyar helyesírás elsősorban a kiejtésből indul ki...“, „ezenkívül azonban nagy tért enged a szóelemzésnek is ...“, „végre némely esetben enged a hagyománynak és az egyszerűsítésnek is.“ (1. §.) Tehát hol ezt, hol azt a szempontot alkalmazza, persze nem tetszőlegesen és önkényesen, hanem a finom nyelvérzékű, nagy történelmi tudású és kifinomodott ízlésű tudósok együttes komoly döntései szerint. (Igen érdekes pl. az *utca* írásmódja. Az Akadémia jól tudja, hogy az *utcában* sohasem volt t_3 hiszen a szláv *ulica*-ból származik, mégis a téves népetimológián alapuló kedves nyelvi írásemléket továbbra is meg akarja őrizni.) Ebből következik, hogy minden apró megjegyzésünk ellenére mi is meggyőződéssel valljuk, mint a miniszter, hogy „ebben a tudományos és a nemzeti egységet illető kérdésben a Magyar Tudományos Akadémia, mint a magyar tudomány legfőbb művelője és őre, a legilletékesebb tényező.“ És egyedül csak ő jogosult dönteni. Tehát nem volna szabad semmiképpen sem megengedni, hogy a nyomdászok—bármiféle igen figyelemreméltó gyakorlati szempontokból is — külön helyesírást szerkesztessenek maguknak. Ha a Himnusz egységes éneklését rendeleti úton szabályozni lehetett, a nemzeti egységet kétségtelenül igen határozottan szolgáló egységes magyar helyesírásról valóban nem lenne fölösleges törvényes rendelkezésekkel gondoskodni. A M. Tud. Akadémiát pedig tisztelettel kérjük, hogy amennyire a tudományos elvek és a nyelvi ízlés magasabb szempontjai engedik, egyszerűsítse a szabályokat. Jól tudjuk természetesen, hogy egészen egyszerű és könnyű helyesírás tulajdonképpen sohasem lehetséges. A nyelv élő, gazdag áradás s ezt az áradást vissza-tükröztető helyesírást sohasem lehet egészen leegyszerűsíteni. Az azonban lehetséges, és a törvényes rendezés sikere, valamint a helyesírás egységének gyakorlati megvalósulása érdekében elengedhetetlenül szükséges, hogy a megjelenendő nagy helyesírási szótár írásmódjai hosszú ideig, talán egy emberöltőn keresztül is változatlanok maradjanak.

PAPP JANOS

HRONSKY ÉS URBAN
— *A mai szlovák regény* —

KIS NEMZETEK ÉLETÉBEN az irodalom vitális funkciókat végez: a nemzeti öntudat ébrentartásának legfontosabb eszköze. Aki a múlt század szlovák irodalmát tanulmányozza, meglepve veszi észre, milyen sok benne a népnevelő célzat. Mintha az írók számára nem is annyira maga az irodalom volna a fontos, mint inkább az a világnézeti tartalom, amelynek az irodalmi műfajok csak közvetítő edényei. Nincs a szlovák irodalom múlt századának olyan jelentős, vagy kevésbé jelentős írója, költője, akire ez a megállapítás ne volna érvényes. Az egyetlen művészi élményforrás száz éven keresztül a nemzeti érzés volt, amiből érthető, hogy az írók nem a művészi szempontok kiaknázására, új művészi eredmények alkalmazására fordítottak gondot, hanem a népnevelés célját szolgálták. Az irodalmi fejlődésnek így nyilván meg kellett akadnia. A nyugati eszmeáramlatok nem tudtak betörni a zárt kapukon, a szlovák írók többé-kevésbé egy helyben mozogtak. Az író a nemzeti ügy mindenese lett: népnevelő, gyakorlati apostol, népszerűsítő tudós, pap és szónok. Az irodalmi megnyilatkozások egy családiás patriarchalizmus jegyében nem mérkőzhettek az európai irodalmakkal, hiszen amit az írók csináltak, az a legjobb akarat mellett sem lépte át az irodalmi provincializmus kényelmes mesgyéjét. Hogy ez így volt, azt az 1918 utáni események élénken bizonyítják. Az idősebb nemzedék idilli munkamódszere az új idők rohanó ütemében egyszerűen elmaradottnak látszott; nem csoda, ha a fiatalabb nemzedék riadt tapogatózással fordult a külföld felé s onnan várt segítséget. A fejlődés feltételei ezekben az években úgyszólván teljesen hiányoztak, ami annál nagyobb zavarral járt, mert roppant arányban indult meg a könyvkiadás s ami eddig csak szórványosan akadt, most már könyvolvasó közönség is jelentkezett szép számmal. 1918 után az események dinamikája váratlanul nyomult előtérbe, maga mögött hagyva az irodalmat. A háború után fellépő szlovák írókra komoly feladat várt: építésre alkalmas hagyományok híján meg kellett találniuk új munkakörüket s át kellett verekedniük magukat a megmerevedett epikai nyelv nehézségein.

Nemcsak az írott szó funkciója változott meg azáltal, hogy a népnevelés feladatát a népművelési szervek vették át az irodalomtól, a világ is megváltozott az író körül. A háború előtti idők problémái megszűntek, elenyésztek. Kukucin ártatlan falusi idilljei egy sztatikus világ értékrendjéhez tapadtak, azt védelmezték. Kukucin a magyar-szlovák együttélésben nem látott kárt nemzetére nézve. Amíg a falusi nép egészséges hite épen él, amíg a hagyományos erkölcs irányítja a nép egyszerű gyermekét, addig semmi baj sem lehet — hirdetik regényei. A világháború előtti régi jó falu azonban a háborúban megváltozott, máról-holnapra tűnt el a régi társadalmi struktúra is. A nemesi kúriák csetepatéja a falusi parókiák vezetőivel a múlt emléke lett. Kukucin és Vajansky megteremtették a szlovák elbeszélő nyelvet, lerakták a regény kompozíciós alapjait, ez azonban kevésnek bizonyult a további haladáshoz: a szerkezeti normák összessége nem helyettesítheti az eseményeket mozgató drámai normákat, amelyek az élettartalom ismeretéből fakadnak. Az íróknak, népszerűen szólva, fel kellett fedezniük az új világot. Hogy ez nem volt könnyű dolog, annak bizonyítékául álljon itt Jan Hrusovsky egy őszinte vallomása: — Nem volt semmi, amihez hozzákapcsolódhattunk

volna. Hiányzott az alap. Örökség nélkül, üzenet, jó példa, lelkesítés nélkül álltunk és az volt a feladatunk, hogy új alapokon teremtsünk irodalmat... (Elán, 1931. december.)

A mondottak alapján bennünket ez a kérdés érdekel: hol tágitották ki a háború utáni szlovák írók a regény tematikáját s milyen új szemléletmóddal közelítenek tárgyuk felé?

Mi sem lett volna természetesebb, mint hogy az 1918-as fordulat után a szlovák írók két kézzel kapjanak a kor eseményei után és hatalmas regényekkel, ódákkal ünnepeljék a csehekkel való egyesülést. A valóság azonban az, hogy a szlovák népet, de magát a szlovák értelmiséget is meglepetésszerűen érte az államfordulat. Az irodalmi élet bizonyítékul kínálkozik: az 1918 utáni esztendőkből semmi sem olyan feltűnő a szlovák irodalomban, mint az írók húzódozása a közelmúlt eseményeitől, az a szenvedélyes menekülés a múltba, amely egész 1848-tól gombolyítja az események fonálát, ahelyett, hogy a máról beszélne a kíváncsi mának. Kalinóiak óta nem írtak történelmi elbeszélést a szlovák irodalomban — most egész serege lát napvilágot. Szimbolikus e tekintetben Jégé (valódi nevén Nádas László) példája. Harminc évi hallgatás után 1923-ban adja ki Adam Sangala című igen nagy sikert aratott történelmi regényét, melynek cselekménye a XVII. században játszódik le. Példa nélkül álló jelenség, hogy egy nemzet irodalmának egyetlen szava sincs olyan eseményről, melyet a politikai-propaganda ország-világ előtt a nemzeti fel-szabadulás nagy tényének kiáltott ki. Hviezdoslav és Rázus néhány versét leszámítva ez a megállapítás a lírára is érvényes. Néhány kisebb író megpróbálkozik a feladattal, de az eredmény művészieden szentimentalizmus. A fiatalabb nemzedék műveiben nyomát sem találjuk a csehekkel való együttélés örömeinek, a fiatalok érdeklődését egyre inkább a szociális kérdések kötik le, sőt — horribile dictu — heves cseh-ellenes hangokkal is találkozunk. (Andrej Zsarnov: Őrség a Morvánál és Rázus Kő a mesgyén.)

A háború előtti szlovák széppróza majdnem kizárólag a falusi életből meríti mondanivalóját. Nem véletlen, hogy az írói munka súlypontja a vidékre esett. A szlovákságnak nem voltak nagyvárosai, a szlovák írók, költők javarésze vidéken építette élete művét, az írók vagy maguk is a népből származtak (Kukucin, Hviezdoslav, Tajovsky) vagy a néphez tértek meg (Timrava, Vansová, Csajak, Podjavorinská). Idillikus faluszemlélet jellemzi őket; körülbelül a mi Gárdonyink szemével látják a szlovák falut. Talán Vajansky az egyetlen, akinek érzékenysége itt is sötét képeket talál, akinek „repülő árnyai“ a falu világáig is elhatolnak. Ennek az idillikus faluszemléletnek a megtörése és túlhaladása a legjelentékenyebb eredménye a háború utáni szlovák irodalomnak. Jelentős nemcsak azért, mert felszámol egy elévült magatartással, hanem azért is, mert nyomában egy új kritikai realizmus lehetőségét születik meg s a regény életbrázolása gazdag eredményekhez érkezik. A régebbi lírai falukép és az új, támadóan őszinte faluszemlélet harcát két író példáján szemlélhetjük: J. C. Hronsky és Milo Urban példáján.

Hronsky a háború utáni letargiában az első, aki mámoros örömmel fedezi fel a falut s teszi elbeszéléseinek, regényeinek színhelyévé. A háború élményeitől elfáradva a faluban fedezi fel újból a dolgok primitív báját, az elrontatlan élet ezernyi apró szépségét. Egy lírai költő gyönyörével idézi fel a tavaszi rétek mosolygását, a virágok illatát, a falusi harang misére hívó szavát. Az író mintha programmszerűen vetné belé magát ezekbe az ősi, egyszerű, de megható szépségekbe, hogy megszabaduljon az olasz harctér sarának gyászos emlékeitől. Ez a tudatos epikureizmus hatja át a sok kis természeti megfigyelést, mely valósággal tobzódik Hronsky írásaiban. Az író szeretettel hajlik a sok egyéni életsors főié, kikémeleli legelrejtettebb titkait, együtt dobog a szíve az ezer rejtett titok izgalmában élő névtelen emberi szívvel. Tekintete ismerősen nyugszik meg a hétköznapi társadalmának mindennapos munkáján, ismeri ennek a munkának minden mozzanatát, látja szépségeit. Egy helyütt leírja, amint Mácsik néni szavazni indul. Mennyi izgalom egy névtelen, kis ember lelki világában! Hogyan válnak láthatatlanul

ünneppé a hétköznapok, milyen megkapó szépségekkel teljes egy ilyen senki által számon nem tartott, primitív emberi lélek! A klococsi sárga ház című regényében egészen Krúdy Gyulára emlékeztető romantikával beszél egy haldokló világ néma szépségeiről. A regényből hiányzik az időbeli rögzítés, csak két öregember szöszmötölését látjuk, csendes rezignációjában gyönyörködhetünk.

A szlovák irodalom háború utáni átalakulásának válságait senki sem élte át olyan erősen, mint Hronsky. írói látása, eszközei állandó fejlődésben vannak. Az absztrakt falukép elégtelensége éppen az ő esetében válik sürgetővé. Sztankovszky doktor jóslata című regénye váratlan kiruccanás a nagyvárosi környezetbe, az élet tarka látványosságának impresszionista színkeverése. Kenyér című művében már élesebben rajzolja meg a falu kontúrait, mint első elbeszéléseiben. Egy lipitói faluról szól a könyv, melynek Lengyelországból bevándorolt lakói sohasem tudtak megélni a földből. A regény egy-egy embersors megmutatásában izgalmas dokumentum. Hronsky legsikerültebb műve a Jozef Mák. Favágó a hőse, nem típus, hanem húsból-vérből gyúrt egyén. Viharok, lendületek embere. Az izgalmas helyzetek és a megsokszorozott élet mellett már egészen valószínű környezetrajz ad háttérrel a műnek. Hronsky megtette az utat az álmok birodalmából a valóságba.

Milo Urbannak, a mai szlovák elbeszélő irodalom legkiemelkedőbb írójának nem kellett ilyen hosszú fejlődésen átmennie, mert mint író is egyenesen beleszületett a valóságba. A környezet, melyben nyiladozó gyermeki öntudata első élményeit kapta; a kemény árvái hegyi élet és a háború, amely megváltoztatta a falu arcát. Urban egész fejlődésére döntő hatással volt az első helyes indítás: érzékeinek, nyiladozó írói kíváncsiságának megrendülése a falu, a realitás felé. Ez az, amiben olyan élesen különbözik minden kortársától. A vele egykorú fiatalok a nagyvilág hozzájuk vetődő sugaraiba bámultak, a nyugati irodalmak hatását tükrözték fakó másolatokban, Nyugat és Kelet sohasem látott tájai ihlették képzeletüket, csak éppen azt nem voltak hajlandók észrevenni, ami a lábuk előtt feküdt: a hazai határt.

Milo Urban realizmusa a valóságos élet közelségében gyökerezik. Árva megye legészakibb csücskéből jött az író, ahol a hegyek magasak, a megélhetés nehéz, a tenyerek kérgesek, de az akarat kemény. Kukucin elbeszéléseiben a paraszt kiegyensúlyozott emberként éli a maga lassú ütemű életét, keskeny, de kitaposott úton halad a halál felé. A falusi embert igazán nagy megrázkódtatások nem érhetik. Urbannak azonban olyan élménye van, amely kikerülhetetlenül határozza meg nemcsak műveinek tónusát, hanem az író művészi látását is. Ez az élmény a háború. Legnagyobb feltűnést keltő regénye, az Élő ostor irányregény a háború ellen. Tételes regény. Azt akarja minden sorával bebizonyítani, hogy a háború megrontotta az emberek életét, minden erkölcsi értéket kiölt a falu népéből, farkasokká változtatta a jóindulatú parasztokat s végül is a legszörnyűbb erkölcsi forradalomnak lett szülőanyja. A regénynek minden egyes alakja ezt a tételt van hivatva igazolni. Urbant nem sub specie aeternitatis érdeklí a falusi élet és a nép, — őt kizárólag az a viszony izgatja, amely a háború hatására alakult ki a falu lakosai között. A szerző által vállalt írói feladat nehéz s ebből származnak a mű egyoldalúságai. A háború és az emberek viszonya, ez a föltétel. Két szélsőséges mód kínálkozott az író számára: az egyik a Remarque-féle szenvedő szentimentalizmus a maga nőies lírájával, a háború borzalmainak tételes fitogtatásával. A másik egy higgadt, elfogulatlan realizmus, melyre Renn mutatott példát Háború című regényével. Volna még egy harmadik fajtája is a háborús regénynek, mely a humor és a kalandosság egészséges optimizmusával mosolyog az átélt szenvedéseken (Hemingway), de Milo

Urbanak a humor iránt semmi érzéke sincsen. Módszere afféle közvetítő eljárás: a közvetlen megfigyelések gazdag anyagán építve a megbotránkoztatás patétikus eszközével hívja fel minduntalan figyelmünket a háború újabb szörnyűségeire.

A szlovák próza történetében azonban nagy lépés ez a regény. Az a közösség, melynek háborús hétköznapijairól a *regény* lapjain olvashatunk, élő organizmus. Hosszú idő után először történik kísérlet a szlovák irodalomban arra, hogy a társadalom egy darabját, egy faluközösséget a maga eredeti mivoltában, nem íróilag kilúgozva, hanem a természetes életfolyamat őszinteségével láttasson az író. Urban Ráztokja az írói tendenciától függetlenül élő szlovák falu, típusai elhíhetők, az emberek beszédje többnyire valószínű, a helyzetek megfelelnek a történelmi valószínűségnek, a drámai helyzetekben nem bábok, hanem élő emberek szenvednek előttünk. Igaz, hogy a falusi élet egészséges ereje sehol sem érződik a regényben, de ez a tendencia számlájára írható.

Urban második regénye (*Ködök a pirkadatban*) ismét nagy lépés a valóság felfedezése terén. A cseh időkről ír benne a szerző. A leleplező szándék itt is nyilvánvaló. A szlovák faluba betörnek az új idők eszméi és a csehekkel való együttélés megmérgezi a levegőt. Nagy illúzió és nagy kiábrándultság következett a szlovák nép soraiban a csehekkel való egyesülés után. Az élő ostor befejezte a múlt drámáját: a ráztokiak megbosszulták magukat a falu nyúzóin, felgyújtották a zsidó kocsmáros házát, hazát-cseréltek, mint ők hitték: felszabadultak. A csalódások azonban korán beköszöntenek. A parasztok nyomát sem látják az új Kánaánnak. Ehelyett új megkötöttségek tartják bilincsbén őket. A rend itt is szigorú, az adókat megszorítják, a kihágást megbüntetik. A ráztokiak azonban görcsösen ragaszkodnak álmaikhoz, mint a nagy gyerekek. Egy sötét eszköz kínálkozik álmaik megvalósítására: a politika. Urban gyilkos őszinteséggel leplezi le a demokrácia politikai zsbivásárét s mutat rá az elpolitizált élet mögött meghúzódó anyagi érdekekre. A regényből kiderül, hogy a nép politikailag teljesen műveletlen, nem tud különbséget tenni a közérdek meg az egyéni érdek között, nem tudja, mik a jogai és a kötelességei, hol van a jövője. Pártok marakodnak a faluban a nép rovására. Lángra gyullad a színtér s ez a láng a lelkek mélyén is ott lobog. Pártagitátorok falkája szállja meg a falut, hordja a gyűlölet mikrobáit.

A regény sivár képet rajzol a csehek által megszállva tartott szlovák faluról. Kíméletlen kritikájában benne forr ennék a két évtizednek minden tanulsága. Urban tiszteletreméltó tárgyilagossággal őrzi meg eredeti parasztszemléletét: nem hajlandó falusi alakjaiból hősi giccseket fabrikálni. Emberei meglehetősen együgyűek, foglalkozásukkal összenőttek, mindenben megbotránkoznak, ami szokásaiktól eltér. Amikor a jóhiszemű cseh tanító az iskolában védelmébe veszi Hús Jánost, a nép gyűlölete kiűzi a faluból. A nép vezetőivel és félvezetőivel szemben a szerző haragjának egész tengerét ontja.

Milo Urban regényei kétségtelenül tárgyhódítást jelentenek. Hatása hamarosan meg is mutatkozott a fiatalabb írók műveiben. A szabad, kritikai láttatásnak most már nem volt akadálya, az írók sorban fedezték fel a társadalmi valóságot. Az idősebb korosztály tagjai közül Jankó Jesensky visszaemlékezik háború előtti kisvárosi szatíráira s megírja *Demokrati* (magyarul *Egyenlőség* címen jelent meg) című szatirikus regényét, a csehszlovák bürokráciának és áldemokráciának ezt a gyönyörű torzképét. A szerzőnek hihetünk, hiszen a volt csehszlovák köztársaságban Szlovákia országos hivatalának alelnöke volt. Urban falu-felfedezése az első jel, ami után különösen a fiatalok seregeseen hozzák jelentéseiket a szlovák falu helyzetéről. Új tájak

vonulnak be a szlovák irodalomba. Matus Kavec Grapy (magyarul terméketlen földet jelent) című regényében a felső-trencsénmegyei drótosok nyomorúságos jelenét ábrázolja. Peter Jilemnicky, egy naturalizált cseh, egy soha meg nem írt táj: a kiszucái völgy híres drótosainak elárvult sorsát festi meg Győzelmes hullás című regényében. Másik műve, a Pole neorané (Felszántatlan föld) valóságos vádbeszéd a fennálló társadalmi rend ellen. Valami változott a kiszucái faluban: a hajdani parasztok most a távoli nagy ipari központokba járnak munkába s nemcsak a véres verítékkal megkeresett garast hozzák haza, hanem új hitet is merítenek, osztályöntudatot. A Kus cukru (Egy darab cukor) a nagyszombati síkság cukorgyári munkásainak életét fedi fel ugyanilyen támadó éllel.

A sort folytatni lehetne. A szlovák regény fejlődési iránya azonban már ebből is látható. A világháború óta eltelt idő kiemelte a szlovák regényt problémamentes zárt világából s megszabadította a népnevelő, morális ballasztoktól. Tárgyhódítás történt különösen a falu felfedezése terén. Az új valóság egyelőre mélyebb művészi megmunkálás híjján szőröstől-bőröstől bevonult az irodalomba s támadó politikai éllel figyelmeztet a művészet „időszerű“ feladataira. Az írói alkotások egy része nem tudott felülemelkedni a társadalomszemléleti propagandán (marxizmus), más része csak dokumentum-értékű. Az urbanizálódás és a nagyvárosi élet hiteles, művészi erejű tolmácsolása ezideig még hiányzik.

A szlovák regény kompozíciós és nyelvi gazdagodásáról csak fenntartással beszélhetünk. Az új szlovák irodalomkritika kimutatta, hogy a fiatalabb prózairók meglehetősen kész nyelvi anyaggal dolgoznak. A kukuóini hagyományon túl alig fejlődött közülük valaki. A regénykompozíció még Múo Urbannál is a régi, leíró realizmus mozaik-módszerére emlékeztet. Jelenetet fűz jelenethez s a külső események fonalán görgeti lassan a történetet. Hronsky Jozef Makja ebben is az élvonalat jelenti. (A regényt most adták ki német fordításban, a magyar fordítás is esedékes volna.)

KOVÁCS ENDRE

KÜLPOLITIKAI SZEMLE

Churchill Moszkvában és Kairóban. Az angolszász-orosz közös hadviselés és a nyugati front — Dieppe és Madagaszkár — Az afrikai háború — Az orosz front helyzetei Sztálingrád ostromai Voronyezs, Rzsev — A Kaukázusi kérdési Törökország és a Balkán — Amerika és Európa — Amerikai akciók a Csendes Óceánon — A japán-kínai hadi helyzet—India kérdése — Japán és a Szovjet-unió — A spanyol belpolitikai változások: összefüggések a latin-amerikai országokkal

A NYUGATI-OROSZ SZÖVETSÉG hadi tevékenységének egyik legfontosabb állomása volt Churchill angol miniszterelnök augusztusi moszkvai útja. A tárgyalások tartalmáról a világ közvéleménye alig tudhat valamit; de a különféle frontok eseményeinek tanulságai talán valamennyire megmutatják, miről is lehetett szó Moszkvában. Hírek terjedtek el arról, hogy Moszkvában bizonyos szemrehányásokkal fogadták Winston Churchillt s e szemrehányások tárgya az lett volna, hogy Anglia és Amerika még mindig nem nyitották meg a nyugati frontot és hogy a háború teljes terhét még mindig a Szovjet-Uniónak kell viselnie. Német és olasz források részletesen ismertették azt a hideg hangulatot, mely Churchill moszkvai útját kísérte; ugyanekkor a tengelyhatalmak hadijelentései is a nyugati hatalmak, valamint az oroszok megújult hadi tevékenységéről számolhattak be. Churchill moszkvai tárgyalásainak tartalma tehát nyilvánvalóan a háború megélénkítése volt. Az oroszok és a nyugati szövetségesek több oldalról támadtak a német frontok felé s így a tengelyhatalmak és társaik részéről is megélenkült elhárító tevékenység töltötte be a késő nyár hadi eseményeit.

A moszkvai tárgyalásokon kétségtelenül felmerült a nyugati front kérdése. Az angolszász politikának azonban a nála megszokott leplezetlen önbeismeréssel be kell látnia, hogy a hadihelyzet még korántsem érett arra, hogy egyetemes nyugati partraszállásról lehessen szó. Az oroszoknak tudomásul kell venniök mindezt és a háború terhe még mindig a keleti frontszakaszra esik. A németek, mint ezt Goebbels miniszter kifejtette, nem is pazarolják erőiket, nem szórják szét akcióikat s így nem gyengítik egy-egy helyen kivívott állásaikat. Ez a megállapítás atra a rajnai vidékre vonatkozik, melynek újabban sokat kellett szenvednie a német városok bombázásától s ahol Goebbels propagandaminiszter legutóbb kiterjedt körutat tett, hogy megismerkedjék a lakosság kívánságaival, hangulatával és a bombázások káraival. Német részről megállapítják, hogy minél nagyobbak és kíméletlenebbek az angol bombázások, a sújtott vidékek és városok lakossága annál nagyobb kitartással és erővel áll a kormányzat mögött. Goebbels miniszter meg is magyarázta a rajnai lakosságnak, hogy el kell szenvednie a megpróbáltatásokat, hogy a német csapatok és légierők annál teljesebb eredménnyel harcolhassanak a keleti fronton. Az angolszász hadviselés ugyanis most arra törekszik, hogy megossa a német erőket. A nagy bombázások, melyek a rajnai ipari központokat, illetve az Északi-tenger német kikötőit és ipari gócait sújtják, annak az angol tevékenységnek következményei, mely szorosan összefügg az orosz hadi helyzettel. Az angolszászok ugyan nem állíthatnak fel nyugati szárazföldi frontot, azonban az amerikai szállítások révén megnövekedett és technikailag kialakult légi erőik segítségével célba veszik a nyugati német városokat, hogy esetleg ilymódon lazítsák a keleti front ellenálló képességét. Angolszász

résről most már tisztában vannak vele, hogy a taktikának és a módszernek meg kell változnia. Azelőtt azt hitték, hogy a kisebb bombázások és a propaganda megbonthatják a nemzeti szocialista frontot s belső ellentéteket idézhetnek fel. Német résről azonban kiemelik, hogy a német nép megerősödve és kitartón teljes egységben áll kormánya és hadvezetése mögött s az angolszászok is tisztában vannak vele, hogy külső hatásokkal nem teremthetnek változást a nemzeti szocialista és német uralmi eszmékkel áthatott német társadalom körében. Ezért alkalmazzák most a kíméletlen légiháború eszközt, mely elsősorban nem is annyira a hadi célpontokat, mint inkább a polgári lakosságot sújtja. A Bréma, Hamburg, Duisburg, Wilhelmshaven, Düsseldorf, Cassel, Karlsruhe, Nürnberg és egyéb városok és ipari gócek elleni bombázások tanulságai mind azt mutatják. Német repülők nem egyszer viszonozzák is az angolok támadó tevékenységét és angolszász résről számolnak is vele, hogy újabban megélnékülnek a légi támadások a szigetország fölött. A kölcsönös erőteljes légi hadviselés során sokat kellett szenvedniök úgy az angol, mint a német műemlékeknek; a mainzi székesegyház megdöbentő pusztulásához odatársul Canterbury normán műemlékeinek romlása is.

Churchill moszkvai látogatása tehát nyilvánvalóan azzal az eredménnyel járt, hogy ha az oroszok be is látták, hogy a nyugati front kibontakozása ezúttal lehetetlenség, mégis erőteljesebb légi tevékenységre ösztönözték az angolszász vezetést. Ugyanekkor a moszkvai tárgyalások anyagában ott szerepelhetett az angolszász világot érintő számos egyéb kérdés is. Így a Szovjet-Unió nem látja éppenséggel szívesen az indiai kérdés kiélesedését s nyilvánvaló, hogy nagy szovjetország befolyások működnek az indiai zavarok lecsendesítésében, mely tevékenységhez Csangkajsek marsall is hozzáadja a maga közvetítő befolyását. A Szovjet-Unió tudvalévőleg azelőtt rendkívüli mértékben érdeklődött a hindu szociális kérdések iránt s az angol- és imperializmusellenes politika lenini korszakában úgy jelentkezett, mint a hinduk és a kínaiak felszabadítója. Most azonban a politikai szükségesség arra veszi a Szovjet politikáját, hogy csillapítóig lépjen fel, ha netán Kínával egyetértve nem helyesli is annyira Churchill és Lord Linlithgow indiai alkirály túlerélyes rendszabályait, melyek keményen letörlik a hindu mozgalmak erejét. Ehhez járul az angol szocialisták kételkedése is a túlzottan erőteljes rendszabályokat illetőleg. Mindez azonban mellékes kérdés a front nagy problémái mellett. Az indiai ügyben tanúsított orosz magatartás, valamint Sztálin és Churchill tanácskozása világosan bizonyítja, micsoda roppant változások történtek a világban és a világpolitikában. Amint a Szovjet és Anglia egyetértenek az indiai kérdésben, úgy találkoznak személy szerint Sztálin és Churchill nézetei is. Az angolszászok és az oroszok két vezető egyénisége még nem is olyan régen két ellentétes princípiumot képviselt és valósággal személyes gyűlöléssel figyelte egymást; ám a fejlődés, melyet a nagy német események irányítottak, olyan volt, hogy a Szovjet-Unió és az Angol birodalom politikájának találkozniuk kellett.

Az angolszász-orosz egyetértésnek egyik mellékes, de érdekes bizonyítéka a balti államok londoni követségeinek sorsa. Anglia tudvalévőleg sosem látta szívesen azelőtt a Szovjet-Unió balti igényeit és 1939-ben azért bukott el a német-orosz paktummal szemben az angol-orosz meg egyezés ügye, mert Chamberlain és az angol politika ragaszkodott a balti államok különleges helyzetének fenntartásához. Ma azonban a balti területek a német keleti tartományok részei és Rosenberg politikája szívesen kapcsolná be a keleti újjáépítésbe a még fennmaradt balti nemzeti erőket. Az észti, litván és lett politikai vezetők felé azonban nem egyszer érdekes figyelmeztetéseket kell küldenie a német kormánynak, mivel ezek nem minden esetben barátkoznak meg a mai helyzettel és szívesen gondolnak olykor vissza

a versaillesi rendezés húszéves külön állami korszakára. Semleges megfigyelők tisztában vannak a balti népek nehéz helyzetével, mert hiszen a keleti területek újjarendezése során egyik fél sem hajlandó lemondani ottani teljes érdekeiről, vagyis, hogy a balti területeket állami egysége részeinek és előretolt bástyáinak tekintse. Londonban közben az a fordulat következett, hogy a fokozott orosz-angol együttműködés következtében az angol külügyi kormányzat törölte a balti államok képviselőit a diplomáciai névjegyzékből s csupán bizonyos személyes privilégiumokat biztosított nekik. Vagyis Anglia ezzel a Szovjetunió keleti tengeri érdekei javára a hadihelyzet következtében lemondott a balti államok külön létéről s azokat Oroszország érdekszférájába utalta át. Ugyanekkor más érdekes hírek szólnak arról, hogy a különféle orosz-angolszász európai tervezetések során Oroszország teljes mértékben honorálná Jugoszlávia és Csehszlovákia londoni emigráns kormányainak középeurópai igényeit. Orosz részről kijelentették ugyanis, hogy Oroszországnak semmi kapcsolata és köze nincs, nem is lehet a müncheni egyezményvel és következményeivel, tehát a müncheni egyezmény angol hivatalos részről történt minapi megtagadása és megsemmisítése különben sem érintheti Oroszországot, mely a középeurópai rendezésre teljesen szabadkezet ad kisebb szövetségeseinek. Mindezek a messzire ható tervek amellől bizonyítanak, hogy az angol kormányzat bizonyos fokig megkötötte volna önmaga kezét a háború utáni tervekre vonatkozólag. Ilymódon a londoni kormányzat keretében az a középeurópai irányzat érvényesül, mely Benes cseh elnök és a jugoszláv londoni kormány vezetője, Jovanovics Szlobodán révén közeli kapcsolatban áll Eden külügyminiszterrel, míg Churchill miniszterelnök, úgy látszott eddig, a kérdések szabadabb és kötetlenebb kezelésének híve volt. A Szovjet feléledt középeurópai érdeklődésének tanúságai voltak különben azok az újabb és megismételt légi támadások, melyek Budapestet és Magyarországot, Horvátországot, Szlovéniát, Bulgáriát és Romániát érintették.

Az angolszász-orosz hadviselési tervek összezárkózásával tehát együtt járt az angolok fokozódó nyugatnémetországi légi tevékenysége. A szárazföldi akciókra még nem érett az idő, bár az angolszász hadvezetés bizonyos előkészítő cselekményekkel is kísérletezett augusztus folyamán. A szárazföldi partraszállás ügye ugyanis szorosan összefügg a megnövekedett nyugat-európai légi tevékenységgel, mely alól nem csak a rajnai vidék, de az észak-francia iparvidék sem kivétel. Ez utóbbi angol légi akciók rendkívüli aggodalommal töltik el Vichy kormányzati köreit és arra vezetnek, hogy Laval rendszere mind szorosabb csatlakozást keres és talál Németországhoz. A meg nem szállott francia területek zsidói elleni hivatalos rendszabályok is ebből a szellemből erednek. Angol részről azonban nem hederítenek Laval rendszerének tiltakozására és úgy tetszik, mintha a francia északi területek igen nagy szerepet kapnának különböző angol légi és partraszállási tervekben. Így került sor augusztus közepén angol és amerikai tengeri és szárazföldi erők partraszállására Dieppe kikötőjében; a több napig tartó harc során a német ellenállás felmorzsolta a partra tett osztagokat, melyeknek nyilvánvalóan az lett volna a hivatásuk, hogy hídfőállásokat építsenek ki egy esetleges invázió számára. A kísérlet meghiúsultával angol részről kijelentették, hogy csupán kisebb kirándulásról volt szó. Német részről azonban igen nagy jelentőséget tulajdonítanak a dieppei kudarcnak: rámutatnak, hogy a nyugati német partvédelem oly tökéletes, hogy sikerrel visszautasíthat minden támadó és partraszállási kísérletet. A német jelentések kiemelik a francia lakosság semleges, sőt németbarát magatartását, melynek jutalmául Hitler vezér a Dieppe környékéről való francia hadifoglyokat, szám szerint 1700-at, szabadon bocsátotta. Franciaországból egyébként változatlanul

szállítanak munkásokat a német hadi üzemekbe és Laval és rendszere lelkesen támogatja azt az akciót. A német megszálló hatóságok mindenestre erélyes kézzel vetnek véget minden angolbarát, vagy kommunista tevékenységnek és ebben az irányban együttműködnek Laval hangsúlyozottan angolellenes és szovjetellenes kormányzatával.

Az angolszász hatalmak és Franciaország rossz viszonyának egyik tanúsága Madagaszkár ügye, mely szeptember első felében újra a világpolitika középpontjába került. E nagy kiterjedésű s csupán földrajzilag és hadászatiilag fontos, de gazdaságilag korántsem jelentős francia gyarmat angol megszállása már tavasszal is nagy gondokat okozott Vichy kormányának. Az angolszász megszálló tevékenység most újabb stádiumába jutott és befejezéshez közeledik. A franciák visszaszorulnak Madagaszkárról és az angolok és amerikaiak azzal magyarázzák a szigetnek az ellenálló franciák kezéből való kiragadását, hogy szükségük van rá Japánellenes tengeri és légi bázis céljaira és hogy a francia kormány valósággal otthont adott a szigeten a japánok indiai óceáni tevékenységének, ahogy ez különben Indokínával is történt. További érvük az angolszász megszállóknak, hogy Madagaszkárból uralkodniuk kell a mozambique-i tengersizoron. Azt is hangoztatják angolszász részről, hogy a franciák nem jó gyarmatosítók, mely érv különben a német politikai irodalom tanulságaiból került át az angolszászok szótárába, hiszen éppen német gyarmati szakemberek és tudósok voltak azok, akik hangoztatták: a franciák csupán kizsákmányolásra és gazdasági nyereségre tartogadják gyarmataikat, azonban egyáltalában nem „kolonizálják” azokat, mint ahogy a germán népek teszik.

A dakari tervekről is újra szó esik: föléledésük pedig szorosan összefügg az északafrikai hadviselés megélénkülésével. Az „ideálisan szép őszi napok” kiváló időpontot nyújtanak a hadviselés újrakezdésére. Churchill kairói tartózkodása során, úgy látszik, átszervezte az egész közelkeleti angol hadászatot, aminek még a távoli Iránban, Perzsiában is mutatkoznak jelei, amennyiben ott a kaukázusi orosz helyzet fenyegetővé válásával hátrább szorulnak az orosz megszálló erők s a tengelyhatalmak távirati irodái által jelzett bizonyos zavaró jelenségek közepette nagyobb befolyásra tesznek szert az angol megszálló csapatok. Ami pedig az egyiptomi politikai helyzetet illeti, az angolok mindent elkövettek, hogy megerősítsék helyzetüket. Az egyiptomi politikai élet ellenzéki csoportjait lefojtották és úgylátszik, Nahasz pasa kormánya, mely pedig egyiptomi függetlenségi jelszavakkal indult, kész híve az angolszászok uralmának és a nyugati demokráciáknak. Az angol-egyiptomi meg egyezés évfordulóján Nahasz pasa ugyanis biztosította az angolokat Egyiptom szolidaritásáról. Ezalatt Churchill nemcsak az egyiptomi politikai tényezőkkel tárgyalt, hanem az angol hadsereg vezetőivel is átvizsgálta a helyzetet. Bár Auchinleck tábornok megtartotta vezető szerepét, az összes afrikai erők élére Alexander tábornok került. Rommelnek most már vele szemben kell helyzetét megszilárdítania. Az angolok most úgy tartják, hogy nyugalmi helyzetbe hozták Alexandria küszöbén elterülő frontjukat. Hivatkoznak légi erők fölényesebb helyzetére és arra, hogy páncélosokban is erősítéseket kaptak. Egyelőre Rommel maga is súlyt helyez a nyugalmi helyzet fenntartására és az afrikai háború jelenlegi szakaszában a német vezetés inkább a tapogatódzás, az elhárítás és a védelem megszervezésével foglalkozik, mialatt az angolok olykor támadó kísérleteket tesznek. Német részről azonban azt jelentik, hogy könnyű szerrel visszautasítják mind a szárazföldi, mind a légi támadásokat. Nagyobb arányú támadásra került a sor szeptember közepén, Tobruknál, mikor a tenger felől és a levegőből igyekeztek megrendíteni az angolok e német bázis szerepét. Az elhárításban, mint mondják, kiváló eredménnyel működtek a német

csapatok oldalán az olaszok is. Az afrikai front megélénkülése is az orosz front helyzetével függ egybe; Churchill és Sztálin moszkvai tanácskozásukon mintha a támadó tevékenység mellett döntöttek volna.

Az orosz front középső szakaszán nem történt különösebb változás. Északon, a finn határ és Leningrad környékén a front megmerevedett, bár a német és finn erők itt is számolnak bizonyos orosz akciókkal, melyek annak az elhatározásnak következményei, hogy Finnország elutasította a Szovjetunióknak Amerika által közvetített békejavaslatát. Orosz részről most újra hangoztatják, hogy Oroszország nem tűrheti, hogy a finn határ közvetlenül ott húzódjék Leningrad küszöbén. A középső szakaszon, Rzsev és Voronyezs vidékén a Zsukov tábornok által vezetett csapatok heves támadásba kezdtek és az ottani német és magyar elhárításra támadtak. A Voronyezs és Rzsev melletti támadásoknak az a célja, hogy tehermentesítsék egyfelől a Moszkvára változatlanul reánehazedő német front nyomását, másfelől pedig jelentősebb német erőket vonjanak el Sztálingrad ostromától. A front ismerői ezekkel a támadásokkal kapcsolatban azt hangoztatják, hogy megújult lendületük szoros összefüggésben áll a Szovjetunióba érkezett angol-amerikai szállítmányok jelentőségével.

A kaukázusi kérdés igen közelről érdeklí Törökországot. Ezúttal nem a törököknek az örményekhez és a különböző kaukázusi törzsekhez való viszonyáról van szó, ami pedig oly nagy szerepet játszott a régibb török történelemben, illetve a török-orosz külpolitikai vonatkozásokban. Bár ez a kérdés sem elhanyagolható mennyiség; ezt a problémát azonban most már Németországnak kell felgöngyölnie: mikor, miként és hogyan támad fel és támasztható fel az a híres, régi kaukázusi törzsi ellenállás, szeparatizmus, mely annyi gondot okozott mind a török, mind az orosz nagyhatalmi terjeszkedésnek e vad hegyvidéken. E szeparatizmusnak most természetesen az oroszok ellen kell érvényesülnie. Ám ugyanez az is tény, hogy a Szovjetunió autonómiaira épített szocialisztikus államrendszere bizonyos fokig kifejlesztette és modern formába öntötte ezt a régi törzsi szellemet és annak régi törökellenes éléből közben nyilván minden európai és nyugati szándékkal szembeálló ellenállást is formálhatott, —hiszen az 1920-as években úgy az angolok, mint az amerikaiak rendkívüli érdeklődést tanúsítottak a Kaukázus kis népeinek függetlensége, külön állami élete iránt. Ez az érdeklődés nem is annyira ideális népi önrendelkezési okokban, mint inkább a kaukázusi olaj iránti érdeklődésben leli a magyarázatát. Említsük itt meg, hogy annak idején éppen Churchill volt egyik fő buzdítója a kaukázusi olajvidékeket megszerezni akaró angol és amerikai akcióknak. Ekkor a Szovjetnek fegyveres erővel kellett visszautasítania a nyugati imperialista és gazdasági beavatkozást.

A Kaukázus iránti angol és amerikai érdeklődés ma sem csökkent. Tudjuk, hogy az angol-amerikai politikai körök nem egyszer tettek célzásokat és utalásokat arra, hogy a német előretöréssel szemben az angolok és amerikaiak majd megvédik a Kaukázust a Szovjetunió számára. Az angolok iránti tartózkodásnak indítékai közt is ott van a kaukázusi hadi és gazdasági bázis iránti rendkívüli érdeklődés. Már a háború első szakaszaiban is ott szerepelt az angol számítások és tervek között az a szándék, hogy majd a Kaukázus vad és áthághatatlan hegyei között emelnek gátat a német közkeleti terjeszkedés elé. Ám úgy tetszik, hogy a Szovjetunió tisztában van ezekkel az imperialisztikus és gazdasági jellegű számításokkal. Innét van, hogy az oroszok maguk védik végső elkeseredéssel Sztálingradot, hogy így nehezítsék meg a németek útját lefelé a Volga mentén Asztrachán, a nagy volga-torkolati kikötő, a Kaukázus elsőrendű gazdasági kapuja felé.

A Kaukázus felé azonban elsősorban Törökországon át vezet az út. Az angolszász diplomácia ezért tanúsít akkora érdeklődést a semlegessége pozitív

és tárgyilagos értelmezése mellett kitartó Törökország iránt, melyet különben Németország is biztosított Papén nagykövet által semlegessége változatlan tiszteletben tartásáról. Németországnak a maga most kivívott Fekete-tengeri, illetve régebbi bulgáriai és romániai pozíciói miatt semmiképpen nem érdeke, hogy Törökországban angolszász befolyások érvényesüljenek. S bár Törökország fenntartja Angliához fűződő szövetségi — semleges — kapcsolatát és bár tiszteletben tartja, mint az illetékes tényezők hangoztatták, az amerikai demokráciát, mégis gondosan óvakodik tőle, hogy Bulgárián közsztül érintkezésbe kerüljön a fennforgó európai kérdésekkel. A német előretörés mindenesetre rendkívül foglalkoztatja a Kaukázus ügye iránt mindenkor rendkívül érzékeny törököket, akik udvarias tárgyilagos-sággal fogadták Rooseveltt megbízottját, az elnök hajdani ellenjelöltjét, mostani barátját, Wendell Willkiet. Willkie tájékozódó körútja során meggyőződhetett a török semlegesség tárgyilagos és tartózkodó jellegéről, melynek az a lényege, hogy Törökország semmiféle hatalom által és oldalán nem óhajt résztvenni a jelenlegi háborús bonyodalmakban. A kaukázusi kérdés aktualitása, valamint a bulgáriai német pozíció természetszerűleg figyelemmel tölti el a törököket s nyilván a német érdekszférának ez az Isztambul, illetve Ankara felé való közeledése készítette az angolszászokat törökországi akcióik megélénkítésére; mintha úgy éreznék, hogy Törökország számol a németek közelségével. Viszont közlekedési aktivitásuk arra készíti az angolszászokat, hogy valamiképp ellensúlyozzák ezt a törökországi német érdeklődést és figyelmet.

Willkie ankarai és közlekedési útja csak egy részlete az USA megélenkült tevékenységének. Rooseveltt elnök folytatja propagatív és hadászati tevékenységét és többek között nagy beszédet tartott a tengelyhatalmak politikája és ifjúsági és hadi szelleme ellen a washingtoni ifjúsági kongresszuson, ahol újra deklaratív módon ismertette az atlanti karta, illetve a szövetségesek hadicéljainak alapelveit. Az amerikai elnöknek az ifjúsághoz intézett beszédét Baldur von Schirach cáfolta az új Európa ifjúsága nevében. Ezalatt délamerikai államokban folytatódott az USA akciója a tengelyhatalmak állampolgárainak eddigi gazdasági és politikai szerepe ellen s a német és olasz állampolgárok gyakran estek személyükben és vagyonukban áldozatául a tengelyhatalmak ellen felhevült tömegek lázongásnak. Igen érdekes eseménye ennek a hadi tevékenységnek Brazília hadüzenete a tengelyhatalmakhoz; ennek ürügye az volt, hogy a német tengeralattjárók összeütközésbe kerültek volna brazil hajókkal. A délamerikai államok magatartása megerősíti az USA gazdasági és hadihelyzetét és német részről nem is rejtik el annak elismerését, hogy a háború súlypontja tulajdonképpen az USA teherbíróképességén és gazdasági erő kifejtésén nyugszik.

Az USA közben inkább fordul a Csendes óceán, mint az atlanti partok felé, melyeken itt-ott megjelennek már a német tengeralattjárók. Ausztrália környékén folytatódik a japán hadviselés és Új-Guineában újabb japán csapatok szállottak ki, hogy megközelítsék az ausztráliai szárazföldet. Ezalatt az USA tengerészei júliusban és augusztusban birtokukba vették a Salamon-szigeteket és ott bázisokat építettek ki; többször heves tengeri ütközetekre került a sor, melyek következményei azonban még nem láthatók világosan. Japán közben inkább békés tevékenységgel foglalkozik. A japán közigazgatás és közoktatás pedig berendezkedik a volt holland-indiai szigeteken és miközben terjeszti a japán nyelvet, azalatt megfelelő szellemű tankönyveket is készít az illető vidékek nyelvein. A szervezés e munkája közepette kerül sor Togo japán külügyminiszter lemondására. A katonai vezetés alatt álló japán kormányzat hadihelyzete most még jobban kidomborodott. Togo külügyminiszter azért mondott le, mert személy szerint nem helyesli az új nagysziasi minisztérium felállítását, mely a külügyminisztérium hatáskörének

kisebbedését, ugyanekkor azonban új szervezési és tevékenységi területek feltárását is jelentette. Emellett azt tartják, hogy Togo lemondásának közepontjában ott van a japán-szovjet orosz viszony kérdése is. Japán nagy érdeklődéssel kíséri a szibériai orosz partvidék ügyét. Bár ismételt kölcsönös semlegességi biztosítások történtek Japán és a Szovjetunió között, Japán mégis aggódik, hogy az amerikai hadvezetés és hadiszállítás a szibériai partokról támadást intéz Japán szíve ellen. Ezzel kapcsolatban az a hír terjedt el, hogy Japán kérést intézne a Szovjetunióhoz, engedné át bérbe néki a háború tartamára a szibériai partokat hadi és biztosító bázisul. A Szovjetunió idegesen reagál ilyen feltételezésekre és tervekre és már vannak, akik közeli japán-orosz összeütközésről beszélnek, ami szoros kapcsolatban állana a német-orosz front helyzetével. Togo külügyminiszter, állítólag, nem mindenben osztotta volna ezt az extenzív politikát, ezért mondott volna le. Ugyanekkor a német külügyi hivatalos körök angolszász propagandának mondják a japán-orosz ellentétéről terjengő híreket, valamint a találgatásokat, melyek japán közvetítéssel kötendő orosz-német különbékéről beszélnek.

Az USA délamerikai politikájának vannak európai összefüggései is. Miközben Amerika egyre nagyobb figyelemmel kíséri Kína japánellenes offenzíváit, azalatt az atlanti óceáni helyzet alakításán is munkálkodik. Angol részről tévedésnek mondják azt a hitet, mintha az atlanti csata megnyugodott volna. Ellenkezőleg, hangoztatják a csata folytatását s német tengerallattjárók ismételt támadásokat intéztek az oroszoknak szánt rakományok ellen. Az Atlanti óceán déli partjain ezalatt a latin-amerikai államok állásfoglalása új bázisokat teremtett az USA támadó politikájának. A latin-amerikai államok azonban egyre szorosabb eszmei, érzelmi és gazdasági kapcsolatban állanak az ibér félsziget két államával, Portugáliával és Spanyolországgal. Így Brazília háborús elhatározása rendkívül mély hatást tett a semlegessége mellett aggyalosan kitaró Portugáliára. Egyúttal oly kommentárokat is olvashattunk, melyek szerint teljes félreértés volt a brazil diktatúra „demokrácia“, avagy a portugál rendszer és az egyéb autoritativ államok közti összefüggések világnézeti, vagy gyakorlati emlegetése. Az egyéb délamerikai spanyol államok ügye pedig érezhetően érinti Franco autoritativ Spanyolországának gazdasági és belpolitikai helyzetét.

Ez a hátere a legújabb spanyol változásnak. Franco tábornok átalakította kormányát és kihagyta belőle sógorát, Serrano Suner eddigi kül- és belügyminisztert, a Falanx képviselőjét. A kormányzat külpolitikája, hangoztatták, változatlan maradt és a hadsereg irányában eltolódott belpolitika, mondják, továbbra is Franco irányzatát követi. Franco tábornok erélyes szavakkal igyekszik úrrá lenni a különféle gazdasági, szociális és társadalmi bonyodalmakon. Úgy látszik, mintha a spanyol fejlődésből kikapcsolódának a Falanx külföldi érdeklődésű tagjai és a rendszer konzervatív oldala jobban kidomborodnék. Erre vall a királyhú spanyolok térnyerése és a konzervatív gondolat erősödése. Sokan már-már legitimista megoldást is sejtenek Franco politikája mögött, mely politika különben is konzervatív gyökérzetű volt mindig. Franco most heves szavakkal száll szembe mindazokkal, akik rendszerében csupán nagypolgári és nagybirtokosi kapitalista, és feudális előnyökét keresnek és találtak; az ily tényezők helyett szívesen emlegeti a Caudillo Spanyolország múltját és dicsőségét, vagyis a gazdasági és társadalmi motívumok előretörésével szemben a tradíciók fegyverzetével küzd a sokat szenvedett, végre pihenni vágyó spanyol nép színe előtt.

GOGOLÁK LAJOS

MAGYAR SZENTIMENTALIZMUS

A Z AURÓRA első, 1822-es évfolyamában Szemere Pálnak egy nagyon gyenge novelláját közölte. A beszély címe: A hivatal (Történet levelekben.). Szinte az unalomig érdektelen, naiv és zavaros, összefüggés nélkül, idegenül van az esemény menetébe betoldva egy párbeszéd a magyar karakterről, mint a poézis alapjáról. Ez a párbeszéd is egészen lompos, nehézkes, de érdekes gondolatokat találunk benne. A novella két szereplője, a báró és kapitány arról vitáznak, mi az oka a magyar irodalom szegénységének?

Először a mitológiáról beszélgetnek. Egyesek ugyanis a mitológia nemlétéből akarják eredeztetni, „hogy eleinknek a költésre szellemek nem volt“. E hiány oka szerintük hihetőleg az, hogy eleink egy Isten hívők voltak; valószínűen a Napot imádták.

De legtöbbször nemzeti karakterünket okolják a poétái szellem hiányaért. „Azzal terhelnék, hogy Leo császár s Prümi Apát Regino már 889 évek körül is úgy ismerték Magyarjainkat, mint büszke, tüzes: de magokba zárkózott kevés beszédű népet. Sőt még ma is szomorgás és büszkeség az, mellyel a karakterök megbélyegeztetik. Pedig kétséget szenved: ha ezen tulajdonságok az ízlésre, s ennél fogva a szép művészetre alkalmasak-e?“

Kisfaludy Sándorból vett idézettel támasztják alá azt a véleményt, hogy a költők valóban büszkének és szomorúnak festik a magyart:

Hanem büszke volt e Kálmán:
Jó szavát az nem vette
Soha, a ki becsületét
Valahogy megsértette.
Örömet is járt ő szerte
Az Uraknak házába,
Férjfiak és Asszonyoknak
Vegyes társaságába.
Hol versekben adá elő
Hunniának gyászait,
Bús, nemes, nagy érzésekre
Gyűjtván annak fiait.

De ez csak kedély-reakció, állapítják meg a párbeszéd szereplői. „Erős és heves nemzetnél a művészség gyönyörűségei elrészegültségig terjednek; s az illy mértékű indulatosság elsüllyedést s bágyadást okoz.“ Innen lehet megmagyarázni, hogy „a Magyar sírva tánczol, sírva énekel“. Különben nem lehetne elképzelni, hogy lehetne a szabadságszerető magyar egyszerre szomorú, „a szabadság magas érzése a szolgálai martalék búsongásának hajlandóságával egy és azon kebelben mint férhetne meg“.

Hogy a magyar nem szomorú, az is bizonyítja, hogy szívesen sző barátságot, gyakran ül örömmünnepet, ahonnan pedig a szomorúság távol van. Mert nem a búsongó, hanem az örvendező keresi a társaságot, fáj neki ugyanis, ha nem talál keblet, „hová kiömlhessen“. A bús lélek kerüli a társaságot és magányba vonul. Hogy lehetne szomorú a magyar, hiszen még temetés alkalmával is összejönnek „s táncz és billikom által enyhítik a vesztesség sebeit“.

A gyakori és szíves vendégfogadás se szomorú lélek sajátja. Pedig a magyart ez is jellemzi. „Elég nemes házaink találtathatnak még ma is olyanok, mellyeknek udvarát nem őrzi kapu annak jeléül, hogy oda a vándor

mindenkor betérhet.“ Épígy nem az a közvetlenség, amellyel a „Magyar ... a németet sógorává, a tótot komájává, a czinczart diákjává felesleg is avatgatja“. Aztán a közismert szalmaláng is „nem nehéz, hanem könnyüded, sebes vérű ifjúra mutat, aki egy régi danánk szerént

Mikor egyszer halál fia,
Mosolyog még is!“

Az a sok küzdelem és egyenetlenség sem „bágyadságból vagy csüggedelemből“ eredezik, hanem inkább könnyed fiatalosságból.

Ha van is a nemzet lelkében szomorúság, nem okozta-e ezt a nemzet vállaira neheződő teher, századok csapásai, „nem bágyasztá-e valamely elő- és visszaérzés?“ Esetleg a vegetatív életnek elhatalmasodása a lélek felett nem okozta-e az elbűsülést? „Az is lehetséges, hogy nemzetünk a maga nyugotra lett általplántáltatását épen úgy sínlette, mint minden illy túlültetés a természetben; s régibb korai felé vissza-visszasóhajtozott.“

Tehát a magyar nem búsongó, következkép a búsongás nem is lehet oka a poétái szellem hiányának. „Hogy a költésben igen régi hagyományokat nem bírunk, annak okai koránt sem Nemzetünk sajátságában fekszenek.“ Oka inkább az, hogy a magyar kénytelen volt penna helyett buzogányt forgatni. Vannak azonban nemzeti sajátságaink közt is olyanok, amelyek gátolják poézisünk kifejlődését. Ilyen pl. szemérmességünk: „Idegenek lévén attól, hogy nézetésül vagy hallatásul kitegyük magunkat.“ Ez a szemérmesség „alsóbb rendű hazánkfiaiból is kitör“, ami abból is kitűnik, hogy „muzsikusaink és henkerjeink ugyanazon egy népsepredékből választattak“. Az országot lakó népek közül nemde a magyar az, aki legkevésbé zájong, lármáz? „ő ritkán dalol együtt és többed magával.“ Hogy ez most már szerénységből vagy büszkeségből van-e, nehéz eldönteni. De hogy a „productiotól“ idegenkedik, az is bizonyítja, hogy a teátrumi művészet nálunk nem tud kifejlődni. A magyarok ugyanis a színjátszást, különösen a komikus nemből, méltóságukon alattvalónak képzelik. De hogy eleinkben meg volt a művészi készség, abból is látszik, hogy „nemzetünk a táncban és muzsikában lelkesedését leli, s annyira, hogy mind a kettőt a maga eredeti sajátságával pecsételje el.“ Pedig ez épúgy művészet, mint az, amelyik érzelmeket szavakkal tolmácsol.

Eddig Szemere Pál. Láthatjuk, hogy a magyar jellem csak annyiban érdeklí, alkalmas-e a költészetre, tágabb értelemben a művészetre? Szemere ugyanis szinte Kazinczy kizárólagosságával esztétikai érdeklődésű. Ezen belül is leginkább a nyelv érdeklí, mégpedig a Kazinczy szíve szerint való „fentebb“ nyelv. Leveleiben szinte lapokon keresztül kész elmélkedni egy-egy szép alkotású szón vagy ragon. Ezekben azt is elárulja, hogy nyelvízlése egészében véve szentimentális. Az meg közismert róla, hogy éppen az ő szonettjei népszerűsítették el szentimentális magyar nyelvünk legszentimentálisabb virágait, azokat a kényes összetételeket (rózsapálya, varázskéz, lángarc, rózsaberek, istenálom, varázskar). A hagyomány azt is tudja róla, hogy megálmodta kényes szépségű szentimentális szavait. De ízlése bármennyire szentimentális is, ő maga nem volt az. Kölcsey is szívesebben panaszkodta ki érzékenységét Szemere feleségének, Képlaki Vilmának, mint magának Szemerének. Pedig ugyancsak jó barátok voltak.

Mert Kölcsey aztán nemcsak irodalmi ízlésében, hanem egész lelkében szentimentális. Nem is hagyja Szemere fentebb ismertetett vélekedését szó nélkül. A „Nemzeti hagyományok“-ról szóló gyönyörű értekezésében lapokat szentel cáfolására. Megállapítja, hogy a búsongás és a szabadság magas érzése igen jól megférnek egymásmellett. Tehát nevetséges úgy érvelni, mint Szemere: a magyar szabadságszerető, tehát nem lehet búsongó. Az igaz-

ság az, hogy búsongás nemcsak szolgáliságnak, hanem az érzés mélységének következtése is lehet. Ami pedig a Szemerétől felhozott körülményeket illeti, ezekből magyar karakteri vidámság és könnyűvérűség egyenesen nem folyik. A néhanapján kitörő jókedv és mulatozást vágy nem más, mint magabizárkózott komoly és szomorú kedély reakciója, menekülés önmagától a másik végletbe. „Magány és csend borongásban tartják a melancholiást, az örömmel szelíd kifakadásait ő nem ismeri; de lárma és zaj felriasztják andalgásaiból s innen a zajgó társaságok, s a szilajon csapongó örömmel tellyes vendéglés; innen a vadászati és csatázási lárma-kedvelés, s a viszálykodást szülő békétlenség; innen a hirtelen fellobbanás lángja, s a féktelen kiáradozás után hirtelen elcsilapodás; innen a nemzeti muzsikának majd a pajkosságig eleven, majd a csüggedésig lassú hangjai, s több e félek.”

Hogy azonban ez a búsongás eredeti, magával hozott érzése a magyaroknak, nem lehet bizonyítani. Valószínűbb, hogy a századok szenvedése tette nemzetünket „szegény bujdosó Magyar“ nemzeté. Igaz, Leó császár büszke, tüzes, magába zárkózott, kevés beszédű magyart fest elénk, de ebből nem következik, hogy bús is volt. Az sem látszik elfogadhatónak, hogy nemzetünk a túlságosan nyugatra való átlátlását sínylette volna meg. „Bizonyosan hálátlan lakot hagyta el a hősnép, s ősi honát jöve visszanyerni, s nem egy forrón szeretett honban üledett-e le, mellynek határain kívül életet és boldog életet lenni nem hitt vala?” Ami pedig azt az érvet illeti, hogy talán a túljóságos jólélés, a testnek a lelken való eluralkodása szülte volna a búsongó természetet, tekintetet sem érdemel. Az így lealacsonyított lelken a tunyaság, nem pedig a szomorúság vesz erőt.

A mai magyar lelket a századok szenvedései és diadalai alakították ki. A „szegény bujdosó Magyar nevezet“, valamint a „Dicső Nemzet“ cím e változó sors lelki és külső emléke. A fájdalmak és dicsőségek emléke nem szülhet mást, mint szentimentális lelket. „De a Magyar karakteri sentimentalismus a Romantikáitól különböző. Ez fő vonását a szerelemtől, magyar pedig hazájától és nemzeti fekvésétől kölcsönözi; a szerelmi epedés nálunk nem hazai plánta, Európai szomszédainktól nem régen kölcsönöztük azt, s mit nyertünk benne? ki találni nem nehéz.”

A magyar lélek tehát szentimentális. De tud és tudott ez a komoly lélek „mondásaiban vidám s czélfásaiban csalfa lenni“; ez természetes is, mert hisz a „melancholiás és sentimentalismusra hajló karakterben a megfelelőleg kicsapongó humor nincsen helyén kívül“.

Könnyű megállapítani, hogy e vitán nagyon rajta van a kornak és a vitázó egyéniségnek bélyege. Az ossziáni romantikus nemzeti búsongás és a wertheri szerelmi szentimentalizmus kora ez. Az érzések királynéja a búsongás, mely az igaz embert a közönségestől megkülönbözteti, a költőt költővé teszi. Ragaszkodnak is hozzá, amint Kölcseynek Laurához írt versében látszik: „Szenvedünk, s bár nyugodalmat kérek, vérző bűnkát mégis ölelem; hidd el azt, a bús s öröm testvérek.“ Ha pedig az egyént a búsongás emeli nagygyá, hogy hiányozhatna ez a legnemesebb érzés a nemzetből. Annál is kevésbé, mivel a századok szenvedései ugyancsak megpuhították a nemzeti lelket, amely mindig többet kapott a fájdalomtól, mint az örömtől. Akkor pedig különösen, mikor Kölcsey Zrínyi második énekét énekli s a romantikus nemzedék tagjai egyformán vallják: nincsen remény, nincsen remény.

A LELKI EGYSÉG FELÉ

— *Jegyzetek Lakos Endre cikkéhez* —

AMAGYAR SZEMLE szeptemberi számában „Nagy magyar lelki egység“ címen olvasható fejtegetések bizonyára konfesszionális különbség nélkül nagyon sok jó magyar keresztyén embernek okoztak örömet. Ez az öröm, azt hiszem, mások számára is, úgy mint az én számomra, három forrásból táplálkozik. Egyikül: tiszta lelki felüdülés szerzője az a hang, amelyben a cikk szól — egyszer a gyermek hangja, más-szor az érett bölcsé, és a kettő csodálatosan összecsendül, mint a gyermekszoba parányi ezüstcsengője a dóm öregharangjával, mert titokzatos eleve-elrendeléssel össze vannak hangolva. Azután bizonyára fölemelő és hálás érzést fakaszt mindegyik vallásfelekezet táborában az a tudat, hogy ma Magyarországon, a közvélemény megnyilatkozásának egyik legmagasabb és leg-függetlenebb sajtóforumán „teljes bátorsággal, minden tiltás nélkül“ lehet beszélni ezekről a kérdésekről, úgy, ahogy az Apostolok Cselekedeteinek végső szavai szerint „cum omni fiducia sine prohibitione“ lehetett szólnia az Evangéliumot Rómában az egyébként fogoly Pál apostolnak. Végül: nem utolsó sorban okoznák örömet maguk a Lakos Endre mondanivalói is, és ezt az örömet annál jobban érzi az ember, minél többet vívódott már maga is e kérdések fölött.

A következőkben ezeket a mondanivalókat nem óhajtom mind pontról-pontra megbeszélni — noha érdemes volna —, hanem csak azokhoz kívánnám fűzni reflexióimat, amelyeket egyfelől legsúlyosabbaknak, másfelől a gyakorlati teendők szempontjából legsürgösebbeknek gondolok.

VALÓSÁGGAL felszabadító hatásúnak tekintem, hogy egy római katolikus áldozópap a nagy magyar keresztyén összefogásról írván, nyíltan és egyszerűen felszámolja azt a képzelődést, mintha egy ilyen összefogás tanbeli egyeztetés és egyezkedés, általában kölcsönös elvi, teológiai vagy rendtartási megalkuvások árán lehetséges volna. Roppant világossággal látja, hogy a kölcsönös közeledés ily föltétellel egyáltalán nem képzelhető — éppoly kevésbé, mint ahogy nem remélhető az sem, hogy a Magyarországon szembenálló két nagy vallásfelekezeti tábor akármelyiké is, akár idehaza, akár bárhol a világon egy o l d a l u a n deferáljon dogmatikailag és bármely, a dogmával kapcsolatos tanbeli, alkotmányi vagy fegyelmi kérdésben a másiknak. Jó volna ezt már egyszer mindkét oldalon mindnyájunknak egészen tisztán látnunk. Nagy teherkönyebbülést jelentene a reális keresztyén egység-törekvések számára ennek az irreális útnak egyszersmindenkorra elhagyása. Ahogyan a kettészakadás nem mesterségesen és mintegy programszerűleg történt — nem úgy, hogy a „hitújítók“ egy szép napon elindultak azzal a feltett szándékkal, hogy új vallást és egyházat csinálnak—, hanem történelmi végzetszerűségeknek az emberi értelmet és jóakaratot meghaladó szövőd-ménye és feltartóztathatlan sodra idézte föl a kettészakadást: akként a szakadás orvoslása sem történhetik valami előre kitervelt, mesterséges úton-módon. A végleges gyógyulását a bajnak ugyanúgy a véges emberi akarásnál nagyobb erők fogják majd egykor meghozni — olyan távlatokban, ahol a történelem

már az apokaliptikával érintkezik —, ahogyan a bajt magát is ilyen erők idézték elő.

Eltérő, különböző vagy éppen ellenkező tanainkról és rendtartásainkról nem is azért kell közöttünk újra meg újra szónak esnie, mintha volna még értelme annak a már harmadfél százada meghiúsult emberi reménykedésnek, hogy egyszer csak a polémia terén valamely fél mégis végleg meggyőzi, legyőzi és — szerencsés külső körülményeket is felhasználván — a saját aklába tereli vagy szorítja majd a másikat. Hanem igenis nem árt, ha minél több szó esik közöttünk eltéréseinkről, különbözőseinkről és ellenkezéseinkről oly szellemben és oly céllal, hogy azokat kölcsönösen nagyon pontosan és hitelesen megismerjük (mekkora kölcsönös hiányaink vannak még ma is ezen a téren 1) és a különbözőségben a végső nagy egységet, akármily mélyen van is sokszor elrejtve, érzékelni és megragadni tudjuk.“ Minden teológiai és ezzel összefüggő vitakérdésről alapjában kétféleképpen lehet beszélni. Egyszer lehet azzal a céllal, hogy a más nézeten levővel szemben mindenáron bebizonyítsam a magam igazságát. Ez a módszer azért nem célravezető és nem is keresztyéni, mert itt, ha „győzelemről“ van szó, azt nem az igazság belső ereje, hanem a nagyobb dialektikai képesség szokta kivívni. A másik mód a nem polémikus, hanem bizonyágtévő beszéd: egyszerűen elmondom, hogy ezt én így meg így hiszem s ezért meg ezért vagyok bensőleg kénytelen így hinni; szeretném, ha más is átérezné ezt az én szent és boldog belső kénytelenségemet, de ezt senkire rá nem kényszeríthetem, még csak nem is ajánlgathatom; csak annyit tehetek, hogy elmondom őszintén és alázatosan: énnékem csak így adatott meg látni és élni az igazságot, az Isten beszédét, az Evangéliumot! Ezzel a móddal a meggyőződéseim szerinti igazságnak annál több belső sugárzást és szuggesztív erőt tudok biztosítani, minél kevésbé akarok annak számára külsőlegesen hódítással prozelitákat szerezni. Egyúttal pedig elérem azt is, hogy a nem polémikus fegyverzetben szembekerülő „igazságokról“ egyszer csak kiderül, hogy testvérek: ugyanannak az Igazságnak különböző földi táborokba tévedt gyermekei, akik amikor egymásra ismernek, elejtik egymás szívének szögezett fegyvereiket.

Abban az ú. n. „ökumenikus“ világmozgalomban, amely az anglikán, az egyéb protestáns és a görög-keleti egyházak valamelyes közös tanbeli és gyakorlati nevezőre hozásán fáradozik vagy két évtizede, már a jelenlegi világhatalom küszöbén eljutottak arra a felismerésre, amelyet fentebb vázoltam: nem a plusz és mínusz mesterkedéseivel dolgozó közös tan vagy akár közös szervezet kialakítása a feladat, hanem kölcsönös önmegismertetés alapján egymásnak testvéreként felismerése és elismerése s a közös testvéri felelősség meglátása és elvállalása. Csak ez lehet gondolati síkban az egyetlen értelmes és reménykeltő útja a katolikus és a protestáns tábor egymáshoz közelebb kerülésének is.

Ehhez szükséges az, hogy mindkét tábor vallási és egyházi irodalma — akár elvi, akár történeti vagy gyakorlati kérdéseket fejteget és akár szakemberekhez, akár egészen széles társadalmi rétegekhez fordul — végkép és döntőleg szakítson azzal a régebbi stílussal, amelynek tekintetében az egyik tizenkilenc volt, a másik egy híján húsz: azzal a stílussal, amelyik az őszinteséget végzetesen egynek vette a durvasággal s nem önmagát akarta teljességgel kifejezni, hanem a másikat teljességgel levágni. Hogy másként is lehet írni a legsúlyosabb és legkényesebb problémákról: annak a legutóbbi évekből számos bizonyágát lehetne felsorolni innen is, onnan is. Ahogyan pl. Lortz József, az igen jeles katolikus teológus-egyháztörténész legújabbán a reformáció történetét megírta (*Die Reformation in Deutschland I—II*² Freiburg i. Br. 1941), az a mód a protestáns teológus és történész számára is számtalan meggazdagító és felemelő tanulságot rejt, amelynek értékét

semmivel sem csökkenti a művön rajtalévő püspöki „Imprimatur“, mert a mű az emberi lehetőségek határai közt teljesen szakít azzal a polémikus attitűddel, amelyet még csak nem is olyan régen ennek a kérdésnek katolikus és protestáns teológus-feldolgozó magától értődőnek, sőt jóformán kötelezőnek tekintettek. Protestáns részen sem lehet figyelmen kívül hagyni pl. azt a jelenséget, hogy a domonkosrend magyarországi reformációelőtti képét néhány éve egy fiatal református lelkész, Harsányt András ábrázolta igen alapos, terjedelmes és tárgyilagos monográfiában.

Míndez kiválóan alkalmas arra, hogy a gondolat síkjában lassanként egyre testvéribb szellem kezdjen kialakulni, erőltetés nélkül, de feltartóztatathatatlannal. Ezzel párhuzamosan és ettől feltételezetten a gyakorlat síkjában a két tábor szellemi vezetőinek minél sűrűbb és minél fesztelenebb, egészen emberi és egészen felebaráti érintkezésére volna szükség. Lakos Endre kitűnően mutat rá ennek a lehetőségeire és áldásaira, s én nem tehetek egyebet, mint hogy ezt a magam részéről is aláhúzzam, különös hálával említve azt, az államhatalom intézkedésére legújabbán létrejött, megbecsülhetetlen gyakorlatot, hogy a fiatal katolikus és protestáns lelkészek katonai kiképzése együttesen történik. Ennek máris mutatkozni kezdő, áldott lelki gyümölcsseiről, azt hiszem, sokat fogunk még hallani mindkét oldalon.

Reménységem szerint az ilyen és hasonló érintkezésekből, kölcsönös és spontán szívbeli feltárukozásokból egyszer csak önmagától meg fog születni bizonyos gyakorlati kooperáció lehetősége azokban a közéleti, főként társadalmi vonatkozású konkrét kérdésekben, amelyekre Lakos Endre céloz. Nem annyira külön bizottságok vagy valami más közös szervezetféle felállítására gondolok itt — ennek, főként ha elsietik, nyilvánvaló veszedelmei vannak — hanem arra, hogy azokat a fesztelen érintkezéseket kell oly módon szaporítani és fejleszteni, hogy szinte maguktól vezessenek bizonyos közös magatartások kialakítására egy vagy más, közös megoldást kívánó adott kérdéssel szemben. Főként oly esetekben, amikor — bizonyos koreszmék hatása alatt — akár hivatalos intézkedések folytán, akár a közszellem alakulása következtében egészen nyilvánvalóan közös nagy keresztyén javak kerülnek problematikus helyzetbe és beállításba.

Ilyen érintkezésekből kellene — hogy egyebet ne említsek — megszületnie valami hallgatag, de annál erősebb megegyezésnek pl. arra nézve, hogy mind a katolikus, mind a protestáns egyházi sajtó a legvégsőkig kerülje az ú. n. „sérelemi“ ügyeknek a nyilvánosság előtt való tárgyalását s általában felekezeti kérdések tárgyalásánál áldozatos önfegyelemmel tartózkodjék az eddig szinte szabályszerűnek tekinthető fölényes, kihívó, érzékenykedő, gúnyos, epés vagy éppen mérges hang használatától. Valami ilyen közmegegyezés kialakítására egyébként is ez a mostani mérhetetlenül komoly háborús — és nemcsak háborús volta miatt mérhetetlenül kritikus — helyzet volna a legalkalmasabb adottság. Igaza van Lakos Endrének, hogy végre már meg kellene szoknunk bizonyos kérdéseknek kizárólag kulisszák mögötti tárgyalását. De természetesen csakis úgy, hogy mind a két fél egyszerre vonuljon be a kulisszák mögé s egyik se adogasson a kulisszák mögül titkos jeleket a saját tábora szavalókórusának. Egyenként föl lehetne sorolni a két világháború közti korszakból azokat a néha valóban nagy, néha csak naggyá felfújt felekezeti kérdéseket, amelyek nem azért mérgesedtek el, mintha belső természetükből ez okvetlenül következett volna, hanem azért, mert, az Evangélium nyilvánvaló parancsa ellenére „mérgezőséggel és fölgerjedéssel és haraggal és lármával“ (Efézus 4:31) tárgyalták őket innen is, túl is a legszélesebbkörű nyilvánosság előtt. Amíg máskülönben nagyon érdemes keresztyén úriemberek, pláne lelkészek a „felekezeti sérelemek“ tárgyalása közben a gladiátor, olykor csak a díjbirkózó vagy a

pojácá szerepét fogják maguknak ambicionálni a közéleti cirkusz porondján, addig nem nagyon lehet „nagy magyar lelki egység“-ben reménykedni. Sőt addig mindenkor fenn fog állani annak a lehetősége is, hogy legreménytelenebbül éppen a „nagy magyar lelki egység“ ajánlgatása közben fogunk összeveszni egymással.

Minél több megszólalás lesz a Lakos Endre hangján és szellemében innen is, túl is: annál inkább csökkenni fog ez a nagyon veszedelmes lehetőség.

ZÁRADÉKUL még két megjegyzést. Az egyik nagyon is világinak, a másik túlságosan is „egyházinak“ fog talán tetszeni, örülnék, ha legalább némelyek megéreznék, hogy mindkettőnek ugyanaz a forrása. Mert mind a kettő egy-egy elengedhetetlen feltételét jelenti szerintem a nagy magyar lelki egységre eljutásnak.

Az egyik ez: gyakorlatilag a legbiztatóbb lelki átalakulások és közeledések sem fognak számbavehető és kézzelfogható eredményt előidézni a magyarországi katolikus-protestáns viszonyban, amíg a katolikus és protestáns egyházaknak a magyar állammal való történelmi kapcsolata az ezeréves lényeg érintése nélkül formáiban és különösen adminisztratív jelentkezésében és lebonyolításában igen erősen át nem alakul. Annak ugyanis, hogy a magyar nemzetállam magát a keresztyénség ügyével fenntartás nélkül azonosítsa s ezt tettekkel, intézményes támogatással rendszeresen is megmutassa, a gyakorlatban nemcsak egyféle kiviteli módja lehetséges. Talán nem állok egyedül azzal a nézetemmel, hogy a ma gyakorolt módnál rosszabbat és különösen felekezeti szempontról károsabbat alig lehet elképzelni. Minden felekezeti magyar keresztyénségnek legnagyobb jótévője lenne az a magyar államférfi, aki merne e téren vállalkozni egy igen alapos átszervezésre, amellyel az egyházak — meg vagyok győződve — még anyagilag sem járnának rosszul, a keresztyén testvéri szellem s a nemzetépítő gyakorlati együttműködés tekintetében pedig egy óriási gátlástól szabadulnának meg.

A másik megjegyzésem hadd szóljon ennek a nagy magyar lelki egységnek legbensőbb és leglelkibb feltételéről: Krisztus szeretetéről, amely egyszerre jelenti azt a szeretetet, amellyel ő szeret minket és azt, amellyel mi szeretjük őt. Végtére is mindenkinek, aki ezzel a kérdéssel nem pusztán a világi, főként politikai közhaszon szempontjából foglalkozik, látnia és éreznie kellene már egyszer, hogy reális lelki egységet csak valóban keresztyén emberek között lehet kimunkálni, valóban keresztyén ember pedig csak az, aki — mindegy, melyik egyház tanította formákban és módokon — Krisztussal a szeretet élő és kölcsönös kapcsolatába jutott és abban meg is maradt. Rét különböző vallásfelekezeti keresztyén ember sohasem foghat egymással becsületesen és maradóan kezét másként, csak úgy, ha kezüket közös Urok és Megváltójuk teszi egymásba. A Krisztussal való élő, személyes kapcsolatba még el nem jutott s oda egyelőre eljutni nem is kívánczó, tehát keresztyén lelki életet nem élő névleges katolikus és névleges protestánsok egymást sem szerethetik keresztyéni módra, sőt megfigyelhető, hogy felekezeti kérdésekben mindig ezek csinálják a legtöbb zavart. Ez természetes: a Krisztustól üres lelket valamivel mégis csak be kell tölteni, mert az embernek csak így lehet meg az az illúziója, hogy vallásos és egyházához hű. A „felekezeti gyűlölködésnek“ a virtuózai az esetek nagy többségében belsőleg teljesen hitetlen katolikusok és protestánsok, de még az aránylag legjobb esetben is olyan hívő katolikusok és olyan hívő protestánsok (sajnos, elsősorban lelkészek), akik sokkal jobban gyűlölik Krisztusnak egy másik aklát és abban levő juhait, mint amennyire szeretni képesek az egy nyáj egy Urát és Pásztorát, magát Krisztust. A „felekezeti gyűlöl-

ködés“ lehetőségei, alkalmi és indítékai tehát oly mértékben csökkennek, amely mértékben veszik át mindenik egyházban minden téren a szót a csak politikai, csak közéleti, csak hasznossági, csak aprópénzre felváltható kato- licizmus és protestantizmus embereitől azok a krisztustanítványok, akik a bűnbánat bármily forró könnyeivel is, igennel tudnak és mernek felelni Urok nagy, életdöntő kérdésére: „Szeretsz-e engemet?“

A nagy magyar lelki egység látásának és kívánásának reális alapot csak ez a szeretet adhat. Enélkül délibábkergetés az egész. Ennél a kérdés- nél újra bebizonyul, hogy a látszólag legtranszcendensebb dolgok alapozzák meg legszilárdabban a mindennapi élet legkézzelfoghatóbb realitását is és hoznak létre ilyen realitásokat ott, ahol azok még nincsenek meg — viszont a legkézzelfoghatóbb, mondhatni vaskosan reális motiváció is hiábavaló ott, ahol hiányzik a titkos transcendens erőforrás. Δ „felekezeti béke“^c vonat- kozásában, lám, szinte naponként elzengjük: „magyarok vagyunk, szeressük egymást!“ meg: „az egyszerű józanész parancsa, hogy a keresztyének mind összefogjanak az antikrisztusi világrámlatok ellen/. —de se az egyik, se a másik biztatásnak nincs egy csepp fogantatja sem. Nem is lesz, mert ez a kérdés soha nem dőlhet el sem a nemzeti érzésnek, sem a józan célszerű- ségi megfontolásnak a síkjában — éppúgy, ahogyan megfordítva, egy nem- zeti hadsereget nem lehet talpraállítani vagy egy altruista bankot nem lehet létrehozni kizárólag evangéliumhirdetéssel. A nagy magyar lelki egység, amennyiben egyáltalán keresztyén értelme van neki, csak a Krisztusban való egység lehet: nem a homokszemek egysége a zsákban, hanem a szőlő- vesszők egysége a szőlőtökében, amint ő maga megmondotta (János 15:i—8).

Ennek az egységnek pedig egyetlen éltető nedve van: a Szendétekből áradó szeretet, amely egyszerre köti a venyigéket a tökéhez és a tőke által egymáshoz. A magyar sorsnak éppen vallási okokból is annyira keserű poharába csak erről a tökéről és ezekről a venyigékről csordulhat valamikor édes, tüzes bor.

REVÉSZ IMRE

A PIARISTA SZELLEM

HÁROMSZÁZ ÉVE, hogy Podolinban megkezdtek működésüket a magyar piaristák. Háromszáz év túlon túl elegendő ahhoz, hogy egy szerzetesi közösségben hagyomány, szellemi örökség, a lel- küiét, a magatartás jellegzetessége kialakuljon.

Vájjon van-e piarista szellem? Bizonyára van, mert van piarista rend. Tudják ezt a világi emberek is, mert ahol több tanítórend működik együtt, gondolkoznak, melyiknek az iskolájába írassák be gyermeküket. Vagy ha nem gondolkoznak, akkor sem véletlenül bízzák erre vagy arra gyer- mekük nevelését. Ami őket tudat alatt az iskola megválasztásában befolyá- solja, az az iskola szelleme. Még abban az esetben is, ha a szülői kritika egyszerűen csak „szigorúbb“ vagy „enyhébb“ iskoláról beszél.

A szerzetesi szellem forrásait az alapító körül kell keresnünk. Kala- zanci Szent Józsefet a felebaráti szeretet tette tanítónak. Megszánta a kül- városokban kallódó, gondozatlan gyermekeket. De csupán nevelésükről és tanítatásukról akart gondoskodni intézményesen. Szerzetelapításra sokáig nem gondolt és ezt mindenképpen kerülni akarta. Csak akkor vállalta egy külön tanítórend alapítását, mikor többszörös próbálkozás meggyőzte arról, hogy a meglévő szerzetek ezt a munkát, mint ráadást, nem vállalhatják.

Ez a tartózkodása, szerénysége és igénytelensége az egész rendalapításra ráütötte a pecsétet. Bár a bíborosok között számos jóakarója van, nem keres nagynevű iskolaalapítókat, donátorokat, hanem csak kis szobácskát bérel, mert a szegények tanítójának elég, ha csak a lényegét tartja szem előtt. Egyszerű környezetben, egyszerű felszerelésekkel is lehet tisztességes nevelést adni és komoly szellemi munkát végezni. Később sem tér el ettől az elvétől. A szerzet anyagháza igénytelen épület és temploma, a S. Pantaleone, Róma legszerényebb templomai közé tartozik. Se tornya, se kupolája, szerény homlokzata is alig üt el a környezettől. Kalazancius a tanításra máshol is bérelt helyiségeket; az ember mégis alig tudja elképzelni, hogyan folyt ebben a szegényes és szűkös környezetben 1000—1500 gyermek tanítása, akik közé tehetősebb szülők gyermekei is bekívánczoltak.

Az igénytelenség szelleme másként is anyajegyvé vált a szerzetnek. Szerzetét is „Ordo Pauperum Matris Dei Scholarum Piarum“-nak nevezi el és ebben a szellemben szerkeszti meg a rend szabályait is, a konstitúciókat.

Az alapítás körülményei csakhamar sorsszerű szimbólummá válnak és kísérik a terjeszkedő rendet egész Közép- és Dél-Európában mind a mai napig. A piaristákat sehol sem várja pompásan megépített kolostor nagyszerű templommal és dúsan felszerelt iskola. Néhány szoba, elhagyott katonakórház a magva a legtöbb piarista kollégiumnak, ahol sorban megismétlődnek a rendalapítás nehézségei. S ha később építenek is tetszetős rendházat, azt inkább azért teszik, mert az ő házuknak is bele kell illeszkednie a városképbe. De lépünk be egy piarista rendházba, annyi kényelmetlenséget találunk benne még a huszadik században is, mintha az építész a konstitúciókat olvasgatta volna tervezés közben és a maga módján, akart volna érvényt szerezni a kalazanciusi mondásnak: „Non est pauper, qui paupertatis incommoda non sentit!“ (Nem szegény, ki a szegénység kényelmetlenségét nem érzi.) Némelyik kollégiumra ma is el lehet mondani, hogy a piarista palotában tanít és odúban lakik.

Mindez jellegzetes és szerepe van a piarista lelkeség alakításában. A piarista szellemmel azonban akkor jutunk legközvetlenebb érintkezésbe, ha az iskola felé fordítjuk figyelmünket. Hiszen a rend tanítórendnek született és szelleme az iskola világában alakult ki. Konstitúcióiban is a tanítás szellemének változatlanul érvényes regulái vannak megfogalmazva. A módszer, az anyag változhat, de ami benne „piaristicum“, azt semmiféle „tanterv és utasítások“ hatályon kívül nem helyezhetik.

Kalazanci Szent József az evangélium szellemében írta meg rendjének szabályait. „Coepit facere et docere“ — ezt olvasta a tanító Krisztusról és nem tette hozzá azt is, hogy „scribere“. Ezért vált elvvé a piarista iskola táján, hogy a „nevelést nem írni, hanem csinálni kell“. Azonnal cselekvő iskolának indult.

A piaristák nem is igyekeztek sohasem jeleskedni az elméleti pedagógiában, de mindig tudták, hogy az iskolában mit és hogyan kell csinálni. A készen kapott elméleti kereteket ki tudták tölteni szellemmel és a paragrafusokat csak annyira értékelték, hogy ne ölje meg a szellemet. Legnagyobbak mindig akkor voltak, mikor a rendszabályok nem kötötték meg a kezüket: az alapításkor, a XVIII. században és a századfordulón.

Mondják, hogy a piaristák a reális oktatás úttörői. Csakugyan Kalazanci Szent József a mennyiségtant az elemiben is, a gimnáziumban is alaposabban taníttatja, mint korának iskolái teszik. Galilei mellé egy piaristát küld munkatársnak. Minálunk az első léggömb piarista kezek műve. Első fizikai szertáraiknak csodájára járnak, a kísérleteknek pedig a magisztrátus tagjai is állandó vendégei. A matematika magyar nyelvét piarista

teremti meg. Newton tételeit a piarista iskolákban tanítják először. Piarista tervezi az első klasszicizáló templomot is, a váci székesegyházat. Az első hazai kereskedelmi iskolát egy piarista gondolja el és piaristák nyitják meg. Mindez azt mutatja, hogy szellemük friss, gyakorlati, korszerű, kezdeményező, élen haladó és nem vár indítást a hatalomtól vagy másoktól.

Sőt, akkor a legleleményesebb, ha rábizzák a nevelés kérdéseit. Ellen-ségei sohasem azért támadják, mert nem törődik a tanítás kérdéseivel, hanem azért, mert sokat törődik, mert különbet ad, mint ők.

Mindez már szellemet jelent és mond valamit azoknak, akik a hazai iskola múltjában tájékozottak. Másoknak talán többet jelent az, hogy a piaristák, alighogy meggyökereznek hazai földben, iskoláik a magyar szellem melegágyává válnak. A tantárgyakat egymásután magyarul kezdik tanítani, iskolai drámájuk magyar nyelvű és a magyar nyelvű tanítás mellett kitanának akkor is, mikor ezért zaklatás vagy börtön jár.

Még többet értünk meg a piarista szellemből, ha iskolai munkájuk néhány mozzanatát közelebbről vizsgáljuk.

Kalazanci Szent József iskolájában a főtantárgy a hittan volt. Űgyis mint tantárgy, úgyis mint a nevelés alapja. Hittannal kezdődött a napi munka, de szinte minden órára jutott belőle legalább imádság vagy szentség-látogatás formájában. Ezt ő megtehetette, hiszen ő maga állapította meg, hogy mit, mikor és milyen mértékben tanítson. Neki legfontosabb a lélek-nevelés volt. Azt akarta, hogy tanítványai a pietást, a jámborságot egész életükre megszerezzék.

Ma a helyzet más, de a szellem ugyanaz. Saját piarista imakönyvéből imádkozik a piarista diák és piarista szerző hittankönyvét tanulja. Imakönyve nem „diákimakönyv“, hanem egész életre szóló vademecum, melyből nem tud sohasem kinőni, csak hozzá tud komolyodni. Hiszen ez a könyv a Miatyánk szellemében íródott, melyben kifejeződik a gyermek áhítata is, de igazán imádkozni csak a férfi tudja. Hittankönyvei pedig nemcsak vallásos érzelmi hangolást adnak neki, hanem erősen „tankönyvek“ is és olyan katolikus öntudatot fejlesztenek ki benne, melynek alapja a hittudomány.

Irodalomtanításában Kölcsey elvével azonosítja magát a piarista iskola: „Ne könnyen végy kezedbe oly művet, mely a zseni lángjegyét homlokán pern hordja; a nagy író művét pedig mély figyelemmel tanuld keresztül“. Ennek az irodalomszemléletnek írotípusai: Pázmány, Zrínyi, Kölcsey, Vörösmarty, Széchenyi, Arany, Prohászka. ők jelentik a mértéket, de egykönnyen nem vet el senkit sem a piarista iskola. S ha újak jelentkez-nek, nem indul a közhangulat után, hanem értékük szerint mérlegeli.

Hazafias nevelésének alapja a szentistváni hagyományok öntudatosí-tása. Ezt a nevelési elvet nem a Szent István-jubileum fedezte fel számukra, mert ennek a nevelésnek időben távolabb álló forrásai mindig is azok voltak, akik ezeket a hagyományokat fordították a maguk korának nyelvére: Zrínyi, Kölcsey, Széchenyi. Mi sem áll ettől a hazafias neveléstől távolabb, mint az íróasztal mellett készült szólamok hangoztatása és a szűk látókörű magyar-kodás prófétáinak követése. Kevés szóval és kevés külsőséggel történik.

És milyen már most a piaristák szorosabb értelemben vett nevelése? Kissé hűvös világnak szokták mondani a tanítványok a piarista iskolát. Benne már az élet szellői lengedeznek a gyermek körül. Bizonyos, hogy nem üvegház, mely a széltől is óv. A gyermek ott is csak gyermek, de a piarista iskola nem kezeli a fejlődő embert egészen másként, mint majd az élet fogja kezelni. Kissé rövidre fogja a gyeplőt, mert nem akar kelle-metlen megfélemlésekre és kiábrándulásokra nevelni. Nem nyomja el a gyermeki kedélyt, de azt sem titkolja, hogy már a gyermektől is komoly

munkát kíván. Tud játszva tanítani, de a tanulást nem téveszti össze a játékkal. Ezért az ifjúságtól ma is mer „követelni“ és „szigorúan“ osztályozni. Tulajdonképpen csak reális eredményre törekszik. A piarista bizonyítványok értékét az egyetemek és főiskolák igazolják.

A piarista nevelés egy kissé már a férfit látja a gyermekben, de azt semmiképp sem akarja, hogy a férfivá serdült emberből kihajjon a gyermek. Ezért talált rá szerencsés ösztönnel gyorsan a cserkészetre, mely a játszó gyermek és a cselekvő férfi szerencsés együttélését biztosítja a serdülő gyermekben, sőt ennek a két örök emberi magatartásnak együttlétét biztosítja egy egész életre. A piarista iskola nemcsak a reális tárgyú oktatásnak, hanem a reális látású nevelésnek is mestere.

Íme a piarista iskolák szellemi élete. Így elmondva, szinte merő dicséretnek tetszik és boldog lehet az a nemzedék, mely ilyen nevelésen keresztül haladva kerül az életbe. Mi az oka mégis annak, hogy a piarista iskolának ma mégsem híve mindenki s időnkint halljuk a vádat, hogy nem eléggé „modem“, nem eléggé „korszerű“?

A piarista iskola ezegyszer egy kissé csakugyan „lemaradt“ volna a kortól? Lehetséges. És ha lemaradt, ezt tudatosan tette. Kitarzott hagyományai mellett, melyek nem mindenben „modemek“. Nem titok, hogy az utolsó tizenöt esztendő pedagógiai divatjait bíráló szemmel nézi és lassabban tud belőlük befogadni, mint azok, akik később kezdték a tanítást vagy csak a minap kapcsolódtak bele. Háromszázötvenéves elvektől nehéz elszakadni!

A mai pedagógiai irányzatokat egy kissé a szemre-dolgozás, a megrendezés jellemzi. A bemutató előadások, a sok ellenőrző látogatás, a versenyszellem mindenképpen zavarja azt a tanítói munkát, mely természeténél fogva bizalmas, meghitt, intim, közvetlen, nem idegen vizsgáló szem előtt folyó, akár a gyöngy fejlődése és szent dolog, mint a születés, az életadás.

Kalazancius valamikor a színházat sem tűrte az iskola falai között. A színházat a piarista iskola később falai közé engedte ugyan, de azt ma is vallja, hogy az iskola nem színház. Ezért ha a piarista iskola az újabb pedagógia gyakorlatát nem is utasíthatja vissza, szeretné fönntartani továbbra is a tanítás bizalmas, meghitt jellegét és a mindent megrendező pedagógizálás helyett az iskolai munka becsületességét tartja a fontosabbnak. A tapasztalatok alapján a bemutató mintatanítással szemben óvatos, a versenyek eredményeiben pedig nem látja a tanítói munka mértékét. Szerinte az örökös konferenciázás senkit sem tesz jobb pedagógussá és kevesebb szükségessé belőle, mint amennyi ma a tanári karokban és a tanáregyesületekben folyik. A pedagógiai gyűlések örökös előadói és hozzászólói gyakran a legkevésbé sem rokonszenves és eredményes tanárok. Hiányzik belőlük a bölcsesség, ami pedig a tudománynál, oklevélnél, módszernél is előbbre való. A sokféle és egymásnak ellentmondó tanács és eligazítás pedig csak zavart kelt.

A piarista hagyomány szerint a lényeg a fontos: az iskola a szellem munkálóhelye és legnagyobb kincse a tanári kar. Laboratóriumok, filmezés, „munkáltatás“, orvosi rendelők, egyesületi helyiségek még nem teszik „jól felszereltté“ az iskolát, ha nincs, aki ott a szellemet képviselje. Sőt ezek a vívmányok, melyekre oly büszke a mai pedagógia, a szellem ellenségeivé is válhatnak, mert kísértenek, hogy a tanár felmentse magát a gondolkodás alól. Mert a gondolkodás nehezebb, mint a legbravúrosabb kísérlet. Bűvészműtávjákon nem tanulunk meg gondolkodni. Ezt a piarista iskola a koráramlattal szembe fordulva, néha túlságosan is hangsúlyozza.

Sajnos, maguk az iskolalátogatók is koruk gyermekei és iskolalátogatás címén néha csak a fölszerelést vizsgálják és nem a szellemet.

Az iskola élete manapság túlságosan a nyilvánosság előtt folyik, úgy, mint a futballmérkőzés vagy az ökölvívómmá. S a hivatalosok szinte

pontozásszerűen mérik az eredményt a statisztikák rovataiban. Az eredménynek jónak kell lennie! Ennek pedig az a következménye, hogy az iskola szentélye a kalmárkodás házává kezd válni. Bevonulnak oda is az eddig csak a kereskedelemből ismert módszerek: az önreklám, a kirakatrendezés és a csomagolás művészete. S ez néha még a hozzáértőket is megtéveszti.

Ehhez keveset ért a piarista iskola, sőt baja, hogy néha annyit sem törődik a külsőségekkel, amennyit a becsületes munka mindig megérdemel. Még saját értékeinek útját is bizonyos részvétlenséggel nézi (ebben is mennyire magyar szerzet!) és senkiből sem siet „nagy embert“ csinálni.

Bizonyos ridegséget is szemére szoktak vetni. A piarista rend a barokk-világban születik, de keveset vett föl magába a barokkból. Hacsak a Pázmány-féle barokkra nem gondolunk, mely férfias keménység, egészség, erő és nem „udvari“ világ. Sőt, néha nevükkel ellentétben mintha nem is mutatkoznának „kegyes“ atyáknak a piaristák. Különösen azoknak a szemében nem, akik a magyar papban a francia regények szalon-abbé típusát keresik.

A magyar piaristából bizony hiányzik mindenfajta kenetesség, búbjosság. Amint a magyar piarista szellemi gyomra nem veszi be a beteges irodalmi stílust, vallásossága sem édeskés, hazafisága nem sallangos és valláspótló, nevelése pedig nem nagybácsiskodó. Tiszteli a gyermeket, de tudja, hogy a férfi a cél. Gyermeket nevel. Ezt nem felejt el, de magát következetesen férfinevelőnek vallja.

Ilyen elvek szerint nevelni talán dicsőség, de ilyen elveket vállalni terhes örökség és mellettük kirtartani inkább a népszerűtlenség, mint a népszerűség forrása lehet. A piarista gondolkodás valóban nem devalválódó és alkalmazkodó korok számára való, inkább akar örök iskola lenni, mint divatos iskolává válni. Különböztet a haladás szelleme és az alkalmazkodás között. Az előbbit vállalja, az utóbbit visszautasítja. Tudja, hogy a túlságosan becsületes embernek nincsen mindig keletje, de mindig van jövője.

Vájjon minden piarista eleven példatára azoknak a szellemi jegyeknek, melyekről eddig szó volt? Aligha. Sőt a rendi szellem az egyéniséget mindenképpen óvja tagjaiban. Hiszen egy tanítórend nem érhetné el célját, ha tagjainak kedélyét is uniformizálná. Ezért oly szembeszökő az egyéniség szabad érvényesülése a piarista világban. A tipológia teljes példatárát lehetne összeállítani a rendi névtárból.

Tudományos felfogásban is bizonyos nemes szabadságot élvez a piarista. A rendi szellem nem rak szemellenzót azokra, akik az igazságot keresik; néha nemcsak előre, hanem körül is kell néznie a tudomány és az életnevelés emberének. Rövid pórázsal nem lehet messze jutni, ezt tudnia kell annak, aki az életre nevel. Ezért fel kell találnia magát akkor is, ha eligazító paragrafus nélkül kell cselekednie. „Mitte sapientem, et nihil ei dixeris“. (Küldd el mint bölcslet és ne mondj neki semmit!) — ez az elv nincs beleírva a piarista konstitúciókba, de állandóan alkalmazza a piarista gyakorlat.

A piaristák nevelésének további jellegzetes vonása, hogy nincs benne semmi kasztszerű, elkülönítő, „hangsúlyozottan“ különös, mellyel neveltjeiket maguknak akarnák lefoglalni, szinte bélyeggel megjelölni. Amit adnak, az inkább egészséges, normális, mindenkinek való és éppen ez által válik hamisítatlanul katolikussá. Szinte a jellegtelenység a jellege, mint a jó stílusnak, mely akkor tökéletes és utánozhatatlan, ha nem ütközünk folyton bele.

Építkezésükben sincs „rendi stílus“. A rend születése idején a barokk dívik, de egy középkori templom lesz az anyaház temploma. A piaristák beköltöznek pálosok elhagyott kolostorába, de tudnak otthont teremteni kaszárnyaépületekből is. Ha pedig építenek, legtermészetesebbnek tartják, hogy épületük a mai szellemet fejezze ki.

Bár „saját“ ájtatosságot nem igyekeznek kialakítani, mégsem tudnak ellenni saját imakönyv nélkül. Sietnek tehát megírni az egyház egyetemes imakönyvéből a nekik való imádságos könyvet, melyből egymagából meg lehet ismerni a piarista lelkiséget, — és ez a könyv csakhamar az egész ország imakönyve lesz.

Mi a piarista jelleg, ami ezekben a mozzanatokban megnyilvánul? Eklekticizmusnak is nevezhetnők: mindenből a legjobbat, a legtermészetesebbet, a legegészségesebbet. Inkább szolgáljuk a nagyokat, mint betegeken és mindenáron egyénieskedjünk. Ez is piarista elv. És még van valami, ami sajátosan piarista. A szem, mely a jót biztosan felismeri és az apostoli szándék, melynek nem célja, hogy elkülönüljön, hanem hogy mindenkié lehessen.

Nem „elefántcsonttoronyban“ ül a piarista. Rendházaik csak házak, melyek néha alig különböznek a többtől külsőleg. Ott vannak a város kellő közepén, mint az első is, az anyaház, a római S. Pantaleone, mely még ma is egy lüktető főút vonalán fekszik. Nem is nézi a piarista egy nagy rendháznak a világot s mikor nevel, különböztetni tud a szerzetes és világi ember helyzete és igényei között. De a „tanár urak“ alapítottak Oltáregyesületeket, katolikus köröket, ők honosították meg nálunk a katolikus legényegyesületeket, közülük került ki a szegedi tanyavilág vándorapostola, ők írták az első katolikus szellemű irodalomtörténetet, a legjobb imakönyvet és hittankönyveket, az első nagy magyar dogmatikát, ők teremtették meg a magyar arculatú bensőséges cserkésztypust, ők közülük került ki, mint legfrissebb hajtás, a szegedi szegénynegyedek „talpas“ cserkészeinek szociális lelkű megszervezője.

Mindezek talán nem is általánosan ismert tények, mert a piarista azt tartja fontosnak, hogy a jó terjedjen és nem azt, hogy neki tulajdonítsák.

Ebben a szellemben működik a Rend már negyedfélszázad óta s itthon a magyar földön háromszáz éve. Helyesen járt-e el? Vizsgálgatás és bizonyítás helyett most csak utaljunk arra, amit tanítványaiban ért el. Hogy kiből mi lesz, az nem csupán az iskola és a nevelők érdeme, de vájjon merő véletlen-e, hogy a piarista iskola sokszáz nagynevű tanítványai között megtaláljuk Széchenyi, Kossuth, Deák, Vörösmarty, Petőfi, Ady, Prohászka, Katona, Madách, Herczeg, Toldy, Péterfy, Semmelweis és Eötvös Lóránt nevét is?

Kalazanci Szent József rendje jelmondatául ezt választotta: „Ad maius pietatis incrementum“. Igazán szükség volt erre a programra, a kegyeletes, áhitatos lelküiét ápolására akkor, mikor a piaristák első rajai megindultak Közép-Európa országai felé, ahol akkor a harmincéves háború dúlt. Szükség volt erre a programra nálunk is, ahol „vadul és paraszti módra felnőtt“ ifjúságot bíztak a kezükre. Szolgálták is hűségesen ezt az eszményt és magukat is szívesen nevezték „kegyes oskolabéli szerzetes“-ékek. De ha visszapillantunk elmúlt hazai háromszáz esztendőjükre, észre kell vennünk, hogy a rendalapító tételes programján kívül még egy eszményt szolgáltak változatlan hűséggel: az ő háromszáz évük az igazság önzetlen szolgálata is egyben. A bókoló barokkban, a finomkodó rokokó idején, II. József hűvös évtizede alatt, a nemzeti reformok lendületében, az elnyomás éveiben, a liberalizmus delelőjén, Trianon nyomorúságos megalázottságában, az elmúlt másfél évtized pedagógiai kísérletezéseinek idején egyformán a változatlan igazságra és a becsületes munkára függesztették szemüket s mindig merték vállalni ezeknek az érdekében az áldozatot, akár az átmeneti népszerűtlenség árán is.

MEGYER JÓZSEF

FALUSIAK A KÖZÉPOSZTÁLYBAN¹

HAZÁNK TÁRSADALOMTÖRTÉNETÉBEN az 1942. esztendő egy-kor minden bizonytal fontos határkönek fogják tekinteni. Társadalmi szempontból ugyanis ebben az évben igen jelentős folyamat indul meg: egyszerre hatszáz falusi származású, tehetséges szegény tanuló jut olyan lehetőséghez, melynek birtokában minden anyagi megerőltetés nélkül elvégezheti középiskolai, később pedig talán főiskolai tanulmányait is. Az elmúlt év folyamán a magyar közoktatásügyi kormányzat magáévá tette a sárospataki ref. főgimnáziumnak a tehetséges falusi gyermekek továbbtanulását célzó kezdeményezését. Ennek következtében az 1942—43. iskolai évtől kezdve intézményesen, a közoktatásügyi minisztériumból irányított egységes elgondolás szerint fogják biztosítani a szegénysorsú, tehetséges falusi gyermekek továbbtanulását. A szervezéssel fokozatosan haladva, a tervezetnek megfelelően pár év múlva széles e hazában mindenütt, a falusi származású tehetségek egymást követő nemzedékeit fogják a középiskolák állami és társadalmi költségen felnevelni.

A gondolat hosszú utat tett meg, amíg az itt ismertetett megvalósulásig eljutott. Széchenyitől kezdve úgyszólván minden nagyobb nemzetnevelőnk elméjében felmerült egyszer-másszor. Azonban sorsdöntő jelentőségét és gyakorlati megvalósulását csak az első világháború után kezdték hangsúlyozni. A megvalósítás érdekében annakidején Szabó Dezső indított harcot, cikkekben, tanulmányokban és regényekben mutatva rá a magyar paraszti rétegek felemelésének a magyar jövő szempontjából való nagy fontosságára. Az elhallgatás, lekicsinylés, gúny és más hasonló jellegű fogadtatás ellenére a gondolat egyre nagyobb tért nyert s egy évtized múlva már a magyar szellemi élet legnagyobb tekintélyű vezetői állottak ki mellette. De a magyar középosztály nagy tömegei és az állami életünket irányító felsőbb társadalmi rétegek a kérdés igazi megismerésétől és a gyakorlati megoldás akarásától még mindig nagyon messze voltak. A gondolat további győzelmes haladása szoros összefüggésben volt Szekfű Gyula „Három nemzedék” c. munkájának harmadik kiadásával, melynek utolsó részében a nagytekintélyű szerző határozottan állást foglalt a földreform, a magyar parasztság sorsdöntő jelentősége és felemelésének parancsoló szükségessége mellett. A nagy példányszámban olvasott könyv megállapításai, valamint a könyv szerzőjének szerkesztése alatt megjelenő Magyar Szemleiben közölt hasonló irányú tanulmányok és végül, de nem utolsó sorban, az ifjabb nemzedék bátor vezetőinek megnyilatkozásai a magyar parasztság felemelésére irányuló eszmék fontosságát olyan körökben is elismertették, ahol addig Szabó Dezsőről és gondolatairól tudni sem akartak. Ettől kezdve a parasztszármazású tehetséges gyermekek továbbtanulásának gyakorlati biztosítása is egyre inkább az érdeklődés előterébe került. Így indult meg 1935-ben a sárospataki ref. gimnázium zajtalan és céltudatos munkája, az „első gimnáziumba jövő szegény, de tehetséges gyermekek felsegélyezésére”. A pataki gimnázium kezdeményezését régi hagyományokra támaszkodva, más református középiskolák is támogatták s a mozgalom évről-évre több hívet hódított magának. Végülis eljutott a hivatalos közoktatásügyi kormányzatig, mely azzal ismerte el a megindított mozgalom egyetemes magyar jelentőségét, hogy intézményesen biztosította annak az egész országban való megvalósítását.

Most, hogy a gondolat a gyakorlati megvalósulás állapotába jutott, itt az ideje a további fejlemények és várható következmények sokszínű lehetőségével való foglalkozásnak. Mi lesz a várható következménye a nagyobb tömegű falusi származású magyar tehetségek előrejutásának és a magyar középosztályban való elhelyezkedésének? Vájjon teljesülnek-e azok a remé-

¹ A szerző, aki székely származású, elsősorban az ő szűkebb hazája viszonyainak ismeretében írta meg fenti tanulmányát.

nyek, melyeket a gondolat felvetői beléjük vetettek és ők, az ilyenmódon középosztályba jutottak, megfelelnek-e a hozzájuk fűzött várakozásnak? Vájjon a magyar középosztály más társadalmi osztályból és más fajtából származó rétegei milyen fogadtatásban részesítik őket?

E kérdéseket most már fel kell vetniök mindazoknak, akik a falusi származású magyar tehetségek középosztályba való beilleszkedését szívükön viselik. A felvetett kérdésekre pedig minél előbb meg kell találni a valószínű feleletet, mert különben a most meginduló társadalmi folyamat igen sok fájdalmas meglepetést, csalódást, sőt esetleg veszedelmes társadalmi megrázkódásokat okozhat. A feleletnél főleg három főkérdést kell tekintetbe vennünk:

1. Mit várnak általában a gondolat felvetői és támogatói a középosztályba jutó falusi származású magyar tehetségektől? 2. Melyek azok az értékek, azok az új tényezők, amelyeket a falusi származású tehetségek magukkal hoznak? 3. Milyen lehetőségek vannak a falusi származású tehetségek hozta értékek érvényesítésére a mai magyar társadalomban?

1. Az első kérdésre felelve megállapíthatjuk, hogy a falusi származású magyar tehetségekről általában a magyar középosztály felfrissítését várják. Körülbelül ez az az általános várakozás, amellyel legtöbben a falusi származásúak elé tekintenek. De természetesen az általános megállapítás mögött a különféle meglátások színes változata ismerhető fel. Egyik ilyen fontos meglátás, amelyben Szabó Dezsőtől Szekfű Gyuláig a legnagyobbak is megegyeznek, a magyar középosztály faji felfrissítésének parancsoló szükségére utal. A különféle elemekből alakult és gyakran túlnyomóan idegen származású magyar középosztály a fenti meglátás szerint csak úgy tudja hivatását teljesíteni, ha ősi magyar származású és lehetőleg egyre nagyobb számú új rétegekkel erősödik meg. Középosztályunk némely nem magyar származású egyedei ugyanis gyakran nagyon sok magyar kérdésben nyugtalanító és a magyar érdekeket veszélyeztető magatartást tanúsítanak. Néha teljesen ösztönszerűen, néha tudatosan igazodnak ama szellemiséghez, mely eredeti fajiságukra jellemző s mely a magyartól természetszerűleg különbözik. Gondoljunk csak a nemzetiségi kérdésre és annak annyira nehéz megoldási kísérleteire. Számtalan megfigyelés és tapasztalat bizonyítja, hogy egy régi magyar származású szakember egész másképpen gondolkodik és cselekszik nemzetiségi viszonylatban, mint pl. egy frissen asszimilálódott új magyar. Szekfű Gyula ezzel kapcsolatosan egyik cikkében egyenesen azt írja, hogy ha tőle függne, ő ilyen új magyarokra nem bírna nagyobb felelősséggel járó és a nemzetiségek sorsára befolyással bíró vezetőállást. A Szekfűéhez hasonló vélekedést olvashatunk másoktól is, akik írásaikban rámutatnak arra a kockázatra, melyet a vezetőhelyen lévő, új asszimiláltak jelentenek magyarságunkra nézve, különösen ma, a disszimiláció és új nacionalizmus korában.

Mások a magyar középosztály felfrissítésének szükségességét társadalmi és -életteni szempontból tartják kívánatosnak. Ezek főleg arra gondolnak, hogy a magyar középosztály s annak első-sorban a felső, úgynevezett vezetőrétege egy életteni és szellemi szempontból egyaránt kifáradt társadalmi osztályból került ki. A magyar középosztály eme tagjai igen gyakran testileg is messze elmaradnak a falu egészséges, izmos lakói mögött; szellemi téren pedig csekély érdeklődéssel vagy teljes igénytelenséggel jelentkeznek. Idegesek, folyton unatkoznak, a dolgok lényegétől és a mélybepillantástól irtóznak. Életformájukat igen gyakran a fizikai és életteni fáradtság, jobban mondva kifáradtság határozza meg. Velük szemben a falusi földműves vagy munkás kisiparos rétegekből származó értelmiségiek frissek, testileg és lelkileg erősebbek, szellemi érdeklődésük összehasonlíthatatlanul mélyebb és egyetemlegesebb. Így, ha nagyobb számban kerülnek be a középosztályba, ezt sok helyen új társadalmi és életteni erőkkel frissítik fel.

Vannak olyanok is, akik a falusi származású értelmiségiektől a magyar középosztály erkölcsi színvonalának emelkedését várják. Ezek szerint a magyar középosztály számos rétege erkölcsileg

mélyen alatta van a falunak. A középosztálybeliek érzéki életében pl. sok túlfinomult, természetellenes vonás figyelhető meg; néhol olyan bűnökbe süllyedtek — pl. homosexualitas stb. — amelyek a falvak népénél nem találhatók meg. A falusi embernek a maga egyszerű életformájában sokkal több érzéke van az erkölcsös, természetes élet iránt, mint a középosztály tagjainak. Ha tehát a falusi származású értelmiségiek száma a középosztályban megnövekedik, e folyamat magával hozza a középosztály erkölcsi színvonalának emelkedését is.

A fentiekben összefoglalt várakozással szemben most már az a feladat, hogy állapítsuk meg: vajjon a falusi földművesrétegből származó új középosztálybeli azt hozza-e magával, amit várnak tőle? Vagy másképpen fogalmazva a kérdést: mi az, amit e rétegből származó új értelmiségiek általában magukkal hoznak s miben különböznek ezek az új tulajdonságok a középosztály más eredetű tagjainak szokásaitól, tulajdonságaitól és általános magatartásuktól?

2. § második csoportba tartozó kérdésekre éppen nem könnyű a felelet és a dolog természeténél fogva nem is lehet teljes. A nehézség főleg ott jelentkezik, mikor arra a kérdésre keresünk feleletet: adott esetben mi a különbség egy falusi származású és egy más rétegből való középosztálybeli ember magatartása között? Nehéz ezt a különbséget úgy megállapítani, hogy a megállapítás a falusi származásúak többségére jellemző legyen. Sok száz ilyen megfigyelésre lenne szükség különféle iskolákban, hivatalokban, különféle foglalkozás közepette. E sorok írója maga is székely földművesrétegből származván, szinte évtizedek óta figyeli a hasonló származásúak magatartását. Középről volt alkalma megfigyelni a faluból jövő gimnázista tanulókat, egyetemi hallgatókat, valamint a különféle foglalkozású, szintén faluból származó értelmiségieket. A megfigyelték között volt két orvos, két ügyvéd, három tanár, két lelkész, három tanító, egy mérnök és egy jegyző. Hallomásból és mások elbeszéléseiből ismer körülbelül ugyanannyi hasonlóan falusi származású értelmiségit. A továbbiakban e megfigyelések és gyakori személyes töprengései alapján próbálja összefoglalni a falusi származású középosztálybeliek szerinte általánosnak mondható tulajdonságait és jellemvonásait. Előrebocsátja, hogy megállapításai természetesen nem igényelhetnek teljességet, azaz sok olyan eset lehet, amikor az itt felsorakoztatott jellemző sajátságok nem találhatók meg egyik vagy másik falusi származású értelmiséginél. Ami magától értetődik, lévén végeredményben minden ember külön egyéniség. Ez azonban nem zárja ki a nagy általánosságban jellemző, azonos tulajdonságok megállapításának lehetőségét.

Ha most arra gondolunk, amit általában a falusi származású magyar értelmiségiektől várnak, akkor a megfigyelések alapján megállapíthatjuk, hogy ezek az új középosztálybeliek valóban rendelkeznek azokkal a lehetőségekkel, amelyekből kedvező feltételek mellett kialakulhatnak a magyar középosztály felfrissülésének új tényezői. A magyar földművesrétegből származó értelmiségiek 99 százalékban származásukig tiszta magyarok. A falvak lakói sokkal kevésbé keveredtek, mint az értelmiségiek. A parasztszármazású értelmiségiek ösztöneikben, gondolkozásmódjukban és szellemiségükben kétségtelenül magyarok. Ám e tulajdonságok tudatosodása, fejlődése és megtartása nevelésüktől és környezetüktől függ. A középiskolai nevelésnek és a későbbi társadalmi környezetnek döntő hatása van. Megértő és támogató tanárok nélkül a falusi származású középiskolás diák lassankint hasonulni fog a többséget kitevő, középosztályból való tanuló társaihoz. Sajnos, itt nemcsak a ruházatban és szokásban való hasonulásról van szó, hanem sokszor a gondolkozásmód megváltozásáról is. Ha falusi származású középiskolás tanuló előtt nem teszik idejében tudatossá azt, hogy az ő tisztább magyarsága, népdal iránti szeretete stb. különleges magyar érték, akkor ő

természetszerűleg azt fogja értékesnek találni, amit az osztály és tanuló-társainak többsége annak tekint. A sok idegen származású mellett a maga tiszta magyar eredetét hátránynak, sőt valami alacsonyabb értékűnek érezheti, nem is beszélve arról, hogy a faluból hozott ősi dalokat csakhamar szívesen cseréli fel az „úri népdalokkal“. Később a kedvezőtlen társadalmi környezet ugyanilyen hatást gyakorolhat a már hivatáskörében élő falusi származású egyénre. A megfelelő társaság és környezet viszont hatalmas erővel tudatosíthatja faji adottságait. Ahhoz tehát, hogy a falusi származású értelmiségiek beváltsák a hozzájuk fűzött és a magyar középosztály faji fel-frissülésével kapcsolatos reménységeket, okos, megfelelő középiskolai nevelés, később pedig hasonlóan megfelelő társadalmi környezet szükséges.

Nagyjában ugyanez a feltétele a másik két várakozás teljesülésének is. A falusi származású értelmiségiek akkor fogják a magyar középosztályt társadalmi, élettani és erkölcsi szempontból felfrissítem, ha középiskolai nevelésük és később alkalmas környezetük felkészíti őket e szerepre. Láttam már sok olyan falusi származású értelmiségit, aki testileg visszamaradt a fejlődésben. Gyakran azért, mert a faluból, mint az egészségesebb élet gyökerétől kiszakadva, városi életében elhanyagolta a testfejlesztés elemi szabályait. Viszont élettani ereje és erkölcsi érzéke még ilyen esetben is töretlen maradt. Az élettani tényezők fontossága leginkább a falusi származású értelmiségiek gyermekeinél látszik: megfigyelések egész sora bizonyítja, hogy ezek életerős, egészséges, túlnyomórészt igen tehetséges gyermekek. A második nemzedékben legnagyobb ritkaság a testi vagy szellemi fejletlenség.

Végeredményben azt lehet mondani, hogy a faluból jövő értelmiségiek legtöbbször valóban megfelelnek annak a várakozásnak, mely mögött a magyar középosztály faji, élettani és erkölcsi felfrissülésének mélyen érzett szükségessége rejtőzik. E megállapításnak látszólag ellentmond az a kétségtelen tény, hogy a falusi származásúak magyar faji értékei rossz nevelési és környezeti viszonyok miatt néha nem tudatosodnak és így hosszú időre, gyakran egy egész életre elkallódhatnak. Ilyen esetek azonban főleg 1930 előtt fordultak elő. Az utóbbi 10—12 év alatt azonban annyira egyetemes magyar felismerés lett a magyar parasztság nagy faji és nemzeti értéke, hogy ma már és belátható időn belül a jövőben sem igen lehet elképzelni olyan falusi származású értelmiségit, akiben előbb-utóbb, még a rossz nevelők és kedvezőtlen környezet ellenére is ne válnék tudatossá sajátos magyar faji értéke.

A faluból származó értelmiségiek azonban nemcsak az eddig látott nívót hozták magukkal. A faji, élettani és társadalmi felfrissülés tényezőin túl, legtöbb falusi származású középosztálybelinél olyan lelki és szellemi sajátságokat figyelhetünk meg, amelyek a legnagyobb mértékben érdeklik a szellemi és társadalmi folyamatok kutatóit. Egyik ilyen érdekes lelki sajátosság az a — nm magyar középosztályban egyre ritkább — szemlélet, ahogyan a falusi származású értelmiségiek többsége a munkát és hivatást tekinti. Akár mérnök, akár orvos, tanár vagy jegyző az illető, a maga helyén és hivatásában rendszerint feltűnően lelkiismeretes, komoly és kitartó munkát végez. Ha egyszer valaminek nekifog, azt szinte beteges pontossággal, kínos aprólékosággal és mélységes felelősségtudattal igyekszik elvégezni. A sietős, kapkodó és felületes eljárástól irtózik, inkább kétszeres időt fordít valamely munka elvégzésére, csak hogy az alapos legyen. Gyakran valóban kétszer akkora munkát végez, mint amennyit az illető feladat elvégzésére a középosztályból származó kartársa szükségesnek lát. Ezt az érdekes magatartást nem egyszer megfigyeltem különféle foglalkozású falusi származású értelmiségieknél. Magyarázata minden bizonnyal a falusi ember életfor-

májában és a munkáról való felfogásában keresendő. A falu lakói az év legnagyobb részében állandó, megfeszített, komoly munkával dolgoznak. Minden felületességtől óvakodnak, mert az a munka, amit sietősen, felületesen, ímmel-ámmal végeznek, megbosszulja magát. Ha a szénát nem szárítják jól meg, télen megrothad a szénapadláson. A felületesen szántott földben a gabonát gyakran elfojtja a sokféle burján, a tövises giz-gaznövény. Azonkívül rettentő szégyen mások előtt. Hasonló az eset más munkálatnál is. Ennek következtében a falusi ember csak a jól folytatott, alapos és lelkiismeretes odaadással végzett munkát becsüli. De ezt aztán mindennél többre tartja. Lehet valamelyik szomszédjával vagy ismerősével haragban is, de ha az jó és gondos gazda, — ami egyértelmű az állandó, lelkiismeretes munkálkodással — ezt a tényt mindig értékeli. Ellenben lenézi, semminek tekinti a felületesen dolgozó vagy éppen lusta embert. Ezt a gondolkozást és szemléletet hozza magával a legtöbb falusi származású értelmiségi, noha ismerősei gyakran azzal engedik útnak a faluból, hogy jobb lesz, ha tanul, mert akkor kevesebbet kell dolgoznia.

A középosztályba került falusi származású értelmiségiek másik jellemző sajátága a nehézkesség. Ez valamilyen formában szinte kivétel nélkül minden falusi származású értelmiséginél megtalálható. Sokan azt hiszik, hogy ez egyszerűen csak modortalanság, mely az úri környezet és a gyermekszoba hiányából származik. E magyarázatot egy pár, valóban szinte általános megfigyeléssel szokták indokolni. Ilyen pl. a társadalmi érintkezésben való merevség, a megszokott udvariassági formák nem ismerése, elutasítása vagy teljes semmibevétele stb. Az úgynevezett úri származásúak ezeket a gyakran megfigyelhető jelenségeket röviden és velősen parasztságnak és a jólneveltség hiányának tekintik. Pedig e jelenségek magyarázata nem ilyen egyszerű. Hiszen gyakran találkozunk pompásan forgolódo, remek modorú paraszt-származású értelmiségiekkel. Ezek modorban kifogástalanok, de nehézkességük valamilyen más formában feltétlenül megnyilvánul. Ugyancsak elég gyakori, sőt az utóbbi időben egyre gyakoribb az olyan eset, mikor kitünő, úri családból származó és gyermekszobában nevelt úrfiak vagy felnőttek tűnnek fel elbírhatatlan szemtelenségükkel és modortalanságukkal.

Azt hiszem, a falusi származású értelmiségiek nagyrészenek nehézkessége és gyakori modortalansága csöppet sem egyszerű lelki folyamatokból származik. Egyik ilyen folyamat kétségtelenül a bizonytalanság és bizalmatlanság érzetéből fakad. A falusi társadalomból kilépő és a középosztályba került „homo novus“ bizonytalanul lépked a számára ismeretlen talajon. Ismeretlen a talaj, ismeretlenek az emberek; szinte minden lépésnél vigyáznia kell, nehogy elmerüljön. Aki valaha járt mocsaras, stüppedékes talajon, az tudja, milyen figyelemmel, aggódó és bizonytalan érzésekkel van tele az ember ilyenkor. Nincs ideje a mögötte vagy előtte járóval beszélgetni; csak a talajra vigyáz, szeme összeszűkül, homlokán ráncok képződnek, arcára a mogorvaság telepedik. Ilyen érzése van sokszor a középosztályban elhelyezkedni akaró falusi származású értelmiséginek. Ez az érzés azonnal megszűnik, mihelyt biztonságosabb talajra lép. Ami akkor következik be, midőn megismeri a környezetét és a vele érintkező embereket. Természetesen ez a megismerés csak szűkebb környezetére és a vele legtöbbet érintkező emberekre vonatkozik. A szűkebb környezetben azután felolvad a „homo novus“ merevsége és nehézkessége. Ebből érthető az a sokszor megfigyelt jelenség, hogy a falusi származású értelmiségi kisebb társaságban jól érvényesül, míg a nagyobb összejöveteleken nehezen találja fel magát. Ugyancsak innen érthető az a nehézkesség, mely jellemzi őt az új ismeret-ségek megköltésénél. Úri származású ember egy-kettőre megköti az ismeretséget, felfedezi a rokonságot származásban vagy gondolkodásban s egyszerre eltalálja a hangot, a beszéd témát. A legtöbb falusi származású értelmiségi a legjobb nevelés után sem képes erre. Négy szemközti vagy szűkebb társaságban, ha mind jóismerősök között van, kitáruul, őszintén, lélekkel, belső lendülettel beszél. Máskor azonban alig tud szabadulni merevségétől.

A társadalmi érintkezésben szokásos fonnák be nem tartása vagy a gyakorlásukban való nehézkesség másik oka a faluból jövő ember lelki életének egyszerűségéből származik. A falu lakói szeretetüket és gyűlöletüket nem igen szokták leplezni. Ha valakit becsülnék, vagy lenéznek, az magatartásukból világosan érezhető. A középosztályban mindez másképpen van. Itt bárdolatlanság, durvaság vagy parasztság az, ha az ember őszinte érzéseit magatartásával elárulja. Egyaránt kedves barátunknak szólítjuk barátainkat és ellenségeinket; melegen kezet fogunk azokkal, akiket tulajdonképpen a pokolba kívánunk. Mindezt nagyon nehéz megszokni a falusi származású értelmiséginek. Ha végül megszokja, magában akkor is megveti a lélektelen — és kétszínű magatartást fedező — formáságokat. Ha pedig nem szokja meg, akkor mindig mereven és nehézkesen használja őket.

Az előbbiekből könnyen érthető az az eszmékben való merevség, a hozzájuk való hűség és ragaszkodás, mely olyan gyakran megtalálható a falusi származású értelmiségieknél. Ez néha keménységgé, rajongássá változik. Gondoljunk csak a nagy történelmi példákra: Apáczai Csere János munkáját és mártíromságát, Geleji Katona István zord keménységét, Körösi Csorna Sándor hallatlan kitartását, Balázs Ferenc sajátos egyéniségének tragikumát, vagy napjainkban Illyés Gyula, Móricz Zsigmond és Veres Péter némelyek előtt gyakran annyira érthetetlen magatartását előbbi megállapításaink alapján egészen másként látjuk. De ez a jelenség a legtöbb falusi származású értelmiséginél megfigyelhető. Majdnem mindenkinek van valami felismerése, eszméje vagy igazsága, amihez a legnagyobb szívóssággal ragaszkodik. Néha titkolja, máskor meg magával ragadó őszinteséggel, megdöbbenő vakmerőséggel vagy gyermekies egyszerűséggel tárja fel és harcol érte. Ilyenkor nem törődik azzal, mit szólnak hozzá a hatalmasok, a világ sorsát irányítók, hivatali főnökei vagy mások. A falusi származású értelmiségiek e sajátos lelki alkata kétségkívül egyike a legfontosabb lehetőségeknek, melyeket a középosztály eme, most már szaporodó új rétege jelent a magyar jövő számára.

Attekintve a falusi származású értelmiségiek hozta, előbb összefoglalt új sajátságokat, most már felelnünk kell arra a harmadik kérdésre: vajjon e sajátságok hogyan érvényesülnek a mai magyar középosztályban és ez a középosztály általában hogy fogadja ezeket a falusi származású értelmiségieket és különös hajlamaikat?

3. E kérdésre nagyon szomorú és lehangoló a felelet. Számtalan tapasztalat és megfigyelés bizonyítja, mennyire nehéz, nagyon sokszor egyenesen lehetetlen a faluból hozott új tényezőket, sajátos vonásokat és értékeket a mai magyar középosztályban érvényesíteni. Egyetemes emberi tulajdonság, hogy ösztönszerűen idegenkedünk attól, ami más mint amilyenek mi vagyunk. Így idegenkedik az úri származású gimnazista a faluból jövő osztálytársától. Később az idegenkedés megszűnik ugyan, de a különbség folyton érzik. Rendszerint csak akkor tűnik el, ha teljes áthasonulás történt, azaz a falusi származású tanuló levetkőzte mindazt, amit a faluból hozott magával. Gyakran éppen a legértékesebb vonásokat kell elhalványítania vagy eltitkolnia a békés együttélés érdekében. A középiskolában végzett megfigyelések minden kétséget kizáróan bizonyítják ezt.

A nagyobb nehézség a választott hivatás teljesítése közben kezd jelentkezni. A faluból jövő értelmiségi bárhol telepszik meg, középosztálybeli környezetében rendszerint ismeretlen. Sokat csetlik-botlik, nem ismeri fel magát, gyakran akaratlan hibákat követ el. Összeköttetései nincsenek, rokonsága csak akkor lesz, ha beházasodik valamely középosztálybeli úri családba. Ha ez a házasság jó összeköttetéseket hoz, akkor a „homo novus” még remélheti, hogy képességeit ki tudja fejteni és munkájának, tehetség-

gének megfelelően halad előre. Ellenkező esetben minden valószínűség szerint egész életén keresztül szegény, nehézségekkel küszködő megalakulásra kényszerült és egy helyben topogó valaki marad. Az általam megfigyelt falusi származású értelmiségiek közül egyik sem jutott el magasabb állásig, úgynevezett vezetőhelyre, noha tehetségük szerint közülök ezt többen megérdemelték volna. 4 jelenség oka minden bizonnyal abban a tényben keresendő, hogy a falusi származású értelmiségiek lelki alkata, sajátos gondolkozása legtöbbször összeütközik a mai magyar középosztály nagy többségének életfelfogásával. Ez a majdnem minden esetben bekövetkező összeütközés teszi tragikussá a falusi származásúak sorsát és árnyékolja be középosztálybeli életüket.

Az előbbieket után nem lesz nehéz eme szinte elkerülhetetlen összeütközés külső és belső okait megérteni. A falusi származású értelmiségi, amint már láttuk, elsősorban házasság útján remélheti a középosztályba való síma beilleszkedését és értékeinek érvényesítését. Ez nem különösen magyar jelenség; majdnem minden társadalomban így van. Rokont viszi a rokont, após a vőt stb. De van emellett még egy lehetőség. Az, ha a falusi származású ember a maga lelkiismeretes munkájával valami olyan befolyásos barátot szerez, aki az embert a munkája és belső értéke szerint szokta támogatni. Azok a falusi származású, magasabb állásba jutott emberek, akiket a történelemből és közéleti szerepükből ismerünk, majdnem mind egy-egy ilyen pártfogónak köszönheték előhaladásukat. Ma azonban az ilyen, elsősorban a munkát és belső értéket néző befolyásos ember felette kevés van. Mindnyájan tudjuk s maholnap már nem is nagyon kapálódzunk az ellen, hogy nálunk az értékek érvényesítéséhez és az előhaladáshoz elsősorban protekció kell. De hogyan lehet protekciót szerezni? Úgy, hogy magatartásunk síma és kifogástalan legyen, különösen felfelé, a magasrangú tisztviselők és feljebbvalók felé. E magatartáshoz azonban nagyfokú könnyedség, az összekötő szálak ügyes megkeresése és a hatalmon lévők „finom körébe“ való okos beleilleszkedés szükséges. Amint Baranyai Erzsébet „A protekció“ című értékes tanulmányában írja (Magyar Szemle 1942 február), „tudni kell a simaságot, mely elveszi az igazság érdességét, mint olajat kell használni tudni az udvariasságot, mely megszünteti a csikorgást, a zökkenőket, a kellemetlenséget. Az igazság, az erkölcs, a jog mint kellemetlen szöglet beolvadnak az egységes, uniformizált felületbe, a síma harmóniába és fényes kellemben s nem okoznak összeütközéseket, önös érdekekben zavart, nem kényszerítenek elvek érvényesítésére. Nincs szükség keménységre vagy erősségre“ ...

Nyilvánvaló, hogy ilyen magatartásra a falusi származású értelmiségi ritkán tudja magát rászánni. Legtöbbször egyáltalán nem is képes rá, míg vele szemben úri származású versenytársa a fenti formákat a legnagyobb könnyedséggel ölti magára, hiszen abba úgyszólván beleszületett. A faluból jövő értelmiségi a maga merevségével, nehézkességével, őszinteségi rohamival vagy az igazság és eszmék iránti rajongásával nem igen tudja megszerezni a hatalmasok protekcióját. Ellenkezőleg: protekció helyett legtöbbször ellenséget szerez magának. A közelében élők néha derülten, gyakran kárörömmel, máskor sajnálkozva nézik, mint megy neki „ejjel a falnak“ megmondván az igazat olyankor és olyasvalaki előtt is, aki ezt nem tudja elviselni s ezért örök életében ellensége lesz. Szegény szerencsétlen „falusi“ azt hiszi, az igazság arra való, hogy hirdessék és küzdjenek érte! Nem akarja megérteni, hogy azt el kell hallgatni, ha a hatalmon lévők érdekeit bántja. Magatartása és életfelfogása egyszerű, sőt gyakran együgyű, hiszen mindenkivel, még a feljebbvalóival is őszintén, emberi hangon akar beszélni, úgy amint azt a faluból hozott érzése diktálja. Holott éppen

emiatt tornyosulnak óriási nehézségek az útjába. De ezt szegény rendszerint csak a végén veszi észre, mikor látja, hogy versenytársai éppen simaságuk, hízelgésük és hajlongásuk révén szerzett összeköttetésekkel boldogulnak és valósítják meg terveiket.

A falusi származásúak elsüllyedése az egyéni tragédián túl nagy magyar tragédia is. Mert a faluból jövők csak úgy tudnák a magukkal hozott értékeket széles körben érvényesíteni, ha minél nagyobb hatáskörrel és felelősséggel járó állásba juthatnának. Ez azonban csak a legritkább esetben fordul elő. Itt van a falusi származású értelmiségi legnagyobb nehézsége és központi kérdése, nem pedig ott, ahol a különben jószándékú dr. Kovács István című film keresi. Ha már valaki egyetemi tanár, lett legyen bármilyen eredetű, középosztályunk befogadja. Annak megbocsátja a paraszti házasságot, meg a durvaságot, sőt még az olyan tettet is, amiért más közönséges embert elzárnának. Ha már egyszer a falusi származású értelmiségi eljut odáig... De saját értéke és munkája alapján nem juthat el, hacsak valaki befolyásos protektort nem szerez magának. Ez a dr. Kovács Istvánok igazi tragédiája. Életfelfogásuk, modorosságuk, nehézkes voltuk és lelki alkatuk, amelyek mind a falu örökségét képezik, belső akadályokként sorakoznak fel előttük azon az úton, melyen elindultak, hogy a magyar középosztályban előre jussanak. Gyakran faji származásuk is akadály, mert az új magyarok, az asszimiláltak, egy-egy foglalkozást vagy közéleti síkot egészen megszállottak és féltékenyen vigyáznak arra, hogy csak hozzájuk hasonló származású valaki jusson be közéjük. Sok tapasztalat bizonyítja, hogy vannak olyan helyek és állások, ahol a tiszta magyar származás hátrány a bejutás és kinevezés alkalmával.

Észszerű és hasznos dolog számbavenni ezeket a jelenségeket, melyek némi aggodalommal töltenek el a most meginduló társadalmi folyamat várható következményeit illetőleg. Ha a középosztályban ma divatos életfelfogás nem változik meg, úgy bizonyára csalatkozni fogunk ama reménységünkben, melyet a falusi származásúak előrejutásával kapcsolatosan szőttünk magunknak. Tehát érvényesíteni kell azokat az erőket, melyek a magyar középosztály életfelfogásának megváltoztatását akarják előkészíteni. Különös gond fordítandó a tehetségkutatás révén kiválasztott falusi származású tanulók középiskolai nevelésére. Nagyon helyes, hogy a tehetségkiválasztó vizsgára a tanárokat külön tanfolyamon készítik fel. De e tanfolyamon fel kell őket készíteni ama különleges helyzet megértésére is, amelybe a faluról jövő tanulók csoportja kerül. A főiskolai tanulmányokat folytató falusi származásúak részére jelenleg két kollégium van Budapesten. Céljuk az, hogy a faluból jövőket lélekben megtartsák a falu számára. Ezt a célt aránylag könnyen el lehet érni. Már sokkal nehezebb azonban az életbe kikerült és a mai neobarokk magyar középosztály fent ismertetett életformájával birkózó falusi származású értelmiségieket szemmel tartani és támogatni. Pedig ez a legfőbb feladat, amit a falusi származású értelmiségiek számának megnövekedésével kapcsolatban meg kell oldani. Ellenkező esetben az elsodort és háttérbe szorított falusi származású értelmiségiek sajátos lelki alkatuk révén kitűnő talajt képeznek azon mozgalmak számára, melyeknek irányítói társadalmunkat erőszakosan akarják megváltoztatni. A csalódottak vagy e mozgalmakhoz csatlakoznak, vagy pedig egyszerűen levonják a végső következményeket s teljesen áthasonulnak ama középosztálybeliekhez» akiknek önös érdekeiből és a nagyok előtt való alázkodásából Baranyai már említett tanulmánya szerint csak egy dolog fejlődhet ki: „Utálatos keleti hízelgés és hajlongás, melynek háttérében a legdurvább és legkegyetlenebb lelkiség vicsorít és a bomlás arca vigyorog.“ Valóban tényleg láthatunk olyan falusi származású értelmiségieket, akik

az „úri huncutságot“ nemcsak hogy eltanulták, de azt hihetetlenül magas színvonalra fejlesztve alkalmazzák. Ezek aztán semmitől sem riadnak vissza céljaik elérésében. Igazat csak véletlenül szoktak mondani. Vallják és gyakorolják azt az elvet, mely szerint mindent az érdek és önzés játéka határoz meg, amint azt annakidején hallották vagy tapasztalták attól a „született úri embertől“, aki egykor az első döntő befolyást gyakorolta fogékony lelkiségükre. Szerencsétlenség ez vagy szerencse? Ahogy vesszük. A köz szempontjából mindenesetre nagy szerencsétlenség. Az egyénekre nézve gyakran szerencsének látszik, mert az ilyenek jobban boldogulnak, mint az első csoportba tartozó nehézkes fellépésű, de tisztalelkű, igazságkereső „falusiak“, akik közül némelyek annyira emlékeztetnek Cervantes halhatatlan szimbólumára, a nevetségés és ugyanakkor tragikus Don Quijote-ra.

Bármint is fogjuk fel a kérdést, egy bizonyos: a magyar középosztály felfrissülése, talán nemzetünk jövője függ attól, hogy a falusi származású tehetséges értelmiségiek évről-évre növekvő tömege miképpen fog beilleszkedni és elhelyezkedni a számára új társadalmi rétegbe. Videant consules!

BIRÓ SÁNDOR

KÖNYV A FALUN

AZ ELŐTT, aki tisztában van a könyvtárak nagy nevelő szerepével, egyáltalán egész jelentőségével egy nemzet szellemi életében, cseppet sem lehet vitás, hogy ennek az intézménynek elvileg az ország minden lakójáig el kellene érnie. Nemcsak a városlakónak lehet igénye arra, hogy szellemi látókörét kitágítsa, és nem lehet az ő külön kiváltsága, hogy a mindennapok robotjában szellemi felüdülést találhasson. De még maga a közösség sem mondhat le arról, hogy a szellemi emelkedés lehetőségét minden rétegre kiterjessze. Ezek a szempontok mindenütt eléggé hangsúlyozzák a falusi könyvtárügy fontosságát. Nálunk még külön hangsúlyt kap a kérdés azzal, hogy Magyarországon sokkal nagyobb a falu jelentősége, mint tőlünk nyugatra. Magyarországon e kérdés kapcsán nemzetünk legjelentősebb rétegeről van szó, akár a számok, akár a magyarság szemszögéből nézzük a dolgot. Ezért itt a felvetett kérdés egyenesen azt jelenti: mindegy-e nekünk, hogy népünk legkiterjedtebb s legmagyarabb rétege európai szinten vesz-e részt a nemzet életében, vagy pedig ebből szellemi hátramaradása következtében kirekesztődik?

Csakhowy amilyen könnyű a falu egyenjogúságát elismerni a felvetett kérdésben, épp olyan nehéz ennek az egyenjogúságnak a gyakorlatban érvényt szerezni. A falusi könyvtár Összehasonlíthatatlanul nagyobb nehézségekkel indul, mint a városi. Mi a főkülönbség köztük? Az, hogy a városi könyvtár nagy tömeg emberre támaszkodhatik, s ez a nagy tömeg ember erősebb anyagi alapot és kiterjedtebb olvasóközönséget jelent. Ebből úgy-szólván mindent megérthetünk. Mindaz, ami a könyvtárat elevenné teszi, a városban elérhető. Gazdag, változatos könyvanyag és ennek állandó felfrissítése, alkalmas helyiség és képzett könyvtáros, aki képes a könyvtár nevelő munkáját végezni,—ezek közül a városban egyik sem tartozik a lehetlenségek közé. De hogy keljen mindebben versenyre a falu a maga gyatra anyagi eszközeivel és kevés olvasójával? Hogyan merjen a városival egyenrangú, színvonalas könyvtár megteremtésére vállalkozni, mikor nála ehhez szinte minden előfeltétel hiányzik? A falusi könyvtárügy egész fejlődése folyamán erre a kérdésre kerestek feleletet.

A falusi könyvtár első formája az önálló, független kiskönyvtár. Könyvtárat minden faluba! — hangzott fel a jelszó több mint száz esztendeje, s azóta egy egész korszakot lehet vele jellemezni. Persze ez a korszak az egyes országokban különböző időben kezdődött, sőt némelyikben még ma is tart. Közös azonban az, hogy először mindenütt független, apró könyvtárak létesítésével gondolják a Kérdést megoldhatónak. A részletekben lehetnek eltérések, néhol pl. az állam, másutt a község adja az anyagi fedezetet, ismét másutt ketten együtt; a cél mindig az, hogy minden falunak meglegyen a maga külön könyvtára. Mi volt ennek a megoldási kísérletnek az eredménye?

Hadd idézzünk mindjárt egy nagyon régi tanulságot. New-York állam az 1838-as könyvtári törvényben 55.000 dollárt irányzott elő vidéki? kis könyvtárak számára könyvbeszerzésre. Egyben feltételképpen kikötötte, hogy azok maguk is hasonló összeggel járuljanak hozzá. Az erőteljes anyagi támogatásnak az lett a következménye, hogy 1847-ben már több mint 8000 kiskönyvtár működött, összesen 1,338.848 kötetel. (Egy könyvtárra átlag 166 kötet esett.) A fejlődés a további években még folytatódott, 1853-ban 1,600.000 kötetel érte el a tetőpontját. Attól kezdve azonban megkezdődött a hanyatlás, majd a lassú halódás. Végül is 1892-ben feladták a rendszert, s valamennyi kis könyvtárat beolvasztották az iskolás gyermekek könyvtárába.

Sajátságos, hogy ez a gyors elaggas mindenütt megismétlődik. A legnagyobb jóakarat sem képes megakadályozni, mert a sokezer apró könyvtár színvonalon tartása olyan Összegeket igényelne, amelyeket sehol sem tudnak erre fordítani. De igazában már az indulás olyan, hogy nem igen lehet várni azoknak az igényeknek a kielégítését, amelyeket egy jó könyvtárral szemben joggal támaszthatunk. Az önálló falusi könyvtár keretei mindig szegényesen szűkek. 2—300 kötetbe mindent beleszorítani nagyon nehéz, sőt mondhatni, reménytelen vállalkozás. Meg lehet próbálni, de a túlságos igyekezet olyan sűrített könyvanyaghoz vezet, amely kezdő olvasókkal egyáltalán nem olvastatja magát. De tegyük fel, hogy sikerült a kis falusi könyvtár anyagát a legmegfelelőbbben összeválogatni. Akkor is megmarad a veszély, hogy ezt a kis könyvanyagot bizonyos idő alatt elolvassák, s az érdeklődést tovább már nem tudja lekötöni. A falusi kiskönyvtárnak az a tragédiája, hogy mire rákapatna az olvasásra, már ki is merülnek a lehetőségei. Még pedig ennél nagyobb olvasási szomjat ébreszt valakiben, annál hamarabb érezteti a határait is. Nyilvánvaló, hogy a könyvtárat nem elég megteremteni, anyagát időnként meg kellene újítani, sőt az érdeklődés növekedésével kereteit folyton tágítani kellene. Sajnos erre a falunak nincs lehetősége, s ezért van az, hogy a pangás bizonyos idő múlva okvetlenül beáll.

A magyar fejlődés hasonló tanulságokat mutat. Nálunk kisebb, helyi jelentőségű kísérleteken kívül a világháború előtt két országos jelentőségű kezdeményezés történt. Az egyik a földművelésügyi minisztériumé volt s gazdasági szakkönyvek gyűjteményét vitte a falura. (A vüágháború kitöréséig 3815 helyre majdnem félmillió kötetet.) Ez a vállalkozás tehát kezdettől fogva speciális, szűk területre korlátozódott, s nem is igényelte, hogy a falusi könyvtárügy egész kérdésének megoldása legyen. A teljes, igazi népkönyvtár megteremtésére az 1897-ben életre hívott Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa és Főfelügyelősége vállalkozott. Négyféle könyvtártípust —. 2000,1000,400 és 300 koronásat állított össze (mindegyiket vegyes tartalommal), s ezeket a szóbakerülő faluk igényei szerint osztotta szét. Ilyen módon a világháború kitöréséig 1457 könyvtár létesült. A fejlődés lassúsága magának a Tanácsnak is állandó gondot okozott. Már 1909-ben írja Wlassics Gyula, a Tanács elnöke a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez intézett memorandumában, hogy hazánk 12.605 községével szemben „az egy évtized alatt létrejött könyvtárak száma elenyészően csekélynek tűnik fel“.

Valóban, azokkal az anyagi lehetőségekkel, amelyekkel a Tanács és Főfelügyelőség rendelkezett, száz esztendő sem lett volna elég ahhoz, hogy minden falu a maga könyvtárához jusson. Pedig egyéb bajok is jelentkeztek. Az 1912. évi másik emlékirat megemlékezik arról, hogy „az eleinte élénk érdeklődés új táplálék híjján évről-évre csökken s nem egyszer teljesen megszűnik“, s hogy ez „kizárólag a fejlesztés hiányának tudható be“. Az ország nagyrésze még könyvtár nélkül volt, s a meglévő könyvtárakon már félreismerhetetlenül mutatkoztak az elavulás jelei! Ezért a Tanács és Főfelügyelőség a világháború körül már azon az állásponton volt, hogy az izolált kiskönyvtárak helyett egybeült kell a megoldást keresni.

Sajnos a világháború s az utána következő megrázkódtatások a meglévő népkönyvtárakat is, a Főfelügyelőség életrevaló terveit is elsodorták. Az újjáépítés megegyezően megkísérelte az önálló falusi könyvtárak megteremtését. 1923-ban a népkönyvtárügy az iskolán kívüli népművelés keretébe került, s ebben a keretben 1927-ben népszövetségi kölcsönből 1500 falusi könyvtár létesült. Újra négy típust állítottak össze, nagy-, közép-, kis- és tanyai könyvtárat, úgy hogy a legnagyobb könyvtár 250, a legkisebb 130 kötetel rendelkezett. A további fejlődésnek megint két irányba kellett törekednie. Először is szaporítani kellett a könyvtárak számát, hogy minden falu el legyen látva olvasnivalóval. Sajnos, ez a törekvés most sem sikerült úgy, ahogy a remény kitervelte. 1935-ig 1500-ról mindössze 1625-re lehetett felemelni a falusi népkönyvtárak számát. Ezért 1936-tól kezdve úgy próbálnak minden falu igényének eleget tenni, hogy a fenti típusok szerint újabb népkönyvtárakat már nem létesítenek, ellenben minden község megkapja a Népkönyvtári Sorozatban megjelenő köteteket. (Idáig megjelent 36 kötet.) A fejlesztés másik iránya, amiről szintén nem lehetett lemondani, a meglévő könyvtárak anyagának állandó felfrissítése, gyarapítása volt. Ma a „nagykönyvtár“ több mint 400 kötetet tartalmaz, s a „tanyai könyvtár“ állománya is eléri a 230 kötetet. Sajnos azonban ez is kevés azokkal az igényekkel szemben, amelyeket az élet támaszt. Bisztray Gyula szerint a könyvek kihasználása évről-évre csökken. Míg 1932—33-ban egy népkönyvtári kötetet 2,3-szer vettek ki, 1933—34-ben csak 2-szer, 1934—35-ben pedig csak 1,8-szer. „A csökkenés magyarázata az, hogy a lakosság a könyveket egy időn belül kiolvassa, és már csak az újabb könyvek iránt érdeklődik.“¹ Teljesen ugyanazt a folyamatot látjuk tehát megisméltódni, ami a világháború előtt egyszer már végbement. Hogy ezek után mit várhatunk majd egy 36 kötetes könyvgyűjteménytől, mindenki elgondolhatja.

Az elszigetelt kiskönyvtáraknak az a bajuk, hogy a rájuk fordított tömértelen összeggel sem lehet megakadályozni, hogy kereteiket egyre inkább ne a már ismert és megunt könyvek töltsék ki. Hogyan lehetne mármost ilyen szűk keretek között is állandóan felfrissíteni a könyvtár anyagát, — ezt a kérdést akarja megoldani a falusi könyvtár második típusa, a v á n d o r k ö n y v t á r. Vele az állandó, helyhez kötött könyvtár helyére az ideiglenes letét lép, a cseregyűjtemény, amely időnként útra kél, másnak adja át a helyét. Hangsúlyoznunk kell, hogy a vándorkönyvtár típusával okvetlenül együtt jár a falusi könyvtárügy központosítása, már csak azért is, mert a cserének tervszerűen differenciált könyvanyag a feltétele. A központ állítja össze a cserélendő könyvanyagot, s ugyanő irányítja a vándorlást, összeállít pl. tíz százkötetes és tíz ötvenkötetes könyvsorozatot. Ezeket vagy egyenként, vagy változatos kombinációkban az egyes letéthyelyekre küldi, bizonyos ideig otthagyja, később pedig, mikor az érdeklődés már feltehetőleg kimerült, új anyag odaküldésével egyidejűleg továbbviszi.

Ennek a rendszernek kétségtelenül nagy előnye, hogy a falu nem kénytelen egyszersmindenkorra beérni a maga kis könyvgyűjteményével, hanem azt időnként új anyagra cserélheti át. Maga a központ sem kénytelen 2—300

¹ Bisztray Gyula: Népkönyvtár és vándorkönyvtár. (Néptanítók Lapja. 1935. 871. l.)

kötetbe mindent belezsűfolni, hanem nagyobb kerettel dolgozhat. A példánkban említett 1500 kötetes keret pl. már meglehetősen változatosságot enged meg. A tapasztalat mégis azt mutatja, hogy még ebben a típusban sem találta meg a falusi könyvtár a maga igazi, végleges formáját. Azokat a vándorkönyvtárakat például, amelyeket Németországban létesítettek, épp az utóbbi években szüntetik meg sorjában, mert mechanikus, lélektelen cserélgetéssé fajultak, s az olvasók kívánságának nem tudnak eleget tenni. Ne felejtjük el, hogy előre kész, állandó sorozatokról van szó, az olvasók igényeiben pedig az élet változatossága tükröződik, s ezt nem elégítheti ki ez a merevség. Hányszor megtörténik például, hogy a sorozat egy része még a lejárat előtt feleslegessé válik, némely kötetei viszont még azután is maradhatnának, különösen, ha tekintetbe vesszük, hogy közben új olvasók is jelentkeznek. De a sorozat a maga egészében marad, vagy megy tovább. A sorozat összeállítói és irányítói ilyen egyéni részletekre nem lehetnek tekintettel, ahhoz ők túlságosan távol állnak a valóságos olvasóktól.

Ezt a merevséget próbálta kiküszöbölni a vándorkönyvtár egyik változata azáltal, hogy esetről-esetre, az egyes könyvtárak szükségletének a figyelembevételével igyekszik összeállítani a szétküldendő könyvanyagot. Ebben az esetben tehát a vándorládák helyére a kisebb postacsomagok lépnek, s ezek valóban minden tekintetben nagyobb mozgékonytárat engednek meg, (pl. tetszésszerű időközökben cserélhető). Egyes könyvtári központok odáig mennek, hogy az egyéni kéréseket is hajlandók kielégíteni külön, egyes személyeknek szóló könyvküldeményekkel. Sajnos azonban ez előnyöknek igen nagy ára van. A csomagolás és szállítás elképesztően nagy összegeket emészt fel, s mennél inkább vagyunk hajlandók az egyéni kívánságokat honorálni, annál nagyobb. Arról pedig, hogy a költségeket az olvasókra hárítsuk át, népkönyvtár esetében szó sem lehet. De a költségesség mellett további hátránya ennek a módszernek körülményessége is. A könyvek előkészítése, becsomagolása, kicsomagolása igen sok időt és fáradságot igényel, úgyszólván az adminisztráció köt le minden erőt. S a sok költség és fáradság végül nem is vezet célhoz. A sajátos, aktuális szükségletek kielégítése nem képzelhető el az olvasóval való személyes kapcsolat nélkül. A vándorkönyvtár legrugalmasabb változatának is ez az Achilles-sarka. Azok, akik a könyveket előkészítik, csomagolják, nem látják maguk előtt az olvasót, akinek ez a munka szól, sem az olvasó nem mondhatja el a maga kérdéseit vagy tanulságait. Pedig tudjuk, hogy a népkönyvtárat épp a nevelő szerepe nélkül nem szabad elképzelnünk. Benne a könyvtáros feladata nem merülhet ki abban, hogy egy kitöltött űrlap alapján kiutalja a kívánt könyvet, ellenkezőleg, neki állandóan tanáccsal, felvilágosítással kell az olvasó mellett állnia, fejlesztenie, vezetnie ízlését, kikérdeznie az elolvasott könyv felől, s ha lehet, új szempontokra hívni fel figyelmét. Mindez lehetetlen a vándorkönyvtár bürokratizmusában. Természetesen van a helyi könyvtárnak is könyvtárosa, de az képzetlen könyvtáros, s neki magának is tanácsadásra lenne szüksége.

A vándorkönyvtár mégis nagy lépés a falusi könyvtárak történetében. Ha csak átmeneti típus is, vele jutunk tovább az önálló kiskönyvtárak izoláltságán. Magyarországon a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa vezette be először, amikor látta, hogy önálló könyvtárat lehetetlenség mindenhol juttatni. Tízféle sorozatot állított össze, s ezeket kisebb központokból köröztette. Másodszor a második válsággal kapcsolatban jelenik meg a vándorkönyvtár hazánkban. 1935-re nyilvánvalóvá lett, hogy az állandó könyvtárak négy típusával nem tudunk minden faluba eljutni, egyúttal az is, hogy a meglévő könyvtárakban máris tetemes olvasatlan anyag található. Az 1935—36-ban meginduló második népkönyvtári kísérlet tehát kiemelt a meglévő falusi könyv-

tárak anyagából nyolcvan-kilencven kötetet, s ezt a gyűjteményt az illető községek körül fekvő könyvtártalan községekben kezdte vándoroltatni. Sajnos, a kísérlet nem volt hosszúéletű. Még ebben a szerény formában is olyan pénzügyi és adminisztratív nehézségekkel járt, hogy csakhamar le kellett mondani róla.

A vándorkönyvtárnak az a hallatlan jelentősége, hogy rajta keresztül született meg a falu könyvtárának modern típusa: a táj könyvtár. Kezdetben, mint láttuk, még nagyon emlékeztet az apró kis falusi könyvtárakra, zárt, elszigetelt gyűjteményekből áll maga is. A fejlődés azonban kikényszeríti a szűk keretek feloldását, s ezzel a vándorkönyvtár útja a táj-könyvtár felé vezetett át. Az a tény is erre fele mutat, hogy meghatározódik a helye is. Ez korántsem tetszőleges. Nem lehet pl. az ország egész szervezetét minden esetben a fővárosba központosítani. A vándorkönyvtár ott mutatkozott valóban eredményesnek, ahol az ellátott terület már elég nagy ahhoz, hogy szilárd anyagi alapot nyújtson, másrészt azonban a közvetlen érintkezés lehetősége még nem tűnt el. Ha ezen a földrajzi ponton a vándorkönyvtár igazi, nagy, önálló könyvtárrá nővi ki magát, előttünk áll a táj-könyvtár.

A tájkönyvtár épp olyan egységes nagykönyvtár, mint pl. egy jól kiépített városi könyvtár. Csak éppen nem egy város, hanem egy egész vidék igényeit van hivatva kielégíteni. Itt már végleg nem a falusi könyvtár az egység, a tájként mint egész teremt magának könyvtárat. Mégpedig minden igényt kielégítő modern könyvtárat. Hogy ezen az alapon milyen hatalmas könyvtárak jöhetnek létre, arra csak egy példát említünk meg. Angliában az elmúlt világháború folyamán kezdték megszervezni a grófsági könyvtárakat (county library) tisztán a falusi lakosság számára. Ezek a könyvtárak a háború után olyan hatalmas fejlődésnek indultak, hogy ma már méltó versenytársai a városi könyvtáraknak. Míg 1921-ben a legnagyobb grófsági könyvtár kb. 18.000 kötetel rendelkezett, 1935-ben már volt grófsági könyvtár, melynek állománya a 260.000 kötetet is meghaladta.

Hogy a tájkönyvtárak a világháború után olyan nagy fejlődésnek indulhattak, abban kétségtelenül jórésze volt annak is, hogy a modern technika egy egészen nagyszerű eszközt bocsátott rendelkezésünkre: a könyves autóbust. Ma már a nagy Amerikától a kis Dániáig mindenfelé ezek kapcsolják össze a tájkönyvtárakat a falvaikkal. Hogy magunk előtt lássuk, csak egy igényesebb, fedett teherautót kell elképzelnünk, amelyen belül (esetleg kívül is) polcok futnak körül. A polcokon 1000—2000 kötetet lehet elhelyezni, s ezekkel, meg egy képzett, ügyes könyvtárossal az autóbusz állandóan úton van, hogy a tájkönyvtárat minden kis faluban hozzáférhetővé tegye. A modern tájkönyvtár tehát a központosítás előnyeiért már nem kénytelen feláldozni az olvasókkal való személyes kapcsolatot. Maga az állandóan friss könyvanyag is nagyjelentőségű, de talán még ennél is jobban kell hangsúlyozni, hogy a könyvekkel utazó könyvtárossal a tájkönyvtár személyzetének nagyobb tudása és tapasztalata is bárhol rendelkezésre áll. Most nyílik meg igazán a lehetőség a könyvtár nevelő munkájának a kifejtésére. Ha Franz Schriewer szerint a népkönyvtár mindig személyes könyvkölcsönzés, s lényegét az a kép fejezi ki, amint az olvasó és a könyvtáros a könyvszekrény előtt állanak, akkor ez a kívánság a könyves autóbusz esetében tökéletesen megvalósult. A könyvtáros nem úrlapokon keresztül érintkezik az olvasóval; a könyvtár itt egyúttal tanács, felvilágosítás, vezetés is az olvasásban, még pedig olyan személyiségen át, aki ezt a feladatot be is tudja tölteni. Mennyivel több ez, mint a vándorkönyvtár személytelen csomagjai! Sőt a mi esetünkben a könyvtáros nevelő lehetőségei még azzal is tágulnak, hogy nemcsak a jelenlevő könyvanyagra támaszkodhatik. Személyében egy igazi,

modern nagykönyvtár van virtuálisan jelen, s ha a beszélgetés folyamán a kéznél levő könyveken túlnyúló igényeket venne észre, legközelebbi útja alkalmával ezeket is módja van kielégíteni.

Lehetetlen lenne a könyvesautó minden előnyét felsorolni. Okvetlenül meg kell azonban említenünk azt a nagy publicitást, amelyet a tájkönyvtárnak biztosít. Sajnos mindenfelé vannak népkönyvtárak, amelyek úgy bújnak meg egy rejtett szobasarkokban, hogy úgyszólván a létezésükről sem igen tudnak azok, akikért ott vannak. Nos, a könyves autóbust lehetetlen észre nem venni. Már a pusztá megjelenésük propaganda. Ahogy végiggördülnek a falun, magukra vonják a figyelmet, szinte mondják: vagyunk, itt vagyunk, vegyetek igénybe! Ez a nagy elevenség, életszerűség, amely a könyves autóból mindenféleképpen kiárad, érteti meg, hogy oly gyorsan szorítja ki a megelőző formákat. „Ötven-hatvan kötetes csomagok küldése — olvassuk az angol County libraries manualban — hamarosan a múlté lesz. Az általános irányzat az, hogy a csomagok helyére a könyves autó lép, s ez viszi a könyveket — és a könyvtárost — a faluba.“

Nagy tájkönyvtárak létesítésének igazában csak azóta van értelme, mióta mindenütt hozzáférhetők. Könyves autóbusz nélkül a falu számára alig lenne jelentőségük, — mai formájukban azonban alkalmasak arra, hogy egy egész vidék olvasási igényét csodálatos méretekre felszítsák. Egy példa erre. 1930-ban létesítették a Carnegie Corporation adományával a Fraser-völgy tájkönyvtárát Kanadában. A könyvtárnak, amelynek körülbelül 45.000 lakost kellett ellátni olvasnivalóval, csakhamar sikerült az egész kijelölt vidéket bevonni a működésébe. A nagyobb helyiségekben lerakatokat, a kisebbekben kölcsönző állomásokat létesített, s mindegyiket a könyves autóbusz által látta el könyvanyaggal. Helyiség, fűtés, világítás a község feladatai közé tartozott. A könyves autóbusz havonta kétszer jelent meg minden községben, természetesen ott is, ahol állandó lerakata volt. Ilyenkor magával vitte a külön kérések anyagát. Ezenkívül vitt 1000—1200 kötetet, amelyekből szabadon lehetett választani. Ezzel a munkával sikerült elérni, hogy a harmadik esztendőben a tájkönyvtárnak 16.000 olvasója volt (a lakosság 35%-a), s egy olvasóra évi átlagos 15 kölcsönzés esett!

A tájkönyvtárak rendszerének életrevalóságát mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy az előző rendszerekből fel tudott szívni magába mindent, ami ott jónak bizonyult. Félreértés lenne pl. azt gondolni, hogy a tájkönyvtár mellett az egyes falunak nem lehetnek saját könyvei. A különbség nem itt van. Állandó könyvanyagra továbbra is szükség lesz a faluban, csak hogy ezek most már olyan könyvek lesznek, amelyek valóban mindig kellenek (enciklopédikus, gazdasági, technikai jellegű művek). A változó könyvanyagról a központ gondoskodik. A hosszabb időre szóló letétek intézményét szintén nem ejti el a tájkönyvtár, de ezek is elevebbek lesznek. Most már végleg elveszítik merevségüket, s a mindenkori aktuális igényekhez simulnak. Helyi könyvtár és központ között mindenben egészséges szerepmegosztás érvényesül; a központ azt a munkát végzi, amit a helyi könyvtárak amúgy sem tudnának elvállalni. Az épület, az állandó anyag kezelése, a helyi személynzet, nyitási idő a helyi hatáskörbe tartoznak, itt a központnak csak felügyelő és nevelő tevékenysége érvényesül. Viszont a központ végzi a könyvbeszerzést, katalogizálást, összeállítja az új könyvek jegyzékét, egyben jegyzékeket készít érdeklődési körök szerint is. Ő rendezi az alsófokú könyvtárosi tanfolyamokat vidéke számára, stb. Az az életközelség is, amit számára a könyves autóbuszok biztosítanak, maga azt mutatja, hogy a tájkönyvtár a központosításnak olyan formáját valósította meg, amely nem ejt csorbát a helyi olvasók érdekein. Ellenkezőleg, ezeket az érdekeket olyan mértékben tudja kielégíteni, mint a falusi könyvtár egy másik típusa sem.

A tájkönyvtár abból a kívánságból született meg, amely a falusi olvasót egyenjogúsítani akarta a városival. Ezt az óhajt egyesek egyenesen így fogalmazták: legyen minden könyv hozzáférhető mindenütt. Nos nyilvánvaló,

hogy ilyen követelménynek még a tájkönyvtár sem felelhet meg. Pedig ne felejtjük el, hogy a falusi olvasók közt nagyon igényes önművelők mellett olyanokkal is számolnunk kell, akik az olvasóknak egyenesen a legigényesebb, „kutató” rétegéhez tartoznak. Gondoljunk pl. vidéki papokra, akik komoly tudományos munkát szeretnének végezni. Nem méltányos-e, hogy a könyvtári szervezet rájuk is tekintettel legyen? De nem kívánunk-e ezzel túlsókat?

A tájkönyvtár a falusi könyvtárnak az a szervezete, amely végül meg tudta szüntetni a falusi olvasó szellemileg alárendelt helyzetét és elszigeteltségét. Ezért jelentősége a jövőben is csak növekedni fog. Ez annál biztosabb, mert kétségtelen, hogy a jelenlegi háború után a motorizálás minden vonatkozásban óriási méreteket fog ölteni. Azt is tudjuk, hogy a modern fejlődés egyik fővonása a távolságok eltüntetése, kiküszöbölése. Így csak rajtunk áll, hogy azokat a lehetőségeket, amelyeket korunk népünk felemelésére rendelkezésre bocsát, ne hagyjuk meg lehetőségeknek. Hiszen a „művelt vidék” nem is tartozik éppen legrosszabb hagyományaink közé. Az új Magyarország sok belső válságának épp az volt az oka, hogy túlnyomóan falusi jellegű társadalmunk fölé olyan életkereteket importáltunk, amelyek város lakó népre voltak szabva. Most maga az általános fejlődés jön a segítségünkre. Művelt, öntudatos, magas szellemi szinten álló falusi társadalom megteremtése mindenütt nemzeti érdek; nálunk is az, de nálunk ezen túlmenőleg már szinte országmentés is.

SEBESTYÉN GÉZA

AZ ERDÉLYI SZÁSZOK JUBILEUMA

ATÖRTÉNETKUTATÁS mai állása szerint az erdélyi szászok nem egyszerre, egy csoportban vándoroltak be Magyarországra, amint azt régebben hitték, hanem hosszabb ideig tartott, míg az egyes csoportok — valószínűleg az akkori német birodalomnak különböző tájairól — eljutottak a délkeleti végekre. Lehetséges, hogy egyes kisebb csoportok már előbb is megjelentek, az első nagyobb tömegek azonban II. Géza hívására telepedtek le 1141-től 1161-ig tartó uralkodása alatt. Ezért joggal ünnepelelték 1941-ben a bevándorlás nyolcszázadik évfordulóját. Úgy tudjuk, hogy ebből az alkalomból Brassóban, a romániai német népcsoport politikai vezetőségének jelenlegi székhelyén és a XIII. században a német lovagrenddel bevándorolt barczasági szászok fővárosában nagy ünnepségeket terveztek és készítettek elő. Úgy látszik, az orosz háború miatt az ünneplést békésebb időkre halasztották.

Érdeemes ezzel az évfordulóval nekünk, magyaroknak is foglalkoznunk, nemcsak azért, mert a szászág kisebb része, kb. egyötöde a második bécsi döntés következtében visszakerült Magyarországhoz, hanem azért is, mert ez a régóta itt élő és kiváló kulturális eredményeket felmutató népcsoport a trianoni békéig közel nyolc évszázadon át osztozott jóban-rosszban a magyarsággal. Hajdan a tatárjárás és a török idők harcai, a közelmúltban az 1914—1918-as világháború a két népet elválaszthatatlanul összekapcsolta és e közös nagy élmények emlékét nem törölhetik el a szomorú emlékű medgyesi határozatok sem (1919). Amit akkor, az összeomlás zűrzavarában Medgyesen, vagy máshol mondtak és tettek, az nem kerül az illető népek történelmének legdicsebb lapjaira és jobb, ha a feledés fátylát borítjuk rája.

Eseményekben dús napjainkban jó néha bizonyos tényeket újra emlékeztetünkbe idézni. Eddig is tudtuk, hogy a szászok régóta itt élnek országunk-

ban, de hogy ez az együttélés a magyarsággal már nyolcszáz éve tart, az kétségtelenül bizonyos megfontolásokra készíttet. Szinte hihetetlen, hogy egy kulturális szempontból teljesen magára utalt, alig 240—250.000 lelket számláló kis népcsoport elég erős volt ahhoz, hogy népiségét nehéz háborús időkben és kemény anyagi szükségéből is tisztán megőrizze. Pedig nem szabad elfelejtenünk, hogy sem a középkor, sem a renaissance és barokk kor nem ismerte a mai értelemben vett nemzeti érzést, amely a XIX. és XX. század vívmánya. Így bizonyos értelemben joggal hangoztatja a szász propaganda, hogy népük sajátos szervezetével és makacs szívósságával már régen megvalósította egy későbbi kor vezető eszméjét. Büszkén idézik a XVII. századi Opitz Márton német költőt, aki többször megfordult az erdélyi fejedelem udvarában is és aki a szászokat, mint a hagyomány tartja, „Germanissimi Germanorumnak“ nevezte. Fennmaradásuk mindenestre már magában is legjobb bizonyítéka annak, hogy a régi Magyarországon nem volt erőszakos magyarosítás, hiszen az évszázadok folyamán igen könnyű lett volna erélyes nyomással eltüntetni egy ilyen kisszámú népet. Az utódállamok megmutatták Trianon óta, hogy lehet az ilyesmit végrehajtani és a viharos török uralom alatt egy ilyen kis népből még hírmondó sem maradt volna.

A szászok az idők változásai közt is mindig tudtak olyan szervezetformákat találni és kiépíteni, amelyek megfeleltek népük jellemének és amellettt időállóak is voltak. A kezdetben különálló, szétszórt települések egyesülését II. Endre kiváltságlevele (Andreanum) tette először lehetővé. Ebből az egyesülséből fejlődött ki a szászok „Egyeteme“, az „Universitas Nationis“, amelyben lassan a magyar és a székely nemesség mellettt a szászság a harmadik rendileg szervezett nemzetté vált. Emellettt azonban a szó nemes értelmében vett demokratikus felfogásukkal megakadályozták, hogy nemzetükben meghonosodjék az örökléses nemesség intézménye. Ezért vásárolták meg az utolsó még köztük maradt „grófok“ földjét, hogy így — igazi erdélyi-szász módszerrel — kivándorlásra kényszerítsék őket. Ennek a fejlődésnek eredménye volt az a rendkívül egészséges, Európában máshol alig található földbirtokmegoszlás, amelyet csak az 1923-as román „földbirtokreform“ tudott megrendíteni. A középkori jog szakértői számára különleges problémát jelent a szászok ú. n. polgári kiváltsága („bürgerliches Freitum“). A magyar hűbéri jog ugyanis nem ismerte a közösségi szabadság fogalmát, ezért leleményes megfogalmazással az egész politikai közösséget, az „Universitas“-t a nemes ember jogaival ruházták fel. Így tehát a szászok, bár egyénileg nem voltak nemesek, mint egy nemesi nemzetközösség tagjai személyükben is szabadok voltak.

Történelmük legfényesebb korszaka, mely később soha nem tért vissza, a két Anjou-házbéli magyar király uralkodására esett. Ennek a kornak emlékét őrzi a különböző szász közületek címerében még ma is gyakran előforduló lilium. A török időkben megerősített városaik különleges jelentőséget nyertek s ezzel a szászság a Mohács után kialakult erdélyi fejedelemség egyik fontos tényezője lett. Ugyanakkor a jeles humanista, Honterus reformátor! törekvései nagy kulturális fellendülést eredményeztek. Az ő vezetése alatt tért át a szászság egységesen az evangélikus hitre. Ma már tudjuk, hogy ez a vallásváltoztatás tudatos reakció volt a képrombolók felforgató törekvéseivel szemben.

Savoyai Jenő óta az osztrák terjeszkedési törekvések nagy veszélyt jelentettek a gyengén védelmezett szász érdekekre. Egyik kiváltságot a másik után veszítik el. Végezetül hallgatólagosan életbe lép az ú. n. „concihilitas“, az idegen nemzetiségűek joga ahhoz, hogy szász városokban lakjanak és ott házbirtokot szerezzenek. II. József eltörli az egész szász kiváltság-alkotmányt. Később ugyan visszavonta elhamarkodott intézkedéseit, de a már megindult fejlődés folyamata 1848-on és 1867-én keresztül mégis a szász autonómia megsemmisüléséhez vezet. Ez a vége a szászok önálló bíraskodási jogának is és azzal együtt eltűnik egy kiváló kulturális alkotás, a XVI. században kodifikált erdélyi szász joggyakorlat („Eigenlandrecht“) is, amely sok tekintetben, pl. a kinvallatás feltűnő kerülésében és a bűnözés pszichológiai megítélésében messze a kor gondolkodása fölé emelkedett.

Mindez azonban nem veszélyeztette a szász nép fennmaradását, amely hamar megtalálta helyét és igényeinek megfelelő érvényesülését a kiegyezés után újjáépülő Magyarországon. Ez a tény is annak a jele, hogy a magyar állam megértő előzékenységet tanúsított régi sorstársa iránt. A szászoklakta újonnan felállított megyékben, a városokban és a falvakban a német maradt a hivatalos nyelv és a szászok saját nemzettestvéreiket ültethették az összes hivatalokba, az alispánoktól és polgármesterektől kezdve egész a legutolsó hivatalokig. A rendőrség is szászokból állott és egészen az összeomlásig, 1918-ig Erdély színeit viselte kék-piros egyenruháján. Mérföldetlenül hosszú út vezet az autonóm szász rendőrségtől a Sigurancáig ... A főispánok, mint a magyar kormány bizalmi emberei, máshol mindig magyar politikusok voltak, Szében vármegyében azonban rendszerint ezt a méltóságot is szász ember töltötte be, tekintettel arra, hogy ő egyúttal a szászok grófja (Comes Saxorum) hagyományos címét is viselte. Mint ilyen egyúttal az alapítványi testületé alakult szászok egyetemének elnöke is volt, amely testület a régi autonóm szász testületek vagyonát kezelte. Hatalmas vagyon volt; csak az ú. n. „Hét Bíró Erdeje“ 40.000 kat. holdat tett ki, amelynek jövedelmét a szász kulturális intézmények fenntartására fordították. Ehhez járultak a magyar állam részéről a szász egyházaknak és iskoláknak juttatott bőkezű segélyek, valamint a rendkívül kíméletes adópolitika. Ez volt az a magyar államtól biztosított szilárd alap, amelyen kifejlődhetett az erdélyi szászoknak egész a világháború kitöréséig tartó kulturális és anyagi jóléte.

Mindebből úgyszólván semmi sem maradt. A románok ugyan 1919-ben, a „gyulafehérvári“ határozatokban megígérték, hogy minden kiváltságot meghagynak, sőt még többet is adnak. Bukarest azonban hamar megfélemedezett ezekről a határozatokról és egyetlen ígértét sem tartotta meg. A hivatalnoki kart románosították és a kisebb engedmények csak arra valók voltak, hogy ezeket a tényeket leplezzék. A szász intelligencia ezzel elvesztette azt a lehetőséget, hogy szűkebb hazájában kenyérkeresetet találjon. Elvették a szászság által megteremtett intézményeket, a kórházakat, a nagy pénzköltséggel épített laktanyákat, a nagyszombeni százéves színházat. A Hét Bíró Erdejét a román agrártörvény értelmé és szövege ellenére — mint azt Wittstock Ervin költő világos jogi értekezésében kimutatta — minden kártalanítás nélkül kisajátították és nemsokára teljesen ki is irtották. A nemzet hatalmas vagyonát így kótyavetyélték el lassankint és az egyház kulturális alapjait két-három bérházzal kárpótlták. Ez volt a vég.

De térjünk vissza a szászok fellendülésének korszakához, a magyar államhoz tartozásuk utolsó évtizedeiben. Az elvesztett, de már úgyszólván rendi autonómia helyett két másik intézményben találtak kárpótlást, amelyek közül mindegyik egy meghatározott működési kört vett át és töltött meg új szellemmel. Az iskolákat, a kulturális és szociális intézményeket a szász lutheránus egyház gondozta, a nemzetgazdaság feladatait pedig egy különleges szövetségi alapon megszervezett bankrendszer oldotta meg.

Megkezdődött az egyház újjászervezése: az egyházi alkotmányt új feladatainak megfelelően átalakították és a püspök, az egyház lelki feje, aki az autonómia idején egy jelentéktelen helyen székelt, most Nagyszombatra tette át székhelyét, ahol egy szép barokkpalotát jelöltek ki reprezentatív lakóhelyül. Az egyház nagy feladatok előtt állott. A tulajdonképpeni lelkipásztori tevékenységtől eltekintve ott voltak az iskolaügy kérdései. A régi latin iskolákat modern gimnáziumokká alakították át, ezekhez járultak még a reáliskolák és egy férfi- és egy női tanítóképzőintézet. A papok és tanárok kiképzését kibővítették és új alapokra fektették. A szász középiskolák egy szinten állottak a legjobb magyar és külföldi gimnáziumokkal és népoktatásuk is elérte a kitűzött célt: az erdélyi szászság volt az egyetlen népcsoport a Monarchiában, — nem is beszélve a Balkán népeiről — amelyben nem volt analfabéta. Ezeknek az iskolák-

nak oktatási nyelve teljesen német volt, a magyar nyelvet mindössze heti három órában tanították. Így festett a gyakorlatban az a sokat felpanaszolt magyarosító iskolapolitika...

A szociális kérdések megoldása terén a nőegyesületek alapítása jelentette az első lépést. Ezeket követték a többi szociális alkotások: az árvaházak, a gyermek- és ifjúságvédelem s a falvakban a régi, belsőleg megújult és példásan vezetett legény- és leányegyletek, a kórházak és aggok menhelyei. A tudományok művelése is rendszeresen folyt. A történelem terén kiváló eredménnyel működött a „Landeskundeverein“, a két jeles történekutató, Teutsch püspök és fia vezetésével, s a tájnyelv-kutatás eredménye pedig a mintaszerűen szerkesztett erdélyi-szász etimológiai szótár volt. A természettudományok terén figyelemreméltó, hogy egy szász fizikus mutatott rá elsőnek, szembefordulva az általánosan elfogadott nézetekkel, az erdélyi földgázlelőhelyek lehetőségére.

Vidéken újabb feladat nehezedett a papság vállaira azáltal, hogy lassankint a világi dolgokban is ők lettek népüknek tanácsadói, sőt vezetői, ők irányították a Raiffeisen-mozgalmat¹ és a mezőgazdasági egyesületek munkájának szellemi részét. Nem mulaszthatjuk el azonban megjegyezni, hogy ennek a kiterjedt feladatkörnek következményeképp, mint azt Budapest távlatából már évekkel a világháború kitörése előtt meg lehetett állapítani, a szász papság bizonyos fokig elvilágiasodott, elfordult tulajdonképpeni lelkész hivatásától. Ennek a körülménynek káros hatását a román uralom alatt láthattuk. A román kormányzat törekvése kezdettől fogva arra irányult, hogy a papság nem egyházi tevékenységét megnehezítse, vagy éppen teljesen megakadályozza. Ezt legjobban úgy vélte elérni, hogy kivétel nélkül minden támogatást megvont az egyháztól, amit az a magyar államtól közvetve, vagy közvetlenül kapott. Az a veszély fenyegetett, hogy a szászok kulturális és szociális tevékenysége így teljesen megbénul és ezért, ha nem akarták feladni túlságosan nagyra méretezett műveltségük fegyverzetét, nem maradt más hátra, mint önmaguk megadóztatása. Ez meg is történt, és pedig olyan mértékben és olyan lelkesedéssel, amit máshol még sohasem tapasztaltunk s ami legteljesebb mértékben becsületükre válik a szászoknak. Ez az áldozat azonban nehéz teherként nehezedik a nemzetre. Így fest az a gyulafehérvári ígéret, hogy a románok többet fognak adni a szász iskoláknak, mint a magyarok.

Más eszközöket is felhasználtak, hogy az egyházat feladatainak teljesítésében akadályozzák. A magyarok idejében lényegében az egyház határozta meg az iskolák tantervét, ezzel szemben a román hatóságok a legkisebb részletekben előírták, ismételten megváltoztatták és szigorították a tanmenetet. Ehhez járult még, hogy a román oktatás javára a többi szakokat rendkívül megrövidítették. Ilymódon a románok láthatóan elérték céljukat és úgy látszik, a szászok maguk is elismerték, hogy az egyház nem képes többé megoldani ezeket a kérdéseket. A szociális feladatok végzését már régebben a politikai népközösség vette át az egyháztól és nemsokára elveszik tőle az iskolákat is, ami bizonyára nem történék meg, ha az egyház képes lett volna feladatait teljesíteni.

Kissé más irányt mutat a gazdasági élet fejlődése a magyarok idejében, 1867 után. A vezetést ezen a téren a szász pénzintézetek vették át, amelyekből szerény kezdetek után egy sajátos, altruista banktípus alakult ki. A részvényes nem kapott több osztalékot, mint amennyi kamat a betevőknek járt. Mivel pedig a vállalkozás a tetterős és óvatos vezetés mellett egyre jobban fejlődött, a több tízmillió aranykoronára növekedett tartaléktőkék sokoldalú és messzire kiható tevékenységet tettek lehetővé, miközben a részvénytőkék alig néhány ezer koronát tettek ki. Emellett a tiszta nyereségből állandóan hatalmas összegeket fordítottak kulturális és szociális célokra és ilymódon az egyház működését ezeken a területeken hatásosan támogatták. Ennek a tevékenységnek

¹ Szövetkezetszerűen megszervezett legényegyletek.

legfőbb irányítója Wolff Károly, a nagyszebeni Általános Takarékpénztár igazgatója volt; ez az intézet is ebben az évben ünnepli fennállásának századik évfordulóját. Minden nagyvonalúsága mellett is óvatos ember volt és neki köszönhető, hogy a háziiparnak gyáriparrá való átalakulása idején, amit egyébként a magyar kormány is hathatós segítséggel igyekezett előmozdítani, csak valóban életképes alkotások láttak napvilágot. Ez az óvatosság sajnos hiányzott a román uralom első éveiben. A szászok már azt kezdték remélni, hogy magukhoz ragadhatják a román ipar irányítását — ezért a hiú ábrándért keserű csalódással és súlyos áldozatokkal kellett fizetniük. Wolff Károly működésének legtermékenyebb területe azonban az Erdélyben annyira elhanyagolt közlekedéspolitika volt. A magyar kormánnyal és a budapesti nagybankokkal együttműködve megteremtette a szász vidékek helyi vasúti hálózatát. Ugyancsak az Ő kezdeményezésének köszönhető a Vöröstoronyi szoroson át vezető összekötő vasútvonal megépítése is. A román kormány itt később egyetlen kilométer vasutat sem épített. Végül Wolff alapította meg a szász Raiffeisen-szervezetet, ami által szilárd pénzügyi alapot adott a Mezőgazdasági Egylet áldásos reformatori tevékenységének, amely akkoriban a nagyszebeni Földhitelintézet vezetése alatt virágzott. Az erdélyi mezőgazdasági termelés hanyatlását vándortanítókés egy kitűnő mezőgazdasági iskola szervezésével, továbbá jól szervezett népfelvilágosítással akadályozta meg. Neki köszönhető, hogy a hármast vetésforgó eltűnt, külföldi szarvasmarha- és Sertésfajtákat honosítottak meg, a szőlőművelést új alapokra fektették és az általános színvonal minden szempontból emelkedett.

Ez volt a magyar korszak végén az erdélyi szász gazdasági élet képe, amelynek minden ága a magyar kormány jóindulatú támogatását élvezte. Ha ezt a virágzást a mai helyzettel összehasonlítjuk, az a benyomásunk, hogy a hanyatlás, sőt szinte a teljes kimerültség állapotával állunk szemben. A szász bankok kezelésében levő saját és idegen tőkék, összegét nemrégén mértékadó helyen mindössze nem egészen 3 milliárd lejre becsülték az 1930-as gazdasági válság előtti 6½ milliárd lejjel szemben. Azt mondják, ez a csökkenés mutatja legjobban a szász nép elszegényedését. Ha pedig a magyar korszak utolsó éveinek adatait vizsgáljuk, kiderül, hogy ez az összeg csak tized része az akkori tőkeállománynak: a csökkenés tehát nem kétszeres, hanem tízszeres. Igaz ugyan, hogy egyes vállalkozásokban meglepő eredményeket állapíthatunk meg, így pl. egy-egy falu textiliparában, vagy kisebb vidékeken, általában azonban a mérlegek és a többi hozzánk jutott adatok hanyatlásról számolnak be.

Emellett a román kormány semminemű segítséget nem nyújt a hanyatló szász gazdaságnak. Ellenkezőleg, súlyos adóterhek nehezednek iparukra és gazdaságukra, éppenúgy mint a többi kisebbségekre is, míg a román vállalkozás ezen a téren is lényegesen jobb helyzetben van. Néhány év óta az egyik erdélyi városban árumintavásárt tartanak. A kiállítók reménykedtek, hogy a kormány, látván az elért kiváló eredményeket, az iparra kedvezőbb intézkedéseket fog hozni. Az eredmény ezzel szemben az lett, hogy a kormány az árumintavásárt a kiállító cégek adózóképességi fokmérőjének használta fel. A betegsegélyző és a többi szociális intézmények temérdek pénzbe kerülnek, de a szászoknak nem sok hasznuk van belőlük. A magyarok idejében felfedezett földgáz, amelynek kiaknázásával a nagyvonalú magyar kormányzat az ipar fejlődését kívánta elősegíteni, most a román állam birtokában van, amely azt tisztán pénzügyi szempontjainak figyelembevételével kezeli. Árát oly magasra szabta, hogy az ipar, amelynek fejlődése oly áldásos lenne a szász városok fejlődésére, semmi hasznát nem tudja venni.

Az egyetlen előny, amelyet az erdélyi szász ipar a román államnak köszönhet, a védővámok és behozatali tilalmak rendszere. Ez a rendszer azonban egy rendkívül veszélyes fejlődés megindítója lett. Nem azok az iparágak jövedelmeznek jól, amelyek a vidék szükségleteit az ott meglevő nyersanyagokból látták el, hanem azok, amelyek a kormányra gyakorolt

befolyásukkal a maguk hasznára tudták fordítani a behozatali vámok rendszerét. Mivel azonban a „nagytergzádzálkodás“ gondolata egyre jobban hódít, valószínű, hogy ezen a téren is mélyreható változások fognak bekövetkezni, amelyeknek következtében a szász iparnak is áldozatokkal járó átállításokat kell elszemnednie.

A mezőgazdaságban az 1923-as román agrárreform járt rendkívül súlyos következményekkel. Igaz ugyan, hogy a szász földbirtokokat nem sajátították ki olyan mértékben, mint a többi nemzetiségeket és a törvény végrehajtása sem volt mindenütt egyformán szigorú. Kétségtelen azonban, hogy az igazságtalan kisajátítások megrendítették a szász földbirtokok egészséges megoszlását, amely még a magyarok idejében megvolt. Ehhez járult még a román kormánynek a háború utáni évekig űzött egyoldalú árpolitikája, amellyel a városi választóknak akart kedvében járni. Ennek a politikának a mezőgazdaságra gyakorolt káros hatását sem a hirtelen külkereskedelmi árváltozások, sem a különböző kárpótlások nem tudták jóvátenni. A mezőgazdaság nem tud ötletszerű kísérleteket elviselni; itt nyugodtan kiegyensúlyozott, egyenletesen következetes politikára van szükség, mint pl. Magyarországon.

A Magyarországhoz visszakerült szász községek nem egyforma helyzetben vannak. Némelyek kedvező fejlődést mutatnak, de vannak olyanok is, amelyeknek helyzete súlyos aggodalomra ad okot. Néha a teljes pusztulással állunk szemben. Vannak községek, ahol a háború előtti nyolcszáz ökből alig negyven maradt, a szántóföldek parlagon hevernek, a házak dűledeznek. Ahol a magyarok idejében csak néhány román család élt, a román uralom alatt földműves-proletárság telepedett meg a kisajátított házhelyeken s most ők alkotják a község lakosságának többségét. A szászok kénytelenek voltak földjüket ezeknek a románoknak bérbeadni, különben megműveletlen maradt. A katonai szolgálatot sok szász földművesnek erőin túlmenő áldozattal kellett megváltania, ami aztán a teljes nyomor szélére juttatta.

Végül még egy jelenséget kell megemlítenünk, ami magyar részen szintén aggodalomra ad okot: a szász ifjúság nagymértékben vándorol ki. Ez a folyamat most meglepő méreteket öltött, míg a magyar időkben a Budapestre, vagy Bécsbe költöztek csekély számát másirányú bevándorlás pótolta. Ez a megfigyelésünk különösen az egyik visszatért városra vonatkozik, amely a románok alatt elvesztette kb. 35.000 holdat kitevő erdejét, — ez volt a második kisajátított szász nagy erdőbirtok — s így gazdaságilag halálra ítélték, úgy hogy az ifjúság semmi érvényesülési lehetőséget nem talált többé. Ez a jelenség természetesen a román uralom alatt maradt városokban is felfedezhető, s ennek következtében a legutóbbi időkben egyre jobban kezdik elveszteni német jellegüket, őszinte aggodalommal gondolunk arra, mi lesz a szász nép sorsa, ha ez így folytatódik tovább. Szívvel óhajtjuk jobbrafordulását; hisz ezt a kívánságot a magyarság iránt tanúsított évszázados együttműködésükkel is kiérdemelték. Ezért legjobb kívánságaink kísérik őket részünkről is nyolcszázadik évfordulójukra...

SZÁSZ FRIGYES

A MAGYARSÁG ÉS A SZLÁVOK

EZZEL A CÍMMEL adta ki a budapesti m. kir. Pázmány Péter Tudományegyetem bölcsészeti karának Magyarástudományi Intézete Szekfű Gyula szerkesztésében némi b vítésekkel és kell ki-egészítésekkel azt a 13 el adást, melyeket az Intézet rendezésében március folyamán jeles szaktudósa tartott az egyetem bölcsészeti karának épületében err l a magyarság egyik sorskérdését érint tárgykör l.

Amint Szekfű tömör el szavában találóan megjegyzi, az el adások, illetve tanulmányok egyik része a szlávásgról általában, az egyes szláv népek shazájáról, életmódjáról, si kultúrájáról, legtöbbyire nem önkéntes vándorlásairól és végleges letelepedésér l, egyszóval e népek történeti fejlődésér l szól. Az el adások, illetve tanulmányok másik része viszont a magyarok és egyes szláv népek közt az évszázadok folyamán kialakuló és gyakran változó érintkezéseket, a nyelvi, irodalmi és néprajzi, s t gazdasági téren is kimutatható kölcsönhatásokat ismerteti. De tárgyalják a honfoglaláskor már itt talált és a kés bb bevándorolt vagy betelepített szláv népek politikai magatartását és különösen a 19. század elejét l mindjobban magyarellenessé váló törekvéseit is, mégpedig olyan példás sine ira et studio tárgyilagossággal, mely valóban dízére válik a szerz nek és amelynek a másik félen még a nyomát sem találjuk.«

A magyar-szláv kölcsönhatásokról Szekfű azt a bizonyára komoly figyelmeztetésül szánt megjegyzést teszi, hogy azoknak a tényei eddig jóformán teljesen ismeretlenek voltak, s hogy általában ezeknek a tanulmányoknak nagy része magyarul még nem ismertetett kérdéseket tárgyal. Egy másik helyen meg tudományos irodalmunknak szláv vonatkozásokban felt n szegénységére utal, ami más szóval azt jelenti, hogy ezt a súlyos mulasztást és kirívó hiányt miel bb pótolnunk kell.

Hogy milyen, szinte szégyenletesen nagy ez a hiány, az kit nik az egyes tanulmányok végéhez illesztett irodalmi tájékoztatóból. A sok idegen név mellett alig néhány magyar szerepel, három tanulmánynál és pedig Zsirai Miklós: Oroszok és finnugorok, Fügedi Erik: A nyugati szláv néphatár története és Hadrovics László: A déli szláv népek kultúrája c. tanulmányánál a felsorolt 24 forrásmunka között egyetlenegy magyar szerz nevét sem találjuk, de még magyar tudományos folyóirat címét sem!

Ez a hiányosság annál bántóbb, mert a többi vonatkozásban jelentkez magyar-szláv kölcsönhatásokról szaktudósaink vitathatatlan tények alapján megállapítják, hogy sok esetben a magyarság többet adott, mint amennyit másoktól kapott s hogy azt is, amit más népekt l vett át akár kulturális, akár néprajzi, gazdasági, vagy politikai téren, a maga szükségleteinek, ízlésének és életformájának megfelelő en átgúrta, magába olvasztotta és magyar népi és nemzeti irányban és szellemben tovább fejlesztette. Így pl. a magyar-szláv irodalmi érintkezésekr l szóló tanulmányában Hadrovics nyomatékosan rámutat arra az egyébként közismert tényre, hogy itt túlnyomó többségben a magyarságot látjuk az átadó szerepében, különösen a szlávokkal, szerbekkel és horvátokkal kapcsolatban, de hozzáteszi, hogy sajnos ezek a kapcsolatok részleteiben még nincsenek felderítve s ez filológiánknak és irodalomtörténetírásunknak egyik legnagyobb fogyaté-kossága. Majd így folytatja: Amilyen buzgalommal kutatta régi filológiánk azokat a hatásokat, melyek a magyar irodalmat nyugatról érték, éppen annyira megfélekedezett annak nyomozásáról, hogy a magyarság a maga értékeib l mit tudott tovább adni. Amilyen súlyos ez a vád, olyan súlyos a mulasztás is.

Aktiv egyenleget a magyarság javára mutat az átadás és átvétel mérlege a magyar-szláv néprajzi kapcsolatoknál is. Erről tanulmányában Gunda Béla fejtegetései összefoglalásaképpen a következőket írja: „A szlávság a magyaroktól átvett néprajzi elemekkel hagyományos népi műveltségét alakítja át és a magyar életforma felé igazodik. Míg a szlávoktól átvett viseletdarabok a magyaroknál elhalóban vannak, addig a magyar viseleti elemek a szlávoknál aktívan tovább élnek. Az átvétel náluk nem merev formát jelent, hanem élettendenciájuknak a magyar életformához való igazodását.“ Hogy mi lett a szlávoktól átvett elemekből a magyarságnál, azt — si parva licet componere magnis — talán a legtalálóbban a Gunda említette következő példával lehet illusztrálni. A „kaposzta“ szót tudvalevőleg a szlávoktól vettük kölcsön, de amit cserébe adtunk érte: a magyar konyhaművészet kaposztával vagy kaposztából készült remekei már régen a hazai szlávok kedvenc ételei is.

A kölcsönhatásokat szemlélteti Kniezsa István érdekes tanulmánya is a magyar-szláv nyelvi érintkezésekről, mely a magyar köznyelvben használatos szláv eredetű szavak számát kb. 550-re, az egyedül a tót nyelvben előforduló magyar kifejezések számát pedig kb. 600-ra teszi. Tehát itt is többet adtunk, mint amennyit kaptunk. Érdekes az az adat is, hogy Szent István a központi állami szervezet létesítésénél nyugati mintákat követett és Nagy Károly rendszerét utánozta ugyan, de azért az állami szervezet terminológiájának jelentékeny része mégsem német, vagy francia, hanem szláv, pl. király (kralj), megye (medja), ispán (zupán), udvamok (dvomik), tiszt (ást), tárnok (tovamik), asztalnok (stolnik), vajda (vojevoda) stb. Utánoztuk tehát az idegen rendszert és átvettünk egyes intézmények megjelölésére szolgáló szavakat, de maga a rendszer és az intézmények egy egészen önálló továbbfejlődés vonalán teljesen magyar jellegűekké váltak.

Erre vonatkozólag Kniezsa egy másik tanulmányában, mely „A magyar-délszláv kapcsolatok kutatása“ címmel a Gál István szerkesztette „Magyarország és a Balkán“ c. kötetben jelent meg, megjegyzi még azt is, hogy véleménye szerint „a magyar államszervezetnek ez a szókinca az illető intézményekkel együtt semmiesetre sem északi szláv (cseh vagy lengyel) eredetű, hanem feltétlenül déli szláv,“ tehát szlovén vagy efféle.

A nyelvi kölcsönhatásokkal kapcsolatban Kniezsa egy a mi rovásunkra írandó tehertételt is említ, még pedig azt, hogy „a magyar elemek sem a magyarországi vendek, sem a határon túli szlovének nyelvében még nincsenek rendszeresen összegyűjtve s hogy a tót irodalmi nyelvnek még ma sem lévén tudományos szótára, a magyar elemek szerepét a tót nyelvben még nem lehetett tisztázni. Itt szintén egy új feladatkör kínálkozik azon fiatalabb nyelvészek számára, akik az e téren még tapasztalható jelentékeny hiányokat az annyiszor hangoztatott kulturális fölény tényleges biztosítása, de a magyar nyelvtudomány hírnevének gyarapítása érdekében is pótolni hivatottak. Az egyéb mulasztások pótlását célzó feladat pedig a tanulmányok kitudnő szerzőin kívül, akik a jelzett hiányok feltárásával, de egyébként is igen értékes teljesítményükkel valóban hézagpótló és egyúttal serkentő hatású munkát végeztek, főleg azokra a fiatalabb tudósokra vár, akik 20—22 és fél évi idegen uralom alatt gyökeresen elsajátíthatták a cseh, szlovák és szerb-horvát nyelvet, középiskolai és egyetemi tanulmányaikat is az illető országokban végezték s így ezeknek a népeknek a történetét, irodalmát, néprajzi és egyéb viszonyait is bizonyára jól ismerik. Ezt a nagyon is szükséges utánpótlást különben most már a mi egyetemünk is biztosítja, melyek keretében a jól megszervezett és kellő hozzáértéssel irányított kisebbségi intézetek sikeresen működnek és elősegítik egy minden tekintetben kellően felkészült fiatal tudósgárda kiképzését és nevelését. Biztató jel

ebben a vonatkozásban az is, hogy tudományos és irodalmi köreink már évek óta a legbehatóbban foglalkoznak a nemzetiségi kérdés, vagy az ú. n. „korszerű, nemzeti szemlélet“ tanulmányozásával és e reánk nézve döntő fontosságú kérdés iránti érdeklődésnek mennél szélesebb körökben való felkeltésével, amiről az e kérdéssel foglalkozó nivós folyóiratok, valamint az Erdélyi Férfiak Egyesülete, a budapesti és pécsi egyetem kisebbségi intézete, a Láthatár kisebbségi tudományi munkaközössége, a Magyar Külügyi Társaság Balkán Bizottsága, a debreceni nyári egyetem és — last but not least — éppen a Magyarságtudományi Intézet által megrendezett sorozatos előadások tanúskodnak. Ezek a felvilágosító és oktató munkát jelentő és évről-évre megismétlődő előadássorozatok — amilyeneknek a volt kisantant-államokban nyomát se láttuk — a vezető magyar államférfiak nyilatkozataival és a háború ezernyi veszélye ellenére tett intézkedéseivel együtt mind azt bizonyítják, hogy mi mennyire komolyan vesszük a nemzetiségi kérdés méltányos és igazságos megoldását. Már pedig ha ez így van, akkor módját kell hogy ejtsük szláv vonatkozásban is kellő számú, a szláv nyelvészetben és a szlávság történetében, sőt irodalmában és gazdasági viszonyai-ban is teljesen jártas fiatal szaktudósok nevelésének, hogy aztán nemcsak a publicisztika, hanem a tudományos kutatások és viták terén is mindenkor becsülettel megállhassuk helyünket úgy, amint azt „A magyarság és a szlávok“ című kötetben megjelent alapos tanulmányok jeles szerzői megtették, — akik a legpontosabban összeállított szakmunkájukkal egyszersmind ráeszméltetik a magyar értelmiséget a szláv kérdés magyar szempontból is egészen rendkívüli jelentőségére.

Éppen ezért nem tudom eléggé művelt közönségünk és nem utolsó sorban politikusaink figyelmébe ajánlani ezt a könyvet. Olvassák el, tanulmányozzák mentői behatóbban és a múlt megismeréséhez szükséges fontosabb adatok egész tömegén kívül igen sok hasznos tudnivalót fognak belőle meríteni, különösen a magyar szláv kulturális érintkezés és az évezredek politikai viszony alakulásáról, melynek alapos ismerete egyik lényeges előfeltétele a hazai szlávssággal kapcsolatos nemzetiségi kérdés helyes megítélésének is.

A tárgykörbe vágó érdekesnél érdekesebb adatok, hasznos, és szükséges tudnivalók valóságos kincsháza ez a 13 tanulmány s éppen ezért, különösen a történelmi múltú szoros szláv-magyar politikai, kulturális és gazdasági kapcsolataira és a jövő kifürkészhetetlen eshetőségeire tekintettel a magyar értelmiség legélénkebb érdeklődésére tarthat számot.

Hogy ízelítőül egyes, eddig csak szaktudósok által ismert részletkérdésekről néhány szemelvényt adjak, itt van pl. Kniezsának az a Melich János meggyőző fejtegetéseivel már régebben igazolt megjegyzése, hogy a magyar „tóti“ szó, melyet a szlovákok magukra olyan sértőnek találnak, eredetileg az összes szlávokra vonatkozott, természetesen minden bántó él, vagy mellékjelentés nélkül, s hogy a „szerb“ szó a magyarban csak a XVIII. század folyamán bukkan fel először, mint irodalmilag tudatosan alkotott szó. Figyelemreméltó az a megállapítása is, hogy „a Cirill által összeállított, ú. n. glagolita írást a Simeon bolgár cár udvarában 900 körül a görög nagybetűkből alakított és sokkal könnyebben olvasható írásra cserélték fel, melyet éppen ezért ma helytelenül Konstantin-Cirill bolgár hittérítőről cirill írásnak neveznek. Ez a görögkeleti szlávoknál használt cirill írás tehát a bolgár cár udvarából indult el hódító útjára. Magyar szempontból nagy jelentősége van annak a további megállapításnak is, hogy a honfoglaláskor itt talált különböző szláv népek, főleg „peremi elhelyezkedésüknél fogva aligha juthattak túl a nemzetiségi szervezeten és a magyarok által megszállt területeken már a XIII. században beolvadtak a magyarságba.“

Az orosz műveltség kialakulásáról Trócsányi Zoltán irt kitűnő és tömör-ségében is a tárgy lényegét kimerítő tanulmányt, melynek befejező részében szintén két teherterelt könyvel el a mi rovásunkra, megállapítván, hogy „a XIX. század orosz irodalma által a magyar irodalomra gyakorolt hatás-nak a kérdése még mindig tisztázatlan s hogy még senki sem kutatta azt, hogy a magyar naturalista regény mennyiben hozható kapcsolatba az oroszsal.“

A múlt év április havi eseménynek sodrában a napirendről lekerült „jugoszlavizmus“ helyes értékelésére szabadjon idéznem Hadrovics László „A déli szláv népek kultúrája“ c. tanulmányából az alábbi néhány sort: „Egységes délszláv kultúra nincs! A szlovének, horvátok, szerbek és bolgárok külön történeti múlttal bírnak, önálló nyelvet beszélnek és írnak, egyéni szokásokat és tradíciókat fejlesztettek ki, irodalmuk és mű-vészetük pedig mindig külön utakon járt. Vallásuk három teljesen külön-böző kultúrkörhöz kapcsolja őket, a katolikus szlovének, bunjevácok és hor-vátok egész lényükkel Nyugatot vallják, a bolgárokat és szerbeket az orto-doxia Bizánchoz fűzi, a mohamedán bosnyákok pedig kelettel éreznek bizonyos közösséget.“ Ezt, a tényeknek teljesen megfelelő megállapítást távolról sem új felfedezésként idéztem, hanem egyszerűen azért, mert Jugo-szlávia szinte kártyavárként! összeomlásának éppen az volt egyik főoka, hogy ezeket az egymástól még idegenkedő elemeket egy szerb vezetés alatt álló, mesterséges és erőszakolt „nemzeti egységbe“ tákolták össze, mely aztán az első komoly teherpróbánál széthullott.

Azok számára, akik egy újabb keletű politikai divat jegyében a népiség és a vérség jelszavának hangoztatásával a természetes, mert többnyire ön-kéntes beolvadás: asszimilálódás ellen harsognak és túlbuzgóságukban az elhivatottság és a megbízhatóság elbírálásánál már a hírhedt névelemzés gyakorlásáig jutottak el, ideiktatom Hadrovics említett tanulmányából a következő két elgondolkoztató mondatot: „Egy elszlovénesegett olasz család sarja, Zois báró Laibachban maga köré gyűjti a XIX. század elején a szlovén értelmiség több kiváló tagját, így a történetíró és műfordító Linhartot, stb. a szlovén nép kulturális emelése céljából. A mozgalom nagyobb méreteket csak a század nyegyvenes éveit táján öltött, amikor a lelkes Blei-weiss már népújság kiadására gondolhatott.“ Sapienti sat! A jelenség és a folyamat ugyanaz mint később pl. a horvátoknál, akiknél Strossmayer Stadler, Bauer, stb. voltak a horvát szellemiség és a horvát politikai törek-vések meggyőződéses hirdetői és lelkes képviselői.

Kellő nyomatékai rá kell mutatnom Hadrovics „Magyar-szláv iro-dalmi érintkezések“ c. másik tanulmányának azon passzusára is, mely azt a történelmi tényt domborítja ki, hogy az egész XVIII. században és a XIX. század nagyobbik felében a magyarországi szerbek voltak az egész szerb nemzetek kulturális úttörői, akik a fiatal szerb fejedelemségben nyugati mérték szerint szervezték meg az állami, jogi és kulturális intézményeket.

Ennek a közvetítő szerepnek a betöltését és a nyugati kultúrát terjesztő munkának elvégzését csak az a maga nemében akkor még egyedülálló, széleskörű egyházi és iskolai önkormányzat és az élet minden terén biztosít-tott csorbítatlan egyenjogúság tette lehetővé, melynek a szerbség magyar földön örvendett.

A horvátoknál — sajna — másképp alakult a helyzet, mert a Gáj-féle illirizmus „a fiktív délszláv egység érdekében tudatosan igyekezett kiirtani a horvát lélekből mindazt a politikai és kulturális rokonszenvet, mely a sok évszázados államközösség folytán a magyarság iránt kifejlődött... Gáj ideje óta szinte azt lehetne mondani, hogy a horvátság a Drávánál áthágha-tatlan kulturális falat vont maga elé.“ Úgy vélem azonban, hogy kölcsönös

jóakarattal — Bajza József szellemében — ezt a falat a közös érdek diktálta józan és okos politikával le lehet majd bontani.

A fenyegető orosz veszedelem idején, mely előbb a pánszlávizmus formájában jelentkezett, mostanában pedig az ezzel párosult bolsevizmus jegyében veszélyeztetni nemcsak Európa, hanem úgyszólván az egész világ biztonságát, állami és társadalmi szerkezetét és gazdasági rendjét, egészen időszerű megemlékezni arról, hogy — amint Hadrovics írja, — „a pesti lutheránus tót hitközség papja, Kollár János volt az előharcosa a pánszlávizmusnak, ennek a kezdetben kulturális, később határozottan politikai programmal fellépő mozgalomnak, melyről az a legjellemzőbb, hogy Pesten alakították ki az összetalálkozó szlovák, szerb, horvát kultúrmunkások a szláv közösség gondolatát.“ Kollárral egyébként Gogolák Lajos is foglalkozik, aki „A pánszlávizmus“ című, egészen kitűnő tanulmányában a következőképpen jellemzi a nagy szláv közösségnek ezt a fanatikus előharcosát: „Nála nagyobb eréllyel senki nem hangoztatta azt, hogy a szlávok egyetlenegy nagy nép és nyelv ágai. Ennek a szláv eszmének és közösségnek az érdekében Kollár a közeli rokon szláv népek egyesülését, a kisebb szláv népek odahasonulását a nagyobbik ölére ajánlotta.“ Hogy ez az elgondolás mennyire utópisztikus volt, azt éppen napjainkban szembetűnően a „jugoszláv“ és a „csehszlovák“ példa mutatta meg!

Hogy a kis népekre milyen sors várna Európában, ha szláv összefogás esetén történetesen Moszkváé lenne a döntő szó, azt mutatja az az évszázados harc is, melynek történetét Zsirai Miklós írta meg „Oroszok és finnugorok“ c. pompás tanulmányában. A muszka kíméletlenségre és kegyetlenségre felette jellemző a tanulmány következő adata: „A Finnország meghódítását célzó pusztító háborúk során — írja Zsirai — Moszkva hordái ellepték Finnországot, felégetve városokat, falvakat, magukkal hurcolva a dolgozó férfinepet, felkoncolva az asszonyokat, gyermekeket, úgyhogy Finnország lakossága 100.000 főre olvadt le!“ Hogy ez a muszka módszer azóta sem változott, azt megmutatták a három balti ország és Lengyelország keleti részének megszállásakor a bolsevik csapatok és politikai biztosok által végrehajtott tömeges deportálások, az elkövetett embertelen kínzások és tömeges kivégzések. De kitűnik ez Lukinich Imre: „Orosz-ukrán történet“ c., rendkívül értékes tanulmányának egyes adataiból is. „Oroszországnak — írja a többi közt — Nagy Péter óta kettős arculata volt. Nyugat felé az európai politikai törekvések, hatalmi csoportosulások, irodalmi és tudományos eszmeáramlatok megértő szemlélőjének, sőt támogatójának mutatkozott... Oroszország másik arcát csak az orosz tömegek látták és ismerték. Ez az arc a régi volt s legfőbb vonásaiban mit sem változott, kíméletlen, nyers és erőszakos maradt.“ A mostani rendszert pedig röviden és velősen emígyen jellemzi: „Az új orosz rendszer nem más, mint a propaganda és a terror olyan terméke, mely egyedülálló jelenség a világtörténelemben.“ Az orosz nép lelkiségéről pedig ezeket írja: „Az orosz életideálja a nyugodt, eseménytelen jelen, megszokott folyásával és szinte gépies berendezkedésével...“ Majd így folytatja: „A mongol uralom több mint kétszáz éve (1241—1480) az orosz népben még jobban kifejlesztette azt az önállótlan, a kezdeményezésektől irtózó és a múlthoz mereven ragaszkodó természetet... Valóban az orosz tömegek ettől fogva könnyen kezelhető eszközök voltak a mindenkori uralkodó kezében, akik velük szemben sem erkölcsi gátlást, sem pedig lelkiismereti korlátozást nem ismertek.“ Ez a lelki beállítottság adja a magyarázatát annak is, hogy az orosz tömegek olyan hamar és amint a tények mutatják, szinte fatalista megadással majdnem teljes egészében behódoltak az új bolsevista rendszernek is, melyről Lukinich találóan ezeket mondja: „Az egykedvű és tunya orosz tömegek fölé egy

jobbára idegenektől (Sztálin is georgiai!) vezetett, aránylag kis forradalmárcsoport került, mely fényes ígéretekkel és hangzatos jelszavakkal megszerezte, utóbb terrorral megtartotta és katonai erővé szervezte (mégpedig félelmetes erővé!) azokat a tömegeket, melyeknek nem volt veszténivalójuk, de mindent megnyerhettek. Az imperialista cári politika helyébe az imperialista proletárdiktatúra került.“

Az orosz uralom szörnyűségeire Divéky Adorján „Lengyelország történelmi fejlődése“ c., nagyszerűen megírt tanulmányában is találunk néhány adatot. Az 1863. évi lengyel felkelés leverése után az oroszok „számtalan lengyelt lőttek agyon a varsói citadellában és közel 100.000-nyi lengyelt száműztek Szibériába. Különösen sokat szenvedtek a lengyelek Muraviev kormányzó alatt, kinek „akasztó“ volt a neve. Ezért a lengyelek legnagyobb elnyomójuknak mindig Oroszországot tekintették, mely hazájuknak közel 80%-át foglalta el.“

Két egészen más, mégpedig magyar vonatkozású, igen érdekes adatot is találunk Divéky tanulmányában. Az egyik arról szól, hogy a német lovagrend, melyet II. Endre magyar király 1225-ben azért utasított ki Erdélyből, mert a Barcaságot el akarta szakítani Magyarországtól független rendtartomány alakítása céljából, Mazoviai Konrád herceg meghívására került lengyel területre. A másik adatból pedig megtudjuk, hogy Báthory István tulajdonképpen azért fogadta el a lengyel koronát, mert Lengyelország segítségével akarta felszabadítani Magyarországot az idegen uralom alól.

Hogy milyen nagy volt és nyugat felé meddig ért a szlávok települési területe, arról Fügedi Erik: „A nyugati szláv néphatár története“ c. tanulmánya tájékoztatja az olvasót. E szerint a déli szlávok a VII. században átlépve a Mura és az Enns vízválasztóját és a Tauern hegységet, Linzig terjeszkedtek. Itt csatlakoztak aztán a nyugati szlávok a déliekhez és a Cseh-erdő előterében a Naab folyóig haladva, jutottak el a nyugati szlávok a Thüringiai-hegységekig. Itt az északi szlávok legdélibb csoportjának, a szorboknak települési területe kapcsolódott a nyugati szlávokéhoz, s a határokat a folyók völgyeiben találjuk, melyek a lüneburgi pusztaságon át Bréma és Hamburg között az északi tenger partjáig húzódtak. Később a szorbok a Kr. u. VIII. század vége felé túljutottak a mai Bajorország és Hessen határain, megszállták Bamberg környékét, élcsoportjaik elérték a Göttinga melletti Eichsfeldet, egyes töredékeik pedig egészen Würzburg vidékéig és a Weserig nyomultak előre.“

Ezt az aránylag terjedelmes idézetet azért emelem ki Fügedi sok más szempontból is érdekes tanulmányából, mert a szláv település történetének ebből a felette tanulságos részletéből sok minden következtetést lehet levonni és megdönthetetlen érveket kovácsolni bizonyos elméletek túlzásai és az ebből folyó könnyelmű és felületes handabandázások ellen.

Szándékosan a végére hagytam Gogolák Lajos: „A szlovák és ruszin nemzetiségek története“, valamint Thim József: „A horvátok és a hazai szerbség a magyar történetben“ c. tanulmányát, mert mindkettő a többi közt olyan kérdéseket is érint és tárgyal, melyek ma is a magyar bel- és külpolitika életbevágóan fontos problémái. Értem ezalatt a nemzetiségi kérdés egész komplexumát a maga bonyolultságában és az összes igények és követelések kielégíthetlensége miatti állandó veszedelmességében. Hogy miképpen képzelték és képezik még ma is egyes hazai nemzetiségek ennek a sorsdöntő kérdésnek a megoldását, azt minden félremagyarázást kizáró módon a Lipótszentmiklóson 1848 május 10-én megtartott szlovák nemzeti gyűlés által elfogadott határozati javaslat 14 pontjából lehet megállapítani. Ezek szerint — itt Gogolák szövegét idézem — a szlovák nép az ország

legősibb nemzete. Mint a haza földjének egykori birtokos az egyenlőség zászlaja alá hívja a többi magyarországi nemzeteket. Ne nyomassák el egyetlen nemzet sem; a szlovák nép nem akar uralkodni mások fölött, de magának is szabadságot akar és egyenjogúságot követel a magyar szent korona alatt... Magyarország fel kell állítani a nemzetek testvéri egyenjogúságát. Az országgyűlés legyen nemzetek gyűlése, ahol minden nemzet nemzetként nyerjen képviselőt, saját nyelve használatának jogával. Minden nemzetnek legyen külön gyűlése is. A nemzetek határait néprajzi alapon állapítsák meg. Ne legyen magyar kisebbség kényszerítve szlovákok alá és fordítva. A megyei gyűléseken az anyanyelv, a vidék nyelve legyen a tanácskozási nyelv. Nem lehet igazi szabadság a magyar nyelv uralma alatt... és bűn az ország és a nép ellen az érthetetlen nyelven való tanácskozás. A szlovák terület iskoláiban a szlovák nyelv legyen a tanítási nyelv. De a magyar megyék iskoláiban is tanítsák a szlovák nyelvet, ahogy tanítsák a magyart is a szlovákok, hogy a két nép közel kerüljön egymáshoz. Ismertessenek el a szlovák zászló jogai; állítsák fel szlovák nemzeti gárda. Törvényes oltalom védje a nemzeti érzületet és Szlovenszón ne hivataloskodhassanak a szlovákok áruói (vagyis a „magyarónok“!).

Hogy ezzel az ország és a nemzet egységét megbontó törekvéssel a többi nemzetiségek is mennyire azonosították magukat s hogy követeléseik megformulásában milyen egyöntetűen jártak el, az kitűnik a többi közt az 1848 május 15-én Újvidéken megtartott szerb nemzetgyűlés határozatának tíz pontjából is. A második pontban a nemzetgyűlés kimondta, hogy a magyarországi szerb nemzet a Habsburg-ház alatt a magyar szent korona kötelékében szabad és független politikai nemzet. A 3. pont a Szerémséget a határőrvidékkel és a csajkás zászlóaljjal, a Bánságot a határőrvidékkel és a kikindai kerülettel szerb vajdasággá nyilvánította. Az 5. pontban elhatározták egy 50 tagból álló teljhatalmú bizottság választását az új alkotmánytervezet kidolgozására és egy állandó bizottság kiküldését a nemzet ügyeinek vezetésére. A 6. pontban kimondták a hazai oláhok nemzeti önállóságát. A 8. pont a szerb nemzeti pénztárt nemzeti célokra a nemzeti bizottság és a patriarcha rendelkezése alá bocsátotta. Végül a 10. pont szerint külön bizottságot választottak a szerbek nemzeti ügyeinek képviselőjére a prágai szláv kongresszuson. (L. Thim József: A magyarországi 1848—49-i szerb felkelés története.)

Az ezekben a pontozatokban felállított szlovák és szerb követelések természetesen a hazai oláhok programjában is szerepeltek és mind az 1861., mind az 1865—67-i országgyűlési tárgyalásokon és vitákban is a nemzetiségi képviselők ezt a lényileg az ország föderalizálódását célzó szélsőséges álláspontot foglalták el, melyről később az egész kiegyezési korszak tartama alatt sem mondtak le. Hogy mennyire egy húron pendültek az egyes nemzetiségek vezetői, erre akkor eszmélt rá a magyar közvélemény, mikor 1895-ben megalakult a nemzetiségi kongresszus, mely 1896-ban már tiltakozni merészelt a millennium megünneplése ellen és előkészítette az 1910-es évek parlamenti nemzetiségi együttműködését és a nemzetiségek együttes külföldi propagandáját Magyarország ellen (Gogolák). Ezért marad továbbra is sorskérdése a magyar nemzeti államnak a nemzetiségi kérdés, mely az 1918. évi összeomlás után még azzal is súlyosbodott, hogy a szlovák, szerb és román nemzetiségek a saját nemzeti államukba kerülven, ott a 20—22 és félévi elszakítotttság ideje alatt „nemzeti“ önértékben és öntudatosságukban szerfelett megerősödtek, ami következményeiben a hazai nemzetiségi kérdés méltányos és igazságos megoldását — mely a magyar politikának mindig nyíltan bevallott célja volt — igen nagy mértékben meg fogja nehezíteni, remélhetőleg azonban nem lehetetlenné tenni.

Végezetül még két tévedést szeretnék helyreigazítani és egy nyilván akaratlan mulasztást pótolni. Garasanin Híja, a szerb fejedelemség belügyi főnöke ugyanis a délszlávoknak egy nagyszerb nemzeti államba való egyesítésére vonatkozó tervzetét nem 1848-ban, hanem már 1844-ben dolgozta ki. Helyesbítendőnek tartom azt a beállítást is, hogy „a szlovák nép nem mindenütt állott a Morvaország felől jött felkelő szlovák csapatok zászlaja alá.“ Itt nézetem szerint nyomatékosan ki kellett volna emelni azt, hogy a szlovákok egy igen tekintélyes része, különösen pedig a keleti szlovákság nemcsak közösséget nem vállalt a Húrban, Stur és Hodza vezette szlovák felkelőkkel, hanem a magyar honvédekhez csatlakozván, vitézül küzdött a magyarok oldalán a szabadságharc tragikus befejezéséig. Ami pedig azt a lényegileg helyes megállapítást illeti, hogy „a kárpátjai ruszinok között hívei voltak a helyi iránynak, vagyis a Magyarországhoz való vonzódásnak is, azt feltétlenül kiegészítendőnek tartom azzal, hogy ennek a gens fideliss imához méltó iránynak a képviselői néhai Kurtyák Iván és Bródy András v. ruszin miniszterelnök és jelenlegi országgyűlési képviselő voltak. Ennyit, tehát a név szerinti megemlékezést igazán megérdemelte volna a lojális ruszin népnek ez a két kiváló és meggyőződéses előharcosa.

Akik ezeket a kitűnően megírt tanulmányokat figyelmesen elolvassák, azok — ha e tekintetben netán kételyeik lettek volna — meg fognak győződni arról, hogy a Kárpátmedencében a magyarság nemcsak nemzet- és államalkotó tényező volt és ma is az, hanem az összes itt élő és a szomszédos déli és délkeleti népek közt a kultúra legfőbb hordozója és terjesztője. Aki pedig különös figyelmet szentel a ruszinok, szlovákok, szerbek és horvátok történetét tárgyaló, valamint a pánszlávizmusról szóló tanulmányoknak, az rá fog döbbsenni arra az alapigazságra, hogy a bolsevizmus hömpölygő hullámai által felduzzasztott szláv tengerben milyen óriási és állandó veszedelem fenyegeti a magyar szigetet.

Talán emlékezni fog arra is, hogy Palacky Ferenc, a jeles cseh történetíró és a szláv-germán ellentét kiegyenlíthetlenségének a hirdetője, aki — notandum — a pozsonyi luteránus lyceum keretében felállított szláv tanszéknek és az ottani irodalmi körnek a neveltje volt, a szlávok egyik legnagyobb sorscsapását abban látta, hogy a magyarok a Kárpátmedencében való letelepedésükkel és itt egy viharálló állami szervezet megalkotásával megakadályozták a nyugati és északi szlávoknak a déli szlávokkal való területi egyesülését. Palackinak ez a megállapítása azonban egyúttal intelmet és jelképesen felhívást is jelentett ennek az akadálnak mielőbbi eltávolítására, amihez az első lépést az előző világháború után Benesék tették meg, amikor a Magyarország nyugati területéből kihaló „korridor“ követelték.

Az a méreteiben egyedülálló véres harc, mely most orosz földön tombol, Magyarország sorsáról is dönt. A győzelem az orosz és általában a szlávok legnagyobb részéről fenyegető halálos veszedelmet valószínűleg hosszú időre elhárítaná, a vereség viszont a kikerülhetetlen pusztulást jelentené. Ámde még győzelem és az orosz szovjet bukása esetén is maga az orosz nép az ő félelmetesen nagy természetes szaporodásával mint a többi szláv népek leghatalmasabb támasza és erőfőttartaléka itt marad. Ez a tény tehát egymagában is arra kell serkentsen, hogy a létünket ha változó mértékben is, de szüntelenül veszélyeztető szlávokkal a legkomo'yabban törődjünk és tüzetesen foglalkozunk, de nem csupán merő érdeklődésből és tudás-szomjból, hanem kötelességszerűleg is.

„A Magyarság és a szlávok“ c. kötetben közzétett tanulmányok jeles szerzői derekasan megfeleltek ennek a kötelességnek. Vajha ennek a nemes példaadásnak mielőbb mennél több követője akadna!

PROKOPY IMRE

KÜLPOLITIKAI SZEMLE

MÁR MÁSODIK HÓNAPJA tart a sztálingrádi nagy csata, mely egykor nyilván az európai hadtörténelem egyik legérdekesebb fejezete lesz. Az oroszok minden eszközt megragadnak a védelemre és miközben a német hadvezetés és a német államférfiak biztosnak mondják a város elesését s vele a délorosz front felgöngyölését, a Szovjet irányítói is mindent megtesznek az ellenállás érdekében. A sztálingrádi ütközet már régóta elvesztette kizárólagosan katonai jellegét, valósággal polgárháborús jelenségek uralkodnak benne; a partizánharcok súlypontja áttev dött a rommá l tt falak, házak közé s mialatt a német ágyúk, repül gépek állandóan ostromolják a kitartó bolsevisták ellenállási fészkeket, Sztálingrád munkássága is fegyvert ragadott s gyártelepek, üzemek váltak a védelem f fészkeivé. Ilymódon kétségtelen, hogy Sztálingrád romjai között a nemzetiszocialista és a kommunista társadalmi-politikai rendszer találkozott a dönt küzdelemben, melyb l a Szovjetunió proletariátusa is kiveszi a maga részét és mindenben eleget tesz Sztálin és Timosenko parancsainak, kik véget vetettek az eddigi hátráló taktikának s a proletárházára hivatkozva a végs kítartást követelték. A sztálingrádi ellenállást a kitartó taktikájáról ismert Rodimcev tábornok vezeti. A németek újult lendülettel rohamozzák a város üzemeit és háztömbjeit; az el renyomuló páncélos ékek helyett id vel egyre nagyobb szerep jutott a kézitusának, melyben Sztálingrád munkásasszonyai is szerepet vállaltak. A német vezetés nyomatékkal hangoztatta a küzdelem további szakaszaiban, hogy Sztálingrád kérdése tulajdonképpen már eld lt s ugyanezen a véleményen van a hivatalos német politika is.

Sztálingrád ostroma mellett talán kissé alárendeltebb jelent ség nek tetszik a középs és északi frontszakasz. Holott itt ugyancsak német jelentések említenek er s orosz támadási kísérleteket. A Don vonalánál újra heves harcok folynak s itt a jelenl év magyar csapatoknak is b ven kijut a küzdelemb l. Német értesülések azt is elmondják, hogy ezen a középs frontszakaszon nagy orosz felvonulást figyeltek meg s repül ik eredményesen támadták az orosz csoportosulásokat Kalinin körül. Északon a Néva és a Ladoga-tó partjai is új küzdelmek tanúi. Mintha a Szovjetunió ezen a télen is arra készülne, tisztában lévén saját nehézségeivel, hogy elhárító harcok provokálásával hozza mozgásba a német frontokat.

Az északi és középs front nagyjában megszilárdult vonalával szemben a kaukázusi német el renyomulás a terep kétségtelen nehézségei között is megtartotta dinamikus jellegét és a Szovjetunió hadijelentései itt inkább hátrálást jelentenek, bár itt sem fukarkodnak a kítartás hangoztatásával. A Kaukázus helyzete természetesen leg közeli l érdekl i Törökországot, Iránt, Angliát. Nyilván a kaukázusi helyzet a magyarázata egypár közeli keleti hírnek is. Így arról beszélnek, hogy a Szovjetunió visszavonta iráni megszálló csapatait abból az északi zónából, mely még a Sir Edward Grey által eszközölt századeleji perzsiai orosz-angol megegyezés eredményeként újból orosz befolyás alá került; itt csupán a GPU emberei maradtak volna, így szólnak a tengelyhatalmak távirati irodáinak közlései. Ha ez a hír megfelel a valóságnak, ez csupán az iráni angol befolyás növekedését jelentheti:

mert ha Anglia szívesen látta is az egyiptomi német roham fenyegető közelségében az orosz katonákat a Perzsa-öböl mellett, az oroszok állandó iráni jelenléte talán nehéz precedenst is jelenthetett volna idővel az angoloknak. Erre a változásra vezethető vissza az a másik híradás, mely arról beszél, hogy Irán kormányát az angol politika mindenképpen a tengelyhatalmak elleni hadüzenet irányában befolyásolja. Ha ezek a hírek igazak, ez azt jelenti, hogy az angol hatalom, mely különben Afganisztán soká orosz érdekszférát jelentő határait is átlépi néha, újabb erőteljes eszközökkel igyekszik megszilárdítani a maga közelkeleti pozícióját. Nyilván úgy vélik, hogy az indiai nemzeti politikusok letartóztatása, valamint az angol haladó körök által sem mindenben helyeselt indiai rendszabályok elegendő hátvédet nyújtanak a közelkeleti fellépésre.

A közelkeleti helyzet bizonyos angol irányú kiéleződésére vall az a sok hír is, mely az ottani angol felvonulási tervvel és vasútépítési készülődésekkel együtt Wendell Willkie küldetéséről beszél. Roosevelt elnök egykori ellenfele most mint az elnök megbízottja, barátja és külön követe utazta be a közelkeleti területeket. Ankarában ugyan nem találkozhatott a sietős kormányzati úton lévő török elnökkel, de értekezhetett a miniszterelnökkel és külügyminiszterrel, s e beszélgetésekből fogalmat alkothatott magának Törökország szilárd semlegességi politikájáról. Majd Szírián, Irakon és Iránon át Moszkvába, illetve Kujbisevbe érkezett, ahol a szovjetország vezetőség és társadalom nagy érdeklődéssel, reménnyel és ünnepléssel fogadta. Willkie több ízben beszélhetett Sztálinnál, Molotovval és az orosz politika egyéb vezetőivel, valamint érintkezésbe lépett a vörös hadsereg és a szakszervezetek embereivel is. Az amerikai megbízottat a hírek szerint mindenki a második front felállítása iránti kérdésekkel ostromolta. Willkie nem is takargatta azt a nézetét, mely szerint a nyugati hatalmaknak okvetlenül fel kell állítaniuk a második frontot s ezzel kapcsolatban elismerésének és csodálatának adott kifejezést a Szovjet előtt. Willkie ezután Csungking-Kínába távozott, ahol Csangkajsek marsallal folytatott megbeszéléseket. Ám a második front felállításáról szóló szuggesztív nyilatkozatai igen emlékeztetések maradtak. Az orosz társadalom éppen úgy visszaemlékezett rájuk, mint az angol politika, melynek ezek a kijelentések mintha kissé kellemetlenek lettek volna, mint ezt a moszkvai angol és amerikai diplomaták utazásai is mutatják. Ezt a hangulatot még jobban fokozta Sztálin rövid, de annál többet mondó nyilatkozata, melyet írott válasz formájában adott egy amerikai távirati ügynökség érdeklődésére. Ez a nyilatkozat szintén a nyugati front szükségéről és a Szovjetunió erőfeszítésének és kitartásának mértékéről beszél és a maga lakonikus módján párhuzamba állítja a Szovjetunió katonai erőfelfejtését a nyugati hatalmak ígéreteivel. Az angol munkásság és baloldali közvélemény táborában ez a nyilatkozat igen nagy érdeklődést keltett s Churchillt többször meginterpellálták miatta az alsóházban, mire az angol miniszterelnök azt felelte, hogy ismeri és alaposan megvizsgálta Sztálin nyilatkozatát. Az angol álláspont nyilvánvalóan még nem látja elérkezettnek a második front felállítását, s e ponton a kormány és a hadvezetés elzárkózik minden további utalástól és felvilágosítástól.

Willkie moszkvai útja az amerikai megbízott személye miatt is érdekes. Willkie ugyanis Roosevelt ellenjelöltje volt; a republikánus párt e bizalmi embere soká a beavatkozásellenes politika legnagyobb ellenségének és az európától való amerikai tőkés idegenkedés megszemélyesítőjének számított. A háborús fejlődést igen jellemzi, hogy most az amerikai kapitalizmus e prominens egyénisége ott van Roosevelt demokrata és valósággal „szocializáló“ környezetében s Moszkvában, Kujbisevben a Szovjetunó és Amerika viszonyának „elmélyítéséről“ beszél.

A másik igen figyelemreméltó szempont az amerikai-szovjetorosz viszony kérdése. A távolkeleti problémák szoros érdekközösséget teremtettek Amerika és a Szovjet között, melyet a mostani stádiumban nem zavarhat a kínai kérdés több vonatkozása sem, mint például az, vajjon Kína jövője az angolszász kapitalizmus, vagy a szocialista szervezkedés irányában halad-e majd tovább? Minden külpolitikai érdekközösség mellett is a Szovjetunió felé bizonyos tartózkodással tekint az amerikai politika. Rooseveltt és környezete számára ugyanis igen nagy kérdést jelent, hogy Sztálin és a Szovjetunió vezetősége milyen mértékben hajlandó elfogadni a saját területén belül az Atlanti Chartának az általános emberi jogokra és az emberi szabadságra vonatkozó és az angolszász liberalizmus hagyományaitól sugallt követelményeit. A vallási kérdés jelenleg nem szerepel az angolszász-orosz problematikában. De az amerikai ipari köröket ennél sokkal jobban érdekli a hadiszállítás állandó gondján túl a Szovjetunió háború utáni helyzete: az angolszász ipar és tőke nem veszi el szeme elől a Szovjetunió területi lehetőségeit s a német keleti térfoglalás iránti angolszász ellenszenv mögött ott vannak ezek a gazdasági megfontolások és a verseny szempontjai is.

Ami a Szovjetunióhoz szóló angol és amerikai szállításokat illeti, ezek a küldemények nagyrészt Anglián keresztül érkeznek Oroszország legészakibb tengerpartjaihoz. Az angol politika vezetői, így legutóbb Eden is egy beszédében, azt hangoztatják, hogy minden lehető hadiipari segítséget megadnak Oroszországnak. Az Atlanti-Óceánon nyilván ilyen okokból élénkült meg a tengeralattjáró-háború. Német repülőket és tengeralattjárókat — valószínűleg Norvégia támaszpontjairól — állandóan támadják a jelentések szerint az angolszász hajókaravánokat. Az angol politika hangoztatja, a német vezetés pedig tisztában van vele, az oroszok pedig bizonyos sajnálattal tapasztalják nehéz helyzetükben, hogy Anglia és Észak-Írország egyre jobban hasonlít valami nagy katonai táborhoz; ez a katonai tábor azonban most a várakozás álláspontján van s a nyugati német partvédelemre hivatkozva, mintha tartózkodnék azoktól az akcióktól, melyeket annyira sürget a Szovjetunió. Az utóbbi időben, bár történt néhány támadás Németország ipari és gazdasági gócai ellen, mintha mégis bizonyos lassabbodás állott volna be az angol bombázóakciókban; viszont többet hallottunk német légierőknek Anglia fölötti látogatásairól.

Minden Oroszország iránti érdeklődése mellett ugyanis a német politika egy pillanatra sem téveszti el az Anglia elleni hadviselés érdekeit és követelményeit. Erről az elszántságról tanúskodnak a német vezető férfiak, elsősorban Hitler vezér és kancellár, valamint Ribbentrop birodalmi külügyminiszter nagy beszédei. Szeptember 31-i beszédében a Führer mérséklettel és higgadtan nyilatkozott a folyó orosz hadműveletekről, melyeket úgy jellemezte, hogy ezen a nyáron a német haderőnek előre meghatározott céljai voltak, és pedig a déli orosz erők felmorzsolása, valamint a mögöttes területek hatalmas arányú gazdasági megszervezése. A Führer beszéde emellett erélyes nyilatkozatokat tartalmazott Anglia ellen s akárcsak pár nappal előbb Ribbentrop, ez a beszéd is az adott időpontban Anglia ellen bekövetkező légitámadások eljövételét hangoztatta. A Führer szónoklata kifejezése volt a győzelmi akarat mellett annak a hitnek is, hogy Németországot semmiképpen nem lehet megverni. Ugyancsak győzelmi öntudatot hangoztatott Ribbentrop külügyminiszternek a hármasegyezmény évfordulóján, szeptember 27-én elhangzott beszéde is. A japán és olasz szövetségesre való hivatkozás mellett ez a beszéd jelentette be először a sztálingrádi német győzelmet a küzdelem tetőfokán, majd meg részletes adatokat hozott Oroszországnak területben, lakosságban, hadianyagban elszenvedett veszteségeiről. Ribbentrop beszéde is a belső német közvéleményhez fordult a maga tagad-

hatatlan diplomáciai fontosság és aspektusa mellett és Göringnek a német termelés és élelmezés javulását, lendületét kifejtő beszédével, valamint Göbbelsnek az Új Európáról szóló beszédeivel és cikkeivel egyetemben igen jelentős és érdekes helyet foglal el a német háborús nyilatkozatok között. Göbbels miniszter pedig legutóbb felkereste az angol bombázást szenvedett München lakosságát, megértően nyilatkozott a nehéz helyzetet illető emberi kifakadásokról és hangoztatta a német nép győzelmi hitét. Példákat hozott az angol bombázás bátor elviseléséről. Rámutatott az élelmezési helyzet javulására. Kifejtette, hogy ha Németország kibirta a 30 éves háborút, a mostani nehézségeken is győzni fog. Ezek a beszédek a német kitartásnak és hadviselésnek valósággal szimbolikus cselekedetei, melyek szintén oda tartoznak a kor hadtörténetéhez.

A háború súlypontja tehát változatlanul Keleten van. Anglia és Németország érintkezése elsősorban a légiháború és a tengeri hadviselés módjaival történik. A német tengeri és légi erők tovább támadják az angol hajókaravánokat és közben az angol hatóságok is számolnak erősödő német légitámadásokkal, melyekre előkészítik a lakosságot. Churchill közben azt hangoztatja, hogy minden egyes vereség csak újabb utat jelent a győzelemhez. Mialatt Churchill a második front kínos kérdése miatt egyelőre bizonyos tartózkodást mutat, a parlament és a közvélemény előtt újra felemeli szavát Eden angol külügyminiszter, aki talán még Churchillnél is ádázabb ellenfele a tengelyhatalmaknak. Eden szeptember 26-i beszéde dicsőítően szólt a Szovjetunióknak szóló szállításokról, majd meg részletesen elemezte a Németország elleni légitámadások jelentőségét. A beszéd hevesen támadta a nemzetiszocialista rendszert s hivatkozott a német megszállás alatti angolbarát országok állapotaira, valamint az ide irányuló német telepítésekre. Végül pedig újra felvetette a háborúutáni nemzetközi bíraskodás gondolatát. Ez utóbbi pontra Hitler vezér és kancellár mintegy reflektált is legutóbbi nagy beszédében s kifejtette, akárcsak Ribbentrop is, hogy Németország már csak azért sem lép elő ilyen javaslatokkal, mert mindig reméli, hogy saját népük előbb-utóbb ügyis eltávolítja a háborús politika legfőbb hordozóit és fenntartóit.

Az angol politika tehát tovább foglalkozik az európai beavatkozás elméletével. Egyelőre azonban a partraszállási technika gyakorlásánál tartanak az angol csapatok. A múltkori dippei vállalkozást ismételték meg Tobruk partjain, majdpedig az atlanti partok mentén fekvő, Guernesey és Jersey szigetek közti Sercq szigeten. Az angol indokolás szerint ez a partraszállási kísérlet az ottani angolok védelmében történt. A német hatóságok ugyanis eltávolítják a szigetről és németországi munkatáborokba szállítják mindazokat az angol állampolgárokat, akik nem születtek e kis szigetek területén, s emiatt több öngyilkosság is történt volna. Ez alkalommal az angolok megkötözték néhány német hadifoglyot, akárcsak a dippei vállalkozásnál, hivatalos indokolás szerint hogy meg ne semmisíthessék okmányaikat és a náluk lévő esetleges utasításokat. Ebből az esetből óriási diplomáciai bonyodalom támadt; a németek a nemzetközi hadi jogra és a hadifoglyok becsületére hivatkoztak és megtorló intézkedésekkel feleltek, miközben az angol kormány és vezérkar különböző cáfolatokkal és magyarázatokkal kommentálta az esetet.

A német partvédelem nemcsak Franciaországban örökös az új Európán, hanem az északi partokon is. Németország és a vele rokonszenvező mai norvég rendszer ezért tesz meg mindent az esetleges norvégiai ellenállás leküzdésére, mire különben annyit hivatkozik a londoni emigráns kormány, élén Haakon királlyal. Quisling kormányzatának körében egyre többet hangoztatják a német vezetés alatt álló Nagy-Germánia gondolatát, melynek

megvalósításában Quisling politikája oroszánrészt kér magának. Így Quisling pártjának már egy évvel ezelőtt felállított listája és személyi referátumai alapján törték le a legutóbb Trondhjemben kitört szabotázs-akciót. Quisling kormányzata azonkívül sokat foglalkozik azzal, hogy a lakosság hangulatát a Nasjonal Sammling, az általa vezetett nemzeti egységpárt érdekeivel egyeztesse. Ennek során Quisling politikája összeütközésbe került bizonyos norvég egyházi tényezők magatartásával. Egyébként itt a Norvégiával soká némileg tartózkodó viszonyt tartó Svédország is hallatta hangját, éspedig a Quisling-féle rendszabályok ellen. Mintha a svédek különböző megnyilatkozásait azok a hírek is irányítottak volna, melyek a szomszéd Finnországról kerültek forgalomba a finn különbékét, egy Amerika által történő békeközvetítést, majd meg a pápa Finnország melletti felléptét illetőleg. A finn kormány szükségesnek látta újólág nyomatékosan megcáfolni ezeket a híreket, melyek nem látszottak talán számolni a német haderő finnországi jelenlétével és súlyával. Németország szerint a svédek viselkedése sem egyeztethető össze az új Európa szellemével. Így kínos feltűnést keltett az a hír, hogy a svéd választások során a kommunisták jelentékenyen megerősödtek. Tudvalévő, hogy Svédország Európa egyik legelső és legjellegzetesebben tőkés országa, melynek társadalmában a tőke mellett a történelmi hagyomány kultusza is rendkívüli szerepet játszik. Ilymódon a kommunisták megerősödését nem is lehet másként felfogni, mint Németország ellen irányuló demonstrációnak. Így történt, hogy egyik cikkében Göbbels miniszter erélyes sorokat írt a semlegesek magatartásáról, mely mindenképpen meg akarja kontremínálni az új Európa rendjét. E cikkből egyébként Svájc némely körei is sokat érthettek, aminthogy Göbbels miniszter szándéka is ez volt.

Az északi kérdés bonyodalmaiban külön fejezetet igényel Dánia helyzete, ahol tudvalévőleg a német megszálló hatóságok a dán hadsereg leszerelése és a támaszpontok megszállása után életben hagyták a régi kormányzati rendszert. Ilymódon Dániában, akárcsak Finnországban, a szociáldemokraták is ott vannak a német katonai felsőbbtség alatt élő országok kormányzaiban. Természetzerűleg a németek jelenléte jelentős mértékben szabályozza az illető államok belpolitikai és világnézeti helyzetét, melyet — különösen Dániában, de nyilván nemkülönben Finnországban is — bizonyos mértékű tartás és tartózkodás jellemzett. Az utóbbi időben azonban a dániai német hatóságok egyre több szabotázsakcióra lettek kénytelenül figyelmesek. A német tényezők szerint a szakszervezetekben egyre jobban eluralkodik a nemzetiszocialista-ellenes szellem s a szakszervezetek valósággal központjai annak a szellemnek, melyből ez a tevékenység megszületett. A német katonai és megszálló hatóságok tehát felhívták a dán kormány figyelmét ezekre a jelenségekre, különösen azután, hogy a szakszervezetek tagjai és a közönség egy része megvetéssel és szidalmakkal fogadták az északi szabadcsapat dán tagjait, akiknek nagy-germán szellemtől áthatott csoportja éppen most tért vissza Oroszországból. A dán kormány is észrevette ezeket a jelenségeket s mivel Buhl miniszterelnök most tartott expozéjának szavai szerint mindennél fontosabbnak tartja a német-dán jóviszonyt, valamint az új Európában Dánia megfelelő helyének biztosítását, azért elhatározták a dán büntetőjog reformját. Ezt eddig a halálbüntetés hiánya, valamint bizonyos enyhe kezelés jellemezte; az új európai és háborús viszonyok Dániában is szükségessé tették az erélyesebb fellépést.

Talán soroljuk az északi kérdés komplexumába a hollandiai és belgiumi fejleményeket is. Hollandiában a szabotázs- és németellenes cselekmények éppen úgy erélyes intézkedéseket tettek szükségessé, mint Franciaország megszállott területein. Ugyanez a helyzet következett el Belgiumban is, ahol többször követtek el merényleteket. A német hatóságok most Belgium

egész lakosságára kiterjesztették a munkakényszert. Erre már azért is szükség van, mert Németország a maga részéről is egyre jobban hangoztatja, hogy munkásokra van szüksége, ami természetes is a keleteurópai fejlemények közepette.

A munkáskérdés különben állandó gondja Franciaország politikájának, illetve a francia-német viszonyoknak egyik legégetőbb mai problémája. Németország újabb francia munkásokat kíván és Laval miniszterelnök eleget akar tenni a maga és Pétain marsall erre vonatkozó ismételt ígéretének. A közvélemény bizonyos passzivitására tehát Laval határozott rendszabályokkal felel. A francia kormány különben némi átalakuláson ment át, ami csak a németbarát kurzus megerősödését mutatja. Így kivált a kormányból Bénoist-Méchin államtitkár; ez a fiatal arisztokrata a jobboldali és németbarát politika régi híve volt, nagy munkát írt a német hadsereg történetéről. Laval kormánya egyébként tovább foglalkozik a belső francia közigazgatási és munkaügyi viszonyok rendezésével, valamint a zsidókérdés nemzetiszocialista szellemű megoldásával. Így az az intézkedés, hogy a megszállott területekről a zsidókat deportálják, érezhető hatást tett a francia-amerikai viszony alakulására is. Laval Amerikai közbenjárásra utóbb hozzájárult, hogy 5000 gyermeket átvegyen Amerika. Mindezen kérdéseknél még sokkal jobban foglalkoztatja a mindenképpen német vonalon haladó francia kormányt a gyarmati kérdés. Itt van Madagaszkár angol megszállása, melyről a kormány közleményei kiemelik, hogy a francia csapatok mindvégig ellenállának az angoloknak. A közvélemény passzivitását Laval sajtópolitikája a régi francia becsület és a katonai erények felmutatásával befolyásolja. Itt van azután a sok újabb hír, mely Dakarról, illetve Dakarnak az amerikai és angol csapatok által való megszállásáról beszél. Újra felmerültek a hírek, melyek erélyes angolszász-afrikai politikát sürgetnek és ezek aggodalommal töltik el a francia miniszterelnököt, aki a francia ellenállás hangoztatásával hű marad politikája alapvonalaihoz. Egyelőre az eddig független Libéria afrikai köztársaság fővárosában szálltak ki amerikai csapatok.

A déleurópai, illetve afrikai kérdés tehát feléledt. De vessünk előbb egy pillantást a Balkán viszonyaira. Az új Horvátországban, mely a poglavnik vezetésével beilleszkedett az új Európába, tovább tartanak a csetnikek és szerb szabadcsapatok erélyesen elfojtott háborgásai. A poglavnik legutóbb tisztelgett Hitler Adolf főhadiszállásán. Ezután nem sokkal változások következtek a horvát politikában és Kvaternik marsall, valamint a marsall környezete távozott a kormányzatból. Kvaternik marsall ezután Szlovákiába utazott üdülésre. Külön fontos részlete a horvátországi viszonylatoknak az olasz tengeremelléki csapatok jelenléte.

Ami Romániát illeti, a román csapatok ott harcolnak a kaukázusi németek vezetésével. Románia politikai vezetését fokozott mértékben veszi a kezébe Mihai Antonescu. Antonescu marsall viszont inkább csak a legfőbb hadi és állami ügyekkel foglalkozik. A Fekete-tenger erős vonzást gyakorol a románokra. Egy nemrég napvilágot látott közlemény szerint Romániának most nincs alkotmánya; ez az állapot az 1941-es vasgárdistalázadás leverése óta áll fenn. Kifelé passzív szerepet játszik visszavonultságában Maniu Gyula; ám a román politikai élet összes tényezői, volt ellenfelei, így a Bratianu-k is, fokozottan figyelik viselkedését.

Jegyezzük itt meg külön, hogy a német hadijelentések a sztálingrádi és kaukázusi szakaszon megemlékeznek szlovák katonákról is. Szlovákiában állandó állampárt van alakulóban és hivatalos helyen cáfolják a londoni emigránsok híreit, melyek szerint Tiso elnök ellen merényleteket követtek el. Szlovákiában egyébként nagyszámú német gyermek nyer fogadtatást és üdülést.

Az új Európa középeurópai helyzete nyilvánvalóan befolyással lehet az újabb fejleményekre, melyek a Közel-Keleten és Afrikában érlelődnek. Az angolok új offenzívát készítenek elő Egyiptom határán és a németek hírül adják, hogy a Führer beszédének alkalmával Berlinben tartózkodó Rommel tábornagy visszatért a hadműveleti területre. Ez a készülő offenzíva a Malta elleni heves légitámadásokkal nyer bevezetést. Az olasz flotta új akcióba kezdett a Földközi-tengeren és a tengelyhatalmak jelentései szerint a német repülő és az olasz tengeralattjárók és cirkálók az eddiginél nagyobb mértékben ellenőrzik a földközitengeri angol hajózást és hadianyagszállítványokat.

Az egyiptomi helyzet új alakulása természetesen közletről érdeklí Törökországot, ahol figyelmet keltett Papén német nagykövet berlini útja, mely alkalommal Szófiában és Budapesten is megállított és tárgyalásokat folytatott. Német részről kiemelik, hogy Török- és Németország szíves viszonyban állnak és kölcsönös készséggel bonyolítják tovább kereskedelmi szerződéseikből folyó szállításaikat. Törökország kitart semlegessége mellett, de változatlan érdeklődéssel tölti el a kaukázusi hadihelyzet fejlődése. Ugyanígy figyelemre tart számot Törökországban Anglia iráni politikája, melynek lehetnek kihatásai a törökök felé is. Sok figyelemben részesül az az állandóan folyó vasútépítési munka is, mely Szíriában és Palesztinában folyik és mely új forgalmi, gazdasági és hadászati szállakait kapcsolja össze Egyiptommal a Közel-Kelettel. Mindennek jelentősége csak akkor lesz igazán világos, ha figyelembe vesszük, hogy Anglia a Közel-Keleten legalább is olyan táborot igyekezett kiépíteni, mint odahaza; hiszen Rommel legutóbbi nagy előretörésekor az angolok igénybe vették közlekeleti tartalékaikat is.

A közlekeleti és afrikai haditervek különben elemi részei a nyugati szövetségesek újabb szándékainak. Az afrikai hadszíntér általános kibontását különösen Amerika sietteti. Az USA most szilárd lábra állította Brazíliával való háborús kapcsolatát és sürgeti az afrikai támaszpontok megszállását Brazília áttellenében; a francia-amerikai viszonyt ez a gond alaposan beárnyékolja. Ugyanakkor Amerika kemény harcot folytat Japán ellen a Salamon-szigeteken és Új-Guineában; közben pedig a Kínának szánt szállítványokkal igyekszik akadályozni Japán nagykeletázsiai politikáját, melyet Berlinben annyira méltányolnak. Mialatt Brazíliát teljesen bevonták a hadviselők közé, azalatt a tengelyhatalmak hírei regisztrálják az USA konfliktusát Csilével és Argentínával, mely Sumner Welles külügyi államtitkárnak e két államban állítólag működő, ható tengelypropagandáról szóló kijelentéseiből keletkezett. Ezek a részletek és fejlemények azonban még további híreket és újabb megítélést igényelnek.

Roosevelt elnök diplomáciája ezalatt Európában sem maradt tétlen. Az elnök külön megbízottja, Myron Taylor XII. Pius pápához utazott és többször magánkihallgatáson jelent meg előtte. Kétségtelen, hogy az amerikai politikának méltányolnia kell a katolikus szempontokat: az USA húszmilliónyi katolikus lakossága, a délamerikai katolikusok tömegei, az ír kérdés esetleges feszültségei mind azt tanácsolják. És, bár azt tartják, hogy Taylor tájékoztatta a pápát Amerika politikai szempontjairól, a megbeszélésekről nem tudhatunk semmi bizonyosat, egyedül csak azt, hogy ez a látogatás is a pápaság mindjobban növekvő világpolitikai helyzetének, magas isteni és emberi missziójának tanújele, elismerése s nyilván mint ilyen részesült a pápaságra oly tekintettel lévő olasz kormányzat hallgató tudomásulvételében.

GOGOLÁK LAJOS

SZÍVEK PATIKÁJA

MONTAIGNE ÍRTA VOLT néhány száz évvel ezelőt, hogy a törvényeknek nem azért van hitelük, mert igazságosak, hanem mert törvények: ez tekintélyük misztikus alapja. Ugyanilyen misztikus varázslat alapján engedelmeskedik a magyar nép a nyomtatott írás mindenféle hírközlési módjának. Az a helyzet, melynek válságában teste közvetlen közelségével benne van sokkal nehezebben oldható meg, hogy szükségesnek ne érezné a bet legtávolabbi, legbizonyosabb s a messziség miatt, valamint a kinyomtatott ólombet k csálhatatlansága miatt fölebbezhetetlen ítéletét megszerezni. Szemük még elég bizonytalanul botorkál a lap hasábjain nem olvasnak, hanem inkább sillabizálnak. Ez is növeli a bet ben adott igazságtévés értékét, mert nehezen kínlódva jutnak el odáig, hogy értelmükbe vés djék a nekik szóló üzenet. A lapok ezt már régóta megérezték: erre épültek a szerkeszt i üzenetek és tanácsadó rovatok. Egyik céltudatosan néplapnak szerkesztett újságnál hosszabb id óta vigasztalom népünk minden szívefájdalmát az erre a célra több évtizede fennálló Szívek Patikája cím rovatban. A bet k mögé, az ismeretlenség homályába húzodom. Az ország minden részéb l felkeresnek aprók és feln ttek, legények és leányzók, apák és fiúk, szül k és gyermekek korban, emberi értékben és gondolkodásban annyira különböz olvasók! Egy anonim-bíró ítéletét várva-várják egy ismeretlen valaki megfellebbezhetetlen verdiktjét, aki valahonnan fentr l ítél, dönt, vigasztal, biztat és irányít. Akit ismer azokban már nem bízik ez a furcsa bels affinitással sok emberb l összezúdult vigasztaló közönség. A személyes ítéletalkotás esetszer ségében nem talál végérvényes döntést, tehát távolba tekint az ismeretlen fórum felé, melynek tárgyilagosságát, várva-várt döntését, emberfeletti igazságát éppen személytelensége adja meg. Vagy mint az a beteg, aki már öt-nyolc-tíz-húsz orvost felkeresett s mivel egyik se tudott balzsamot csepegtetni sebére elmegy titokban egy kuruzslóhoz, akir l senki sem tud, csak maga. És ha nem is a t le kapott orvosság, de az új lélektani helyzet valami új bátorságot ad, új er t a bajok elviseléséhez.

Hogy ez a lélektani helyzet kialakuljon, kell, hogy a néplaphoz idomított lelki klinikához olyan valaki forduljon valamiféle megoldásért, aki közvetlen és adott környezetében már annyira szembekerül embertársaival, családjával, gyermekeivel, feleségével vagy férjével, udvarlójával, vagy kenyéradó gazdájával, hogy a maga sokrét és számára már megoldhatatlannak látszó problémából nem talál kiutat. Ilyenkor vagy új reményért, vagy valami bels kompenzációt keresve titokban, mások tudta nélkül, fogja a pennát és sokszor kusza vonásokkal, henye fogalmazású mondatokban, fakult papíroson kiírja magából a panaszait. Furcsa mentség ez, furcsa megszabadulás, különös kompenzáció l Egy reménytelen helyzetben egyedül áll és széttekint, hogy vezet t válasszon ki magának, olyan nagyhatalmú és annyira fölötte álló vezet t, akit l sorsszer belenyugvással fogadjon el irányításokat. Ez a bíró ne rendelkezék közvetlen személyiséggel, ne kelljen vele diskurálni, ne adjon fel viszontkérdéseket, ne tudjon többet, mint amennyit el akart neki mondani és az igazság egész és részletes kitudakolásáért ne tehesse t a keresztkérdések záportüzebe. Csak t hallgassa meg, csak az el adása alapján fogalmazhassa meg ítéletét és egyáltalán ne vonultathasson fel ellene tanukat. És ugyanakkor, hogy még a környezete se sejtthesse, hogy ki a panasztev személye, jelige mögé bújik. Természetes, hogy erre a Szívek Patikájának láthatatlan patikusa a legalkalmasabb bíró, akinek minden sora kúriai döntvény a panaszkozó szemében. Ez a helyzet kényelmes és veszélytelen még akkor is, ha a panaszkozó fejére olvassák, hogy a hibás. Sokszor annyira belebonyolódnak saját problémájukba, hogy a legegyszer bb esetb l sem tudnak kiigazodni. A panaszközőknek egy egészen kevés, de nagyon azonos természettel rendelkező száza-léka olyan, hogy a panaszködás els számú tulajdonsága, els rangú

életmegnyilvánulása és szereti a szemernyi bajokból is a tragikus helyzetek kővárát megépíteni. Ilyenkor egész könnyű a helyzetünk, mert az ilyen emberfajta vigasztalásához az írott betű szentsége éppen elég, — akármit mondhatunk nekik, — elfogadják és úgy néznek rá, mintha imádságos könyvből olvasnák, — valami misztikus áhitat árad feléjük a nyomdafestékből és az ólomból öntött betüből. Hogy ez miképpen is alakult ki, nem lehet egészen világosan utánakövetkeztetni, de előttük az is elég, hogy ezeken a betűkön nem látszik az emberi kéz vonása, nem ceruzával írták és nem is tintával és nem lehet a papírról ezeket a sorokat és ezeket a mondatokat a világon semmiféle radírral leradírozni, — úgy, ahogyan a gyermekeik az elemi iskolai füzetekben — ott a szemük láttára — annyiszor meg szokták tenni és mindig sikerrel, ők szoktak is változtatni az iskolai dolgozatok szövegén, — de hát ezen a kinyomtatott íráson már nincs emberi hatalom, hogy megmásítsa és átalakítsa, vagy megcáfolja és ellenkezőjére fordítsa. Természetük az áradó panaszkodás, érzelmi túlfeszültség, állandó szembenállás a világgal, amelyiket megváltoztam! semmi erejük nincs sem fizikai, sem szellemi formában, — de érzelmi életükben annál inkább szembeszállnak vele. És ez a szembezállás sokszor leszerelődik magában a panaszkodás lendületében és nagy mérteiben — az ilyen emberek levele általában nagyon hosszadalmas, néha kissé cáfolja önmagát is, néha máshova lyukad ki, mint ahonnan kiindult — és mire már a kinyomtatott vigasztalást olvassa, általában vissza is állt már a lelki egyensúlya. Ezt abból következtethetjük, hogy a vigasz elvonása után általában megszűnik jóideig a levelezés, hónapok telnek el, esztendők múlnak, míg ismét jelentkeznek, de akkor aztán annál hevesebben és egészen más bajokkal.

A Szívek Patikájához fordulók problémái ott evesednek sajnó sebbé, — valahol legbelül a lélek alján — mikor vagy embertársaikat nem tudják irányítani, vagy családjukban nem alakul ki az őket megillető hatalom, vagy nem találunk olyan élettársra, aki az élet bonyolult és súlyos „páros vállalkozásán“ végigvinné őket. Egyszóval a társtalanság, a magáramaradottság érzése váltja ki végső menedékként a távoli ismeretlenhez folyamodás tényét, mint új kapcsolatkeresést és egy csaknem emberfeletti humánus, ember-séges életmegoldás utáni óhajozást. Amikor már az élő szó nem teremthet emberek közt kapcsolatot és nem bonthat fel összegubancolódott helyzeteket — akkor kényszerülnek az önfeltárás és öngazolás személytelen módját keresni: ez a Szívek Patikája. Már maga a vigasztalás, hogy íme mégis van, aki csak vele foglalkozik, csak őt vigasztalja, csak az ő baját teszi magáévá és minden fenntartás nélkül neki ad igazat.

Rendkívül nagy a lélektani hatása annak az újszerű és minden bírósági fórummal vetekedő ténynek, hogy saját panaszát—amit gátlás nélkül árasztott ki problémákkal tusakodó lelkéből — világosan, sokszor saját fogalmazásánál is világosabban olvashatja ő maga és olvashatják mások is. Azért olvashatja világosabban, mert szókincse szegényebb, fogalmazása kuszább, mondat-szerkesztése szabálytalanabb és ügyetlenebb és nem rendelkezik túlságos nagy kifejező erővel s csak érzi, amit mondani nem tud. Mi viszont éppen az ő érzéseinek, fájdalmának és panasza természetének jobban megfelelő jelzőkkel cseréljük fel egyszerű, kezdetleges kifejezéseit és már ezzel félig gyógyítunk is! Sokszor a hosszadalmas és csaknem érthetetlenül rendszertelen leveleiket az érthetőség kedvéért is, a lap helyszűke miatt csak összevonjuk — szinte drámaiabbá tesszük, „művészi kompozícióba“ vonjuk, a lényeg változtatása nélkül, de hogy ő maga is jobban áttekinthesse és az olvasótársai is közvetlenebbül érzékeljék a baját. Vigasztalódása már azzal megkezdődik, hogy megtaláltuk a megfelelő szavakat érzelmeire, tehát nem értettük félre azt, amit velünk közölt. Ezért bizik bennünk feltétlenül. Maga az a helyzet erősíti bizalmát, hogy az ő személyes ügyeivel nyomtatott sorok foglalkoznak, személyének kipellengérezése nélkül. Ott sugárzik előtte ez a fekete betűhalmaz, szerzőjét közel érzi magához és egyszerre helyzete és környező

embertársai fölé emelkedve, azt hiszi, hogy külön lett, hogy erősebb lett és önmagából, saját értelmi és érzelmi világából az igazság paragrafusait emelhetette ki. És senki nem látja meg rajta ezt a változást! Úgyszólván „ellopja“ önmagát környezetéből és azokból a kínos helyzetekből, amelyek eddig úgy rágták, mint a szú a fát. Újra, meg újra előveszi a hírlapot. Közelebb hozza a szeméhez, mint ahogy általában olvasni szokta az újságokat. Jobban firtatja a betűket, a sorokat, mint egyébként. Gondolatban is, néha-néha félhalkan, motyogással kísérve, a maga értelme szerint adja meg a hangsúlyt a szavaknak. Egy egész mondat sok neki egyszeri elolvasásra. Egy szívére ható szó kárpótolja hosszú szenvedésekért és rögtön meghatja, annyira, hogy többször kisillabizálja és újra meg újra végigolvassa. Ez az első alkalom, amikor a postás kezébe adja az újságot, ez az első öröm és első, széles lelkesedés.

De hány van olyan, aki összekuporgatott krajcárokért sokszor-sokszor megveszi a lapot, míg végre kezébe kerül éppen az ő ügyét le-tárgyaló szám, az, amelyre oly régóta várt. (Nem mi várjuk meg és nem céltudatosan várjuk meg, de hiszen annyi a panaszkodó és oly nagy a levélhalmaz, hogy nem kerülhet az ő ügyére olyan hamar sor!) Ha így vette meg a lapot a falusi „rikkancstól“, aki kiabálás nélkül is elég feltűnően viszi végig a községen az újságot, és a kis-ajtóba kiállókhöz jóelőre észrevehetően közeledik, — akkor csak a jelígejét keresi, de nem olvassa el az üzenetet. Nincs hozzá ereje —, csak majd akkor, ha egyedül maradt és elvonatkozik a közvetlen közelében ott élő emberi társadalom? tól. Ne zavarja meg őt senki az első olvasásban, mert imádságot még olvashat mások jelenlétében, hiszen azt mindenki szokta, a nyilvános imádkozás szinte „etikettszerű“ kötelesség, — de ez csak neki szól, ez csak az ő ügye, erről más senki nem tud, csak aki írta. Ehhez nem kell társ, sőt ez nem is bírja el a társat, hiszen a levél is abból a megokolásból származott, hogy ismeretlen és távoli bírósági közegnek tárja ki baját — miért volna hát szükséges éppen ilyenkor egyetlen szempár, vagy egyetlen hang a közelében?! Mondom, elvonul és a fenti módon gyötrődik végig rajta, legtöbbször írástudatlansága és rossz olvasó-képessége miatt. Amikor túljutott ezen, akkor előveszi az ollóját, kivágja a lapot, gondosan összehajtogatja és a megmaradt újságrészekbe pakol szalonnát vagy ételt, vagy felhasználja bármi másra, — de ezt az egy darabot nem! Ezt bezzeg erekyeként tiszteli és elteszi, de úgy, hogy legtöbbször kéznél legyen: az imakönyvébe. Így még a mi vigasztalásunk elkíséri őt a templomba is, és imádságok, litániák, zsoltárok és zsolozsmák közben lopva, titokban, újra meg újra betűzgetheti, talán nem is az egészet, csak azt, amit olyan nagyon várt, és ami olyan nagyon jól esett: azt a mondatot, amely utat mutatott neki, hogyan jusson ki bonyolult helyzetéből. Nyugodtan szemlélteti most már. Nem baj, ha belepillant más is, hiszen nem tudják, hogy neki szól, de ha meg tudnák is, nem ártana neki, mert a panaszokon már túl van és a gyógyulás útjára került, de ezenkívül is a kinyomtatott betűk mágikus sugárzásával van ellátva ez a kis igazságtézés, ez a kis bírói ítélet, amelyet a szívek patikusától a nyomtatott sorokban kapott. Most már nem futna el, ha megtudja, hogy a szomszédja is olvasta, mert van ereje kis kép-mutatással magát érdektelennek tettetni, ezzel is erősíteni saját lelki helyzetét.

Van aztán néha olyan tanácskérés, amit megrovó válasz követ, mert az erkölcsi kisiklás olyan kétségtelen bizonyítékát adják, amelyet az olvasó is és mi is paragrafusszerű ridegséggel jogosan megállapíthatunk és követ ebben bennünket az olvasók hada is. Nemcsak szerelmi ügyekben, családi bonyodalmakban, de az élet általános vonalán mozgó kérdésekben furcsa, ferde beállítások, amelyek jogosultságuk igazolását kívánják tőlünk. Ezt persze meg kell tagadnunk, sőt tiltakoznunk és megrónunk kell érte. Az ilyen üzeneteinket nem teszik az imakönyvbe, de legalább olyan érzést vált ki belőlük, mint a nyilvános megszégyenítés. Hatása megvan és bizonyos, hogy megvan a nevelőereje is.

Így irányítják az ösztönös lelki rúgók a lelki klinikánkhoz fordulókat. Egész természetes, hogy ez a bizarr s rendesen nagyon is nyilvánvaló mentességkeresés sokszor bájos felszínességgel történik. A tanácskérőknek körülbelül egyötöde a falusi kölyöklányokból kerül ki. Ezeknél elragadó őszinteség vezet a tollat! Elsősorban nehézkesen fogalmaznak, hiszen nagyrésztük éppen csak hogy elvégezte a hat elemet, tehát aligha áll birtokukban az a stíluskézség, amellyel alakoskodhatnának és a nagyképűsködésre sem rendelkeznek megfelelő frazeológiával. Szókincsük határozottan szegényes és oly kevés megelevenítő erővel tud kifejezésteljes lenni, hogy őszinteségük éppen ezért, emiatt a poetikus dadogás miatt hat olyan közvetlenül. E kinyíladó lelkecskébe a néhány kis kuszán összerótt sorból is könnyű belátni s problémáik megfejtéséhez éppen ezért nem kell nagy pszichoanalitikai készség. Megkapó jelenség, mikor egy-egy ilyen falusi leánygyermek érzelmi világa ingadozni kezd, amikor a fundamentum, az egyéniség még nem is kapta meg éles körvonalait! E kis lelkecskék akkor szoktak először tétovák lenni, amikor már házukhoz kezdett járnai az udvarlásra a család és a falu közössége által számontartott — s egyben ellenőrzött — valamelyik legényke. Egyszer-kétszer meg is jelentek tán a kollektív udvarlási alkalmon: a közösségi bálon — s aztán egyszerre csak úgy elmaradt a háztól a kis udvarló! Az a meghökölés, amelyet ilyenkor ki lehet olvasni panaszkodó levélkéikből, megható lelki tünet. Szókincsük szegénysége ellenére is van panaszuknak valami különös lendülete és bája. Az ő első kis fájdalmuk olyan, mint a gyöngyagyló védekezése az először testébe került homokszem ellen, — körülveszik az első, legelső szerelmi fájdalom csodálatos burkával. Azt kell tehát nekik érzékletesen bebizonyítanunk, hogy az első szerelmi csalódás oly szép és oly sokat ér, mint egy fájdalom árán szerzett gyönyörűség. Az érzések első zűrzavara után sok ilyen homályos és ki nem ismerhető felhőzés borul még lelkük egére, amíg gyöngyeik száma egyre nő, az emberi kapcsolatokat egyre több fájdalommal alakítják ki maguk között és a felnőtt társadalom között, nőiségük egyre több csalódással keres hozzájuk teremtett férfiasságot, míg végül is rá kell találniuk az igazi élettársra. Ha majd akkor visszatekintenek kiábrándulásaik egész sorára, emlékezetükben értékes sorként fűzik fel az őket ért csalódásokat. Igyekszünk némileg, igen észszerűen és lehetőleg diplomatikusan már ilyenkor is előkészíteni őket arra, hogy két ember között — még férj és feleség között is — mindig van és lesz bizonyos ellentét és feszültség, amelyet környezet, kultúra, társadalom, konvenciók és viselkedési normák idéznek elő, de a házasság nemcsak lánc, amellyel a világ köti össze őket, hanem egyben ösztöneiken át életüknek erőt gyűjtő és erőt szolgáltató gyökere is. A formákat, a családi előítéleteket és törvényes kereteket a társadalom írja elő számukra, de tényleg a velük született ösztönök és vonzalmak elemi indulatként fűzik őket egybe. Mindez érezhetően nehéz feladat, de aránylag könnyen megoldható, mert minden ember révült önfeledtséggel tudja szolgálni azt az ügyet, amellyel tökéletesen és feltétel nélkül azonosítja magát.

Nehezebb azonosítani magunkat a következő tanácskérőkkel, a levélírók háromötödével, akik a nép házassági szokásaiból eredő bajokra keresnek vigaszt és megoldást. Egyre jobban kiderül a hozzánk érkező levélhalmazból, hogy a párválasztásnál nem a fiatalok szabad elhatározó képessége dönt, nem a házasságra készülő felek mérik össze testi-lelki habitusukat, mérlegelve, vajjon illenek-e egymáshoz. A magyar nép, ez a tömör és erős faji konszisztenciával és tartóssággal rendelkező fajta, olyan házasságkötési módokkal hozza létre legtöbbször a családi életet, amelyet a „suba subához — guba gubához“ szólás-mondás jelez. Ez a lélektelen és érzelemtelen, anyagi megoldás, amint a lapunkhoz érkező panaszok tömege mutatja, eredményezi

azt a sok drámai konfliktust, amelybe e miatt kerülnek fiai és leányai, férfiai és asszonyai egyaránt. Egy-egy falusi községben a kialakult, féltékenyen számon tartott és megművelt kis fundust minden család meg akarja tartani. Gyermekeit tehát lehetőleg nem engedi szegényebb család tagjaival lépni házasságra. A levelekből mindig kiolvashatjuk, hogy a családi anyagi érdek világosan végiggondolt vonalába kell beillenie az új házasságnak. Nagyon sokszor nem lehet személyes magánügy és nem két ember elhatározásának tárgya a párválasztás. Minden ilyen házasság kollektív beavatkozás az egyéni életbe, drámai konfliktus magvát hordozza magával és gyakran már az esküvő pillanatában lelki válság kezdődik minkét fél lelkében. A család vagyoni állagának a növelése a cél s a családi életben az egyéniséget igyekeznek egyszerűen kitörölni. A hozzánk érkező levelek arról tanúskodnak, hogy az érzések és szenvedélyek a karakternek és az érintetlen egyéniségnek eredeti orgonáján szeretnék végigzengeni az életet s rejtélyes félelemérzet árad ki a leányok panaszából, amikor beszámolnak ennek akadályairól.

Már arra is levelek tömkelegével kapunk bizonyítékot, hogy a párválasztás is ezernyi zökkenővel jár népünknel. De ha már a házasságok így összeálltak és létrejöttek, — szinte félreáll az útból és engedi önálló személyes ítéletüket működésbe jönni, mert már, íme, közbelépésével megvan a család és legtöbbször már gyerekek is származtak belőle, — nyugodtan szállhat tovább, végezni a nemzetségek, fajok és törzsek folytatását ezen a zsúfolt világon. Ha tovább boldogtalanok lesznek azok, akiket a világi és egyházi fórumok elé odavitt a fiatalság és az „első szerelem“ úgynevezett áhítatában és önkívületében, — most már el is végezték azóta a fajtájukra és az emberiségre fontos feladatukat, szaporították és sokasították a világot s ezek után eltölthetik életüket, míg csak itt maradnak a földi térségeken: egymás állandó üldözésével és egy pillanatra sem szűnő ellenséges szembeállással.

Az udvarlás változatairól, annak első megkezdéséről is bájos és tarka kaleidoszkópot ugyancsak sokat kapunk a levelekből. De vannak gyötrelmes kétségeket feltáró levelek, melyek már nem az udvarlás, az ismerkedés kezdetéről, hanem vagy közvetlenül az esküvő előtt, vagy már az után íródnak. Ezekben nem a párválasztásról van szó, hanem eldöntött sorsuk panaszairól. Ebben úgy sodródnak, mint malomkerék közt a búzaszem, egyrészt hiúsági, másrészt, hogy úgy mondjuk, „vagyonmentés“ okokból. Az egyenlő anyagi javakkal bíró szülők gyermekei alig serdülnek, a szülők már is boronálják őket s igyekeznek összeszoktatni még mielőtt az igazi szerelem felnyitná szemüket-szívüket egy nekik valóbb, hozzájuk illőbb élettárs személye iránt, hogy az egyforma vagyon el ne aprózódjék nincstelen élettárs választása miatt. Még a szülői „uralom“ hatása alatt feltétlen megkövetelt gyermeki engedelmességgel hazudják el a „holtomiglant“ az oltár előtt s mire ráeszmélnek, hogy milyen csalárd számítás áldozatai lettek, már késő, már ott az ő gyermekük a bölcsőben, már csak az új nemzedéknek élhetnek. A hiúsági kérdés ott sarkalja őket, hogy sok tavaszt ne érjenek meg „pártában“, vagy hogy „jegykendő“ nélkül ne kerüljenek „sor alá“ a katonaelet előttük „meseszerű“ világába. Csúfság volna akár a barátnő lakodalmán táncolni „pártás fővel“, ha amaz szegényebb, vagy kevésbé csinos, így hát beleválnak a házáséletbe minden szívbéli kívánság nélkül.

A kaleidoszkóp egymást cáfoló és egymást megerősítő esetekkel bizonyítja, hogy vőlegény- és menyasszonyjelölt egyrészt óvatosan figyelik egymást, másrészt pedig alakoskodással igyekeznek csapodároskodni, érdeklődést kelteni és fokozni. Szóval bizonyosságot kapunk a felől is, hogy népünk egyedei rejtélyes félelemérzés táncát járják a házasság megfoghatatlan titka előtt és személyükben csak szerelmi házasságot akarnak kötni, de számításból és legtöbbször a szülők akaratából képesek a pénz és a családi vagyoni érdek

miatt is az oltár elé állni. Ezernyi levél képviseli előttünk azt a személyes bizonytalankodást, amit akkor éreznek, amikor személyes boldogságukat fel kell áldozniok az anyagi jólét és család érdekében. Az ösztönös nép ábrándozása művészi csillámlással árad el szemünk előtt, amikor egy-egy tanácskérő az őt legérzékenyebben érintő külső körülmények kényszere miatt, személyén kívül álló érdekekből áll a nemkívánt házasságkötés nehéz pillanata előtt.

Ilyen „lelki klinika“ vezetőjének áll leginkább módjában felállítani bizonyos hipotézist afelől, hogy a családi életet létrehozó ilyen házasságkötési módok ellenére is hogyan alakulhatott ki tömörre és faji konszisztenciával rendelkező tartós nemzetté a magyarság. Ez a feltevés az volna, hogy — a drámai konfliktusoktól eltekintve — az a furcsa kollektív beavatkozás az egyéni életbe oly megdöbbentő, hogy éppen szertelen méretei miatt már aligha lehet helytelen megoldásnak tekinteni. A házasságnak ez a magyar és népi elintézmódja azt jelenti, hogy nőinkben csak ritka esetben feszül annyi egyéni exaltáció személyisége önálló kifejtésére, hogy abból tragikus végkifejlés keletkezzék. Ha már egyszer a család elhatározásából külső érdekek kényszeréből férjhezmentek, többé nem is lesz más egyéniségük, csak az ősrégi, örök anyaság. A nyilvánossággal és családjukkal szemben sincs már más tennivalójuk és kötelességük, csak az anyaság legnemesebb kifejtése: új magyar gyermeket szülni és felnevelni, mégpedig nem attól a férfitől, akire egyénileg szenvedéllyel vágyhatnának, hanem csakis attól, akit a család kiválasztott, hogy ne engedjen semmi más módot az egyéni szerelmeskedésre. A magyar nő egész léte, egész jelenvalósága ezen a földön mintha csak azért volna, hogy a család érdekéért és erősítéséért hozzon áldozatot és csak ahhoz menjen feleségül, akit kijelöltek neki. Semmi finnyáság, semmi kényeskedés, — mert itt az a nagyjelentőségű házasság nem szentséges misztérium, hanem annál sokkal több, vagy lényegesen kevesebb: teljes önfeláldozás, egyéni választásról és vágyakról teljes lemondás, behódolás a családközösségi és nemzetséges döntésnek.

Talán ez néplapom „lelki klinikájának“ legérdekesebb tanulsága.

ERDŐS JENŐ

LELKI EGYSÉG¹

BOLDOGAN KÖSZÖNTJÜK azt a minden fülnek kedves hangot, melyet a Magyar Szemle hasábjain Lakos Endre és Révész Imre megütöttek. A soraikon előml megértés és szeretet az annyira óhajtott vallásbéke és egység reményteljes el hírnökei. Révész Imre dolgozatának pedig az ad különösebb jelent séget, hogy benne az országosan ismert történetírót és a debreceni református egyház, a kálvinista Róma fejét köszönhetjük.

Révész Imre megnyer szavakkal biztat a minél s r bb és minél fesztelenebb érintkezésre. A biztatáson felbuzdulva a jelen sorokban nyilvánítjuk a lelkünk kék tavába kiáltott szeretet-szó visszhangját. Előljáróban csak azt bátorkodunk megjegyezni, hogy se Lakos, se Révész nem olvasta dolgozatuk megírása el tt a hasonló hangnemben a keresztény egyházak egységér l írt munkánkat, mert különben egynémely mondanivalójukat másképpen fogalmazták volna.

A magyar olvasóközönség nagyrésze csodálkozott a szeretetteljes légkör hirtelen betoppanásán. A küls események hatása következtében nem vették észre, hogy a világot renget politikai és világnézeti harcokon keresztül a Gondviselés keze többet hordott le a hitszakadás négy százéves torlaszából, mint az egységgy lések és tárgyalások együttlve. Németországban már 5 6 év óta él valóság az egymást megért és megbecsül lelkiség, amely után Magyarországon Lakos és Révész vágyódnak s amely lelkiség áldását szeretn k hazánkra is sugározni.

Németországban az egységügy az utolsó két év óta évszázadnak is dicséretére váló utat tett el re. Néhány jellemz tünetre külön rámutatunk.

Németországban protestáns és katolikus egyháziak és világiak több esetben már u. n. egységnapokat tartottak. A résztvev k mindkét tábor el adóit hallgatták és együtt imádkoztak. 1940 pünkösdjén a berlini domonkosok plébániatemplomában volt ilyen egységnap, melyen a két tábor hívei közösen imádkoztak, énekeltek. Az el adók között szerepelt katolikus oldalról P. György jezsuita, a szász királyi herceg és a domonkos P. Arkenau Aurél, evangélikus rész l pedig Dr. Brachmann pásztor (kinek Missa Crucis c. zenem vét a katolikus Hedvig katedráiisban is nem sokkal ezel tt el adták), valamint Mendelson és Dress lelkészek. Magyarországon ilyen együtlésre még csak nem is gondolhatunk, mert ez állítólag egyenl lenne a vallási közömbösség hivatalos terjesztésével. Arra sem gondolhatnánk, ami a nyugati háború idejében történt. A nyugati országrész majdnem teljesen katolikus lakosságát keletre költöztették, jórészt protestáns községekbe és városokba. 250 katolikus pap került így híveivel protestánsok közé. Többnyire a protestáns pásztoroknál laktak, s a protestánsok átengedték vasárnaponkint, s t néha az egész hétre, templomaikat a katolikusoknak. A Hochland 1940. évf. 1. száma szól arról a mindkét részre gyakorolt el nyös hatásról, amely ennek a testvériségnek nyomán támadt.

Még jobban megvilágítja a változó id ket és lelkiséget Casper Józsefnek 1940-ben megjelent egységmunkája: Um Einheit der Kirche. Ge-

¹ L. Lakos Endre: Nagy magyar lelki egység (1942 szept., 115. l.) és Révész Imre: A lelki egység felé (1942 nov., 225. l.) c. cikkeinket.

sprache und Stimmen getrennter christlichen Brüder.“ (Herder 1940.349.1.) A munkában, mely a bécsi érsekség jóváhagyásával jelent meg, számos katolikus hittudós mellett ugyancsak számos evangélikus hittudós és egy gör. kel. archomandrita dolgozataival találkozunk. Az egység érdekében a legnyíltabb dolgozatokat három jezsuita páter írta, köztük a neves P. Pribilla, aki a protestáns egységgyűlések irodalmának a protestánsok által is elismert szaktekintélye. P. Pribilla a stockholmi-lausannei kongresszusokról (1929-ben) írt hatalmas műve végén még fölállította a paradoxont: „Belátjuk, hogy az *egység* szükséges, de belátjuk azt is, hogy az egység megvalósítása lehetetlen.“ Alig tíz évre rá pedig, legutóbbi munkájában arról a kedvező történelmi, lélektani pillanatról ír, melyben az egységmunkához kell látnunk: „... Örömmel kell (a katolikusoknak) köszöntenünk és megragadni az alkalmakat, ahol lehetséges számukra, hogy a másvallásúakkal vallási dolgokról — mind a közösekéről, mind az elválasztókról — közvetlenül, testvéri hangulatban tárgyaljanak...“ Schuman Horst evangélikus pásztor a történelmi és lelki átalakulást vázoló dolgozatában nyíltan kimondja, hogy elmúlt az az idő, amikor a nagy egyházak mellőzhették egymást. „... Németországban a kölcsönös mellőzés idejének határozottan vége! Közösen aggódtak az emberek az Evangéliumért, ismét imádkoztak egymásért, sőt helyenként együtt imádkoztak. Ennek nem szabad többé feledésbe mamié.“ A szerző, Dr. Casper pedig egyenesen kimondja, hogy Németországban kell az egyesülésnek és egységnek megvalósulnia. „Németországban keletkezett a szakadás. Németországból kiindulva hatolt be sok más államba is a szakadás és az elkülönülés szelleme. Következőleg ez nehéz feladatot ró ránk. Nálunk kell először a megegyezésnek és az egységnek kezdetét vennie.“

Látjuk tehát, hogy annakidején a hitszakadás sokkal gyorsabban hatolt be Magyarországra, mint ma a szeretetteljes lelkiség és *egységsszellem*. A világnézeti harc, mely után egyesek botorul kíváncsognak, érintetlenül hagyott bennünket s nem éreztük át mélyen az egymásrautaltság szükségességét. Csak bátortalanul merünk még az egység szükségességéről szólni. Annál nagyobb örömmel ragadjuk meg azért az alkalmat a Révész Imre által kezdeményezett „fesztelen“ beszélgetésre. Nem vitatkozunk már egymással (a történelem folyamán is a vallásviták többnyire szélesítették a szakadást), hanem testvérként mondjuk el, „mikép adatott meg látni és élni az igazságot.“ Előttünk egy cél lebeg: a szakadékot nem tágitani, hanem áthidalni akarjuk.

Az áthidalásra nézve Magyarországon még különféle felfogással találkozunk. Egyesek csak szívárványodat emlegetnek, amely szívárványhíd *mögött* még cikáznak a villámok és jégverés hull... Mások a hullámok fölött gyors hídverésen dolgoznak, miként katonáink nagy folyók hullámai fölé emelik fahídjaikat. Ismét mások az evangélium mélyébe ágyazzák a pilléreket s a szakadék végleges megszüntetésén dolgoznak.

A sérelmi-harcokba nem elegendünk. Ezeknek célja sokszor nem más, mint az egységnek előre való megakadályozása. Itt-ott azonban nyílt szót hallunk az egységügyre vonatkozólag s ezt nem hallgathatjuk el. A Református Életben olvassuk (1942 júl. 4): „Hamis és félrevezető dolog egységről beszélni együttműködés helyett. Egység valójában a keresztyénségben sohasem volt olyan értelemben, ahogy erről a gyáros vagy a gazda beszélnek. A gyáros készíthet egyforma bábukat, a gazda termelhet egytípusú búzát... Vallási egységet teremteni különböző gondolkodású és lelki alkatú emberek között, csak lelki terrorral lehet, azzal a középkori módszerrel, hogy egyszerűen szíven szúrják azt, aki más hangot mond, mint az uralkodó dallam. Lehet azonban testvéri közösség a keresztyének között.“

Távol áll tőlünk a polémia. Csupán abbeli aggodalmunknak adunk kifejezést, hogy az ilyen testvéri közösség csillogó szivárványa mögött a „nolumus“, a „nem akarjuk“ szava cikázik. Nem hozakodunk elő súlyos teológiai érvekkel annak igazolására, hogy az evangélium isteni tanának természete és lényege követeli az egységet. De higgadt elolvasásra ideiktatjuk az Úr Jézus főpapi imájának az egységről mondott és reánk is vonatkozó részét: „Szent Atyám, tartsd meg őket a Te nevedben, akiket nekem adtál, hogy eggyé legyenek, mint mi egyek vagyunk... Nemcsak érettek könyörgök pedig, hanem azokért is, akik az ő igéjük által hinni fognak bennem, hogy mindnyájan eggyé legyenek, mint Te Atyám, én-bennem és én Tebenned, úgy ők is mibennünk eggyé legyenek és így elhigyeje a világ, hogy Te küldöttél engem...”

Krisztus főpapi imájának ismerete után mondhatjuk, hogy az egységet nem tudjuk, vagy nem akarjuk megvalósítani, de azt nem mondhatjuk, hogy Krisztus nem akarja az egységet.

Sajnálattal halljuk azt is, hogy a kereszténységben hiányzott az egység, amikor tudjuk az apostolok cselekedeteiből, hogy a „hívek sokaságának szíve-lelke egy volt“, s egymás iránti szeretetük a pogányokat is lenyűgözte. Tény bizonyos, hogy az apostolfejedelmek között is volt átmenetileg véleményeltérés. A Simon mágusok, Annások és Zafirák történetét is ismerjük. Azt is tudjuk, hogy az első keresztények idejébe! is voltak súrlódások, sőt szakadások. Szent Pál maga inti a korinthusiakat: „Ne legyenek köztetek pártoskodók, hanem legyenek tökéletesen egyek, ugyanegy értelemben és ugyanegy véleményben.“ Bilincseire vert állapotban pedig kéri az evezusiakat: „Szívleljétek meg egymást szeretettel, s igyekezzetek megtartani az egyetértést a béke kötelékével. Egy test és egy lélek, amiképp hivatástok egy reménységre szól. Egy az Úr, egy a hit, egy a keresztség. Egy az Isten, mindeneknek Atyja, aki mindenek fölött, mindenben és mindnyájunkban vagyton.“ Titusznak pedig ezeket írja: „Van sok engedetlenkedő, üres fecsegést folytató, ámitó ember, főképp a körülmetéltek között.“ Egyben hozzáteszi: „Ezeket le kell inteni, mert egész házakat feldúlnak, rút haszon kedvéért olyanokat tanítanak, miket nem kellene ... Épp azért fedd meg őket keményen, hogy egészségesek legyenek a hitben és ne hallgassanak a zsidó mesékre és olyan emberek parancsolataira, akik hátat fordítottak az igazságnak.“

Az őskeresztények idejében is voltak tehát szakadások, pártoskodások, de ezeket az apostolok maguk leálcázták s kérlelhetetlenül gyomlálták. S ha az akkori pártoskodások által akarjuk igazolni állásfoglalásunkat, akkor magunk fölött mondunk ítéletet, s az apostolok és Krisztus ellen küzdők táborába soroljuk magunkat.

Évek óta hangzik mind sűrűbben az intés: a közös ellenség ellen, s a közös értékek megvédésére kössünk fegyverszünetet, s csoportosuljunk közös védelmi vonalba. Ez a Treuga Dei egységet, szövetséget, lelki egységet sürget és követel. A hullámok fölött összekötött, imbolygó ladikokra helyezett fahíd, melyen keresztül csoportosul a két fél a közös ellenség ellen. „Az erőknél a válságos helyzet által követelt összpontosítása nemcsak az értékeknek ezt az értékelését hozza magával,— mondotta Thuróczy Zoltán ev. püspök a protestánsok 1941. évi nagygyűlésén, — hanem parancsoló szükségszerűséggel követeli mindannak kikapcsolását a nemzet életéből, ami az erők megoszlására, vagy szétforgácsolására vezethetne.“

Ebben az elgondolásban a veszély elmúltával természetesen a szükség-híd lebontandó, annál is inkább, mert a vallási különbözőségnek sok az áldása. „Nemes versenyre kényszeríti az egyházat azáltal,— mondja a továbbiakban Thuróczy, — hogy életszabályozó egészséges konkurrenciát

teremt számára. Így válik egyik egyház a másik számára testbe szúrt áldott tövissé, amely munkára serkent.“

Óriási haladásnak kell vennünk azt a lelkiiséget, amely ellentéteket kiküszöböl, amely csatabárdokat hídépítő szerszámmá alakít át. Ma nyíltan ki merjük mondani, hogy nem keresztény és nem magyar az, aki „a magyar lelki egységet“ nem írja zászlajára, aki annak megvalósítását nem tartja magától értetődő legszentebb kötelességének.

Bármennyire tartjuk azonban ezt a lelki egységet magától értetődő és szükséges előfeltételnek, ennél igenis többet óhajtunk. Akkor is, ha ezt az óhajunkat irreálisnak, ezt a törekvésünket ábrándnak, „illúzióknak“ tartják (Krebs).

Szabadjon az ellenkező véleménnyel szemben aggodalmainknak helyt adnunk.

Milyen csekély az az áldás, mely az egyházak különbözőségeiből árad országra-világra! De milyen sokszor hatol az az „áldott tövis“ a kelletténél mélyebbre, és okoz fájdalmas sebet, hogy ne mondjuk, halált. Nem láttuk-e a napokban is, hogy „az életet szabályozó konkurrencia“ még napjaink súlyos idejében is a gyűlölet üszkét dobta a két tábor közé, amikor pedig ugyancsak egy szív, egy lélek kellene lennünk.

Ne mondjuk azt, hogy az egység megvalósítása ábránd és irreális törekvés. Azt megértjük, hogy a kereszténység ellenségei hivatkoznak arra, hogy a két tábor között nem jöhet létre az egység. Épp ezért lassú kihalásra akarják a két táborot kárkoztatni, bármennyire hozza meg mindkét tábor a maga hazafias áldozatait. De miért szolgálhatjuk mi az érveket, fegyvereket a közös ellenfélnek?

A lelki egység és „szeretetszövetség“ célkitűzéséről szoltunk A keresztény egyházak egysége c. munkánkban.¹ Oldalszámra kellene innen idéznem e szövetségek természetéről, mert legfeljebb átmenetileg jelentenek áldást, de tartós, Krisztus szíve szerinti megoldást nem nyújthatnak. Szükség-híd az ilyen szövetség és lelki egység, melyet azonban a veszedelem elmúltával az egyéni érdek, féltékenység és egyéb emberi gyarlóság hullámverése magával sodor, visszahagyva a szakadást, ellentétet.

Fölvetjük a kérdést: Van-e egyetlen Krisztusban hívő keresztény, aki azt meri mondani, hogy a kereszténységnek 2—300, vagy mondjuk 5—6 felé szakadása Krisztus akarata? Nem hinnők, hogy bárki merné ezt állítani. Hiszen épp a szétszakadt protestantizmus törekedett a stockholmi és lausannei kongresszusokon a szakadás áthidalására. Hozzáteszük azt is, hogy mindkét irány a hitbeli egység megvalósítását tűzte ki célul s a különbség a két irány között csupán az volt, hogy Söderblom előbb a szeretet egységalapjára akarta vezetni a szétszakadt testvéreket.

Bármennyire szép és szükséges a lelki egység és szeretetszövetség, Krisztus ezzel nem éri be. Az isteni hit természeté s a Krisztus főpapi imájából kisugárzó isteni akarata hitbeli egységet sürget és követel. Ebben rejlik a kereszténység győzelmének a titka.: ezen egységen keresztül hiszi el a világ Krisztus isteni küldetését. Legszentebb meggyőződésünk és hittételünk, hogy Krisztus egyházán a pokol kapui nem vesznek erőt. Ha azonban napjaink kereszténysége nem ismeri meg „Isten látogatása idejét“, átmenetileg éppúgy áteshetünk pogány népvándorlások és egyéb megpróbáltatások bűnhődésén, mint a történelmi múltban nem egy alkalommal.

Egyáltalán nem mondjuk azt, hogy ülünk fehér asztalhoz és egyezzünk ki ötven százalékra. Sőt magunk is nyíltan állítjuk, hogy úgy, amiként a keresztény táborok ma állanak, ma az egység megvalósíthatatlan. De ami emberek számára lehetetlen, ne mondjuk azt, hogy az Istennél is lehetetlen,

¹ P. König Kelemen: A keresztény egyházak egysége. Gyöngyös 1942.

s amit ma nem tudunk megvalósítani, ne állítsuk azt, hogy tíz, vagy ötven év múlva a lehetetlenségek közé fog tartozni. Négy és kilenc évszázados szakadás után senki sem gondol arra, hogy az egység máról holnapra létrejöhet. De ha az egység Krisztus akarata, ha' az egység isteni tanának lényeges alkotóeleme, úgy annak a megvalósítása nemcsak lehetőség, hanem egyben kötelesség is.

Mennyivel mélyebb Viktor Jánosnak — még Bangha Páterrel folytatott eszmecseréje alkalmával — mondott szava: „A közös kereszt alatt — úgymond — egy majdani új nemzedék előtt kivilágosodhatnak ma még előttünk elrejtett új látások és azok nyomán kínálkozhatnak ma még nem sejtethető új erők, melyek az unió »abszurdumát« lehetőséggé és parancssá avatják.“

Ezt nevezzük nyílt, őszinte és a jövőbe néző, bölcs beszédnek.

Ne gondoljuk, hogy a hitbeli egységmunka felelőssége alól kivonhatjuk magunkat azért, hogy az unió lehetetlenségére hivatkozzunk. Hogy Isten mikor adja meg a világnak a hitbeli egységet, ezt bízunk bölcsességére és jóságára. A mi kötelességünk a kapálás és ültetés, mint Szent Pálé és Apollóé. Minél későbbre halasztjuk vétkes hanyagságunkban a komoly munka elkezdését, annál inkább késleltetjük a kegyelem idejét. Isten emberen keresztül akarja evangéliumát diadalra vezetni. Ezért választja ki és küldi minden században apostolait. Ha napjaink apostolai hősi, áldozatos szeretettel teszik magukévá ezt a világmentő ügyet, úgy „az Isten szétszórt gyermekei egybegyűjtésének“ nagy munkájában több reménységgel várhatjuk Krisztus segítségét.

Révész Imre arra hivatkozik, hogy a „végleges gyógyulást véges emberi akarásnál nagyobb erők fogják meghozni,“ de „oly távlatokban, ahol a történelem már az apokalipszissal érintkezik...“ Az ügynek a világ végére való kitolása mintha annyit akarna kifejezni: ne bolygassuk ezt az irreális ügyet, hanem elégedjünk meg a lelki egységgel. De elkapjuk az elejtett szót és azt mondjuk, hogy eléggé apokaliptikus természetű a mai időszak, amikor a legmélyebb eresztékekig remeg ez a világ s elsősorban a keresztény nemzetek és keresztény egyházak, s az a benyomásunk, hogy amelyik egyház nem termi meg az evangéliumibb élet gyümölcsét, amelyik nem mutat készséget a kereszténység fölényét biztosító egység elfogadására, azt kiszáradásra kárhoztatja. Ma ijesztő mértékben tör elő a háború borzalmaitól jórésztben érintetlenül maradt pogányság. Nagy kérdőjel elé kerül a keresztény világ a háború után, amikor annyi vérvesztéstől kimerültén sírhat a romok fölött. Egyedüli reményünk, hogy a „pusztulások undoksága“ felébreszti a szíve mélyén szunnyadó összes erőket, s hogy hasonló pusztulástól megmentse magát, a világ javait testvéribb és igazságosabb módon osztja szét. Bízunk abban, hogy az lesz az új látások időszaka is, amikor az új nemzedék őszintébb, áldozatosabb és szeretetteljesebb lélekkel veszi kezébe a keresztény egyházak egységének szent ügyét is...

Foglaljuk össze a mondottakat és állapítsuk meg tennivalóinkat.

A keresztény egyházak egysége munkálásának elvetését bűnnek és szerencsétlenségnek tartjuk, a szeretetszövetség, lelki egység pedig nem lehet végső célkitűzés, hanem csak előfeltétel a hitbeli egységre és útegyengetés annak elérésére, a tényleges hitbeli egység azonban Krisztus legszentebb akarata, egyben ország-és világmentő isteni ügy, melynek előmozdítása napjainkban legszentebb kötelességünk.

Nagyon jól tudjuk azonban, hogy a négy-és kilencszázéves szakadás után az egység létrehozása emberfeletti munkát követel. De — ismételjük — a mi kötelességünk az ügy előkészítése, új nemzedék életrehívása, a termést, az egységáldást aztán majd megadja az Isten. Lehet, hogy már csak a mi munkánkat várja.

Körvonalazzuk a feladatokat.

Miután az ügy kegyelmi, szükségesnek tartjuk az egész kereszténységnek egy nagy imatáborba való tömörítését. Magyarországon ehhez az imatáborhoz — mindkét oldalról — millióknak kell csatlakozniok.

Az egységmunka előfeltétele mélyebb hitéleti és kegyelmi élet. Hiten, hitközönys egyházak sohasem fognak egymásra találni. A múlt században Kossuth Lajos és Zay gróf akarta az evangélikusokat és reformátusokat egységre hozni, de kísérletük nem sikerült. A liberális korszak alatt azon a frivol címen került szóba a kettőjük közti egység, hogy nincsen már ellentét az evangélikus és református tanítás között, hiszen alig hisznek már valamit, s mégsem jutottak egységre. Rendkívül találó Révész püspök úr megállapítása az anyakönyvi keresztényekről, akik „nem akarnak Krisztussal kapcsolatba jutni“, s akik vallási türelmetlenséggel és esetleg a hazafiság nagyhangú kürtölésével „töltik be a Krisztustól üres lelküket.“ De álljon mindkét tábor Krisztus keresztye alá: ott egymásra találnak és megismerik, hogy Krisztusban testvérek. Ott majd átölelik egymást, mint Qualbert Szent János, aki erre a szóra: ma nagypéntek van, megbocsátott testvére gyilkosának és az illetőt testvéréül fogadta. Itt pedig testvérek állanak egymással szemben.

A szeretetnek kálváriás tökéletességét megelőzi a lelki egység, s a szeretetszövetség. Ennek kiépítése egymagában nagy feladat. Először el kell tűnnie minden tagadásnak, rosszakaratnak, gyűlöletnek s ezek válfajainak: kicsinyítésnek, sértésnek, rágalomnak, előítéletnek, gyanakvásnak, személyeskedésnek. A múlt feltárásában előítélet és egyoldalúság helyett jellemezzén bennünket tárgyilagosság és igazságszeretet. E téren a németországi katolikus egyháztörténelem Grisaron keresztül (ki már említette, hogy a történelemből sok „mesét“ kell törölnünk) Lortzig, kinek tárgyilagosságát protestáns oldalról is elismerik, nagy utat tett meg. A gyűlölet egymástól eltávolít, de a szeretet összehoz. Írassuk ezért Össze mindkét oldalon, főleg a hittankönyvekből az egymásra sértő kitételeket és új kiadás alkalmával hagyjuk ki azokat. Többé ne pellengérezzük ki mások vallási életét. Ne kössük egységmunkánkat bizonyos előfeltételek megvalósításához, mert az ilyen eljárás könnyen azt jelenti, hogy az egységet ugyan nagy szóval hangoztatjuk, a valóságban azonban holtvágányra való juttatásán dolgozunk. Vajha a Révész Imre által oly találóan jellemzett „gladiátorok, dijbirkózók, pojácák“ lemaradnának a közéleti cirkusz porondjáról! Szent Pál lelkiségével kell az egységen dolgoznunk: mindenkinek mindene legyen. A nemzetek apostola nem akart se zsidó, se pogány lenni. Mégis azok előtt, akik a törvény alatt álltak, olyanná lett, mint a törvény alatt álló; a törvényen kívül állókkal pedig, mintha maga is törvényen kívül állt volna. Hatoljunk be szeretettel a másik fél múltjába, tanításába, szokásaiba, életébe, mert enélkül ítéletünk könnyen egyoldalú marad. Magunk is azóta állunk az egységügy munkásai közé, amióta a „Bekennende Kirche“ gyűlésein, előadásain részt vettünk és láttuk sokak élő, áldozatos, vértanúságra kész hitét. Magyarországon is jót jelent, hogy az utóbbi időben — egyes sajnálatra méltó esetektől eltekintve — szeretettel szólunk a másik félről. Örömmel olvastuk az utóbbi időben Thuróczy püspök úrnak szeretetteljes szavaltá katolikusokról. Ez az a lelkiség, melynek az egész vonalon vérünkkel kell lenni. Nem törünk többé mások fölött pálcát, hanem Krisztus evangéliumát hirdetjük.

Így folytathatnák a lelki egység és szeretet légkörének kialakítását, a közös értékek kiemelésére, a hitigazságok mélyítése útján. Rendszeres munkára van szükség, csak így tudjuk meggyőzni a társadalmat az egység szükségességéről. Állhatatos és szeretetteljes munkában azonban megteremthetjük az új nemzedéket.

A feladatoknak ez a vázlatos felsorolása is mutatja, hogy az egység munkálásában többre van szükség, mint egy-egy dolgozatnak megjelentetésére. A keresztény egyházak egysége c. műben említettük már, hogy Magyarországon is megérett a helyzet egy egységfolyóirat kiadására. Számos helyről köszöntötték ezt a gondolatot. Egy evangélikus lelkész egyenesen felszólított arra, hogy sürgősen indítsuk el a folyóiratot. Jelezte, hogy az ő oldalukon hasonlóra törekcsenek, sőt azt is hozzátette, hogy Pesthy Pál ny. miniszter közreműködésével külön egységet előmozdító egyesületeket is életre hívnak ... Sokak ilyenén megnyilatkozásának hatása alatt, az egység útjának egyeztetésére s a magunk táborának iskoláztatására az új esztendőben megindítjuk „Az egység útja“ c. havi lapot, jelen sorok írójának szerkesztésében. (Bp. II. Margit körút 23.) A legteljesebb jóakarattal vesszük kezünkbe az ügyet, áldozatos lélekkel mozdítjuk elő, s abban a meggyőződésben, hogy korunk legnagyobb s legszentebb ügyét segítjük győzelemhez. Vajha a másik oldalon is hasonló lelkiséggel teremtenének — uniós lapon keresztül — közvéleményt az egység szükségességéről. Akkor siettetjük a testvéri találkozást és egyesülést.

A történelmi pillanat itt van: a Gondviselés által is egyengetett ügynek áldozatos lélekkel való vállalása által mentesítsük tehát magunkat egy nagy kötelességmulasztás felelőssége alól...

P. KÖNIG KELEMEN

KODÁLY ZOLTÁN

KODÁLY ZOLTÁN 60. születésnapja az egész magyar kultúra ünnepe. A magyar zene mesterei között aligha tudnánk még valakit megnevezni, akinek életműve az egész magyar szellemiség szempontjából olyan korszakalkotó jelentőségű volna, mint az övé. Mint alkotó művész, mint tudós és mint nemzetnevelő nyílegyenes céltudatossággal áldozza életét eszménye megvalósítására: megteremteni a magyarabb, az igazi magyar szellemiséget a ma és a holnap számára. E hatalmas feladat jegyében bontakozott ki páratlanul sokoldalú zsenialitása, ez adott neki erőt ahhoz, hogy mind zenéjében, mind írásaiban egymaga foglalja össze nemzedékek törekvéseit, egymaga legyen megindítója termékeny és mélyreható fejlődéseknek. Ennyi ihlető erőre csakis a lángész képes.

Ez a nagyszabású életprogramra három korszakban bontakozik ki előttünk: a világháború előtt, a trianoni években és végül napjainkban.

A fiatal Kodály akkor lép műveivel a nyilvánosság elé, amikor még mindenütt a múlt században fogant életszemlélet uralkodott. A békés ferencjózsefi kor nyárspolgára nyugodtan élvezhette a szédítő iramban fejlődő civilizáció nyújtotta örömeiket és kényelmet. Nem érezte a nagy események hiányát, nem érezte, hogy bizonytalan lelki talajon él, hogy alig van szilárd gondolata, központosító értéke. Ez a kor elvesztette a harmadik dimenzió, a mélységek és magasságok iránti érzékét és minden távlat nélkül élt a materializmus és atheizmus légkörében. Hogy milyen volt e korszak magyarsága, jól tudjuk legkiválóbb történetíróink szomorú ábrázolásából. Ez a nemzedék volt az, amely a legtávolabb állt minden igazi nemzeti önismerettől. Olyan bálványokat állított magának, amelyekről előbb-utóbb ki kellett derülni, hogy agyaglábbon állnak: üres jelszavak mögött a nemzeti életnek a gyökerektől való teljes elszakadása folyt ebben az időben.

A művészek, a költők érezték meg lefelől, hogy ingatag talajon járunk, ők adtak először hírt egy vajúdo világ viharszeléről, örök életűnek

hitt eszmények hanyatlásáról, arról a nagy kiábrándulásról, amely a hontalanság, a bizonytalanság, a félelem érzetét keltette bennük. Adynak a magyar élet szakadékból feltörő őszintesége, a komor pesszimizmus hangján megszólaló öneszmélete, hatalmas visszhangot keltettek a fiatal Kodály lelkében. Már mint zeneakadémiai zeneszerző növendék tele van elégedetlenséggel, nyugtalansággal a neki készen nyújtott zenei táplálékkal szemben. Az hát a magyar műzene, amit a német iskolában felnőtt magyar zeneszerzők írnak? Az a magyar népzene, amit a cigányok a kávéházakban muzsikálnak?

Ebben a zűrzavarban tisztán látni, mindenből az igazságot kiábrándítani, az eredeti forrásokra visszamenni, ez lesz most már Kodály gondolata. A kutató éles szeme, az alkotó művész zseniális intuíciója egyformán mutatják a rögzös, fáradtságos utat, amelyet követnie kell: semmitsem másodkézből venni, hanem eldugott, félreeső magyar falvakban felkutatni a magyar nép énekét. Egyetemi tanulmányai is ezt a célt készítik elő. „A magyar népdal strófászerkezete“ c. doktori értekezésével már eljegyzí műagát élete főszeményével, a népi zenével, s mikor visszatér első népdalgyűjtő útjáról (Mátyásföld, 1905), megérzése már világos felismeréssé válik. A művész érdeklődése mellett most feltámad benne a tudósé és a hazafié. Megmenteni a parasztság között élő régi dallamkincset a pusztulástól a jövő számára. S mikor Bartókkal, nagy művész- és sorstársával elindul népdalgyűjtő útjára, már olyan berlini és párizsi tanulmányutak állnak mögötte, amelyek csak megerősítették nemzeti hivatásérzetében. Párizsban Kodály az új nyugati zene akkori legnagyobb géniuszának, Debussynek a művészetében is elsősorban a századvégi német zene világuralma, a wagnerizmus ellen lázadó nemzeti zeneköltőt ismerte fel, aki a régi francia mesterek nyomában akarja újra visszaadni a franciáknak zenéjük sajátos jellemét, minden ködös, filozófiai, zenénkívüli elemektől mentes, tiszta zenei értéket, a francia nyelv és zene régi szövetségét.

A nemzeti lélekből, jellemből fakadó műzene, ez volt a fiatal Kodály álma s amit Debussy zenei forradalmából, színpompás harmonizálásából magáévá tett, az mind csak eszköz volt ezen álm megvalósításához. Kodály tehát a nyugati zenei műveltség fegyverzetével, formakincsével veti bele művészetének horgonyát az ősi népi talajba. Így emelkedhetett tősgyökeres magyar művészet ma már világhírű egyetemes európai értékke, egy, a nemzet sorsához hozzákötött, de mondanivalójában mindig egyetemes magaslatra emelkedő nagy egyéniség megnyilatkozásává.

A Bartók Bélával együtt 1906-ban kiadott „20 magyar népdal“ hívta fel először a figyelmet az igazi magyar népzene klasszikus szellemére, amely egyszólamúságában, ritmikus gazdagságában, de főképp abban a módban, ahogy a legegyszerűbb, legtömörebb eszközökkel fejez ki mély, általános érzelmeket, a legtávolabb állott a cigányos, népies műdal szétfolyó, szentimentális romantikájától. Kodály alkotó stílusát csakis ennek a magyar népzeneének a szellemében érthetjük meg. Ebből nőttek ki már első jelentős művei, ennek, mint anyanyelvének birtokbavételével virágzott ki művészet.

Hogy milyen ellenkezést váltott ki ez az új nyelvezet a cigányos magyar stílus híveinél, azt mindenki tudja. Kodály műveivel nem sokat törődtek, de hogy valaki azt merje állítani, hogy az igazi magyar népdal nem a cigányok magyar nótája, hanem az, amit eddig alig ismertek: a nép ajkán megőrzött szájhagyomány, ami még a régi magyar műzene sok emlékét is megőrizte — azt már nem bírták elviselni. Kicsi volt még akkor Kodály tábora, de annál több az ellenségek száma, akik minden alkalmat felhasználtak, hogy Kodály felfedezésének jelentőségét lekicsinyeljék. Erre Kodály tudományos iratokban védi a magyar népdal jelentőségét. A tudós felvérteztséggel és párat-

lan alaposságával bizonyítja, hogy a magyar zenetörténelemnek is csak a népdalkutatás adhat komoly tudományos alapot, hogy nálunk, ahol a nemzeti művelődés fonala a létért vívott folytonos harcok és küzdelmek miatt annyiszor és oly hosszú időkre elszakadt, egyedül a népi hagyomány őrizte meg a zenetörténelmi összefüggéseket.

Vaskövetkezetességgel halad a megkezdett úton. Elvetni mindent, ami hamis és értéktelen, de szeretettel megőrizni és fejleszteni mindent, a legcsekélyebbet is, ami ebbe a nagy Összefüggésbe beletartozik: ez az, amit elvként hirdet tanítványainak és a nagyközönségnek.

Most még csak pályája kezdetén áll, de már saját személyében átérezte a kor nagy tragikumát. Már tudja, hogy mit jelent egyedül lenni a nagyvilággal és saját nemzetével szemben. Egy olyan világban, ahol az egyéni önzés kioltotta a magasságok fényeit és egy olyan nemzet körében, amely hamis bálványoknak hódol. Egyszerre érzi át a hivatott ember mártíromságát és hatalmas tettvágyát.

Nemes elhatározása mellett kitartása miatt különnek látszott, mat hivatása, a vállalt feladatnak szinte emberfeletti volta elkülönítette és társalanná tette az üres konvenciók világában. Ez a nagy, heroikus álm igézetében élő lélek egész életét, örömét és fájdalmát egyetlen cél szolgálatába állította: küldetésének betöltésébe, a lényeg szem előtt tartásába.

A fiatal Kodály a maga nagy magányosságában a régi magyar költőkhöz fordul: Berzsenyi, Kölcsey, Csokonai pendítik meg lelkében a rokon hurokat, hogy az érzés mélységében és magyarságában, a kifejezés erejében és költőiségében a magyar műdal terén korszakalkotó műveket alkosson. A sötét, borongós színek uralkodnak ekkor Kodály zenéjében. Mintha Ady „Sírni, sírni” c. költeményének világot temető halálos gyásza — amely először kelti életre erre a szövegre írt zenéjében a magyar lélek zokogását — hangszeres műveit is beárnyékolná. Különösen a cselló, ez a meleghangú, férfias hangszer lesz Kodály kezéből egy benső tűzben égő lélek bachi mélységekre emlékeztető vallásos érzésvilágának kifejező eszközévé (cselló-zongora, hegedű-cselló duó, szólócselló szonáta, 1910—15).

Mindezekben a szellemben, tematikában, díszítésekben tiszta magyar eszményeket követő fiatalkori művekben tűnik fel először az új kor embere, a homo religiosus, a csődbejutott individualista emberrel, a homo liberrel szemben. Egyszerre nemzeti és egyszerre vallásos volt ez a művészet, mat alapja kezdettől fogva a hit: hit az Istenben, hit az emberben, hit nemzete jövőjében.

Ennek a szellemnek egyik leghatalmasabb megnyilatkozása a világháború utáni évek alkotása, a Psalmus Hungaricus (1923). Amikor az egész magyar élet romba dőlni látszott, s már az örvény szélén állott, lép fel Kodály örökértékű műve teljes súlyával, hogy hitet öntsön a csüggedőbe, hogy vigasztalja az elesetteket. A Psalmust 8 nyelvre fordították le és több mint 200 külföldi városban adták elő a trianoni korszakban, hogy a magyar fájdalomnak, az Égre kiáltó igazságtalanságnak zenei szószólója legyen a világ előtt. Ez a mű volt a leghathatósabb bizonyítéka annak, milyen nagy művészi tett egy egyszerű népi jellegű témából nagy formát teremteni, egy technikájában modern, fajiságában őseredeti zenei nyelven megírni egy nemzet tragédiáját, s a magyar nép sóvárgását ebben a formában valósággal monumentalizálni. Minden egyéni eltűnik a hatalmas kórusban kifejezésre jutó lelki-szellemi közösség egységében, a magyar nép jövőjébe vetett hit zenei apotheozisában.

Ennek a színmagyar léleknek a zenei ábrázolása mindig változatosabb, mindig gazdagabb lesz. Ha a Psalmusban a hősi tragikus magyarság lelke él, a „Háry János”-ban a romantikus magyar álmodozás, lovagiasság, bátorság, hűség hőse áll előttünk. A Kodály harmonizálásában megjelent népdalok —

amelyek a magyar életet minden vonatkozásában elkísérik — itt a zenekar szimfonikus hangulatképe egy valóságos népeposz magaslatára emelkednek. A népdal itt — mint az egyes szereplők helyzetének, hangulatának magyarázója — zárt formájával mintegy előkészíti a magyar áriát, a magyar operanyelvet. Amilyen mélyen emberi, olyan magyar is ez a mű, amelyben vitéz Hány János gyönyörű álmokkal fényesíti, nagyítja a maga kiszolgáltatott kis életét. S ennek a fényesítésnek lehet-e teljesebb eszköze a zenénél? A százzsínű zenekar mélyíti el, szélesíti ki, vonja be aranyos humorral a Hány-kalandok hangulati tartalmát, ez érezteti velünk a mesélő ember álmai mögött rejlő titkos fájdalmat, a magyar népdal egész lelki világát, amely legtöbbször könnyektől fátyolos. Es ez a zenekar már a befejezett, mesteri tudás bizonyítéka, ahol minden hangszer a maga legtisztább lényegéből, a maga egyéni nyelvében beszél. Mert Kodály, a latin szellemhez olyan közel álló nagy realista, egyenesen a hangszer anyagából indul ki s úgy szólaltatja meg, hogy saját életére ébredjen. Már itt feltűnik Kodály hangszeres stílusának az a csodálatos életszerűsége és ragyogása, akusztikus víziójának teljes biztossága, amely aztán tiszta hangszeres műveiben, a Marosszéki és Galántai táncokban ragadta el az igazi hozzáértőket.

Ugyancsak a trianoni korszakra esik Kodálynak az általános nemzeti kultúra szempontjából felbecsülhetetlen tette: a magyar iskolai kórusirodalom megteremtése. Tudja, hogy az egyes csak az egésszel együtt győzhet. Csak akkor lehet szó általános nemzeti zenekultúráról, ha a magyar népdal, mint a faji önismeret egyik leghathatósabb eszköze, már a gyermek lelki kincsévé válik. Itt kezdődik Kodály nagyszabású nemzetnevelő munkássága, amelyet a legnagyobb szeretettel állít a magyar jövő záloga, a gyermek zenei nevelésének szolgálatába. Művészi, színmagyar gyermekkórusai nyomán rövid két évtized alatt óriási lendületet vesz az iskolai énektanítás, amely Kodály abszolút muzsikális módszere szerint a mechanikus hangszer-tanulással szemben a zenei képességeknek igazi élő, öntevékeny kibontakoztatását célozza. Mindig több fővárosi és vidéki iskola szegődik Kodály nagy népzenei karének-mozgalmához, amely ma már egy lelkes fiatal gárda kiépített hatalmas szervezete, az „Éneklő Ifjúság“ lelki egységében hódítja meg az egész országot. Nagy erők rejlenek ebben a mozgalomban, mert nem hivatalos úton, sőt sokszor ennek még ma is ellenére, hanem igazi ügyszeretet, a Mester iránt érzett őszinte rajongás bontakoztatta ki szárnyait. Ezek a hívd: már tudják, hogy csak szeretettel hálálhatják meg Kodálynak azt a nagy ajándékot, amit ő adott nemzetének, a magyar lelkeket egyesítő, üdítő, boldogító közös éneklés tiszta örömét. Ha Kodály egyedül ezt az eredményt mutatná fel mint életművét, akkor is a legnagyobbak között foglalhatna helyet.

Kodály művészete, amely a népi közösség eszményéhez kötött, természetszerűen a tömegéneklésben találja meg a maga legfőbb kifejező eszközét, így férfi-, női és vegyeskarra írt művei is elsősorban a magyar eszmény szolgálatába állnak. Az olasz mesterekre emlékeztet az a nagy művészet, amellyel Kodály az énekhang törvényszerűségét, a különféle hangszínek követelményeit érvényesíti. Egy anyagtalan, átszellemült, magasabbrendű világ éneke hangzik fel női kórusában, ahol a havasok csillagos égboltjának, elmét, szívet fájdtató végtelenségének kristályos tündöklését a szöveg nélküli magán-szólamok étheri finomsága hozza kifejezésre (Hegyi éjszakák). Ezzel szemben mennyi drámaiság, aktivitás, sötétebb színezet jellemzik férfikórusait 1 (Bordal, Huszt, Katonadalok, stb.). S milyen csodálatos színkeverések, lehelletfinom árnyalattól lüktető eleven élet, jellemző erő és nagy szerkesztő művészet sugárzik legnagyobbabszabású kórusműveiből! („Mátrai képek“, „Jézus és a kufárok“ vegyeskarok.)

Csupa leszűrt, klasszikus tisztaság ez a kórusművészet, egyedülálló a jelen zeneművészetében. S minél közelebb jutunk a legutóbbi évek alkotásaihoz, annál befejezettebb Kodály stílusának klasszikus formatökélye. Ennek a korszaknak legnagyobb alkotásai a Székelyfonó, a Budavári Te Deum és a Felszállott a páva c. hangszeres variációk a legmagasabb stíluszsépséget mutatják, ahol minden eszköz csak a benső és a külső teljes összhangját, a lényegét szolgálja, ennél sem többet, sem kevesebbet.

A „Székelyfonó“ Kodály kórusművészetének csúcsponjtja. Maga a nép a főszereplő, az egyes személyek csak típusok hordozói. A kórus zenei súlyával uralkodik, sőt a Görög Ilona balladájában a drámai erő tetőpontját képviselik, majd a Székelyfonóban lefolyó népi játékok, táncok, énekek keretében mutatja meg a székely nép lelkét: gazdag érzésvilágát, törhetetlen erejét.

Kodály hatása és jelentősége a magyar katolikus egyházi zene területén ismét egy külön fejezet a páratlanul sokoldalú művészetében. A gregorián korális és a Palestrina-stílus mélyreható tanulmányozása volt legfőbb ihletője a magyar egyházzene-renaissance megindításában. Hiszen a gregorián-stílus egyszólamú melodikus jellege a legközelebb áll a magyar népdal hasonló stílusához és Palestrinát Kodály valósággal újra felfedezi, mint a legnemesebb latin mérték, a legmélyebb vallásos élmény és a vokális polifónia utólérhetetlen klasszikusát. A „Budavári Te Deum“ így mutat utat a modem egyházi zenének, a népi elemekben gyökerező, de keresztény nyugati formák évszázados kontrapunktikus művészetével felfegyverzett s mégis teljesen mai szellemű egyházi zenének.¹

Kodály legutóbbi nagy zenekari műve, a „Felszállott a páva“, variációk egy ősi népdaltéma fölött. Szellemében, formájában, egész technikájában a klasszikus eszménynek hódol. Szellemében, mert a magyar népdal, mint a nemzeti összesség alkotása egy nagy művészi egyéniség szubjektív átélésében bontakozik ki minden hangulati, zenei tartalmában. Formájában, mert teljes összhangban az alkotó egyéniségével csak a mondanivaló lényegére törekszik, arra, hogy a mű minden taktusa éppen úgy álljon a szép, mint az igaz szolgálatában. S mennyi változatosság, hangulati szépség, mennyi játékos, lírai, táncos, szenvedélyes, majd csodálatosan költői hangulat van ebben a zenében, mely csúcsponjtjára érve, nagy magasságokba repíti a hallgatót! A 16 variáció eszmei tartalmának hatalmas összefogása ez a Finale, ahol kibontja szárnyát minden színpompájában a páva: káprázatos fényben zeng fel az ősi dallam, minden szöveg nélkül is mint imádság, mint a legmagasabb felé törő sóvárgás himnusza.

Szóljunk még Kodályról, a tudósról és nevelőről. Mint nagy néprajztudóst, aki a legapróbb részletekbe mélyedő kutatással az egész magyar zenetudományt megeremtette, mindenki ismeri. Korszakos eredményei alapján elméletben is kivéti az évezredes magyarság zenei arcképét. (Mí a magyar? 1939) De talán kevesebben ismerik a renaissance szellemekre emlékeztető, univerzális műveltségű, széles látókörű és érdeklődésű Kodályt, aki bámulatos emlékezőtehetségével mindent megjegyyez, ami megjegyzésre méltó, hogy a legnagyobb következetességgel használja fel az egész magyar zenei művelődés reformálására. Egész magatartása a tudósé. Álmodozó, messze tekintő, mély szemei a költő, a művész Kodályra vallanak, kinek szelleme egyébként teljesen tárgyilagos, személytelen, kritikus és fölényes. De ez a fölény nem szorul külső hatásos eszközökre. A ridegnek látszó, szófukar, minden konvenciótól távol álló Kodály a maga halk, finom lényével olyan tekintélyt és tiszteletet parancsoló, aminek a benső erő, a

¹ L. e kérdésről: Eckhardt Sándor: Kodály és a magyar népzene. Magyar Szemle 1937. XXXI. 75. 1.

mindenben az igazságra tapintás képessége mellett még van egy más forrása is. Az a titkos vonzerő, amely minden látszólagos kimértsége mellett is megéreztetni velünk emberi jóságát, mély erkölcsiségét és humánus érzését, fel-felcsillanó szellemes humorát, minden szenvedővel való együttérzését, kifogyhatatlan türelmét, egyszerűen a lélek kultúrájának páratlan finomságát és mélységét. Ezért olyan nagy Kodály nevelő hatása. Egyetlen mondata kristálytisztan logikával világít meg homályokat, hoz közelebb távolfekvő dolgokat. Minden ténykedése nevelő, ethikus hatású, mert önmagának is szigorú nevelője és fegyelmezője. Mindenkiből ki tudja hozni a lehető legmagasabb teljesítményt, mert önmagától is csak ezt követeli. Hogy kicsoda részletes és alapos tanulmányok, mélyen nagy tájékozottság áll e törekvés mögött, arra minden szava rávilágít. Többet mond egy pár szóval, — aki érteni tud belőle — mint más egy óras szónoklattal, mint ahogy tudományos dolgozatainak bármelyikéből is százszor több gondolatindítást, felfedezést és zseniális meglátást kapunk, mintha vaskos köteteket olvasnánk el.

A fiatal Kodály nemzetének első útmutatója volt az igazibb, mélyebb magyarság felé. Mint érett férfi a megpróbáltatás idején igazi prófétája, vigasztalója és újraépítője, külföldön a magyar zeneművészet világhírű képviselője. Most, egy újabb romboló háború közepén az őszbe hajló Kodály a magyar szellemi élet vezéralakja, az egész magyar zeneélet szellemi központja. Körülötte forog, belőle indul ki, hozzá megy vissza, az ő elismerésére vágyik az ország minden igazi zenei értéke, tehetsége, nemes akarása.

A zseni szeme a jövőbe tekint. Örök nyugtalan szellemét a múltnál sokkal jobban érdekli az, ami még lesz: szellemi fejlődés olyan határtalan, mint az az érdeklődés, amely mindig újabb problémák elé állítja.

Nehéz volt a harc a kitűzött eszményekért, de ahhoz, ami még hátra van, ami még teendő, ott Kodály Zoltán már maga mellett fogja találni a nyomdokaiba lépő lelkes tanítványok és hívek továbbépítő seregét és az ő legkedvesebbjait, legrajongóbb híveit, az egész magyar ifjúságot: az éneklő Magyarországot.

PRAHÁCS MARGIT

AZ ÚJJÁÉLEDT MAGYAR SZENTZENE

UTOLSÓ HÚSZ ESZTENDŐBEN annyiszor hallottuk tudományos és népszerűsítő könyvekben, cikkekben, előadásokban ezt a jelzőt: magyar. Feleslegesnek, túlzásnak, sallagnak minősítjük, mely elkoptatott hangsorával megfojtja a mögötte rejtőzködő fogalmi tartalmat. Csak akkor döbbenünk rá a szükségességére, ha mégis elhagyjuk és szabadjára engedjük a jelzett irányt, eszmét, ha nem kötjük meg létünk legkeményebb határjelzőjével, a magyar-ral, amivel elriaszthatjuk a jól rejtőzködő ellenséget.

Könnyebb megértés miatt idéznünk kell azt a kort, mely eltemette a múlt sok egyházzenei emlékét és önállóságát. ízléséből gyarmattá lett. Kinek a hibájából? Nem a mi feladatunk latolgatni.

A magyar egyházi zeneművészet a XVIII. század utolsó negyedében vesztí el személyes hangját. Ekkor merül feledésbe a generációk halálával.

Lélektani tény ez éppen a zeneművészetben, ahol az alkotás köbevésett, látható formában nem figyelmezteti az áruló utókort szent köteletségére, hazájával szemben várható és joggal elvárható állásfoglalására. Ha csak egyetlenegyszer nem áll résen töretlen egységben a zenei ízlés nemzetnevelő tábora, ha soraikat felső nyomás vagy a nemzet célját nem látó tömeg

alacsony ízlése megbontja, — ez a magyar haza asszimiláló erejének problémája — jaj az ősi magyar zenei ízlésnek. Valamelyik érzékszervvel reprodukálás nélkül felfogható alkotás mégis ott maradt más művészetekben tilalomfának, de a hangok megnémült világában naponta meghalt egy ember, aki siratta a régit és naponta születtek, akiknek idegen világ volt a magyar hang.

Idegen zenekultúra bénító hatása alá kerültünk. Majd a XIX. század a kishitűeket elnémította zenei fellángolásával. A tudomány fejlettségében ma már világosan látjuk, hogy hősi volt, nagy volt, kápráztató és magyar lelkesedést kiváltó, csak még nem magyar.

Lisztől kezdve szavakba formálódott az az áhított gondolat, hogy jöjjön végre magyar népzene-kutató művész. Jöjjön igazi magyarságával, szellemével, adottságaival, készségével, de legkevésbé nagyotmondással. Jöjjön egyetemes szellemi kincsekkel. A nyugati műveltségnek is teljes ismeretével fogjon hozzá, hogy felébressze dermedt álmából a szunnyadó népzenei ízlést.

Kiválóképpen áll ez az egyházi muzsikára. A természetes külső hatás, mint már fentebb említettük, még a templomi szentzenébe is behatolt és teljesen elnyomta annak magyar életét. A régen eljövendő magyar zeneművészek egyenes ágon ott kell folytatnia, ahol a magyar szellemi fejlődés a XVIII. században abbahagyta. Kiegészítve természetesen az ugrásszerűen kifejlődött igazi magyarságtudománnyal. Sokkal többet jelent ez, mint első olvasásra gondolnánk. Jelenti annak az eszmének újraéledését, hogy a magyar lelkület ugyanaz az hétköznapi elfogultság dalmegnyilvánulásaiban és ugyanaz az oltár körül. Jelenti a katolikum megnyilatkozását hangversenydobogón és kóruson. Mivel pedig a katolikum nemcsak nem zárja ki a nemzeti gondolatot, hanem azon keresztül él, természetes módon következik ebből, hogy esküdt ellenségei lesznek az „új” magyar szentzene megindítójának azok, akik nem tudnak egyetlen szintézisbe hozni ilyen fogalmakat: szentély, hangversenyterem, magyar, ősi, modem és mindenben mégis katolikus.

A gondviselő Isten sokszor küldött már nekünk olyan embereket, akik először magukra maradtak, félreértetten küzdöttek. Életet szántak ősi erőink újraegyesítésére vagy a nemzet belső értékeit, szellemi műveltségét feledő közizlés újjáélesztésére. Viszont érthető az is, hogy ha valaki a szentzene másfélvszázados külön világa után vállára akarja venni azt a munkát, hogy elfeledtesse ezt a tétova ízlésű, kapkodó, támpont nélküli kort, annak teljes lélekkel katolikusnak és igaz magyarnak kell lennie.

Kodály Zoltán vállalta ezt az egész életet követelő feladatot. Nem tartozik tárgyunkhoz annak részletezése, vajjon milyen emberfeletti küzdelmet kellett és részben ma is kell folytatnia azért, hogy legalább annyit higgyenek el az emberek, hogy zenei közizlésünk helyessége egyenlő magyarságunk helyes ismeretével. Fokozottabban áll ez a szentzene törvényeiben. Klasszicitást vagy romantikát bámulylen nemzetből való muzsikussá megújíthatott (még ott is átütött a nemzeti bélyeg). Modem magyar szentzenét csak magyar zseni szólaltathatott meg saját vagy tanítványai munkáiban, kutatásaiban, gyűjtéseiben.

Bartók Béla, a magyar zenei élet másik pólusa így ír róla: „Ha azt kérdezik tőlem, mely művekben ölt legtökéletesebben testet a magyar szellem, azt kell rá felelnem, hogy Kodály műveiben. Ezek a művek hitvallomás a magyar lélek mellett“. Nyugodtan hozzátehetjük, hogy egyházi muzsikája hitvallás a katolikus lélek mellett. Az egyházi elemek felhasználása pedig nem-templomi szerzeményeiben hitvallás az ősi keresztény magyar felfogás mellett, mely imádsággá magasztosította a hétköznapi lélekrezdüléseit is.

Ha valaki előbbre lát, mint mi közönséges halandók, annak vállalnia kell a magáramaradottságot, az egész életre szóló harcot. Hát Kodály nagyon előre lát. Most már mi is tudjuk az ő tanításai nyomán, hogy miket lát és miket látott, de még mindig sokan vagyunk csüggedők és kishitűek. Nem akarjuk megérteni, hogy „ha nemzeti klasszicizmus annyi, mint egy nemzet lelkét tökéletes formában kifejezni, akkor klasszikus magyar zenét másban, mint a néphagyomány néhány ezer dallamában, nem találunk.“

Ez a néhányezer azonban olyan termékenyítő hatású egy évezreden át, hogy teleszórja magjaival a templomi szentzenét, mert csak magyarul tudunk mindenütt szívből énekelni. Mivel azonban ez a népzene mindentől különböző és nem tudjuk beleállítani eddigi esztétikai rendszerünkbe, ízlésskálánkba, természetes, hogy a Kodálytól megindított és tanítványaiiban szétlángolt szuggesztív hatás láttára és hallatára értelmetlenül torpan meg a ma embere. Ezt az értelmetlenséget a fentebb vázolt másfél évszázad eredményezte.

A megnemértés logikája magával hozza a természetes szembefordulást. Ezért hajunk még mindig arra a szégyenletes véleményre, hogy mindazt, amit „új” hangon hallunk (pedig dehogyis új), mindaz egyetlen ember erőszakolt ízlése. Jól tudhatnék már, hiszen a bebizonyosodás évtizedein túlvagyunk, hogy az új magyar zene két szétszakíthatatlan szállal fűzi egybe a mai magyar ízlést az ősiséggel. Ez a kettő: a népdal és a hagyományok hosszú hallgatás után való újrafelvétele. Szóról-szóra ez áll a szentzenére is, mint stílusmegnyilvánulásra.

Az olvasó észreveheti, hogy szinte kínosan ismétljük egy-egy megállapítás után azt a gondolatot, hogy a szentzene fejlődéstörvénye nem lehet más, mint amit mi népzeneinek és a népzeneire épült műzenének nevezünk. Tesszük ezt azért, mert éppen a katolikus Egyház énekeinek elmúlt századi másirányú fejlődését akarják egyesek egyoldalúan kihasználni bizonyítékkul arra, hogy ez nem így van. Tévedés, mert a generációk ízlésváltása sosem együtemű a világi népzeneben és a templomban. Ezt azonban nem szabad és nem lehet összetéveszteni a maradisággal. Hála a katolikus magyarság megújult ízléserejének, ennek a generációnak ízlésváltása a szentzenében is megtörtént és éppen Kodály hatására a katolikus tanítványok olyan szellemi felkészültségű munkát végeznek e téren, mely évtizedek alatt teljes újjászületést eredményezett szerte az országban.

Ha valaki Kodály műveiben számszerűt akarja kiválogatni azokat, amelyek fenti vázlatunkhoz példának illenek, meglepetve tapasztalja, hogy elég csekély számúak. De nála mindezt a következő gondolatmenet szerint kell érteni: A zseni megszólalását valami hiány, szükség teszi megokolná. Mondanivalója külső kiteljesedése belső küzdelmeinek, intuíciójának, korokat megvilágító szintetikus erejének. Sziklatömbbe vési mondanivalóját. De utána szabadjára hagyja. Nem magyarázza a kisszerűeknek. Nem védi igazát. Csak a logikára bízta. A logika pedig egyedül az idő kedvező vagy kedvezőtlen hatása alatt jut céljához. Ennek megfelelően előbb vagy utóbb. Az ismét más kérdés, hogy Kodály zsenialitása más oldalról olyan nevelői és tanári munkát végzett hihetetlen munkabírással, ami a körülményeket aránylag rövid idő alatt, még az ő életében, olyanná alakította, hogy a közénk állított példa lassan életté lett. Megdönthetetlen *magyar* ízlése tanítványainak legjobb szerzeményeiben vált könnyebben érthetővé.

A nagy tanár kiváló tanítványainak művei újra visszavezetnek a mester újabb és újabb műveihez. Így történt meg az, ami az egyetemes zenetörténetben ilyen rövid idő alatt és ilyen mértékben még sosem, hogy a nemzet a saját elfelejtett stílusát a szentzenében még az életre keltő ember életében magáénak vallja. Nálunk most megtörtént ez a hihetetlennek látszó folyamat.

Pillantsunk bele azokba a művekbe, melyek legmodernebb vértzetben is a legősibb hangzást szólaltatják meg. Cáfolhatatlan tanúi annak az érzésvilágnak, mely a templom gondolkodását azonosítja a gyermekjátékokban és a felnőttek dalos jókedvében fellelhető hangulattal.

Először talán azokat a karokat sorolhatjuk el, melyekben a szentzene elemei kikerültek a templomból és a nép között szokások formájában élnek tovább.

Gergely járás. Jellemző bizonyítéka annak, hogy a magyar nép az esztendő minden határnapját (legyen az bármilyen logika szerinti határnap) a templomból vagy a templom liturgiájából eredezteti. Dallammenete még az ősi gregoriánra emlékeztet. Ez azonban a tréfás szöveg hatására azonnal feloldódik valami érdekes rokonhangzássá. Teljes egységet alkot. A nép sohasem látott profanizálást abban, hogy a kórus ihletéből fogant dallam átszövi szokásait, tréfáit.

A határnapok mai naptár szerinti egymásutánjába sorolhatjuk az Újesztendőt. Ez a dallam szerte az országban előfordul karácsony- és újévtáji köszöntőkben. Nagyon gyakori változatban élő emléke népszerűségét bizonyítja. Sok helyen egyenesen a kis jászol mellől énekelik. Feldolgozásában a gyermektársadalom (az énekkar) minden tagja egyforma joggal szól. Egyformán magyarul akar dicsérni.

Vízkereszt. Mai napig is kedves templomi énekre ismerünk ebben a gyermekjátékban. Magyarázat nélkül meg lehet belőle eleveníteni a gyermekek dramatikus játékát, mely éppen a hozzájuk való alakulása miatt elvesztette már a sötétebb hangot és a benne maradt domináns elem a templom vigadozása: Újesztendőben mi vigadjunk, Vízkereszt napján hálát adjunk.

Pünkösdőló. A Szentlélek tüze ihlette-e az ártatlanságokat évszázados tavaszvégi játékaikban? A magyar lélek megszólalni akarása a legkisebb dallamtöredékben? Nem tudjuk. Ez ragadta-e meg Kodály lelkét vagy a zseni intuíciója találta hozzá a legtermészetesebb kifejezőeszközöket, hogy végleg megmentse és modern zeneirodalmunk egyik legdrágább gyöngyét ragyogtassa elénk? Nem tudjuk. De ha szabad jóslásokba bocsátkozni és szabad a kiválasztott művek között is osztályozni, akkor ezt a legnagyobbak közé kell tennünk, ami valaha is megszólalt magyar földön.

Gondolatmenetünk elején említett kettősség: a liturgia levegője és a magyar szellem, a magyar történelem egy-egy szomorú korszakára emlékezés sűrűsödik össze a legkisebb játszó icike-picike szólamaiban is. A magyar hetykeség, de pusztulásnál a belenyugvás (erőgyűjtés miatt), egyedüllétünk láttán a Magyarok Nagyasszonyának palástja alá menekülés dramatikus megjelenítése a **Lengyel László-játék.** A Szűz Máriáról szóló egyházi irodalmunk minden szépsége, bája, az örök gyermeki hódolat illatarja száll a „Mi elmegyünk Boldogasszony kiskertjébe“ lírájából.

A karácsony mindenkit megszelídítő hangulata, gyermeki szívhez legjobban illő kifejezése hangzik az **Angyalok és pásztorok** és a **Karácsonyi pásztorlanc** gátlás nélküli örömhangjaiban. A kis Jézus szent gyermekéje oldja fel a templomi hangulatot és a kisgyermek gyermekes logikája nem lát és nem hall mást, mint örömet és annak velejáróját, a táncot. (Misztériumjáték maradványa?)

Az Egyház ünnepeinek egymásutáni felsorolása a **Jelenti magát Jézus.** Talán a legidegenebb hangzású az eddigiek közt, mert dallamának családfáját nem tudjuk úgy követni továbbélésében, mint a többinél, ősi, nemes, himnikus sorok, a hódolatnak olyan megéreztetésével, mely a gyermek esztét megghaladja. Már csak a szívével szól Istenhez.

Isten kovácsa. A legtávolabbi ebben a sorban. A szöveg kétségkívül eredetisége mindig eligazít, ha a dallammal már nem tudunk tovább jutni. Ez is egyenes vonalon beleilleszthető az evangélium szelleméből eredt hagyomány nemzetek szerinti elkülönülése, köszöntők, kiolvasók, játékok sorába, ahol a nemzeti elem teljesen feledtette az eredeti dallamot, mert a népszerűség és az ellenőrzés hiánya miatt a természetes fejlődés a magyar szív szerinti megszólalást eredményezte. Ez pedig sohasem lehetett más a nyugati hatástól távoli területeken, mint ősi magyar.

Átmenetül önmagában áll a játékokban továbbfejlődő és a templom liturgiájában ma is élő művek között a **Jézus és a kufárok.** Szent János szövege (az eddigiek népi dallamok és szövegek voltak) olyan zenei effektusokra ihleti, melynek átélése megrendít minden hallgatót. A zenei szimbólumok teljes kiaknázása és hangzáslehetősége még a leggyorsabb fugában is tökéletesen érvényre jut. Szinte a tömegszuggesztió hátborzongató érzése jut eszünkbe, mikor a biblikus fenség ilyen ősmagyar népzeneré

épült hangzásban tárul elénk. Nagyvonású sziklatömbök (a tömeg és az állatok érzékeltetése) és finom vésővel áhíttatá, csodálattá magasztosult egyszerű szobor (az evangélista). Krisztus alakja, fensége földöntúlivá lesz. Sújtó, igazságszolgáltató Isten ostoroz felénk szavaival a basszushang remekelésében. „És az európai lelkiismeretet ébreszti a magyar művész, amikor műve konklúziójában megelevenedik a régi írástudók borzadályosan rettegő, égő lelkiismerete: Rablók, rablók?”

Első pillantásra nem tartozik ide az *E s t i d a 1*, de ihletése, szövege, dallamának légies finomsága a legkatolikusabb imádságot fejt ki a lélekből. Kevés olyan magyar mű volt, mely ilyen gyorsan meghódította az érzéseitek előtt idegenül és értetlenül álló nyugati nemzeteket.

Az oltár istensugárzása eredezteti az *öt T a n t u m e r g o t*, öskeresztény hangzás a keleti magyar ajkán a legmodernebb szerkesztésben. Nagy távlatok összefogása annak bizonyítására és szemléltetésére, hogy korunk szentzenéje miben mélyül el.

A csillagos égbolt elénk tárulása, a mennyország szépségének érzékeltetése az Istenanyán át. Ez az *A v e M a r i a*. Már a Lengyel László-játék kis részében is hallottuk, hogy milyen megilletődötten hangoztatja harmóniáit, ha a Boldogságos Szűzről énekel. Ez a finomság magasztosul elénk az *Ave*-ban is.

Szent István éneké-ben acélossá keményíti ritmusait és a Szentkirályhoz könyörgő, harcoss magyar éneklő ideálját sejteti hangjaiban.

A régi századok hóban, fagyban, pislákoló fénnyel enyhülésért bandukoló rórátés magyarjait idézi a *H a r m a t o z z a t o k*.

Megilletődött szívvel, döbrent lélekkel, a megtisztulás égi szépségének élvezetével telünk el a Buda vári *T e D e u m* hallatára. Ennél hatalmasabb egyházi kórus még nem készült hazánkban. (A miséket nem számítjuk.) Elemzése túlhaladná gondolatmenetünk keretét. Csak annyit legyen szabad olvasóink figyelmébe ajánlani, hogy Kodály e leghatalmasabb egyházi alkotását olyan elfogulatlan lélekkel hallgassák, mely a szokatlan forma mögé be tudja vetíteni az ujjongó Egyház érzését, a magyar istenhit nemzeti nyelvét. A megnyugvás, megbékéltség, a kitért lélek égi magasságát érzék a végső szóló és kórus intonálásában. (*Non confimdar in acetemum = Szilárdan állok mindörökké.*) Nem is lesz nehéz. Csak úgy kell tudni imádkozni, ahogyan Kodály imádkozik a *T e D e u m*-ban: őseink századait sugárzó lélekkel.

Láthatjuk, hogy minden kis darab önálló példa. Nem ismétli meg önmagát a népi szövegű művek kiválasztásában sem. A felsorolással és e gondolat szem előtt tartásával talán sikerül némileg érzékeltetni, hogy a csekély szám nem a szentzene és a templomból kikerült, kinn továbbélő darabok mellőzése. Sőt ellenkezőleg. Határjelző valamennyi.

A szűkszavúság a gondolat és érzés mélységének egyenes következménye. A nemzet ízlésének nagy nevelője nem merülhet el egyetlen terület kiaknázásában. Neki mindenhova be kell világítania munkájának fénycsójával, hogy a tőle nevelt tanítványok az ugartörést a megadott példa szerint folytassák tovább.

Nem mellékes ügye a magyar szentzene sorsa. Nem mindegy néki, hogy a katolikus templomokban hogyan énekelnek. Legnagyobb bizonyíték ehhez az, amit éppen évtizedeinkben élünk át: a Kodálytól megindított gondolat, a magyarság lelkületébe visszahelyezkedés és így a magyar szentzene eddig soha meg nem történt, országos, egységes újjászületése.

Mivel pedig a közös erő nemzetforrasztó, Kodály a magyarság egyik legnagyobb nevelője.

NÁDASY ALFONZ

KRITIKUSOK ÁRULÁSA

A MAGYAR KRITIKA, noha alig id sebb százévesnél, kezdett l fogva világosan látta feladatait, s t tisztában volt hivatásának nehézségeivel is. Ha reméled, hogy az író a kritikus által megtérítették, hogy a kritikus a maga csalhatatlanságát szerény kétség alá vegye, s hogy az olvasó a kett r l részrehajlás és el ítélet nélkül hozzon ítéletet: úgy lehetetlenséget reméltél. És mégis ezen három rendbeli embernek kell az összeérés pontjainál fogva el bb-utóbb egymást kölcsönösen el bbre vinni, mid n vagy világos reflexiók, vagy homályos reminiscenciák által egymásnak principiumaikat így vagy amúgy magokba szívják, s az önszeretnek azon biztatgatásai mellett, hogy egyedül saját fejeik után indulnak, a kölcsönös egymás után indulásnál fogva emelkednek . Ilyen tudatos, okos szavakat ír a kritikáról már els igazi kritikusunk, Kölcsey, a nagyramenend , egészséges irodalmi élet biztosítékát az író, az olvasó és a kritikus kölcsönös együttm ködésében látva meg. Bajza szintűgy: Kritika kell közöttünk, meg nem kérlelhet és kemény kritika, de részrehajthatatlan, de igazságos. Ki kell irtanunk a hízelkedés, a szolgálai csúszás lelkét; ledöntenünk szobrait a bálványozásnak; elrezzenteni a lelketlenséget; kimutogatnunk egymás vétkeit, botlásait... meg kell gyűjtani a kritika szövétnékét, hogy lássuk és láttassuk egymással az ösvényt, mely üdvözület pontjához viszen .

Száznál több éve hangoztatja a magyar kritika feladatait, hivatását komoly, hozzáért kritikusaink ajka. S az eredmény? Az eredmény korunkban az, hogy az irodalom válságaiért, irodalmi életünk fonáságaiért, a közízlés romlásáért egyre többször utalják kritikánkat a vádoltak padjára, egyre többször marasztalják el hibák, mulasztások emlegetésével. Tény az, hogy kritikánk elvesztette hitelét és rendez erejét, az írók és az olvasók felé egyaránt. Korunk az irodalmi múlt újraértékelését nagy készültséggel végrehajtotta; de az egykorú irodalmi élet fölött elvesztette az uralmat, s máig sem tudta megvalósítani azt a szép kölcsönhatást író, olvasó és kritikus között, amelyre már Kölcsey vágyott 1826-ban. Hol van ma olyan kritikai élet, amely fölényes biztonsággal és hitet er vel irányítaná irodalmi közvéleményünket, s a roppant irodalmi termésben gátat vetne az olvasótömegek ízlésének romlása elé? Hol vannak oly tekintélyes kritikusok, akik dönt szóval igazítsák el az irodalmi porokét? Súly és tekintély helyett egészségtelen jelenségek ütötték fel fejüket a kritika körül.

Ha úgynevezett kritikus vagy, jól vigyázz, hogy milyen folyóiratba dolgozol, mert a szokás hatalmánál fogva tüstént irodalompolitikai elkötelezettségek gyanújába kerülsz. Ha az Ady-nemzedék egyik vezéri költ jér l írsz tisztelg tanulmányt: elskatulyáznak „nyugatosnak”, s mivel ez ma népszerű címké, bizonyos irányokban máris elvesztetted hiteled. Ha másnap a nagymúltú folyóirat halálakor a becsületes elismerés mellett elfogulatlanul arról is említést tesz, amit a folyóirat szerkesztése körül hibának véltél: a Nyugat régi, els vonalbeli gárdájának egyik kit n írója megtisztel levélben fejezi ki elismerését a nemes ellenfél tárgyilagos hangjáért. Tehát keletivé lettél. Ha legközelebb, merev elítélés helyett, tárgyilagos, mérleget kritikát írsz egyik jellemz en népi írónkról: barátaid sietnek megróni, mivelhogy dicshimnuszot zengesz a népiesekr l. Ha a szellem jogairól és kötelességeir l elmélkedel a bátor szavú folyóiratban: súlyos szemrehányást kapsz a kit n írótól, mivelhogy a b b a a folyóiratba írtál, s így nyilvánvalóan elkötelezted magad bizonyos politikai irányba. Magának a folyóiratnak a hasábjain viszont jőnev politikus pellengérezik ki a cikk nyomán a Szellem köldöknéz , korszerű szektáját, amelyhez látnivalóan tartozol.

Az írók felé sem kedvezőbb a helyzet. Ha vidéki folyóiratban a divatos, nem túlsókra értékelt irodalmi műfajjal kapcsolatban példaképpen odavetted egyik reprezentatív írónk nevét: a „megtámadott” nagy író másnap bejelenti kilépési szándékát a folyóirattulajdonos irodalmi társaság választott tagjai közül. Ha a kitűnő harcos író egyik művéről nem a leghízelgőbb kritika jelenik meg egy folyóirat hasábjain: az író megszakít a folyóirattal minden összeköttetést, noha addig szívesen egyet értett szándékaival. A folyóiratok ma már tisztában vannak a következményekkel. Ha bátor és őszinte kritikát óhajtasz kiadni valamelyik folyóiratban: a szerkesztő eleve megros-tálja kijelentéseidet, a lap irodalompolitikai elvei vagy érdekei szerint.

Apró, semmicske esetek ezek, de jellemző adatok arról, hogy milyen veszedelmek, előítéletek környékezik a függetlenségre törekvő kortárs-kritikust, milyen téveszmék irányítják írók és kritikusok tevékenységének megítélését, s mennyire nincs meg az egészséges kapcsolat a műveiért felelős író és az elfogulatlan, független kritikus között. S a közönség? Az olvasó alig hederít a kritikára. Az írók ebben a műfajban is egymásnak írnak. A kritika ma nem nevel, nem véd, nem emel és nem sújt. Az író legfeljebb megharagszik érte, a szerkesztő kellemetlen helyzetbe jut miatta, az olvasó pedig nem vesz róla tudomást.

Jól tudjuk, hogy mennyi minden ásta alá a kritika tekintélyét az újabb évtizedekben. Egy olyan korban, amelyben az írot nem az osztatlan kritikai elismerés, hanem a kiadótól ravaszul irányított és az olvasótömegek pallé-roztatlan ízlésétől vagy szeszélyétől függő könyvsiker avatja naggyá, a kriti-kának nincs sok keresnivalója a maga akadémiai gáncoskodásaival. A közön-ség, amely a szépirodalmat szinte egyedül a szórakoztatás és idegzsongítás igényének veti alá, füttyül a kritikára, amely az ő nevében is igényt támaszt és nevelni kíván. És fittyet hány a kritikára az író is. Valamikor még olyan hatalma volt a kritikának (nem mintha ilyen fegyvertények dicsőségét kíván-nánk vissza e nemesebb célú műfajnak), hogy Berzsenyi-szabású óriásokat tudott megsebezni és letörni. Akkor a sebzett költő még kíméltre figyel-meztette a kritikust: „szükség, hogy a kritika a költőkkel vigyázva bánjon, nehogy a merészt félnökké, s a melegsívűt hideggé tegye s az által szár-nyaikat szegje”; mivelhogy „a költő, ki többnyire mint egy álomjáró lebeg a tetőkön, hamar lehull onnét, hova tudta nélkül emelkedett”. Manapság? Az író az olvasóközönség kegyétől függ, nem a kritikáétól. A kritika kegyére, értető közvetítésére az olvasóhoz nincs szüksége, ítélete alól fölényesen kivonja magát. Az olvasó élményéről, amelyet valaha ugyancsak a kritika közvetített el hozzá, sokkal beszédesebb bizonyosság a kiadó elszámolása és művei elfogyott példányszámának statisztikája. A kritika egyszerűen nem érdekli az írot. Ma még az érzékeny lelkű regényíró is így nyilatkozik: „a leg-jobb, legigazibb bírálat sem érintett meg belülről, egészen közletről, éppen olyan kevésbé, mint a lepipaszabb sem. Az írot, amilyen vastagbőrű, nem lehet megsérteni”. A kritika az író számára nem tükör többé, nem önvizsgá-latra és tökéletesedésre ingerlő ösztöke, nem baráti tanács és nem önként vállalt önellenőrzés. Az írot legfeljebb az érdekli benne, hogy árt-e vagy használ-e művei kereskedői forgalmának. De lassanként ez a hatalom is elvész, mert az olvasókat sem a kritika irányítja többé.

Vájjon a kritika tekintélyének hanyatlásában nincs-e részük — a kriti-kusoknak is? Vájjon nem vagyunk-e mindannyian felelősek azért, hogy ez a nemesebbre hivatott műfaj, az egészséges irodalmi életnek ez a fontos tényezője így elvesztette hatóerejét? Bizonyos idő óta nem kell-e a „kriti-kusok árulásáról” beszélünk?

Némely jelenségek arra mutatnak, hogy nem árt némi lelkiismeret-vizsgálatot tartanunk.

Hivatásának árulója például az a kritikus, aki irodalompolitikai klikkek szolgálatába bocsátja tollát. Erre az írók mutatták meg az utat; sokuk tollát eléggé elmérgelte már a klikkek szolgálatába, amelyek a csoportosulás lököerejével igyekeznek pótolni az egyéni érték fogyatékoságait. Csakhogy az író akarva-akaratlanul beskatulyázódik valamelyik irányba, műveinek jellege és írói egyéniségének válfaja szerint. Természetesen a kritikusnak is megvannak a maga elvei, — Isten mentsen az elvtelen, „impreszionista“ kritikustól! — de ezek az elvek a művészet örök törvényeiből táplálkoznak és nem irodalompolitikai mértékre szabódnak. Látunk kritikusokat, akiknek működése abban merül ki, hogy dicsőítik „irányuk“ íróit és lekarmolják az irodalompolitikai ellenfelet, szinte függetlenül attól, hogy mit érnek műveik az irodalom örök és elfogulatlan ítélőszéke előtt; s mindezt olyan modorban, amely nem az író tönkre, hanem a kritika tekintélyét aknázza alá. Azt csak a „polgári“-nak csúfolt kritikusok némelyike tette meg, hogy kritikusi hivatásához híven, tárgyilagosan megbírálta a „polgári“ irodalom legjellemzőbb képviselőit is, egy Márait, Cs. Szabót vagy Hunyadyt; de „népi“ kritikus mondott-e valaha kellemetlent az „irány“ íróiról? Holott a kritikusnak a függetlenség az életeleme, fölötte kell állnia a barátságoknak és ellenszenveknek, meg az irodalompolitika harcainak. A kritikus nem a tömegben küzdő harcos, hanem elfogulatlan megfigyelő, aki a kritikai látás magaslatairól nyer torzítatlan képet az irodalmi élet egészéről, melynek a benne álló csak részleteit, egyoldalúságait láthatja. A kritikus legfeljebb az elve miatt küzd, de fegyvereit nem bocsátja áruba senkinek. A klikk pedig még öntudatlanul is befolyásol.

Hány olyan kritikusunk van, akinek látását, ítéletét nem homályosította el az irodalompolitikai csaták maró füstje?

Igaz, hogy manapság a kritikus nem lehet eléggé óvatos abban az erőfeszítésben, hogy megőrizze függetlenségét, s elkerülje a klikkbe-állás látogatását. Meg kell gondolnia, kiről melyik folyóiratban jelent meg cikkét, mert a szavaknak ma sajnálatosan más és más értelmük van aszerint, hogy hol látnak napvilágot. A következetesség könnyen ölti föl az elkötelezettség álarcait az olyan irodalmi életben, amelyben a folyóiratok legtöbbje irodalompolitikai csoportosulások kiszolgálója. A kritikus az írók felé is örök dilemmában él. Ha kényesen őrzi megközelíthetlenségét, szinte már fél összeismerni írókkal és szerkesztőkkel. Viszont, ahhoz, hogy tisztán lásson és jól ítéljen, ismernie kell az irodalmi életet, s olykor hasznos, ha személyes képe is van az íróról. Kétségtelenül előnyben van a „beavatott“ kritikus, aki az írók és szerzők környezetében forog, ismeri az író körülményeit, terveit és szándékait, műveit már kéziratban olvassa, s jólétesültségének tudatában megcáfolhatatlan. Az eszményi kritikus tulajdonképpen az volna, aki — mint Kölcsey — elzárkózva él a zajló világtól és a művön kívül semmire sem tekintve hozza meg ítéleteit. De akkor oly súlyos következményeket vonhat fejére, mint éppen Kölcsey a Berzsenyi-bírálatnál...

Egy bizonyos: a kritikus a szépirodalmat csak az irodalom önszabta szempontjaival szemlélheti és saját törvényeivel ítélheti meg. Újabb árulás: ha hűtienné válik az irodalom örök eszményeihez és önként lemond arról, hogy az irodalom szempontjait érvényesítse. Nem egy mai kritikus irodalom-kívüli szempontok Prokrustes-ágyába kényszeríti az irodalmi műveket, elfeledkezve arról, hogy a szépség éppoly önálló kategória, mint a jóság vagy a bölcsesség, és hogy a szépirodalom mindenekelőtt művészet, s csak azután társadalmi vagy politikai tényező. A kritikus elsősorban a művészet örök kritériumait kéri számon az irodalmi alkotástól: éppen ezzel végez nemzeti munkát is. Magatartása mindenekelőtt esztétikai magatartás, még akkor is, ha ez a korszerűtlen esztétizálás vagy nihilizmus vádját zúdítja

reá. A kritikusnak, az essay-írónak kimeríthetetlenül sokféle szempontja lehet a művek vizsgálatában és ezek között mindig akad nagyon is tiszteletre méltó; de bármilyen szempontra veti rá magát, sohasem mondhat le a művészet elsőrendű követelményeiről. Mai kritikuskok a szépirodalmi művek megítélésében az érték örök kritériuma helyett szívesen dobálóznak a korszerű jelentőség jelszavával és egyre hajlamosabbak arra, hogy a szépirodalmi alkotásban, egy versben vagy regényben is a társadalmi vagy nemzeti tettet kérjék számon, mégpedig úgy, hogy a nemzet fogalmát a valóságos nemzettestnek egyes részeire sajátítják ki, akár az urbánus polgár, akár a föld népe felé. Ezek azok a kritikusok, akik az íróban elsősorban a propagátorért, az osztályharcosért, az irodalmi ökölvívóért vagy műkedvelő tudósért lelkenedeznek, és adott esetben a primitívség kultuszát avatják szentté. Pedig nincs kétféle mérték. Az író százféle célt szolgálhat íróságával, s mindegyik cél kielégítéséért megérdemli a cél babérait; de a kritikus előtt, éppen a kritikus előtt, elsősorban alkotásainak művészi — úgy is mondhatnám: irodalmi — értékeivel áll vagy bukik. A tiszta kritika egyik feladata éppen az, hogy az irodalom örök eszményeire figyelmeztesse az írókat.

Ez a felfogás egyáltalában nem sorvasztja az írókat üres széplélekké vagy vérszegény formaművésszé és semmi köze a „poésie pure“-höz. Az igazi mesterek értettek ahhoz, hogy művészetük összhangba olvassza a művészt és a kifejezőt, a formát és a mondanivalót, az egyénit és a nemzetit, a szűkörűt és az egyetemet. A vers önkifejezés; a regény ábrázolás vagy értelmezés; a dráma megjelenítés; de mindegyikhez hozzátapad, mindegyikbe belenő a kor, a nemzet, a táj, az osztály, a lélek, amely kialakította az írókat. S jól van így! De ha az író, a költő az emberi megnyilatkozás sokféle lehetősége közül éppen a szépirodalmi választotta, a kritikus mindenekelőtt az alkotás művészi jegyeinek mérlegét fogja fölállítani: a kifejezett tartalmak művészi értékéét, meg a kifejezés, az ábrázolás, az értelmezés, a megjelenítés művészetéét. Egy vers nem lehet csupán azért jobb, mert a napsütötte tarlón született, vagy egy regény azért művészi, mert az exkluzív polgári osztály lelkeségéből szakadt ki. Áruló a kritikus, aki az irodalmi kritika alapjait rendíti meg azzal, hogy döntő szempontjait a művészetben, irodalmon kívüli területekről kényszeríti át az irodalom védett tájaira.

Ugyanígy árulás a kritikustól az, ha lenézi saját műfaját. Mind gyakrabban hallani szépírók és komoly irodalomtörténészek ajkáról azt a véleményt, hogy a kritika, az essay másodrangú, parazita műfaj. Jogos ez a felfogás az elburjánzott kiadói és újságkritikával szemben, amely úgyszólván hozzájárult a komoly kritika tekintélyének elhanyagolásához — avagy a klikk-kritikával szemben, amely az irodalompolitika alkalmi fegyverévé, nyíllá vagy parittyává süllyed. De éppen a kritikuskokon áll, hogy a kritikát, a tanulmányt ismét hivatása magaslatára emeljék, s régi mesterek művészetét ötvözzék bele.

Sok zavarnak kútforrása az is, hogy a kritikus fogalma lassan összeolvad a szépíróéval. A kortárs-kritikák jórésze ma szépírók tollából kerül ki. A jelenség korántsem új. Régebben a költő az irodalom mindenese volt, s Kölcseytől meg Bajzától kezdve Aranyon, Keményen s Eötvösön keresztül egészen Ambrus, Babits és Kosztolányi kortárs-kritikáig a szépíró ugyan-csak összebarátkozhatott a kritikussal. Még az olyan par excellence kritikuskokat is, mint Erdélyi János, Zilahy Károly, Gyulai Pál, vagy korunkban Schöpflin Aladár és Kárpáti Aurél, megkísértett a szépírási ihlető tündére, hogy fiatalabb írónemzedékünkről ne is szóljunk. A régebbi korok csak-kritikusait elnyelte a feledtető idő... Később az irodalomtudósok típusa termelt ki tiszta kritikuskokat, amilyen Péterfy Jenő vagy Riedl Frigyes voltak, s amilyen ma Horváth János, de ők jóval ritkábban bocsátkoztak a

kortárs-kritika örvényes vizeire, mint neves francia kortársai, Brunetiére, Rémy de Gourmont vagy Faguet. (Ilyen bátor kiállás volt Horváth János felejtethetetlen Ady-kritikája.) Ma a kritikus ismét a tudós és a szépíró között lebeg, nagyon bizonytalan egyensúlyban. Alig van fiatalabb szépírónk, aki alkalomadtán ne vállalkoznék kortársírók bírálataira, viszont az olyan született tanulmányírók is, mint pl. Cs. Szabó László és Németh László, szépirodalmi művekkel duzzasztják életművüket. Nagyon természetes, hogy senkit sem lehet eltiltani írói hajlamaitól; minden írónak joga van ahhoz, hogy szabadon válassza meg műfajait. Értelmetlen öncsonkítás lenne a szépírótól kritikai tartózkodást kívánni, a kitűnő tanulmányírótól pedig megvonni a szépírási jogát. Kosztolányi és Babits remek kritikái egymagukban is igazolják a szépíró kritikus jogát. Az alkotó írónak megvan az az előnye, hogy saját ihlete megjárta útjain mélyebben be tud hatolni az alkotás és az írói élet titkaiba; viszont hiányzik belőle a hűvös kritikus kívülről, a saját írói alkatától független elfogulatlanság és — a tapasztalat szerint — igen sokszor a helyes kritikai érzék is. Így a keveredésnek mégis vannak veszedelmei. A szépírót ezer érdek köti meg, írói alkat, barátok, kiadók, olvasók szövevényében, bírálói működése gyakran személyeskedésbe fül. A független kritikus megengedheti magának azt a fényűzést, hogy lemondjon a népszerűség előnyeiről, mint Bajza, aki egyike volt „azoknak, kik inkább kívánnak nem szeretettni, hogysen hitők s a közügy rovására szeretettni“; a szépíró aligha élvez ilyen fölületes szabadságot. A kérdés kényes, megoldása nehéz. Csak az érdekeltek önkéntes tapintata segít. Bizonyára annak a szépírónak van igaza, aki félreértések elkerülése végett lehetőleg tartózkodik a kortárs-bírálatától, s csak magasabb szintről, személyektől függetlenül szól hozzá az irodalmi élet problémáihoz.

De vannak rossz szokásai és mulasztásai igazi, „nagy“ kritikusainknak is. Ilyen „rossz szokás“ az, hogy tekintélyes kritikusaink többnyire csak beérkezett írókat vagy „nagy“ műveket tiszteinek meg bírálatukkal. Kényelmes álláspont ez: fölment a felfedezés felelősségétől és a tévedés vagy melléfogás veszélyétől. A beérkezett írónak legfeljebb a helyét kell megállapítani az irodalmi élet egészében, vagy új művét kell beleilleszteni életművének mozaikjába. Mennyivel egészségesebb lenne, ha éppen az induló író, a fiatal költő igazi tekintélyek igazítanák el a Parnasszusra vezető útján, vagy tanácsolnák el kényelmesebb ösvényekre. Talán ez is hozzájárulna burjánzó irodalmi termésünk egészséges megrostálásához.

Egy téren, meg kell vallanunk, mindenesetre mulasztást követtünk el: a népi irodalommal szemben. Ahogy az úgynevezett polgári és urbánus író-kritikusok egyrésze mindenestül elzárkózott az úgynevezett népi irány írói felé, abban volt valami pánikszerű, valami alacsonyabbrendűségi érzés a népszerűsödő és versenyre törő iránnyal szemben, s ez könnyen a gőg látszatát kelthette. Mindez nyilvánvalóan fölületes volt, mert a „polgárinak mondott urbánus írókban gőg nélkül is van annyi érték és tehetség, hogy játszva állják a versenyt. A helyes álláspont mindenesetre a verseny bátor fölvétele lett volna: a magunk frontján minél több igazi irodalmi érték kitermelése; a versenyben: a kölcsönös elismerés; a kritikában: a hibák, gyöngék és tévedések nyílt kimutatása, az Őszinte beszéd nevelőereje, az egészséges rostálás, az a „meg nem kérlelhető és kemény kritika, de részrehajthatatlan, de igazságos“, amelyről Bajza beszélt.

Mert a népi írók sikeréhez kétségkívül hozzájárult bizonyos optikai csalódás is. Megszoktuk, hogy ha egyszerű ember vagy népfü mutat föl valami intelligenset, akkor boldogan megdicséjük: „No lám, ez a derék ember milyen derék dolgokat ír, noha tanulatlan!“ Minden fölbuzdult falusi verselőre egyszerre ujjal mutogattunk, ártatlan népi lelkeket mérgez-

tünk „költővé“, népi antológiákat burjánztattunk. Sértő Kálmán tragikus sorsa, Mátyás Ferenc regénybéli vallomása beszélhet erről. Most már nyilvánvaló, hogy elhibázott volt ez a magatartás: önmagunkat becsaptuk, a becsvágyókat pedig csupa jóakarattól lenéztük ezzel a vállveregető dicsérrettel. A népi írókat viszont elkapta a dicséret és a közönségsiker láza; azt hitték, hogy valóban dantei remekeket alkottak és minden szó, amit szűz tollal leírnak, ámulatos csoda. Jobb lett volna komoly, mértékes kritikával megtisztelni őket, s úgy nevelni az igazi tehetségek minél teljesebb kifejtésére — és önkritikára is. Akkor talán az olvasóközönség körében sem éleződött volna ki ennyire a félreértés. Mert a vége az lett, hogy már csak a „gyökös“, „friss“, „harmatos“, „östehetségű“, „igazi-magyar“ írásnak volt becsülete. Némi visszaélés történt itt a primitívség bájával, s a legnagyobbak azok lettek a versenyben, akik a legkiáltóbb primitívsegeket kiáltották el.

Legyünk tárgyilagosak! Senkinek sem vagyunk ellensége, — éppen a kritikus függetlensége és pártatlansága a legparancsolóbb eszményünk — de minden olyan költői irány veszedelmes, amelyből kultuszt csinálnak. Az adyzmus éppúgy, mint a népvarázs. Nekünk, kritikusoknak eleve tudnunk kellett volna, hogy nincs „népi“ irodalom és nincs „polgári“ irodalom, hanem van szépirodalom, amelynek mezőin mindenki annyit ér, amennyi művészi értéket mutat föl műveivel, akár „népiek“ azok, akár „polgáriak“. Nincs kétféle szépirodalom, s hogy az író milyen származású, az legfeljebb kortörténeti dokumentum, esetleg mindent megmagyarázó életadat, de csak a műveken keresztül érdekel. Az emberek halnak, a művek élnek. Ha élnek!

Mert mégis csak az volna a cél, — író és kritikus közös becsvágya — hogy az irodalom virágozzék, nőjön nagyra, gazdagodjék. Az irodalom világából a nemzetre, a népre, a korra is a műveken keresztül hull a fény. A kritikust pedig menthetlenül a minőség érdekli mindenekelőtt. Ő az irodalom legalázatosabb eszmei szolgája, s ma úgy érzi, hogy meg kell menteni a szépirodalmat, — az igazit — amelynek kezd bealkonyulni. Mégis így igaz: az ember eltűnik, a mű marad. S az volna a kívánatos, ha a kritikusok eszményi munkája, örködése is hozzájárulna ahhoz, hogy minél több olyan magyar mű születne, amely értékével kivédi az enyészet gyilkos hatalmát, népi és polgári, keleti és nyugati, városi és falusi oldalról egyaránt.

MAKAY GUSZTÁV

A KAUKÁZUSI MAGYARSÁG

MINDEN NÉP EREDETE az ismeretlen, távoli évszázadok titokzatos homályába vész. Minden nép őstörténete telve van ismeretlen, felkutatathatatlan elemekkel. Izgalmasan érdekes kutatási terület, lenyűgözően érdekes olvasmány éppen ezért minden őstörténet. De túlzás nélkül mondhatjuk, hogy a magyar nép eredete, őstörténete szinte valamennyi közt a legizgalmasabb, a legérdekesebb.

Egy Európa legtávolibb Keletéről kiszakadt nép, a magyar, mint indult vándorútra, mint jutott az uráli őshazából a kaukázusiba, onnan mint érkezett meg Dél-Oroszországon, Levedián, Etelközön keresztül Európa, a Nyugat szívébe? Mint tudott gyökeret verni, államot alapítani, mely ezer év viharait kiállta, a Kárpátok-övezte mai hazában, azon a földön, ahol előtte semmiféle más keleti vagy nyugati nép nem tudott magának nyugodt, végleges otthont biztosítani? Mi minden történt vele, amíg Szent István

bölcs vezetésével bele nem kapcsolódott a nyugati műveltségbe? A kereszténység felvételéig kik voltak a barátai, kik az ellenségei? Mint küzdötte le az akkori idők Mohi-pusztáját és Mohácsát? Győzelmes felemelkedéseiben mint söpörte el akkori kérlelhetetlen ellenségeit? Milyen volt annak az első miUenniumnak politikai és katonai szervezete? Milyen a műveltsége, milyen a mindennapi élete? Egyszóval, mi mindent rejt magában az első, küzdelmes pogány magyar ezer esztendő?

Ha a tömérdek felmerülő kérdés mindegyikére még nem tudunk is ezidőszerint kielégítő feleletet adni, ez a világ többé korántsem a költők és álmodozók birodalma. Kutatása komoly tudomány, rengeteg munkát, erudíciót kívánó tudomány lett. Művelése egész embert követel meg még akkor is, ha csak egyetlen részletével kíván is valaki foglalkozni. Egész területének átfogására pedig olyan széleskörű ismeretanyagra van szükség, hogy azon csak oly ritka, kiváltságos képességű tudós lehet úrrá, amilyen egy nemzet életében egy évszázad alatt legfeljebb egy-kettő születik; ilyen típusú fő volt a mi Gombocz Zoltánunk, a dán V. Thomsen, a német F. W. K. Müller, ilyen a francia P. Pelliot.

De addig is, míg megérkezik a magyar őstörténeti kutatásoknak ez a várva-várt vezetője, rendületlenül folyik a munka. A finnugor nyelvész, a turkológus, a régész, az antropológus és a többi szakember elvégezi a maga területén azt, amire az őstörténeti kutatásoknak szüksége van. Az így szét-parcellázott őstörténeti anyag is óriási, és fájdalom, még a rész-területek közt is akad nem egy, amelynek a mai napig nincs hivatott munkása. És ez nem meglepő, mert hiszen a honfoglaláskori Magyarországnak, Etelköznek, Levediának, Kaukázusnak, az uráli és a délnyugatszibériai őshazának mind megvannak a sajátos problémái, melyek annál több munkát és figyelmet követelnek, minél inkább távolodunk térben Kelet felé és minél messzebbre megyünk visszafelé az időben.

A kutatások ugyanis nem szorítkozhatnak seholsem arra, hogy pl. adott időben hogyan tapintható ki a délnyugatszibériai vagy kaukázusi őshazában a magyarság, hanem átfogó, de egyben apró részletekig tisztázott képet kell nyernünk az egész Kaukázusról, tehát nemcsak az akkori és ottani magyarságról, hanem szomszédairól és a szomszédok szomszédairól is. Ezt pedig természetszerűen csak kiképzett, európai nivón álló kaukázusi szakembertől várhatjuk, aki tisztában van területe minden nyelvi, — és nyelvészeti — történeti, régészeti, néprajzi, antropológiai problémájával. Ugyanezt kell mondanunk Délnyugat-Szibériáról is, annak a fokozott hangsúlyozásával, hogy a vékonyka finnugor szál követése a Kr. születése körüli időktől a Kr. u. 5. századig — eddig tart ugyanis nagyjából a bennünket közelebről érintő idő — korántsem elegendő, hanem, megkísérelve a lehetetlent, minél jobban fel kell deríteni Délnyugat-Szibéria ligetes steppéinek és a vele érintkező erdőrégióinak a rejtélyét: miféle paleoszibériai és egyéb népek laktak itt, miféle kapcsolataik voltak nyugat felé a mai Baskírföld, Kelet felé a Száján hegység felé? A nyelvészetten kívül e téren különösen a régészettől és az antropológiától várhatunk hathatós segítséget.

A Száján hegység említésének pedig arra kell emlékeztetnie bennünket, hogy a magyar őstörténet egész ideje alatt figyelemmel kell lennünk Belső-Azsiának, a különféle műveltségek gyűjtőmedencéjének, népmozgalmak elindítójának a történetére. Belső-Azsiáról pár évtizeddel ezelőtt legfeljebb homályos képzeteink voltak. Ma viszont a nagy ásatások, a nem is sejtett jelentőségű felfedezések eredményeinek jóvoltából olyan anyag birtokába jutottunk, amely a magyar őstörténet fordulóinak magyarázatához nem várt segítséget jelent. Mindez persze a magyar őstörténet kutatójával szemben új igényeket is támaszt. Meg kell ismerkednie a kínai forrásokkal, a

tibeti, mongol, régi török, a sok-sok iráni nép és nyelv ezernyi kérdésével. És hogy csak a keleti nyelvek terén maradjunk, az Urálon inneni őshazák történetéhez az arab, perzsa, szír, örmény, grúz nyelvek ismerete szükséges (csak úgy melleleg említjük a latin, bizánci görög és orosz nyelvet), de ezenfelül még el kell tudnia igazodni a finnugor, török, iráni, kaukázusi, szláv nyelvészet útvesztőiben is. Ennyi mindenre van szükség a magyar őstörténet kutatásához, ha csak a kutatandó nyelveket vesszük figyelembe és nem részletezzük a régészet, embertan, néprajz stb. követelményeit.

Minden gondolkodó ember előtt világos, hogy aki ilyen szédtően nagy követelmények ellenére is műkedvelésből, megfelelő szellemi poggyász nélkül avatkozik bele a magyar őstörténeti kutatásokba, az úgy jár el, mint aki krajcáros vásári bicskával, orvosi ismeretek nélkül, hályogot akar operálni.

Sajnos, a magyar őstörténetnek ennek ellenére is megvannak a maga műkedvelői, hangos, türelmetlen dilettánsai. Egész sereg, különben tiszteletreméltó úriember akad, aki terhesnek érezvén a nyugdíjas évek kényszerű semmittevését, vagy éppen nem találva meg a szellemi kielégülést megélhetést jelentő tisztes foglalkozásában, hivatalában, fejébe veszi, hogy megfejti a magyarok eredetét, megmagyarázza a magyar őstörténet rejtélyes pontjait. Elegendő ehhez egy véletlenül kezébe akadt magyar őstörténeti, sőt gyakran csak egy előtte azelőtt ismeretlen keleti vonatkozású cikk vagy könyv, az igényesebbre szabad idejében valamelyik könyvtárban összekotor még néhány 80—100 éves, véletlenül meglevő, ott porosodó salabaktort—ha történetesen német vagy francia nyelvű, mindjárt megvan a tudományos hitel és tekintély is 1 — és megindul a képtelenebbnél képtelenebb elméletek kiagyálása.

Csodálatos módon a dilettánsok céhében senki sem akad meg azon, hogy alig találni közöttük kettőt, aki ne a homlokegyenest ellenkezőjét állítaná. Nem, nekik egymással soha semmiféle bajuk, vitájuk nincs. De a „hivatalos“ tudomány! Az vörös posztó valamennyi szemében, melynek még pusztá említésére is elhagyja türelmük. Sainos, egyre nagyobb számmal akadnak köztük olyanok, akik a gyalázkodástól sem rettennek vissza és becsületos tudósok jó magyar érzését, hazafiságát is kétségbe vonják, mert azok véletlenül a „hivatalos“ tudomány nékik nem tetsző nézetét vallották. (Ebben a vonatkozásban igen tanulságos elolvasni a finnugor nyelvészet tanárának, Zsirai Miklósnak „Nem mind bíró, kinek pálca van kezében 1“ című cikkét, melyet a Magyar Nyelv 1940. évfolyamában írt.)

Normális időkben, nyugodtabb körülmények között semmi zavart nem okozna a dilettánsok hangos okvetetlenkedése, annak ellenére, hogy ők kivétel nélkül a nagyközönséghez szólnak. Legfeljebb a rokonlelkek kapnak vérszemet és sietnek a saját maguk még bölcsebb véleményét közzétenni. A gondolkodók, — szerencsére ezek vannak többen — ha elolvassák is, nyugalommal, kritikával napirendre térnek felette: megvárják, mit szólnak hozzá a szakemberek. De napjainkban mégsem mehetünk el mellettük szó nélkül. Számuk ugyanis nyugtalanítóan megnőtt, hangjuk ízléstelenül megerősödött, sőt közülük egyesek nem átalják megkísérelni, hogy napi politikai gusztusukat visszavetítsék a megszentelt magyar előidőkbe. És ez az, amiért szavunkat fel kell emelnünk a dilettánsok rohama ellen. A magyar őstörténet kutatása nemcsak tiszteletreméltó tudományos feladat, hanem nemzeti műveltségünk egyik alapvető kérdése is, szellemi magatartásunk egyik pillére, nemzeti múltunk egyik tiszteletet parancsoló korszaka, mely nem válhatik senkinek Csáki-szalmájává. A magyar őstörténethez csak megoldott satukkal, alázattal, és a becsülettel vállalt kemény munka után szabad járulni; a hazafias érzés, vagy éppen revületbe eső rajongás még nem elegendő jogcím ahhoz, hogy a magyar őstörténet bonyolult és finom szerkezetébe avatatlan kézzel bárki is belenyúláljon.

Ezek előrebocsátása után szólnom kell egy könyvről, bármennyire nehezemre esik is, — mert íróját emberileg becsülöm — amelyről újságok vezércikkezték, összejöveteleken tósztoztak, amelynek eredményei tehát a fórumon, a legnagyobb nyilvánosság előtt tárgyalattak meg. A sok elismerés, úgy érzem, igen illő módon elsősorban a tárgynak szólt, hiszen a legmagasz-

talóbb vélemény is azzal zárult, hogy a meglepően érdekes könyvben rengeteg az egyéni nézetből fakadó hipotézis és — meg kell várni a részletekre vonatkozólag a szakemberek véleményét. Ezt akarom megtenni ma, attól a kötelezettségtől indítatva, melyet a tárgy iránt érzek és abban a reményben» hogy a tanulékony és szorgalmas szerző okulni fog belőle.

A könyv címe „A magyarság kaukázusi őshazája, Gyereyán országa“, szerzője Dr. Bendefy László, a m. kir. Háromszögeli Hivatal mérnöke.

Bendefy László neve a tudományos közéletben nem ismeretlen. Tizenegy évvel ezelőtt próbálkozott nevet szerezni magának, akkor még a kőzet- és ásványtan területén. Közre is bocsátott egy könyvet „Iskolai talaj-, kőzet- és ásványgyűjtemények“ címen. A kísérlet balul ütött ki. Mauritz Béla, a budapesti egyetemen a mineralógia és petrológia nyilvános rendes tanára, a Magyar Tudományos Akadémia III. osztályának titkára, a Földtani Közöny 1931. évi kötetében így írt róla mindjárt ismertetésének az első mondatában: „az ásvány-kőzettan terén ekkora járatlanságot eláruló és ilyen felületességgel megírt munka a sajtót még nem hagyta el“. Befejezésül pedig ezt mondja: „A szerző felelősségét roppant súlyossá teszi az a körülmény, hogy a könyvecske a Dunántúli Tanítók Lapja könyvtárában jelent meg és így elsősorban az ásványtannak és kőzettannak a tanítók sorában való népszerűsítésére szolgál. A tudomány és a hazai kultúra érdekében a legcélszerűbbnek tartanám, ha a könyvecske összes példányai megsemmisítettének.“ A lesújtó kritika után a szerző hátrat fordított az ásvány- és kőzettan tudományának.

Nemsokára új területet sikerült találnia kifoghatatlan érdeklődése számára: expedíciót szervezett, hogy Afrikában, a Csád-tótól délre, Abesszíniában végezzen kutatásokat. Ez a vállalkozása már a nagy nyilvánosságot is foglalkoztatta. Különböző bonyodalmak támadtak, melynek eredményei a sajtót is foglalkoztatták. Az expedíció soha el nem indult, és a szerző eltemette Afrika iránti érdeklődését is.

Végre azonban mégis csak sikerült megtalálni igazi területét. Választása ugyanis a magyar őstörténetre esett. Rövidesen megírta első nagyobb munkáját, egy tekintélyes terjedelmű könyvet, „Az ismeretlen Juliánusz“-t. Hazai szakköreink elnézéssel fogadták a kezdő ember tévedéseit, buzgalomból eredő túlzásait, jóindulatú mosollyal tértek napirendre naiv botlásain. Kritikát azonban a könyv nem kapott. Úgy látszik, senki sem akarta a lelkére venni, hogy egy végeredményben lelkes és derék ügynek esetleg ártson. A szerző ugyanis — mint azt az előfizetési felhíváson és a könyvben is közhírré tette — a bevétel minden fillérjét a felállítandó Juliánusz-szoborra szánta. A sikeren, illetőleg az elmaradt kritikán felbuzdulva, a szerző művét kivonatossan német nyelven is kiadta. A dolog most már nem maradhatott titokban. Valóban, a Helsinkiben megjelenő Finnisch-Ugrische Forschungen 26. kötetében (Anzeiger 60—73.) J. Bromberg nem éppen hízelgő tartalmú recenziót szentelt ennek a németnyelvű munkának, amelyről pedig jóindulatú hazai szerkesztői kezek lefejtették a magyar kiadás legbájtóbb dilettáns sallangjait.

Bromberg „okvetetlenkedése“ azonban már nem tudta kedvét szegni a szerzőnek. (Lehet, hogy tudomást sem szerzett róla.) Egymásután írta meg őstörténeti vonatkozású cikkeit, tanulmányait, könyveit. Ezek közül talán elegendő lesz megemlíteni az 1941-ben megjelent „Szallam tolmács küldetése Nagy Sándor fiiiához“ címmel, „Góg és Magóg fala“ alcímmel ellátott könyvét, mely ezenfelül „A magyar őstörténet kútfői“ hivalkodó felirattal azt is jelzi, hogy egy tervezett sorozatnak ez még csak az I. kötete. A szakember megértésének, jóindulatú elnézésének azonban ezen a ponton már vége szakad, hacsak egy pillantást vet is a műbe. A szerző ugyanis könnyelműen megfeledezett az öregek bölcs mondásáról: aki nem tud arabusul, ne

beszéljen arabusul! Talán még az arab ábécét sem ismeri, nemhogy a bonyolult arab nyelv nehézségeiben volna otthon, vagy éppen sejtelve volna arról, hogy az arab geográfusok és történetírók hogyan függenek össze egymással, hogyan származnak egymásból és végül is hogyan kell magyarázni egy arab szövegű útleírást. De a szerzőt ez mind nem zavarja műveleteiben, a tudomány legegyszerűbb követelményeinek fittyet hányva, egy arab kútfő szövegét egy német és egy magyar fordítás alapján kiadja, kommentálja és szuverén ítéletet mond benne másokról. Sőt, szemrebbelés nélkül le mer írni előszavában ilyeneket: „Annak, hogy az arab, perzsa, mongol, kínai, szír, örmény, orosz, bizánci stb. eredetű szövegeket eredetiben közöljük, nincsen sok értelme.“ Pedig csak ennek van értelme! Annak nincs értelme, hogy a szövegektől elszakadva, vagy soha is a közelükbe nem jutva, valaki a levegőben bölcsekedjék! Ez az alaphibája ennek a könyvnek: a többi rengeteg apró tévedés, naivság, tájékozatlanság mind ennek az eredendő bűnnek a következménye, amit megróni nem érdemes, s amin segíteni nem lehet.

Sajnos, nagyjában ugyanebből a szellemi arzenálból táplálkozik a szerzőnek már említett műve is, „A magyarság kaukázusi őshazája“ és annak egy esztendővel korábban megjelent „népszerű“ rövid foglalata, a „Kummagyarria“ („A kaukázusi magyarság története“) is.

A szerző megírja, hogy könyve úgy keletkezett, hogy „Az ismeretlen Juliánusz“ című munkán dolgozva, a közelmúlt őstörténeti kutatásaiban is emlegetett, 1329-ből származó, XXII. János pápa-féle bullán megakadt a szeme. Ez a nevezetes bulla az ázsiai magyarokról (Ungari Asiatici), és királyukról beszél, akinek a neve a korábbi kiadásokban hol Jeretanny, hol Jerestomir alakban szerepelt. Ezen a nyomon elindulva azt bizonyítgatja, hogy a pápai bulla a kumai magyarságra, vagy amint ő mondja, a „kummagyar-ságra“ vonatkozik. De úgy érezvén, hogy félúton nem állhat meg, még egy egész sereg bizonyítandó tételt vállalt magára: a kummagyarok nevezett nép, mely a Kaukázusban a Kuma mentén lakott, valóban magyar volt; a kummagyarok nyelve magyar volt; Ibn Batuta a türök elnevezésén a kumai magyarokat érti; Juliánusz nem említi őket, pedig járt azon a vidéken; Rubruck beszélt a kumai magyarokkal. Sőt felelni kíván arra is, hogy „hogyan szakadt szét a magyarság és hogyan őrizhették meg az elszakadt törzsek ugyanazt a politikai életformát, mint amelyet honfoglalóinktól ismerünk“.

Érdemes megfigyelni mindenekelőtt azt a kapkodással vegyes erőlködést, mellyel a szerző az 1329-es bulla magyar fejedelmi nevét magyarázza, illetőleg olvassa és használja. A „Kummagyarriában“ még a Jeretány dominál, csak az előszóban büvészkedik, nyelvész-jegyekkel utalva arra, hogy ebből lett a Gyertyán, ebből meg a Gyertyán szóalak. Azzal azonban adós marad, hogy hol is élt ez a Gyertyán vagy Gyertyán alak. A „Kummagyarria“ végén még az akkor megjelenendő nagy művet is nemes egyszerűséggel „Jeretány országa“ címen hirdeti. Mire a beígért munka megjelent, addigra pedig megállapította, hogy nem is Jeretány a helyes név, hanem minden kétséget kizáróan Jeretann. De maga a név soha nem került a könyv élére, szerényen meghúzódott az alcímben, Gyertyán végleges és megmásíthatatlan változatban. Csak valami galibát ne okozzon az eddig kellően figyelembe nem vett, „ki nem értékelt“ Jeretomir-változat!

A név jelentését különben meg is fejti. Szerinte ez nem lehet más, mint a magyar gyertyán fa-név, melyet fáklyának is használtak, az pedig tudvalevőleg fényességet áraszt; a Jeretány stb. név jelentése tehát nem más, mint „fényes, dicsőséges“.

XXII. János pápa oklevelét, mint láttuk, nem a szerző fedezte fel, egyedül a Jeretány, Gyertyán, Gyertyán olvasásmódok és állítólagos megfajlásuk származik tőle. Nem lehet büszke rájuk.

Elgondolásának másik sarkalatos pontja az, hogy a pápai bullában említett fejedelem nem a baskírföldi Magna Hungáriában élő magyarok királya, hanem a kaukázusi, kumamenti magyaroké. Sajnos, ezt a valóban meglepő állítást sem tőle halljuk először: megírta azt már 1872-ben O. Wolff „Geschichte der Mongolen oder Tataren“ című, nálunk is jól ismert művében.

Nem új az sem, amit a kaukázusi Madzsar városról, illetőleg romjairól mond, hiszen úgy szedte össze hangyszorgalommal, nagyobbára régi, sokszor elavult német és francia munkákból.

De új az a bizonyítási mód, ahogyan a kezében minduntalan renitenskedő történeti anyagból át akarja hidalni a XXII. János pápa bullája és a mai Madzsar-romok közt tátongó űrt, s új az, ahogyan az így nyert eredmények segítségével visszafelé is következtetéseket próbál levonni. Ez volna a könyv legérdekesebb, tegyük mindjárt hozzá: legjelentősebb része.

Sajnálattal kell azonban megállapítanunk, hogy az egész részen vörös fonálként húzódik végig egy tudományos szempontból megbocsáthatatlan módszertani hiba. Kiindulópontja egy ötlet, mely lehet jó vagy rossz, az most mellékes, tudományos kutatás alapjául elfogadható. Feladata már most az volna, hogy a rendelkezésre álló anyag alapján megvizsgálja, hogy az ötleten alapuló tételt a történeti források igazolják-e, s ha igen, milyen mértékben, vagy pedig annak ellentmondanak, s így el kell vetni. A szerző azonban nem ezt tette. Kutatásai kiindulópontjául szolgáló tételét végső eredményé emelte, mellyel szemben a forrásoknak csak annyi szerep jut, hogy bizonyosságot tartoznak tenni a szerzőtől kívánt értelemben. Ha kiáltó ellentmondások miatt ez még a legszerényebb mértékben sem sikerüi, akkor nem habozik forrását dezavualni, arra hivatkozva, hogy hiszen tétele „történeti igazság“ és a tárgyalt forrásnak a kívánt értelemben kellett volna írnia. Sőt, attól sem riad vissza, hogy az érvek hiányát — rábeszéléssel pótolja. Ez a művelet persze nem megy minden csűrös-csavarás nélkül, ami a szaköröket már teljesen hidegen hagyja, de a gondolkodó nem szakemberekben a gyanút kelt. Ezért írták eddigi nem-szakemberekből kikerült ismertetői, hogy a dolgokat nem ártana még jobban bizonyítani.

De vegyünk egy példát. Külön fejezetet szentel a szerző a „kummagyarság nyelvének“ (60—62. lap). Az adatok vallomásától függetlenül — melyekről kénytelen maga is elismerni, hogy „gyenge adatok“ — megvan a maga világosan megfogalmazott véleménye. Jelentőségének megfelelően mindjárt dőlt betűkkel is szedette: „a kumai magyarság nagy, népi tömegei még a XIV. században is magyarul beszéltek“. Mik a bizonyítékai?

A XIII. századi híres utazó, Rubruck, a tatároknál tett utazásáról szóló nevezetes útleírásában valóban arról beszél, hogy útja során magyar klerikusokkal találkozott, egyikük mintegy papja volt más magyaroknak. (Mellesleg, a szerző „teljes és új“ fordításában az ab aliis H Ungar is-ból „többi magyarok“ lettek.) A szerzőnek ez elég ahhoz, hogy idjelenkse, hogy ezek csakis a „kummagyarok“ papjai lehettek, s ha a papok magyarok voltak, magyarul is beszéltek, s nyűván elsősorban azért mentek a „kummagyarokhoz“, mert azok is — magyarul beszéltek. Ebből tehát mindenki előtt vüágos (aki szívesen enged a rábeszélésnek), hogy „a XIII. század derekán a kumai magyarság még ugyanazt (!) a magyar nyelvet beszélte, mint a mi őseink abban az időben“. Minthogy ez is kétségtelen érvényű és nagyjelentőségű új megállapítás, ez is dőlt betűkkel olvasható a könyvben.

Ilyen értékű bizonyítékot találni akár százat is, de bárminek az igazolására. A szerző a kumamenti magyarok magyar nyelvűsége mellett így érvel tovább.

A XIII—XIV. században a fővárosuk neve Madzsamak, Magyarnak, illetve Kummadzsamak hangzik. „Ez a név szintén a magyar nyelvre utal“,

állapítja meg örvendezve a szerző. Gyenge érv, hiszen akkor magyar nyelven kellene beszélniök azoknak a belsőázsiai török törzseknek is, amelyek mind a mai napig a „madzsar“ nevet viselik.

A következő bizonyíték a kumai magyar nyelv mellett a híres Gyeretyán név. A bizonyítandó eredetű és jelentésű névből perdöntő bizonyíték lett! Úgy látszik, nemcsak evés, de bizonyítás közben is megjön az étvágy, toot a szerző így folytatja: „mivel a kumai magyarságnál is megvolt, nem lehet vitás, hogy ez a szó már a levediai magyarság szókinszében is szerepelt“.

Utolsó „bizonyítékait“ egy XIV. századi arab utazónak, Ibn Batutának a könyvéből veszi. Ibn Batuta a szerzőnek egyik legkedvencebb forrása. Hogyne, hiszen az ő műve alapján rajzolja meg a XIV. századi „kummagyarságnak“ városi és pusztai életét olyan részletességgel, hogy lelkesedni tudó embernek szinte elakad tőle a lélekzete. Hogy ezt valaki megtehesse, annak a leggondosabb, legszigorúbb kritikai vizsgálódással előbb azt kellene tisztáznia, hogy Ibn Batuta minden kétséget kizáró módon a kumai magyarokról beszél-e és terjedelmes anyagát csak azután volna szabad felhasználnia. Ezzel szemben a szerző először azt konstatálja kelletlenül, hogy Ibn Batuta e népet soha, sehol nem nevezi magyarnak, hanem — türknek. Ahelyett, hogy végigvizsgálná, vajjon a közölt nyelvi és történeti anyag alapján a türk elnevezés alatt esetleg nem türkök lappanganak-e mégis, ahelyett polemizál és rábeszél: törkökről szó sem lehet, hiszen itt „kummagyarokról“ kellene beszélnie Ibn Batutának. Az csak természetes eddigi tapasztalataink után, hogy a szerző ennél a pontnál sem áll meg, hanem még egy lépéssel továbbmenve, kimondja újabb dőlbtetés igazságát: „Ibn Batuta 1333-ban, 230 évvel az eddig elismert utolsó irodalmi adat után újból és talán utoljára szólt a magyarokról, mint törkökről.“

Ezeknek a törköknek nevezett „kummagyaroknak“ a nyelvéről Ibn Batuta alapján a szerző összegyűjtött néhány szót, melyeknek szintén azt kellene igazolniok, hogy a kumai magyarok nyelve azonos a miénkkel. Ha oly elszántan nem utasította volna el azt a rideg gondolatot, hogy a türk név alatt törköket keressen, ha továbbá lett volna valamelyes turkológiai ismerete, akkor megmenekedett volna az Ibn Batuta türk glosszáival vívott reménytelen küzdelemtől. Nagyobb szótározás nélkül is láthatta volna, hogy bizony török szó a kölessel főzött levest jelentő dugi (helyesen dugi), török a köles-sör jelentésű boza vagy búza is. Nem kellett volna viaskodnia a Bestau hegy nevével, amely csakis török nyelven jelent öt hegyet, és nem kellett volna megrónia a kumai magyar „főüri osztályt“, hogy az a hódító nép nyelvét beszélte (s nyilván előszeretettel nevezett el hegyeket az újonnan megtanult nyelven). Nem kellett volna azzal vigasztalni, hogy a hittérítők levelezéseiben — amelyeket csak fel kell fedezni — majd találunk még ezeknél is értékesebb útbaigazításokat. És nem kellett volna bennünket a kumamenti dűlőnevek gyűjtésére biztatni.

Íme, ezért beszéltek a kumai magyarok a mi magyar nyelvünkön!

Az ilyen bizonyítás, az ilyen munkamód mindennek nevezhető, csak tudományos szempontból kielégítőnek nem. Ez pedig annál sajnálatosabb, mm az összehordott rengeteg anyagban volna használható is, de hogy melyik az, azt csak úgy lehetne eldönteni, ha az ember az egész munkát elejétől végig a szerző helyett mégegyszer elvégezné.

Az ilyen módszerrel kihámozott eredményeket nem tudjuk elfogadni még akkor sem, ha a szerző teljesen otthon van a felhasznált forrásokban, ha vitathatatlanul ura a felhasznált anyagnak. A szerzőnél azonban ezen a téren még az előbbinél is nagyobb a baj.

Művében rengeteg sok kútfőt használ. De adjuk át neki a szót. „Legfontosabb kútfőink a következők: Kr. u. kb. 460-ból Chorenei Mózes nagy

földrajzi műve, az 1000. év tájáról a Hududulálam, valamint Gardizi és Al-Bakri munkái, az 1220. év tájáról a Jüan-csao-pi-si című kínai történeti mű, a XIII. századbéli arab történetírók művei, a XIV. századból keltező pápai bullák és ugyancsak a keleten működő hittérítőszerzetesek levelei és az egykorú ferences zárdajegyzékek; továbbá a szintén XIV. századbéli Abu-l'-fida földrajzi munkája, Ibn Batuta hatalmas útleírása, valamint egyéb arab-perzsa és tatár kútfők, a XV. századból pedig ismét pápai bullák, hittérítőktől eredő levelek és a keleti források.” A tárgyi emlékekből adódó forrásokról nem is beszélünk, de így is elkápráztató az anyag: latin, arab, perzsa, örmény, kínai, tatár művek és címek csakúgy kavarnak előttünk. Kár, hogy a Kaukázusra vonatkozó, egész könyvtárat kitevő orosz meg egynémely grúz nyelvű munkák nincsenek lefordítva pl. németre vagy franciára, akkor bizonyára azok sem hiányoznának az imponáló listából. A szerző tudniillik nem ismeri sem az orosz, sem a grúz nyelvet, de sajnos, nem ismeri az arabot, a perzsát, az örményt, a kínait, a tatárt sem. Ebből pedig szörnyű nagy bajok tudnak származni. S minthogy a baj nem jár egyedül, nem ismeri az egy-egy forrás körül zajló tudományos kutatást, még kevésbé annak legújabb eredményeit.

De lássunk megint csak egy példát. A nagy mű V. fejezete a következő büszke címet viseli: A kínai kútfők tanúsága a kummagyarságról. E téma iránt való érdeklődése nem újkeletű szalmaláng vagy éppen elkerülhetetlen penzum. A Történetírás c., azóta megszűnt folyóiratban közzétett már egy hasonló tárgyú tanulmányt „Egykorú kínai kútfők a mongolok 1237—42. évi hadjáratáról” címmel.

Az egész ötödik fejezet nem más, mint egyetlen forrásnak a taglalása és értékelése. Ez a forrás a Jüan cs'ao pi si. A fenti forrásjegyzékben úgy szerepel, mint egy 1220. év tájáról való kínai történeti mű, a Kummagaria című könyvben közelebről is meghatározza a tárgyát, mikor imígyen beszél róla: „egy kínai történeti munka, az Ogotáj uralkodásának történetével foglalkozó Jüan-csao-pi-si”. Igenám, de a nagy könyvben meg még azt is mondja, hogy „Ogotáj a főhatalmat 1234-ben vette át”. Ahány állítás, annyi tévedés. Ezt ugyan csak a szakember tudja, de hogy önmagának is ellentmond, azt a laikus is láthatja. Egy 1220. év tájáról való munka hogyan tartalmazhatja Ogotáj uralkodásának a történetét, aki a főhatalmat csak 1234-ben vette volna át? De nem akkor vette át, hanem 1229-ben, a Jüan cs.ao pi si pedig nem az 1220. év tájáról való, hanem 1240-ben írták első tíz könyvét, melyhez 1242-ben még két könyvet csatoltak. Az idézett mű különben nem Ogotáj uralkodásáról szól, hanem Dzsingisz khán és mongoljainak végtelenül becses, epikus természetű történetét tartalmazza, a végén szó van Ogotájáról is. Ami pedig kínai jellegét illeti, ahhoz is fér egy-két szó ...

A laikus fülnek oly rejtélyesen hangzó „Jüan-cs'ao pi si” tudniillik nem más, mint a Mongolok Titkos Története, aminek óriási szakirodalma van, csak a szerző nem tud róla.

A könyvet, mint mondtuk, 1240-ben, ill. 1242-ben írták, mégpedig nem kínai, hanem mongol nyelven, ujgúr írással. Az eredeti kézirat igen korán elveszett (egyesekek szerint azonban azonos a vele egy, kb. tíz évvel ezelőtt Urgában előkerült mű), szerencsénkre a Ming-dinasztia uralkodásának az elején (a XV. század közepén) a mongol szöveget átírták kínai írással. A szöveg tehát továbbra is mongolnyelvű maradt, csak az írás lett kínai. Változtatás mindössze annyi történt, hogy a mongol nyelvű részhez ekkor, a XV. század közepe táján egy kínai interlineáris fordítást is csatoltak, továbbá még az, hogy mindegyik fejezet tartalmát a fejezet végén kínai nyelven röviden is összefoglalták. Ezt az utóbbi rövidre fogott szöveget fordította le 1866-ban oroszra a kitűnő Palladius. Pár évre rá ugyanaz a Palladius megtalálta a kínai átírtas mongol részt is, halála után ez a rész Pétervárra került, s ennek alapján adta ki egy részét fordítással, jegyzetekkel a mongolista Pozdnev. Palladius orosz fordítása nyomán foglalkozott éppen a

nyugati mongol hódítással, a tatárjárással Bretschneider, s az ő fordítását fordította tovább magyar nyelvre Jankó János.

A szerző mindebből Palladius nevét, Bretschneider és Jankó János fordítását ismerve, a Kummagyariában a következőképpen ír: a „Jüan-csao-pi-si egyik részletében megtaláltam azt a hadiparancsot, amellyel a nagykán ezt a világraszóló hadjáratot elindította. Megfejtve, mai átírásban így szól „... Az viszont, úgy látszik, már nem érdekelte, csakúgy, mint az előzmények, hogy ezzel az „1220. év tájáról való kínai történeti művel“ foglalkozott azóta Läufer, Blochet, Naka, Ramstedt, Vladimircov, Poppe, Mostaert, Kotwicz s nem utolsó sorban Pelliot is. Nem tartotta szükségesnek, hogy — ha már nem tudja használni a Magyar Tudományos Akadémia könyvtárában meglévő eredeti mongol-kínai szöveget — akkor legalább figyelemmel kísérje E. Haenisch ily irányú munkásságát. Haenisch már 1931-ben kiadta „Untersuchungen über das Jüan-ch.ao pi-shi, die Geheime Geschichte der Mongolen“ címen első nagyszabású tanulmányát, melyet később mások is követtek. De haszonnal forgathatta volna a Jüan cs'ao pi si Haenisch-féle háromkötetes, ezúttal valóban teljes kiadását is: 1937-ben megjelent a kínai írásból latin betűkkel átírt mongol szövegkiadás, 1939-ben a szótár és 1941 legelején, a szerző könyvének megjelenése előtt kerek egy esztendővel, a laikusok részére is érthető teljes német fordítás.

De Haenisch könyve sem tudott volna segíteni a szerzőn, hogy a Kangmu-ról ne mondja azt, hogy az kínai törvénykönyv, mikor az a legközönségebb, legismertebb kínai történeti kompendiumok közé tartozik. Hogy ne írja le, hogy az oguzok nyelve nagyon közel állott a kúnok nyelvéhez, hogy ne kövessen el annyi tárgyi tévedést, hogy kijavításába beleúnjon az ember. Vagy éppenséggel rájőjjön arra, ami a szakembernek a könyökén jön ki: a Jüan cs'ao pi-si-hez hasznos elővenni a perzsa Rasíduddint, hogy egyéb rokon szövegekről ne is beszéljünk.

De a szerző nemcsak a „kínai“ forrásokkal bánt el ilyen mostohán, megkapták tőle a magukét az arab, perzsa és a többi keleti kútfők is. Pedig kár, nagy kár! A Kaukázus környékére szakadt magyar töredékek, az ottrekedt magyar szórványok viszontagságos sorsának, pusztulásának kikutatása valóban szép és hálás feladat. Hogy a szerző ezt észrevette, már magában érdem, ami sok-sok vaskos tévedését is kell, hogy feledtesse velünk.

Egy bizonyos: a szerző lelkesedéséhez és szorgalmához „A magyarság kaukázusi őshazája“ nem méltó teljesítmény. Az írás tanítás. Mielőtt azonban másokat tanítani akarnánk, ne restelljünk magunk is tanulni. Ha valóban olyan nagy a rajongása a magyar őstörténet iránt, akkor vállalja azt a munkát is, amely eddig idegen területet jelentett a számára, tanuljon meg továbbá kifogástalanul tudományosan érvelni és végül tanuljon meg alaposan legalább egy keleti nyelvet. Még nem késő, elég fiatal ahhoz, hogy e valóban nem kis feladatra a siker reményében vállalkozzék.

De addig ne vegyen tollat a kezébe!

LIGETI LAJOS

GERHART HAUPTMANN IGAZI ARCA

A Z ÍZLÉSHULLÁMZÁS fázisváltozásai az m vein is rajtahagyták nyomukat, végigjárta a naturalizmus, a neoromantika, szimbolizmus és expresszionizmus állomásait. Patinás réteg rakódott le az igazi Hauptmann-arcra, és ezt le kell fejtenünk, hogy a m vész igazi énjét, egyéniségét, lelkét és világnézetét fel tudjuk fedezni. A figyelem a jubiláns ünnepek alkalmából német írói körök részér l ismét feléje fordul, felcsillan értéke ennek a Nobel-díj értéksztintjéig emelkedett, ma is legtehetségesebb, a külföldön legjobban ismert és idegen színpadokon legtöbb szerepl német írónak. Ma már kiforrottan áll el ttünk egyénisége, a mélyre néz szem világosan fel tudja ismerni alkotásain keresztül az uomo finito kemény arcvonásait.

Gerhart Hauptmann életútja Sziléziából indult ki. Vagy, ha pontosabbak akarunk lenni, vissza kell menni a Hauptmann-sök évszázados során át a Cseh-medence területéig, arra a tere-numra, amely a legtöbb drámát termelte ki önmagából, és amelynek államalakulatán a leggazdagabb drámai élet virágzott Európában, sei kemény munkában edzett takácsok, akiknek emléke ott vibrál lángesz utódjuk vérében, akiknek férfi-húsva vágó, kemény munkája, ereje, elszántsága ott lüktet majd a Die Weber lapjain. Szilézia misztikus hangulatú hegyei között, Obersalzbrunnban, 1862-ben, nyolcvan évvel ezel tt látja meg a napvilágot, tágra nyílt lélekkel szürcsöli magába azt a tájélményt, amely az Und Pippa tanzt és a Die versunkene Glocke lapjain fog tükröz dni. Megismerkedik azzal a protestáns-pietista szellemmel, amelynek itt volt legtermékenyebb talaja, és amely a Der Narr in Christo exotikus eseménysorozatának fest egykor titokzatosan félelmes háttérét. Jéna és Berlin egyetemén ahol tanulmányait végzi még ott él Schiller, Fichte, Schelling szelleme, de már helyet kért magának egy angol természettudós gondolatvilága is Németországban, akinek gondolatait a Darwin-hív Háckel hinti széjjel. A fiatal Hauptmann Rómában a m vészet iránti rajongással telve, ihlett l túlcserdülő lélekkel szobrásznak készül, érzi kínosan vajúdo lelkének és szellemének nagyraihivatottságát, de még nem ismeri fel teljesen a számára kijelölt utat. A dramaturgia is kezd érdekeln. Az a benyomása támad, hogy a német dráma holt-ponton van.

Valóban, Grillparzer klasszikus témái és romantikus középkori tragédiái kissé kikoptak a Második Birodalom színpadán, Anzengruber parasztdrámái csak középpértéket képviselnek, Ludwig, Grabbe, Hebbel történeti és polgári drámáit is fásultan nézi a közönség. Berlinben ekkoriban alakul meg egy lázadó szellemmel telített színm vész társaság, a Freie Bühne, amely a dráma megújítását t zi ki célként maga elé. Hauptmann lázasan olvas. Ismeri már a francia naturalistákat, az orosz realistákról is hallott, Arno Holz és Johannes Schlaf Papa Hamlet-jét, majd a Familie Selicke-t, a naturalista irodalomnak els német kísérleteit is forgatja, megragadja a pillanatról-pillanatra haladó eseménylerögzítésnek Momentanstil-je, de a legnagyobb hatást mégis Ibsen teszi rá. Mikor megismerkedik a nagy északi író m veivel, szégyelni kezdi és kivonja a forgalomból fiataalkori kísérletét: Promethidenlos cím Childe Harold-utánezatát. Megírja Bahnwärter Thiel c. naturalista novelláját és Apostel c. tanulmányát. A berlini Freie Bühne második el adott darabja, Hauptmann: Vor Sonnenaufgang c. drámája tárja fel tehetségét, egyetlen hatalmas lendítéssel túemel l a német színm -írást a holtpontra és megkezd l az író azt a hatalmas munkásságot, amely a Vor Sonnenuntergang-ig, drámáírásának egyik utóbbi értékes kicsendülése ível. 1889 okt. 20-án került színre az a darab, amely után Theodor

Fontane hajtja meg az idősebb hói generáció nevében az elismerés zászlaját a 27 éves dramatikusként. Ez az este korszakalkotóvá lett a német dráma és színpad történetében, megnyitja mindkettőnek modern epocháját.

A Vor Sonnenaufgang a sziléziai bányavidék életéről nyújt plasztikus képet. Megnyílik előttünk a paraszti sorban élő bányamilliomosok világa, akiket a föld gyomrában rejtőző, csak imént felfedezett szenttelepek egyszerre a jólét magas fokára emeltek, de ugyanakkor a romlásnak, alkoholizmusnak, erkölcsi fertőnek, degenerátságnak és a szociális kizsákmányolásnak rettenetes mélységét tárták fel. A mocsár legmélyén sínylődő Krause-család tagjai között egyetlen lény mutat tisztább életszemlélet utáni vágyódást és kiemelkedni-akarást: a pietista központban, Hermhutban nevelődött Helene. Ennek lehetősége meg is nyílik előtte, amikor megjelenik a faluban egy városi szociológus, felvilágosodott elveket valló egyéniség Alfred Loth személyében; ám a köztük bimbózó szerelmet megakasztja Lothnak elveihez való ragaszkodása, aki a minden ízében terhelt család tiszta leánytagját az öröklésvonal kiszámíthatatlansága miatt vonakodik elvenni. Így a kiutat vesztett lány a halálban keres szabadulást. Naturalista dráma ez, aminthogy a korszellem egész sor ilyen drámát írat Hauptmannal a következő években, hogy csak a Friedensfest, Einsame Menschen, Fuhrmann Henschel, Rose Bernd ismertebb címeit említsük, de már itt is kiviláglik az, hogy csak a korszellem teszi meg őt divatos ízlésének, a naturalizmusnak hordozójává és legjobb színpadi reprezentánsává. Hasonlít ebben Strindberghez, aki ugyancsak ezen az úton indult el, de később megtért a szimbolista tematikához. Hauptmann is bilincsnek érzi magán a naturalizmus gondolatvilágát és eszméit, már itt is nagyobb művész, mintsem hogy csak naturalista legyen, egyre tágitja a szűk formakereteket és lehetőségeket, míg végre a szimbolizmusban találja meg egyéniségének adekvát kifejeződését. És ne feledjük el: már itt is a legkeményebben ostorozza a jólétbe befáradt emberek piszokba süllyedt egyéniségét, ugyanakkor a tragikus bukás ellenére is minden részvéte a jóké, a tisztaké, mondhatnánk talán így is: a naturalista dráma ellentétes pólusán kicsapódó léleké... Rét világ áll egymással szemben Hauptmannál: a naturalista környezet, amely a cselekményt hordozza és mozgatja, és a cseppnyi szentimentalizmussal kevert cselekmény, amely éppen nem naturalisztikus. Hauptmann lelki beállítottsága, egyéniségének alaprétege valójában bódultán romantikus, szimbólumokkal teli, de ő a korszellem naturalista álarcát kénytelen magára öltetni és így álcázva a századforduló színi közönsége elé lépni.

Finoman fejlett szociális szenzóriumát is a sziléziai hegyek közül hozza magával. Ott ismerkedik meg a duzzadó tőke embert és lelket ölő hatalmával, a kapitalista államberendezés kizsákmányoló gazdasági rendszerével. A fiatal egyetemi hallgató szociális vonatkozású műveket olvas, Marx és Max Müller acélhangján agitál a munkásság érdekében, úgyhogy a Die Weber előadása a berlini Königlich Theaterben a császári háznál az egyébként jónévű író kegyvesztését vonja maga után, és a rendőrség beavatkozását is szükségessé teszi. Tragédiája most nem egy személy körül játszódik, egy egész tömeg áll a tragikus fejlődés homlokterében, döbbenetes jelenetekben tárja elénk a sziléziai takácsok földhözragadt nyomorát, lázít, kér, könyörög és a társadalom lelkiismeretére apellál. Tendenciája, minden következetes naturalizmusa mellett is túlemeli a darabot a naturalizmus keretén, és átvezet egy másik, ezúttal történeti realitásba ágyazott eseményhez.

Florian Geyer-rel a német középkor és parasztlázadás egyik monumentális jelenetét vetíti elénk, közel száz beszélő szereplővel a színen. Új, történelmi színjátékformát teremtett ezzel a darabbal. A német egység

tragédiáját vázolja, romantikus elemek egyre erősebb hangsúlyozásával. Rámutat a történelmi transzcendencia egyik elvére, amely — feltűnő — éppen a német drámában oly gyakori: »Du glaubst zu schieben, und wirst geschoben«; talán éppen ez a történelmi kiutaltság gondolata és felsőbb irányítóerőre rámutató beállítása tette olyan népszerűvé darabját a Versailles-utáni német színpadokon...

Művészdramáiban (College Crampton, Peter Brauer, Michael Kramer) már a rembrandti megvilágítású főszereplők is különös tanulmányfejek, már maga a motívumválasztás is az alapjában véve romantikus Hauptmann antinaturalisztikus lelki beállítottságára utal. Ismeretes, hogy a művésziélek ábrázolása éppen a német romantika virágkorában, Tieck, E. T. A. Hoffmann, Brentano műveiben vált divatossá. 1893-ban írt, nálunk is gyakran játszott vígjátékával, a Biberpelzzel olyan művet hozott létre, amelynek a német vígjátékok sorában nincsen párja Kleist: Zerbrochener Krug-ja óta. Amennyiben vígjátéknál lehet a világnézet tükröződéséről beszélni, itt a lepel lerántása a társadalom hazug, felületes becsületet követelő berendezkedéséről, sokoldalú álszentségéről tesz tanúságot és Hauptmann javító tendenciájáról.

A legnagyobb meglepetést Hauptmann munkásságában az 1893. év hozta a Hanneles Himmelfahrt-tal. Élet és álom szoros szintézise ez a mű, azzal az elgondolással megalkotva, hogy az álom is élet, sőt a kis Hannele számára még igazibb, valóságosabb, mennyországot csillogtató, gazdagabb élet, mint az, amely végtelen durvaságával, keménységével a halálba taszítja. Csodálatos művészet tükröződik a két életsík harmóniájában; de szinte kellett is, hogy a talaj el-nem-vesztése céljából Hauptmann itt is a sziléziai szegényház csavargóinak szomorúan sötét világából lendüljön neki elbeszélésének és a tündérvilág angyalian bájos tisztaságáig emelkedjék fel. Az emberiség egész keservét és minden örömét egyetlen drámába szorította a szerző. Valóság és lázalom víziószerű egybeolvadása, az egyik jelenetben a részeg apa megjelenése, aki a leányát a tóba kergeti, és a tanító alakja, áki jóságával a haldokló Hannele előtt Krisztussá magasztosul, a szegényház minden szennye, amely beleolvad a legtisztább művészettel megírt angyalok énekébe, a szinte vidáman csengő halálharang csengése, amikor az orvos komor rövidséggel megállapítja Hannele halálát — olyan művészi egybehangolását adják a naturalizmusnak és romantikának, földi fájdalomnak és mennyei fénynek, hogy annak még párját nem találtuk a világirodalomban.

A Hannele szerzi meg Hauptmannak a legnagyobb külföldi színház-sikereket, Bécs város Grillparzer-díját (amelyet ismételten elnyer a Schiller-díjjal együtt), és visszaszerzi számára a császári ház kegyét is. Ami azonban a legnagyobb siker Hauptmann művészi egyénisége számára, az, hogy megtalálja az utat igazi énjének legszebb kifejezéséhez: a szimbolista-romantikus drámához. Grillparzer iránti kegyeletből annak középkori lovagnovelláját, a Kloster von Sendomir-t önti drámai formába Elga címmel, kísérletezik a Heliossal, míg végre az 1896-os év meghozza legnagyobb színpadi sikerét hazájában a Die versunkene Glocke-val. Tiszta szimbolizmusa és mesevilága sokszor már az érthetőség rovására megy, de az a tiszta lírikum, amely lágyan folyó verseit körülömlí, és amely szinte simogatja az embert, mikor színpadról hallja ritmusának zökkenő-nélküli gördülését, teszi talán legjobb szimbolista alkotásává az üveghuta meséje mellett ezt a darabot. A talaj, amelyről a magasba lendül, a reális élet, a harangöntő házatája, de a harangot az erdei úton magasba szállító mester alakja már maga is sugároz valami titokzatosságot, akárcsak a havas táj fehérbe burkolt üveghutájában táncoló Pipi». Az élet és a költészet vonala a Midsummernightsdream-re emlé-

keztető érdekességgel metszi egymást ebben a darabban. A párhuzam végigvezetése a szimbólum megoldásában elég nehézséget támaszt.

Heinrich mester alakjában — a legjobb magyarázat szerint — a művész egyéniségét kell látnunk. Az elszüllyedt harang a reális élet talajára hívja vissza csengésével az Übermensch-ambíciókkal telített művészt, akit vonz a varázsos Rautendelein, lelkének teremtőereje és magasbaszámyalása, de, bár közel áll a célhoz, nem érhet el a legtisztább művészet csúcsaira, mert összetörik saját gyengesége, saját nehézkedése, saját hétköznapijai miatt.

Hauptmann bizonyos értelemben antiintellektualista lesz, a fantázia csillogása egyre jobban előnti varázsos szépségével alkotásait. Veszi Browning Pippa passes-ét, ezt a meglehetősen józanhangú költeményt, de amíg az Und Pippa tanzt megszületik, milyen változáson megy át keze alatt a nyersanyag! Halljuk magát a művészt: „Mi minden lebegett előttem a darab írásakor! Pippát, mint a szépség szimbólumát állítottam a cselekmény középpontjába, a szépségét, minden hatalmával és örökkévalóságával. Találhattam volna-e szebb és kifejezőbb szimbólumot, mint az üveghuta meséjét, és az üvegből, ebből a finoman, rejtélyesen, törékenyen csillogó anyagból kiformált Pippát? Lelkünk vágyai titokzatos célpontjának rajzoltam őt, annak a szépséget árasztó eszményképnek, amely szivárványszínekben, ingerlően bájos mozdulatokkal táncol lelki szemünk előtt... Az üveghuta igazgatója, akinek pénzzé vált a lelke, a sárba akarja rántani ezt az örök szépséget, a brutális Huhn érzéki vágyódása holtra táncoltatja és széttöri Pippa üvegfinomságú lelkét, és Michel Hellriegel, a német vándorlegény, a német népiélek szimbóluma, vígan vándorol a vele eljegyzett örök szépség szellemével az idealizmus magasságai felé, tudva azt, hogy ez a szépség az ő örök élettársa, hogy Pippa tánca örök és halhatatlan számára. A szépség viszonyát az egyes műveltségi fokokhoz és lelkületekhez az egykor naturalistának elkeresztelt Hauptmann olyan tökéletes és tiszta művészettel fejezi ki, hogy itt a korai, Werfel-előtti expresszionizmus legszebb színpadi jelentkezésével érezzük magunkat szemben. Gondoljunk csak arra a végső jelenetre, amikor Michel és Pippa lelke találkozik, és amikor Pippa vezeti Fouqué Undine-ja mintájára a kristálypalotáról ábrándozó kedvesét a magasba, aki gyámolításra szorulva, vakon, erőtlően, szívfájdítóan szomorú melódiát játszik okarináján. Már a harangról szóló játékban is meg kellett csodálnunk, hogyan érezte a művész az erdő romantikus böcklini hangulatát, mint fejezte ki az erdő titokzatos, misztikus életét, de hogy az emberi lélek érzelmeinek minden egyes finom árnyalatát, a lélek világának egész totalitását mint hozta kifejezésre, arról csak a mű szépségeinek képenként való felértése, szellemi szürcsölése, Hauptmann Schmerzenskindjének teljes átélése tud fogalmat adni.

Naturalista témák továbbra is kísértének művészetében, de egyre jobban belejátszik az oeuvre-be a „transzparens valóság.., a metafizikum, akár a Fuhrmann Henschel kísérteties végjelenetét, akár a Gabriel Schillings Flucht-ot, akár a Die Ratten-t nézzük. Kezd menekülni a jelen valóságtól, igazi otthonát a legendák, a mondák, a meseszerűség, a romantikum területén fedezi fel. Legszebb alakjait a fiatal, érintetlen leányalakon mutatja be, akik művészete varázsával különös, talán szinte rilkei bájt, színt és hangulatot kapnak. Témái a balladákhöz közelednek, mint ezt Winterballade-ja címében is kifejezi. Ennek témáját Lagerlöf: Arne úr kincse c. novellájából veszi, és képünk lehet Hauptmann művészetének fáradságos messzi útjáról, ha elgondoljuk, hogy Ibsentől Lagerlöf-ig kellett eljutnia. Hannele, Rautendelein és a csillogó-villogó törékeny velencei porcelánfigura, Pippa, mennyivel inkább balladai alakok, mint drámahősök! De hogy a többi drámáról se feledkezzünk meg, gondoljunk csak a Die Jungfern

von Bischofsberg négy nőalakjára, Kaiser Karls Geisel Gerswind-jére, Schluck und Jau Sidsellill-jére, és Ottegebere az Armer Heinrich-ben, aki a romantikus Kleist Käthe von Heilbronn-jának szinte tükörképe 1 Mennyire valóságfelettivé válik ez utóbbi darabjának extatikus ember-szeretete, mennyire mélyre nyúl a múlandóság komédiáját élénktáró Schluck und Jau, és végül mennyire kiutal az emberi történesek irracionáléjából a Jahrhundertfestspiel Napóleont bábfigurává minősítő beállítására! 1913-ban a felszabadító háborúk centenáriuma írtta ezt a darabot, amely hihetetlen sikert aratott Németországban. Goethétől eltanulva a Theater im Theater technikáját, bábszínház gyanánt lépteti fel a napóleoni kor vezéregyéniségeit, és ezzel a mesteri fogással kitűnően érzékelteti, hogy végeredményben minden „nagy“ történelmi esemény bábjátéka mögött ott áll a rendező, az örök színigazgató. A brutalitás ellensége és a béke barátja, a szenvedők híve és felkarolója, amint ezt két exotikus tárgyú történelmi drámája, a konkviztádor Cortez korában játszódó Der weisse Heiland és a Shakespeare Vihar-jának befolyása alatt keletkezett Indipondi bizonyítja.

De talán ne mellőzzük el teljesen Hauptmann elbeszélő műveit sem. Eleinte drámai sikerei kötik le alkotóerejét, de már korábban kísérletezik a naturalista Thiel-lel. Legszebb prózai műve: Der Narr in Christo Emmanuel Quint (1910) már a romanticizmus vágányaira siklik át. Egy sziléziai parasztfiú, azoknak a misztikus hegyeknek és tájaknak szülötte, amelyek Hauptmann is kitermelték, új erőkkkel telítődik, és isteni küldetés ösztönzését érzi magában feszülni. Krisztust hirdeti a szkeptikus világnak, érette akar szenvedni, de a világ csak patológias jelenséget lát benne, sorsa gúny és üldözés, mint a Karamazovok nagy inkvizitorjelenetében Krisztusnak. Emanuel Quint (aki egyéniségében is rokona a legifjabb Karamazov-fiúnak, Aljosának), mindenkitől elhagyatva, az Isten akaratán való megnyugvás sóhajával ajkán, de szívében isteni küldetésébe vetett törhetetlen hittel leli sírját a Fizzo Centrale hőtömegei alatt. Ha Krisztus ma közénk jönne, — fejezi ki Hauptmann lelkében felgyülemelő keserűséggel — sorsa talán még szomorúbb lenne, mint első ittlétekor. Az a halk dezillúzió, amely ott kísért a regény minden lapján, a vágyódás bódultságából született az ember újjászületése, lelkibbé-válása érdekében. De minden kiábrándulás ellenére is kifejezésre jut Hauptmann felfogása a humanitás ideáljáról, amely nemcsak hogy megért minden botlást, de ha ostoroz is, nem jut el a strindbergi mindent-megvetés stádiumáig, hanem felfedezi a mindent-megbocsátás krisztusi örömét, amelyet ő, mint a szkepticizmus ellensége, sohasem vesztett el önmagában. Ezt segítette elő művészi fejlődésében magával hozott hajlama, mely a szimbolizmus, az irracionális felé vonzotta és amely átlendítette őt az élet, a világnézet, a művészeti ízlésváltozás sok-sok nehéz földhözköttöttségén.

Nem lehet tagadnunk azt, hogy Hauptmann is ember, érzi a nehézkedés törvényét, ezért csendül bele Erosz falsetto-ja sok művébe, veti árnyékát a Ketzner von Soana, a Die Insel der grossen Mutter, a Phantom és a Vor Sonnenuntergang lapjaira, de német történelmi drámái, legújabb alkotásai, Veland c. drámája az északi mondavilág hős kovácsának színpadi kivetítése, Eulenspiegel moderm ruhába öltöztetése és a Minnesänger Lichtenstein kedves-bohókás története a költészet tisztább, kristályosabb csúcsaira törését jelzik.

Hauptmann a századfordulás átmenet korszakában élt, abban a korban, amelynek lelkét világnézeti zavar homályozta be. Ezért nem tudott mindig a tisztán szimbolista-romantikus költészet örök szépségzférájában megmaradni. De utat mutat a mai íróknak a tisztább humánus, a bizóbb szkepszisnélküliség felé, amint azt egykor Goethe tette a romantikusok fiatal nemzedékével.

Az ő költészete örök küzdelem, a német lélek vívódása a szebb, a jobb után, az eszmények felé, a Faust utolsó sorai értelmében. A küzdelem örök, és néha csüggesztő, mint Florian Geyer küzdelme, amelyre a tavasz frissége és bája, a német újjáéledés reménye hintett fényt, de az ősz hervadásának vonásai is ott rejlettek a küzdelem tragikus kimenetelének sejtésében. Művén tisztán ki lehet venni törekvését a lélek, a metafizikum világa felé, aminek legszebb szimbolikus kifejezése az ismeretlen öreg úr győzelme lesz a Pippában a földszagú Huhnnal szemben, a szellem győzelme a természet ellenében...

De ne ragaszkodjunk csak a magunk megállapításaihoz az új Haputmann-arc vonásainak felvázolásánál, hanem halljuk magát a mestert: „Taine azt hiszi, hogy a művész gyökerei saját korába, saját életének talajába nyúlnak. Téved. A művész gyökerei az örökkévalóság, az örök értékek tere- numáig érnek, ő maga pedig formálólággal és átalakítólag hat saját korára.“ Ez az önvallomás is bizonyítja, hogy Hauptmann maga is érzi, és mindig is érezte szimbolista-romantikus művészi elhivatottságát, legjobb alkotásait ezen a téren hozta létre, ezekkel biztosította a maga részéről a német dráma világforgalmát, és főként ezzel az alapvető művészi attitűddel biztosította magának az első helyet a birodalom irodalmának értékmérlegén.

PILLÉR ACHILLES

„SÖTÉT“ BŰNÖK

A RENDŐRI SZERVEZET és a bűncselekmények elkövetői között állandó harc folyik. Míg a közbiztonság felett örködők mind célravezetőbb intézkedéseket keresnek a bűncselekmények megelőzésére és a bűnözők felkutatására, addig ez utóbbiak éppen oly igyekezettel kutatnak a bűnözésnek oly lehetőségei után, amelyek az üldözésnek legújabb módszereit is ellensúlyozni képesek. Legritkább ugyanis az a bűncselekmény, amelynél a tettes nem gondol arra, hogy a felfedeztetés veszélyeit tőle telhetőleg elhárítsa. A rendőri szervezet tökéletlenségét vagy a bűnözésnek aggályos elharapódzását jelentik ezért a forgalmas utcákon, a nyilvánosság szeme előtt végrehajtott bűncselekmények (amerikai bankrablások, stb.). A személy és vagyon ellen intézett támadásoknál azonban elsősorban is a közvetlenül érdekelt személyek ellenkezésével, mint a tettenérés legfőbb veszélyével kell számolnia a bűnözőnek. Ennek az akadálnak leküzdése végett keresi azt az időpontot, amikor a védekező figyelem a leggyengébb, az üldözés, valamint a kár és okozójának felismerése is a legnehezebb. Ez az időpont az esti sötétség beálltával veszi kezdetét és csak virradat után szűnik meg. A közbiztonság kezdetleges állapotában életveszélyben forgott, aki éjjel az utakat járta. Útonálló garázdálkodása ma már csak ritkán fordul elő, de kevésbé sikerült csökkenteni az éj leple alatt a polgárok vagyona ellen intézett támadásokat. Sőt — főleg a vidéki környezetben — nem ritkán használják fel a sötétséget a személyes bosszú fűtötte leszámolásokra is. (A korcsmai verekedések megkezdése előtt leverik a lámpát.)

Bűncselekmények elkövetését két tényező mozdíthatja elő. Az egyik az elkövetés akadálytalan lehetőségei, a másik a megtorlás erőtlensége, amely nélkülözi a visszatartó hatást. Az éjjeli órák főként rablások, lopások, de még egyéb vagyont és egészséget károsító cselekmények elkövetésére is alkalmasak. Az elnéptelenedett üzleti városrészek, a záraik biztonságában bízva nyugodtan pihenő emberek oly zsákmányra adnak lehetőséget, amely az

eltulajdonítási ösztönt felkelti és szüntelenül ébren is tartja. E lehetőség csábító hatását ellensúlyoznia kell a büntetőtörvénynek a megtorlás fokozásával. A vagyon ellen elkövetett támadásoknak tehát súlyosabb következményekkel kell járnia a tettesre, ha ilyet éjjel hajt végre. Csak így fokozott büntetés lehet alkalmas arra, hogy a cselekmény várható következményeit rendszerint alaposan ismerő bűnözőt eltérítse a terveinek kedvező lehetőségek kihasználásától.

Egy másik időpont, amely ugyan független a napszaktól, de éppen oly kedvező környezetet teremt vagyon elleni bűncselekmények elkövetéséhez: a közveszély ideje. Tűzvész, vízátadás, ellenséges támadás idején, színhelyén a vagyontárgyak rendszerint védtelenné válnak. Amikor életünk forog veszélyben, vagyontárgyaink elvesztik megszokott jelentőségüket és védelmükre csak kevés gondot fordíthatunk. Közveszély idején vagyonunk — mint a francia törvényhozó kifejti — a köztisztesség védelmére van bízva. A hirtelenül fellépő esemény okozta zavar, a menekülésben megszakadt őrizet tehát ugyancsak rendkívül kedvező lehetőséget nyújt bűncselekmények észrevétlen elkövetésére, különösen pedig felügyelet nélkül maradt vagyontárgyak eltulajdonítására. E lehetőség kihasználásától ismét a megtorlás fokozott súlyának kell visszatartania az emberi szolidaritás megsértésére vállalkozókat. A súlyosabb büntetésnek a törvényhozó által való megállapítása a veszélyes idők kihasználói számára nagyobb kockázatot is jelent, másrészt meg arányban áll az ily események alkalmával megmutatókozó elvetemültséggel is. A személy ellen intézett támadásokkal szemben is védtelenebbek vagyunk a támadás felismerését és elhárítását nehezítő sötétségben. A menekülő tettes eltűnik az éjben üldözői elől.

Csaknem minden állam büntetőkódexében megtaláljuk ezért azokat a rendelkezéseket, amelyek fokozott büntetéseket szabnak azokra, akik éjjel, vagy közveszély idején rablást, lopást követnek el. Az éjjeli betörőt (burglar) Anglia már a XV. században a legsúlyosabb büntetéssel sújtja, sőt oly bírói határozatokra is találunk, amelyek szerint az üy merénylőt a megtámadott ház lakója büntetlenül megölheti. Az önvédelemnek későbbi korlátozása mellett az otthon törvényes védelmét még tökéletesebben biztosítják. Életfogytiglan tartható kényszermunkával büntetik azt, aki éjjel más házába betör, azzal a szándékkal, hogy ott valamilyen büntetett kövessen el. E súlyos büntetés éri tehát már azt is, akinél az éj jeli betöréssel kapcsolatban ily cselekmény elkövetésének csak szándéka is bizonyítható. De a legújabb törvény még ennél is tovább megy és a betörővel egyenlő elbánás alá vonja azokat, akiket éjjel, felfegyverkezve megtalálnak, ha bizonyítást nyer, hogy valamely magánépületbe való betörésre készültek. Kijár e súlyos büntetés még azoknak is, akiket, ugyancsak éjjel, betörőszerszámok birtokában vagy „befekettített arccal” magukat felismerhetlenné téve, elfognak. Súlyos büntetést szab a Code Pénal is azokra, akik estétől reggelig terjedő időben idegen házba besurranva, lopásokat követnek el, vagy általában oly vagyontárgyat tulajdonítanak el (csoportosan őrzött állatok), amelyeknek a sötétség beállta utáni állandó szemmel tartása alig lehetséges. Nem sorolhatjuk fel mindazokat a törvényeket, amelyek a sötétség kihasználásával való bűnözést fokozott büntetések kilátásba helyezésével kívánják visszaszorítani, csupán összefoglalóan utalunk arra, hogy a thüringiai büntető-törvénykönyvtől egészen az új kínai törvényekig megjeljük ezeket a szabályokat. De találunk oly rendelkezéseket is, amelyek nem csudán az éjjeli betörőket, hanem más bűntevőket (gyűjtogatókat, tengeri hajók útírányának szándékos megtévesztőit) is lényegesen súlyosabban büntetik, ha a cselekményt a sötétség beállta után követik el. A magyar büntetőtörvény ugyan nem tartalmaz kifejezett rendelkezést a vagyon ellen éjjel intézett támadás fokozott büntetéséről, — ilyet csak a magánlaksértésnél találunk — azonban a felsőbbirósági gyakorlat következetesen érvényesíti azt az elvet, hogy személy és vagyon ellen irányuló bűncselekménynek éjjeli sötétségben való elkövetését nyomatékosan súlyosító körülményként kell figyelembe venni.

Csupán abban különböznek ezek a törvények, hogy melyek azok az órák, amelyek a bűnözésre súlyosabb következményeket vonnak maguk után? Nincs eltérés ugyanabból a szempontból, hogy a napvilág szünetelése az az ismérv, amely a súlyosabb elbánás feltétele. A sötétség pedig beáll, amikor a mindennapi teendők elvégzéséhez a természetes világítás már nem elegendő. Eltérést látunk azonban abban az irányban, hogy egyes államokban az estétől reggelig való elkövetés időtartamát naptárhoz alkalmazkodva szabályozták, míg más államokban, a helyi szokásokhoz alkalmazkodva, az éjjeli nyugalom rendszerinti idejét tekintik irányadónak, így jutott el az osztrák bíróság ahhoz a döntéséhez, hogy éjjeli mulatóhelyen, ahol az üzem, a forgalom csúcspontját éppen a késői órákban éri el, a sötétségben bűnözőkre szabott súlyos rendelkezések alkalmazása nem indokolt.

Hasonló megegyezést találunk a közveszélyt kihasználó lopások elkövetői ellen hozott súlyosító rendelkezések tárgyában is, a különböző államok törvényeiben. Itt már a magyar büntetőkódex is különleges rendelkezést tartalmaz, de ezenfelül és más bűncselekményeknél (rablás, gyújtogatás) is állandóan érvényesül az a bírói elv, hogy a védekezést és mentést megnehezítő közveszély idején való elkövetés az átlagosnál keményebb megtorlást kíván.

Az ország fegyveres védelmét irányító hatóságok által megállapított légi veszély ideje egyesíti magában mindazokat a bűn elkövetését megkönnyítő tényezőket, amelyek az éjjeli órákkal és a közveszély idejével kapcsolatban megfontolást kívánnak. A repülőgépek által végrehajtott nagyméretű támadások eddig még túlnyomórésztben a sötétség beállta után következtek be. Másrészt pedig a tapasztalat mutatja, hogy már a légi riadó is elegendő ahhoz, hogy a közvetlenül fenyegető közveszély érzését a közönségben felkeltse és így felidézze azt a lelkiállapotot is, amelyben vagyunk védelméről megfeledkezve minden gondoskodásunk a magunk és hozzátartozóink életbiztonságának az ellenséges támadással szemben lehető megóvására irányul. Nem gondolhatunk ilyenkor arra sem, hogy akadhatnak személyes ellenségeink is, akik a veszélynek ezt az idejét választják, hogy életünkre törjenek.

Nem kétséges ezek után, hogy a hatóság által rendelt légoltalmi első-tétítés ideje alatt elkövetett személy és vagyon elleni bűncselekmények már a korábbi törvények által követett elvek alapján is fokozott megtorlást érdemelnek. Ne feledjük azonban, hogy a nappali világosságot természet-szerűleg felváltó esti sötétség nagyban különbözik a kötelezően és legszigorúbban végrehajtandó „első-tétítéstör.. Gondoljunk arra is, hogy az országos veszélyt percekben belül felidéző, következményeiben kiszámíthatlan légi támadás hatása messze meghaladja azt a hatást, amelyre a törvény a rendszerint kisebb területre korlátozott veszélyes állapot meghatározásánál gondolt. Végül nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt sem, hogy a légoltalmi rendelkezések éppen az általános életvédelmi szempontok érdekében oly magatartásra köteleznek, amelyek vagyontárgyainknak a rendkívüli helyzethez mért védelmében akadályoznak, ezeket az állandó őrizet alól kivonják. Amikor a légiriadó alatt lakásunkat a sötétségben bezárás nélkül el kell hagynunk, amikor a földszintes ház lakója ablakát kitarja, hogy a pincében megbújva várja meg a támadás elmúltát, különösen az idegen tulajdonra áhítozók számára oly csábító alkalom nyílik, amely hatásának megfelelő büntetéssel való ellensúlyozására semmilyen korábbi törvényhozó nem gondolhatott. Az új helyzettel szemben ezért ehhez alkalmazkodó védelmi intézkedésekről kellett a törvényhozónak gondoskodnia. A megoldáshoz pedig külföldi példa követésével és már meglévő jogszabályunk nyújtotta lehetőség felhasználásával jutott el a kormány.

Németországban már a háború első napjaiban hatályba lépett a nép ellenségei ellen hozott kormányrendelet (Vo. gegen Volksschädlinge), amely különösen súlyos esetekben halállal bünteti azt, aki a légi

veszély elhárítására tett rendelkezések kihasználásával az élet, testi épség vagy a tulajdon ellen büntettet követ el. E rendelkezés világosan mutatja, hogy a háborús idők e bűnözőinek kipusztítása végett függetlenítték magukat a közönséges időkben érvényes büntetőszabályoktól és a büntetések adagolásánál érvényesített általános rendszertől.

A büntetőtörvényeink keletkezése idejében előreláthatatlan körülményekhez alkalmazkodik a magyar kormány is a normális viszonyokra szabott, a bűncselekmény tárgyi súlyához alkalmazkodó megtorlást rendszerünk elveinek félretételével. Három évvel ezelőtt alkotott honvédelmi törvényünk adja meg a lehetőséget ehhez a rendkívüli intézkedéshez. E törvény felhatalmazza a minisztériumot, hogy abban az esetben, ha az ország belső rendjének megóvása végett elretentő példaadás szükséges, a rögtönbíráskodást rendelettel bármely bűncselekményre elrendelheti. A rögtönbíráskodásnak (statárium) az a legfőbb jelentősége, hogy a bűnösnek talált tettes ellen — ha az a huszadik életévét betöltötte — halálbüntetést kell kiszabni. Több a közbiztonságra és a közrendre különösen veszélyes deliktumra már a velünk szomszédos államok háborújának megkezdése után elrendelte kormányunk a rögtönbíráskodást. A rendelkezés kiterjesztésére pedig az elmúlt év tavaszán került sor, amikor kitűnt, hogy ellenséges tárnadás lehetőségével nekünk is számolni kell. A kiterjesztő rendelet hozta meg azt az újítást, hogy légvédelmi készültséggel kapcsolatos elsötétítés, úgyszintén a légi riadó alatt elkövetett gyilkosság, szándékos emberölés, súlyos testi sértés, továbbá rablás és lopás rögtönbíráskodás alá tartozik. E rendelkezés súlyát növeli még az is, hogy halálbüntetés vár azokra is, akik e cselekmények valamelyikét csak meg is kísérik, összevetve mármost a magyar rendelkezést a német jogszabállyal, láthatjuk, hogy kormányunk még az utóbbinál is könyörtelenebb eszközzel kíván a személy-és vagyonbiztonság merénylői ellen fellépni. A legsúlyosabb büntetés alkalmazásának egyetlen feltétele, hogy azt elsötétítés idején, vagy akár nappal is, de riadó tartama alatt kövessék el. Nem szükséges tehát, hogy a bűnöző kihasználja az ezen idő alatt kínálkozó különös lehetőségeket. Életével fizet akkor is, ha oly bűncselekményt követ el, amelyet más alkalommal éppen oly könnyen elkövethetett volna. A falusi éjszaka sötétsége alig különbözik a légvédelmi elsötétítéstől, a világosság hiánya tehát ily helyeken készültség alatt sem kisebb. És mégis halállal kell büntetni azt a verekedőt, aki itt késszúrással húsz napon túl gyógyuló testi sértést okoz, holott egyébként háromévi börtönnél súlyosabb büntetést nem kaphatott volna. Világosan kitűnik ebből a rendkívüli időkre szabott rendelkezés természete és célja. A statáriális rendelet minden igénybevehető törvényes eszközzel megóvni kívánja a légitámadások veszélyének kített lakosságot az ország területéről kiinduló, belső támadással szemben. Ez az elhatározás csak a csekély jelentőségű bűncselekményeket illetően (kisebb testi sértés, vagyonrongálás) tesz kivételt, amelyek a közrend és nyugalom megingatására nem alkalmasak. De el kell ismernünk azt is, hogy a könyörtelen büntetés mellett általános erkölcsi okok is szólnak. A közönséges időkre szabott büntetésnél súlyosabb megtorlást kell alkalmazni azokkal szemben, akik háború idején nemcsak hogy fegyverrel nem szolgálják hazájukat, hanem biztonságos helyzetüket bűncselekmény elkövetésére használják fel. Egyéni elvetemültségüknek nagyobb fokáról is bizonyosságot tesznek az ily bűnözők. Tekintet nélkül ugyanis arra, hogy tervszerűen kihasználják-e az elsötétítés által nyújtott lehetőségeket, tudatában vannak, hogy ilyenkor könnyebb az elkövetés és a menekülés, tehát tudják azt is, hogy a háborús védelmi intézkedéseket betartó lakosság ellen támadnak. A gyávaság és lelkiismeretlenség tehát általános morális szempontból is fokozott megtorlást kíván. Végül

pedig, amikor a légvédelmi rendelkezések kölcsönös segélynyújtásra köteleznek (házak kapuit, óvóhelyeket bárki számára nyitva kell tartani riadó alatt), a személyi biztonságra ekként háramló veszélyeket a legerélyesebb eszközökkel kell a közhatalomnak csökkentenie. Fenn kell tartani a közbiztonság tudatát azokban, akiket magasabb érdekből tett rendelkezések gátolnak abban, hogy egyéni biztonságuk érdekében a megszokott óvintézkedéseket alkalmazhassák.

Még ezeknek a szempontoknak figyelembevétele mellett is zavarhat a bűncselekmények súlyáról és következményeiről meggyökeresedett felfogásunkban az, hogy halállal büntet a bíróság oly bűnözőket, akik közönséges időkből esetleg néhány havi büntetés árán szabadultak volna. A megtorlásban követett fokozatosság feladását láthatják abban, hogy életét veszik el attól, aki néhány napi megélhetés költségeit fedező tárgyakat lop el az elsötétítés alatt. Az ily aggályokat azonban le kell győzniök az állam rendjét és biztonságát óvó magasabb szempontoknak. A légvédelmi készültség által teremtett viszonyok közepette elkövetett rablás vagy betörés más természetű törvénysértéssé válik, mint a békés időkben elkövetett hasonló cselekmény. A személy vagy a tulajdon ellen intézett támadás ilyenkor túlhaladja az egyéni sérelem jelentőségét, az általános jogbiztonságot és annak tudatát ingatva meg. Az elsötétítés bűnözői nem csupán a háború nyújtotta bűnözési konjunktúra kihasználói, hanem a közönség személyi biztonságérzésének megdőntői. Helyesen utalnak a német bíróságok arra, hogy a légvédelmi elsötétítés az utcai forgalom lecsökkenésével és a rendőri őrszemélyzet sokfajta másirányú elfoglaltságával együtt a kevésbé lakott területeken „a személyi és vagyoni biztonság védtelenségének példanélküli állapotát” hozzák magukkal. Az ily körülmények között véghezvitt betöréses lopás más természetű, más kihatású, mint ha azt normális időkben követték volna el. A hatósági rendelkezések fonákságát bizonyítaná, a közönségben az ily rendelkezés iránt ellenszenvet, sőt engedetlenséget keltene fel, ha nem gondoskodnának minden eszközzel e rendelkezések által megkönnyített bűnözési lehetőségek lerombolásáról. Akit pedig a legsúlyosabb következmények sem tudnak eltéríteni a bűnözéstől, azt joggal minősíthetjük a közrend oly ellenségének, akivel szemben a megtorlás végső eszközét kell igénybe venni. Az elsötétítés bűnözői tehát kilépnek a büntetőtörvénykönyv által meghatározott átlagos keretből és a köz általános rendjének felforgatói sorába lépnek, amikor is cselekményük súlya független az adott esetben okozott kártól, vagy az esetleg csak megkísérett vagyonszerzés tárgyától.

Elkerülhetetlen, hogy a statáriális rendelkezés következetes végrehajtása során a könnyelműség és az oktalanság is a legsúlyosabb következményeket vonja maga után. Törvényünk a bűncselekmény elkövetésében megnyilvánuló gonoszságot az okozott kár, a sérelem nagysága szerint mérlegeli és bünteti. A kárra pénzértékben, a személyi sérelemre pedig gyógyulási időben kifejezett határokat állapított meg a törvényhozó, amelyek a súlyos cselekményeket, a büntetteket az enyhébbektől, a vétségektől elválasztják. Az elsötétítés idejére érvényes visszaretentő büntetés — amint már említettük — csak a büntettek elkövetőit éri. Az azonban, hogy a cselekmény eléri-e a büntettekre rögzített határt, gyakran csak a véletlentől függ. Aki az elsötétítés alatt a villanyoson utastársának erszényét ellopja, halálbüntetésnek néz elébe, ha a tárcában 220 pengő volt. De ha történetesen csak 195 pengő volt az erszényben, büntetése nem lehet több egyévi fogháznál. Ugyanez a helyzet a testi sértésnél. Ha a furkósbottal mért ütés 20 napon túl gyógyult, a sötétségben támadóra statárium vár. Ha azonban a megtámadottnak nagyobb ellenállású koponyacsontjain az ütés csak kisebb bajt okozott, csupán vétség róható terhére. A rögzített kár- és sérelemhatárok,

mint tisztán külső ismérvek a bűnöző foglalkozásnak kiemelkedő veszélypontjai (le risque du métier). E kockázat az elsötétítés idejére fatálisán felszökött.

Nem érdektelen ily jogszabályok mellett az sem, hogy milyen bűncselekmények azok, amelyekkel szemben a legsúlyosabb megtorlással való fenyegetés sem éri el nyomban a szükséges hatást. A kéthónapos légvédelmi készség túlságosan rövid idő ahhoz, hogy a bűnözési krónikából általános érvényű megállapításokra lehetőséget nyújtó statisztikai adatokat merítsünk. A rendelkezésünkre álló közleményekből mégis megállapíthatjuk, hogy az emberi élet ellen elkövetett bűncselekmények nem szaporodnak az elsötétítés hatása alatt. B cselekmények számbelileg egyébként is jelentéktelenek hazai kriminalitásunkban. (A fővárosban elkövetett összes bűncselekmények 1%-át sem érik el az ilyen bűnesetek.) Arról sincsen értesülésünk, hogy az egyébként nagyszámban elkövetett testi sértésekre az elsötétítés hatással lenne. Némi emelkedés észlelhető a rablásnál — különösen vidéken. Így azután főként a lopások foglalkoztatják a statáriális bíróságokat. A lopás tudvalevőleg az a bűncselekmény, amelynek elkövetésére a legtöbb az alkalom és amely a legközvetlenebb haszonnal kecsegtet. Magyarországon az összes feljelentések 25%-a történik lopás miatt és az összes elítéltek 20%-a tolvaj. Ahol pedig a bűnöző ösztön ennyire összpontosul, ott a legsúlyosabb büntetés visszaretentő hatása is csak hosszabb idő után következhet be.

Ha azt vizsgáljuk, hogy mi a magyarázata, hogy gyakran még csekélyebb értékű holmi megszerzése végett is minduntalan vállalják egyesek a halálbüntetés veszélyét, ismét csak a bűnözőnek általában megnyilvánuló, saját ügyében optimizmusra hajló mentalitása tűnik elénk. Mindegyik abban bízik, hogy ő eléggé ügyes ahhoz, hogy rajta ne érvék. Óvatosabb lesz póruljárt társainál. E gyámoltalan bizakodás tűnik ki még a statárium alá vontak védekezéséből is. Abban reménykednek, ha azzal védekeznek, hogy nem tudták, hogy a lopásnak most ily végzetes következménye van, vagy hogy az elsötétítési idő előtt vagy után követték el a cselekményt, majd csak megússzák a bajt. Nyilván hosszabb idő kell ahhoz is, hogy az ily védekezésnek a nyomozás pontos megállapításaival szemben való céltalansága a bűnözők világában köztudomásúvá váljon. Ez is egyik célja a kíméletet nem engedő rögtönbíráskodásnak.

Bármennyire szükségesnek látjuk is ezek után az elsötétítés bűnözőire szabott könyörtelen elbánást, éppen annyira óhajtandónak tartjuk, hogy ennek az intézkedésnek alkalmazására minél ritkábban legyen szükség.

AUER GYÖRGY

AGROMÉRNÖK — GAZDAMÉRNÖK

A MAGYAR SZEMLE szeptemberi számában jelent meg Magyar Attila írása „Gazdamérnök“ címen. Szeretnék egynéhány megfontolást hozzáfűzni ehhez a kérdéshez a Műegyetemi Mezőgazdasági Hallgatók nevében.

Hazánk mezőgazdaságának várható nagyarányú fejlődése és átalakulása természetszerűleg megkívánja a műszaki képzettségű mezőgazdasági szakemberek nevelését, mert az átalakulás irányítását és végrehajtását ilyen szakembereknek kell majd elvégezniük. A fejlődés iránya sokoldalú. Gyakran hangoztatott szociálpolitikai eszköz a földbirtokreform, de legalább oly fontos eszköz a talajjavítás és az üzemintenzitás fokozása, mert ez való-

ságos többletet jelent az előbbi módszer kényszerű határaival és a nemzetgazdaságra kifejtett időleges visszahatásaival szemben. A mezőgazdasági ipar szintén hatalmas fejlődés alatt áll. Világpiaci szemszögből versenyképes nehézipart egy agrárállam csak minőségi termelés útján fejleszthet ki, lehetőségei ennél fogva korlátozottak; ugyanakkor mezőgazdasági iparának lehetőségei a meglévőkhöz mérten hatalmasan fokozhatók, mert ezáltal terményeinek minőség-állandóságát, raktározhatóságát, forgalomképességét, egyszóval világpiaci értékét fokozza.

Mezőgazdaságfejlesztés és mezőgazdasági iparfejlesztés egyaránt technikai szakembereket kíván. Általános, gépész-, vegyész-, építész- és erdőmérnökök dolgoznak a mezőgazdaság szolgálatában, de munkájuk mindig a szakmájuk által elhatárolt területeken a legértékesebb, nem pedig ott, ahol gazdákra van szükség. A mérnök technikus. Tanulmányai és hivatása arra készíti, hogy a gyakorlati világot is matematikai és mechanikai elveken keresztül vizsgálja. Bizonyos, hogy nem bíznánk mérnökre orvosi, állatorvosi, vagy akár növényegészségügyi feladatot. Az ellentét azonnal feltűnik és bárki beláthatja a különbséget. A mérnök világszemlélete mechanikai, az orvosé és állatorvosé pedig biológiai. Ne is említsük a jogász és közgazdász szemléletének különbözőségét.

A mezőgazda hivatása egyesíteni a biológiai, technikai és közgazdasági szemléletet. Ebben rejlik a tanulmányok nehézsége és egyben szépsége is. Az alap kétségkívül természettudományi, helyesebben biológiai. Erre az alapra fel lehet építeni a szükséges technikai ismereteket is. Lényeges különbség ugyanis, hogy mérnök kap-e rövid mezőgazdasági átképzést, vagy egy természettudományiig képzett mezőgazda kap olyan technikai továbbképzést, melynek segítségével a mezőgazdaság területén előforduló mérnöki feladatokat megoldhatja. A különbség akkor lesz szembeötlő, ha figyelembe vesszük azt az alapvető és el nem hagyagolható tételt, hogy a mezőgazdaságban végzett minden munka és szervezés függvénye egy üzemtervnek, akár egyes üzembről, akár országos irányításról van szó. Az egységes és sokoldalú üzemterv alapja viszont maga a mezőgazdaság, és az érdekében végzett technikai munkálatoknak hozzá kell alkalmazkodniuk. Természetes tehát, hogy a mérnöknek, aki mezőgazdaságban dolgozik, elsősorban az üzemmenetet kell áttekintenie, de ehhez jól megalapozott és kellő gyakorlattal társult mezőgazdasági tanulmányokra van szüksége.

A Magyar Királyi József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen van a mérnöki és közgazdasági karokon kívül egy „Mezőgazdasági és Állatorvosi“ kar is, melyről az említett „Gazdamérnök“ című cikk nem emlékezett meg, pedig a „Mezőgazdasági osztály“ nagyszámú hallgatót képez ki a mezőgazdasági tudományok legmagasabb fokán 8 féléven keresztül „okleveles mezőgazdává“, további két félév alatt pedig mezőgazdasági szaktanárrá azokat, akik ebben az irányban tanulnak tovább. Érdekes, hogy a „Gazdamémők“ c. cikk szerzőjének ez nem tűnt fel, de érthető is. Külföldön u. i. a műszaki főiskolákhoz csatolt mezőgazdasági fakultások hallgatói agromérnöki, vagy ehhez hasonló mérnöki oklevelet kapnak. Ilyet kaptak pl. Romániában a temesvári műegyetem kolozsvári mezőgazdasági fakultásán végzett agronomok, vagy a belgrádi műegyetemen végzett mezőgazdák is. A Budapesten tanult okleveles mezőgazdákat laikusok gyakran közgazdákkal tévesztik össze. Talán a címzés az oka? Valószínű. Megvan azonban a lehetőség ennek a kiküszöbölésére. Semmi mást nem kell tenni, mint a mezőgazdasági fakultást agromérnöki irányban tovább fejleszteni oly módon, hogy kellő műszaki képzettségű mezőgazdák, „mezőgazdasági mérnökök“, vagy „agromémők“ tölthessék be a mezőgazdaságfejlesztéssel kapcsolatban a földbirtokrendezési, talajjavítási és mezőgazdasági

ipari téren annyira hiányzó — alapos mezőgazdasági képzettséggel rendelkező — szakmérnökök helyét. Megokolja ezt a milliárdos mezőgazdaság-fejlesztési terven kívül az előreláthatóan tartós mémökhány, melyet ma már középfokú mérnökképzéssel kísérlelnék megoldani. Mezőgazdasági mérnökök nélkül az ország talajfelvétele és állandó megyei talajvizsgáló laboratóriumok is nehezen valósíthatók meg; mert itt — ahol az agromérnök teljes munkát végezhetne — ennek hiányában két-két embert kell alkalmazni, éspedig egy általános mérnököt, illetőleg vegyészmérnököt (vagy vegyészt) és egy kellő üzemi ismeretekkel rendelkező mezőgazdát. A mezőgazdasági iparban elég, ha a cukor-, szesz- és malomiparban mutatunk rá az agromérnök jövőjére.

A meglévő mérnöki fakultások széttagolása nem látszik kedvező megoldásnak. Maga az általános mérnöki osztály is négy tagozatra (geodéziai, magasépítési, vízépítési és vasútépítési) oszlik. A kultúrmérnök¹ cím viszont — amely elnevezést rendszerint az általános mérnök fogalmával cserélik össze — a vízügyi státusban lévő olyan mérnökök elnevezése, akik oklevelük megszerzése után egyéves, illetve ma már csak 3 hónapos gazdasági továbbképzést nyertek a moson-magyaróvári Gazdasági Főiskolán. Mindez azonban még nem jelent mezőgazdasági mérnököt. A „mezőgazdasági mérnöknek“ vagy „agromérnöknek“ a rövid, de célszerű mérnöki tanulmányokon kívül olyan alapos mezőgazdasági tanulmányokra van szüksége, melyeket a Műegyetem Mezőgazdasági Osztályán bizonyosan elnyerhet. A műegyetemi mezőgazdák a röviden fel sem sorolható természettudományi, mezőgazdasági, biológiai, jogi, közigazdasági, politikai és üzemeni tárgyakon kívül műszaki jellegű tárgyakat is hallgatnak, mint pl. földmérést, kultúrtechnikát, mezőgazdasági géptant, mezőgazdasági iparokat és ezekhez kapcsolódóan oly tárgyakat, melyek az egyes mérnöki fakultásoknak is tananyagát alkotják, mint kémiát, fizikát, geológiát, közettant, éghajlattant, talajtant és számos, ezekhez fűződő laboratóriumi foglalkozást is végeznek.

A harmadik tanulmányi évben érdeklődés szerint szétválak a hallgatóság és maga választotta szemináriumokban és laboratóriumokban készül a doktorátusra, melyet oklevél birtokában elnyerhet. Van, akit szaktanári továbbképzőbe visznek törekvései, de egyelőre nincs meg a lehetőség arra, hogy a műszaki irányban érdeklődők elnyerhessék továbbképzésüket, bár a kultúrmérnök-képzés megadja a példát a kérdés fordított megoldására, vagyis agromémök-nevelésre a Műegyetem keretén belül. Még egy jelentős ok szól a felsoroltakon kívül egy ily megoldás mellett. A mezőgazdaságban — különösen a tervgazdálkodás felé haladó államban — a mezőgazdasági igazgatás bonyolult volta a mezőgazdaság egyes ágazatainak teljes áttekinthetőségét kívánja meg és csak az igazgatásban való jártasság ad lehetőséget az agrotechnikai munkák helyes megoldására, természetesen az üzemi szempontok hasonló tájékozottságú figyelembevételével.

Az elmondottak készítették arra a Műegyetem Mezőgazdasági Osztályának ifjúságát, hogy ma, a mezőgazdasági szakoktatás szemellátható és természetszerű fejlődése idején, kérelemmel forduljon a Műegyetem Tanári Karához az „agromémöki“ továbbképzés megvalósítása tárgyában. Reméljük, hogy kérelmünk meghallgatásra talál és így a közel jövőben a sokszor elmaradottság vádjával illetett magyar mezőgazdaság égető műszaki problémáinak megoldásában jól megalapozott mezőgazdasági tudással rendelkező, műszaki szakképzettségű fiaival „agromérnökök“ vállalhatják a magyar mezőgazdaság fejlesztésének nehéz, de reményteljes munkáját.

BÁNHIDI ZOLTÁN

¹ Csúnya kifejezés, mint minden olyan összetételi melynek előtagja ez a magyar nyelvből teljesen hiányzó „kultúr“ szó. (Szerk.)

KÜLPOLITIKAI SZEMLE

AKÜLPOLITIKAI és hadászati eseményeken tovább uralkodnak az orosz front küzdelmei. Itt a helyzet egy hónap óta alig változott. Sztálingrád vívása még mindig a német-orosz háború középpontja. Bár ugyanekkor az orosz hadvezetés igen jelentős erőfeszítéseket tesz egyéb frontszakaszokon is. Ezek azonban nem bontakozott ki oly méretű küzdelem, mint Sztálingrádnál. Itt van például a középső frontszakasz. Az oroszok mindent megtesznek, hogy a Don könyökvidékét elszakítsák a németektől. Észak és dél felől igyekeznek egységeket áttenni a nagy folyamra, hogy nyugatra tereljék a hadviselés menetét. A német elhárítás így ezen a télen is fogantatba lép. A német jelentések egyébként úgy tudják, hogy ezen a télen is jelentős szovjet orosz támadótevékenységgel kell a német védelemnek számolnia. Ezen a középső frontszakaszon azt is megfigyelték a németek, hogy a mögöttes területeken a szovjet hadvezetés fontos szállítótevékenységet és csapatmozdulatokat folytat.

A szovjet orosz front északi szakaszán is megélné a hadi tevékenység. A finn városnak ismételt része volt új szovjet orosz légitámadásokban. Finn hivatalos részről elítélik a finn különbékeiről szóló híreszteléseket és mintha a finn kormány bizonyos fokig távontartotta volna magát a washingtoni finn követ némely tárgyalásaitól. Finnország a békebe különben is csak akkor mehetne bele, ha megfelelő garanciát kapna állami és nemzeti léte és függetlensége felől. Az angolszász politika ma talán nincs is olyan helyzetben, mint ezt a Szovjet-Únióknak tett balti koncessziók közeli példája mutatja, hogy külön foglalkozzék a finnek nemzeti kívánságaival. Minden finn különbékére vonatkozó fejtegetés különben is csupán elméleti jelentőségű mindaddig, ameddig a német csapatok ott állnak a finnek oldalán. Kétségtelen, hogy a finn különbéke, illetve a német csapatoknak Finnországból való esetleges eltávoztása itt újra hangsúlyoznunk kell ezeknek az angolszász-amerikai részről eredő fejtegetéseknek elméleti és németellenes jellegét, nehéz helyzetbe hozná az angolszász politikát is, mivel a Szovjet-Únió ez esetben megjelennék az Atlanti-óceán peremén. Amint hogy a Szovjet-Únió már 1920 óta rendkívüli gondot fordít a norvég probléma megérlelésére. A finn-orosz háború mostani szakasza tehát távontartja az oroszokat az Atlanti-óceántól. A finn kérdésnek azonban van belső problematikája is, melyre nemrég mutatott rá Risto Ryti államelnök komolyhangú beszédében. Az elnök szembeállított a háborús fáradtság hangulatával, a morális lazasággal és általában mindazokkal a fásultsággal, tünetekkel, melyek az északi háborút kísérik. A finnek igen nehéz erőpróbát állnak ki a karéliai frontszakaszon. Itt küzdeniük kell a Szovjet-Únió haderőinek ismételt névái és hadi átkelési kísérletei, valamint a karéliai bolsevik partizánok háborús mozgalma ellen is. Karéliában ugyanis hasonló jelenségekkel találkozunk a megszállt területen, mint Ukrajnában és ez a jelenség fokozott feszültséget jelent a finnek számára, látván, hogy a karéliai finn-ugor lakosság bolsevizálása és a Vörös Hadsereggel való együttműködése ideológiailag és ténylegesen idáig fejlődött.

Az északi front igen érdekes szakasza Szentpétervár, a mai Leningrád. Bár most aligha lehet szó Leningrád körüli erőteljesebb akciókról, a front vonala itt nagyjában nyugodt és kiegyensúlyozott a Szovjet-Únió kormánya mégis mindent elkövet, hogy a forradalom első városát megőrizse és további kitartásra készítse. Igen jelentős katonai és gazdasági tartalék

érkezett a városba, melyet roppant aknamezők körítenek. A lakosság élelmezési nehézségei nagyok, akárcsak a közeli Finnországban is, ám Leningrádban a Szovjet-Únió kormánya mindenképp felkelti az ellenállás szellemét. A város lakosságát előkészítik a közeli harcokra s az asszonyokat, gyermekeket, a még nem katonaköteles fiatalokat sietve kiképzik az utcai küzdelmek és barrikádharcok technikájában. E célra Leningrad város polgári és katonai vezetősége tanfolyamokat szervezett, hogy ugyanoly módszerrel védekezzenek az esetleges német előretörés ellen, mint ahogy ez Sztálingrád romjai közt történik.

Ezek a leningrádi előkészületek, valamint a sztálingrádi tapasztalatok azt mutatják, hogy a Szovjet-Únió az eddigi állami magatartásból az események nyomására újra visszatér a forradalmi taktikához, a lakosság forradalmi mozgósításához és szervezéséhez. Már előző szemlénkben is említettük, hogy a Szovjet-Únió mostani hadvezetése valósággal „polgárháborús taktikát” követ és itt az 1918-as és francia forradalmi hagyományok mellett felhasználják a spanyol polgárháború tapasztalatait is. A Szovjet-Únió ilyen módon a háborút kivonja a hadseregek mérkőzésének szűkebb körzetéből és valósággal forradalmi, vagy népi háborúvá teszi, miközben a német reguláris csapatok ellen mozgósítja az egész rendelkezésére álló lakosságot. Sztálin legújabb felhívása is erre vall. A sztálingrádi küzdelmek pedig világosan mutatják ezt a forradalmi harci taktikát. A német jelentések most már kevesebbet említik a romhalmazzá vált nagy ipari várost. De még mindig olvassunk orosz ellenállásról s a német jelentések is gyakran hírül adják egy-egy ipari üzem, háztömb, utcarészlet elfoglalását, kiküzdését. Itt tehát már szabályos utcai harcokról van szó nemzetiszocialisták és kommunisták között. Az orosz ellenállásban most már nem is annyira a Volga túlsó partjáról emberanyaggal és tűzérsséggel támogatott reguláris erők a vezető szerep, hanem a sztálingrádi munkásoké, munkásasszonyoké, akik az üzemek romjai közt, a beomlott házak pincéiből, romjaiból támadják az elit-csapatok által irányított német térfoglalást, melyet különben a légierő erős bevetése is támogat.

Az orosz tél közeledtével a németek harci üteme más terepet keres. A középső frontszakaszokon — számítsuk ide Sztálingrádot is — a németek sorra berendezkednek a téli szállásokon, míg ugyanekkor a Szovjet-Únió újra a télre számít. Az orosz hadi tevékenység mindjobban délre szorult vissza s a németek is nagy lendülettel folytatnák a kaukázusi offenzívát, ha az erős tél nem érte volna el Puskin és Lermontov romantikus vidékét is. Bár a német hegyivadások tevékenyen közreműködtek abban, hogy a Kaukázus hegycsúcsain megjelenjék a német hadi lobogó, a német hadvezetőség is tudatában van a rendkívüli térvizonyoknak. Am ugyanekkor német részről többször hangsúlyozták, hogy az eddigi kaukázusi eredmények is igen zavarják a Szovjet-Únió utánpótlását.

A harc terhét tehát még mindig a Szovjet-Únió viseli. Sztálin nem is titkolja erre vonatkozó nézeteit. A második front követelménye újra felhangzik és a tengelyhatalmak távirati irodái is érdeklődéssel közlik azokat az orosz kétségeket és aggodalmakat, melyek a második frontról beszélnek. Ugyanekkor a tengelyhatalmak hivatalos tényezői is kiemelik nem egyszer az orosz ellenállás mértékét, mely elkeseredett harcokra készíti a német elhárítást. Angolszász részről érzik, értékelik és méltányolják a Szovjet-Únió küzdelmét és erőfeszítéseit s Sztálin is gyakran kiemeli az orosz katonákhoz és a lakossághoz intézett optimista felhívásaiban és intelmeiben a demokratikus nemzetek szövetségét, mely azonban további várakozással tölti el a Szovjet-Únió népeit. Ugyanekkor Amerikában is egyre erősebb az oroszoknak nyújtandó segély követelése. E törekvések élén Willkie áll,

aki gazdag élményekkel tért haza oroszországi útjáról. Willkie állandóan hangoztatja Oroszország megsegítésének égető szükségét, a nyugati fíront megnyitásának igényét.

Azonban Amerikában ezekben a hónapokban mintha más hadszínterek jobban lekötötték volna a vezetők figyelmét. Itt van mindjárt a csendes-óceáni küzdelem, ahol a Salamon-szigetek körül változó szerencsével harcolnak az amerikai csapatok. Az amerikai flottával szemben nem egyszer fölényben van a japán haditengerészet, mely közeli kikötőkre támaszkodhatik. Az amerikaiak ezt a hátrányt légierjük és gyalogságuk bevetésével egyensúlyozzák. Az Ausztrália birtokáért folyó harc azonban csak lassú ütemben halad előre s japán részről az eddigi foglalások megtartása jellemzi az erő kifejtés mértékét és irányát, — erre vallott a nagy keletázsiai minisztérium szervezése és működésbe lépése is — míg az amerikaiak inkább rendszeres és hatásos előkészítő munkával foglalkoznak mostanában. Ezek közé az előkészületek közé tartozik, hogy megfelelő ellenrendszabályokat alkalmaztak az Aleuti-szigeteken a japán szerzemények ellen s hogy a kontinens északi partjairól belső területekre viszik a japán állampolgárokat.

Amerika külpolitikájának másik iránya változatlanul Dél-Amerika. Sumner Welles nemrégiben Csile belső viszonyairól és az ott dolgozó kémekről tett kijelentései súlyos viharokat kavartak fel. Most ezek az ellentétek elültek, amennyiben Csilében fontos idegen összeesküvést fedeztek fel, mely kiterjedt az Atlanti-óceánra is. A hivatalos értesülések szerint itt német lakosok rádióon tájékoztatásokat adtak volna az atlantióceáni hajózási helyzetéről. Ezt a felfedezést az amerikai idegesség párhuzamba hozta a német tengeralattjárók sűrű déltengeri tevékenységével s Dél-Amerika és Afrika közötti működésével. Az amerikai politikai gondolkozás ugyanis manapság nem tudja elkülöníteni egymástól Dél-Amerikát és Afrikát, melyeket hadászati szempontból egyetlen egységnek tekint. A Dél-Amerika iránti fokozott érdeklődés, az atlantióceáni német tengeralattjárótevékenység megérlelni segítette azt az amerikai szándékot, hogy az Úniónak erélyesebben bele kell nyúlania az afrikai fejleményekbe.

Előbb azonban térjünk ki még az Únió belpolitikai változásaira. Tegyük hozzá: e változások nem érintették Roosevelttel helyzetét. Most folytak a kongresszusi választások, melyek jelentékeny erősödést hoztak a republikánus pártnak, szemben azzal a demokrata párttal, mely megválasztotta volt Rooseveltet. A republikánusok győzelme azonban nem érintette kellemetlenül az elnököt. Hiszen a republikánus párt vezetői és tömegei állandóan hangoztatták az elnök háborús politikája iránti elismerésüket és győzelmi reményeiket. Roosevelttel egyre inkább pártokon túli személyiséggé növekszik e megnyilatkozások tükrében. Említsük még meg, hogy a republikánusoknak egyes helyeken — pl. New-York államban — elért sikere talán részben annak is köszönhető, hogy a republikánus párton belül kicsinyes belviszályok törtek ki s az elnök megvonta támogatását egyes jelöltektől. Viszont némely republikánus személyiség mintha rendelkezne Roosevelttel korlátlan bizalmával. Itt nem elég Willkiet említenünk, aki Roosevelttel ellenjelöltjéből az elnök politikájának nagy híve lett, hanem szólnunk kell a másik republikánus korifeusról, Deweyről is, aki talán majd egyszer Willkie helyzetét nehezíti meg a republikánus párton belül. A republikánus pártban különben már emlegetik az 1944-es elnökválasztás esélyeit s ezt nem Roosevelttel kapcsolatban teszik, hanem Willkie és Dewey ellentétei értelmében. Dewey, akit egyébként New-York állam kormányzójává választottak, — egykor ezt a tiszteletet töltötte be a demokraták bizalmi férfiaként Roosevelttel is — sietett azonnal a Roosevelttel személye, politikája és háborús törekvései iránti bizalom megnyilvánításával.

Nemcsak Anglia, de Amerika minden figyelme is most a közelkeleti kérdés felé fordul. Itt csak röviden említjük Törökországot, melynek szabadságünnepén Izmet İnönü elnök komoly intelmeket intézett a nemzethez a semlegességről s melyet egyre közelebből érintenek a közelkeleti háború eseményei. Olyannyira, hogy nem egyszer már azt is emlegetik, amire konkrét ténybeli alap némely bolgár aggodalmakon kívül alig mutatkozik, hogy Törökország részt akarna venni a mostani közelkeleti tevékenységben és lazítana német kapcsolatain, melyek elsősorban hadigazdasági természetűek. Mindezekre a feltételezésekre a konkrét tények és értesülések kevés alapot szolgáltatnának akkor, ha nem tudnók, hogy az angolszász politika mily jelentős vasútépítkezéseket hajtott végre Szíriában s hogy általában az egész Közel-Keletet mily nagy felvonulási területté építette ki, főként Churchill nyári útja óta, midőn újjászervezték az egész ottani angol hadsereget. S itt ne tévesszük szem elől azt a ténytet sem, hogy az az átszervezés közvetlenül Törökország határain történt. Törökország semlegessége tehát nem csupán a balkáni német politika dogmája, hanem igen fontos ténybeli védelem is volt a közelkeleti angol hadviselés számára. A kaukázusi kérdéstről ezúttal alig szólhatunk valamit; Törökország érzékenyen figyel ugyan erre felé is, de a német csapatoknak a hegyekben való jelenléte még nem teremthetett oly helyzetet, melynek valami változás lehetne a következménye. Hasonlóképpen nem hallunk semmit a különböző kaukázusi népek elkülönülő törekvéseiről sem: mivel ezeket annakidején oly közelről érintette a török politika, természetes, hogy elfogadják számukra a Szovjet-Únióknak minden faji, népi és nemzetiségi különbséget garantáló, ám a kommunisztikus társadalmi elvet annál következetesebben keresztülvívő struktúráját. Mihelyt ez a struktúra belülről meglazulna, ezek a kis népek újra a török nemzeti politika hatókörébe esnének. Hogy pedig ez ne következzen be s a történelem eseményei itt ne ismétlődjenek meg, arról maguk a kis népek is gondoskodnak s számukra a Szovjet-Únió társadalmi rendszere egyben határvonalat jelent a törökök felé is.

Ezalatt Amerikában is mind erősebb lett a meggyőződés az afrikai hadszíntér fontosságát illetőleg. A német hivatalos jelentések ezt az érdeklődést azzal magyarázzák, hogy Amerika pótolni akarja a japán térfoglalással elvesztett nyersanyagokat s a maga javára akarja értékesíteni Afrika gazdasági kincseit. Ugyanekkor a német megnyilatkozások azt is hangsúlyozták, hogy minden Afrika felé irányuló amerikai akció egyben Anglia kiszorítását is jelenti a fekete kontinensről. Anglia, úgylátszik, nincs tudatában ennek a reá váró amerikai veszedelemnek s ily módon afrikai akcióiban Amerikára támaszkodott. A nyugatafrikai partok, tehát a sokat emlegetett Dakar, újra odakerültek az érdeklődés középpontjába. Libériában angol-amerikai katonai partraszállás történt s a francia gyarmatok sorsa iránt egyre erősebb aggodalom ébredt Vichy intéző köreiből. Egyébként az sem került el a tengelyhatalmak földközítengeri hadvezetésének figyelmét, hogy Gibraltárban egyre nagyobb élénkség uralkodik. Említsük meg itt, bár ez már semmiképp sem tartozik a rendkívüli jelenségek s események közé, hogy a földközítengeri légi és tengeri háború tovább tartott — német és olasz torpedók támadták az angol hajókat s a tengely légi flottája mind erősebb bombázás alá vette az érzéketlennek látszó Málta-szigetét. Ugyanekkor északi irányból jövet, angol repülőgépek többször meglátogatták Felső-Olaszország városait. Génúát és Milánót többször bombázták és Turinnak is része volt e támadásokban. Ezek az északi irányból jövő légi látogatások érintették Franciaország és Svájc területeit is s mintegy sejtetni engedték, hogy a Földközi-tenger medencéjében új fordulatok érlelődnek s hogy az angol politika továbbra is

ragaszkodik ahhoz a régi tervéhez, mely szerint a döntést a Földközi-tenger partjain kell először megérlelnie.

Ily értelemben valami részletesen és lassan kidolgozott, terv részeként hatnak a Földközi-tenger partjainak október utolsó szakaszában kibontakozó nagy eseményei, melyek azonban további önbizalommal telítették a német politika és hadvezetés lendületét. Október végén az Egyiptom határán túlra visszaszorított angol erők túlerővel akcióba kezdtek Rommel tábornagy gondosan kiépített és elhatárolt állásai ellen. Német részről azonnal felismerték a támadás természetét és hangoztatták, hogy az angolszász túlerő kihasználásának kedvező előfeltétele az, hogy a támadók közelebb vannak élelmezési és támaszpontjaikhoz, mint Rommel tábornagy és az olasz csapatok a magukéhoz. Az angol nyolcadik hadsereget Montgomery tábornok vezényelte, de jelen volt a küzdelmekben Alexander tábornok is, a közkeleti angol haderők főparancsnoka, Churchill bizalmi embere is, akiről közben azt a később megcáfolt hírt terjesztették, hogy repülőgéppel lezuhant volna. Az angol előnyomulásnak előbb Rommel rendkívül gondosan kiépített védelmi állásait kellett áttörnie s német kommentárok azt is elmondják, hogy a támadásnak az is egyik előnye volt, hogy mintegy ötvenhatvan kilométernyi frontszakaszon haladhatott előre. A nyolcadik hadseregben képviselve vannak az angol birodalom összes elitcsapatai s Montgomery tábornokról nem mulasztotta el a német hírközlés annak megemléztetését, hogy értékes tapasztalatokkal rendelkezik Alexanderrel együtt a „düinkirchener taktika“ felől, hiszen mindketten résztvettek a düinkirchener visszavonulásban. Ezalatt Rommel új vonalakat foglalt el nyugati irányban és a német jelentések szerint megzavarta az angolok ama haditervét a tengerparti úton végrehajtott nyugati irányú felvonulásával, hogy a németeket összezavarják és csatára kényszerítsék. A kezdeményezés az új vonalakon elhelyezkedő Rommel-féle német haderő birtokában van, mondják tovább e kommentárok, melyek részletesen beszámolnak az utóvédek hősiességéről, bár egyúttal elismerik az olasz jelentésekkel együtt a tengely erőinek veszteségeit és komoly helyzetét. Az utóvédek harcai során elsősorban olasz csapatok szerepeltek, bár ugyanekkor a német páncélos és mozgó tüzérség is tevékenységet folytatott nyugati irányban. A német-olasz együttműködés mértékére világos következtetést engednek azok a cáfolatok, melyek elmondják, hogy szó sincsen a fegyverbarátság meglazulásáról a németek és olaszok között, sőt ez a fegyverbarátság sosem volt oly szilárd és erős, mint a mostani közös afrikai harcok során. Az olasz divíziók, melyek az új vonalakat elfoglalását a keleti vonalon való kitérővel fedezték, elsősorban északolaszországi területekről való elitcsapatok, melyek fontosságát és magatartását az angol jelentések is kiemelik. Rommel ezalatt nyugati irányban tovább folytatta az ellenségtől való elszakadási tevékenységét — itt újra a történelmi értékű német hadijelentés terminológiáját használjuk — s ez az új nyugati irányú felvonulás elsősorban a német motorosokkal és páncélosokkal történt, melyek különben elsősorban célpontjai az angol légitámadásoknak. Ugyanekkor az olasz katonák, elsősorban gyalogos divíziók, amiből máris világosan megítélhetjük a tengelyhatalmak két tagjának hadi helyzetét az északafrikai hadszíntéren a nagy taktikai jelentőségű, Rommel által végrehajtott nyugati felvonulás során. Ugyanis az angolok is elsősorban motoros erőkkel léptek fel s ez a tény világosan megmutatja a német értelmezések szerint, hogy miért nem jelentenek stratégiai előnyt a taktikai okokból kiürített városok és területek, mint például Tobruk is. A német beszámolók minden katonai jelentőséget elvitatnak a német erők által kiürített területektől és nyomatékkal kiemelik, hogy itt nem kisebb-nagyobb területekről, hanem a sivatagi háború egészéről van szó. A sivatagi háború taktikájában

pedig az ellenségtől elszakadó Rommelé az előny és a fölény, amint ezt már számos példa bizonyítja s egy következő időpontban majd az erőt egy nyugatabb területen újra csoportosító Rommel adja meg majd az angolok számára is irányt adó kezdeményezést.

Az új taktikai helyzeteket teremtő sivatagi háború során Hitler kancellár is felszólalt egy nagygyűlésen s hangoztatta, mint annyiszor, a német birodalom változatlan győzelmi akarátát; részletesen szolt az oroszokkal szembeni előnyökről, kemény szavakat használt az angol és amerikai politikával szemben s elítélvén ennek módszereit, dicsőítette a keleti fronton küzdő német katonák rendkívüli erényeit, majd meg részletesen elemezte az orosz veszteségek nagyságát, kiemelve a németek által ellenőrzött Volga jelentőségét, külön szót ejtvén a zsidókról is. Szemmellátható, hogy a német politika felkészült minden eshetőségre és nem tévesztette szem elől azt sem, hogy újabb légitámadásokat intézzen a német légierő Anglia ellen. Aminthogy német repülők újra többször támadják az angol városokat és partokat, közben azonban az északi repülések során norvégiai osztagaik elrepülnek Murmanszkig is, ellenőrizvén az arrafelé irányuló angol szállításokat. Közben pedig a német politika fokozott gonddal ügyel a norvégiai társadalmi és politikai viszonyokra, hiszen a norvég szabotázsakciók angol összefüggései nyilvánvalók — így került sor többszöri erélyes fellépésre Norvégiában, akárcsak Dániában is.

Az északi apróbb események azonban csak kitérőt jelentenek a német politikának, mely most minden figyelmét a Földközi-tenger felé összpontosítja. Már Rommel afrikai hadműveletei is felhívták magukra a figyelmet. Még inkább figyelemre készítette azonban a tengely hadviselését az angolszászoknak a francia gyarmatokat meglepő akciója november 8-ika körül. A soká híresztelt és előkészített partraszállás nem Dakarban következett be, hanem az Atlanti-óceán partjai — Casablanca — mellett a Földközi-tenger partvidékein, elsősorban Algírban és Oranban. A partraszállást amerikai csapatok hajtották végre angol hadihajók, repülőgépek fedezete alatt; Ez a meglepő tény most már magyarázatát adja a nagy gibraltári tevékenységnek. A francia csapatok itt-ott ellenálltak, ám rögtön akadtak a különböző pontokon olyanok is, akik csatlakoztak De Gaulle és az amerikaiak zászlájához. Úgy látszik, hogy az angolszász partraszállás nem történt bizonyos francia tényezők tudta nélkül. Roosevelt ezalatt üzenetet küldött Pétain tábornagynak és igazolta a partraszállás szükségességét. Pétain visszautasította az amerikai elnök üzenetét és ellenrendszabályokat fogantatott. Ezalatt a német és olasz politika is mozgásba lépett. Akciója igazolására felhasználta azt a felfogást, hogy az afrikai angolszász invázió tulajdonképpen az éppen hogy két-éves montoire-i megállapodás megszegését jelenti: hiszen Algír területe nem gyarmati terület, hanem integráns közigazgatási része Franciaországnak. Különben is Franciaországnak szüksége van a tengely támogatására e nehéz pillanatokban. Így került sor Laval aktív asszisztenciájára, Pétain tábornagnak pedig formális tiltakozása mellett a megszállatlan Franciaország német és olasz megszállására, hogy az egész földközitengeri vidéken erélyes partvédelmet szervezzenek az angol akció ellenében.

Az angol-amerikai partraszállás különben közvetlen összefüggésben áu az egyiptomi-tripoliszi angol-német-olasz küzdelemmel. Az angolszász hatalmak szeretnének tiszta helyzetet teremteni Afrikában, két tűz közé akarják fogni a német csapatokat, az egész északafrikai partsávot fronttá akarják kiépíteni Európa ellen, hogy aztán innét könnyűszerrel valami inváziót hajthassanak végre a déleuropai szárazföld valamely pontja ellen s így valósítsák meg az annyit várt nyugati frontot, dél felől, miután észak felől az atlantióceáni német védelem nehezzé teszi az ilyen kezdeményezéseket.

Az afrikai partraszállás tehát végrehajtása annak a két év előtti tervnek, hogy Afrikában folytassák a Franciaország elhanyaglása utáni küzdelmet. Akkor ezt lehetetlenné tette Pétain és Laval politikája.

Az angolszász partraszállás súlyos belső válságot robbantott ki a Vichy kormánya alatt álló területeken. Ezúttal ne említsük a Párizsban nyugtalanító Doriot-féle mozgalmat, mely még Laval módszereivel is elégedetlen. A német-olasz megszállás, melyről különben jelentik, hogy a lakosság nyugodtan vette tudomásul, szintén e válság része csupán, bár német megnyilatkozások szerint teljesen szabad kezet hagy Pétain kormánynak, sőt német felfogás szerint megvalósítja Franciaország teljes egységét és Pétain és Laval kormánya Vichyből akár vissza is térhet Párizsba. (A megszállt terület demarkációs vonala azonban tovább is fennáll.). Itt nem szólhatunk most a partraszállás előtt közvetlenül kibontakozott belső társadalmi válságról sem, mely nagyon kínos helyzetet teremtett Laval németbarát szándékai számára. A francia kormány megígérte Németországnak, hogy megfelelő francia munkacsoportot bocsát a német gyárak rendelkezésére. A munkásság azonban nem hogy nem követte Laval kérését és ismételt felhívásait, hanem sok helyen, így Lyonban is sztrájkba fogott, mely mozgalmakra Laval kényszerítő rendszabályokkal és munkakényszerrel válaszolt. A különféle kormányellenes-jobboldali mozgalmak mellett ez a nyilván régi baloldali okokból táplálkozó szociális feszültség is fokozta a francia államnak belső zavarait, melynek szerkezetét, úgy látszik, Pétain és Laval tengélybarát kormánynak burka alatt eléggé áthatotta De Gaulle és az angolszászok propagandája.

A partraszállás időpontjában több nevezetes személyi hír foglalkoztatta a francia és az európai nyilvánosságot. Így a már egyszer becsületszava ellenére német fogságból megszökött Giraud tábornok megegyezően megszegte a most már Pétainnek adott becsületszavát, mely politikai és katonai passzivitásra kötelezte és Afrikába ment, ahol átvette némely francia osztagok parancsnokságát és az amerikai-angol akció rendelkezésére bocsátotta magát és híveit. Ugyanekkor Darlan tengernagy is Afrikában tartózkodott. Darlanról most csak annyit említünk, hogy Laval újra való kormányra kerülése Darlan visszaszorulását jelentette a francia politikából s bár formálisan Pétain utódjának címét viselte, nem maradhatott titokban, hogy éppenséggel nem rokonszenvezik Laval rendszerével. Székhelyét Párizsban tartotta, de nem állott közeli kapcsolatban a német irányzatot következően Laval szellemében véghezvivő De Brinon, még kevésbé Doriot mozgalmi csoportjaival. Mostani afrikai tartózkodása alkalmat adott Vichyben arra a hitre, hogy Darlan vezeti a francia ellenállást az angolszászok ellen, hiszen sokan — nem tudni, mily okból — azt tartották, hogy a tengernagy ellensége az angoloknak, már mint francia tengerész is, hiszen a francia flotta tisztikarában még mindig élt volna a régi francia tengerészek ellenszenvé az ellen az angol térhódítás ellen, mely Franciaországot visszaszorította a messzi gyarmatok és a tengerek uralmától, már a XVIII. század során. Úgy látszik azonban, hogy Darlant nem nyugtalanították ilyen régi és magasztos történelmi emlékek. Nem sokkal a partraszállás után ugyanis közhírré lett, hogy az afrikai szervezett francia csapatoknak szóló és az angolszászokkal való együttműködést hangoztató parancsokat a tengernagy írja alá. Ezt egy ideig Pétain környezetében az angolszászok hamisításának tartották. Mire megbizonyosodtak a hírek és a tények valódiságáról, Pétain megfosztotta minden tisztségétől Darlan tengernagyot.

A személyi hírek közé tartoznak, de a francia politika másirányú feszültségeiről szólnak a Giraud tábornok új szerepéről szóló értesülések is. Ez a nyugtalan szellemű tábornok, aki különben Afrikát úgy ismeri mint a tenyerét s aki annakidején a riff-kabilok felkelését leverte, úgy látszik, az angolszász

politika választottja s Darlan hangsúlyozott amerikai-barát szerepe mellett Giraud lenne az afrikai francia területek és seregek vezére.

Ami már most a francia probléma német megítélését illeti, itt említsük meg, hogy Németország különös nyomatékkal hangoztatja Franciaország ügyével való erkölcsi szolidaritását s azt a tényt, hogy Vichy maga mögött találja a francia gyarmatok védelmében Német- és Olaszország tengeri és légi haderejét. Így szóltak arról némely hírek, hogy német repülőgépek és tenger-alattjárók súlyos károkat okoztak a Gibraltárból Algír alá érő szállítóhajókban. Arról is érkeztek jelentések, hogy a Tuniszt illető angol-amerikai fenyegetéssel szemben Tuniszt német repülők oltalmazzák, ott csapatok szálltak partra s a nyugat felé gyors ütemben előrehaladó Rommelt megbízták Tunisz és Bizerta bevehetetlen erősséggé való kiépítésével. Az észak-afrikai helyzet tehát minden bonyolultsága mellett is világos. A nyugati hatalmak hadicéljai és Afrikát érintő tervei mindenki előtt ismeretesek, ugyanekkor pedig a tengely új fontos tevékenységi területet nyert a maga számára. Németország itt kibonthatja világpolitikai szerepét s Olaszország is fokozott mértékben láthatja el nemcsak afrikai feladatait, de a fasiszta nemzeti dicsőség is új táplálékot nyert a régen vágyott Korzika, Nizza és a francia Riviéra megszállásában. Ezekkel a fejleményekkel kapcsolatos az az érdekes és figyelemreméltó hír is, hogy a Duce, aki a fasiszmus mostani ünnepi évfordulóján nem tartott beszédet, nyilván a szavak helyett az olasz fegyverek beszédére bízván a döntést, fogadta, illetve marsalŰ kinevezésre ajánlotta Itália trónörökösét, a piemonti herceget, akire még igen nagy szerep vár Olaszország és a fasiszmus történetében.

GOGOLÁK LAJOS

AZ ÚJ SZÍNÉSZNEMZEDÉK

EGY KIVÁLÓ történetírónk, kit nyugodtan a magyarság lelkiismeretének nevezhetnénk, évtizedek óta hirdeti, hogy nem késhetünk tovább „emberi méltóságnak megfelelő életlehetőséget és nemzeti műveltséget vinni el a néptömegekhez, akik ezt mindeddig csak kívülről, távolról szemlélték.“ Ő mutatott rá arra is, hogy jobbainknak ez a törekvése száz esztendőnél is öregebb a magyar közéletben, gyökerei már ott találhatóak a reformnemzedék, Széchenyi, Kemény Zsigmond és kortársai szavaiban, írásaiban. Hogy a „nagy magyar út“ építői hosszú évtizedek alatt milyen kevés eredményt értek el, azt a számok drámai erejű csoportosításával mutatta ki Földes Ferenc figyelemre méltó könyve.³

A kérdés sohasem volt égetőbb, mint ma, hiszen az emberiség sorának intézői, figyelői talán csak egyetlenegy dologban egyeznek meg, hogy az új világháború méhében a népek szegény rétegének, parasztságának és munkásságának nemzeti szerepe érik, politikai aktivitása sűrűsödik.

Nem színészember dolga, hogy következtetést vonjon le az említett valószínűség és Földes tragikus képet nyújtó számainak összevetéséből, de több mint feltevés az, hogy a jövőben fellépő új tényezők majd gyökeresen átfomálják nemzeti életünk minden megnyilatkozását, tehát művésze-

¹ Szekfü Gyula: Három nemzedék és ami utána következik. 1934, 486. 1.

² Földes Ferenc: Munkásság és parasztság kulturális helyzete Magyarországon. Cserépfalvi. Kék könyvek.

tünket is s ez már elevenébe vág minden színésznek. Fájjaljuk is, hogy Földes kitűnő és lelkiismeretes könyve megfeledezett a színésznövendékek társadalmi rétegződésének vizsgálatáról.

Pedig úgy érezzük, hogy a színészközösség jövődő életének kialakulására, kiszámíthatatlan jelentőségű a probléma tisztázása: írónk, festőnk, szobrászaink egyénileg vívják majd meg harcukat — műveikkel — elhelyezkedésükért az új társadalomban, érvényesülésükért új körülmények között. Emberi értékeik, kulturáltságuk arányában mentik majd át vagy vetik el — de mindig egyéni elhatározások alapján — a múlt értékeit, hagyományait. A színháznál más a helyzet. Az akcióba lépő új rétegek irányítására, befolyásolására legalkalmasabb eszköz, a színjátszás, tömegművészet. Egy-egy társulat: egy-egy tömeg szól tömeghez, még akkor is, ha manapság a n. é. közönség nem is látja ezt a tömeget: a társulatot, a sztárok, gyakran komoly alap nélkül magasra növelt fájától. Pedig ez csak átmeneti jelenség, mely addig tart, míg a színház eredeti és legbensőbb hivatásától eltávolodva, csak szórakoztató hivatását gyakorolja és gyakorolhatja.

A háború után várható átalakulás ezen a téren is változást hozhat: az új társadalom tényezői keresik majd — minden utat-módot felhasználva, de elsősorban a propaganda hathatós szószerén: a színpadon — az együttélés, összeműködés lehetőségét és, minden valószínűség szerint, feltámad újra az iránydráma, ez a sokszor oly igazságtalanul lecepeült műfaj, ez az alakulóban lévő társadalom fogaskerekeinek összeműködésére csiszoló műhely, ahol a polgári társadalom kialakulásának idején olyan mesterek dolgoztak, mint Beaumarchais és Dumas, Ibsen és Shaw ... Minden új társadalom fiatal leányhoz hasonlít: szereti nézegetni magát a tükörben és Shakespeare szerint a színház hivatása, hogy elkészítse és tartsa ezt a tükröt.

A holnap színészére az a feladat vár, hogy a mai középosztály figurái mellett megszolgáltassa, megszemélyesítse a feltörekvő munkás és parasztréteg alakjait is, éspedig nem a még mindig divatos műparasztot, sem a romantikus, ha ugyan nem szentimentális mázzal bevont munkást, hanem a dolgozó embert a maga életritmusának, örömeinek és fájdalmának, kicsinyességének és pátoszanak lüktetésében. És ezen a ponton emelkedik jelentőségre a színészkiskolák, illetve a jövő színésznövendékének statisztikai tanulmányozása, társadalmi eredetüknek kutatása, feltárása.

A helyzet az, hogy a művészetek közül éppen a színészet nivellál legkevésbé: vésőt, ecsetet egyforma könnyűséggel kezelhet paraszt vagy arisztokrata, munkás vagy polgárivadék, mert minden azon fordul meg, mennyire tud úrrá lenni az anyagon. A színészetnél bonyolultabb a kérdés: itt az anyag a színész teste, testi és lelki adottsága és ennek formálása akkor sikerül legjobban, ha a szerep társadalmi rétege egybeesik a színész társadalmi eredetének rétegével. Nem mernők azt állítani, hogy ez törvény, művészetben olyan nehéz törvényről beszélni — de hogy megfigyelésünk helyesnek látszik, azt a zseniális művészi fantáziával bíró Jászai Mari esete bizonyítja. Jászai a szó legszorosabb értelmében proletársorból került ki és istenáldotta tehetsége, képzelőereje királynő, fejedelem-asszonyok feledhetetlen alakítójává avatta. És az volt a csodálatos, hogy ugyanolyan érdekes, egységes és feledhetetlen tudott lenni az ellentétekben is: a kocsmatöltelékké züllött Ördög Sárában (Tóth Ede: Tolonc), Mirigy boszorkányban (Csongor és Tünde) vagy a Rómeó és Júlia dajkájában, de már Alvingné alakítását (Ibsen: Kísértetek) halk derűtséggel kísérte a nemzeti színházi főpróba akkoriban csak kritikusokból álló közönsége: az egyszerű polgár-úrasszonyt nem tudta elhíhetően megszólaltatni alakításának lélekbemarkoló részletei mellett sem. Képzelőereje, alakítóképesége hibátlanul működött, ha Gertrudis királynét varázsolta színpadra, pedig legfeljebb, ha messziről látott királynét életében; félelmetesen nagy tudott lenni, amikor Margit királynő (III. Rikárd) alakját a bosszú démonává

fokozhatta, vagy meg kellett szólaltatnia pl. a Gonosz Lelket (Faust I.); de elégtelennek bizonyult a Kísértetekben, pedig Alvingnéhoz hasonló asszonyokat naponta láthatott, tanulmányozhatott. De nemcsak ő, a közönség is ...! Amíg színészt és közönséget egyaránt csak a képzelőerő vezethet az alakítás formálásában, bírálatában, a színész fantáziája diadalmasan ragadhatja magával a közönséget. De abban a pillanatban, amint a színész elképzelése, alakítása a közönség tapasztalatába ütközik: a színész marad alul, alakítását visszautasítják...

A zseniális művész színészi alkotásának ilyen természetű determináltsága egyre fokozódó mértékben található meg a csak tehetséges, vagy a mindig sablon után dolgozó mesterember-színésznél. Márpedig a színjátszás természete mellett lehetséges, sőt, bizonyos fókig kívánatos is a mesterember-„művész“, ha nem is olyan mértékben, mint ez ma tapasztalható. Messze vezetne célunktól, ha ennek a káros jelenségnek az okozóit kutatnánk, elégedjünk meg annyival, hogy a naturalizmus és a sztár-rendszer nyomán sokkal nagyobb mértékben kell a mesterember-spéciesszel számolnunk a színészetben, mint bármilyen más művészetben. Ha tehát a háborúutáni társadalom a maga tükörképét óhajtja látni a színpadon, mint ezt a színházak magatartása minden szellemi áramlat változása esetén bizonyítja, akkor a színészközösségre váró feladat megoldása elsősorban azon fordul meg, hogy tehetséges színészeink — a mesteremberek ezek munkáját utánozzák — mennyi szellemi és testi kapcsolatot, rezonanciát mutatnak majd fel a parasztsággal és munkássággal.

Ilyen megfontolások készítették arra, hogy átnézzem a Színművészeti Akadémia Értesítőinek a hallgatók társadalmi eredetéről 1930 óta vezetett statisztikai rovatait. Sajnos, ezek a kimutatások pontosan követik iskolai statisztikáink hibáit, — ezekkel a hibákkal Földes idézett könyve részletesen foglalkozik — sőt egy eléggé súlyos hibával még meg is toldják: nem a diplomát elnyerő növendékek társadalmi eredetéről adnak kimutatást, hanem az egész iskola osztályvizsgát tevő növendékeiről és mivel a következő években (az Akadémia három évfolyamos) eltanácsolás, kimaradás stb. történhetik és történik is, nem nyerhetünk pontos képet. Tíz iskolai év statisztikáját vizsgáltam át (1930—40), összesen 434 adatot, de ezt a számot hiába osztom hárommal az évfolyamoknak megfelelően, mert az így nyert szám (144.66) lényegesen eltér a valóban diplomát nyerő növendékek számától (121, ill. 134), ha a próbaképen és csak egy-egy esztendőre bevezetett filmiskolai és rendezői tanfolyam végbizonyítványt nyert hallgatóit is hozzászámítjuk. Így hát leghelyesebbnek véltük, ha az arányosságot tekintjük lényegesnek és a növendékek összességére nézve végezzük el számvetésünket.

Az Értesítők 37 rovatban sorolják fel a szülők különböző foglalkozását, de a szegényparasztság nem kapott közöttük helyet, aminek az a kétségtelen oka, hogy szegényparaszt szülő gyermeke az említett tíz év alatt nem járt az Akadémiára. Ez a sajnálatos tény korántsem lep meg, ha Földes adataira gondolunk, amelyek szerint az 1930/3 i-es iskolai évben az egész országban csak 844 szegényparaszt gyermek járt középiskolába, a tanulóifjúságnak 13%-a (a szegényparasztság részesedése a lakosságban 35%) és vidéken lakó szegényparasztságunk előtt nem is lehet valami nagyon kívánatos a színészi pálya, egyéb lélektani és anyagi motívumok befolyásolásáról nem szólva.

De a jövő színészetét szempontjából a kérdés még ezzel nem zárult le, mert azoknak a száma is elenyészően csekély, akikről feltételezhető, hogy közelről ismerhetik a szegényparasztság életét, mert ha a középbirtokosok, gazdasági tisztviselők és gazdasági segédszemélyek gyermekeinek számát

összeadjuk is (8), az eredmény tíz év alatt csak 1.84%, de ezek közül csak egyetlenegy volt gazdasági segédszemélyeredetű és valójában csak erről tételezhető fel szorosabb kapcsolat a szegényparaszti réteggel (0.23%).

Ha most ezzel szembeállítjuk az ú. n. középosztálybelieket (tisztviselő, pap, tanár, tanító, orvos, ügyvéd, gyógyszerész, kiskereskedő, katoná- és csendőrtisztek ivadékait (322): az eredmény 74.19%, sőt: 75.8%, ha a középbirtokos és gazdasági tisztviselők gyermekeit is hozzászámítjuk, amit pedig joggal megtehetünk.

A szegényparasztságánál kedvezőbb, de a középosztály arányszámán messze alul marad a munkásosztályhoz számíthatók arányszáma: 20.04% (ide soroltuk a kisiparos, ipari, bányászati segédszemély, hivataloszolga, nyugdíjas altiszt, napszámos, kereskedelmi és közlekedési segédszemély, katoná-, csendőr- és egyéb altiszti gyermekeket, összesen 87).

Tehát:

szegényparasztság és munkásság részesedése az Akadémián.....	20.27%
középosztály részesedése	75.8 %
egyéb és ismeretlen foglalkozás	3.93%

Ezek a számok éppen a jövő „tükröt tartó” színésznemzedékének szempontjából akkor nyernek különös jelentőséget, ha Földes adataiból ideiktatjuk az országos arányszámot is:

szegényparasztság és munkásság részesedése a lakosságban	56.4%
birtokososztály és polgárság részesedése a lakosságban.....	43.6%

Az ismertetett arányszámok kétségtelenül bizonyítják, hogy a várható társadalmi átalakulásban legreménytelenebb a szegényparasztság helyzete, mert ha az új társadalom drámaíróinak érdeklődése efelé a réteg felé fordul, — márpedig a drámát mindig megelőző elbeszélő irodalmunk nem egy példája mutatja, hogy ez elkövetkezik — akkor ez a jelentékeny társadalmi réteg találja majd a legkevesebb olyan szószólót a hivatásos színészek között, aki sorsát, életformáit, körülményeit közelről ismeri és teljes egészében, formai tökéletességgel átélni is tudja. Még ha feltételezzük is, hogy a munkásosztályhoz számított hivataloszolgák, altisztek sorában (20.04%-ból) akadnak szegényparaszt ivadékok, de már a szülő városzhoköttsége, felsőbb rétegek felé törő vágya réges-régen elszakították őket hajdani sorstársaiktól.

Mivel az a reményünk, hogy a jövő histriójának csörgősipkája nem romok közül bukkan majd fel, mint a római birodalom széthullása után, fel kell vetnünk a kérdést: lehetséges-e a mai egészségtelen arányszám fokozatos megváltoztatása, a polgári társadalom színésztradíciói fejlődésének egészséges, zökkenésnélküli biztosítása?

A kérdésre akkor is igennel válaszolhatunk, ha háború után még nem tudnók azonnal ingyenessé tenni az Akadémiát, de természetesen céltudatos szervezésre, munkára lenne szükség. A probléma legnehezebb része ugyanis az, hogy a Színész Akadémia tanítási rendje, módszere megköveteli a növendék egésznap, gyakran még az éjszakába is belenyúló foglalkoztatását és így semmiféle mellékfoglalkozást nem vállalhat. Az akadémiai növendékek szolgáltatják a Nemzeti Színház némaszemélyzetét, sőt, szükség esetén kisebb szereplőit is. Eddig ez a foglalkozás sokban a növendék életrealitásától függött és a legtöbbet statisztáló nem mindig jelentette sem a legtehetségesebb, sem a legjobban rászoruló növendéket. A jövőben ez a foglalkoztatás kiindulásul szolgálhat az arra rászoruló anyagi bázisának megteremtésére. Ez alkalommal nem lehet célunk teljesen kidolgozott tervezet nyújtása és így az alábbiak csak segítségül szolgálnak a probléma megoldásához.

Az 1940/41. színházi évben kerestek az akadémia növendékek	999774 P-t,
Az 1940/41. színházi évben kerestek az akadémia növendékek	999774 P-t,
ebből 21 elsőévesre jutott.....	1193'36 „
ebből 13 másodévesre jutott.....	3462'92 „
ebből 17 harmadévesre jutott	5331'46 „

(A hiányt büntetésekre vonták le.)

Igaz, hogy ezzel az összeggel, mint állandó tényezővel nem számolhatunk: ez elsősorban az előadásra kerülő darabok statisztika-igényétől függ és ezért a növendékek keresetének középarányosa pl. csak 6802 P volt a legutóbbi tíz évben. Továbbá: a Színművészeti Akadémia az 1940/41-es iskolai év végén 9 ösztöndíjjal rendelkezett (2210 P értékben), ha tehát akadnának — bizonyos mérsékelt propaganda és kiválogatódás eredményeként — olyan szegényparaszt- vagy munkásgyermek, akiknek ellátásáról gondoskodni kellene: az ösztöndíjadományozók, a Nemzeti Színház igazgatója, az állam, a vármegyék és olyan községek, melyeknek életbevágó érdeke a társadalmi átalakulás zökkenés nélküli biztosítása (GyOSz, OMGE stb.), könnyen biztosíthatnák kiképzésüket.

Van a problémának szellemi része is és ez az előképzettség kérdése. Ma az a helyzet, hogy az Akadémia statútumai értelmében elegendő, ha a felvételre jelentkező 15 (leánynál) ill. 17 (fiúnál) éves kornak megfelelő műveltséget mutat fel, amit esetlegesen — négy középiskola híján — külön vizsgálatall állapít meg a felvevő bizottság. Ennek a helyzetnek megfelelően az 1930—41 közötti években beiratkozott növendékek iskolai végzettsége a következő arányokat mutatja fel:

Tanítói oklevél:	Érettségi bizonyítvány:	V.—VIII. köz. isk.	IV. köz. isk.	IV. polg.
12. (3·49%)	137. (39·94%)	64. (18·65%)	91. (26·55%)	39. (11·37%)

A kimutatás világosan feltárja az akadémiai növendékek előképzettségének nagy egyenlenségét, két részre tagoltságát, mert a kb. egy szinten lévő 4 középiskolát és 4 polgárit végzett növendékek az összesség 37·92%-át teszik míg a tanítói oklevéllel ill. érettségi bizonyítvánnyal bírók 43·43%-át. Ez a nagy színvonalkülönbség nemcsak az elméleti órákat nehezíti meg, nagyon gyakran megszenvedik a gyakorlati tanárok is. Amíg az iskolázottság elsősorban pénzkérdés, mint a mai rendszer mellett, addig segíteni a bajon nem lehet, de semmiesetre sem kívánatos, hogy a meglévő baj növekedjék a szegényparasztság vagy munkásság 4—6 elemi végzett gyermekeivel. Mégpedig elsősorban ezeknek a gyermekeknek az érdekében nem kívánatos: elkedvtlenedés, kicsinység! érzés járhat a nyomában, ami művészi pályán végzetes lehet. A kérdést előkészítőtanfolyamok felállításával lehetne áthidalni, amelyet magánúton is elvégezhetnének és egy-két jól átgondolt tankönyv megírásával eredményt érhetnének el.

A türelmes olvasó elnézését kérjük, ha a színésznövendékek szokásos kedélyes vagy romantikus beállítása helyett száraz számokkal gyötörtük, de úgy látjuk, rövidesen minden eddiginél nagyobb feladat hárul a színházra, mert ha felmerül a kérdés, hogy „az újonnan öntudatosuló tömegek vállalják-e a nemzet és haza fogalmát...?” — ismét Szekfű Gyula szavait idéztük — meggyőződésünk, hogy csak akkor számíthatunk kedvező válaszra, ha a várható új közönség szájaize szerint védelmezhetjük a vitássá válható két fogalmat, mégpedig a világ leghathatósabb szöszékéről: a színpadról.

NAGY ADORJÁN